DOMNIA

LUI

CUZA-VODĂ

DE

A. D. XENOPOL

Membru al Academieĭ romîne, Corespondent al Institutuluĭ din Franția.

Dar cîțĭ se gîndesc oare că voi, poate'n hîrtie, ațĭ pus, la viețe noue, o nouă temelie? Cu picături de singe din veacul ce-ațĭ cioplit ațĭ pus pecetea munceĭ cu foc neobosit.

RIRIA.

VOL. I

(Al Istorieĭ Romînilor din Dacia traiană VII).

IAŞI

TIPOGRAFIA EDITÓRE „DACIA“ P. ILIESCU & D. GROSSU

1903

DOMNIA LUĬ CUZA-VODĂ

ERRATA

La p. 16 r. 11 de sus să se îndrepte numele de Alexandru în acel de Antonie.

Ririeĭ

neasemănateĭ poete

Alexandru Ioan

PREFAŢA

Cu aceeaşĭ hotărîre cu care am întreprins a scrie istoria poporuluĭ romîn, de la originele sale până la îndoita alegere a luĭ Cuza-Vodă, m'am apucat de schiţat şi faptele ce s'aŭ resfirat sub principele care a pus temeliile statuluĭ romîn. Expunerea acesteĭ perioade de adîncĭ frămîntărĭ ale naţiuneĭ noastre era trebuitoare generaţieĭ actuale care nu ştie şi nu poate şti, din propria-ĭ experienţă, nimic asupra unor fapte petrecute cu aproape jumătate de veac în urmă. Mărturisesc că eŭ însumĭ ce eram copil pe cînd domnia Alexandru Ioan I, nu aveam nicĭ o idee despre împrejurările aceleĭ epoce, până nu mă apucăiŭ de a-lor cercetare. Această a mea neştiinţă însă mi-a fost spre bine. Nu aveam absolut nicĭ o părere preconcepută, înrădăcinată aşa fără rost, şi care ideĭ sunt cele maĭ greŭ de înlăturat din minte, fiind trecute în domeniul neconstiinţeĭ. M-am apropiat cu gîndul de domnia luĭ Cuza Vodă, precum m-aş fi apropiat de acea a unuĭ Faraon egiptean. Această împrejurare, unită cu convingerile dobîndite asupra moduluĭ de a expune trecutul, în urma studiuluĭ făcut în Principiile fundamentale ale Istorieĭ, *m-aŭ pus în putinţa de a desfăşura întîmplările acestuĭ timp, cu o deplină libertate de condeiŭ. Hotărît a nu lua rolul îndestul de ridicol de judecător al timpurilor şi al oamenilor trecutuluĭ, ci numaĭ de a expune, pe cît e omeneşte cu putinţă, faptele în realitatea lor şi de a stabili înlănţuirea lor cauzală, nu am avut nicĭ o teamă de a fi nedrept cu, saŭ înclinat către figurile ce le intîlneam în cale. In feliul meŭ de a trata istoria, nicĭ nu înţeleg cerinţa făcută istoriculuĭ de a fi nepărtinilor. Nu poţĭ decît să fiĭ astfeliŭ, de îndată ce te hotăreştĭ a nu apreţui evenementele. Fie care cetitor are doar minte, şi va apreţui el întîmplările cum îl va tăia capul şi după plecările sale sufleteştĭ. Istoricul nu poate*

lua rolul de a apreţui el pentru toţi aceĭ ce-l cetesc, necum de a-ĭ învăţa cum trebue să o facă. Apreţuirea unuĭ fapt saŭ a uneĭ persoane va fi rezultatul, adese orĭ neconştiut, al ciocnireĭ între ideea nouă adusă de ele în minte şi comoara sufletească a celuĭ ce o rosteşte. A voi să plecăm părerile oamenilor după ale noastre, ar însemna a voi să înlocuim complexul lor de gîndirĭ, de simţirĭ, de convingerĭ, cu acel al sufletuluĭ nostru. De apreţuit lucrurile e treabă foarte lesne şi orĭ cine o poate face. Ceea ce este maĭ greŭ, este de a aduna, limpezi şi orîndui materialul, asupra căruia apreţuirea se rosteşte, şi în atîta constă misiunea istoriculuĭ, anume de a arăta cum s'aŭ întîmplat faptele şi pentru ce s'aŭ întîmplat ele astfeliŭ. *In această privire decĭ, nu am avut de întimpinat absolut nicĭ o greutate, şi tot deauna mă miram, văzînd cît de puţin îşĭ bate lumea capul cu teoria istorieĭ, cînd fie care din ceĭ cărora le spuneam că scriŭ istoria luĭ Cuza-Vodă, îşĭ luaŭ îndată un aer serios şi spuneaŭ: Greŭ lucru; istorie contimpurană! Istoria tratată în mod adevărat ştiinţific, nu poate fi maĭ anevoie de expus fără părtinire, decît fizica, chimia saŭ economia politică, cu toate că e vorba de oamenĭ întrînsa.*

Dacă însă istoria luĭ Cuza-vodă nu era greŭ de scris din acest punt de videre, din altele ea prezenta piedecĭ foarte marĭ. Şi maĭ întăĭ imensitatea materialuluĭ de adunat şi varietatea informaţiunilor. In privirea aceasta, m-am abţinut aproape statornic de a recurge la mărturiile actuale ale actorilor aceluĭ timp ce maĭ trăesc încă,—aceasta din cauză că fie-care om tinde a prezenta evenementele în care aŭ jucat un rol, în chipul cel maĭ potrivit cu interesele luĭ; apoĭ fiind că, prin o lege psicologică cunoscută, cu cît timpul se îndepărtează, cu atîta se deformează ideile păstrate de minte—în cît nu aş fi fost sigur nicĭ pe exactitatea, nicĭ pe sinceritatea materialuluĭ cules pe această cale. Numaĭ unde nu am putut face altfeliŭ, am recurs la acest mijloc de investigare. M-am întemeiat maĭ în tot deauna pe mărturiĭ contimpurane cu evenementele, pe mărturiĭ eşite oare cum fără voie din mintea oamenilor sub imboldirea împrejurărilor, adecă pe mărturii neconştiute care singure daŭ faptuluĭ istoric garanţia adevăruluĭ.

Altă greutate peste care chiar nu am putut trece în tot deauna, a fost neputinţa de a consulta şi documentele secrete ale timpuluĭ, de oare ce aceĭ ce le păstrează cred că nu este încă sosită vremea de a le da la lumină. Mi s'a pus însă

la îndămînă cîte-va culègerĭ preţioase de documente originale : In primul loc acea de vr'o 800 de bucăţĭ din hîrtiile rămase de la Cuza-Vodă la soţia luĭ, Elena Doamna, şi care hîrtiĭ se afla acum în pastrarea frateluĭ Măriei Sale, dl. Teodor Rossetti care a avut bunătatea a mi le încredinţa Apoĭ la Academia romînă se află depusă corespondenţa originală cu domnitorul a agentuluĭ său din Constantinopole, C. Negri, precum şi amintirile luĭ A. Papadopol-Calimah fost ministru de externe al domnitoruluĭ. Pentru înlocuirea documentelor diplomatice ale timpuluĭ, cele maĭ multe cu neputinţă de consultat, de oare ce arhivele ce le conţin nu sunt încă deschise, am încunjurat lipsa, prin cercetarea ziarelor străine ale timpuluĭ şi maĭ ales a preseĭ oficioase, care înfăţoşază de sigur părerea guvernelor. Mijlocul a fost maĭ greŭ de pus în lucrare, dar a înlăturat o lipsă care ar fi fost o piedică la limpezirea politiceĭ exterioare. Maĭ la urmă am lucrat cu cît am putut aduna, şi se va videa că ceea ce am adunat nu este un material de despreţuit. Cum am spus-o şi în introducerea la Istoria Romînilor : „Istoria unuĭ timp se clădeşte în totdeauna cu materialul adunat pănă atuncĭ. Dacă ar fi să aşteptăm ca tot materialul istoric al unuĭ popor să fie descoperit, n'am maĭ ajunge nicĭ odată să expunem cursul vieţeĭ sale ; căcĭ descoperirile se fac neîncetat ; cunoştinţele se întind şi se adîncesc, mărind fără încetare orizonul istorieĭ. Timpurile din urmă îndreaptă necontenit cele ce se află greşite în expunerile de maĭ înainte şi, potrivit cu propăşirea poporuluĭ şi îmbogăţirea cunoştinţelor, creşte şi se desvoltă şi arborele istorieĭ sate". Aceste cuvinte rămîn adevărate şi pentru istoria luĭ Cuza Vodă. In orĭ ce caz temelia expuneriĭ va fi pusă ; greul lucruluĭ va fi făcut, şi ceĭ ce vor veni după mine nu vor avea decît de îndreptat, de complectat, de rotunzit şi de împlinit. Nu vor trebui să pună plugul şi să rupă brazda înţălenită. Precum am făcut-o cu istoria Romînilor, astfeliŭ o fac acuma cu acea ce maĭ rămăsese de întregit, pentru a ajunge chiar la pragul actualităţeĭ, unde istoria se frămîntă şi se produce din luptele contimpurane.

Maĭ atragem luarea aminte a cetitoruluĭ asupra moduluĭ expunereĭ care, cu toate că neaparentă, conţine o înnoire însemnată : anume, luarea în considerare a seriilor istorice, asupra căreia m'am rostit de asemenea în Principiile fundamentale, *ca asupra uneĭ nevoĭ neapărate de*

îndreptare în modul cum se tratează istoria. Fie care şir deosebit de fapte care, saŭ conduce, săŭ trebuie să conducă la un rezultat, este urmărit în tot lungul desvoltăreĭ luĭ şi cu ochiul totdeauna aţintit asupra aceste̟ĭ desvoltărĭ. Este indicat, măcar prin cîte-va cuvinte, începutul luĭ, şi urmărit pănă la al luĭ sfîrşit, saŭ pănă la a luĭ prelungire peste domuta luĭ Cuza. Pentru a se putea pune în iveală seriile istorice, era neapărat a nu se încărca expunerea cu fapte ce nu contribuiaŭ la limpezirea desvoltăreĭ. Am lăsat la o parte, fără milă, tot ce-mĭ părea de prisos, cu toate că eram adese orĭ încercat a nu arunca notiţele adunate cu atîta trudă şi rodul unor cetirĭ atît de îndelungate. Nu am voit însă să fac operă de erudit, ci operă de istoric; căcĭ nu se bagă de samă, că erudiţia răŭ întrebuinţată daunează istorieĭ maĭ mult decît îĭ foloseşte. Seriile însă aŭ fost expuse, nu fie care a parte; căcĭ în complexul desfăşurăreĭ evenementelor, ele nu se desvoltă în chip singuratic; ci fie care fapt a fost arătat acolo unde a fost împins de puterile istorice la lumina zileĭ, spre a-l putea explica cauzaliceşte; dar s'a ţinut samă şi de puterea care leagă împreună faptele diverselor timpurĭ în un lanţ neîntrerupt. Aşa bună oară lovitura de stat de la 2 Maĭ a fost rezultatul coacereĭ uneĭ ideĭ în mintea guvernanţilor şi s'a arătat, la fie care loc cuvenit, cum această idee se întăria tot maĭ mult din cauza evenementelor, până ce, ajungînd la maturitate, a izbucnit. Aşa s'a făcut cu întărirea funcţionarismuluĭ, cu sporirea budgetuluĭ, cu chestia evreească, cu cea rurală, cu acea a mănăstirilor închinate, cu emanciparea statuluĭ romîn din plecarea sub străinĭ, cu legătura unireĭ, cu lupta dintre clase, cu ideea lovitureĭ de stat, cu răsturnarea domnitoruluĭ, etc., etc. Capitotul al XVI-le este maĭ ales menit a arăta cum trebue să se facă sinteza istorieĭ, nu pe baze de legĭ care nu există în istorie, şi pe acea a seriilor de desvoltare. Este o încercare absolut nouă în expunerea trecutuluĭ şi asupra eĭ atragem cu deosebire luarea aminte.

Istoria luĭ Cuza Vodă urmăreşte decĭ doue ţinte: 1) Acea de a expune o pagină interesantă din trecutul cel maĭ apropiat al poporuluĭ romîn; 2) acea de a aduce o îmbunătăţire în metoada de trătare a istorieĭ.

A. D. Xenopol.

DOMNIA LUI CUZA-VODĂ.

INTRODUCERE

Istoria orĭ-căruĭ popor, precum şi acea a omenireĭ, este un lanţ neîntrerupt de fapte, maĭ mult sau maĭ puţin cuprinzătoare, legate între ele pe scara coborîtoare a timpuluĭ. Fie care fapt istoric îşĭ are rădăcina în unul ce i-a stat maĭ înainte şi este el însuşĭ zemislitorul celora ce aŭ să vină.

Cînd este să se expună una din verigile trecutuluĭ, ea trebue numaĭ de cît pusă în legatură cu acele de care se ţine, pentru că numaĭ prin această legatură, perioada pe care o cercetăm capătă înţelesul şi rostul eĭ istoric. Desvoltarea curge însă în şiroae paralele, din care unele îşĭ aŭ obîrşia în veacurĭ îndepărtate, altele în vremurĭ maĭ apropiate, ca nişte rîurĭ maĭ lungĭ sau maĭ scurte care s'ar adăogi către marele eĭ fluviŭ, păstrîndu-şĭ însă faţa apelor lor. Numaĭ prin urmărirea acestor şiroae, fie-care unic şi deosebit în feliul săŭ de a fi, se poate limpezi mersul treburilor omeneştĭ. In istorie, nu sunt legĭ transversale, după care să se repete fără încetare aceleaşĭ fapte, ci numaĭ seriĭ longitudinale care apucă în cotro-va. A urmări direcţia acestor seriĭ, a constitui feliul lor, din întemeierea apriată a faptelor şi strînsa lor înlănţuire cauzală, iată problema pe care istoricul trebue să o deslege.

Perioada ce este a fi tratată, e purtată pe de o

parte de seriile marĭ care alcătuesc chiar mersul istorieĭ romîneștĭ. Aceste seriĭ trebuesc puse în lumină, spre a se ști prin ce legăturĭ e prinsă această perioadă de vremile ce aŭ mers maĭ înainte. Se poate ca unele din seriile bătrîne să-șĭ găsască sfîrșitul în decursul acestuĭ răstimp, precum iarășĭ altele noue să se arăte la lumina zileĭ. Din aceste de pe urmă, unele scurte la traiŭ, vor apune tot în sinul perioadeĭ de care e vorba; iar altele, înzestrate cu o viață maĭ puternică, vor depăși-o către lungul viitor. Toate aceste împrejurărĭ trebuesc notate cu îngrijire, de oare-ce o perioadă din istoria omenească va fi cu atîta maĭ însămnătoare, cu cît va umfla maĭ mult volumul seriilor ce curg prin ea, și maĭ ales cu cît va fi maĭ mult mormînt de seriĭ vechĭ și leagăn de seriĭ noue.

Seriile istorice începute înainte de domnia luĭ Cuza-Vodă, și care rostogolesc și peste ea bogatele lor valurĭ, sunt urmatoarele:

Seriile politice și sociale. 1) *Marea serie a propășireĭ poporuluĭ romîn.*—Acest popor a năzuit tot-deauna spre un traiŭ vrednic și neatîrnat; dar la început, nu se desemnase în el tendința după o viață națională, după o revărsare în lumea din afară a comoareĭ sale sufleteștĭ particulare. Această fază a desvoltăreĭ sale conștiută, ca neam deosebit, se începe cu traducerea cărților bisericeștĭ în limba romînă, traducere încercată de prin veacul al XVI-le și îndrumată pe cale oficială prin intervenirea domnilor ingemănațĭ, Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu. De îndată ce această nouă pîrghie de desvoltare se deschise minţeĭ romîneștĭ, o videm îmbogățindu-se cu lucrărĭ literare și istorice care înălțară conștiința neamuluĭ, pe de o parte prin limba frumoasă în care eraŭ scrise, pe de alta prin cuprinsul lor care resfrîn-

gea timpurile de glorie cît şi acele de restrişte ce le petrecuse. Această putere, odată ce se desvoltă în sinul poporuluĭ, nu se maĭ stinse, nicĭ nu apuse. Cu toată apăsarea intelectuală a epoceĭ fanariote, ea rămîne vie, fiind bine înţeles silită să-şĭ ascundă mersul. Cronicariĭ, ceĭ maĭ înfocaţĭ apărătorĭ aĭ neamuluĭ lor, încercărĭ literare în proză şi versurĭ, satire la adresa străinuluĭ umplu această perioadă. Către sfîrşitul eĭ, o nouă înflorire a cugetăreĭ romăneştĭ iea naştere în Ardeal, şi cu toate că ea nu-şĭ întinse mireasma îndată şi dincoace de munţĭ, totuşĭ prin învăţăceiĭ marilor scriitorĭ ardelenĭ, focul aprins de eĭ pe vatra patriotismuluĭ, radiâ şi în ţările romîne de la gurile Dunăreĭ, încălzind şi maĭ mult inima romănească. Invăţaţiĭ din Transilvania care, cu începutul veaculuĭ al XIX-le, prinseră a se strămuta în Muntenia şi Moldova, aduceaŭ cu eĭ calda învăpăere deşteptată în inimile lor prin scrierile şi exemplele marilor lor dascalĭ şi adăogiaŭ comorile sădite în inimile Romînilor din Principate de însuşĭ aĭ lor scriitorĭ.

Această fierbere intelectuală nu putea să nu pătrundă în afară, sub forma de mişcărĭ politice, şi începutul lor se face cu prilejul revoluţieĭ Grecilor contra Turcilor, cînd atuncĭ Romîniĭ cer şi dobîndesc iar ocîrmuirile şi domniile naţionale. Scăparea de Grecĭ fu prima năzuinţă politică a poporuluĭ romîn.

Dar în timpul ce se pregătise şi se desăvîrşise această emancipare, alt jug se lăsase tot maĭ greŭ după grumajiĭ Romînilor, acel al putereĭ ce chip îĭ mîntuise şi-ĭ scosese din robia turcească—jugul rusesc. Insă pe cînd se făuriaŭ aceste lanţurĭ noue, propăşirea intelectuală îşĭ mîna maĭ departe pasul, sprijinit pe o nouă serie de fapte îmbolditoare, datorite înrîurireĭ franceze. Lupta decĭ între apăsare

şi simburele ce nu voia să piară, se ascute şi maĭ mult, până ce izbucneşte în o încercare sumeaţă, dar generoasă, revoluţia din 1848. Inăbuşirea eĭ, de şi deplină, nu aduse însă o restrîngere şi o apăsare maĭ mare a vieţeĭ romîneştĭ; din potrivă, de teama reînnoireĭ eĭ, se maĭ slobozîră frînele în care fusese ţinută. Totuşĭ speranţele uneĭ desvoltărĭ naţionale ar fi fost pentru tot-deauna pierdute, dacă întîmplarea n'ar fi venit să amestece puternicul eĭ joc în desvoltarea istorieĭ poporuluĭ romîn. Războiul Crimeeĭ, înfrîngerea Rusieĭ, planul luĭ Napoleon al III-le de a face din poporul romîn o stavilă împotriva încălcărilor ruseştĭ, dădură un noŭ avînt ideilor de regenerare, răspîndite de zdrobiţiĭ revoluţiuneĭ din 1848 la cele patru colţurĭ ale pămîntuluĭ. Tratatul de Paris, comisiunea trimisă în Bucureştĭ, divanurile ad-hoc cu rostirea dorinţelor lor şi în sfîrşit Convenţia de Paris din 1858, cu ceea ce ea putu primi din aceste dorinţĭ, îndrumară o nouă epocă în viaţa romănească. Pe această temelie se înalţă domnia luĭ Cuza-Vodă care trebuia să ducă maĭ departe năzuinţele de emancipare ale poporuluĭ romîn şi să le transmită, aşa mărite şi adaose, generaţiilor maĭ noue. [1]

2. *Seria înriurireĭ franceze.*— Această înriurire, de cea maĭ mare însemnătate pentru istoria poporuluĭ romîn din Principate,[2] nu fu adusă, cum s'ar putea crede, de ideea că suntem de viţă latină şi că decĭ trebue să ne căutăm imboldirile regenerătoare la naţiunea fruntaşă a ginteĭ latine. Introducerea înriurireĭ franceze în ţările romîne dunărene este o urmare a epoceĭ fanariote şi a stăpînireĭ greceştĭ în

1. Asupra faptelor amănunţite pe care se întemeiază această expunere, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană* vol. IV, V şi VI.

2. Se ştie că ea nu se întinse de loc la Romîniĭ de peste munţĭ. Asupra cauzelor aceşteĭ deosebirĭ, vezĭ *Influenţa franceză în România*, conferinţa ţinută la Ateneul din Bucureştĭ de A. D. Xenopol, Bucureştĭ, 1887, p. 6.

Muntenia şi Moldova, şi această idee ce pare la întâia vedere aşa de stranie, este una din cele maĭ bine dovedite şi documentate din desfăşurarea trecutuluĭ poporuluĭ romîn.[3] La început, înriurirea franceză s'a arătat numaĭ pe tărîmul cultural, în deprinderea limbeĭ, în însuşirea moravurilor, obiceiurilor şi modelor franceze. Revoluţia franceză însă făcu să pătrundă şi ideĭ politice, ale căror prima licărire în viaţa romănească se văd în proiectul de constituţie al Moldoveĭ din 1822.[4] Programul revoluţieĭ din 1848 este inspirat în întregul săŭ de ideĭ franceze; tot din aceste ideĭ izvoresc cererile divanurilor ad-hoc, privitoare la introducerea sistemuluĭ constituţional care se şi decretează prin Convenţia din 1858.

Inriurirea franceză, în covîrşitoarea eĭ putere, s'a manifestat în întreaga viaţă a poporuluĭ romîn; pe tărîmul politic, prin faptele arătate; pe tărîmul cultural, prin prefacerea limbeĭ şi împrumutarea feluluĭ de viaţă al Francezilor. Această din urmă imitare aduse efecte şi pe tărîmul economic, de oare-ce împinse pe Romînĭ la cheltuelĭ nesocotite, pentru a sămăna macar în afară cu civilizaţia franceză.

Domnia luĭ Cuza-Vodă era să fie prinsă în acest mare curent, tocmaĭ cînd pornirea luĭ era maĭ puternică; cînd mîntuirea poporuluĭ romîn de jugul ce-l apăsa atît de greŭ şi îndrumarea luĭ pe rîvnita cale a desvoltăreĭ libere şi naţionale, se făceaŭ sub ocrotirea Franţieĭ.

3. *Seria înriurireĭ greceştĭ.* — In legătură cu aceste două seriĭ înălţătoare de viaţă, stă o alta ce

3. Ea a fost pentru prima oară pusă în lumină în conferinţa citată şi apoĭ întărită şi desvoltată în vol. V al *Ist. Romînilor*. Astăzĭ toată lumea o admite ca oare-cum înţălegîndu-se de sine şi ca apărută aşa din senin.

4. Vezĭ comunicarea mea la Academia Romînă: *Primul proiect de Constituţie al Moldoveĭ*, Bucureştĭ, 1898.

scădea în puterile eĭ, cu cît acele două propăşiaŭ, o serie regresivă—acea a înriurireĭ greceştĭ. Incepută din vremurĭ foarte vechĭ şi întărită prin bigotismul principilor naţionalĭ, dusă la culmea înflorireĭ eĭ, prin predomnirea politică a elementuluĭ grecesc în epoca fanariotă, ea fusese tot-deauna combătută de curentul naţional, care însă se arătase neînstare a o învinge. Intîmplarea aduse şi aicĭ rostul eĭ însămnător în desfăşurarea împrejurărilor, şi revoluţia grecească dădu prilejul emancipăreĭ poporuluĭ romîn de stăpînirea politică a Grecilor, în anul 1822.

Totuşĭ rămase o urmă a acesteĭ a lor predomnirĭ, de care urmă Romîniĭ trebuiaŭ să caute a se mîntui, spre a o desrădăcina cu desăvărşire din viaţa ţărilor lor. Această urmă era stăpînirea mănăstirilor greceştĭ din Răsărit asupra unuĭ mare număr de cele pămînteştĭ şi asupra avuţiilor lor.

Această însămnată daravere s'a desvoltat într'un chip necurmat de la 1822 încoace. De cînd s'a dat predomnireĭ Grecilor lovitura cea gravă, de atuncĭ desfiinţarea ultimeĭ forme de stăpînire a acestuĭ element a urmat o serie necontenit suitoare pentru Romînĭ, coborîtoare pentru Grecĭ şi care a condus din treaptă în treaptă poporul romănesc până la culmea ţinteĭ luĭ, desăvărşita luĭ mîntuire de înriurirea grecească, mîntuire ce s'a îndeplinit prin cele două legĭ ale luĭ Vodă-Cuza: secularizarea averilor mănăstirilor închinate şi scoaterea bisericeĭ romîne de sub autoritatea patriarhuluĭ de Constantinopole[5].

4. *Seria unireĭ.*—In legătură cu seriile enumerate stă şi acea care tindea la unirea ţărilor romîne în-

---

5. Seria înriurireĭ greceştĭ a fost expusă în vol. III, IV şi V din *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*; acea a lupteĭ pentru redobîndirea averilor monăstireştĭ va fi reluată, de la 1822, în Cap. VIII al acesteĭ scrierĭ, de oare-ce nu a fost expusă în Ist. Romînilor

tr'un singur stat. Rod tîrziŭ al unireĭ intelectuale și morale a poporuluĭ romîn, unirea ambelor țărĭ fusese atinsă pentru prima dată în Regulamentul organic, apoĭ încercată fără izbîndă în aniĭ 1841 și 1848. Divanurile ad-hoc o ceruse cu stăruință; dar Convenția de Paris nu o putuse încuviința, din pricina opunerei unora din puterile care luase parte la a eĭ alcătuire. Se făurise de diplomație o jumătate de unire care nu era în stare a mulțami dorințele romăneștĭ, și care, produsul întortochiatelor combinărĭ de ideĭ, nu se putea întroduce în realitatea faptelor[6]. Cînd veni Cuza la Domnie, el găsi fierberea pentru unire în toiul eĭ cel maĭ puternic, de oare-ce speranțele Romînilor fusese numaĭ zădărite prin desbaterile divanurilor ad-hoc și apoĭ iar aruncate în umbră, prin hotărîrile areopaguluĭ european.

5. *Seria dinastieĭ străine.* — Odată cu cererea după unire, se manifestase în poporul romîn ideea întroducereĭ uneĭ dinastiĭ străine, care iarăși fusese cerută de divanurile ad-hoc și respinsă de Convenția de Paris. De și începută și ea înainte de domnia luĭ Cuza-Vodă, desfășurarea eĭ cade maĭ ales în decursul acesteĭ domniĭ. Ea se și realizează cu prilejul detronăreĭ celuĭ întăĭ domnitor al Romănieĭ unite.

6. *Seria emancipăreĭ țăranuluĭ.*—Această serie, adusă la îndeplinire prin legea din 1864, este una din cele maĭ bogate în a eĭ desvoltare. De și se pare a avea maĭ mult un caracter economic, în ideea oamenilor de atuncĭ ea lua un caracter maĭ rostit social și politic. Nu era vorba atît de îmbunătățirea materială a țăranuluĭ, cît maĭ cu samă de scoaterea luĭ din lanțurile robieĭ și ale șărbireĭ. Era maĭ mult o chestiune de libertate de cît de îmbogățire. Pentru a o înțălege în toată a eĭ mare însămnătate,

6. Vezĭ *Ist. Romînilor.* Vol. VI, partea III, *Unirea,* p. 417—639.

trebue să-ĭ arătăm desfăşurarea înainte de domnia luĭ Vodă-Cuza, spre a vedea în ce stare a aflat-o el şi cum a ajuns să-ĭ găsască deslegarea.

Introducerea ideilor noue în sinul poporuluĭ romîn făcuse din chestia ţărănească punctul în jurul căruia se învîrtea întreaga viaţă a acestuĭ timp. Domnia luĭ Cuza-Vodă, bultuindu-se tocmaĭ pe aceste ideĭ de emancipare a claseĭ ţărăneştĭ, ele devenirā pîrghia ce determină maĭ cu deosebire senzul luptelor pe tărîmul politic[7].

Seriile culturale. *Seria literară.*—Desvoltarea literară la Românĭ este îndestul de veche, de şi la început ea nu păşeşte de cît pe urmele altora, reproducînd numaĭ, în graiul românesc, cugetărĭ străine. De îndată ce începe a umbla de sine, ea se apleacă către cugetarea fundamentală a poporuluĭ, dorinţa luĭ de a se mîntui de relele care'l bîntuiaŭ, şi iea un caracter patriotic. Aşa a fost în tot cursul desvoltăreĭ înainte de domnia luĭ Alexandru Ioan I, şi dacă ea străbate une-orĭ in netăgăduite forme estetice, aceste înfloriaŭ tot pe fondul de iubire de ţară care făcea să tresară toate sufletele ce cugetau maĭ departe decît la îngustul orizon al proprieĭ lor vieţĭ. Pe această armonie fundamentală, se ţesă şi se resfiră toate producerile literare ale timpurilor maĭ vechĭ, şi pănă la 1859 se poate spune că obştescul caracter al literatureĭ româneştĭ este acel patriotic. Numaĭ arare orĭ alte simţirĭ maĭ personale inspiră pe poeţĭ, şi chiar aceştia plătesc totdeauna tributul lor şi părţeĭ patriotice. Pe calea literară s'a manifestat de la un timp opoziţia contra Grecilor; pe aceeaşĭ cale s'a îndrumat şi lupta în

7. Această serie a fost tratată în deosebite părţĭ din *Istoria Romînilor*, Vol. II—VI. Dar marea eĭ însămnătate ne-a împins s'o reluăm din noŭ de la început în Cap. XI al acesteĭ scrierĭ, cu noue amănunţimĭ documentale.

contra apăsăreĭ rusești. In deobște toată viața națională înainte de 1859 se concentră în literatură, și de aceea are desvoltarea literară un rol așa de însemnat în istoria poporuluĭ romîn dinaintea timpuluĭ ce face obiectul acesteĭ expunerĭ. Pe atuncĭ nervul istorieĭ, adecă puterea aceea ce împingea poporul romîn înainte, era mărginită la ideĭ, de oare-ce în fapt el era supus unor voințĭ și scopurĭ străine. Trunchiul pe care se desfășura viața romănească era acel al ideilor, orĭ cît de slabe și de sărace ar fi părut ele, asămănate cu bogatele cugetărĭ ale lumeĭ apusene.

De la 1859 se schimbă lucrul de a totuluĭ tot. Poporul romîn putuse păși la fapte; centrul în jurul căruia vieța luĭ începu să se învîrte deveni cel politic; iar curentul literar cade pe un al doilea plan[8].

8. *Seria științifică.*—Absolut slabă și mărginită numaĭ la reproducerea unor noțiunĭ științifice împrumutate de la străinĭ, ea nu are maĭ nicĭ o însămnătate în viața maĭ veche a poporuluĭ romîn, decît doar împlîntarea gustuluĭ pentru așa feliŭ de îndeletnicirĭ, tocmaĭ prin împrumuturile făcute din viața altor popoare. Ba chiar patriotismul desvoltat în literatură și care întuneca viderile ca orĭ ce simțimînt, înlătura adesa adevărul, chiar din acele sfere, unde el ar fi putut licări și în cîmpul cugetăreĭ Romînilor, bună oară în cercetarea proprieĭ lor istoriĭ.

9. *Seria funcționarismuluĭ.* Această însemnată serie formează trecerea viețeĭ culturale către cea economică. Inceputul acesteĭ seriĭ cade iarăși în vremĭ maĭ vechĭ și ea s'a tot hrănit și întărit până în zilele maĭ noue.

8. Asupra desvoltăreĭ literare a Romînilor vezĭ *Ist. Romînilor din Dacia Traiană,* vol. III, IV, V și VI, capitulele respective.

Seriile economice. 9. *Seria propăşireĭ agricultureĭ.*—Agricultura începuse a se desvolta încă de la tratatul de Adrianopole, 1829, de cînd se deschisese porturile Mareĭ-Negre şi ale Dunăreĭ. Răspunsurile tuturor comisiunilor agricole din aniĭ 1862—1863, din judeţele Munteniеĭ şi ale Moldoveĭ, arată în chip aproape identic că „agricultura s'a desvoltat maĭ ales de la 1832 şi cu deosebire de la 1848 încoace; că maĭ înainte nu se cultivaŭ grîne ci numaĭ fîneţe; că preţ de arendă pentru 600 de pogoane se lua cel mult 600—800 de leĭ, pe cînd acuma se ieaŭ la 4800"[9]. Exportul întrecea importul. Ce e drept, tot pe atuncea se întra în toiul cel mare al cheltuelilor cu străinătatea, care cheltuelĭ începuse de maĭ înainte.

Dar aproape la atîta se mărgineaŭ pe acea vreme cheltuelile ce întraŭ în contul balanţeĭ comerţuluĭ, datoria publică fiind neînsemnată şi toată contractată în ţară. Cînd vine Cuza la domnie, el găsesce decĭ starea economică a ţărilor romîne în deplin avînt, iar cheltuelile statuluĭ reţinute în hotare restrînse, prin obiceiurile vechĭ practicate maĭ înainte.

10. *Seria cheltuelilor private.*—Pe partea statuluĭ aşa stăteaŭ lucrurile. Maĭ răŭ însă pe acea a privaţilor; aicĭ dăm de o descumpenire foarte gravă Orbitoarea civilizaţie străină luase cu totul ochiĭ. Romînilor. Pe întrecutele se ipotecaŭ moşiile, spre a merge ***în lăuntru.*** Această serie începuse încă de mult, de pe cînd Romîniĭ se atinsese pentru întaia oară cu Apusul civilizat, şi ea propăşise necontenit, adaogînd pe fie ce an risipa comîndurilor private.

Pe cînd în viaţa publică, cu toate greutăţile prin care trecuse ţările romîne, nu începuse încă spiritul

9. Vezĭ bună-oară răspunsurile comisiunilor agricole din Judeţele *Ialomiţa şi Muscel. Monitorul oficial,* 18 April 1862.

de dărnicie în cheltuelĭ şi ele se menţineaŭ aproape cu desăvîrşire în hotarul veniturilor, în gospodăriile private se întrodusese destrăbălarea care le conduse la ruină. Cauza pentru care, înainte de domnia luĭ Cuza, răul spirit ce predomnia în îngrijirea intereselor private nu pătrunsese încă şi în cele publice, este maĭ întâĭ de căutat în dispoziţiile ocrotitoare ale Regulamentuluĭ, apoĭ în împrejurarea că întocmirile vechĭ nu nevoiaŭ cheltuelĭ aşa de însămnate; dar spiritul era copt pentru asemene deslănţuire spre rîsipă, prin practica în gospodăriile private, şi trebuia numaĭ cît prilejul să se ivească, pentru ca el să copleşască neoprit şi gospodăria publică. Aceasta se întîmplă odată cu întroducerea principiilor Convenţieĭ de Paris care lăsa cheltuelele la bunul plac al adunărilor, ba chiar la acel al ocîrmuireĭ, şi care, prin viaţa nouă ce se deschidea poporuluĭ romîn era să nevoiască întocmirea a o mulţime de noue aşăzeminte care toate aveaŭ trebuinţă de banĭ, spre a putea întra în lucrare.

12. *Seria desvoltăreĭ ţăranuluĭ.*—Starea economică a ţăranilor mersese înrăutăţindu-se din vremile vechĭ cătră cele noue. In vechime toată gospodăria luĭ era întemeiată pe vite şi era decĭ o gospodărie păstorească. El dispunea de întinderĭ însemnate de pămînt, pentru creşterea vitelor sale; acestea se vindeaŭ apoĭ cu bun preţ în străinătate, în cît economic vorbind, ţăranul stătea bine. Această bună stare era însă paralizată prin întocmirile sociale şi politice ale timpuluĭ, prin jafurile nenumerate, nedreptăţile strigătoare la cer, prin pustiirile oştirilor străine care se perindaŭ fără încetare pe capetele încujbate ale ţărănimeĭ romîne. Cu timpul relele se maĭ stîmparase şi poporul putu să răsufle; dar tocmaĭ atuncĭ Regulamentul organic veni să dee lovitura de moarte gospodărieĭ vechĭ a ţaranuluĭ, fără a i se da mijlocul de a se deprinde cu una nouă.

Cultura nu veni să-l deştepte, spre a-şĭ găsi el noua cale de apucat şi a putea trăi pe îngustatul săŭ pămînt; căcĭ ţăranul nu se putea cultiva aşa de repede, cum i se luase pămîntul. Ţăranul rămase cu sistemul vechiŭ de agonisire a traiuluĭ, în condiţiile cele îngreuiate făcute luĭ prin Regulament, şi aşa trebui ca traiul luĭ economic să se înrăutăţască. In aşa stare îl găseşte domnia luĭ Vodă-Cuza [10]. Vom vedea ce a făcut pentru dînsul.

13. *Seria ridicăreĭ neamuluĭ jidovesc.*—Dacă ţăranul dădea înapoĭ, Jidovul se rîdica necontenit. Atraşĭ de locurile goale lăsate de Romînĭ în comerţ şi industrie, prin năvălirea lor la funcţiĭ, Evreiĭ se înmulţise în chip însămnat în ţările romîne şi maĭ ales în Moldova, înainte încă de a fi venit Vodă-Cuza la domnie. Inmulţirea lor aducea veniturĭ statelor romîne, şi se luară în curînd în favoarea lor măsurĭ ocrotitoare, în loc de a se apara pămînteniĭ de năvălirea lor necontenit crescătoare. Eĭ veniaŭ ca străinĭ, maĭ ales ca supuşĭ austriacĭ, şi decĭ eraŭ proteguiţĭ de consuliĭ atot puternicĭ aĭ acelor puterĭ, şi se folosiaŭ de toate dispoziţiile ce se luaŭ în interesul tuturor străinilor. Maĭ ales le veniră în mare ajutor loviturile date breslelor vechĭ care apăraŭ comerţul şi industria indigenă contra puhoiuluĭ jidovesc. Aşa Mihaĭ Sturza desfiinţase încă din 1838 îndatorirea Evreilor de a suporta cheltuelele breslelor, dispunînd ca „Evreiĭ, peste taxa către stăpînire (taxa Jidovilor) admisă de la naţia lor, şi alte dărĭ spre ţinerea de spitale şi pentru ceĭ nevoieşĭ dintre eĭ, nu pot fi îndatoriţĭ a maĭ plăti şi deose-

10. Cred că trebue să se sfîrşască odată legenda că, sub Regulamentul organic, ţăranul era în maĭ bună stare de cît astăzĭ. Inainte de Regulament fără îndoială că da; dar schimbarea stăreĭ în răŭ s'a făcut tocmaĭ prin îngustarea pămîntuluĭ de către dispoziţiile Regulamentuluĭ.

bila zeciuială în trebuința breslelor ce nu sunt de neamul lor“.[11]

Evreiĭ se îmbogățiaŭ pe maĭ multe căĭ: întăĭ prin împrumuturile făcute Romînilor ce se deșțăraŭ necontenit, spre a vedea străinatatea; al doile prin comerțul cu băuturile spirtuase; al treile în sfîrșit, prin suplantarea elementelor bąștinașe în daraverile cele maĭ bănoase ale țăreĭ: industria, comerțul și meseriile, în curînd chiar și în agricultură, ca exploatatorĭ bine înțeles, nu ca muncitorĭ.

Aceste sunt cele 13 seriĭ de căpitenie pe care se hultuește domnia luĭ Vodă-Cuza. Cele maĭ multe din ele o vor strebate și vor trece peste ea, către vremile viitoare; unele se vor opri în sinul eĭ și-șĭ vor găsi sfîrșitul; iar altele vor apuca altă cale decît acea urmată pănă atuncĭ, dînd naștere unor noue desvoltărĭ. Vodă-Cuza găsește decĭ țările romîne în plină fierbere pe calea propășireĭ, împinse în această cale maĭ ales prin înriurirea ideilor franceze și cerînd cu mare glas reforma vieţeĭ de pănă atuncĭ: încetarea privilegiilor, egalizarea socială și politică, ridicarea condițieĭ țăranuluĭ, încetarea exploatareĭ greceștĭ, ridicarea demnităţeĭ poporuluĭ și punerea Romînilor în rîndul popoarelor, și maĭ ales unirea lor în o singură țară sub un domn străin.

In privirea cultureĭ, găsește o literatură patriotică ce împingea necontenit pe popor spre realizarea ținteĭ ce-șĭ pusese; în privirea științifică o lipsă aproape totală de avînt pe acest tărîm.

In privirea economică: o stare de destrăbălare a gospodăriilor private în clasa conducătoare și o cădere spre ruină a gospodăriilor țăraneștĭ. In dara-

11. *Manualul administrativ* II, p. 42. Comp. *Ist. Rom. din Dacia traiană*, VI, 204.

verile statuluĭ din potrivă, un spirit de reținere și o economie bine chibzuită. Ca mediu social, o plecare nețărmurită a Romînilor către funcțiile statuluĭ și o îndepartare a lor de îndeletnicirile productive ale industrieĭ, comerțuluĭ și meseriilor.

Să videm acuma ce s'a făcut cu toate aceste apucăturĭ în timpul domnieĭ luĭ Cuza-Vodă; dar înainte de a păși spre acestă expunere, să cercetăm întăĭ caracterul omuluĭ ce trebuia să aibă, prin poziția luĭ de domn, un rol precumpînitor în desvoltarea poporuluĭ romîn.

CAP. I

ALEXANDRU CUZA

Familia Cuza. Familia *Cuza* pare a fi originară din satul Cuza saŭ Cues în Lorena lîngă rîul Mosela, unde ea începe a fi pomenită în persoana unuĭ reprezentat al eĭ foarte strălucit, învăţatul cardinal *Nicolae Cuza saŭ Cuzanus,* născut la 1401 în acel sat şi mort în 1464 în oraşul Todi din Umbria. Intre alte misiunĭ însemnate cu care a fost însărcinat cardinalul Cuza, amintim acea din Constantinopole, unde fusese trimis spre a negocia unirea bisericeĭ ortodoxe cu acea catolică. De şi călugăr catolic şi decĭ fără moştenitorĭ legiuiţĭ, s'ar putea ca să-l fi însoţit în Italia membri din familia luĭ, atraşĭ aice de însamnata luĭ poziţie. Ba s'ar putea chiar face presupunerea că vre un membru aĭ familieĭ sale să-l fi urmat în Constantinopole, unde să fi rămas, constituind ramura orientală a acesteĭ familiĭ, stirpea din care sè trag Cuzăştiĭ moldovenĭ.

In orĭ-ce caz familia Cuza se afla, în secoliĭ următorĭ, trăitoare în Italia şi este la dînsa o tradiţie care spune că origina eĭ s'ar trage din Austria, tradiţie ce corespunde loculuĭ eĭ de baştină. Ceĭ de pe urmă reprezentanţĭ aĭ acesteĭ familiĭ în Italia fură baronul Nicola Cuza şi comandorul Salvator

Cuza, ambiĭ morțĭ în decursul ultimelor deceniĭ ale veaculuĭ trecut și cu moartea cărora familia Cuza s'a stîns în Italia, în linia eĭ bărbatească[1].

Lăsînd însă la o parte aceste simple presupunerĭ asupra origineĭ familieĭ Cuza, presupunerĭ ce nu aŭ nicĭ o temelie istorică, să venim la Cuzăștiĭ din Moldova. Cel întâĭ boier cu numele de Cuza ce apare în documentele moldoveneștĭ este *Dumitru Cuza*, pomenit de documente în rangurĭ de boierie între aniĭ 1677—1706. Așa în 1677 găsim pe comisul Dumitru Cuza dăruit cu satul Vlăiceniĭ de către Alexanru Roset. La 1696 întîlnim pe acelaș Dumitru Cuza cu rangul de vel-stolnic însarcinat cu o cercetare. Intre aniĭ 1701—1708 găsim pe Dumitru Cuza înaintat la boieria de vel-spatar[2]. Dumitru Cuza avu de fiĭ pe Miron, pe Teodor și pe Velișco. *Miron*, din al căruia sînge se trage domnitorul Alexandru Cuza, fu căsătorit cu fata luĭ Neculaĭ Costin cronicarul. Miron Cuza e amintit în documente la aniĭ 1728 și 1729[3].

Din ceĭ patru copiĭ aĭ luĭ Miron Cuza, cel maĭ mare Ioan saŭ *Ioniță Cuza* este pomenit în documente din aniĭ 1765 și 1768 ca stolnic[4]. Acest Io-

1. Dintre femeĭ a maĭ rămas până azĭ doamna *Maria Felice Berso*; iar din aliațĭ *Duca della Verdura* al căruĭ soră a ținut-o comandorul Salvator și *Marchizul Ballestero de Bongiordano* ginerile suroreĭ celor doĭ frațĭ Cuza: Nicola și Salvator, (toțĭ în Palermo). (După o scrisoare a d-luĭ Angelo de Gubernatis din 24 April 1900). Pe aceștĭ urmașĭ i-am întrebat dacă nu există în familia lor vre-o tradiție, după care vr'un membru al familieĭ lor să se fi strămutat în Răsărit, și mi s'a răspuns că asemene tradiție nu există.

2. 1677, *Acad. Romîna* XLV, 23; 1696, *Arhiva sft. Spiridon*, III, 10 și 14; 1701—1708, *Acăd. Rom.*, XLV, 152, *sft. Spiridon. Sîrbiĭ* VIII, 11 și *Popricaniĭ*, V, 115.

3. Doc. d-luĭ E. Vărnav *Sofraceștiĭ* III, 18 și *Țiganiĭ* IV, 8.

4. *Sf. Spiridon, Dumeștiĭ* X, 10. Doc. d-luĭ Al. Hinna, *Vasluĭ* 34. Documentele citate aicĭ mi-aŭ fost comunicate de d. Ioan Tanoviceanu. D-sa, studiind aproape toate documentele cunoscute până azĭ din Moldova, chiar și multe din culegerĭ private, se poate susținea cu siguranță, că Dumitru Cuza din 1677 este primul boier cu acest nume ce apare în Moldova.

niţă Cuza avu o soartă tragică. Anume pe timpul luĭ Constantin Moruzi, (1777—1782) Turciĭ, în aşteptarea unuĭ noŭ războiŭ cu Rusia, din cauza neîndeplinireĭ condiţiilor tratatuluĭ de Cuciuc-Cainargi, se purtaŭ straşnic prin Moldova şi luaŭ măsurile cele maĭ pripite, spre întărirea cetăţilor de la Nistru. Mulţĭ soldaţĭ turcĭ, dezertînd din corpul Ienicerilor, se răspîndesc în Moldova ca talharĭ, şi generaliĭ turcĭ primesc ordinul ca să-şĭ iee cvartirile de iarnă în această ţară. Pe lîngă aceste, se maĭ cere gospodaruluĭ o contribuţie de 135 de pungĭ, cu toate că plătise haraciul pe 4 anĭ înainte. [5] Se înţelege cum în o aşa stare de lucrurĭ, ţara trebuia să fiarbă în greutăţile şi netocmelile ce căzuse asupra eĭ. Insuşĭ domnul e nevoit să se jăluiască la Poartă, contra neorînduelilor comise de oştirile împărăteştĭ: „că el nu maĭ poate răspunde la nemăsuratele cererĭ ale capilor acelor oştirĭ şi că locuitoriĭ, calcaţĭ în toate chipurile de către miliţiĭ, nu găsesc o scăpare decît părăsind ţara." [6] Maĭ mulţĭ boierĭ, între care Manole Bogdan şi spatarul Ioniţă Cuza, protestează la domn contra barbariilor comise; domnul însă, pentru a acoperi propriile luĭ protestărĭ şi a nu supăra pe Turcĭ, pune la opreală pe zişiĭ boierĭ; iar luĭ Bogdan şi luĭ Cuza le taie capetele. Un raport al luĭ St. Priest, ambasadorul francez din Constantinopole, spune că: „dorinţa luĭ Const. Moruzi de a se face plăcut Porţeĭ şi de a se pune la adăpost de soarta predecesoruluĭ săŭ (Grigore Ghica), a împins pe domnul Moldoveĭ a căuta crime la cîţĭ-va boierĭ" ; iar firmanul Sultanuluĭ cătră Moruzi, îl laudă pen-

5. Maĭ multe extracte de documente din anul 1778 în N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, II, p. 148—150. Adauge raportul luĭ *St.-Priest către afacerile străine*, 3 şi 17 Sept. şi 26 Oct. 1778 in *Documentele Hurmuzaki*, Suplementul I, I, p. 969—970.

6. Raportul luĭ *St. Priest c. af. străine* 17 Aug. 1778. *Ibid.* p. 969.

tru pedeapsa ce a dat'o „hainilor boierĭ Manole Bogdan şi spatarul Cuza“, adaogînd că, „s'a găsit între scrisorile luĭ Bogdan cîte-va cuprinzînd multe spre facere de turburărĭ; pentru care aceştĭ doĭ făcătorĭ de răle, Manole Bogdan şi spătarul Cuza, aŭ luat căzuta răsplată.“[7]

Ioniţă Cuza avu treĭ copiĭ; din care doĭ rămîn fără urmaşĭ barbaţĭ, iar al treile, *Neculaĭ Cuza* căminarul, este bunul domnitoruluĭ Moldoveĭ. Neculaĭ Cuza avu de copiĭ pe Grigore, pe Gheorghe şi pe Ioan Cuza. *Ioan Cuza* vornicul, căsătorit cu fata luĭ Cozadin, Sultana, avu de fiĭ pe Dumitrache Cuza mort de tînăr din un accident de călărie şi pe *Alexandru Cuza*, viitorul domn al ţărilor romîne unite.[8]

Alexandru Cuza înainte de domnie. Alexandru Cuza s'a născut la Bîrlad în 20 Martie 1820, din un tată romîn şi o mamă greacă, născută şi crescută în Constantinopole, femee ce, după spusa contimpuranilor, era de o deosebită inteligenţă, dar care nu ştiea romaneşte. Copilăria şi-a făcut-o la moşia pă-

7. Raportul luĭ *St. Priest c. af. străine* 26 Noemvrie 1778. *Ibid.* p. 990. Firmanul din anul Hegireĭ 1192, publicat în *Romînul* din 10 Ianuarie 1862. Cf. nişte stihurĭ ale luĭ Enache Cogălniceanu asupra morţeĭ silnice a vorniculuĭ Emanoil Bogdan şi a spataruluĭ Cuza, publicate în a doua ediţie a *Letopiseţilor ţăreĭ Maldoveĭ* de M. Cogălniceanu, III, Bucureştĭ 1874, p. 281 şi urm. După aceste două din urmă izvoare, ceĭ doĭ boierĭ ar fi fost ucişĭ, din pricina unor pîrĭ mincinoase, aduse de eĭ contra domnuluĭ, la paşa de Bender. S'ar putea ca aceste pîrĭ să fi fost relative tot la jafurile tolerate de Moruzi care nu putea face altfeliŭ, cu toată tînguirea luĭ. Imprejurarea nu se poate limpezi, documentele (stihurile şi firmanul) fiind foarte răstrînse în rostirile lor.

8. După arborele genealogic al familieĭ Cuza, arbore ce consună cu documentele.—*Grigore Cuza*, unchiul domnitoruluĭ, este acel barbat de caracter şi de moravurĭ aspre ce a jucat un rol aşa de însemnat în deosebitele împrejurărĭ politice ale ţăreĭ. El a presidat între altele întrunirea din 1848, făcută în Iaşĭ, la otelul de Rusia. Biografia luĭ ar fi o lucrare foarte interesantă.—*Gheorghe Cuza* este tatăl luĭ *Costache Cuza*, el însuşĭ tatăl D-luĭ *A. C. Cuza*, promotorul ligeĭ antialcoolice şi sprijinitorul monopoluluĭ alcooluluĭ.

rintelui său, Bărboşii din judeţul Fălciu. El fu aşazat, spre învăţătură, întâi în pansionatul luï Cunin din Iaşi,[9] unde învăţaŭ deodată cu el : V. Alexandri, Neculai, Ioan şi Panaite Docan, Mateiŭ Milo, Nicu şi Evghenie Alcaz, Alex. Mavrocordat şi M. Cogălniceanu. După ce stătu aici până la 1831, fu trimis la Paris, spre a-şi desăvîrşi cursurile liceale, până ce luâ bacalaureatul în litere.[10] După sfîrşirea studiilor secundare, voi să înveţe medicina; dar neputînd suferi disecţiile, se dădu jurisprudenţei, fără însă să fi obţinut vre un titlu academic. El fu însă numit membru al societăţeï economiştilor din Paris.[11]

Nu mult după întoarcerea luï din străinatate, el se căsători cu Elena Rossetti, fiica postelnicului Iordache Rossetti şi a Caterineï fiica logofătuluï Dumitru Sturza; căsătoria fu celebrată la Soleştï, în jud. Vasluiuluï, în 30 Aprilie 1844. El intră apoï ca şlen (membru) la judecătoria ţinutuluï Covurluï. Dar în 1848, după revoluţia din Paris, începînd fierberea în tineritul Moldoveï, Cuza luâ parte la ea şi, în 24 Martie aceluï an, el se afla în casele luï Mavrocordat din Iaşï, impreună cu aceï ce uneltiaŭ mişcarea indreptată contra luï Mihail Sturza. El fu prins impreună cu ceï maï mulţi din tovarăşiï luï de cugetare, legat cot la cot şi dus la cazarmă, unde fu bătut şi rănit la un picior, rană de care el a suferit mult timp. A doua zi fu pus în o butcă jidovească şi trimis sub pază la Galaţi, împreună cu tovarăşiï luï: Manolache

9. Intr'un rînd Cuza luâ parte aicï la o bătălie cu Jidaniï, fiindcă băeţiï luase unuï Jidan bătrîn căciula din cap. Cînd Cuza fu să iee pe Elena Rossetti, mama feteï o întrebâ pe care Cuza îl ieï, pe acel ce a bătut Jidaniï? La respunsul afirmativ al feteï; „să-l ieï i spuse bătrîna, căcï trebue să fie iubitor de Hristos“ (după arătarea principeseï Elena Cuza).

10. Diploma originală din 10 Decemvrie 1835 de la Sorbona, sub No. 6287, subsemnată de ministrul Guizot, se află în pastrarea d-lnï Th. Rossetti.

11. O scrisoare a luï *V. Alexandri C. Cuza* din 20 Maï 1862 în hîrtiile *Rossetti*.

Costache Epureanu, Grigore Romalo, Vasile Canta, Dumitru Filipescu, Alecu Moruzi, Dumitru Răducanu Rossetti și alții. Ajunşi la Galaţi, după ce fusese ţinuţi sub un regim foarte aspru la cazarmă, trebuiră să fie duşi peste Dunăre, în surgun la Măcin. Soţia luĭ Cuza ce alergase după el la Galaţĭ, cumpără prin mijlocirea consuluiuĭ englez din Galaţĭ, Cuningham, pe marinariĭ grecĭ, supuşĭ englezĭ care trebuiaŭ să conducă bărcile peste Dunarea. Cînd eraŭ pe fluviŭ, surguniţiĭ dînd şampanie ofiţeruluĭ ce-ĭ conducea și soldaţilor, îĭ îmbătară şi îĭ făcură să se strămute în alte bărcĭ; iar marinariĭ cumpăraţĭ apucară, în loc de direcţia Măcinuluĭ, acea a Brăileĭ, unde ajungînd maĭ curînd decît barca cu soldaţiĭ, surguniţiĭ o rupseră de fugă în toate părţile. Cuza ce era rănit și nu putea merge aşa de iute, fu prins din urmă de ofiţerul care ajunsese şi el cu barca la Brăila. Cuza i se jălui cît de neomeos se purtase cu el tovarăşiĭ săĭ care, ştiindu-l rănit, îl părăsise, şi că spre a-şĭ răsbuna împrotiva lor, el voeşte să-ĭ arăte locul unde eĭ s'aŭ ascuns. Ofiţerul mulţămit, dete braţul luĭ Cuza, spre a-ĭ uşura mersul. Cuza îl duse la locuinţa consulatuluĭ englez, proteguitorul surguniţilor şi, cînd intră pe uşă, scoase pălăria şi mulţămi ofiţeruluĭ pentru întovărăşire. Acesta, văzind atuncĭ bandiera englezască, înţălese că a fost păcălit. De la Brăila, după ce stătu cît-va timp adăpostit în casa consuluiuĭ englez, plecâ cu vaporul la Pesta şi de acolo veni împreună cu tovarăşiĭ săĭ la Cernăuţĭ, de unde Manolache Costache umbla să întrunească o legiune de oamenĭ de strînsură, cu care să intre în Moldova. Cuza însă îĭ spunea să nu aibă încredere în asemene oamenĭ; și într'adevăr într'o zi aceĭ indivizĭ dispărură, după ce pradară bine pe tineriĭ Moldovenĭ.

Ivindu-se holera lă Cernăuţĭ, Cuza se duse la Vi-

ena. Pe atuncĭ în Moldova venise, rînduit din partea Porțeĭ, Talaat Efendi, ca să cerceteze pricina dintre țară și domn. De și holera bîntuia în toată furia eĭ, Ionită Cuza, tatăl luĭ Alexandru, celuĭ chinuit din cauza principeluĭ, veni la Iașĭ spre a-șĭ depune pîra contra domnuluĭ, înfruntînd molima; dar este prins de ea și, întorcîndu-se la moșie bolnav, ișĭ dă duhul în mînile soțieĭ sale.[12]

La Viena, Cuza împreună cu N. Pisoschi și cu Dumitru Rossetti, cumnatul luĭ, asistară fără voie, fiind surprinșĭ, la lupta între armată ce refuza să meargă contra Ungurilor, și care era sprijinită de studențĭ, și regimentele credincioase împaratuluĭ. De la Viena Cuza se duse la Paris, apoĭ la Constantinopole, de unde se întoarse în țară cu Grigore Ghica Vodă ce fusese rînduit domn în Moldova, în 1849.[13]

Grigore Ghica numi pe Alexandru Cuza director al ministeriuluĭ de interne, apoĭ parcalab la Galațĭ, unde Cuza avu durerea de a saluta pe Grigore Ghica, cînd la 1856 părăsește țara. Strălucita sărbare ce organiză în onoarea luĭ, nu era dată atît aceluĭ ce-l pusese în dregătorie, cît representantuluĭ ideeĭ unireĭ care și în sufletul luĭ Cuza aprinsese mîntuitoarea eĭ flacără. Cuza păstrează dregătoria de parcalab în timpul caimacamuluĭ Teodor Balș și până la acea a luĭ Vogoride, cînd dă resunătoarea luĭ demisie care atrage luarea aminte a țăreĭ asupra persoaneĭ sale, ce îndraznia să înfrunte așa de fățiș temuta autoritate din țară ce se sprijinea pe înfricoșata putere a Turcieĭ și a Austrieĭ.[14]

12. G. Sion, *Alexandru Cuza*, Ianuarie 1859, publicat și mai tîrziŭ în *Romînul* din 25 Ianuarie 1892.

13. Toate acestea după aratarea principeseĭ Elena Cuza și a fraților eĭ, Dumitru și Teodor Rossetti, Comp. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea luĭ Cuza Vodă*, Bucureștĭ, 1898, p. 25 și 96.

14. Cf. Papadopol-Calimach, *Amintirĭ*, (manuscris în Acad. romînă) p. 128.

Cu toate că Vogoride caimacamul căutase să cîştige pe Cuza în partea luĭ, numindu-l, în timp ce era pârcalab la Galaţĭ, şi adiutant al săŭ, şi înaintîndu-l în scurtul răstimp de 10 zile de la rangul de sub locotenent la acel de locotenent, apoĭ la căpitan şi în sfîrşit la maior,[15] Cuza nu se uită la această curtenire a stăpînuluĭ ţăreĭ, ci înfocat unionist cum era, el făcu o maĭ mare slujbă acesteĭ tendinţĭ, prin demisia luĭ, decît dacă de la început, declarîndu-se de partizan al eĭ, s'ar fi pierdut în mulţimea celor care protestaŭ.

Demisia luĭ Cuza se întemeia pe următoarele motive: 1) că s'ar fi publicat listele electorale netrecîndu-se în ele persoane cu drepturĭ şi punîndu-se în ele acele fără drepturĭ; 2) că se schimbase privighitoriĭ vrednicĭ, înlocuindu-se cu oamenĭ nedestoinicĭ; 3) că în lipsa luĭ din Galaţĭ, s'a calcat casa unuĭ cetăţan, în puterea unuĭ ofis ne ajuns la cunoştinţa luĭ care ar fi fost tot deauna stavilă unor aşa nedreptăţĭ şi nu unealta neruşinată a ocîrmuireĭ; 4) că se răspinsese fără drept pe toţĭ aceĭ ce reclamaŭ înscrierea în comitetele electorale şi 5) că fusese înlăturat din alcătuirea comitetuluĭ şi trimis în Basarabia, tocmaĭ în momentul cînd, după glăsuirea firmanuluĭ, trebuia să preşideze zisul comitet. „Toate aceste, urmează Cuza, fiind loviturĭ pe de o parte în dreptăţile pămîntenilor, iar pe de alta în înţălesul înaltuluĭ firman, bazat pe tratatul de Paris şi nevăzînd nicĭ o măsură luată spre a lor stavilare, din contra acele de spăĭmîntare predomnind

15. Cele 3 decrete: întăiul din 24 Aprilie care-l inalţă la rangul de locotenent; al 2-le din 28 Aprilie la acel de căpitan şi al 3-le din 3 Maĭ la maior, vezĭ în *Acte şi documente privitoare la Renaşterea Romăniei* de D. A. Sturza, D. C. Sturza şi Ghenadie Petrescu, IV, Bucureştĭ, 1889, p. 415, 451 şi 485. Cuza întrase în oştire cu rangul de cadet pe timpul luĭ M. Sturza şi fusese înaintat sublocotenent de Grigore Ghica, în 1849, cînd îl numise şi director al ministeruluĭ de interne.

şi sporind în tot ţinutul Covurluiuluĭ, mĕ văd silit cu o vie părere de răŭ, în protiva dorinţeĭ ce am de a sluji patrieĭ într'o vreme aşa de gingaşă, a vĕ cere demisionarea mea din funcţia de parcalab, fiind o tristă povară sub un asemene sistem"[16].

Cuza trimite copia acesteĭ demisiĭ consululuĭ francez, Victor Place, rugîndu-l a o comunica comisiuneĭ din Bucureştĭ, ca un noŭ document în sprijinul dreptelor reclamaţiĭ ale ţăreĭ, contra actelor aşa de arbitrare ale guvernuluĭ"[17]. Comitetul central unionist înţălege de îndată însămnătatea acestuĭ act şi-l împărtăşeşte în copie tuturor comitetelor din judeţe, arătîndu-le „marea senzaţie ce a făcut demisia motivată a părcălabuluĭ de Galaţĭ şi sprijinul însămnător ce l'a dat protestăreĭ generale ce s-a trimis la Bucureştĭ[18]. Victor Place transmite această demisie, nu numaĭ comisiuneĭ din Bucureştĭ ci şi comiteluĭ Walewsky, atrăgîndu-ĭ luarea aminte asupra împrejurăriĭ, că „prefectura Galaţilor este cea maĭ însămnată din Moldova şi că domnul Alex. Cuza care o ocîrmuia trecea cu drept cuvînt drept unul din dregătoriĭ ceĭ maĭ destoinicĭ, ceĭ maĭ cinstiţĭ şi maĭ energicĭ aĭ ţăreĭ. Prin averea sa, prin legăturile luĭ de familie, el ţine un loc însemnat în opinia publică. Cunoştinţa personală ce am asupra caracteruluĭ sĕŭ este pentru mine o garanţie, că abuzurile pe care le dă pe faţă aŭ trebuit să întreacă orĭ-ce margine, pentru a-l aduce la un demers atît de grav"[19].

O urmare a demisieĭ luĭ Cuza şi a popularităţeĭ ce i-a creat, a fost că Gălăţeniĭ, la a doua alegere a deputaţilor divanuluĭ ad-hoc, după casarea celor d'întăiŭ, îl aleseră ca deputat al lor.

---

16. Din 24 Iunie (6 Iulie) 1857. *Acte şi Documente* citate, V, p. 47.
17. Din aceeaşĭ dată, *Ibidem*, p. 50.
18. Circulara din aceeaşĭ dată, *Ibid.*
19. *Place c. Walewsky* 6 Iulie 1857, *Ibidem* p. 53.

In această adunare, Alexandru Cuza sprijini, în ședința din 29 Octomvrie, pe Manolache Costache cînd ceru desființarea privilegiilor, principiŭ ce fu primit cu aclamație de întregul divan[20]. De alt-feliu Cuza nu iea parte la nicĭ o desbatere din divan, nicĭ macar la chestiunea cea atît de furtunoasă a relațiilor dintre proprietarĭ și țăranĭ. El nu se credea orator și se abținea de a vorbi. Intre numeroasele propunerĭ ce se făcuse pentru deslegarea acesteĭ însămnate chestiunĭ, îl videm votînd pentru acea a împroprietăriréĭ pe locurile întregĭ cultivate de țăranĭ, propunere făcută de C. Negri și care cade neîntrunind de cît 16 voturĭ ; precum tot atuncĭ el votează contra socotințeĭ majorităţeĭ comitetuluĭ proprietarilor marĭ care admitea teoria țăranuluĭ chiriaș. Cu toate acestea Alex. Cuza votează și contra propunerei locuitorilor sătenĭ care era prea agresivă și menită a turna oloiŭ pe foc, în loc de a potoli pasiunile; propunere ce fusese combătută și de Cogălniceanu[21].

Rolul luĭ Alexandru Cuza în divanul ad-hoc și în chestia țărănească este îndestul de șters, cu toate că înclina către delegarea liberală a acesteĭ daraverĭ.

Imprejurarea că el nu s'a afirmat prea pe față de partizan al țăranilor, explică cum de fu primită candidatura luĭ la domnie de toțĭ membriĭ partideĭ naționale, care, dacă eraŭ într'un gînd în ceea ce pri-

20. *Buletinul ședințelor adunăreĭ ad-hoc a Moldoveĭ* No. 7, 30 Oct. 1857. Cf. discursul luĭ M. Cogălniceanu din 15 Fevruarie 1861. Procesele-verbale ale adunăreĭ XXI, p. 271.

21. Şed. din 19 Decembrie, Buletin No. 22 din 21 Decembrie 1857. Această purtare a luĭ Cuza este potrivită cu caracterul săŭ. N. Suțu (*Mémoires, du prince N. Sutzo grand logothète de Moldavie*, 1788—1871, *publiés par Panaite Rizos*, Vienne 1899, p. 365), spune că Cuza „comptait il est vrai parmi les jeunes gens qui avaient rompu avec le passé ; mais il ne s'était jamais montré partisan du radicalisme, ni n'avait professé des opinions extrêmes".

vea unirea, eraŭ departe de a se întîlni în aceleașĭ părerĭ, în privirea deslegăreĭ chestiuneĭ agrare[22].

Sub căimăcămia de treĭ, Cuza este înaintat la rangul de colonel și este numit locotenent de hatman[23]. El intră în adunarea din 1858, ca deputat al proprietarilor micĭ din Județul Fălciŭ[24], de care adunare este ales domn in 5 Ianuarie 1859.

Caracterul luĭ Alexandru Cuza. Individualitățile aŭ fără îndoială un rol în istorie, prin intervenirea personalitățeĭ lor în daraverile omeneștĭ și prin ciocnirea acesteĭ a lor personalitățĭ cu acea a altora ce ieŭ parte la desfășurarea împrejurărilor. Personalitatea saŭ caracterul unuĭ om este productul maĭ întăĭ al genezeĭ sale fizice, în care joacă un mare rol ereditatea; apoĭ al împrejurărilor care aŭ încunjurat a luĭ desvoltare; cu alte cuvinte, al germenuluĭ și al mediuluĭ în sinul căruia a crescut. Acest din urmă agent, mediul, lucrează fără încetare asupra caracteruluĭ și-l schimbă necontenit, încît nu este potrivit a se considera caracterul unuĭ om, ca element neschimbător, de la începutul chiar a arătăreĭ luĭ în cîmpul istorieĭ. Totușĭ, de la o vrîstă oare-care, unele apucăturĭ maĭ fundamentale rămîn neschimbate și, maĭ ales, cînd rolul personalitățeĭ nu a ținut mult timp, se poate socoti până la un punct ca statornice părțile maĭ de samă ale caracteruluĭ eĭ — și fiind-că acest caracter ne explică o mare parte din faptele

22. Atîta este adevărat, iar nu că „partidul bătrîn îl credea pe Cuza inamic al împroprietărireĭ țăranilor", cum spune Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza Voda*, Iașĭ, p. 10.

23. G. Sion. *Alex. Cuza* citat. Nu ministru de răsboiŭ, precum se susține de uniĭ. Aducem ordinul original de numire din 23 Octomv. 1858 sub No. 9: „D-sale *Coloneluluĭ Alecu Cuza*: Considerînd deosebitele merite ce vă caracterizează, căimăcămia găsește de cuviință a vă însărcina, în funcțiunea ce ocupațĭ, și cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor prescrise de așăzămînt *până la înlocuirea postuluĭ de hatman.* (Subsemnațĭ) Catargi, V. Sturza, Panu. (*Hîrtiile Rossetti*).

24. *Patria* 22, 1858.

în care personalitatea va interveni, este bine, ca în asemene cazurĭ, să se schiţeze prin cîte-va trăsăturĭ generale felul de a fi al individualităţilor istorice. Cuza a domnit numaĭ 7 anĭ, scurt răstimp din viaţa omenească, şi cînd a fost ales, era în vrîstă de 39 anĭ, decĭ om format, în care se cristalizase acuma însuşirile cele maĭ de samă ale caracteruluĭ săŭ. Să le schiţăm, întru cît ne învoesc această lucrare, amintirile contimporanilor.

Maĭ întăĭ ca fizic, Alexandru Cuza era „un barbat de statură mijlocie, însă aratos, cu o înfăţoşare plăcută şi ademenitoare. Manierele luĭ eraŭ distinse, ceea ce nu puţin îĭ ajută în izbînzile sale diplomatice“[25]. Cînd îl atingeaĭ, nicĭ odată nu-ţĭ rămînea dator cu răspunsul. El era foarte sincer, şi prieten adevărat; dar şi cătra cine nu-ĭ plăcea, se arăta îndată, căcĭ el nu ştiea să făţărească. El nu iubea pompa şi arătările exterioare şi făcea foarte puţin caz de ovaţiĭ şi de sărbatorirĭ, pe care, cele maĭ de multe orĭ, le ştiea că sunt de comandă[26]. Era nelacom de banĭ, şi cea maĭ bună dovadă despre aceasta este că, după cum spune Bolintineanu, el a fost unul din domniĭ ce aŭ eşit din domnie, fără să fi făcut avere mare[27]. El însă nicĭ nu avea nevoĭ prea marĭ; nu iubia luxul ; masa şi traiul săŭ eraŭ cumpătate ; avea însă mare plăcere pentru caĭ frumoşĭ, cu toate că nu era bun călăreţ. Intr'un grad înalt era desvoltat la el simţimîntul dreptăţeĭ, pe care o recunoştea chiar şi către duşmaniĭ săĭ. Aşa cînd apără pe mitropolitul Meletie care era să fie dat în judecată, pentru că tăgăduise legitimitatea adunăreĭ din 1858 ;

25. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 40 Comp. p. 17.

26. Asupra acestuĭ punt, vezĭ salutarea ce i-o făcură ţăraniĭ la 11 Decemvrie 1861, *Romînul* 20 Ianuarie 1862.

27. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Voda*, p. 132. Comp. Anghel Dimitrescu, *Discursurile luĭ Barbu Catargiu*, Bucureştĭ, 1886, p. LV.

cînd ceru să se recunoască prinţuluĭ Grigore M. Sturza însuşirea de deputat în aceeaşĭ adunare; cînd anulează, în afacerea antreprizeĭ şoseleĭ din Galaţĭ, sechestrul pus pe averea luĭ Lascar Catargiu care, cu toate aceste, devenise unul din duşmaniĭ luĭ ceĭ maĭ rostiţĭ[28].

Pe lîngă dreptate, avea însă şi o mare delicateţă de simţiminte. Asupra acestuĭ punt domnul I. Zane spune că pe cînd Bolintineanu, fostul ministru şi prieten al luĭ Cuza, stătea în casa părinteluĭ d-luĭ Zane, şi era plin de datoriĭ, pe lîngă că şi greŭ bolnav, Cuza ştiindu-l mîndru, întrebuinţase urmatorul mijloc pentru a-l face să primească un ajutor. Pusese pe un neguţitor să-ĭ scrie, că odată l'a înşălat cu o sumă de banĭ; dar că mustrîndu-l conştiinţa, i-o restitue[29].

Cuza era apoĭ foarte mîndru şi nu pleca uşor capul înaintea altuia. Incă din timpul pârcălabieĭ luĭ, pe cînd oştirile austriace ocupaŭ Galaţul, soldaţiĭ nemţĭ obicinuiaŭ a face multe necuviinţĭ. Cuza ceru de maĭ multe orĭ de la comandantul trupelor din Galaţĭ să-şĭ înfrîneze oameniĭ, la care i se răspundea tot cu glume. Intr'o zi el trimise o companie de soldaţĭ romînĭ, ca să prindă pe ceĭ austriacĭ prin crîşme şi alte locurĭ publice, îĭ legâ cot la cot şi-ĭ aduse la cazarmă. Comandantul, pentru a nu păţi şi altă dată atare ruşine, saŭ spre a nu fi nevoit a se opune cu puterea şi a vărsa sînge, luâ măsura de a pune pe soldaţiĭ săĭ la rînduială. Această notă a caracteruluĭ luĭ Cuza va domina maĭ ales în politica luĭ exterioară. Cuza era un înfocat naţionalist şi patriot, precum o dovedeşte maĭ întâĭ răsunătoarea luĭ demisie, apoĭ ţinuta sa mîndră şi vrednică faţă cu toate

---

28. Vezĭ decretul din 6 Octomvrie 1865 în *Monitorul Oficial* din 8 Oct. 1865.

29. Scrisoarea d-luĭ *Iuliu Zane către A. D. Xenopol*, publicată în *Arhiva*, XII, 1901, No. 1—2. Scrisoarea neguţitoruluĭ a fost dată de d. Zane Academieĭ romîne. Vezĭ şi *Monitorul Oficial*, 4 Iuniu 1892.

puterile, în tot timpul domnieĭ luĭ, ținta luĭ supremă fiind rîdicarea politică a poporuluĭ săŭ; după cum o dovedește și, după eșirea luĭ din domnie, refuzul săŭ de a reîntra în țară cu ajutorul baionetelor străine, cînd Franția îĭ făcu această propunere [30]. Fața cu clasele țăreĭ, Cuza era un protivnic al boierilor un partizan declarat al poporuluĭ de jos și un luptător aprig și neobosit pentru egalitatea socială și pentru rasturnarea privilegiilor, și în această privire, omul cel maĭ potrivit pentru perioada de desvoltare, în care întra poporul romănesc și care trebuia să-l prefacă, din starea de barbarie orientală în acea a Occidentuluĭ civilizat.

Dar acest caracter avea, ca toată făptura omenească, și umbre pe lîngă lumină. Era neserios, zeflemist, lua toate lucrurile în ușor și prea nepăsător de soarta luĭ, de care însă era legată acea a poporuluĭ pe care domnia [31]. Cuza apoĭ de și foarte inteligent, cuprinzînd ușor lucrurile, nu prea iubea munca [32]. Pe de altă parte îĭ plăcea mult a rîde și a-șĭ bate joc de aceĭ ce-l încunjuraŭ maĭ de aproape, și ținea în samă, prin o mare simpatie, pe aceĭ ce primeaŭ glumele luĭ. Așa se făcu de el lăsâ adesa orĭ trebile pe mînile oamenilor săĭ de încredere și de se constitui așa numita luĭ camarilă: (Librecht, Docan, Pisoschi) tocmaĭ în momentul cînd el îșĭ îndușmănise într'un chip așa de grav mare parte din clasa conducătoare, prin lovitura de stat.

---

30. Dovezile se vor aduce în cursul expunereĭ.

31. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea luĭ Cuza-Vodă*, Bucureștĭ 1898, p. 17.

32. *Place c. Walensky* 9 Maĭ 1859 *Acte*, IX, p. 336: „Tout ce qui sent l'application et les affaires le fatiguent". *Acelașĭ c. Walewsky*, 24 (12) Ianuarie 1859, *Ibidem* IX, p. 242: „par une bizarrerie de son caractère, à la fois résolu et paresseux, on ne le vit pas se placer au premier rang des lutteurs qui repoussèrent avec tant d'énergie les intrigues de la Turquie et de l'Autriche".

Conform cu aceste contrasturĭ în caracterul sĕŭ, îĭ plăcea loviturile zdravene şi neaşteptate [33].

Aceste puţine îndegetărĭ psicologice să slujască spre a explica unele fapte, pentru a căror explicare, numaĭ elementele obiective nu ar fi îndestulătoare.

Acest om, ast-feliu închegat de fire din tainele ereditaţiĭ, era să se urce pe tronul ţărilor romîne, în momentul cel maĭ critic al vieţeĭ lor, atuncĭ cînd tratatul de Paris, scoţindu-le de sub jugul Turcilor şi al Ruşilor, sub care stătuse pănă atuncĭ încujbate, le chema la o viaţă nouă, atribuindu-le un rol în mersul politic al lumeĭ orientale.

Nu e vorba, era să se împărtăşască din această viaţă, de o cam dată numaĭ o mică frîntură din corpul poporuluĭ romîn, clasa maĭ înaltă a societăţeĭ, şi unde şi unde, cîte un element ce pătrundea din straturile inferioare către regiunile cele maĭ de sus. In clasa însă chemată la conducerea evenementelor, se făcuse înca de maĭ mult timp o rumpere, o sfîşiare. O parte, cea maĭ numeroasă din această clasă, de şi nu se dădea îndărăpt în faţa unuĭ progres politic şi cerea unirea împreună cu minoritatea, era departe de a fi călauzită de aceleaşĭ ideĭ şi în privirea progresuluĭ social, a lepădăreĭ sincere şi neprefăcute a privilegiilor şi în îmbrăţoşarea principiilor egalităţeĭ, proclamate şi hotărîte de actul de naştere al poporuluĭ romîn — Convenţia de Paris.

33. Cît despre celelalte defecte ce i se puneaŭ în samă, Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Voda*, spune: „Se imputaŭ domnuluĭ patima joculuĭ. El nu maĭ juca alta de cît jocurĭ ordinare cu amiciĭ, de cînd se numise domn. Il acuzaŭ de mîndrie. In casă era amabil cu toţĭ; îĭ punea pe toţĭ să şadă, le permitea să fumeze, să rîză. Il acuzaŭ de băutură; nu bea decît apă la masă şi un licor după masă. Il acuzaŭ de patimă pentru femeĭ. Nu a despărţit nicĭ un barbat de femeia sa; nu a făcut să plîngă nicĭ o mamă pentru fiica sa răpită".

Fondul cultural pe care se împlînta, ca un arbore străin, noua concepție a vieței de stat, decretată de areopagul european, era un straniŭ amestec de ideĭ, de năzuințĭ și de interese din cele maĭ protivnice, pentru a căror unificare, în senzul propășireĭ către o stare maĭ bună, era să încleșteze o luptă uriașă între elementele trecutuluĭ și acele ale viitoruluĭ. Era ușor de decretat pe hîrtie transformarea unuĭ popor; de a înlocui, în articole, privilegiile cu egalitatea, fără-de-legile cu libertatea, neștiința cu lumina, barbaria cu civilizația; dar era greŭ, cumplit de greŭ, de a face să pătrundă aceste principiĭ în viața reală, și să prefacă însușĭ formele eĭ, învechite și ruginite, în forme noue frumoase și strălucitoare.

De la 1821, pănă la urcarea luĭ Cuza în scaun, se petrecuse de sigur adîncĭ schimbărĭ în societatea romînă; dar aceste schimbărĭ atinsese numaĭ formele vieţeĭ culturale și naționale. Se luminase întru cîtva mintea; se rîdicăse conștiința romînă; se implantase în inima unuĭ număr de oamenĭ, dorințĭ și aspirațiunĭ vagĭ după un ideal național, intrevăzut însă numaĭ în negurĭ și zugrăvit maĭ mult ca întruparea unuĭ vis politic. Reforme sociale nu se făcuse aproape de loc, saŭ acele ce se încercase, întorsese desvoltarea înapoĭ, în loc de a o duce înainte. In privirea socială, poporul romîn se află maĭ răŭ decît toate celelalte popoare din Europa. Privilegiile și neegalitatea se înfățoșaŭ încă în toată goliciunea lor, și toate încercările de a le răsturna nu făcuse de cît a le întări încă maĭ mult pe capul maseĭ poporuluĭ.

Tocmaĭ aice stătea greul problemeĭ. Convenția de Paris ataca grava chestiune a transformăreĭ sociale a poporuluĭ romîn. Ea nu învoia deplina realizare a dorințeĭ politice — unirea — dar legiferase în chip lămurit desființarea privilegiilor, a boierieĭ, a mono-

polurilor şi breslelor, şi ceruse îmbunătăţirea soarteĭ claseĭ celeĭ maĭ numeroase a poporuluĭ. Convenţia de Paris care trebuia aplicată de la 1859 înainte, cerea decĭ o transformare radicală a stăreĭ sociale a poporuluî romîn, adecă o prefacere şi răsturnare de a totuluĭ tot a reţeleĭ de interese, pe care se întemeiase până acuma a eĭ clădire.

Lupta maĭ domoală petrecută cu transformarea ideilor, era să se ascută şi să se imponcişeze, de îndată ce tărîmul eĭ se coboria din lumea cugetăreĭ în acea a faptelor reale.

La această luptă crîncenă şi îndărătnică, dată de noua concepţie civilizată a vieţeĭ de stat contra formaţiilor unuĭ întunecat trecut, era să preşideze domnia luĭ Cuza, şi conducătorul de capitenie a falangeĭ răsturnătoare era se fie tocmaĭ — prin caracterul luĭ—noul domnitor al ţărilor romîne.

CAP. II.

ALEGEREA LUI CUZA

Alegerea din Moldova. In ziua de 28 Decemvrie 1858 se întrunește adunarea națională a Moldoveĭ. Cea d'întâĭ desbătere ce se deschide în ziua de 31 Decemvrie, fu recunoașterea alegereĭ principeluĭ Grigore Sturza ca deputat, întru cît el slujise în oștirea turcească cu gradul de general de divizie și sub numele de Muhlis-pașa. Sturza susținea că-șĭ dăduse demisia din acea slujbă, pe care nu o primise de cît spre a lupta contra Rusieĭ și deci în interesul țăreĭ sale. Dintre deputațiĭ naționalĭ, alegerea luĭ Grigore Sturza este sprijinită de Panu, Cogălniceanu și Cuza. Acest din urmă arată, că nu ar exista niciĭ o lege în Moldova, care să rîpească drepturile politice acelor ce ar fi slujit în oștirĭ străine, și sfîrșește cuvîntarea luĭ spunînd, că „socot în sfîrșit că trebue să punem patimele de o parte și să deschidem era constituțieĭ prin dreptate și frăție". Nu știea Cuza, cînd rostea aceste cuvinte, că în curînd avea să fie protivnicul principeluĭ Grigore Sturza la scaunul domnieĭ !.[1]

1. Adunarea electivă a Moldoveĭ, Proces-verbal No. 11. Ședința din 31 Decemvrie 1858, *Monitorul Oficial al Moldoveĭ,* din 15 Ianuarie 1859.—Un fel de povestire a viitoareĭ pozițiĭ a luĭ Cuza se vede în o scrisoare din Viena, din 27 Martie 1857 adresată luĭ de unul *Carro* și care îĭ dă titlul de „*Mon Prince*". *Documente privitoare la renașterea Romăniei* IV, p. 278.

Ca o boambă neaşteptată fu atribuit acest rol luĭ Cuza, în noaptea de 3 Ianuarie 1859. Anume partidul naţionalist, lucrînd cu mult foc şi multă lepădare de sine pentru izbînda ideilor sale, maĭ ales în timpul căimăcămieĭ de treĭ care trebuia să proceadă la alegerile pentru adunarea ce era să aleagă pe domn, fusese nevoit să ducă o luptă foarte crîncenă cu unul din căimăcamĭ, St. Catargiu, devotat în totul Porţeĭ Otomane, şi în contra căruia ceilalţĭ doĭ căimăcamĭ trebuise să apere cu unghiile şi cu dinţiĭ începuturile vieţeĭ autonome a Romînilor, consfinţită prin Convenţia de Paris. Dar tocmaĭ această luptă încordată şi periculoasă deträsese luarea aminte a căimăcamilor de la privigherea ce ar fi trebuit să o aibă asupra mersuluĭ alegerilor, şi aşa se făcu de adunarea Moldoveĭ se alcătui din maĭ mulţĭ partizanĭ aĭ candidaturilor personale, de cum s'ar fi cuvenit, după numărul celor ce le sprijineaŭ. [2] Partidul naţional apoĭ, rătăcit prin ideile sale de patriotismu, de năzuinţĭ nobile şi neînteresate, nu se gîndise la nicĭ un candidat de domnie, cu care să stea împotriva principilor Sturza, tatăl şi fiul, pe care-ĭ combătea teoreticeşte din toate puterile.[3] Partidul naţional îşĭ făcea chiar o fală din faptul, că nu patrona nicĭ un candidat la domnie. El răspingea cu indignare învinuirea ce i se aducea, că ar cloci o candidatură ascunsă, şi se lăuda că „urma va dovedi, că partidul naţional nu avea altă candidatură de cît acea a uneĭ adunărĭ obşteştĭ libere şi neatîrnate“.[4] Cînd adunarea se întruni anume spre a alege pe domn, partidul naţional trebui să se coboare pe pămînt, din regiunile ideale în care plutea ; să se gîndească că, dacă nu era să iasă din urnă nicĭ Mihail nicĭ Grigore Sturza,

2. Vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia Traiana*, VI, p. 633.
3. *Răspuns la Grigorienĭ*, *Steaua Dunăreĭ*, 21 Noemvrie 1858.
4. *Răspuns la Grigorienĭ* citat.

era de nevoie ca cineva să le stee împotrivă, şi acel cine-va căta să fie un om în carne şi oase, şi nu numaĭ o sinteză de fericite principiĭ; trebuia să găsască între dînşiĭ pe acel „om noŭ pentru legile noue" pe care Cogălniceanu îl ceruse, spre schimbarea feţeĭ ţărilor romîne. [5] De îndată însă ce întrebarea se puse pe tărîmul personal, se iviră deosebirĭ în părerĭ: uniĭ din deputaţiĭ naţionaliştĭ eraŭ pentru o persoană, alţiĭ pentru alta. Incepu să se vorbească de candidaturile luĭ Constantin Negri, Petrache Mavrogheni, Anastasie Panu, Lascar Catargiu, Lascar Rossetti, Vasile Alexandri, [6] acest din urmă sprijinit de aşa numita „bandă neagră", în fruntea căreia era Docan. Pericolul pentru partida naţională consta maĭ întăĭ în alianţa putincioasă între Mihailenĭ (partizaniĭ luĭ Mihail Sturza) şi Grigorenĭ (aceĭ aĭ fiuluĭ săŭ Grigore), unire ce ar fi alcătuit majoritatea. Desbinarea între tată şi fiŭ era însă aşa de mare, că asemene temere putea fi privită ca înlăturată. Maĭ greŭ era de a se ajunge la o înţălegere asupra candidatuluĭ partizeĭ naţionale şi, dacă lucrul nu se făcea, dacă această partidă se îmbucătăţia şi ea în maĭ multe frînturĭ, apoĭ de nu la întăiul scrutin, unde trebuea majoritatea absolută, de sigur însă că la cel de al doilea, era să izbutească, cu majoritate relativă, tot fostul principe al Moldoveĭ Mihail Sturza. [7] Pricina desbinăreĭ partiduluĭ naţional stătea maĭ ales în chestia rurală, în care Constantin Negri şi Lascar Catargiu, ambiĭ cu ceĭ maĭ mulţĭ sorţĭ de izbîndă, înfăţo-

5. Cuvîntare rostită de Cogălniceanu în şedinţa adunăreĭ din 5 Ianuarie 1859. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 28 Ianuarie, supl.—vorbă repetată de Gr. Serurie la primirea luĭ Cuza în Bucureştĭ. *Romînul*, 29 Ianuarie, 1859, suplement.

6. *Acte şi documente, privitoare la Renaşterea Romănieĭ*, VIII, p. 299.

7. Din 64 de deputaţĭ, vr'o 31 eraŭ aĭ partiduluĭ naţional; se socoteaŭ apoĭ vr'o 20 aĭ luĭ M. Sturza şi vr'o 13 aĭ luĭ Grigore.

saŭ părerile extreme, unul în favoarea ţăranilor, celalalt în acea a proprietarilor.[8]

Neînţălegerile ţinură până cu două zile înaintea alegereĭ care trebuea să se facă la 5 Ianuarie 1859. Ingrijirea şi teama creşteaŭ cu cît se apropia terminul fatal. In sara de 3 Ianuarie, deputaţiĭ naţionalĭ veniră maĭ toţĭ, în număr de 30, la Costache Rolla care şedea în localul cabinetuluĭ de Istorie naturală, lîngă sala numită pe atuncĭ în prescurtare *Elefant*, după scheletul unuĭ mare animal de acest soiŭ ce cuprindea în colecţiile luĭ. Aicĭ, după ce se desbătu până la 11 oare, fără nici un rezultat, adunarea era să se spargă, cînd Lascar Rossetti încuie uşa, şi spuse că nu vor eşi de acolo, până nu se vor înţălege asupra unuĭ candidat.[9] Reluîndu-se desbaterile, Pisoschi propuse să se aleagă colonelul Alexandru Cuza. Ca o scîntee electrică străbătu acest nume prin gîndurile tuturora, neîntîlnind nicăirea împotrivirea, de care se lovise celelalte. Trecutul luĭ Cuza era cunoscut şi-l punea intr'o priincioasă lumină; planurile sale de viitor nu se ştieaŭ care sunt; apoĭ el fiind o per-

8. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Voda*, p. 10; „un deputat d. L. Catargiu zice că nu va da votul săŭ pentru acela care, dacă s'ar face domn, i-ar lua moşiile şi le-ar da la ţaranĭ. Nicĭ eŭ, strigă Cogălniceanu, nu voĭ da votul meŭ d-luĭ Catargiu care, dacă ar fi domn, m'ar trimite peste graniţă, pe mine care sunt pentru împroprietărirea ţăranilor".

9. In vol. VI al *Istorieĭ Romînilor*, p. 635, am spus că Pisoschi se aruncase la uşă, cu un pistol în mînă, ameninţînd a se ucide, în cazul cînd cine-va ar maĭ fi părăsit sala. Domnul Dimitrie Rossetti, cumnatul luĭ Cuza, mi-a spus însă ca era în o odae, alăturea de acea în care eraŭ adunaţĭ deputaţiĭ şi că deschidea din cînd în cînd uşa, spre a vedea ce se face. D-sa ne-a afirmat că Lascar Rossetti a fost acel ce a încuiat uşa. Se daŭ însă şi alte versiunĭ asupra numelor deosebitelor personagiĭ ce jucară un rol în această şedinţă, deosebirĭ care nu ating fondul împrejurărilor. Indrept şi cele ce am spus, că Cogălniceanu eşi furios din adunare. El nu era faţă la şedinţă, după cum arată singur în cuvîntarea rostită cu prilejul desbatereĭ asupra răspunsuluĭ la mesaj din 1863. Şed. din 9 Fevruarie 1863 *Monitorul Oficial* No. 56, 1863: „Iată cum s'a ales d. colonel Alex. Cuza, primit de noĭ toţĭ, chiar de aceĭ ce nu aŭ fost la alegerea pregătitoare, bună-oară eŭ care atuncĭ dormiam în patul meŭ".

sonalitate mai puţin marcantă, toţi nădăjdueaŭ că-l vor putea conduce după dorinţele lor; în sfîrşit legăturile sale de familie cu mai mulţi din partizanii bandei negre, îi dădeaŭ un sprijin în acest grup destul de puternic. Intr'un cuvînt, toate împrejurările se întîlneaŭ pentru a face ca să fie primit. Se subsemnâ îndată un proces-verbal, prin care cei 31 de membri ai partidului naţional (cătră care se alipi mai tîrziŭ şi Alexandru Mavrocordat ca al 32-le) se legaŭ a sprijini în adunare alegerea colonelului Alexandru Cuza ca domn al Moldovei.[10]

După hotărîrea luată la Elefant în noaptea de 3—4 Ianuarie, se înţăleg cam greŭ cele ce se petrecură a doua zi, în 4 Ianuarie, în şedinţa adunărei elective. Anume, în acea şedinţă, se desbătu întrebarea, dacă principele Grigore Sturza ce fusese primit între deputaţi, putea să fie înscris între candidaţii la domnie. Manolache Costache Epureanu, deputat naţionalist, rosteşte cam verde motivele pentru care el credea, că principele Sturza nu ar putea să figureze în lista celor cu dreptul de a fi ales: 1) „pentru că această candidatură este anti-constituţională, căci prinţul Grigore Sturza nu are zece ani de slujbă, nici a fost reprezentantul ţărei trimis de vre un ţinut; 2) pentru că această candidatură este anti-naţională, căci nu aş vra să avem, în lista candidaţilor, un om care să fie şi în acea a paşilor turceşti." Ne-am aştepta după hotărîrea luată în noaptea de mai înainte de partidul naţional, că toţi acei 32 de deputaţi ce subscrisese procesul-verbal de la Elefant, prin care se îndatoriaŭ a „sprijini prin vot pe faţă pe colonelul Cuza", să combată candidatura principelui Grigore Sturza, ce era acuma protivni-

10. Procesul-Verbal din 3 Ianuarie, încheiat după 12 oare noaptea, publicat de Alexandru Papadopol-Calimach în *Convorbiri Literare* XV, 1883, p. 234. Cogălniceanu iscăli a casă la el, unde i se duse hîrtia.

cul candidatuluĭ naționalist. In contra acesteĭ așteptărĭ, găsim pe unul din ceĭ maĭ de frunte barbațĭ aĭ partiduluĭ naționalist, Anastasie Panu care și el subsemnase în procesul-verbal, conjurînd pe adunare „să fie dreaptă și să înscrie pe prințul Sturza în lista candidaților la domnie, spre a dovedi că ea nu lucrează în spirit de partid, ci numaĭ în acel al dreptățeĭ și înțălepciuneĭ și al demuităţiĭ uneĭ adunărĭ naționale." Intru cît celelalte căpiteniĭ naționaliste, pe lîngă Manolache Costache, ca Vasile Alexandri, Lascar Catargiu și Mihail Cogălniceanu combat această candidatură,[12] nu ne rămîne pentru a putea explica purtarea cam neînțăleasă a luĭ Panu de cît două ipoteze referitoare la personalitatea luĭ. Saŭ el ducea, maĭ departe de cum o cerea înțălepciunea cea maĭ elementară, acel spirit cavaleresc, împărtășit și de alțĭ naționaliștĭ față cu principele Sturza, cînd cu validarea alegereĭ luĭ de deputat; saŭ că temîndu-se de a se pune răŭ poate cu viitorul domn, (în cazul uneĭ împăcărĭ finale între tată și fiŭ), vroia să-ĭ cîștige de maĭ înainte favoarea.[13] La vot, principele Sturza avu pentru înscriere 19 voturĭ, contra 35. Se vede că, pe lîngă ceĭ 13 partizanĭ aĭ luĭ Grigore Sturza, votase, în afară de Panu, și alțĭ cîțĭ-va naționaliștĭ ce se luase după căpitenia lor. In orĭ ce caz și orĭ căror împrejurărĭ ar fi datorită această șovăire, ea ne arată că închegarea partizilor pe baze de ideĭ saŭ de interese era încă șubredă. Vom avea

---

12. Procesul-verbal din 4 Ianuarie, *Monit. of. al Mold.*, 25 Ianuarie. 1859. Cogălniceanu se rostise contra candidatureĭ luĭ Gr. Sturza, atuncĭ cînd îĭ sprijinise validarea alegereĭ, apăsînd cu dinadinsul asupra faptuluĭ că „sprijine înscrierea, *însă numaĭ ca deputat*". Proces-verbal din 31 Dec. *Ibid.*, 16 Ian. 1859.

13. O a treia ipoteză, că naționaliștiĭ să fi voit a avea pe Grigore Sturza de candidat, pentru a combate prin el pe tatăl saŭ, nu poate avea loc, din pricină că atuncĭ ar fi trebuit ca toțĭ naționaliștiĭ să-l primiască.

prilejul de a constata maĭ adese-orĭ o asemene nestatornicie în viața politică a acelor timpurĭ.

In ziua de 5 Ianuarie, cînd fu să se pășască la alegerea domnuluĭ, Grigoreniĭ văzînd, după votul dat asupra înscriereĭ, că sunt în o zdrobită minoritate, să hotărăsc a da glasurile colonelului Cuza. Atuncĭ și Mihaileniĭ, spre a nu-șĭ înstrăina simpatiile nouluĭ domn, al căruĭ alegere era acuma asigurată, prin unirea Grigorenilor cu naționaliștiĭ, votează și eĭ tot pe colonelul Cuza, în cît el întrunește unanimitatea de 48 de glasurĭ ale celor de față, afară de al săŭ, de oare ce după regulament era dator să se abțină, în însușirea luĭ de candidat.

După alegere, președintele proclamă votul în uralele și aplausele deputaților și ale tribunelor. Noul domn făcu următorul jurămînt înaintea adunăreĭ: „Jur în numele prea sfinteĭ Treimĭ și în fața țăreĭ mele, că voĭ păzi cu sfințenie drepturile și interesele Patrieĭ, că voĭ fi credincios constituțieĭ în textul și în spiritul eĭ, că în toată domnia mea voĭ privighea la respectarea legilor pentru toțĭ și în toate, uitînd toată prigonirea și toată ura, iubind de o potrivă pe cel ce m-a iubit și pe cel ce m-a urît, neavînd dinaintea ochilor meĭ, de cît binele și fericirea națieĭ romîne. Așa Dumnezeŭ și compatrioțiĭ meĭ să-mĭ fie întru ajutor."

După săvîrșirea jurămîntuluĭ, Cogălniceanu ținu domnuluĭ următoarea cuvîntare:

„După una sută cincĭ zecĭ și patru de anĭ de durerĭ, de umilirĭ și de degradație națională, Moldova a reîntrat în vechiul eĭ drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-șĭ alege pre capul săŭ, pre domn.

Prin înalțarea ta pe tronul luĭ Stefan cel Mare, s'a înalțat însășĭ naționalitatea romînă. Alegîndu-te de capul săŭ, neamul nostru a voit să împlinească

o veche datorie către familia ta; a voit să-ĭ răsplătească sîngele strămoşilor tăĭ, vărsat pentru libertăţile publice. Alegîndu-te pre tine domn în ţara noastră, am voit să arătăm lumeĭ ceea ce toată ţara doreşte: la legĭ noue om noŭ.

O doamne! Mare şi frumoasă îţĭ este misia. Constituţia din 7 August ne însămnează o epocă nouă, şi Măria Ta eştĭ chemat să o deschizĭ! Fiĭ dar omul epoceĭ; fă ca legea să înlocuiască arbitrarul; fă ca legea să fie tare, iar tu Măria ta ca domn, fiĭ bun, fiĭ blînd; fiĭ bun maĭ ales cu aceĭ pentru care maĭ toţĭ domniĭ trecuţĭ aŭ fost nepăsătorĭ saŭ răĭ.

Nu uita că dacă cincĭ zecĭ de deputaţĭ te-aŭ ales domn, însă aĭ să domneştĭ peste doue milioane de oamenĭ!

Fă dar ca domnia ta să fie cu totul de pace şi de dreptate; împacă patimile şi urile dintre noĭ şi reîntrodu în mijlocul nostru strămoşasca frăţie.

Fiĭ simplu, Măria ta, fiĭ bun, fiĭ domn cetăţan; urechea ta fie pururea deschisă la adevăr, şi închisă la minciună şi la linguşire.

Porţĭ un frumos şi scump nume, numele luĭ Alexandru cel Bun. Să trăeştĭ dar mulţĭ anĭ, ca şi dînsul; să domneştĭ ca şi dînsul, şi fă o doamne! ca prin dreptatea Europeĭ, prin desvoltarea instituţiilor noastre, prin simţimîntele tale patriotice, să maĭ putem ajunge la acele timpurĭ glorioase ale naţieĭ noastre, cînd Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratuluĭ din Bizanţ că: Romînia nu are alt ocrotitor de cît pe Dumnezeŭ şi sabia sa. Să trăeştĭ Măria ta".[14]

O lume nesfîrşită aştepta înaintea palatuluĭ administrativ din Iaşĭ, în timp ce în lăuntrul luĭ se fău-

14. Jurămîntul luĭ Cuza şi cuvîntarea luĭ Cogălniceanu în procesul-verbal al şed. din 5 Ian. *Monit. of. al Mold.*, 28 Ian. 1859 suplement.

ria, maĭ mult de puterile istorice de cît de voințele omeneștĭ, soarta viitoare a poporuluĭ romîn. Cum lumea stătea nerăbdătoare după rezultat, de odată un porumbel alb se puse pe frontonul din mijloc al palatuluĭ. Din cînd în cînd îșĭ lua zborul, se rotia de asupra mulțimeĭ; apoĭ bătînd din aripĭ se așăza din noŭ de unde zburase.[15] Venise porumbelul, să aducă Romînilor știrea că se apropiase de limanul mîntuireĭ, după cum altă dată tot un porumbel vestise lumeĭ, scapată de potop în corabia luĭ Noe, apropierea uscatuluĭ.

Și într'adevăr că poporul în deobște, adecă tocmaĭ clasele până acuma înlăturate de la orĭ ce drepturĭ, de la orĭ ce împărtășire la conducerea statuluĭ, avea motiv să vadă în acel fapt întîmplător o prevestire plină de farmec; căcĭ el spera mult, și cel ce sperează mult se așteaptă la realizarea speranțelor sale. „Destul se tăvălise poporul romanesc întreg, maĭ bine de două secule, în ipocrizie și în lașitate; sărutase tălpile tuturor străinilor ce avuse până și numaĭ o zi puterea în mînă; destul văzuse el prin ochiĭ unuĭ străin, auzise prin urechile luĭ, vorbise cu limba luĭ; huiduise, calomniase și izgonise pe tot acel ce rostise cuvîntul de libertate; doĭ secolĭ întregĭ nu maĭ avuse acest popor nicĭ demnitate, nicĭ autonomie, nicĭ scolĭ, nicĭ armie, nicĭ literatură, nicĭ industrie, nicĭ comerciŭ, nicĭ proprietate, nicĭ domiciliŭ chiar care să fie al luĭ; două secole de cînd funcțiile eraŭ numaĭ chiverniselĭ, domnia o arenduire; de cînd nu maĭ era o nație, ci o moșie; nu cetățenĭ ci slugile cutăruĭ saŭ cutăruĭ individ“.[16]

Cum să nu se bucure poporul, cînd vedea în A-

15. După spusele luĭ Costin Brăescu din Roman, adeverite și de alțĭ contimpuranĭ, precum de Simion Dima din Iașĭ.
16. C. A. Rossetti în *Romînul*, reprodus de *Steaua Dunareĭ*, 20 Jan. 1859.

lexandru Cuza, vestitorul uneĭ noue ere „de demnitate naţională, de libertate, de egalitate, de ridicarea claselor împilate.“ Domnul era organul Convenţieĭ „ce întroducea, pentru prima oară, în viaţa Moldoveĭ marele principiĭ ale statelor moderne“.[17]

Apoĭ domnitorul maĭ înfăţoşa realizarea uneĭ alteĭ marĭ ideĭ care depăşia Convenţia, ideea unireĭ, manifestare intelectuală a puterniculuĭ instinct de păstrare a neamuluĭ. Alexandru Cuza era cunoscut ca înfocat unionist.

De aceea nu ne vom mira de izbucnirea uneĭ inflacărărĭ adevărate, la răspîndirea vesteĭ alegereĭ luĭ Cuza; nu ne vom mira de manifestările sincere de bucurie ce le arătară nu numaĭ corpurile constituite ale statuluĭ; dar şi poporul din toate unghiurile ţăreĭ, precum pe de altă parte iarăşĭ vom înţălege pentru ce alegerea luĭ Cuza era răŭ văzută de acele elemente din poporaţia ţăreĭ care se folosise de starea trecută a lucrurilor, bună oară de Greciĭ din Galaţĭ.[18]

Bucuria însă trecu peste hotarele Moldoveĭ, răspîndindu-se în sufletul întreg al poporuluĭ romîn, şi la acel din Muntenia. Izbînda Moldoveĭ, de a avea un domn după chipul şi asamănarea noueĭ stărĭ de lucrurĭ, făcu şi pe Muntenĭ să verse lacrimĭ de bucurie pentru norocul fraţilor lor, în care eĭ vedeaŭ poate vestea premergătoare a propriuluĭ lor noroc.[19]

De odată, în mijlocul acesteĭ bucuriĭ, în care ţara fierbea de la un capăt la altul, cade ca un trăsnet vestea unuĭ complot urzit de străinĭ, complot ce trebuia să izbucnească la Focşanĭ şi să proclame de domnitor pe principele Grigore Sturza. Faptaşiĭ căutaŭ să răscoale şi satele, făgăduind ţăranilor să le îm-

17. *St. Dun.*, 12 Ian. 1859.
18. *St. Dun.*, 15 Ian. 1859.
19. *St. Dun.*, 13 Ian. 1859.

partă, fără despăgubire, pămînturile boierilor. Nu s'a putut afla adevărul asupra acestuĭ complot, și principele Sturza protestează cu indignare contra faptuluĭ ce i se atribuia, prin o scrisoare trimisă foaeĭ *Steaua Dunăreĭ.*[20]

Astfeliŭ se săvîrșise alegerea luĭ Alexandru Ioan I în Moldova. Consulul francez Place face următoarele reflexiĭ asupra alegereĭ din 5 Ianuarie: „Pentru întâia oară în Moldova, o alegere s'a făcut fără să se cheltuiască un galbăn. Nu aŭ lipsit cu toate acestea încercările, și sunt maĭ în stare de cît orĭ cine a afirma, că principele Mihail Sturza nu s'a dat îndărăpt a oferi maĭ multe milioane, pentru a cumpăra glasurĭ. Pretutindene a fost răspins. Acest fapt trebue atribuit bunelor efecte, produse în această țară, prin ultimul divan ad-hoc și maĭ ales prin luptele ce i-aŭ mers înainte. Cumpăna morală s'a rîdicat prea răpede aicĭ. S'a înțăles în sfîrșit, că sunt principiĭ care trebuiaŭ să izbutească, și nu s'a dat îndărăt de la jertfe, pentru a se ajunge acest scop. Alegerea coloneluluĭ Cuza este izbînda deplină a ideilor inaintate și liberale, și vechiul sistem de corupție și-a trăit traiul".

Domnul însărcină îndată o deputație, compusă din Costache Negri, N. Catargiu și colonelul Mavrichi, să meargă la Poartă, spre a notifica Sultanuluĭ suirea luĭ în scaunul Moldoveĭ.[21]

Alegerea luĭ Alexandru Cuza in Țara Romănească. In acest răstimp, în Bucureștĭ, adunarea încă nu se constituise, și Muntenia era frămîntată de

20. *St. Dun.*, 16 Ian. 1859. Dosarul cuprinzător al cercetărilor privitoare la acest complot se află în arhiva Ministeruluĭ Justițieĭ, sub No. 387 din 1859.

21. *Victor Place* c. comitele *Walewsky*, 18 Ian. 1859. *Acte și documente*, IX, p. 276. *Patria*, 15 Ian. 1859.

luptele de la alegere, între caimacamĭ și partida națională care se silea din rasputerĭ să combată măsurile luate de guvern, pentru a întoarce alegerile în apele sale. Ofisul Căimăcămieĭ muntene convocase alegătoriĭ pentru zilele de 8—12 Ianuarie, iar întrunirea adunăreĭ o fixase pentru ziua de 20 Ianuarie,[22] De aicĭ se vede cît de neexactă este părerea, susținută de uniĭ, că adunarea din Bucureștĭ amînase înadins deschiderea eĭ de la 5 Ianuarie, cînd ar fi trebuit să se întrunească odată cu acea din Iașĭ, și că această amînare s'ar fi făcut spre a se cunoaște întâĭ alegerea din Moldova. O asemene măsură, dacă ar fi avut ființă, ar presupune o înțălegere a partiduluĭ național din Muntenia cu acel din Moldova, înțălegere ce vom videa că nu avuse loc. Apoĭ, chiar dacă o astfeliŭ de înțălegere s'ar fi stabilit, cum ar fi putut ea înriuri asupra căĭmăcămieĭ Țăreĭ Romăneștĭ, partizană declarată a candidaturilor foștilor domnĭ aĭ aceleĭ țărĭ ?[23]

Că nu exista o înțălegere de maĭ înainte între partizile naționale din ambele țărĭ se adeverește din următoarele: Cuza, în manifestul săŭ cătră țară, din ziŭa chiar a alegereĭ luĭ în Moldova, 5 Ianuarie, spune între altele: *„Indată după alegerea frateluĭ nostru, domnul din Valahia*, vom păși la înființarea comisieĭ centrale“.[24] Prin urmare Cuza nu știea,

22. Ofisul din 23 Decemvrie 1858, reprodus între alte gazete și de *Steaua Dunăreĭ*, 5 Ian. 1859. Asupra frămîntărilor privitoare la alegerĭ, vezĭ o serie de documente în *Acte și documente privitoare la istoria Renașhtereĭ Romanieĭ*, IX, p. 1 și urm.

23. Această părere este dată și de Bamberger, *Geschichte der orientalischen Angelegenheit*, Berlin 1882 p. 383. Aiurea (p. 386), el susține, cu tot atît de puțin temeiŭ, că Turciĭ ar fi avut scopul de a grăbi alegerea din Muntenia, unde eraŭ sigurĭ de a avea un om pe placul lor, spre a putea apăsa asupra Moldoveĭ.

24. *Monit. of. al Mold.*, 8 Febr. 1859. Tot așa afirmă și d. Dim. Rossettĭ că era față, cînd Cuza primi telegrama că fusese ales și în Bucureștĭ, și rămase cîtva timp în nedumerire, până cînd chemînd pe Cogălniceanu, Epureanu, V. Sturza și pe alțiĭ, se sfătui cu eĭ și apoĭ răspunse că primește domnia și în Muntenia.

şi nicĭ gîndia că va fi ales şi în ţara aceea, şi dacă am presupune că el ştiea, dar se prefăcea a nu cunoaşte lucrul, avem o dovadă maĭ încheetoare din Muntenia, o corespondenţă din Bucureştĭ, din 23 Ianuarie, din care se vede că chiar în acea zi, preziua alegereĭ din Muntenia (care se făcu în 24), nicĭ nu se pomenea încă de numele luĭ Cuza acolo. Această scrisoare spune anume, „că rezultatul alegerilor a fost că numărul cel maĭ mare de glasurĭ l'ar avea prinţul Bibescu, pe cînd Ştirbeiŭ ar avea numaĭ vr'o 7; că partida naţională care ar avea maĭ puţine glasurĭ decît Bibescu, ar putea izbuti numaĭ în cazul cînd s-ar uni cu partida luĭ Ştirbeiŭ. Numărul de care dispune fie care partid, adaoge scrisoarea, nu se poate bine hotărî, din pricina că maĭ mulţĭ ar înota în două ape. Ocîrmuirea a fost îngrijită şi de mişcarea ţaranilor care se interesază foarte mult de alegerea domnuluĭ. Adunarea e împărţită în două tabere care se combat cu înverşunare, de la invalidarea alegerilor, ca pătate de fraudă".[25] Tot aşa de puţin se gîndeaŭ consuliĭ puterilor străine la alegerea domnitoruluĭ Moldoveĭ. *Oesterreichische Zeitung* spune că „alegerea luĭ Alexandru Ioan I în Bucureştĭ a făcut cu atît maĭ mult întipărire, cu cît în ajun încă toţĭ consuliĭ telegrafiase, că este aproape sigur, că adunarea va alege pe prinţul Bibescu".[26]

Părerea primită de partidul naţionalist din Moldova, de a nu se hotărî asupra unuĭ candidat de domnie, se reproduse şi în Ţara Romănească. Şi aicĭ se îngrijise partidul naţional numaĭ de a avea o cameră bine alcătuită, crezînd că patriotismul deputaţilor se va opri într'un glas asupra celuĭ maĭ vrednic de a îmbrăca mantia domnească. C. A. Rossetti

25. *Steaua Dunareĭ*, 29 Ian. 1859.
26. Reprodusă de *Romînul*, 10 Febr. 1859.

susţine că „chestia cea mare nu este cine va fi domnul, ci maĭ întâĭ cine sunt deputaţiĭ, întru cît adevăraţiĭ stîlpĭ aĭ ţăreĭ sunt deputaţiĭ şi nu domnul“.[27] V. Boerescu adaoge că „nu avem nicĭ un candidat de domnie; candidatul nostru va fi acel al naţiuneĭ; voim un domn al poporuluĭ care să fie adevărat principe constituţional“.[28] Altfeliŭ cugetaŭ partizaniĭ candidaturilor personale. In o broşură care face apologia principeluĭ Grigore Sturza, Francezul Vaillant spune că „naţia trebue înainte de toate să se gîndească la alegerea domnuluĭ“.[29]

Cu toate aceste ideea de a se alege domnitorul Moldoveĭ şi în Muntenia răsărise în mintea oamenilor timpuluĭ, căutînd să realizeze, pe această cale, unirea ce era cu neputinţă de făcut cu un principe străin. Aşa principele Grigore Sturza, în răspunsul ce-l face *in 14 Ianuarie*, decĭ cu 10 zile înaintea alegereĭ din Bucureştĭ, către *Steaua Dunăreĭ*, spre a se apara de punerea complotuluĭ pe sama luĭ, spune „Dupa alegerea domnuluĭ, mergînd să-l felicitez, am dat dovadă de abnegaţie, făcîndu-ĭ tot aceeaşĭ propunere şi încredinţîndu-l că m'aş simţi fericit, să contribui cu orĭ ce sacrificiŭ la această faptă naţională, fiind gata a da tot concursul meŭ domnitoruluĭ, *spre a fi ales şi în Valahia*“.[30] Apoĭ C. A. Rossetti arată, cîtva timp după alegere, că „încă am putea adăogi, cel puţin pentru noĭ ceĭ de aicĭ, că toţĭ am avut un mandat maĭ mult saŭ maĭ puţin exprimat, nu numaĭ de a alege un prinţ romîn, ci încă şi *pe care dintre Romînĭ să alegem, pentru uniĭ arătat chiar anume*, pentru ceĭlalţĭ în terminĭ maĭ generalĭ, să nu fie nicĭ unul din ceĭ ce aŭ domnit, eĭ saŭ pă-

27. *Romînul*, 20 Ian. 1859.
28. *Naţionalul*, 15 şi 22 Ian. 1859.
29. *Glasul poporuluĭ glasul luĭ D-zeŭ*, Ianuarie 1858, p. 19.
30. Scrisoarea citată maĭ sus, nota 20.

rinții lor".[31] Maĭ adăogim că un memoriŭ, adresat de Sublima Poartă puterilor, arată că „Dumitru Golescu, un agitator din 1848, a venit în Iașĭ ca să se înțeleagă cu comisia interimară. Scopul era de a se alege acelaș domn în ambele principate. Dacă alegerile moldovene s'ar face înaintea celor din Valahia, aceasta trebuia să aleagă pe alesul Moldoveĭ și vice-versa".[32] In sfîrșit Bolintineanu ne spune că „deputațiĭ trimișĭ de domn, spre a notifica sultanuluĭ suirea luĭ în scaunul Moldoveĭ, avuse și misia de a trece prin Bucureștĭ și a cerceta ideea, dacă este cu putință a veni la unirea țărilor surorĭ, cel puțin prin alegerea domnuluĭ Moldoveĭ ca domn și al Țăreĭ Romăneștĭ".[33]

Ideea alegereĭ luĭ Cuza și în Muntenia trebuia să fi fost hrănită de cîte-va cugete; căcĭ altfeliŭ, cum ar fi izbucnit ea în ziua de 24 Ianuarie?

Alegerea nouluĭ domnitor preocupa mintea poporuluĭ din Țara Romînească maĭ mult de cum ar fi făcut-o simpla curiozitate. In zilele de 22 și maĭ ales de 23 Ianuarie, preziua alegereĭ, o mulțime însamnată de oamenĭ se grămădise în curtea adunăreĭ și chiar rupînd cordonul de oștire adusă spre a apăra adunarea, pătrunsese în sala desbaterilor. Despre această „îmbulzire" a poporuluĭ vorbește un ordin al capuluĭ oștireĭ, B. Vladoianu, către colonelul Macedonski, în care ordin îĭ spune că „la trebuință se *se împrăștie lumea cu orĭ-ce preț*".[34]

Acest puhoiŭ de oamenĭ nu avea însă în ziua de

31. *Romînul*, 23 Iulie 1859.
32. *Steaua Dun.*, 17 Aprilie 1859.
33. Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza-Vodă*, p. 14.
34. Ordin d'n 23 Ian. No. 51 reprodus de *Curierul Principatelor-Unite*, 14 Maĭ 1859. Vezĭ și raportul luĭ Béclard, consul francez din Bucureștĭ, în *Acte și documente privitoare la istoria Renaștereĭ Romănieĭ*, IX, p. 269.

23 nicĭ o ţintă pozitivă; nu cerea să se aleagă nimene, de oare ce nicĭ partidul naţional nu-şĭ fixase candidatul. Negativ era însă hotărît; nu vroia să se aleagă nicĭ unul din foştiĭ domnĭ, nicĭ din odraslele lor. Aşa se explică însămnătoarete fluerăturĭ ce întimpinară pe caimacamĭ, cunoscuţĭ partizanĭ aĭ domnilor vechĭ, cînd părăsiră sala alegereĭ, după cetirea mesajuluĭ.[35] Apoĭ şi ţărănimea din Muntenia se mişcase, şi spăriese într'un rînd foarte răŭ căimăcămia, prin vestea că maĭ multe miĭ de ţaranĭ eraŭ să vină către adunare. Despre această mişcare a ţaranilor vorbeşte scrisoarea din 23 Ianuarie din Bucureştĭ, şi arătările eĭ sunt întărite prin un act oficial al ocîrmuireĭ care, după alegerea deputaţilor, opreşte întrunirile „fiind că liniştea publică ar fi ameninţată prin rásculărĭ şi *adunărĭ de sătenĭ în capitală*".[36] Tot această ţintă urmăreşte şi proclamaţia din 21 Ian. a luĭ Băleanu, ministrul din lăuntru, care proclamaţie, după ce constată însămnătatea rolului ce are să-l aibă adunarea munteană, spune că „cea maĭ mică manifestare provenită din o exaltare exagerată ar zminti acest caracter, ar profana-o şi ar face-o să devină simbolul celeĭ maĭ cumplite rătăcirĭ".[37]

Ce împrejurare oare provocase o mişcare atât de

---

35. Pe cînd scrisoarea din 23 Ian., din Bucureştĭ, publicată în Iaşĭ în *St. Dun.* şi citată în nota 25, pomeneşte despre aceste fluerăturĭ, *Romînul* din 24 Ian. 1859, din Bucureştĭ unde nu exista libertatea preseĭ, spune numaĭ că „la eşirea caimacamilor se auzi un feliŭ de zgomot, un feliŭ de demonstrare a opinieĭ publice". Cf. şi raportul luĭ *Béclard* p. 269. „Les caïmacans sont acueillis par des huées et des sifflets." I. Brătianu, în şedinţa din 23 Ian. rosteşte cuvintele: „pentru ce caimacamiĭ trimit trupe şi încunjură adunarea? Poate pentru că aŭ fost primiţĭ cu fluerăturĭ şi huiduelĭ?" *Ibid.* p. 269.

36. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 23 Ian. 1859. Comp. scrisoarea citată în nota 25. *Béclard* c. *Walewsky*, 8 Fevr. 1859. *Acte si documente*, IX, p. 260: „Un grand nombre de paysans accourrus des environs grossissaient les attroupements formés par la population des faubourgs."

37. Reprodusă de *Anunţiatorul romîn*, 22 Ian. 1859.

adîncă, în straturile maĭ de jos ale poporațieĭ muntene? Maĭ întăĭ, cum am văzut-o din fluerăturile ce însoțise eșirea căimăcamilor din adunare, poporul doria o schimbare de regim care i se și punea în perspectivă, prin Convenția, de Paris, și se gîndea prea bine la adevărul rostit de Cogălniceanu, că la legĭ noue trebue și oamenĭ noĭ. Poporul decĭ se temea ca nu cumva să se aleagă iarășĭ vr'un fost domn al Țăreĭ Romîneștĭ, și în această privire voința luĭ era lămurită și bine stabilită. Era încă și altă ceva: Maĭ venise la auzul poporuluĭ din Bucureștĭ, cele ce se zvonise, cum am văzut în deosebite părțĭ, despre putința alegereĭ domnuluĭ Moldoveĭ ca domn al Țăreĭ Romăneștĭ, și în acest caz, domnul ambelor țărĭ romîne era să stee la Bucureștĭ care era să cîștige mult din sporirea daraverilor. Această idee prea firească apăruse în mintea Romînilor, odată cu ideea unireĭ și, între altele, N. Istrati, în broșura scrisă de el contra unireĭ încă din anul 1856, adusese ca argument de căpitenie faptul că „Iașiĭ trebuiaŭ să ajungă un al doile Hîrlăŭ".[38] Speranța alegereĭ luĭ Cuza era însă de tot nehotărîtă, de oare ce nu se propusese candidatura domnitoruluĭ moldovan la tronul Țăreĭ Romăneștĭ, și de aceea era maĭ mult o dorință nelămurită a mințeĭ, de cît o hotărîre a voințeĭ. Nu credem că, în îmbulzala din 23 Ianuariŭ, poporul să fi rostit numele luĭ Cuza, căcĭ după scrisoarea din 23 Ianuarie adresată Steleĭ Dunăreĭ, se poate susținea că lucrul nu se întîmplă, de oare ce o împrejurare atît de însămnătoare nu ar fi putut fi trecută cu vederea de scriitorul aceleĭ scrisorĭ. Apoĭ o altă scrisoare din Bucureștĭ, tot din 23 Ianuarie, adresată

---

38. *Cvestia zileĭ*, Iașĭ, 1856, după traducerea franceză publicată în *Acte si documente privitoare la istoria Renașatereĭ Romănieĭ*, IV, Buc., 1889, p. 132: „Que la capitale Jassy courrait le risque de devenir un second Harléou."

ziaruluĭ „Patria“ din Iaşĭ, spune că: „ţăraniĭ aŭ să vie de la toate judeţele, să ceară de la adunare, să se aleagă Golescu ca domn; că de nu va face aceasta, eĭ ţaraniĭ aŭ să ajungă robiĭ ciocoilor“.[39] Nicĭ în această scrisoare nu se pomeneşte, nicĭ prin un cuvînt de alegerea luĭ Cuza, ci numele ce era pus înainte de partida nouă, era acel al luĭ Golescu.

In preziua alegereĭ însă, în sara de 23 Ianuarie, la o întrunire a partiduluĭ naţional ţinută la otelul Concordia, se pune pe tapet chestiunea „dacă nu ar fi bine, spre a se înlătura nenorocirea unuĭ conflict între oştire şi popor ce era aproape să se întîmple în ziua aceea, ca membriĭ partizeĭ naţionale să se retragă din adunare; dar aceasta tot nu asigura pe deplin înlăturarea lupteĭ fratricide: „Trebuia ca saŭ oameniĭ liberalĭ să stee spectatorĭ pasivĭ la reîntoarcerea trecutuluĭ, saŭ să se retragă onorabil în numele unuĭ principiŭ, însă lăsînd posibilitatea războiuluĭ civil“. Atuncĭ principele Dimitrie Ghica rosti pentru prima oară ideea hrănită în ascuns în mintea celor maĭ mulţĭ, ca să se facă unirea Principatelor, proclamînd pe colonelul Cuza de domn şi în Ţara Romănească“.[40] „Cetăţeniĭ Boerescu, Bozianu şi alţiĭ săriră îndată şi susţinură cu ardoare ideea principeluĭ. Convicţiunea se formâ iute şi consimţimîntul deveni unanim. Se hotărî ţinerea secretuluĭ pănă a doua zi dimineaţa, cînd trebuea să se înţăleagă asupra moduluĭ de a proceda, la facerea propunereĭ în adunare. La 8 oare deputaţii naţionalıştĭ se întruniră din noŭ la Concordia şi hotărîră să facă

39. Reprodusă în *Acte şi documente privitoare la Renaşterea Romănieĭ, VIII, p. 585.*

40. După o scrisoare din 11 Mart 1859, a generaluluĭ B. Vlădoianu, adresată luĭ Neculaĭ Blaremberg, (vezĭ *Essai sur les institutions de la Roumanie* par N. Blaremberg Bucarest, 1886, p. 314), cel întăĭ care ar fi propus această idee fusese Cesar Bolliac care o comunicase luĭ Alexandru Ghica, fostul domn al Munteniеĭ.

propunerea întâĭ în ședință secretă și, dacă ea nu ar trece, naționaliștiĭ să se retragă. Cu această hotărîre se duseră eĭ la adunare pe la 10 oare. Cînd Boerescu propuse, la cîți-va deputațĭ din majoritate, ședința secretă, unde trebuia să le desvălească mijlocul de împăciuire, în numele unuĭ act de patriotismu, cu toțiĭ primiră, fiind că eraŭ și eĭ în o grea situație. Intrațĭ în camera secretă, Boerescu se sculâ si propuse, într'o cuvîntare plină de înfocare, unirea prin alegerea coloneluluĭ Cuza de domn și în Țara Romănească. Doctorul Arsachi, unul din membriĭ dreptei, întrerupse pe orator, arătînd că sunt și alte state care aŭ un singur cap, de și două administrațiĭ deosebite, precum sunt Svedia și Norvegia. Această întrerupere dădu și maĭ mare îninimare luĭ Boerescu. Un entuziasmu de nedescris cuprinse pe toțĭ deputațiĭ din stînga și din dreapta; ceĭ maĭ mulțĭ începură a plînge. Mitropolitul ceru Crucea și Evanghelia; dar până să i le aducă, pronunțâ jurămîntul, plîngînd și el înaintea icoaneĭ Sf. Treimĭ. Toțĭ deputațiĭ strigară „jurăm" și subsemnară actul. Eșițĭ în ședința publică, votară cu toțiĭ pentru colonelul Cuza care fu ales cu unanimitatea glasurilor". [41]

Psicologiceşte, acest entuziasmu este explicabil prin predispunerea spiritelor a primi propunerea, în urma presiuneĭ poporane ce apăsa asupra adunăreĭ în viderea alegereĭ domnuluĭ Moldoveĭ, predispunere care dădu putința uneĭ izbucnirĭ a instinctuluĭ de conser-

41. Relația asupra celor întîmplate, vezĭ în *Naționalul*, 3 Ianuarie 1860, Comp. *Ibidem* 25 Ianuarie 1859 și *Romînul* 23 Iulie 1859. *Conservatorul progresist*, 15 Ianuarie 1860, spune, că Cuza fusese propus chiar în adunare în ziua de 23 Ianuarie; dar că a luĭ candidatură căzuse atuncĭ și că a reușit a doua zi, 24, fiind că partidul drepteĭ a primit-o. Aceasta ne pare puțin probabil; fiind-că nu ar fi îndrăznit a o respinge, față cu ținuta amenințătoare a poporuluĭ din acea zi, cînd era cît pe ce să se verse sînge între oștire și popor. Vezĭ și expunerea amănunțită în raportul luĭ Béclard citat de maĭ multe orĭ.

vare a neamuluĭ ce-şĭ făcea drum prin pasiunile şi interesele personale, pentru a apăra interesul comun. Era unul din rarele şi scurtele momente, în care natura înăbuşă glasul individualităţilor, pentru a apara existenţa speciei.

Presiunea poporană care în ziua precedentă se făcuse numaĭ cît în senz negativ, de a nu se alege vre un reprezentant al formaţiunilor trecutuluĭ, în ziua de 24 iea un caracter pozitiv, acel de a se alege alesul Moldovei. Secretul hotărît de partidul naţional în întrunirea de la Concordia din sara de 23, nu putuse fi ţinut, şi ideea de a propune alegerea domnitoruluĭ Moldoveĭ se răspîndise ca fulgerul în poporul bucureştean, în starea de supraexcitare în care se afla. In adevăr „toată noaptea aceea de 23 spre 24 Ianuarie se petrecu în un neastîmpăr, atît din partea poporuluĭ cît şi din a guvernuluĭ. Toată oştirea de cavalerie şi infanterie umbla în patrule pe podurĭ; dar tot deodată bande de sute de oamenĭ se încrucişaŭ cu patrulele. Se zicea că în acea sară, poporul să se fi înţăles cu oştirea, ca nicĭ într'un caz sînge să nu se verse". [42] Tot aşa spune şi scrisoarea din Bucureştĭ din 23 Ianuarie către Patria, că „peste noapte tot poporul era în mişcare". [43]

Cînd poporul se adună în ziua alegereĭ la Mitropolie, el veni cu gîndul hotărît de a cere alegerea luĭ Cuza de domn al Munteniеĭ. Aceasta se vede din maĭ multe izvoare. Aşa Bolliac spune în *Reforma* că poliţia ar fi vrut să bată pe aceĭ ce, la 24 Ianuarie 1859, strigaŭ pe dealul Mitropolieĭ: „să trăiască Cuza" [44]; iar *Tribuna romînă* arăta că „presiunea

42. Revista politică, a anuluĭ 1859, în *Revista Carpaţilor*, 1860, I, p. 74.
43. Vezĭ maĭ sus, nota 39.
44. *Reforma* 24 Ianuarie 1859.

poporană a creat pe domnul Principatelor-Unite.[45] Bolintineanu spune de asemene că „poporul capitaleĭ Munteniei manifestă ideea în favoarea Unireĭ țărilor romîne, prin alegerea domnitoruluĭ Moldoveĭ“.[46] Valentineanu arată chiar că „se luase hotărîrea de comitetul unionist, ca îndată ce conservatoriĭ saŭ albiĭ din cameră ar persista în alegerea luĭ Bibescu-Vodă, poporul din curtea Mitropolieĭ, unit cu poporul din Filaret, să năvălească în cameră și să-ĭ silească a proclama ales pe alesul Moldoveĭ“.[47] Cogălniceanu adaoge că, „în ziua de 24 Ianuarie 1859, pozițiunea deputaților, fiind amenințațĭ de cuțite, era ră în acea zi, pentru aceĭ ce nu voiaŭ să asculte de glasul națiuneĭ“.[48] In sfîrșit raportul luĭ Béclard consul frances în Bucureștĭ, spune: „Strigătul, să trăiască principele Cuza a fost adese orĭ repetat de mulțimea care, reținută până atuncĭ în afară de zid, veni în curînd să iee parte la această manifestație improvizată“.[49]

Dacă se explică însă, din motivul arătat, alegerea luĭ Alexandru Cuza în Muntenia, de către aceĭ ce aveaŭ interese personale de a alege alt domn, se înțelege tot așa de ușor și izbucnirea bucurieĭ partiduluĭ unionist din ambele țărĭ romîne, cînd văzu în sfîrșit realizat visul săŭ atît de scump, visul unireĭ. Toate ziarele timpuluĭ: *Steaua Dunăreĭ*, *Romînul*, *Naționalul*, salută această alegere ca cel maĭ mare eveniment politic din viața poporuluĭ romîn, și faptul, că domnul moldovan fusese ales în Muntenia, pu-

45. *Tribuna romîna*, 29 Noemvrie 1859.
46. *Viața luĭ Cuza-Vodă*, p. 15.
47. *Alegerea, detronarea și înmormîntarea luĭ Cuza-Vodă*, Bucureștĭ, 1898, p. 10.
48. Ședința din 7 Fevruarie, 1864. *Monitorul Oficial*, 24 Fevruarie 1864 suplement.
49. *Acte și documente*, IX, p. 276.

tea fi cu drept cuvînt privit, cum spunea Golescu, în proclamațiunea sa „ca cea maĭ mare dovadă de dragoste și de încredere dată fraților noștri din Moldova“.[50] Motive raționale pe lîngă înflăcărarea patriotică, explică de altă parte bucuria unioniștilor moldoveni, cînd își văzură visul realizat. Cogălniceanu în cuvîntarea de salutare, rostită din partea adunăreĭ moldovene în acea a țăreĭ surorĭ, dă pe față pricinele maĭ adîncĭ care împingeaŭ pe oameniĭ cugetătorĭ din Moldova a dori unirea cu Țara Românească, cu toate jertfele ce această contopire era să coste pe cea d'întâĭ: „Țara Românească este întreagă, Moldova este sfîșiată; părțile eĭ cele maĭ frumoase aŭ fost rupte; Moldova redusă în hotarele eĭ, nu se poate apăra nicĭ în contra năvălitorilor, nicĭ chiar în contra înriurilor străine; Moldova trebuie să caute a se alipi către sora sa. De aceea în Moldova, unirea nu este chestie de entuziasmu, ci de judecată, de logică“. Și într'adevăr, mare putere trebuia să aibă logica asupra mințeĭ Moldovenilor de samă de atuncĭ, și maĭ ales a locuitorilor din Iașĭ, cînd se știea că unirea va aduce strămutarea capitaleĭ în Bucureștĭ și decĭ căderea neapărată a centruluĭ moldovenesc, după cum N. Istrate o spusese încă din 1856. Cogălniceanu chiar, în cuvîntarea luĭ din adunarea muntenească, nu uită se atingă această chestiune, de alt-fel atît de delicată. El iea aminte că nu poate să rămînă Iașul capitala țărilor unite ; „căcĭ capitala Moldoveĭ e numaĭ două oare departe de hotar, și prin urmare expusă a cădea într'o noapte în mînile străinilor“. Dar nu era vorba numaĭ de absorbirea capitaleĭ, ci și de acea a întregeĭ țărĭ în maĭ marele corp al țăreĭ surorĭ. Tot Cogălniceanu adaoge că : „atuncĭ cînd ațĭ ales pe alesul Moldoveĭ, d-voastră n'ațĭ luat numaĭ pe dom-

---

50. *Monitorul Oficial al Țăreĭ Româneștĭ*, 26 Ianuarie 1859.

nul eĭ, ci aţĭ luat toată Moldova. Intreaga Moldovă face parte de acum înainte din Ţara Romănească.[51] Această împrejurare explică apoĭ izbucnirea bucurieĭ în straturile poporuluĭ de jos din Bucureştĭ, prin a căruia ameninţărĭ se îndeplinise alegerea, de oare ce el se aştepta la o sporire în daraverile luĭ, din faptul unireĭ.

Toate aceste părţĭ din societatea romănească se bucuraŭ şi aveaŭ de ce să se bucure: parte siliţĭ, parte din convingere, parte din interes. Dar pentru ce oare se arăta Iaşul aşa de voios, maĭ voios încă de cît rămăşiţa ţăreĭ? Căcĭ cum ne spune un contimpuran: „In Iaşi bucuria izbucni puternică şi neoprită; se înlătură pentru un moment cu totul din conştiinţă perspectiva decădereĭ oraşuluĭ; entuziasmul era ne maĭ văzut, ne maĭ pomenit. Hora unireĭ se juca iarna, prin zăpadă, în faţa oteluluĭ Petrea Bacalu (astă-zĭ otelul Traian în piaţa Unireĭ). Din toate ţinuturile Moldoveĭ, din toate tîrgurile marĭ şi micĭ veniaŭ miĭ şi miĭ de telegrame; urările nu se maĭ curmaŭ între deputaţiĭ moldovenĭ şi muntenĭ. Mitropoliţiĭ, episcopiĭ, vlădiciĭ făceaŭ rugăciunĭ ca să mulţumească luĭ Dumnezeŭ că dorinţele lor, unirea Principatelor, eraŭ să fie un fapt împlinit.[52]

Cum să se explice această bucurie, cînd era aproape de orĭ-ce cugetare, că scaunul ţăreĭ trebuind să fie strămutat în Bucureştĭ, Iaşul era să piardă poziţia luĭ de pănă acuma, şi deci toţĭ locuitoriĭ luĭ eraŭ să fie loviţĭ în ale lor interese? Acest curios fenomen psicologic se explică şi el, dacă ne amintim de puterea sugestivă, pe care unele cuvinte neînţelese şi nedefinite le pun în lucrare asupra minţeĭ noroade-

51. Şedinţa din 24 Fevruarie a adunăreĭ muntene. *Monitorul oficial al Ţăreĭ Romăneştĭ*, 4 Martie 1859.
52. V. A. Forescu, *Amintirĭ din viaţa luĭ Alexandru Cuza. Arhiva* din Iaşĭ, XI, 1900, p. 260.

lor. Apoĭ imitaţiunea oarbă şi neconştiută venia în ajutorul aiurăreĭ momentane, produse de magicul cuvînt de *unire*. Videa poporul pe ceĭ maĭ de sus strigînd, striga şi el; îĭ vedea jucînd, juca şi el. De aicĭ însă se explică şi repedea desincîntare ce-ĭ lovi pe toţĭ aceĭ ce se prăpădise de dragul unireĭ, cînd văzură cum strămutarea capitaleĭ la Bucureştĭ lovia în interesele lor. Dacă ar fi fost înflăcărarea lor izvorită din adînca convingere, ca la căpiteniile mişcăreĭ care suportară urmările unireĭ, fără a cârti, de sigur că tot poporul ar fi urmat tot ast-feliŭ. Vom vedea însă câ nu a fost aşa.

Primirea domnuluĭ în Bucureştĭ fu o serbare poporană, precum nu se maĭ văzuse, poate nicĭ odată în ţările romîne. Poşte întregĭ înainte de barieră, aştepta o mulţime nesfîrşită de popor. Calea Mogoşoaeĭ era înţesată de lumea ce se suise pănă pe acoperemintele caselor. Careta domnuluĭ era dusă în triumf, şi strigătele de bucurie ale întreguluĭ popor, unite cu sunetele muziceĭ şi cu acele ale clopotelor, umpleaŭ văzduhul. Insămnat lucru era însă că aceste arătărĭ nu eraŭ nicĭ comandate, nicĭ impuse; eraŭ izbucnirea neoprită a simţimîntuluĭ poporan, entuziasmul dus pănă la delir al uneĭ mulţimĭ cuprinsă de încîntare, pentru triumful drepteĭ sale cauze. „După Tedeum, domnul intră în Cameră, unde trebui să jure. Mitropolitul îĭ prezintâ Regulamentul Organic spre a jura, după formula cuprinsă în el. Se răspîndi ştirea (adevarată saŭ nu), că prinţul departase binişor această carte, şi zise că jurămîntul era înscris în inima luĭ şi că-l va face pe de rost“.[53]

In afară de unire, bucuria maĭ cuprinsese inimele şi din cauza persoaneĭ alese. Cuza nu făcea parte

53. *Naţionalul*, 12 Fevruarie 1859.

din nicĭ una din familiile acele din care Romînii se deprinsese a vedea eşind pe domnitoriĭ lor. Cuza era şi el dintre boierĭ, însă din aceĭ ce doreaŭ zdrobirea boierimeĭ şi înlăturarea privilegiuluĭ; era un om noŭ, şi de lucrurile noue tot deauna se leagă speranţe şi aşteptărĭ nedefinite, dar cu atît maĭ puternice şi maĭ imbolditoare, cu cît ele, proiectîndu-se în necunoscut, pot pe aripele închipuireĭ să iee formele cele maĭ ademenitoare.

După Convenţia de Paris, ţările romîne trebuiaŭ să îmbrace o haină nepurtată până atuncĭ; trebuia să se întroducă în locul sistemuluĭ deosebirilor de rang, acel al merituluĭ; în locul privilegiuluĭ, egalitatea ; în locul încătuşăreĭ, libertatea; în locul arbitraruluĭ, dreptatea; şi poporul care suferise până atuncĭ toate relele uneĭ stărĭ apăsătoare se aştepta să răsufle de acum înainte. Domnul ales în Moldova împărtăşia tocmaĭ aceste principiĭ, după cum o dovedise începuturile luĭ înainte de domnie.

Poporul putea decĭ spera de la el o aplicare sinceră a nouluĭ regim. Domnul şi spunea, în proclamaţia sa din 8 Fevruarie din Bucureştĭ, că „toate stăruinţele sale vor avea de ţintă desvoltarea nouelor instituţiĭ ce ni le-a recunoscut Europa, şi adevărata şi temeinica punere în lucrare a reformelor ce sunt menite a întroduce în societatea noastră marele principiĭ ale societăţeĭ moderne“.[54]

Izbînda partideĭ naţionale în ambele adunărĭ o făcu să devină pentru moment, stăpîna situaţieĭ şi o puse în fruntea trebilor. In tot timpul cît ţinu entuziasmul provocat prin îndoita alegere, oameniĭ partizeĭ naţionale sunt însărcinaţĭ cu toate manifestările de bucurie care, de şi sub o formă oficială, îmbrăcaŭ din această pricină, un caracter neprefăcut.

54. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*. 9 Febr. 1859.

In deputaţiile mutuale ce-şí trimit ambele adunări, spre a se felicita pentru mult fericitul eveniment, cuvîntul îl duc: Cogălniceanu în Bucureştĭ, pentru Moldova şi C. A. Rossetti în Iaşĭ, pentru Ţara Românească; luí Cogălniceanu îĭ răspunde în Bucureştĭ Vasile Boerescu, iar în Iaşĭ luĭ Rossetti îĭ răspunde însuşĭ domnul. Intrînd pe mînile lor aceste rostirĭ de bucurie, membriĭ partizeĭ naţionale depăşesc chiar, în primul moment de înflărărare, mărginile înţălepciuneĭ, ceea ce dă loc la propunerĭ tot maĭ îndrăzneţe. Aşa bună oară Cogălniceanu, în răspunsul la mesajul, prin care domnitorul încunoştiinţa adunarea moldovenească despre alegerea sa de domn al Ţăreĭ Româneştĭ, cere de la domnitor „convocarea la Focşanĭ a camerilor din ambele ţărĭ," ceea ce nu însămna altă ceva, de cît o a doua şi maĭ făţişă calcare a Convenţieĭ de Paris, după cea d'intăĭ, alegerea unuĭ domnitor comun. Lascar Catargiŭ, păstrîndu-şĭ singele rece, iea aminte că „comisia însărcinată cu răspunsul la mesaj ar fi depăşit mandatul ce i se dăduse. Ea trebuia să pregătească numaĭ un răspuns la mesaj, iar nu să propună întrunirea adunărilor la Focşanĭ". Cogălniceanu recunoaşte această depăşire, dar o scuzază prin aceea, că lucrase împins de patriotismu. Cu toată întimpinarea luĭ Catargiu şi cu toate că maĭ mulţĭ deputaţĭ împărtăşiaŭ feliul săŭ de a videa, teama de a nu fi la înălţimea momentuluĭ, face să se voteze răspunsul în forma ce i-o dăduse Cogălniceanu. Şi maĭ pe faţă se rosti această idee, în răspunsul către adunarea munteană, redactat tot de Cogălniceanu: „Să ne întîlnim la Focşanĭ, zise el, unde punînd mîna în mînă, să ne legăm atît de strîns în cît nicĭ chiar soarta cea maĭ ră să nu ne poată despărţi. La Focşanĭ, la Focşanĭ dar,

55. Şedinţa din 28 Ian. *Monit. of. al Moldoveĭ*, 7 Febr. 1859.

şi acolo împreună cu bine cuvîntarea Dumnezeuluĭ părinţilor noştri, să sărbăm marea sărbătoare a reînvierei Românieĭ".[56]

Domnitorul însă trebuia să fie foarte băgător de samă şi să nu aţiţe puterile ce eraŭ îndestul de turburate de faptul îndoiteĭ alegerĭ. Chiar atuncĭ primise el o scrisoare de la Vasile Alexandri, pe care-l trimise la Paris pentru a obţinea recunoaşterea alegereĭ. Agentul domnitoruluĭ îĭ spunea, că „a fost bine primit de împăratul şi de mariĭ demnitarĭ aĭ statuluĭ francez; că a fost întrebat asupra maĭ multor amănunţimĭ privitoare la îndoita alegere; asupra caracteruluĭ principeluĭ; asupra ţărilor pe care e chemat a domni, şi că toată lumea a fost foarte mulţămită de răspunsurile luĭ. Aţĭ putea decĭ să nădăjduiţĭ nu puţin pe sprijinul Franţieĭ care va apara cu căldură faptul îndeplinit. Dar să ne înţelegem; numaĭ de îndoita alegere e vorba; nu de acele fapte pe care unele spirite înaintate s'ar ademeni ale îndeplini la Focşanĭ. Tot ce ar aduce noue complicaţiunĭ la situaţia actuală, orĭ ce act al nostru care ar fi în afară de clauzele stipulate, ne ar fi fatal şi ar compromite grav interesele noastre, căcĭ Franţia nu ne ar maĭ putea apăra".[57]

---

56. *Monit. of. al Moldoveĭ* citat. Adresa către adunarea munteană în *Mon. of. al Ţăreĭ Româneştĭ*, 4 Martie 1859.

57. Scrisoarea originală a luĭ *V. Alexandri* către *domnitor*, din 25 Fevr. 1859, din Paris (*Hîrtiile Rossetti*). Tot aşa scriea şi *Negri* către *domnitor* 7/19 Fevruarie 1859 (*Idem.*): „Il serait opportun osons-nous (M. Catargi et moi) dire, de s'arrêter dans mon pays aux choses déjà faites, sans en faire de nouvelles et attendre la décision de la conférence". Tot atuncĭ, 19/7 Fevruarie, *Walewski* telegrafiază luĭ *Place*: „Il est désirable que M. Couza procède avec une grande circonspection; qu'il ne prenne aucune mesure hative et que son attitude soit expectante. Toute autre conduite de sa part tendrait à entraver la réalisation des dispositions qui lui sont favorables. La conférence se réunira dans les premiers jours de Mars. On nous reproche de trop nous immiscer dans les affaires intérieures du pays. Je désire que vous évitiez avec soin de justifier ce reproche". (*Acte* şi *documente* cit., IX, p. 289).

Minţile orbite de perspectiva realizării visuluĭ iubit, bănuiaŭ domnitoruluĭ reţinerea, a căreia motive el nu le putea da în public. Consulul Place ne spune, că „a fost aclamat un principiŭ şi nu un om şi nu se poate aştepta ca oamenii ce aŭ ales pe Cuza, fără ca el să fi făcut ceva spre a o merita, să-l lese să se oprească în nişte marginĭ care, în ochiĭ lor, ar da aparenţa uneĭ trădărĭ. Şovăirile luĭ aŭ produs un răŭ efect, şi mulţĭ sunt plecaţĭ a atribui aceste şovăirĭ, dorinţeĭ luĭ de aşĭ asigura poziţia luĭ personală. S'ar putea că prea multă prudenţă din partea luĭ să facă maĭ mult răŭ de cît o imprudenţă cugetată, căcĭ ar putea da naştere la mişcărĭ desordonate, produse de o purtare, în care spiritul de partid nu ar videa de cît un calcul. Poate să fie tot aşa de primejdios a nu face nimic, pe cît şi de a lucra". Cu toate că aceste bănuelĭ eraŭ cunoscute domnuluĭ, el nu se lăsâ a fi tărît pe clina prăpăstioasă a pornirilor neprecugetate şi se opuse la fapte pripite.[58]

Inţălesul alegereĭ îndoite. Ce înţăles avuse alegerea luĭ Cuza de domn în ambele ţărĭ romîne? Divanurile ad-hoc rostise dorinţa unireĭ sub un principe străin, dorinţă ce nu fusese primită de congresul de Paris. Tendinţa după unire era însă foarte rostită în ambele ţărĭ şi se manifestâ tocmaĭ în îndoita alegere a luĭ Cuza, ce calca, dacă nu litera, de sigur însă spiritul Convenţieĭ, dar îndruma cu îndrăzneală îndeplinirea dorinţelor divanurilor ad hoc, chiar în potriva hotărîreĭ Europeĭ. Alegerea luĭ Cuza de domnitor în ambele ţărĭ romîne trebuia să bată calea pentru realizarea mareluĭ principiŭ rostit de divanurile ad-hoc: unirea sub un principe străin.

58. Depeşa luĭ *Place c. Walewski* 20/8 Fevruarie 1859. *Acte* cit. p. 290.

Aşa şi fu privită alegerea luĭ Cuza de toţĭ oamenniĭ cu vază aĭ timpuluĭ, de corpurile constituite ale statuluĭ şi de însuşĭ domnul ales. El trebuia să fie numaĭ o verigă care să lege trecutul de viitorul cel dorit: unirea desăvîrşită sub un principe străin. Cogălniceanu, înainte încă de alegerea din Moldova, în ziua de 3 Ianuarie, făcuse următoarea propunere în adunarea aceleĭ ţărĭ: „Cu toate că Convenţia de Paris n'a încuviinţat dorinţa divanurilor ad-hoc, adunarea prin un vot foarte lămurit să arăte Europeĭ, că noĭ persistăm a voi unirea sub o dinastie străină. Afară de aceasta, noĭ avem să numim un domn şi cu dînsul se va naşte şi comitetul central din Focşanĭ. Să ştie dinainte domnul şi comitetul care sunt voinţele acesteĭ adunărĭ; să nu uite domnul nicĭ odată că, ales de deputaţiĭ naţieĭ, pentru că totul nu era încă pregătit spre a face unirea, el trebue să considere ca cea maĭ sacră a sa datorie a grăbi făptuirea acesteĭ unirĭ, pentru că ziua cea maĭ frumoasă a domnieĭ sale va fi aceea cînd se va coborî de pe tron, după ce va fi pus cea de pe urmă piatră la edificiŭ". Propunerea luĭ Cogălniceanu se votează de adunare în ziua de 5 Ianuarie, înainte de a procede la alegerea domnuluĭ. Maĭ mult încă. Cîteva zile după alegerea luĭ Alexandru Cuza de domn în Moldova, adunarea se răsgîndeşte şi voeşte să voteze o propunere, ca să se proceadă la unirea desăvîrşită sub un principe străin; să se constitue în ambele ţărĭ cîte un guvern provizoriŭ care ambele să se întrunească în Focşanĭ, pentru a proclama unirea efectivă cu principele străin. Consulul Place însă întrebat asupra acesteĭ moţiunĭ, de şi nu avea nicĭ o instrucţie de la curtea luĭ, sfatueşte pe deputaţĭ să nu o înfăţoşeze, sfat de care eĭ ascultă. Place arată în depeşa luĭ, că domnitorul i arătase părerile luĭ de răŭ, că adunarea nu luase această iniţiativă, şi el

îmî declără că este gata a se coborî de pe tron, îndată ce ţara ar vroi să facă unirea cu un principe străin. Ştiŭ, adaoge consulul, că puterea are multe farmece şi că ar trebui să aşteptăm ca să fi gustat din ele colonelul Cuza, spre a şti care i vor fi atuncî dispoziţiile. Totuşî el are caracterul destul de straniŭ şi un fel de filosofie care poate face să se admită că se va ţinea de cuvînt, la caz de întîmplare."

Părerea rostită către consulul francez din Iaşî, domnitorul Moldoveî o repetă, în scrisoarea din 14 Ianuarie, către împăratul Francejilor, unde spune între altele, că „ştiea bine că Maiestatea Sa, în înalta sa bună voinţă către noî, ar fi voit să faca maî mult; nu a atîrnat de dînsul ca unirea desăvîrşită a Moldoveî cu Muntenia sub ocîrmuirea unuî principe străin să fi venit a asigura pentru tot deauna soarta acestor frumoase ţărî".[59]

După alegerea luî Alexandru Ioan I şi ca domn al Ţăreî Româneştî, în mijlocirea adresată de el puterilor garante, alesul ambelor ţărî surorî spune, în senzul propunereî luî Cogălniceanu, că „sufragiile unanime ale ţărilor îmî permit astăzî a fi organul lor, şi dar nu voesc a perde nicî un moment, fără să viŭ a face o supremă chemare la magnanimitatea marilor puterî care ne-aŭ dat până acuma atîtea dovezî de interes. Intemeindu-mă pe votul adunărilor ad-hoc, rostit din noŭ de adunarea Moldoveî, în şedinţa din 5 Ianuarie, constatez încă odată că ţara a cerut unirea cu un prinţ străin. Cit pentru mine personal, am lucrat tot deauna la succesul acesteî combinărî, şi alegerea mea nu a putut să-mî schimbe convingerile de maî înainte. Lipsit de ambiţie

59. *Monit. of. al Moldoveî*, 25 şi 28 Ian. 1859. Moţiunea e reprodusă de *Place*, în depeşa luî către *Walewsky* din $^{29}/_{12}$ Ianuarie 1859 în *Acte şi documente*, IX, p, 242. Scrisoarea domnitoruluî către Napoleon, *Ibidem*, p. 250.

personală, și ne dorind alta de cît binele țărei mele, așa precum ea îl ințălege și îl cere, nu am trebuința de a declara, că voi fi tot deauna gata de a mă întoarce la viața privată, și că nu voi considera retragerea mea ca un sacrificiŭ, dacă soarta Romînilor va fi hotărîtă în conformitate cu dorința ce a exprimat-o nația întreagă".

La cetirea acestui act în sinul adunărei, toți deputații se sculară în picioare și salutară cu de trei orì repetate urări: „Să trăiască Alexandru Ioan I; să trăiască Romănia".[60]

Ca pentru a lega și mai mult pe domnitor de făgăduința formală ce o făcuse, Cogălniceanu revine indirect asupra aceleiași chestiuni, în ședința din 24 Martie, sub ministerul lui Ioan Ghica, cu prilejul motivărei unui amendament, prin care propunea ca retribuirea membrilor comisiunei centrale să se facă, nu prin leafă lunară, ci prin o recompensă națională, dacă-și vor fi îndeplinit misiunea de a lucra pentru realizarea unirei. Intre argumentele care motivaŭ această propunere, Cogălniceanu întroduce și pe acesta: „că nația romînă vede mîntuirea și fericirea ei numai în unirea principatelor sub un principe străin; că alegerea unui domn pentru ambele țări n'a fost decît o nouă și sublimă protestare în favoarea unirei; că înălțimea sa Alexandru Ioan I, prin nota sa circulară adresată puterilor garante, s'a declarat reprezentantul dorințelor Romînilor pentru unirea principatelor sub un principe străin, arătînd că numai în această unire țara își vede fericirea și făgăduind a sprijini această cauză națională înaintea marelui areopag european".[61]

Este deci bine stabilit că alegerea lui Alexandru

60. *Monit. of. al Moldovei*, 5 Febr. 1859.
61. Procesul verbal al șed. din 22 Martie în *Monit. of. al Moldovei*, 31 Martie 1859.

Cuza de domn în ambele țări romîne se făcuse numai ca o punte de trecere către unirea desăvîrșită sub un principe străin.[62]

Alegerea luĭ Alexandru Ioan I și puterile Europeĭ. Creațiunea Convențieĭ de Paris, Principatele-Unite, lovise greŭ în voința europeană, prin actul cel însămnat realizat de îndoita alegere a luĭ Vodă-Cuza. Din fericire pentru ele, situația politică a statelor care conduceaŭ mersul trebilor europene, era favorabilă năzuințelor romîne. Anume Franția, putere înalțată în capul Europeĭ, prin războiul Crimeeĭ, era plecată a sprijini îndoita alegere, ca una ce corespundea părerilor susținute de ea încă în congresul de Paris asupra unireĭ țărilor romîne, ba chiar sub un principe străin.

Alexandru Ioan I, îndată după alegerea din Țara Romănească, trimite pe Vasile Alexandri la împăratul Napoleon. După ce în audiența de la ministrul Walewsky (Februarie 1859), acesta se ținu cam în rezervă, și-ĭ răspunse că totul atîrnă de împăratul în ceea ce privește sprijinirea îndoiteĭ alegerĭ, trimisul domnuluĭ romîn este primit chiar a doua zi de capul statuluĭ francez, cu toate că Walewsky îĭ spusese că, din cauza multelor ocupațiĭ ale împăratuluĭ, nu va putea fi primit de cît peste 15 zile. Alexandri, înțălegînd din această grabă de a-ĭ încuviința audiența, că împăratul era bine dispus pentru Romînĭ, se duse la palat cu curaj și într'o prea interesantă convorbire, pe care a raportat-o, cere și obține de la împăratul Francejilor încurajările cele

62. Vom vedea, maĭ tîrziŭ, dacă Cuza se gîndea a călca această făgăduință și a întemeia dinastia Cuza în Romînia noŭ constituită, după cum i se bănueşte de uniĭ. Vezĭ bună oară d. Dim. A. Sturza în introducerea la *30 de anĭ de domnie aĭ Regeluĭ Carol*, Bucureștĭ, 1897, p. XIII. și XIV.

maĭ marĭ. Napoleon felicitează pe Romînĭ pentru înţaleapta cale pe care aŭ apucat şi asigură pe Alexandri de tot sprijinul şi bună voinţa luĭ; dărueşte tinereĭ oştirĭ romîne 10,000 de puştĭ şi două bateriĭ de tunurĭ; făgădueşte sprijinul pentru realizarea unuĭ împrumut de 12,000,000 de francĭ, precum şi învoirea de a primi cîţĭ-va ofiţerĭ romînĭ în şcoalele din St.-Cyr şi Metz, ba chiar autorizarea de a înfiinţa o decoraţie romănească; priimeşte în sfîrşit stabilirea uneĭ agenţiĭ oficioase a Principatelor-Unite la Paris.[63] Alexandri, încurajat prin aceste semne neîndoelnice de bunâ voinţa, îndrăzneşte a încerca pe împăratul asupra proclamăreĭ unireĭ desăvîrşite. Napoleon însă îĭ spune că aceasta nu ar fi înţălept; căcĭ ar fi o lovire făţişă în Convenţie, pe cînd alegerea îndoită a fost numaĭ folosirea de o stipulaţie nehotărîtă; sfătueşte dar ca Romîniĭ să nu facă acest pas, ci să caute a se recomanda Europeĭ, prin înţalepciunea reformelor din lăuntru, precum s'aŭ recomandat prin patriotismul de care aŭ dat dovadă. „Pregatiţi-vă, sfîrşeşte împĕratul, nu a silui evenementele, ci a vă folosi de cursul lor“.[64]

Dintre celelalte şese puterĭ, treĭ eraŭ bine voitoare Romînilor şi treĭ protivnice.

Cele bine voitoare eraŭ Prusia, Sardinia şi Rusia; cele două dintăĭ din motive particulare, ele înşile umblînd după unire şi rotunzirea teritoriilor lor. Rusia, din cauza dorinţeĭ eĭ, pe de o parte de a slăbi pe Turcĭ, întărind pe Romînĭ; apoĭ spre a lovi în

---

63). In copia uneĭ scrisorĭ nesubsemnate (*Hîrtiile Rossetti*) cetim: „ce projet d'une agence permanente à Paris n'a été présenté aux deux assemblées qu'à la suite de la promesse que Sa Majesté a bien voulu transmettre à son altesse par l'intermédiaire de M. V. Alexandri, envoyé l'année passée en mission“. (Scrisoarea este din 1860).

64. *Extras din Istoria misiilor mele politice. Napoleon III; treĭ audienţe la palatul Tuileriilor*, de V. Alexandri. *Convorbirĭ Literare*, XII, 1878. p. 41. Comp. *Bamberger* (l. c. maĭ sus nota 23) p. 324.

Austria, nerecunoscătoarea eĭ duşmană; în sfîrşit tinzînd a spori înriurirea eĭ în ţările romîne, prin sprijinirea uneĭ dorinţĭ manifestate de toţĭ Romîniĭ.[65]

Puterile protivnice alegereĭ îndoite eraŭ acele ce combătuse şi manifestarea dorinţeĭ de unire în divanurile ad-hoc: Turcia, Austria şi Anglia.

Aceasta din urmă însă lăsase mult din îndărătnicia cu care combătuse ideea unireĭ şi se pleca pe calea de a se ajunge în politică cu Franţia, din cauza intereselor ce o legaŭ pe atuncea strîns de această ţară. Anume Anglia fusese slăbită prin primejdioasa răscoală a Cipailor din India, răscoală ce se sfîrşise tocmaĭ pe cînd Alexandru Cuza se alegea în ămbele ţărĭ romîne (Ianuarie 1859). Se maĭ afla Anglia aliată cu Franţia în răsboiul cu China, răsboiŭ care luase sfîrşit prin tratatul de la Tien-Tsin din 1858; dar nu fusese pe deplin limpezit, din pricina opunereĭ Chinejilor la ratificarea acestuĭ tratat, ceea ce făcea să se prevadă reînceperea războiuluĭ (lucru ce se şi întîmplă în 1860).[66] In asemenea împrejurărĭ, înţălegem cum de Anglia părăsia prea strînsa eĭ legătură cu Austria şi cu Turcia, în chestiunea Principatelor, şi se apropia de politica franceză.

Aceste împrejurărĭ explică, cum de Alexandri izbuteşte în destul de uşor a convinge pe lordul Malmesbury, despre dreptatea cauzeĭ Romînilor. Ministrul englez începuse prin a primi foarte rece pe trimisul domnuluĭ romîn; îĭ repetă de maĭ multe orĭ, că scrisoarea pe care i-o adusese, o primeşte numaĭ ca venită de la colonelul Cuza, întru cît însuşirea luĭ de domn al Principatelor-Unite nu era încă recunoscută; mustră apoĭ în destul de aspru pe Alexandri, pentru cele întîmplate în Principate; pentru

65. Em. Kretzulesco, *La Roumanie*, Paris, 1859, p. 42.
66. Lavisse et Rambaud, *Histoire générale*, XI, p. 651 şi 678.

lovitura dată, prin îndoita alegere, integrităţeĭ împărăţieĭ otomane, încheind că Anglia nu e dispusă a recunoaşte pe Cuza de domn al ambelor provincii. Alexandri însă apără cu multă ghibăcie interesele Romînilor, arătînd cum la 1821, 1828 şi la 1848 tot-deauna Romîniĭ ţinuse cu Turciĭ şi nu cu Ruşiĭ; apoĭ el atinge interesele materiale ale Anglieĭ, amintind că, în timpul foameteĭ din Irlanda, Anglia se ajutase foarte mult cu grînele romîne; în sfîrşit că alegerea îndoită era neapărată prosperităţeĭ poporuluĭ romîn şi neoprită de Convenţia de Paris. In vorbele preschimbate în urmă, ministrul englez se arătâ din ce în ce maĭ blînd şi maĭ bine voitor, şi cînd Alexandri se sculâ pentru a-şĭ lua ziua bună, Malmesbury îĭ spuse că de acum înainte nu va maĭ numi pe Cuza de cît principele Cuza; de unde se vede, că ţinuta atît de aprigă de la început a ministruluĭ englez, era calculată numaĭ pentru a face efect.[67]

Anglia deci nu opuse o împotrivire serioază la recunoaşterea îndoiteĭ alegerĭ a luĭ Alexandru Cuza.

Din potrivă, Turcia şi cu Austria eraŭ duşmanele statornice ale Romînilor şi nu puteaŭ primi, din cauze mult maĭ adîncĭ, întărirea acestuĭ popor şi consolidarea statuluĭ săŭ. Aceste două imperiĭ eraŭ protivnicele fireştĭ ale orĭ căreĭ desvoltărĭ şi întărirĭ naţionale ale poporuluĭ romîn, de oare ce eraŭ alcătuite din o mulţime împestriţată de popoare, peste care nu puteaŭ domni de cît atuncĭ, cînd viaţa lor naţională ar fi fost înăbuşită. Ele eraŭ decĭ de la sine aliate, întru a se împrotivi dorinţeĭ Romînilor, de a trăi o viaţă maĭ liberă şi maĭ vrednică de oamenĭ.[68]

Turcia se temea, că întărirea poporuluĭ romîn să nu-l ducă la desfacerea luĭ de împărăţia otomană; iar

67. *Extract din istoria misiilor mele politice. Misia mea la Londra,* de V. Alexandri, *Convorbirĭ Literare,* XII, 1878, p. 85.
68. *Austria în Principatele Dunărene,* Bucureştĭ 1859, p. 6.

Austria că întremarea luĭ să nu devină un centru de atragere pentru Romîniĭ din Transilvania[69], pe lîngă că această întremare ar fi stinghirit exploatarea economică, proiectată pe o largă scară de Austria, în Principatele dunărene.

Dar nicĭ Turcia, nicĭ Austria, nu puteaŭ întreprinde nimic alt ceva de cît protestărĭ contra alegereĭ domnitoruluĭ comun. Austria era pe puntul de a intra în războiŭ cu Franția, din cauza chestiuneĭ italiene; iar Turcia izolată nu putea îndrăzni nimic.

O veche simpatie de rasă unia pe Napoleon cu Italieniĭ. Ceea ce însă îl hotărî să intervină în favoarea lor și în contra regimuluĭ asupritor austriac, fură atentatele necontenite, pe care patrioțiĭ italienĭ le îndreptaŭ în contra luĭ, maĭ ales acel al luĭ Orsini. In înțelegerea luĭ Napoleon cu Cavour la Plombières (30 Iuliŭ 1858), se stabilise bazele cooperăreĭ Franțieĭ la eliberarea Italieĭ de Austriacĭ. Napoleon să ajute Italienilor la cucerirea Lombardieĭ și a Venețieĭ, iar Italieniĭ să cedeze Franțieĭ Savoia și poate și comitatul Niseĭ. Napoleon, pentru a izbuti maĭ ușor, voia să încurce în acelaș timp pe Austria și în Orient; dar pentru aceasta trebuia slăbită și Turcia, pe care cu toate aceste, cu cîțiva anĭ înainte, Franția o apărase. Napoleon susține decĭ și în Peninsula Balcanilor principiul săŭ favorit, acel al naționalităților, încurajînd pe Munteuegrenĭ în rascoala lor contra Turcilor, pe care eĭ îĭ bat la Grahovo (13 Maĭ 1858). Chestiunea nouelor hotare ale Muntenegruluĭ se limpezește după placul cabinetelor din Paris și Petersburg, spre marea desplăcere a celuĭ din Viena.

---

69. De aceea în tot timpul domnieĭ sale, Alexandru Ioan I este statornic dușmănit de Austria. *L'Opinion nationale* spune în 2 Fevruarie 1865, ceea ce se poate aplica la întreaga domnie a luĭ Alexandru Ioan I, că: „l'Autriche a tout intérêt a soustraire les Roumains de Transylvanie qui ne passent jamais la frontière sans dire je *vais au pays* —à la contagion et à l'exemple".

Tot pe atuncea Franţia şi Rusia susţin pe Miloş Obrenovicĭ la tronul Serbieĭ, şi Scupcina sileşte pe partizanul Austrieĭ, Karagheorghevicĭ, să abdice (24 Decemvrie 1858) iar Miloş este ales. Austria vra să intervină cu armele; dar este oprită de Franţia şi de Rusia, în virtutea tratatuluĭ de Paris.

Alegerea luĭ Miloş, este ratificată de Sultanul în 12 Ianuarie 1859. Cîteva zile după aceea, Cuza este ales şi în Muntenia (24 Ianuarie). Politica austriacă este ţinută în şah pe Dunăre, şi Orientul se umplea de ameninţare pentru curtea vieneză, tocmaĭ în momentul cînd cauza italiană trebuia s'o nevoiască a întoarce către Occident toată luarea eĭ aminte şi toate ale eĭ puterĭ".[70]

Napoleon avea decĭ interes a sprijini planul Romînilor, nu numaĭ din principiŭ, ca partizan al naţionalităţilor, ci încă şi pentru a încurca pe Austria. De aceea în cuvîntarea de deschidere a corpurilor legiuitoare din 8 Fevr. (27 Ian.) 1859, reflectînd asupra celor petrecute în alcătuirea Convenţieĭ de Paris, Napoleon spune, că „guvernul vienez şi al meŭ, o zic cu părere de răŭ, s'aŭ găsit în desacord asupra chestiilor principale, şi a trebuit un spirit de împăciuire, spre a se ajunge la deslegarea lor. Ast-feliu spre exemplu, nu s'a putut sfîrşi reconstituirea Principatelor romîne, fără numeroase greutăţĭ care aŭ mărginit mult deplina satisfacere a legiuitelor lor dorinţĭ, şi dacă ne-ar întreba cine-va, ce interes are Franţia in acele ţinuturĭ îndepărtate, udate de Dunărea, aş răspunde, că interesul Franţieĭ este pretutindene, unde e vorba de a susţinea o cauză dreaptă şi civilizatoare".[71]

---

70. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe,* Paris II, 1891, p. 183. Comp. Lavisse et Rambaud, *Histoire générale* XI, p. 267 şi 518.
71. *Moniteur Universel,* 8 Février 1859.

Pentru susţinerea Romînilor era să lucreze mult şi Rusia care se afla în armonie de vederi cu Franţia. Rusia concentrase trupe numeroase la hotarele Galiţiei, şi ziarele ruseşti atacaŭ cu violenţă politica austriacă. *Gazeta de Augsburg* spunea că „lovirile suferite de Austria în chestia Serbieĭ şi a Principatelor sunt pricinuite maĭ mult prin înriurirea Rusieĭ decît prin acea a Franţieĭ“.[72] Ziarele austriace care, la început, nu conţineaŭ nicĭ un cuvînt asupra alegereĭ domnitoruluĭ romîn, venind la ordinea zileĭ adunarea uneĭ conferinţĭ la Paris, spre a se rosti asupra acesteĭ alegerĭ, încep a da glas. In *Oesterreichische Zeitung*, o corespondenţă din Paris arată că: „guvernul francez este hotărît a apăra cu toată energia alegerea luĭ Cuza şi prin urmare desăvărşita unire. Rusia este fireşte de aceeaşi părere, fiind că Principatele ca şi Serbia aŭ să ajungă Piemontul eĭ. Orĭ şi cum această chestiune cuprinde mugurul unor marĭ evenemente“.[73]

Aceste marĭ evenemente nu puteaŭ nicĭ într'un caz să fie o intervenire armată în Principate. Intr'adevăr cum spune prea bine Ioan Alexandri, agentul Principatelor-Unite la Paris: „Dacă s'ar anula alegerea luĭ Cuza şi s'ar ordona o alta, adunarea munteană ar realege pe acelaş domn, şi dacă s'ar convoca alte adunărĭ, aceste ar susţinea încă cu maĭ mare putere principiul domnitoruluĭ comun, ne maĭ fiind ele acuma sub presiunea caimacamilor. Dacă ar fi să se impună domnul de vre-o putere, s'ar calca încă maĭ mult Convenţia, de cum a calcat'o Romînii“.[74] Apoĭ este de observat că o asemene impunere nu s'ar fi putut face de cît manu militari, şi o execuţie militară, conform Convenţieĭ, nu era învoită de cît din

72. *Gazeta de Augsburg* reprodusă de *Romînul*, 7 Februarie 1859.
73. Reprodusă de *Romînul*, 10 Fevruarie 1859.
74. Memoriul luĭ Ioan Alexandri din 4 (16) Fevruarie 1859 reprodus de A. Papadopol-Calimah, *Scrierĭ diverse*, (manuscript în Acade-

comunul consimţimînt al tuturor puterilor, consimţimînt absolut cu neputinţă de obţinut, în starea de atuncĭ a politiceĭ europene. Cît despre o intervenire năprasnică a Austrieĭ, ea era înlăturată, din cauza relaţiilor eĭ cu Franţia în chestia italiană. Turcia nu putea nicĭ ea interveni, din cauza Rusieĭ care avea mînele libere, de cînd Austria se înduşmănise cu Franţia.

Prin urmare confirmarea alegereĭ luĭ Cuza era asigurată, şi aceasta se şi prevedea cu destulă pătrundere de organele romăneştĭ ale timpuluĭ: *Romînul*, *Steaua Dunăreĭ*, etc.

Cum se auzise în Constantinopole despre îndoita alegere a luĭ Alexandru Cuza, Poarta trimisese puterilor garante un memorandum care sfîrşia, „arătînd primejdia ce ar izvori pentru Europa, dacă puterile nu ar mănţinea hotăririle lor. Consecvenţa stăreĭ actuale de lucrurĭ va fi chemarea ambelor adunărĭ la Focşanĭ, întocmirea unuĭ guvern central unionist în Bucureştĭ şi desăvărşita înfiinţare a unireĭ. Agitarea şi anarhia aŭ ajuns la un grad aşa de înalt, încît dacă Europa nu va mijloci pentru restabilirea ordineĭ, peste puţin va izbucni un războiŭ civil, al căruia tristă urmare va fi dărăpănarea nu numaĭ a acestor ţărĭ ci a staturilor vecine“.[75]

Puterile hotărîră convocarea uneĭ conferinţĭ, spre a cerceta îndoita alegere. Austria pănă într'atîta duşmănia alegerea luĭ Cuza, încît prin ziarele eĭ, mergea pănă a susţinea o politică, pe care o crezuse cînd-

---

mia romînă), p. 10 şi urm. *L'Autriche et le prince roumain* Paris, 1859, p. 24 aduce aceleaşĭ argumente: „Mais les deux assemblées ne consentant pas a se déjuger et nommant de nouveau le même prince, casserait-on les assemblées? Et si le corps électoral acclamait les mêmes députés, casserait-on le corps électoral? Il faudrait donc gouverner le pays dictatorialement! Mais qui aurait la dictature? Un pacha turc ou un Feldmaréchal autrichien?“.

75. *Romînul*, 9 Aprilie 1859. Comp. Interpelarea lorduluĭ Fitz-Gerald în camera engleză, reprodusă de *Romînul*, 3 Martie 1859.

va mai primejdioasă încă intereselor sale: înălțarea unui principe străin pe tronul Principatelor-Unite.[76] Pornirile dușmănești ale puterilor protivnice unirei erau însă alimentate și de intrigile din țările romîne. Negri spune în o scrisoare din $^{14}/_{26}$ Martie 1859 către domnitor, că „intriganții și ambițioșii, mai ales din Muntenia, s'au pus în campanie, spre a împiedeca izbutirea îndoitei alegeri".[77] Se răcise în curînd entuziasmul momentan ce cuprinsese pe fruntașii Țărei Romănești, în ziua de 24 Ianuarie.

Pe cînd însă presa vieneză, notele turcești și intrigile din lăuntru combăteau astfeliu alegerea lui Cuza de domn comun al ambelor țări romîne, în camera engleză, deputatul Roebuck o sprijinea și încuraja, spunînd că el iea o mare parte la speranțele Romînilor și așteaptă ca ei, în loc de a fi sclavii diplomației europene, vor pastra propria lor demnitate și vor asigura neatîrnarea lor, fără concursul nimărui".[78]

Turcia însă mai întrebuința și alte mijloace, potrivite cu firea ei, pentru a scăpa de amenințătoarea unire, personificată acuma în alesul Romînilor. Ea pregătea doue tabere, una la Varna și alta la Șumla, care de o camdată trebuiau să slujască numai pentru manevre, dar care la vreme de nevoie puteau să dobîndească și altă menire.[79] Cu întocmirea acestor tabere pare a sta în legătură un complot descoperit în Bucureștî în ziua de 30 Martie, complot ce tin-

76. *Oesterrichische Zeitung* spunea bună-oară: „s'ar pregăti în diplomație proiectul de a se rîdica un prinț străin pe tronul Romăniei, spre a se împăciui pe unioniștî. Ast-feliu se speră a se scăpa de alegerea nelegală a lui Cuza". Reprodusă de *Romînul*, 21 Fevruar 1859.

77. Scrisoare originală în *Hîrtiile Rossetti*. Reprodusă în *Arhiva* XII, 1901, p. 66.

78. Reprodus de *Romînul*, 3 Martie 1859.

79. *Romînul*, 17 Martie 1859. Despre trimiterea de trupe turceștî către acele două punte, vorbesc mai multe acte ale timpului. Vezî scrisoarea lui *Negri c. domnitor* din $^{14}|_{26}$ citată mai sus nota 77. Altă scrisoare din $^{4}/_{26}$ Aprilie (*Hîrtiile Rossetti. Arhiva*, cit. p. 67). O a

dea la răpirea vieţeĭ domnitoruluĭ, prin o maşină infernală.[80] Din instrucţia făcută, reiesă ca toţĭ ceĭ ce luase parte la acel complot eraŭ străinĭ, veniţĭ maĭ ales de peste Dunărea, uniĭ din eĭ originarĭ din Austria. Făptaşiĭ sunt daţĭ judecăţeĭ, dovediţĭ si osîndiţĭ la pedepse destul de grele.[81] Ceziianu, deputat din adunarea munteană, ce fusese întrebuinţat de poliţie ca instrument pentru descoperirea fapteĭ şi după aceea implicat şi el în complot, „arată că un croitor care ar umbla în aceste treburĭ, îĭ spusese că alegerea luĭ Cuza este neplăcută Austrieĭ şi Turcieĭ şi că chiar boierilor nu poate fi pe plac, şi maĭ cu samă principilor Ştirbeiŭ şi Brancovanu, şi că se hotărîse de aceea omorîrea luĭ Cuza. Evreul Şain spune la rîndul luĭ ca Ceziianu îĭ spusese că comerţul merge răŭ de tot, şi aceasta numaĭ din pricina alegereĭ luĭ Cuza ; că acel ce s'ar găsi să-l curăţe de pe drum ar face un mare bine ţăreĭ". Aceste arătărĭ caracterizază în destul de limpede ţinta urmărită de complot.[82]

Conferenţa se întruni în ziua de 17 Apr. (26 Mart) 1859 în Paris. Musurus-Bei, reprezentantul Turcieĭ, ambasador din Londra, protestează contra îndoiteĭ alegerĭ a luĭ Cuza şi cere aplicarea dispoziţiilor tratatuluĭ de Paris. In şedinţa din 19 Aprilie, de Hübner reprezentantul Austrieĭ se uneşte cu propunerea Porţeĭ şi cere ca conferenţa să iee măsurile de siluire în contra in-

---

treia scrisoare din 11/23 Maĭ (*Ibidem. Arhiva* p. 69), spune: „Toutes les fois que nous avons exprimé quelques craintes là dessus aux ambassadeurs de France et d'Angleterre, ils nous ont toujours dit et formellement assuré, que dans aucun autre cas ces troupes n'entreraient chez nous, si ce n'est lorsqu'une autre puissance y entrerait. Nous croyons qu'il faut néanmoins avoir cette éventualité en vue et penser dès à présent ce qu'il serait utile de faire, au cas où elle serait mise à exécution".

80. Depeşa luĭ Golescu din Paris din 2 (14) Aprilie. *Romînul* 4 Aprilie 1859.

81. Asupra complotuluĭ, vezĭ *Steaua Dunăreĭ* 22 Iunie ; *Naţionalul* 31 Martie şi 14 Iunie 1859. Sentinţa publicată în *Naţionalul*, 16 August 1859.

82. Depunerea luĭ Ceziianu, în suplementul la *Naţionalul* No. 53. A luĭ Şain, în *Anunţiatorul romîn*, 15 Ianuarie 1859.

călcăreĭ voinţeĭ europene din partea Romînilor. Celelalte cincĭ puterĭ însă, după o prealabilă înţalegere, hotăresc că: „de şi alegerea nu este conformă cu înţălesul Convenţieĭ, totuşĭ pentru astă dată, şi în chip excepţional, să se numească Cuza de domn al ambelor ţărĭ, pe cît timp va trăi el“. In zadar ambasadorul Turcieĭ caută să arăte, că o astfeliŭ de recunoaştere, numaĭ pentru viaţa luĭ Cuza, ar expune ţările romîne la complicărĭ, neaparata urmare a uneĭ ocîrmuirĭ concentrate în o singură mînă. Cele cincĭ puterĭ răspund Turcieĭ că, dacă se va primi propunerea lor, se va hotărî tot odată ca orĭ-ce nouă lovitură în dispoziţiile Convenţieĭ, dacă nu ar fi revocată îndată de Gospodar, ar da cazul ca puterile să se înţăleagă asupra mijloacelor de constrîngere ce ar fi de întrebuinţat.

Răsboiul între Franţia şi Austria izbucnind însă curînd după aceea (29 Aprilie 1859), Turcia stă în aşteptare, spre a vedea pe partea cuĭ se va pleca izbînda, şi a lua o hotărîre în consecvenţă. Franţia eşind învingătoare (Pacea de la Villafrança, 11 Iulie 1859), Turcia şi Austria sunt nevoite, prin protocolul din 24 Septembrie 1859 a recunoaşte îndoita alegere a luĭ Alexandru Cuza ca domn al Principatelor-Unite pe timpul vieţeĭ luĭ, şi cu îndatorirea ca el să nu maĭ aducă o nouă atingere Convenţieĭ de Paris.[83]

83. Bamberger l. c., p. 325. Protocolul în *Archives diplomatiques*, 1866, Paris, p. 161.

CAP. III

PRIMUL AN DE DOMNIE AL LUI ALEXANDRU IOAN I.

Ministerele Vasile Sturza și I. Filipescu. Domnitorul, de o cam dată numaĭ al Moldoveĭ, pășĭ îndată după alegere, la alcătuirea unuĭ minister. Se zvoni întâĭ, că el era să fie compus, sub preșidenția luĭ Anastasie Panu, din C. Hurmuzache, A. Cantacuzino, Leon Sturza, Leon Ghica și generalul Milicescu; dar această întocmire nu izbuti, și ministerul se constitui, sub celalalt fost caimacan naționalist, V. Sturza ca președinte, din Manolache Costache Epureanu, V. Alexandri, C. Rolla, D. Miclescu și generalul Milicescu.[1] Asupra pricineĭ neizbutireĭ înjghebăriĭ ministeruluĭ sub Panu, nicĭ un izvor contimpuran nu ne dă deslușirĭ. Se pretinde însă de unele din fețele timpuluĭ aceluia, că „Panu ar fi refuzat a constitui primul minister al luĭ Vodă Cuza, fiind că domnitorul nu ar fi primit părerea luĭ Panu, de a pleca îndată cu *guvern și armată* spre Bucureștĭ; că exploatatoriĭ situațiunilor politice spuneaŭ luĭ Vodă Cuza: ce-ĭ în mînă nu-ĭ minciună; domnia Moldoveĭ o aĭ; să nu o pierzĭ înecînd-o în apele Buzeuluĭ. Cuza

---

1. *Steaua Dunăreĭ*, 12 Ianuarie 1859.

înlăturînd programul de acțiune al luĭ Panu, organizat pănă în cele maĭ micĭ amănunțimĭ, Panu refuză de a forma primul cabinet al nouei domniĭ".[2] Tot pe atuncĭ se făcuse domnitoruluĭ aproape aceiașĭ propunere de către principele Grigore Sturza, după cum se vede aceasta din scrisoarea luĭ, publicată în *Steaua Dunăreĭ*, prin care îĭ făgăduește sprijinul său ca să fie ales și în Muntenia.[3] Dacă domnitorul refuză ambele propunerĭ, el o făcu maĭ întăĭ din cauza poveţeĭ luĭ V. Alexandri care îl oprise, din îndemnul luĭ Napoleon al III-le, nu cumva să îndrăznească a maĭ face vre un pas în afară de Convenție. Apoĭ era prea firesc lucru a cugeta, că partizaniĭ foștilor domnĭ, caimacamiĭ din Muntenia, din care unul se aștepta chiar să fie ales el, nu ar fi lăsat așa fără nicĭ o împrotivire încălcarea Munteniei cu armele, din partea Moldoveĭ, și că trebuia numaĭ de cît să se verse sînge, ceea ce ar fi putut aduce o intervenire armată chiar din partea Turcieĭ singură, de oare ce ea nu putea fi îndatorită a respecta Convenția cea siluită de Romînĭ. Domnul, prin mintea căruia aŭ trebuit să treacă asemenea ideĭ, nu putea să compromită, prin un demers ca acel ce se spunea că i l'ar fi pretins Panu, nu numaĭ unirea, dar existența chiar a țărilor romîne.

Rezultatul pe care Panu voia să-l aducă pe calea

2. Dimitrie A. Sturza în Prefața la *30 de anĭ de domnie aĭ Regeluĭ Carol*, p. XIII. Cam acelaș lucru este susținut și de d. I. C. Brătianu, cînd spune, în ședința din 11 Fevruarie 1863 (*Mon. of.* num. 62, 1863, supl.) „Domnilor, sunt încredințat că pricina pentru care nu ațĭ venit la Bucureștĭ cu batalionul acela, a fost că și d-voastră și noĭ am fost prea prudențĭ." Nu trebue să uităm apoĭ că Panu susținuse a se înscrie de candidat la domnie și principele Grigore Sturza, după ce subsemnase procesul verbal de la Elefant, și că decĭ domnitorul era în drept a-ĭ bănui intențiunile, dacă în adevăr o astfeliŭ de propunere i s'a făcut din partea luĭ. Maĭ sus p. 36—37.

3. Maĭ sus, p. 45, nota 30.

silniciei, fu realizat prin puterea împrejurărilor, și Cuza fu ales domn și în Muntenia.

Indată ce luâ frînele ocîrmuireĭ și ale aceșteĭ țărĭ, domnul numi un minister alcătuit, sub preșidenția luĭ I. Filipescu din partidul boieresc, și care fu alcătuit din Barbu Catargiu, I. Cantacuzino, Gr. Filipescu, și generalul Vlădoianu din acelaș partid, către care se adăogeaŭ N. Golescu (min. de interne) și D. Brătianu (de externe)[4] din partidul progresist, ba chiar dintre ceĭ maĭ înfocațĭ oamenĭ aĭ săĭ ce jucase un rol în revoluția din 1848. In Moldova, ministerul număra exclusiv numaĭ oamenĭ din partidul progresist. Dacă domnul procedase altfeliŭ în Țara Romănească și alcătuise un minister de fuziune din ambele partizĭ, el făcu aceasta, fiind că într'o țară nouă, nu voia să se dee drept reprezentantul numaĭ al uneia din cele două partizĭ, și tindea să păstreze o poziție neutră acuma chiar la început.[5]

Cea întăĭ măsură a nouluĭ domn fu de a cere de la țările luĭ, cîte un ajutor bănesc, și anume în Moldova o dare de 5,000,000 de leĭ, iar în Muntenia care era maĭ mare, un împrumut de 8,000,000 ce trebuia să fie acoperit în țară. Această d'întăĭ chemare a domnuluĭ întîlni în ambele adunărĭ un feliŭ de împotrivire, care de și nu părea îndreptată contra capuluĭ statuluĭ, nu-l atinse maĭ puțin, pricinuind răsturnarea ambelor sale ministeriĭ.

In Moldova darea fu cerută de domnitor, printr'un

4. *Monit. of. al țăreĭ Rom.*, 26 Ianuar 1859.

5. Că aceasta a fost cugetarea domnitoruluĭ, de a împăca partizele prin interesul țăreĭ, o spune Manolache Costache în ședința din 6 Fevr. 1863, *Mon. of.* 3 Mart 1863, supl.: „Guvernul a vroit să dispară aceste tabere, căcĭ cel întăĭ minister, după 24 Ianuarie, a fost un minister ce a avut misiunea a face încercare să se înfrățască Romîniĭ și în care a figurat bărbațĭ ca Barbu Catargiu și Dimitrie Brătianu; vedețĭ dar că domnitorul însușĭ, la venirea sa în Țara Romănească, a avut cea întăĭ țintă, ca să desfacă taberile și să fie înfrățire“.

ofis al său din 30 Ianuarie 1859, care motiva nevoia, „pe starea cea ră în care s'ar afla casa statuluĭ şi pe mijloacele trebuitoare pentru noua organizare".[6] Darea trebuia să fie impusă pe proprietatea fonciară, spre a coborî în acest chip condiţia foştilor privilegiaţĭ către acea a ţaranilor. Ministrul de finanţe Gr. Balş îndreptăţia, prin cuvintele următoare, această dare nouă şi până atuncĭ neauzită în Moldova: „Dacă se face o împrotivire a se impune o dare pe proprietate, cu ce drept se urmează a se lua darea de la locuitoriĭ ţăranĭ, cînd art. 46 din Convenţie rosteşte egalitatea înaintea dărilor"?[7] La desbaterea asupra acestuĭ proiect, se pun înainte motive naţionale, nevoia de a se realiza unirea, de a se merge la Focşanĭ, precum propusese Cogălniceanu în răspunsul la mesajul domnitoruluĭ, şi maĭ mulţi oratorĭ declară, că s'ar opune la această dare, dacă ar fi să se acopere cu ea deficitul. Principele Grigorie Sturza care iea cel din urmă cuvîntul, aprobă cererea ocîrmuireĭ, „dacă este a se îndeplini cu ea, votul din 24 Ianuarie." Darea deci păruse a fi votată în scopul de a sluji la apărarea ţăreĭ, la îndeplinirea ţintelor naţionale, şi nu pentru a intra în cheltuielele ordinare ale ţăreĭ. In această cugetare păruse a se întîlni şi dreapta şi stînga din adunarea Moldoveĭ. Maĭ mulţĭ însă din membriĭ drepteĭ, întreălţiĭ Cazimir, voise să înlăture darea şi să o înlocuiască cu un împrumul, până la aşazarea nouluĭ sistem de impozite. La vot însă propunerea de împrumut căzu, şi în urma acesteĭ răspingerĭ, propunerea de dare, făcută de minister, trebui să întrunească unanimitatea voturilor, spre a nu da aparenţa uneĭ împrotivirĭ la cererea domnitoruluĭ, făcută în scopurĭ patriotice.

6. *Monit. of. al Mold.*, 12 Febr. 1859.
7. *Ibid.*

Se vede însă că majoritatea adunăreĭ se căi în curînd de repejunea cu care lucrase, primind fără nicĭ o pregătire, o lovitură atît de puternică în starea sa de maĭ înainte. De aceea nu nu ne vom mira de împrejurările cărora dă naştere aceeaşĭ chestiune a dăreĭ, readusă pe tapet în adunare, abia o lună de zile după unanima eĭ încuviinţare.

Anume art. 37 din Convenţie glăsuia, că legile de interes particular fie căreĭ ţarĭ să fie supuse comisieĭ centrale, spre a se cerceta, dacă nu cumva contravin organizăreĭ comune a Principatelor-Unite. La epoca însă cînd se votâ legea pentru rîdicarea dăreĭ (30 Ianuarie 1859), comisia centrală încă nu era înfiinţată. Ocîrmuirea însă, avînd mare nevoie de banĭ, şi voind să pună legea în lucrare, fără a aştepta constituirea ziseĭ comisiĭ, obţinu de la domn decretul de sancţionare şi promulgâ legea în numărul 33 al Monitoruluĭ, din 24 Februarie 1859. Pentru a acoperi însă lipsa cooperăreĭ comisieĭ centrale la întocmirea aceleĭ legĭ, ea fiind publicată într'un text mult maĭ desvoltat de cît acel propus adunăreĭ şi votat de ea, se prevedea în el un articol, care spunea, că „de o cam dată legea se va executa provizoriŭ şi că va fi supusă comisieĭ centrale, după a eĭ constituire (§ 14 art. II)“.[8] Ne poate părea stranie această procedare de a se promulga o lege într'un alt text de cît acel votat de adunare; dar viaţa parlamentară era abia la răsăritul eĭ, şi nu trebue să o mustrăm pentru o lipsă de cunoştinţă în mişcarea tuturor roţilor eĭ. Textul maĭ pe larg avea caracterul unuĭ regulament cuprins în lege, şi se întîmplă une-orĭ ca regulamentele, nu numaĭ să desvolte, ci chiar să modifice înţălesul legilor.

8. Să se asămăluiască ambele texte în *Monit. of. al Mold.*: 22 Febr. şi 24 Febr. 1859.

Cu saŭ fără acel adaos, se năştea însă întrebarea, dacă legea putuse fi sancţionată şi promulgată înainte de a trece prin comisia centrală? Legea fusese votată în scopul realizăreĭ unireĭ, prin întrunirea la Focşanĭ a adunărilor ţărilor surorĭ, scop ce el însuşĭ lovea în Convenţia de Paris. Prin urmare nu se cuvinea a se face mare caz de nerespectarea uneĭ dispoziţiĭ din Convenţie, cînd legea însăşĭ era menită a călca acel act. Apoĭ ce înţăles avuse urgenţa şi votarea pripită a legeĭ, dacă era să se aştepte constituirea şi funcţionarea comisieĭ centrale, o zabavă nedeterminată? In sfîrşit nu era maĭ mult ca sigur, că comisia centrală, organul unireĭ, eşită din adunările ce votase în unanimitate această dorinţă,—limanul de scăpare al poporuluĭ romîn, — prin îndoita alegere, nu putea să se opună la procurarea mijloacelor trebuitoare, spre realizarea ţinteĭ mîntuitoare, şi că ar fi încuvinţat legea aplicată în mod provizoriŭ?

Cu toate că aceste argumente se înfăţoşaŭ în chip firesc tuturor minţilor nepărtinitoare, găsim pe Ioan Cantacuzino formulînd, în o şedinţă din luna Aprilie, o moţiune de blam contra ministeruluĭ care ar fi călcat Convenţia, promulgînd legea de dare, înainte de a fi trecut prin comisia centrală. Acest motiv curat de formă nu putea fi cel adevărat, şi ziarele progresiste ale timpuluĭ susţin, că „moţiunea de blam nu era de cît o revocare din partea boierilor a dăreĭ de 5,000,000 asupra proprietăţeĭ,[9] dare ce trebuia să tragă o dîră atît de adîncă în starea claseĭ privilegiate; că acea moţiune era un mijloc de a

9. *Steaua Dunareĭ,* 4 şi 11 Maĭ 1859. G. Costache Epureanu, criticînd maĭ tîrziŭ disolvarea adunăreĭ moldovene, spune că nu s'a aratat adevăratele motive ale aceşteĭ măsurĭ; nu s'a spus bună oară că „votase 5,000,000 impozit fonciar ca o consacrare a art. 46 din Convenţie şi în urmă l'a desvotat". *Steaua Dunareĭ,* 9 Fevruarie 1860.

lua cu o mînă ceea ce dăduse cu cealaltă, și aceasta pe o cale legală, acea a respectărei constituției hărăzite țărilor romîne, prin Convenția de Paris.

Moțiunea de blam este însă sprijinită de însuși partidul naționalist contra oamenilor săi, și Cogălniceanu, unul din fruntașii acelui partid, pune umărul la răsturnarea lui Vasile Sturza, fostul caimacam naționalist, căruia cu puțin timp mai înainte tot el făcuse a se vota un act de recunoștință din partea adunărei, că a bine meritat de patrie.[10] Cogălniceanu atăca ministeriul, nu pe temeiul neconstituționalităței legei de dare, ci pe acel că el nu dăduse dovezi de purtare într'adevăr națională; că nu luase nici o măsură, pentru a asigura votul din 24 Ianuarie, învinuindu-l că „ar fi trecut venitul acelei dări la cheltuelele ordinare ale statului".[11] Invinuirea era în ori ce caz prematură, întru cît nu se încasase din darea plănuită nici un singur ban. Nu e vorbă la vot, Cogălniceanu se abține; dar Panu, pe care l-am văzut mai sus sprijinind înscrierea principelui Gr. Sturza printre candidații la domnie, pe cît și alții din partidul stîngei, votează moțiunea lui Cantacuzino,[12] care moțiune primindu-se de adunare, ministerul Vasile Sturza își dă demisia în 8 Martie 1859.

Vom avea prilejul de a întîlni mai adese ori asemene împrieteniri de voturi între membrii partizelor opuse. Alăturea cu alte împrejurări precum susținerea înscrierei principelui Grigore Sturza între deputați, apoi între candidații la domnie, apoi schimbarea de text în legea promulgată, ea ne va arăta, că viața parlamentară era încă la răsăritul ei; că nu

10. *Monit. of. al Moldovei*, 1 Fevruarie 1859.
11. Ședința din 30 Aprilie, *Ibidem*, 6 Mai 1859. O bună analiză a întregei chestiuni în *Steaua Dunarei*, 6 Martie 1859.
12. Desbaterile asupra moțiunei de descuviințare în *Monit. of. al Mold.*, 9 și 11 Martie 1859.

se întîlnia o cunoştinţă deplină a regulelor eĭ; iar pe de altă parte, că luptele de partid, cu toată natura arzătoare a chestiunilor pipăite, nu aveaŭ încă acel caracter de înverşunare care nu maĭ caută nicĭ dreptate, nicĭ adevăr, nicĭ formă, nicĭ fond, ci numaĭ interesul grupăreĭ sprijinite; că era încă loc pentru înalţarea minţeĭ deasupra interesuluĭ momentan, cătîndu-se numaĭ la acel superior al ideilor atinse; că era încă o doză de idealismu în începătornicele lupte parlamentare, pe care timpurile de maĭ tîrziŭ trebuiaŭ să o înlocuiască desăvîrşit cu precumpenirea intereselor de partid, dacă nu chiar individuale.

In Ţara Romănească, de şi lucrurile luară o altă decurgere, se ajunse la acelaşĭ rezultat: răsturnarea ministeruluĭ. Adunarea din Ţara Romănească era compusă din maĭ multe elemente protivnice noueĭ stărĭ de lucrurĭ, decît adunarea moldovenească. Majoritatea vedea cu ochĭ foarte răĭ, alăturea cu partizaniĭ eĭ devotaţĭ, Ioan şi Grigore Filipescu şi Barbu Catargiu, naţionaliştĭ şi progresiştĭ înfocaţĭ ca N. Golescu şi D. Brăteanu. Oficiul domnesc din 21 Februarie motiva nevoia împrumutuluĭ de 8,000,000 de leĭ vechĭ într'un chip cam deosebit de cum se făcuse pentru darea din Moldova; anume, pe lîngă deficitul însămnator, încă şi pe aceea că, în împrejurările de faţă, guvernul ar trebui să aibă la dispoziţie mijloace, spre a întimpina neprevăzute cheltuelĭ.[13] Se accentuaŭ decĭ în destul de limpede, chiar de la început de către guvern, scopurile naţionale care în Moldova nu răsărise, decît din desbaterile adunăreĭ.

Aceiaşĭ lipsă de unitate în viderile partizilor se regăseşte şi în Ţara Romănească, de oare-ce la desbaterea asupra urgenţeĭ, maĭ mulţĭ din membriĭ drep-

13. *Monitorul oficial al Ţăreĭ Romăneştĭ*, 12 Martie 1859.

teĭ se rostesc în contra, cerînd comunicarea proiectuluĭ, pe cînd principele Dim. Ghica ce aparţinea aceleiaşĭ grupărĭ, se lupta pentru primirea urgenţeĭ. Cînd veni proiectul însuşĭ la vot, se formulară treĭ propunerĭ : 1) Una de încuviinţare fără nicĭ o condiţie. 2) Ca să se dee creditul, văzîndu-se explicaţiunele date de *majoritatea* ministeruluĭ. 3) Ca să se dee creditul, ca un semn de încredere în domnitor şi de dragostea de care adunarea e pătrunsă pentru alesul eĭ; dar că întrebuinţarea luĭ să se facă de alt minister, acel în fiinţă ne bucurîndu-se de încrederea adunăreĭ. Intăia propunere pornia de la partidul stîngeĭ, unit cu cîţĭ-va din aceĭ aĭ drepteĭ ; a doua şi a treia de la deosebite frînturĭ ale acestuĭ din urmă. Şi aice decĭ se întîlneşte aceeaşĭ desbinare în părerĭ.

La vot trece propunerea întăĭ, însă bine înţăles, numaĭ cu majoritate, şi anume cu 28 de glasurĭ pentru şi 19 contra. Adunarea găseşte de cuviinţă a explica domnitoruluĭ acele 19 bile negre, „acele 19 pete pe pagina cea maĭ frumoasă a istorieĭ de astă-zĭ a naţieĭ noastre“, cum le numia principele Dim. Ghica. In desbaterea asupra acesteĭ adrese, se lămureşte însă şi maĭ bine poziţia ministeruluĭ faţă cu adunarea. Anume, principele Ghica susţine că o asemene adresă trebue numaĭ de cît trimisă, „pentru ca domnitorul să cunoască neliniştea ce domneşte în ţară, cînd se văd la cîrma administraţieĭ interioare aceĭ oamenĭ care, la 1848, aŭ prejudecat chestia proprietăţeĭ ce în curînd are să vină în desbaterile adunăreĭ ; oamenĭ ce nu maĭ pot avea un vot liber, fiind legaţĭ prin antecedentele lor“.[14] Principele Ghica decĭ ţin-

14. *Monitorul oficial al Ţăreĭ Rom.*, 27 Martie 1859. Tot principele Ghica întăreşte maĭ tîrziŭ aceste cuvinte, cînd în şedinţa de la 27 Iunie 1859 (*Ibidem*, 12 Septemvrie 1859), spune că: „înainte de a răsturna ministeriul Filipescu, fusese la ministrul de interne (N. Golescu), rugîndu-l să pună un capăt propagandeĭ prin sate ; dar în loc de a-l asculta, răul a mers tot crescînd“.

tea oamenii din 48, în vorbele sale. D. Brăteanu maĭ era apoĭ învinuit de deslănţuirea prea mare a necuviinţilor preseĭ.

In propunerea pentru adresa explicativă a celor 19 bile negre, formulată de Gh. Lenş, se spunea între altele, pe faţă, că „politica din lăuntru a ministeruluĭ a împiedecat singură votul unanim al adunăreĭ".[15] Chestiunea se complică, din pricina crizeĭ comerciale şi agricole foarte ascuţită, care îngreuie mult situaţiunea. Ceĭ maĭ mulţĭ neguţitorĭ eraŭ în ajunul de a înceta plăţile. Partidul drepteĭ se folosi de aceastа împrejurare, spre a atribui primejdia economică noueĭ stărĭ de lucrurĭ şi nesiguranţeĭ pricinuite prin schimbarea stăreĭ obşteştĭ care ar fi adus retragerea credituluĭ din partea pieţelor străine şi îngreuierea tuturor operaţiilor. Maĭ ales se accentua împrejurarea că oamenii noĭ susţineaŭ în toate părţile că Regulamentul Organic s'ar fi desfiinţat, şi această părere trebuia să aducă anarhia, în lipsa uneĭ legĭ de ocîrmuire. Lucru straniu, teza aceasta care tindea tocmaĭ a discredita spiritul de reforme îndrumat de Convenţia de Paris, era sprijinită în adunare de *ministrul finanţelor* Barbu Catargiu,[16] pe cînd membriĭ partiduluĭ naţional, deputaţiĭ V. Boerescu, I. Brăteanu şi publicistul, Winterhalter, îşĭ dădeaŭ toate silinţele, spre a distruge această legendă, susţinînd bună oară Winterhalter, că criza ar fi datorită disproporţieĭ dintre import şi export in 1858; iar Bră-

15. *Ibidem.* 18 Martie 1859.

16. Spre a judeca despre spiritul ce insufla asemene învinuirĭ, aducem părerea reprodusă şi maĭ sus (p. 72), rostită de un individ implicat în complotul urzit contra vieţeĭ domnuluĭ, croitorul evreŭ *Şain* care declară că Cezianu i-ar fi spus că: „comerţul merge răŭ de tot, şi aceasta numaĭ din pricina alegereĭ luĭ Cuza; că acel ce s'ar găsi să-l curăţe de pe drum, ar face un mare bine ţăreĭ". *Anunţiatorul romîn,* 15 Iulie 1859. E destul de neaşteptat ca ministerul de finanţe să judece lucrurile în fond, în acelaş feliŭ, cu aceĭ ce uneltеaŭ să curăţe pe domnitor din drum.

teanu punînd-o în sama taxeĭ pe export care ar împiedeca cumpărarea productelor țăreĭ în străinătate. El susținea că „criza este de natură curat economică; că ea s'ar fi putut întîmpla și sub regimurile cele maĭ statornice, și că împrejurările politice nu aŭ contribuit în nimic la a eĭ manifestare“.[17] Martian o atribuia prea mareĭ sporirĭ a cîștiurilor moșiilor.[18]

Pentru a se preîntimpina nenorocirea ce amenința comerțul, se propune un împrumut de 200,000 de galbenĭ, cu care să se vină în ajutorul comercianților. Caracteristic, pentru lipsa închegăreĭ partidelor și în chestiile economice, ca și în cele politice, este iarășĭ că și aicĭ se reproduce o desbinare a voturilor. Pe cînd doĭ naționalișțĭ I. Brăteanu și N. Golescu combat propunerea, alt naționalist V. Boerescu o sprijine, alăturea cu ministrul care o făcuse, Barbu Catargiu.[19]

Argumentele aduse de Catargiu întru susținerea propunereĭ luĭ, de a se veni în ajutorul comerțuluĭ, zdruncinat prin nesiguranța lucrurilor, părere ce corespundea așa de bine cu simțimintele ascunse ale majorităţeĭ, arată într'un chip invederat, alăturea cu propunerea formulată de Lenș, că această majoritate nu voia să scăpe de întreg ministerul care înota în apele eĭ, ci numaĭ de aceĭ doĭ miniștri naționaliștĭ care fusese introdușĭ de domnitor, în ministerul provizor al Țăreĭ Romăneștĭ, în momentul cînd luase frînele ocîrmuireĭ.

Dar pentru a-șĭ ajunge ținta, majoritatea trebuia să răstoarne intregul minister, și propunerea luĭ Lenș

17. Winterhalter în *Romînul*, 7 Martie 1859. Brăteanu în ședința din 10 Martie. *Monitorul oficial al Țareĭ Rom.*, 11 Martie și 4 Aprilie 1859.
18. *Analele economice*, No. 1, 1860, p. 7.
19. Ședința din 13 Martie. *Monitorul oficial al Țareĭ Rom.*, 10 Aprilie 1859.

pentru adresa explicativă trecînd, ministerul îşĭ dă demisia în 27 Martie 1859.[20]

Iată unde eşise încercarea domnitoruluĭ de a împăca partizele muntene; de a juca rolul omuluĭ nepărtinitor, în ţara străină ce-l alesese de cap al eĭ. Politica de fusiune, încercată de Alexandru Ioan I în Muntenia, fusese o zadarnică silinţă. *Romînul* analizază astfeliŭ această politică: „Ministeriul este compus din două elemente extreme, ca şi camera: de o parte dl. Barbu Catargiu şi cu aĭ săĭ; de alta dl. N. Golescu şi cu aĭ săĭ. Ce fusiune se poate încăpea între Golescu şi Catargiu? Ce înfrăţire de ideĭ, ce unitate de acţiune poate rezulta din deliberaţiile unuĭ minister compus din elemente aşa de eterogene? Ministerul de fusiune n'a putut produce de cît o administraţiune de fusiune. Ministerul din lăuntru a numit ca prefecţĭ oamenĭ tinerĭ, luaţĭ dintre aceĭ aĭ partiduluĭ naţional. Aceste numirĭ nu aŭ putut însă de cît desplăcea coleguluĭ săŭ de la finanţe care aŭ numit îndată sameşiĭ saŭ secretariĭ de la judeţe, din legiunea reacţionarilor celor maĭ declaraţĭ. Aşa dar,

---

20. *Naţionalul*, 5 Martie 1859, spune că, „adresa către domn voia să cuprindă un vot de neîncredere pentru ministrul de interne şi acel de externe". *Ziua*, 3 Martie 1859, spune că, „între miniştri, sunt doĭ oamenĭ din 1848 care se vede că aŭ păr de lup şi tot ameninţă ţara cu comunismu şi răsturnărĭ imaginare". Dimitrie Brăteanu alergase la Iaşĭ, cerînd domnuluĭ să disolve adunarea. *Place c. Walewsky* 17 (5) Martie 1859. (*Acte* p. 303) spune: „le prince a répondu que jamais il ne consentirait à une dissolution, et que d'ailleurs il serait même monstrueux de sa part, de débuter par tuer l'assemblée, sa mère, qui l'avait enfanté lui-même, peu de jours auparavant". Că nu tot ministerul se simţia atins prin votul adunăreĭ, se vede, dacă comparăm cele doue scrisorĭ trimise de doĭ miniştri în aceeaşĭ zi domnitoruluĭ, la Iaşĭ, asupra rezultatuluĭ votuluĭ privitor la împrumut. Acea a luĭ Barbu Catargiu spune că: „s'il y a eu un nombre de voix qui ont empéché que le vote fut unanime, la cause en a été un simple malentendu, que l'assemblée s'est empressé d'expliquer le lendemain"; iar D. Brăteanu arată că: „ierĭ s'a adoptat o propunere subscrisă de 25 de membri care este o scuză pentru ceĭ 19 votanţĭ în contra credituluĭ şi o blamă pentru minister". Scrisorĭ din 1 Martie 1859, *Hîrtiile Rossetti*, reproduse în *Arhiva* din Iaşĭ, XII, 1901, p. 176—177.

şi în administraţie, dualismu, antagonismu, lupte şi prin urmare lipsă de unitate, paralizie şi inerţie. Unul zice *ceala*; cealalt zice *hoisa*; aşa în cameră, aşa în minister, aşa în administraţie".[21] Ziarul *Dîmboviţa* ce se afla sub redacţia luĭ Dimitrie Bolintineanu, comentînd votul de blam dat ministeruluĭ Filipescu-Golescu, pentru a putea înlătura oameniĭ de la 1848, iea aminte, că „cele ce s'aŭ cerut la 1848, prin proclamaţie, s'aŭ acordat în anul 1858 de şepte marĭ puterĭ. Acum vine întrebarea: primim, orĭ nu Convenţia? Dacă primim ideile, nu putem să îmbrîncim persoanele. Astă-zĭ acele principiĭ sunt legale; nu videm pentru ce persoanele nu ar fi legale. Cînd îmbrîncim persoanele de la 1848, nu facem de cît să îmbrîncim ideile din Convenţie".[22]

Ministerul moldovenesc căzuse din pricină că îndrăznise să propună o dare pe proprietatea fonciară, susţinînd că altfeliu cu ce drept s'ar lua dărĭ de la ţăranĭ? iar ministerul din Muntenia fiind că (ministrul săŭ de interne) ar fi încurajat revolte ţărăneştĭ în scopul de a face să izbîndească ideile din 1848 asupra chestiuneĭ rurale. Ambele ministeriĭ, lăsînd la o parte amănunţimele, căzuse, *fiind-că, în totul saŭ în parte, se arătase favoritoare elementuluĭ ţărănesc.* Şi că aceasta era cauza maĭ adîncă a desbinăreĭ partizilor ne-o spune chiar un membru al drepteĭ, cînd în o broşură din 1866, reflectînd asupre stăreĭ de maĭ înainte, arată, că „termeniĭ de partid liberal şi de partid naţional eraŭ un abuz de limbagiu. *Chestia rurală* provocase desbinarea în adunare".[23]

---

21. *Romînul*, 10 Martie 1859, suplement.
22. *Dîmboviţa* din 8 Martie 1859.
23. *La vérité sur la Roumanie*, La Haye 1864, p. 8. Că un membru al drepteĭ scrisese broşura, se vede de pe următorul loc: „peuple éminemment agricole, avide d'ordre et de paix, ètranger a tout préjugé de race, exempt de tout fanatisme, ne connaissant ni privilège,

Era prea firească această ținută a adunărilor, față cu reformele impuse de Convenție și cerute de partidul național. Căcĭ din cine se alcătuiaŭ aceste adunărĭ? Acea din Moldova era rostirea voințeĭ a 1724 de alegătorĭ, din aproape 2.000,000 de suflete, care alegătorĭ reprezentaŭ numaĭ clasa avută a societățeĭ; cea din Țara Românească era trimisă numaĭ de 2072 de alegătorĭ, din 2,500,000 de suflete. Bine înțăles, că deputațiĭ eraŭ și eĭ numaĭ reprezentanțĭ aĭ mareĭ proprietățĭ. Este de luat aminte, că Convenția de Paris era încă maĭ restrînsă, în fixarea dreptuluĭ de vot, de cît Regulamentul Organic. Neputînd lua cenzul ca condiție de drept electoral, de oare-ce boieriĭ nu plăteaŭ dărĭ, trebuise să iee de normă venitul, pe cînd Regulamentul Organic, primind și pe aceĭ cu pitace de boierie, întindea dreptul de vot și la ceĭ fără avere și fără venit.[24] *Tribuna* caracterizază astfeliu procedarea europeană: „Convenția pe de o parte șterge privilegiul, iar pe de alta însărcinează pe privilegiațĭ cu facerea nouelor legi de egalitate“.[25] Totușĭ este o exagerare, în sprijinirea ziarelor timpuluĭ, că „nefiind reprezentată în adunărĭ de cît o singură clasă, nu ar fi în ele o luptă de principiĭ, ci numaĭ una de persoane“.[26] Era și o luptă de principiĭ; căcĭ, de și adunările eraŭ recrutate din o singură clasă, această

ni orgueil de caste“. (p. 1) Cum s'a putut scrie asemene falșă caracteristică, e aproape de neînțăles. In țările romîne, nu fusese cunoscute privilegiile și mîndria de castă?!!

24. *Tribuna* 10 Maĭ 1859. *Monitorul Oficial al Țăreĭ Româneștĭ*, 21 Februarie 1860. Pe 1860, numărul alegătorilor sporise în Muntenia cu 372 de inșĭ. Comp. *Naționalul*, 26 Decemvrie 1859.

25. *Tribuna* 18 Iunie 1859. Un boier progresist, Em. Kretulescu. *La Roumanie* en 1859, Paris, 1859, p. 59, judecă tot astfeliu legea electorală a Convențieĭ: „La Convention organise plus solidement l'aristocratie foncière, dans un pays qui doit tous ces malheurs à la constitution féodale de la propriété. Cette loi livre le sort du pays à une poignée d'hommes, que l'esprit de caste, les intrigues de l'étranger, l'ambition et l'ignorance peuvent rendre un jour infidèle à son mandat, et cela suffit pour la condamner“.

26. *Steaua Dunăreĭ*, 12 Maĭ 1859.

clasă era ea însăşĭ împarţită, tocmaĭ pe temeiul principiilor, în două tabere deosebite, vrăjmaşe una alteia, şi reprezentînd, prin ideile ce susţineaŭ, interesele a două clase deosebite, încît în realitate adunările aveaŭ acelaşĭ caracter, ca şi cînd ar fi fost recrutate din aceste două clase însăşĭ. Poporul de jos, de şi nereprezentat direct, avea în sinul adunărilor o falangă de oamenĭ, înfocaţĭ, convinşĭ şi elocvenţĭ, care apăraŭ cu atît maĭ bine interesele sale, cu cît o făceaŭ numaĭ din convingere ideală, şi fără nicĭ un interes personal, ba chiar împrotiva acestuia. Bine înţales, apărătoriĭ principiilor noue, fiind excepţia între boierĭ, eĭ eraŭ în minoritate în adunare. *Romînul* caracterizază astfeliu viaţa politică a aceluĭ timp: „în ţară la noĭ, nu ar fi decît două partide: Trecutul şi prezentul (saŭ maĭ bine zis viitorul); cel d'intâĭ ar vra să ne ducă înapoĭ la cele ştiute; celalalt vroeşte a merge fără preget şi fără şovăire pe tarîmul naţional şi legal, conform Convenţieĭ din 19 August“.[27] Şi dacă este ceva exagerare în a se susţinea că partidul trecutuluĭ doria reîntoarcerea luĭ înapoĭ, lucru ce tocmaĭ devenise cu neputinţă, prin Convenţia de Paris, cel puţin el voia să împiedece cît maĭ mult grăbirea reformelor şi să le reducă la cît maĭ puţin se putea.

Ministerele luĭ Ioan Ghica şi Const. Creţulescu. Ministerul moldovenesc căzuse în ziua de 8 Mart. iar acel muntenesc în 27 al aceleiaşĭ lunĭ. Ele fusese înlocuite, acel din Moldova prin Ioan Ghica

27. *Romînul*, 4 Aprilie 1859. *Naţionalul* adaoge maĭ tîrziŭ (18 August 1860) către aceasta caracteristică a vieţeĭ partidelor din ţările romîne, încă luarea aminte că: „partid individual care să se fondeze pe un singur om, la noĭ nu există încă. Sunt barbaţĭ stimaţĭ în societate, aĭ căror capacitate nu este contestată; dar nu avem pănă acum nicĭ unul, al căruia prestigiu să fie aşa de mare, încît numele săŭ singur să poată servi de drapel“.

ca preşedinte; cu C. Hurmuzachi, Eug. Alcaz, Lud. Steege şi D. A. Sturza; V. Alexandri păstrînd portofoliul externelor; acel din Muntenia prin Const. Creţulescu ca preşedinte, cu N. Creţulescu, Ioan Cantacuzino, Sc. Falcoianu şi C. Steriadi ad-interim la finanţe.[28]

Lucru vrednic de însămnat pentru propăşirea ideeĭ unireĭ, este faptul că domnitorul însărcinează pe un Muntean cu alcătuirea ministeruluĭ moldovenesc. Cu toate că Ioan Ghica maĭ slujise în Moldova ca profesor la Academia mihaileană în 1841[29], şi că Regulamentul Organic prevedea prin articolul 427, că „Romîniĭ se vor împărtăşi în Moldova de aceleaşĭ drepturĭ pe cît şi Moldoveniĭ în Ţara Romănească", pasul domnitoruluĭ nu era maĭ puţin însămnător, întru cît era făcut în scopul anumit de a răstrînge legăturile de înfrăţire.

Tot pe atuncĭ, ivindu-se o vacanţă în scaunul deputatuluĭ de Bacăŭ, se pune la el candidatura tot a unuĭ Muntean, A. Golescu care şi este ales. Era cel întăĭ Muntean ales într'o adunare moldovenească, şi însămnătatea faptuluĭ se oglindi în cuvîntările înflăcărate, rostite în adunare pentru sărbătorirea luĭ.[30] Maĭ tîrziŭ Muntenia vra să întoarcă politeţa, propunînd la Buzăŭ candidatura luĭ Grigore Cuza, unchiul domnitoruluĭ care însă nu poate primi, fiind bolnav.

Programul nouluĭ minister moldovenesc, Ioan Ghica, era conform cu proclamaţia domnească. El făgăduia maĭ cu deosebire, „cea maĭ curîndă înfiinţare a reformelor, legiuirilor şi aşăzămintelor potrivite cu Convenţia".[31]

---

28. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 9 Martie 1859; *Monitorul ofic. al Ţăreĭ Rom.*, 30 Martie 1859.
29. A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, VI, p. 276.
30. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 7 Martie 1859. *Patria*, 9 Martie 1859.
31. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 11 Martie 1859.

Un mesaj al domnitoruluĭ cerînd să se proceadă la constituirea comisieĭ centrale, adunarea alege pe lîngă alţĭ doĭ membri, pe L. Catargiu şi pe M. Cogălniceanu, cunoscuţĭ tocmaĭ ca poliĭ opuşĭ în toate ideile lor, şi maĭ ales în deslegarea chestiuneĭ ţărăneştĭ ce trebuia să vină în desbaterea comisieĭ. De ce principiu fusese călăuzită adunarea, cînd alesese persoane cu părerĭ aşa de diametral opuse? Noĭ credem că de nicĭ unul, oglindindu-se şi aicĭ lipsa acea de unitate de acţiune în purtarea partizilor politice, pe care am avut prilejul a o însămna de maĭ multe orĭ până aice. Adunarea se închina de astă dată înaintea merituluĭ şi a capacităţeĭ, fără a se uita la urmările uneĭ atarĭ alegerĭ, pentru interesele ce apăra. Dar cum s'a spus, oameniĭ pe atuncĭ uitaŭ une-orĭ că sunt apărătoriĭ intereselor şi se plecaŭ înaintea ideilor.

Ministerul Ioan Ghica se ţine de făgăduinţa dată, de a îndruma reformele în sensul aplicăreĭ Convenţieĭ şi procedează maĭ ales cu multă energie în apărarea în afară a drepturilor de autonomie recunoscute Moldoveĭ prin acel act al puterilor.

Aşa se desfiinţază dispoziţia luĭ Vogoride de a se aplica, în Moldova, convenţia telegrafică încheiată de Turcia cu Austria, şi se restatorniceşte acea intervenită deadreptul între Moldova şi Austria în 11 Octomvrie 1855.[32] Agenţiĭ austriacĭ din Moldova refuzaŭ apoĭ de a primi hîrtiile autorităţilor care purtaŭ eticheta „Principatele-Unite", cu toate că acest titlu fusese recunoscut ţărilor romîne de către însăşĭ Convenţia de Paris, ministerul dispune ca, la caz de asemene refuz, chemările să se facă prin foile publice, după care să se proceadă la tratarea pricinelor, în

32. Incheierea consiliuluĭ de miniştri, încuviinţată de domnitor în 7 Aprilie. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 28 Aprilie 1859.

neființa părților, potrivit legilor.[33] Ministerul maĭ protestează contra actuluĭ de navigație pe Dunărea încheiet la Viena în 1857, fără participarea Moldoveĭ.[34] El pune apoĭ sechestrul pe veniturile mănăstirilor închinate, spre a trage subvenția cea oprită, prin o carte vizirială.

Autoritatea în launtrul țăriĭ se întăreşte față cu abuzurile cleruluĭ, punîndu-se un capăt hirotoniilor protivnice canoanelor.[35]

Se urmează înainte cu închegarea tot maĭ puternică a principiuluĭ unireĭ: întăĭ prin instituirea uneĭ comisiĭ care să întroloace uniformele ambelor oştirĭ romîne;[36] al doilea, se hotăreşte ca garnizoana din Iaşĭ să fie alcătuită din oştire muntenească şi cea din Bucureştĭ din oştire moldovenească. Cu acest prilej, la trecerea batalionuluĭ I din regimentul al III-le muntean, prin Bîrlad şi Vasluĭ, poporul îĭ face o primire călduroasă. In Iaşĭ este întîmpinat de elevii seminaruluĭ de la Socola, şi archiereul Neofit Scriban îĭ urează fericită sosire, prin o frumoasă şi patriotică cuvîntare.[37] In sfîrşit ministerul Ioan Ghica îşĭ face un nume bun şi printre răzăşĭ, dîndu-le sprijin în procesele ce le aveaŭ cu deosebite fețe marĭ: (răzăşiĭ de Năneştĭ cu banul An. Ioan, ceĭ de Mastacăn cu Iancu Eni; ceĭ de Malca cu Macri).[38]

---

33. *Monitorul oficial al Moldoveĭ,* 24 Martie 1859. Acelaş fapt se întîmplă şi în Țara Romănească, unde consulul austriac taie chiar cu creionul roş titlul de pe o adresă a curțeĭ apelative din Bucureştĭ, *Steaua Dunareĭ,* 8 Maĭ 1859. Comp. *Monitorul oficial al Țareĭ Rom.,* 22 Aprilie 1859, *Naționalul,* 7 Maĭ 1859 şi *Anunțiatorul romîn,* 6 Maĭ 1859.

34. Vezĭ protestarea energică şi foarte bine argumentată a luĭ Lud. Steege, ministru ad-interim la afacerile străine, în *Chestiunea Dunareĭ, acte şi documente,* Bucureştĭ 1883, p. 347.

35. Vezĭ adresa c. mitropolit. *Mon. of. al Mold.,* 3 Apr. 1859.

36. *Patria,* 30 Martie 1859.

37. *Patria,* 26 Apr. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.,* 1 Maĭ. *Romînul,* 28 Aprilie 1859.

38. *Steaua Dunareĭ,* 27 April 1859.

Ministerul Ioan Ghica se retrage însă puțin timp după a luĭ alcătuire, anume după 50 de zile de funcționare, în 27 Aprilie 1859. Motivul retragereĭ luĭ, care era necunoscut organelor timpuluĭ, este următorul: In ziua de 24 Martie, 16 zile după intrarea ministeruluĭ Ioan Ghica în trebĭ, Cogălniceanu propune moțiunea luĭ pentru neretribuirea cu lefĭ fixe a comisieĭ centrale, în care moțiune revine iarășĭ asupra dorințeĭ Romînilor de a vedea realizată dorința divanurilor ad-hoc, unirea desăvîrșită sub un principe străin. Ministerul moldovenesc primește propunerea care se votează cu o mare majoritate. Domnul se simte jignit de această împrejurare. El spune în un ordin către consiliul miniștrilor:

„Aŭ venit vremea să ne exprimăm asupra grăbiteĭ adeziĭ a ministeriuluĭ, fără discuție, ce a provocat votul majorităţeĭ adunăreĭ la amendamentul d-luĭ Cogălniceanu și, că profesia noastră de credință, desăvîrșita unire a Principatelor sub un prinț străin, este una din cele maĭ viĭ dorințĭ a noastră, privind-o ca o tărie mîntuitoare țărilor surorĭ. Am cerut noĭ în vreme acest bine de la puterile garante, precum am comunicat știință și adunăreĭ, și nu ne vom opri a o cere la tot prilejul ce se va face favorabil. Cererea de către noĭ a îndeplinireĭ acesteĭ dorințĭ ni se pare a fi o adevărată putere morală ce devine legitimă. Din partea adunăreĭ însă, cînd ea trebue să fie pe tărîmul constituțional, cînd are un domn din sînul eĭ și ales cu unanimitate de ambele țărĭ surorĭ, ar părea a fi o doleanță în potriva chiar a domnuluĭ și o imprudență pe care vrăjmașiĭ nu ar lipsi a o reprezenta ca un rebelion în potriva tuturor puterilor garante. Este oare prudentă o asemenea urmare, acum în mijlocul conferențelor, și avem cu ce preface această cerere în factum care

ar trebui sprijinită prin putere, dacă s-ar refuza?“ [39]
Această dojană adresată ministeruluĭ îl face să se retragă. Organele timpuluĭ, necunoscînd împrejurările, atribuiaŭ căderea ministeriuluĭ Ioan Ghica tot întrigilor camereĭ,[40] şi de aceea încă de pe atuncĭ, văzîndu-se nestabilitatea guvernuluĭ din pricina cameреĭ, se naşte, în mintea maĭ multor bărbaţĭ de ordine ideea uneĭ loviturĭ de stat.[41] Bolintineanu ne spune asupra acesteĭ împrejurărĭ, că „această stare de lucrurĭ care nu permitea unuĭ minister să trăiască, dacă nu era din casta cea nouă, fiind o piedică chiar la desvoltarea generală a naţieĭ, se născu în opinie ideea uneĭ loviturĭ de stat, idee ce se respîndi în jurul tronuluĭ“.[42] Dar ea se urcase chiar la el. Tot Bolintineanu ne spune că, „de cîte orĭ domnul mergea la Iaşĭ şi se întorcea la Bucureştĭ, revenia cu alte simţiminte maĭ puţin liberale. Odată el spuse chiar: „eŭ nu maĭ sunt tot acela; acum cu-

---

39. Din 2 April 1859 (Hîrtiile Rossetti, reprodusă în *Arhiva* din Iaşĭ XII, 1900, p. 72). Vezĭ o scrisoare a luĭ *Docan* c. *Domnitor* din 28 Martie 1859, în care i spune că „la proposition de Cogalnitschano n'est rien moins qu'une déclaration de déchéance du Prince“. *Arhiva*, XII. p. 179. O altă scrisoare a aceluiaşĭ, fără dată însă cu puţin posterioară şedinţeĭ din 24 Martie, cu amendamentul luĭ Cogălniceanu, spune: „on a essayé ces jours-ci de faire une majorité qui décréterait que la commission intérimaire doit reprendre les rênes du gouvernement, jusqu'à ce que l'investiture qui disait-on est contre balancée soit secondée; la nouvelle de l'ouverture des conférences a déjoué tous ces projets.“ Victor *Place* c. *Walewsky* 12 Maĭ (30 April) 1859. (*Acte* cit. p. 314): „La persistance de l'assemblée à demander l'union sous un prince étranger, lui a donc paru comme une sorte de sommation réitérée à tenir parole, et il n'a pu pardonner au ministère son adhésion, surtout au point de vue du prince étranger. Le prince Couza s'est promptement habitué au pouvoir et, malgré les promesses de patriotisme et de dévouement dont il a été prodigue à son début, il lui serait très pénible de l'abandonner. J'avais eu, dès le 26 Janvier, en rendant compte de son élection, une sorte de pressentiment de cette marche que suivrait son esprit.“ Comp. maĭ sus p. 62.
40. *Steaua Dun.*, 27 Aprilie şi 4 Maĭ 1859.
41. Anghel Dimitrescu, *Discursurile luĭ Barbu Catargiŭ*, Bucureştĭ 1886, p. LII.
42. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 48.

nosc pe Romînĭ; n'am fost om de stat; voĭ fi". [43] „Ideea loviturei de stat se născu la retragerea ministeriuluĭ luĭ Ioan Ghica". [44]

In 28 Aprilie se constitue al treilea minister moldovenesc sub Emanoil Costache Epureanu ca președinte, cu Lascar Catargiu, Teriachiu, P. Donicĭ, păstrîndu-se generalul Milicescu la răsboiŭ și V. Alexandri la externe. [45] De și alcătuit din naționaliștĭ, ministerul se apleca spre dreapta; aceasta însă nu însamnă că se schimba coloarea politică a guvernuluĭ. Era maĭ mult o schimbare de persoane de cît una de principiĭ, și nicĭ nu putea să fie altfeliŭ, fiind date normele politice ce călăuzeaŭ pe domnitor. *Curierul Principatelor-Unite*, organul oficios al guvernuluĭ, explică această schimbare a oamenilor ce veneaŭ la guvern, și pentru ce domnul nu se aruncă în brațele uneia din cele doua partizĭ maĭ bine desemnate ale țăreĭ: „Sunt în țara noastră două tabere de oamenĭ, aceĭ aĭ trecutuluĭ carĭ reprezintă sistemul vechiŭ de ocîrmuire, și alțiĭ, oameniĭ progresuluĭ, reprezintînd ideĭ de libertate, progres și demnitate națională. Dacă ceĭ d'intăĭ, prin stăruitoarea lor legătură cu tot ce a fost până acum, nu pot da garanțiĭ pentru starea prezentă, ceĭ de al doile, prin o sistematică dispoziție de a nu ținea în samă împrejurările politice în care se găsesc țările noastre, devin cu totul imposibilĭ. Ambele tabere fac cu neputință o adevărată aplicație a sistemeĭ constituționale". [46] Domnul se feria deci de ambele partizĭ extreme, atît de dreapta cît și de stînga, și căută să-și alcătuiască ministerul din progresiștĭ mode-

43. *Ibidem*, p. 40.
44. *Ibidem*, p. 48.
45. *Mon. of. al Mold.*, 28 Aprilie 1859. Generalul Milicescu este înlocuit, la 27 Maĭ cu generalul Adrian. *Ibid.* 30 Maĭ 1859.
46. *Curierul Principatelor Unite*, 28 Maĭ 1859.

raţĭ cari împărtăşiaŭ maĭ mult saŭ maĭ puţin ideile luĭ.[47] Ministerele nefiind însă luate din majoritatea camerilor, duceaŭ o viaţă efemeră, expusă la bunul plac al majorităţilor. Aşa înţălegea Alexandru Ioan I să-şĭ îndeplinească făgăduinţa dată la urcarea luĭ pe tron de a fi domn constituţional. Numaĭ pentru ministrul de externe, V. Alexandri, domnul făcea o excepţie şi-l menţinea într'una, cu atîta maĭ mult că el nicĭ nu era în ţară, ci colinda pe la curţile europeene, pentru a apăra interesele Romînilor. Dar în adunare însuşĭ nu eraŭ majorităţĭ bine definite. *Steaua Dunăreĭ* spune despre cea din Moldova: „Formatu-s'a în sînul adunăreĭ în curgere de 4 lunĭ, o majoritate, fie liberală, fie reacţionară chiar, care să lucreze anumit după un ţel fix, fie orĭ care, numaĭ să fie unul? Nu a fost majoritate ci numaĭ fracţiunĭ".[48] Aceiaşĭ observaţie o face ministrul cultelor din Ţara Romănească asupra adunăreĭ de acolo, vorbind de cea din 1859: „Preocuparea dominantă e să se raporte la persoane şi nu la principiĭ; în ea nu exista nicĭ o busolă şi de aceea uniĭ din dreapta votaŭ contra altora din aceeaşĭ parte, şi nu s'a văzut ca să aleagă o adevărată opinie liberală; nu era o majoritate."[49]

In Muntenia imediat după constituirea ministeruluĭ Creţulescu, în 29 Martie 1859, se descopere com-

47. Aceasta ne pare a fi adevărata ţintă a domnitoruluĭ şi nu atîta combaterea partizilor una prin alta, aşa numitul sistem de basculă, atribuit domnitoruluĭ de opoziţia timpuluĭ, şi care invinuire este reprodusă şi de N. Suţu şi *Mémoires* (maĭ sus p. 24 nota 21) p. 368: „Le système adopté par le prince consistait à se servir également des partis contraires, pour les opposer l'un à l'autre et pour s'appuyer indistinctement, du côté où la balance signalait un défaut de poids." Comp. *Monit. of. al Mold.*, 5 Fevr. 1859.

48. *Steaua Dun.*, 17 Maĭ 1859.

49. Şedinţa de 24 Martie 1860. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 15 Aprilie 1860 suplement. Vezĭ maĭ sus p. 32, 36, 80, 81, 84, 90, exemplele aduse pentru lipsa închegăreĭ partizilor.

plotul cel cu maşina infernală.[50] Această descoperire răspîndeşte o spaimă şi o indignare în sînul întregeĭ poporaţiĭ, dovadă cît de iubită era pe atuncĭ, persoana domnitoruluĭ.[51] Ţinîndu-se un Te-Deum pentru apărarea zilelor luĭ, staŭ faţă la el consuliĭ Rusieĭ, Franţieĭ, Prusieĭ, Grecieĭ, Olandeĭ şi Belgieĭ, care „spontan aŭ asistat la această serbare“;[52] numaĭ acel al Austrieĭ, nu. Intre alte felicitărĭ primite de domnitor de la deosebitele corpurĭ constituite ale statuluĭ şi de la persoane private, corpul ofiţeresc al oştireĭ muntene trimite domnitoruluĭ o adresă, în care îĭ arată, că „armia a fost cea d'întăĭ care şi-a arătat devotamentul săŭ către domn, pe care l'a sigilat cu jurămîntul fidelităţeĭ şi al onoareĭ, şi-l felicitează pentru scăparea sa nevătămată, înoindu-ĭ jurămîntul de credinţă şi de onoare“.[53]

In 13 Aprilie domnitorul, întemeindu-se pe votul adunăreĭ din 27 Februarie, care încuviinţase, cum am văzut, cu majoritate, împrumutul de 8.000.000 de leĭ, face o chemare către ţară, spre a se acoperi acest împrumut prin o subscriere naţională la nevoile ţăreĭ.[54]

Ne întrebăm, cum a putut ministerul şi domnul să puna în lucrare legea de împrumut, în baza numaĭ a votuluí adunăreĭ, şi fără a fi trecut prin comisia centrală, care nicĭ la această dată nu era încă înfiinţată, cînd abia cu o lună în urmă, la 6 Martie, ministerul Moldoveĭ primise un vot de blam din partea adunăreĭ aceleĭ ţărĭ, pentru calcarea aceleiaşĭ formalităţĭ. Nu e vorbă, din cauza neîndămănăreĭ comunicaţiilor, nu se prea ştiea bine în Muntenia

50. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 2 Aprilie 1859. Maĭ sus p. 71—72.
51. *Romînul*, 5 Apr. 1859.
52. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 3 Apr. 1859.
53. *Ibid.*, 6 Apr. 1859.
54. Chemarea foarte frumos şi patriotic alcătuită, publicată în *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 17 Apr. 1859.

cele ce se făceaŭ în Moldova și vice-versa. Așa, *Romînul,* în revista sa politică din 9 Aprilie, spune: „că ministerul trecut din Moldova căzuse la 6 Martie, fiind că *n'a pus în lucrare* votul adunăreĭ din 28 Ianuarie, prin care s'a încuviinţat un credit de 5.000.000 de leĭ, în scop de a pregăti armarea și a întruni adunările la Focșanĭ". Votul de blam fusese însă dat tocmaĭ fiind că acel credit fusese *pus în lucrare,* fără a trece prin comisia centrală. Dacă această susţinere greșită a *Romînuluĭ* poate să ne dee o idee, despre modul cum se strămutaŭ pe atuncĭ veștile de la o ţară la alta, și decĭ să ne arate cît de greŭ era, în asemenea condiţiunĭ, a se închega unirea și contopirea ambelor ţărĭ în o comună cugetare, ea nu poate explica cum organele statuluĭ care știuse cum lucrurile se petrecuse în Moldova, înfruntaŭ încă odată primejdia în Muntenia. Se vede limpede, că ele nu se temeaŭ de a întîlni și în adunarea munteană aceeașĭ impotrivire; și lucrul se explică, dacă luăm în privire, că acea din Moldova nu răsturnase ministerul, din cauza călcăreĭ dispoziţieĭ art. 37 al Convenţieĭ, ce nicĭ nu putea fi încă aplicat, nefiind comisia centrală încă constituită, ci din pricina că o încurcase în o înfundătură, din care nu putuse eși de cît votînd o dare uricioasă pe proprietatea fonciară, prima știrbire în privilegiile claseĭ din care eșia, pe cînd în adunarea munteană era vorba de un împrumut care era să fie acoperit din dările existente, fără a se atinge întru nimic feliul lor. De aceea și vedem că al treilea minister moldovenesc, acel al luĭ Manolache Costache Epureanu, înfăţoșază în 30 Aprilie un proiect pentru un credit de 8.000.000 în adunarea moldovană, care credit însă trebuia să fie acoperit *prin un împrumut* ca și acel din Muntenia. Nevoia acestuĭ credit era încă maĭ viŭ accentuată de cît al ce-

luĭ cerut de la adunarea munteană, anume pe faptul, că „budgetul nu s'ar putea întocmi în grabă, fiind de nevoie a se reforma așăzarea dărilor; iar pe de alta, că este trebuință a se organiza armia și a se întruni milițiile principatelor amînduror în un cîmp de manevre, potrivit art. 43 din Convenție".[55] Noul credit se votează, după o cuvîntare foarte călduroasă a principeluĭ Grigore M. Sturza care felicită pe domn pentru întărirea armateĭ. Principele amintește că împărtășirea Piemontuluĭ la războiul Crimeeĭ aŭ adus rolul săŭ cel însemnat în chestiunea unireĭ Italieĭ, și se întreabă, dacă și Romînii ar fi dat ajutor în acel războiŭ care-ĭ privea mult maĭ de aproape de cît pe Italienĭ, oare cauza lor națională nu dobîndea de atuncĭ vîrtutea care îĭ lipsește pănă astăzĭ; nu s'ar fi luat în serioasă considerație dorințele divanurilor ad-hoc? El arată apoĭ, că vremile nu sunt maĭ grele astă-zĭ, de cît cu patru veacurĭ înainte, cînd Romînii eraŭ sfășiațĭ prin lupte pentru domnie, pe cînd astăzĭ ambele principate aŭ proclamat cu entuziasm unirea lor prin alegerea unuĭ singur domn. Nimic nu ne poate scuti de a organiza puterea armată, pentru apărarea țăreĭ noastre și pentru susținerea demnităţeĭ naționale. De aceea, se întreabă oratorul, aŭ degenerat urmașiĭ acelora care combăteaŭ cu atîta glorie, sub Ștefan cel Mare saŭ sub Mihaĭ Viteazul? Nu, respunde el, poporul nu a degenerat, însă din nenorocire el doarme, de cînd ocîrmuirile vitrige aŭ înlocuit pe eroiĭ noștri naționalĭ. Să-l deșteptăm din somnul acel greŭ, să-ĭ dăm pilda patriotismuluĭ, să-l conducem la fapte marĭ, și atuncea poporul romîn va dovedi, că este tot acela care, cu cîte-va veacurĭ maĭ înainte, a biruit la Racova și la Calugărenĭ."[56] Proiectul de împrumut

55. *Monit. of. al Mold.*, 5 Maĭ 1859.
56. *Ibid.*

se votează aproape în unanimitate, și el nu maĭ este trimis comisiuneĭ centrale care se constitue și începe a funcționa de la 10 Maĭ înainte, fără ca nimine din adunare să maĭ facă guvernuluĭ o imputare din această *călcare* a convențieĭ.

Rezultă deci în chip invederat, că opoziția din adunarea moldovenească fusese îndreptată, nu în contra lipseĭ formale a legeĭ de impozit, ci în contra impozituluĭ însușĭ pe proprietatea fonciară singură, și că răsturnarea ministeruluĭ luĭ Vasile Sturza fusese datorită acesteĭ măsurĭ, menite a egaliza, prin anticipare și prea timpuriŭ, condiția claselor poporuluĭ în privința dărilor.

Cuvîntarea elocventă a principeluĭ Sturza desvălea încă un colț noŭ al cugetăriĭ claselor conducătoare, scopul de a apara la nevoie, cu armele în mînĭ, rezultatele dobîndite până atuncĭ în redeșteptarea vieţeĭ naționale.

Pe lingă această măsură a înființăreĭ lagăruluĭ se maĭ făcuse, pentru întărirea armateĭ, următoarele: se adusese instructorĭ francezĭ, învoițĭ de Napoleon, încă de pe cînd dăruise armele și se organizase statul major. [57] Lagărul de la Ploieștĭ este interpretat în chipurĭ deosebite. Place, consulul francez din Iașĭ, vede în el „un mijloc al domnitoruluĭ de a zdrobi tot ce s'ar împotrivi planurilor sale de dictatură. In zadar principele caută a-șĭ ascunde cugetarea; sunt încredințat că a lăsat să fie pătruns și că acește sunt visurile de care se leagănă“. [58] Atuncĭ pentru prima oară, se ivise cum am văzut, zvonurile despre scopurile dictatoriale ale domnuluĭ. Dar aceste eraŭ maĭ mult vorbe: scopul lagăruluĭ era altul.

Este maĭ întâĭ invederat că tabăra de la Ploieștĭ

57. *Steaua Dun.*, 25 Noemv. 1859.
58. *Place* c. *Walewsky* 9 Iunie (28 Maĭ) 1859, *Acte*, IX, p. 32.

nu se întocmise numaĭ spre a se înfiinţa o măsură ordinară prevăzută de Convenţie, căcĭ atuncĭ ce zor era de a se face un grabnic împrumut, fără a se aştepta votarea budgetuluĭ anual? Scopul înfiinţăreĭ lagăruluĭ era şi el în legătură cu războiul dintre Franţia şi Austria care fusese declarat la $^{16}/_{29}$ Aprilie 1859, iar decretul pentru întocmirea tabereĭ se dă în $^{14}/_{26}$ Aprilie.[59] O broşură asupra războiuluĭ scrisă de un Francez, puţin timp după a luĭ început, spunea: „doar nu pentru a ajuta pe Austria se rîdică poporul romîn şi se îndreaptă către lagărul cel straşnic (formidable) din Ploieştĭ.[60] Gîndul autoruluĭ este că poporul romănesc se rîdică pentru Franţia, şi este posibil ca Napoleon să fi cerut luĭ Alexandri această măsură, în schimb pentru sprijinul dat, cauză pentru care poetul diplomat şi spune, că nu poate destăinui toate amărunţimile misiuneĭ sale din Paris.[61] Apoĭ A. Papadopol-Calimah, om iniţiat în secretele politiceĭ exterioare a domnitoruluĭ, spune că tabăra de la Ploieştĭ era menită a nelinişti pe Austria şi a o sili să ţină o armată în Transilvania, spre a înlesni astfeliŭ luĭ Napoleon războiul contra împărăţieĭ Habsburgilor.[62] In acelaş timp apoĭ (Iunie 1859), Kossuth pleacă în Italia, unde se ducea spre a organiza o legiune maghiară; iar unul din emisariĭ săĭ încheiese cu principele Cuza, căruia îĭ promitea Bucovina, o convenţie, în puterea căreia Principatele-Unite ar fi devenit o minunată bază de operaţiĭ, spre a lovi Un-

---

59. Incă în 20 Aprilie nu se ştiea ceva sigur asupra acestuĭ lucru în Moldova. *Steaua Dunareĭ*, 20 Aprilie 1859, spune că „se vorbeşte că M. S. Domnul ar fi concentrat oştirile la Ploeştĭ“; încă o dovadă, despre modul cum se făcea comunicaţiile în acel timp. Vezĭ maĭ sus p. 97.
60. *La guerre d'Italie* par Charles Adam. Paris, 1859, p. 198.
61. Vezĭ *Convorbirĭ Literare* citate maĭ sus p. 64, nota 64.
62. *Amintirĭ*, p. 263. *Place c. Walewsky* 9 Maĭ (21 Aprilie) 1859, nu ştiea despre această imboldire a Franţieĭ, nimic. „Ce camp dont je ne comprends pas encore le but ni l'utilité“. (*Acte*. IX. p. 321).

garia pe din dos, și el însuși începuse cu Mihail Obrenovicĭ fiul luĭ Miloș, tratări, avînd de scop o înțălegere de acelaș fel cu Serbia".[63] Tot pe atuncĭ (Maĭ 1859), de sigur tot după inspirația luĭ Napoleon, se încheia, între generalul ungur Klapka și reprezentantul romîn Alexandri, convențiile cele două, prin care guvernul romîn se îndatoria a da, patrioților ungurĭ, voia de a întocmi depozite de arme în țările romîne, arme ce ar fi date de Francejĭ Ungurilor, peste cele 10,000 de puștĭ trimise oștireĭ romîne. Unguriĭ făgăduesc conlucrarea lor la ocuparea Bucovineĭ de către Romînĭ; iar pentru a împaca pe Romîniĭ din Ardeal, Ungurii le promit concesiunile cele maĭ largĭ, anume: „ca limba oficială să fie stabilită în comitate, după o înțelegere comună; iar unirea Transilvanieĭ cu Ungaria să fie proclamată, numaĭ după votarea eĭ de dieta națională din Ardeal; dacă însă dieta ar cere autonomia, Ungurii să nu se opună".[64]

In afară însă de această țintă politică, tabăra de la Ploieștĭ maĭ produse și alte efecte lăturalnice. Ea ridică moralul poporuluĭ și deșteptă în el încrederea în sine. Așa *Steaua Dunăreĭ* scrie: „Ni se spune că investitura ni se dă; iarășĭ cum va pofti; răspundem, să facem maĭ răpede tabăra de la Ploieștĭ".[65] *Dîmbovița* adaoge: „Fițĭ încredințațĭ, că nu vom ajunge la țalul de fericire, libertate și mărire, pe cît timp nu vom putea sprijini cu arma în mînă dorințele ce exprimăm",[66] iar *Tribuna* gîndește că: „de nu vom avea curajul a ne bate într'o zi pentru noĭ și pămîntul nostru, vom fi silițĭ maĭ

63. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris II, 1891, p. 195.
64. Ludovic Kossuth, *Schriften aus der Emigration.*, II, p. 232. Reprodus locul și de T. Codrescu în *Uricarul* XIII, p. 319.
65. *Steaua Dunareĭ*, 20 Maĭ 1859.
66. *Dîmbovița*, 5 Maĭ 1859.

tîrziŭ a ne bate pentru străinĭ, în folosul străin şi să murim pe pămînt străin".[67] Bolintineanu scrie: „Tabăra de la Ploieştĭ fu de o mare utilitate, pentru redeşteptarea spirituluĭ militar, adormit până atuncĭ pe patul de trandafirĭ ce-ĭ aşternuse guvernul de sibarițĭ aĭ trecutuluĭ. Oştenii, văzîndu-se adunațĭ pentru prima oară mulțĭ, începură a se recunoaşte şi a-şĭ da valoarea lor ostăşască. Poporul romîn vedea cu bucurie pe aĭ săĭ sub arme, adunațĭ şi pe picior de luptă. O tabără romînă el nu maĭ văzuse de la tabăra luĭ Tudor Vladimirescu. Asupra acestor tabere, pe stindard, pe arme, pe vîrfurile coifurilor planaŭ cugetările de vitejie şi de putere care, ca nişte păserĭ cereştĭ, în tot timpul cădereĭ şi a robieĭ Romînilor, nu voise a se coborî pe pămînt, unde nu maĭ străluciaŭ de cît baionetele şi decorațiile străine".[68]

Comisia centrală şi desbaterea constituţieĭ. Cu înființarea comisieĭ centrale din Focşanĭ, se adaoge, o nouă roată la carul constituţieĭ romîne care, în loc de a merge maĭ bine prin acest adaos, nu face de cît a o încurca în a eĭ funcționare. Era, cum se spune în zicătoarea poporană, o adevărată a cincea roată la căruță. Cu toate aceste, sunt interesante de studiat lucrările acestuĭ noŭ aşăzămînt, în ceea ce priveşte raporturile luĭ cu celelalte corpurĭ constituite ale statuluĭ, şi maĭ ales cu persoana domnitoruluĭ.

Comisia centrală, a căreia şedințĭ se deschid în

67. *Tribuna*, 6 şi 7 Iunie 1859.

68. *Viața luĭ Cuza-Vodă*, p. 36. Domnitorul ordonase să se încorporeze şi grănicerii în tabăra de la Ploieştĭ. Ceĭ din Focşanĭ se revoltă. Se bănuia Rusia de amestec în această mişcare. *Walewsky* arată luĭ *Place* că domnul nu trebuia să provoace asemene fapte; dar nu desaprobă, cum făcea Place, lagărul însuş, de oare ce el ştiea cum staŭ lucrurile. *Walewsky c. Place* 13 (1 Ianuar 1859). *Acte*, II, p. 328. Asupra revolteĭ grănicerilor, maĭ multe documente în *Hîrtiile Rossetti*, publicate în *Arhiva* din Iaşĭ, XII, 1901, p. 173.

ziua de 10 Maĭ 1859, avea după Convenţie, rolul de a pregăti legile de interes comun ambelor principate şi de cercetat acele de interes special, spre a vedea, dacă ele nu contravin dispoziţiunilor constitutive ale nouei organizărĭ. Acea comisie era alcătuită din 16 membri 8 Moldovenĭ şi 8 Muntenĭ, jumătate numiţĭ de domn, jumătate aleşĭ de adunărĭ. Fiind numărul lor părechе, votul preşedintelui era precumpenitor.

Mesajul de deschidere al lucrărilor comisiuneĭ, îĭ punea în videre însămnătatea roluluĭ eĭ, în unificarea legilor ambelor ţărĭ surorĭ.[69]

Comisia centrală răsfrîngea, în sinul eĭ, partizile politice care împărţiaŭ ţările romîne în două tabere deosebite: partida trecutuluĭ numită în polemica ziaristică a timpuluĭ şi partida regulamentuluĭ (organic), a statuluĭ quo, saŭ reacţionară, şi partida viitoruluĭ: naţionaliştĭ, liberalĭ saŭ progresiştĭ. In desbaterile parlamentare eraŭ denumite cu terminiĭ de *dreapta şi stînga*.

Precum în adunărĭ, aşa şi în comisia centrală, predomina elementul dreptei, ceea ce se vede bună oară din refuzul luĭ Cogălniceanu de a lua parte în comisia de răspuns la mesaj, refuz motivat pe aceea, că „proiectul de răspuns trebuind să fie făcut în simţul majorităţeĭ, el nu socoate a face parte din ea“.[70] Acelaş lucru reiesă la alegerea preşedintelui, Radu Rossetti, ales cu 8 voturĭ contra candidatuluĭ progresist St. Golescu care are numaĭ 7. Organele timpuluĭ

---

69. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 11 Maĭ 1859. Membriĭ comisieĭ eraŭ, pentru Moldova, P. Rossetti, Gr. M. Sturza, Radu Rossetti, Grigoriu (Văsescu), Cogălniceanu, Malinescu, Steege şi I. Sturza; iar pentru Muntenia: Arghiropol, Brăiloiu, Filipescu, Florescu, Golescu, Tell, Arsachi şi Predescu.

70. *Protocolul com. centrale*, No. 9, 26 Maĭ, în *Steaua Dun.* 10 Aug. 1859. Neposedînd o culegere complectă a protocoalelor, citez până la 8 Iulie după reproducerea lor în St. Dun.; de acolo înainte, după colecţia protocoalelor însuşĭ.

consideră comisia centrală ca un „aşăzămînt conservator în chestiunĭ sociale“ ; iar unul din ele chiar întrebuinţază o caracteristică maĭ ascuţită, anume că „această comisie, ca şi adunările, ar fi compusă din elemente reacţionare“.[71] Cum am observat-o şi maĭ sus, nu se poate susţinea că partidul drepteĭ tindea la mănţinerea stăreĭ trecute, cu privilegiile şi apucăturile eĭ, de oare ce lucrul era peste putinţă faţă cu Convenţia de Paris: dar el se silea a întîrzia pe cît se putea maĭ mult momentul cînd trebuia să pună el însuşĭ toporul la piciorul arboreluĭ secular, din roadele căreia trăise atîta timp, şi pe de altă parte maĭ doria ca reformele să fie cît maĭ dulcĭ cu putinţă. Nu era de cît prea firesc lucru ca să caute a apăra, cum şi pe cît putea, poziţia în care se afla, maĭ ales cînd conducerea trebilor iĭ era dată pe mînă.

Un semn al acesteĭ năzuinţĭ se vede, în răspingerea reformeĭ legeĭ electorale (propusă de partidul stîngeĭ), pe motivul sprijinit de principele Grigore Sturza, anume că „adunările fiind alese pe 7 anĭ, ar fi destul timp pentru a se gîndi la reformă, şi că dacă această reformă s'ar face acuma, s'ar da prilej guvernuluĭ de a disolva adunările şi a-şĭ constitui, în nouele adunărĭ, majoritaţĭ după placul săŭ“.[72] Şi majoritatea comisieĭ centrale, răspingînd proiectul, arată că-şĭ însuşeşte atare argumente. Nu se uita însă la absurditatea legeĭ electorale, întocmită de Convenţia de Paris, fără cunoştinţa împrejurărilor, lege care restrîngea dreptul de vot numaĭ la posesoriĭ a-

71. *St. Dun.*, 18 şi 30 Maĭ 1859. *Naţionalul* citat de *Stea. Dîmboviţa* spune şi ea, că „majoritatea comisieĭ centrale este compusă din oamenĭ aĭ trecutuluĭ“, şi articolul în care se afla această rostire este reprodus, cu mare aprobare, de *Curierul Princ.-Unite*, organul guvernuluĭ, 21 Iunie 1859.
72. Şedinţa com. centrale din 2 Iunie. *Protocolul XI, Steaua Dun.*, 14 Aug. 1859.

verilor marĭ, excludînd cu totul orĭ ce capacitate necăptuşită cu avere; că eraŭ colegiĭ electorale compusă din doĭ saŭ treĭ alegătorĭ şi că acel al proprietăţeĭ maĭ marĭ din Ismail nu avea de cît *unul* singur.[73] A se mănţinea asemene stare de lucrurĭ încă 7 anĭ, înainte de a se reforma, nu însamna altă ceva de cît, că partidul trecutuluĭ nu voia să întindă dreptul de alegere, spre a nu scapa din mînă conducerea trebilor, tocmaĭ în momentul cînd eraŭ să fie reformate aşăzămintele, după cu totul alte principiĭ, de cît acele ce predomnise până acuma în viaţa statelor romîne.

In şedinţa din 29 Maĭ a adunăreĭ Ţăreĭ Româneştĭ, I. Brăteanu propune ca comisarul pentru comisia dunăreană, să fie un om special, şi în orĭ ce caz să nu fie boier. Creţulescu îl întreabă ironic, că ce înţălege el prin boier? „Boieriĭ, răspunde Brăteanu, sunt aceĭ pentru care lucrează alţiĭ".[74] Boieriĭ, adecă partidul dreptei, doriaŭ tocmaĭ să mănţină, cît se poate maĭ mult timp, această preţioasă poziţie, ca alţiĭ să muncească, iar eĭ să trăiască; şi de aceea refuzaŭ eĭ a se atinge de legea electorală. Tot la această încheiere duce următoarea împrejurare. Se hotărîse a se face o catagrafie, spre a se şti pe ce temelie să se aştearnă noua întocmire a darilor. Boieriĭ daŭ pe un cap dosul la înscriere, spre a ascunde ştiinţele şi a zădărnici lucrarea. Asupra acestuĭ fapt, avem nu numaĭ arătările ziarelor timpuluĭ, ci însuşĭ

---

73. Constatat în chip oficial în *Monit. of. al Mold.*, 16 Martie 1860. „La districtul Ismail se observă că colegiul proprietarilor primarĭ este compus *din un singur delegat*; prin urmare nicĭ o formă de biuroŭ n'a urmat. Alesul Costin Vărnav prezentase certificatul operaţiunilor electorale care spunea, că „Dl. Costin Vărnav s'a ales deputat al colegiuluĭ alegătorilor primarĭ din distr. Ismail *cu majoritate de 1 vot*", Cogălniceanu observă că „videm pe dl. Vladimir Stoica subscris ca preşedinte colegiuluĭ, subscris ca secretar, şi tot d-sa formează majoritatea de un vot, saŭ unanimitatea". Comp. *Ibid.*, 24 Martie 1860.

74. Vezĭ *Tribuna*, 21 Iunie.

acea oficială a comisieĭ din Iașĭ care se jăluește, că „nu poate lucra, din pricină că proprietariĭ și chirigiiĭ lipsiaŭ de acasă, saŭ cînd eraŭ, pretextaŭ că staŭ la masă, saŭ dorm după prînz. Delegatul guvernuluĭ e nevoit să-ĭ someze să aștepte comisia“.[75] Cît de puțin se gîndeaŭ boieriĭ a se supune noueĭ orînduelĭ a lucrurilor, ne o arată însușĭ președintele comisieĭ centrale, Radu Rossetti, omul însărcinat a conduce corpul acela ce era menit tocmaĭ să transforme sistemul vechiŭ, în acel noŭ de viața civilizată. Acest înalt dregător al statuluĭ declară, prin ziare, sub însușĭ a luĭ subsemnătură, „că la cel d'întâĭ abuz de putere, din partea unuĭ agent al guvernuluĭ, va aplica legea talionuluĭ“,[76] adecă va răspunde, pe calea violențeĭ, la abaterile din partea agenților guvernuluĭ. Omul din guvern amenință pe guvern cu revoluția.

Cînd fură să se desbată bazele ce trebuiaŭ puse, spre a se întocmi noua constituție a Principatelor-Unite, principele Grigore Sturza, întemeindu-se pe art. 32 din Convenție care prevedea revizuirea Regulamentuluĭ Organic, susține că acest Regulament trebue luat de temelie, la întocmirea noueĭ constituțiĭ, lucru invederat peste putință, de oare-ce tocmaĭ partea constituțională a Regulamentuluĭ Organic fusese cu totul oborîtă prin Convenția de Paris și se proclamase principiĭ de organizare cu totul protivnice principiilor regulamentare. Aceasta o recunoaște chiar un alt membru al drepteĭ, Florescu, care spune, „că se miră cum de se confundă Regulamentul cu Constituțiunea. Partea Regulamentuluĭ Organic care putea intra în cadrul uneĭ constituțiĭ, se află desființată prin Con-

75. *St. Dun.*, 26 și 27 Aug. 1859.
76. *Tribuna*, 22 Oct. 1859.

venție".[77] Regulamentul cuprindea și o parte administrativă, și numaĭ la aceasta parte ținteа articolul din Convenție care vorbea de modificarea Regulamentuluĭ. Cînd decĭ maĭ mulțĭ din membriĭ drepteĭ din Comisiunea centrală, precum principele Grigore Sturza, Brăiloiu, voiaŭ să facă din Regulamentul Organic temelia noueĭ constituțiĭ, eĭ nu făceaŭ decît a se incleșta de formațiunile trecutuluĭ, așa de greŭ de părăsit pentru ceĭ ce se folosise din ele, și cînd ne aducem aminte despre cele ce se spusese, că domnul răspinsese regulamentul ce i se înfățoșase de mitropolit în ziua jurămîntuluĭ,[78] ne putem închipui ce efect a trebuit să facă în țară asemene propunere și în ce lumină a trebuit să pună ea pe membriĭ comisieĭ centrale.

Dar să cercetăm acuma altă împrejurare: purtarea drepteĭ față cu alesul țăreĭ din 5 și 24 Ianuarie. Am văzut, că acea alegere fusese impusă, majorităților din adunările moldovene și muntene, de evenemente și că, după alegere, venindu-șĭ oamenii în fire, se făcuse uneltirĭ spre a se împiedeca a eĭ recunoaștere.[79] „Ambele partizĭ, trecutul și viitorul, se întoarseră iarășĭ către soarele ce eraŭ deprinse a adora și se găsiaŭ iarășĭ ca maĭ înainte spate la spate".[80] Această reacțiune psicologică explică purtarea drepteĭ din sinul comisieĭ centrale, față cu domnitorul.

După lungĭ desbaterĭ asupra regulamentuluĭ lăuntric al lucrărilor, care țin aproape o lună de zile, se încep în ședința a 12-a din 4 Iunie, acele privitoare

77. Șed. din 8 Iunie. Protocolul XIV. *Steaua Dun.*, 7 Sept., 1859. Asupra caracteristiceĭ ambelor acestor părțĭ din Reg. Org.: partea administrativă și cea constituțională, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia Traiana*, VI, p. 96 și urm.
78. Maĭ sus, p. 55.
79. Maĭ sus, p. 71.
80. *Romînul*, 26 Martie. 1859.

la răspunsul la mesajul domnesc. Proiectul redactat de o comisie luată din majoritate, nu atinge prin nicĭ un cuvînt chestiunile multiple de reforme interne, de care domnul se ocupase în mesajul săŭ, şi se mărgineşte exclusiv, în a aduce aminte domnitoruluĭ făgăduinţele date, cînd se suise pe tron, de a fi numaĭ o verigă care se lege trecutul de năzuinţele viitoruluĭ: unirea ţărilor romîne sub un principe străin. Apăsa proiectul asupra împrejurăreĭ, că electivitatea capuluĭ statuluĭ va expune neîncetat principatele la desmădulare; că numaĭ ereditatea va pune în frăŭ ambiţiunile rivale; că principele străin va lega aceste două ţărĭ maĭ aproape cu Europa. In temeiul acestor consideraţiunĭ, comisia „roagă pe Inălţimea Sa ca, fără a lăsa să se piardă momentele favorabile, să facă a se ajunge la scopul dorit“.[81]

Se încinge, asupra acestuĭ proiect de răspuns, o desbatere foarte vie care ţine maĭ multe şedinţĭ, şi în care minoritatea luptă din răsputerĭ, pentru răspingerea luĭ. Ludovic Steege iea aminte, că desele repeţirĭ ale dorinţeĭ principeluĭ străin, în faţa solemnelor declaraţiunĭ ale domnitoruluĭ, se pot asămălui cu indiscretele stăruinţĭ spre a se plăti o datorie, cînd datornicul o cunoaşte bine şi vrea s'o plătească, şi cînd cea maĭ simplă civilitate cere ca să se lese onestităţeĭ sale toată iniţiativa“. Grigoriu (Văsescu) găseşte, „puţină curtoazie, ca în cea d'întâĭ comunicare ce avem cu domnul, în cea d'întâĭ adresă ce-ĭ facem, să nu găsim alta a-ĭ spune de cît, că dorinţele noastre vor fi împlinite numaĭ atuncĭ cînd se va scoborî de pe tron, pentru a face loc unuĭ alt domn; că din abnegaţia plină de cel maĭ curat patriotismu al domnuluĭ, nu se cuvine comisia să-şĭ facă o armă de dis-

81. Proiectul în *Steaua Dun.*, 18 Aug., redactat de Radu Rossetti' C. Brăiloiu (raportor), Florescu, Chr. Tell şi Predescu.

credit înaintea țăreĭ, pentru însușĭ domnul eĭ; că este periculos de a se considera cumplita criză a îndoiteĭ alegerĭ, prin care am trecut, ca ceva provizoriŭ; că proiectul trebue respins, ca unul ce n'ar fi decît un act de ostilitate contra domnitoruluĭ". Mălinescu și Tell, ambiĭ membri aĭ partiduluĭ stîngeĭ, (cel din urmă și membru în comisiunea de răspuns) îngăimează în două ințălesurĭ deosebite: Mălinescu primește proiectul, însă este de părere a-ĭ se adăogi cîte-va cuvinte privitoare la reforme; Tell conchide că s'ar putea schimba verĭ care rostirĭ nepotrivite. Și aicĭ videm repețindu-se ceea ce am constatat de maĭ multe orĭ, anume că partidele încă nu eraŭ constituite pe temeiul principiilor, saŭ pe o comunitate de interese statornice, ci șovăiaŭ în coace și în colo.

Dintre membriĭ comisieĭ de redacțiune, Florescu și Brăiloiu raportorul, apără proiectul, spunînd că nu văd temeiul imputărilor, de a lovi în domnitor, ce se face lucrăreĭ lor, întru cît „domnul singur a declarat în toate actele sale, că voește a conduce pe poporul romîn la realizarea dorințelor sale: unirea sub un principe străin; că stăruințele comisieĭ centrale, pentru îndeplinirea acesteĭ făgăduințĭ, nu ar fi decît un sprijin maĭ mult ce i se adauga din partea eĭ, către puterile garante". Ludovig Steege răspunde însă, că „cererea unuĭ principe străin ar fi în contra Convențieĭ și că ar fi periculoasă a se face într'un moment, cînd puterile nu sunt ințelese nicĭ măcar asupra alegereĭ îndoite a domnuluĭ pămîntean". Principele Grigore Sturza întimpină că „tot așa de protivnic Convențieĭ este această îndoită alegere însășĭ"; cea întăĭ dată, cînd se punea în îndoială din partea unuĭ Romîn legalitatea alegereĭ domnitoruluĭ comun, față cu rostirile Convențieĭ. Principele Sturza însă merge maĭ departe. El lămurește și maĭ limpede ințălesul pe care trebue să-l aibă răspunsul la mesaj

al comisieĭ centrale, anume că „domnul orĭ cît timp ar guverna, nu poate fi privit decît ca depozitarul demnitățeĭ domneștĭ și că este chemat a stăpîni țara noastră, până cînd Europa ne va da un principe străin“.

Spre a înțălege pe deplin senzul acestor desbaterĭ asupra chestiuneĭ principeluĭ străin, cu prilejul răspunsuluĭ la mesajul domnesc, trebue să le cercetăm și în a doua lor ediție care se face cu prilejul desbatereĭ unuĭ articol din constituția votată de comisia centrală, pentru organizarea principatelor. Aceste desbaterĭ au loc ceva maĭ tîrziŭ, de la 31 Iulie înainte; dar ele sunt însuflețite de acelaș duh și vădesc și maĭ bine ținta urmărită de aceĭ ce susțineaŭ și acuma ideea unuĭ principe străin.

Situația față cu Europa era aceeașĭ și la această reînoire a desbaterilor, de oare ce, de și conferența de Paris recunoscuse îndoita alegere, Poarta nu-ĭ trimisese încă firmanul de investitură, din cauză că, precum s'a aratat maĭ sus, Poarta aștepta, pentru a se hotărî să vadă cum va eși războiul încins între Franția și Austria. Apoĭ în nicĭ un caz nu putea fi vorba de încuviințarea unuĭ principe străin, de oare ce de abia se putuse obținea și cu mare greutate, ba nicĭ aceasta încă deplin, acea a principeluĭ indigen comun.

In constituția proiectată de comisia centrală, art. 74 reproducea ideile rostite de principele Grigore Sturza la desbaterea răspunsuluĭ la mesaj; anume că: „îndată ce se va putea dobîndi un principe străin, puterea constituțională se va exercita de Măria Sa domnitorul Alexandru Ioan I în numele principeluĭ străin, până la instalarea acestuia“.[82]

Cogălniceanu în combaterea acestuĭ articol arată întăĭ cum el, de la începutul carriereĭ sale, încă în scri-

82. Proiectul de constituție al comisieĭ centrale se află publicat ca anexă la *Protocolul* XXIV, ședința din 8 Iulie. Vezĭ culegerea protocoalelor com. centrale.

erea sa *Histoire de la Dacie*, publicată la Berlin în 1837, a fost pentru principele străin; cum aceeaşi idee a sprijinit-o în divanul ad-hoc; a repetat aceeaşi convingere, propunînd o moţiune cu acest înţăles, înainte de alegerea domnitoruluĭ actual. Şi astăzĭ e tot de aceeaşi părere; dar crede că rostirea eĭ, în constituţia ce are să fie lucrată de comisia centrală, nu este la locul eĭ. Cogălniceanu cere ca această comisie, înainte de a rosti un asemenea principiu care poate periclita totul, faţă cu situaţia exterioară a principatelor, să se grăbească a pregăti acele instituţiĭ sociale care să întărească naţiunea şi să-ĭ dea garanţiĭ care să intereseze la facerea şi la apărarea unireĭ pe toate clasele societăţeĭ. Venind apoĭ la principele Sturza, Cogălniceanu interpretează astfeliu articolul trecut în constituţie, după stăruinţele principeluĭ : „Mulţĭ cetind acel articol, ar putea zice ce el este scris, în cît să i se poată da simţul următor: *n'am putut să fiŭ eŭ domn; eĭ bine să nu fiĭ nicĭ tu!*"

După o lungă desbatere, stînga izbuteşte atîta numaĭ, ca acel articol să fie strămutat, din corpul constituţieĭ, în anexele eĭ, şi aşa se votează actul de majoritatea membrilor comisiuneĭ centrale.[83]

Pentru a caracteriza şi maĭ bine poziţia principeluĭ Grigore Sturza faţă cu domnitorul şi simţimîntul ce-l împingea la susţinerea articoluluĭ pomenit, aducem încă faptul că, maĭ tîrziu, cînd cu prilejul votăreĭ uneĭ adrese către domnitor, în care se cenzura purtarea ministeruluĭ moldovan, propunîndu-se a se adăogi o frază, prin care să se spună, că „comisiunea

83. Vezĭ *Protocolul* XXXV, şedinţa din 31 Iulie 1859, Comp. *Protocolul* LV. Organul guvernamental, *Curierul Principatelor-Unite*, (5 24 Maĭ 1859) combătea şi el aceste principiĭ ale majorităţeĭ comisieĭ centrale. El spunea între altele, că, „dacă Romîniĭ cereaŭ în divanurile ad-hoc unirea cu un principe străin, făceaŭ aceasta maĭ ales pentru că credeam că anevoe ne vom înţălege asupra alegereĭ unuia dintre noĭ şi ne temeam ca aceasta să nu devie un măr de discordie".

face această mustrare, spre a nu pierde încrederea domnitoruluĭ", principele Sturza este în contra unuĭ asemene adaos, precum este şi în contra uneĭ adrese de felicitare, pe care comisia voia s'o trimită domnitoruluĭ de ziua luĭ, spunînd Sturza, că felicitările de către corpurile constituite nu se fac prin adrese.[84] (Comisia nu era însă în acelaş oraş cu domnitorul).

Dacă privim în ea însăşĭ propunerea comisiei centrale, de a privi constituirea desăvîrşită a ţărilor romîne numaĭ în unirea lor sub un principe străin, iar domnia alesuluĭ naţional numaĭ ca ceva provizoriu, — o asemenea propunere nu însămna altă ceva, decît o înfruntare a voinţeĭ Europeĭ, făcută tocmaĭ de autoritatea aceea a căreia scop era „custodia dispoziţiilor constitutive ale Convenţieĭ de Paris, întru cît tindea la răsturnarea ordineĭ politice consacrate de Europa".[85] „Votarea unuĭ articol ca acel de care e vorba, era o neiertată greşală; căcĭ cum vra comisia centrală ca domnitorul să'ĭ îndeplinească dorinţa, cînd această cerere fusese răspinsă de Convenţia de Paris, în puterea căreia lucra tocmaĭ comisia centrală"?[86] „Şi într'adevăr art. 33 din Convenţie prevede că comisia centrală este chemată a privighea la intacta păstrare a dispoziţiilor constitutive ale nouĕĭ organizărĭ a principatelor. Cum putea ea atuncĭ să propună principele străin şi ereditar care nu fusese admis de Convenţie"?[87] Acelaş lucru îl susţinea şi Stefan Golescu, în comisia centrală, cînd spunea că „este foarte probabil că, lucrînd contra sfaturilor date de puterile bine-voitoare de a nu face nicĭ un pas contra Convenţieĭ, după alegerea îndoită, vom desface cu mînile noastre edificiul pe care l'am rădicat cu atîta greu-

84. *Protocolul* XXXVIII, din 5 August şi XLIV din 27 Aug. 1859.
85. *Tribuna*, 27 August 1859.
86. *Romînul*, 15 August 1859.
87. *Tribuna*, 3 Sept. 1859.

tate în ziua de 24 Ianuarie".[88] Ioan Brăteanu, în ședința din adunarea națională a Țărei Romănești, din 27 Iunie, adresîndu-se dreptei, întreaba: „cine a avut cugetul primejdios și vatamator, în împrejurările actuale, de a cere prinț străin și unirea absoluta? Tot d-voastră și comisiunea centrală, în care dreapta este în majoritate".[89] Și însuși domnitorul împărtășia acest chip de a vedea. Răspunzînd în Focșanî la o felicitare pe care i-o făcea președintele comisiei centrale, cu prilejul trecerei domnitoruluĭ către tabăra de la Ploeștĭ, domnul îĭ răspunde: „Convenția să ne fie linia din care să nu eșim; a o calca *fără timp, ar fi o trădare de țară*".[90]

Că argumentele aceste eraŭ acele temeinice, se vede de pe modul cum sprijinitoriĭ francejĭ aĭ cauzeĭ romîne, maĭ ales neobositul St.-Marc Girardin, privea lucrurile în *Journal des Débats*: „Poarta combătea alegerea ca protivnică Convențieĭ din 19 August. Să ne înțalegem bine: Dar, există o unire care e protivnică Convențieĭ; aceea e marea și solemna unire ce propunea Franția încă de la conferințele din Viena, unirea sub un principe străin, unirea decretată și proclamată de întreaga Europă. Dacă camera romînă ar fi votat această unire, dacă tot odată ar fi numit vre un principe străin, atuncĭ Poarta Otomană ar fi fost în dreptul de a se plînge și de a reclama".[91]

Organele progresiste însă maĭ sprijineaŭ și argumentul adus de Cogălniceanu în această chestiune. *Steaua Dunăreĭ* cerea ca „comisia centrala să pregătească acele instituțiunĭ sociale care să facă unirea iubită tuturor claselor societățeĭ".[92] *Naționalul*, organul luĭ

88. *Protocolul* XXXV.
89. *Monitorul ofic. al Țăreĭ Rom.*, 22 Sept. 1859.
90. *Ibidem*, 6 Iunie 1859.
91. *Journal des Débats*, 22 (10) Iunie 1859.
92, *Steaua Dun.*, 10 Decemvrie 1859.

Vasile Boerescu, de și aprobă răspunsul la mesaj, întru cît nu ar conținea decît o simplă dorință, se rîdică în contra articolului 34 din Constituție, „fiind că aceasta ar fi o lege, și o lege trebue numai decît să fie executată. Dar fiind că o astfeliu de execuție este imposibilă astăzĭ, un asemenea vot ar contribui numaĭ a paraliza guvernul actual, a-l discredita și a-ĭ răpi orĭ-ce energie, spre a lucra în simțul Convențieĭ și a aduce complicărĭ politice, desbinărĭ în țară, poate chiar invaziunĭ; că dacă membriĭ comisieĭ centrale doresc în adevăr unirea, nu trebue s-o compromită prin declarațiĭ neoportune. Aŭ destule mijloace spre a o prepara; spre a pune națiunea pe drumul ce duce spre unire. Dee-ne instituțiĭ liberale, asimileze cît maĭ mult legile ambelor principate; uniască cît maĭ mult vămile, poștile, monezile, telegrafele și chiar administrațiile, contopind cît maĭ mult institutele unuĭ principat într'ale celuilalt; facă în fine cît maĭ mult și maĭ intimă unirea de fapt, și apoĭ unirea de drept va veni de la sine, va veni pe nesimțite, fără sacrificiĭ și fără zguduelĭ".[93]

Sub iuțirea momentană a minților provocată prin desbaterea asupra art. 34, nu trebue să ne mirăm dacă se naște zvonul că 150 de boierĭ ar fi cerut în scris de la Poarta ca să nu încuviințeze investitura domnitoruluĭ, zvon ce avu într'un moment îndestulă tărie, spre a aduce pe Cogălniceanu a propune, în comisia centrală, o lege care declara de trădător pe orĭ-cine ar chema o intervenire străină în daraverile țăreĭ. Nu e vorbă, maĭ mulțĭ boierĭ protestează contra uneĭ atarĭ învinuirĭ, pe care eĭ o titluesc de clevetitoare.[94]

Se înțăleg de asemene rostirile pornite ale organelor partiduluĭ progresist, bună oară ale *Steleĭ Du-*

93. *Naționalul*, 26 Iulie și 2 August 1859.
94. *Ibidem*, 2 și 23 August și 3 Septemvrie 1859. Am văzut că uneltirĭ în acest senz se făcuse de altfeliŭ. Maĭ sus, p. 71.

nărei care spune, că „boierii strigă unire și încă cu principe străin! Știm că toată lumea cunoaște, că d-le lor strigă unire, ca să o compromită și ca, împreună cu ei, să compromită și fapta din 5 și 24 Ianuarie. D-lor ar vrea cu toată inima a provoca confuzia, intervenire străină și apoi, în apă tulbure, după obiceiul vechiŭ, să păscuiască domnii, privilegii și altele".[95] *Naționalul* de asemene se întreabă: „cum se face oare, că astăzi cei mai vechi amici ai unirei complete și ai principelui străin, acei care aŭ fost cei mai ardenți apostoli ai acestei idei, care s'aŭ expus pentru dînsa, se opun astăzi la realizarea ei actuală, în vreme ce alții, amici foarte echivoci ai acestor principii, și care până la 24 Ianuarie conspiraŭ în contra lor și persecutaŭ pe adepții unirei, astăzi din contra aŭ devenit cei mai exaltați apostoli, cei mai radicali revoluționari. Cauza este că cei d'intâi nu vor să piardă unirea prezentă, grăbind realizarea unei uniri complete, în vreme ce cei de al doile vor o unire completă, spre a pierde și unirea prezentă".[96]

Toate aceste idei, reale saŭ închipuite, își făceaŭ drumul în clasa mai cultă a orașelor, (căci de sate nici putea să fie vorba, ca să aibă vre un răsunet în ele) și îndepărtaŭ tot mai mult pe partizanii propășirei, de elementele ce se țineaŭ de formațiunile trecutului. Poporul, în înțălesul mai îngust al cuvîntului (mărginindu-l la o parte din poporația orașelor) se îndepărta mereŭ din partidul dreptei și se alipia tot mai mult de progresiști și naționaliști și de supremul lor reprezentant, domnitorul țărei. De aceea și *Tribuna* exclamă, cu prilejul chestiunei petiției celor 150 de boieri, că „sub numele de Romîni, se

95. *St. Dun.*, 2 Iunie 1859.
96. *Naționalul*, 26 Iulie 1859.

înțăleg adevărații sprijinitori aĭ tronuluĭ luĭ Alexandru Ioan I, ale căror brațe vor alerga la glasul său, întru susținerea alesuluĭ țăreĭ, și a autonomieĭ“;[97] iar *Steaua Dunăreĭ* zice: „Lucreze cum vor voi majoritățile adunărilor saŭ a comisieĭ centrale. Noĭ avem încredere în domnitorul nostru care, cu veto al săŭ, poate nimici toate creațiunile lor. Țara așteaptă totul de la el, și nu de la adunărĭ eșite din o clasă de privilegiațĭ“.[98] Aceste cuvinte sunt reproduse și aprobate de *Curierul Principatelor-Unite.*[99] Ca un semn caracteristic al simțimintelor celor două clase, fața cu domnitorul, să însămnăm împrejurarea, că în ziua de Sf. Alexandru, Tecuciul tot este iluminat, afară de casele cîtor-va marĭ proprietarĭ, boierĭ.[100]

Să fie oare toate aceste învinuirĭ adevărate? Se fi vrut dreapta ruperea unireĭ, reîntoarcerea stăreĭ vechĭ, reînființarea privilegiilor? Și să fi întrebuințat ea manopera principeluĭ străin, spre a aduce intervenirĭ străine în țară? Toate aceste sunt exagerărĭ, până la un punt îndreptățite, prin încordarea lupteĭ. Ele trebue reduse la adevăratele lor proporțiĭ.

Maĭ întâĭ, se putea ca privilegiaților să le fi părut răŭ după starea lor de maĭ înainte, întru cît cum zice *Curierul Principatelor-unite*, organul guvernamental al timpuluĭ, „nu lesne se poate deslipi cineva de oare care poziție excepțională ce crează unele interese într'un stat“.[101] Cît că să fi voit reîntoarcerea eĭ, aceasta era absolut peste putință chiar de cugetat. Apoĭ unirea fusese votată tot de boierĭ în 1857 în divanul ad-hoc, și ar fi fost curios ca acuma eĭ să o renege. Principele străin iarăși îl do-

---

97. *Tribuna,* 30 Iulie 1859.
98. *St. Dun.*, 2 Iunie 1859.
99. *Curierul Princip.-Unite,* 18 Iunie 1859.
100. *St. Dun.*, 7 Sept. 1859.
101. *Curierul Princ.-Unite,* 28 Maĭ 1859.

riaŭ într'adevăr; dovadă că l'aŭ adus atuncĭ cînd aŭ putut să o facă, în 1866. Dar dacă aceste nu puteaŭ fi scopurile drepteĭ, la ce tindea punerea înainte, fără cale și fără rost, a principeluĭ străin? Ea tindea a micșura pe domnul romîn, a nu-l încuraja să iee o prea mare închipuire de a luĭ putere, de oare ce dreapta începuse a gîci în cotro tindea activitatea luĭ. Domnitorul, eșit din rîndul boierimeĭ maĭ micĭ, nu avea destulă autoritate personală spre a se impune tuturor, și dreapta doria să accentueze pe cît se putea neatîrnarea eĭ. Era în adevăr un domn romîn, altul decît *eĭ* (căcĭ fie care se crezuse demn de această menire); dar acest domn romîn trebuia să fie, după constituția țarilor romîne votată de comisia centrală, numaĭ un locoțiitor al domnuluĭ străin. Vechia competire: *pentru ce el și nu eŭ* își schimbase formula, în acea rostită de Cogălniceanu, *dacă nu eŭ, nicĭ tu*; saŭ cel puțin dacă eștĭ, să fie numaĭ un caimacam.[102] Prin urmare și purtarea să-ĭ fie potrivită cu poziția! Să nu se arăte prea strașnic, căcĭ n'avea pentru ce. Țara să rămînă tot în statu quo în care se afla, până la realizarea dorințelor eĭ desăvîrșite, și atuncĭ se va vedea ce se va chibzui. Iată puntul de videre al partiduluĭ boie-

---

102. Această băgare de samă a fost făcută de *Tribuna Romînă* într-un articol intitulat: „Conservatorul progresist“ din 17 Ian. 1860, în care spune: „In chestiunea domnuluĭ, conservatoriĭ vechĭ ne putînd să facă ca să se plinească vorba Romînilor: scoală tu să șed eŭ, aŭ venit la desperare de a zice, nicĭ tu, nicĭ eŭ, ci un domn străin“. *Les Principautés devant la conférence*, Paris, 1866, p. 25 arată că principele *D. Ghica* spunea unuĭ diplomat: „Comme il n'y a pas une de nos grandes familles de boyards en deçà comme au delà du Milcov, qui n'ait fourni un hospodar à l'une des deux provinces, pourquoi les rejetons de ces familles ne deviendraient ils pas hospodars à leur tour? Que l'on fasse choix de l'un d'entre eux—et il le faudra bien—tous les autres se retourneront à l'instant contre lui et travailleront à le détruire. Que si par aventure, le pouvoir venait à échoir à un homme nouveau, la position serait plus difficile encore, et je ne sache pas qu'un prince de génie qui pourrait s'en tirer; mais on n'en rencontre pas tous les jours à souhait“.

resc, și pentru a-l susținea, el închidea ochiĭ și, orbit, nu vedea primejdia ce putea izvori pentru țările romîne, din politica patronată de dînsul.

Domnitorul văzînd îndărătnicia adunăreĭ în cererea principeluĭ străin, scrie luĭ Napoleon III și, după ce-ĭ relatează împrejurările, sfîrșește spunînd, că „fără interes personal, el e gata a părăsi puterea saŭ a o apara cu energie, după cum Maiestatea Voastră crede că este maĭ potrivit, spre fericirea țăreĭ mele". Tot atuncĭ trimite o altă scrisoare lorduluĭ Malmesburg, în care arată speranța „că Anglia nu va voi, ca complicațiile din Iașĭ să devină armă în mînile partizilor și un tărîm favorabil pentru intrigile ruseștĭ". Se înțălege că domnitorul a primit încurajare de împrotivire, din partea ambelor puterĭ.[103]

O altă desbatere însamnată urmată cu prilejul votăreĭ constituțieĭ, fu acea privitoare la viitoarea capitală a țăreĭ unice, pentru care noua constituție era croită. Ea avu loc în ședința din 1 Octomvrie a comisieĭ centrale, privitoare la art. 145 din constituție care prevedea, că Bucureștiĭ aveaŭ a fi capitala Romănieĭ. Radu Rosseti, președintele comisieĭ centrale, combate acest articol, pe cuvînt, că ar fi prematur de a determina capitala, cînd unirea deplină nu este încă efectuată. Capitala Romănieĭ trebue să fie consecința unireĭ dobîndite, iar nu unirea consecințeĭ capitaleĭ. Dîndu-șĭ apoĭ maĭ pe față ascunsele cugetărĭ, Rosseti se teme ca „între maĭ multe miĭ de familiĭ cărora art. 145 le amenință existența, cum s'ar putea conserva favorabilă ideea în numele căreia i se face această amenințare"; că ar dori ca art. 145 să fie pur și simplu eliminat, „pentru că tot ce am zice în acest obiect, fie pro fie contra, este

103. Copiile acestor scrisorĭ în *Hîrtiile Rossetti.*

neghină ra de desunire ce cade pe cîmpul sacru al unireĭ ce datorim să cultivăm“. *Grigore Sturza* susține Bucureștiĭ drept căpitală, oraș ce prin viața sa comercială, prin existența uneĭ burgheziĭ, prin centralizarea uneĭ poporațiunĭ pămîntescĭ, prin pozițiunea sa geografică și strategică, este menit a fi capitala Românieĭ, în vreme ce în Iașĭ lipsesc toate aceste elemente“. *Cogălniceanu,* dorind să îndulcească puțin lucrul, propune un amendament, din care dispare cuvîntul de capitală, anume că „reședința obicĭnuită a domnuluĭ și a marilor corpurĭ ale statuluĭ să fie orașul Bucureștĭ“ ; dar în susținerea amendamentuluĭ, se vede că eliminarea cuvîntuluĭ adevărat fusese numaĭ cît o platonică mîngăere pentru capitala Moldoveĭ. Cogălniceanu sprijini propunerea luĭ, pe motivul că Bucureștiĭ sunt chiar de la sine, prin puterea împrejurărilor, desemnațĭ de capitală a viitoareĭ țărĭ unitare. Aicĭ s'a întocmit regulamentul organic ; aicĭ consuliĭ străinĭ și-aŭ ales reședința ; aicĭ s'a așazat comisia internațională, cînd a fost să se privigheze alegerile divanurilor ad-hoc. „Bucureștiĭ sunt decĭ capul orașelor romîneștĭ, sunt inima Românieĭ, fie administrația lor unită, fie despărțită“. Cogălniceanu arată apoĭ cum în 1828 Ioan Sandu Sturza fu surprins de Rușĭ în Iașĭ, și susține că, chiar în cazul cînd ar trebui ca Moldova să rămînă separată, încă Iașiĭ nu ar maĭ putea fi capitala țareĭ, ci ar trebui să fie strămutată la Roman. Argumentul de căpitenie al luĭ Cogălniceanu este însă, că Bucureștiĭ cuprind o poporație compactă romănească, o clasă de mijloc bogată și puternică care poate da naștere uneĭ opiniiĭ publice, care poate controla un guvern, care în fine poate da un substrat intelectual viețeĭ naționale. Mălinescu adaogă la argumentul luĭ Cogălniceanu încă explicarea, că „Iașiĭ

ar fi o comoară de Evreĭ la care comoară el nu ar ţinea de loc".

Argumentele eraŭ hotăritoare. Nu este însă maĭ puţin însamnat a nu se întîlni în comisia centrală altă împrotivire, de cît acea acoperită şi încunjurată a preşedintelui eĭ, precum nicĭ în organele timpuluĭ vre o protestare contra coborîreĭ Iaşuluĭ. Toată clasa conducătoare a ţăreĭ, singura ce avea rost, era gata să facă acest sacrificiŭ ideeĭ mîntuitoare, şi fiind că răul era numaĭ în perspectiva viitoruluĭ, de care omul de rînd nu se prea îngrijeşte, până nu-l vede cu ochiĭ şi nu-l simte cu inima, de aceea se putea chiar desbate lucrul în public, fără ca pentru aceasta masa poporuluĭ din Moldova să se arăte maĭ îngrijită.

Primele Reforme. In timpul ce aceste desbaterĭ se urmaŭ în sinul comisieĭ centrale, ministerele din Iaşĭ şi Bucureştĭ urmaŭ înainte cu reformele în starea lucrurilor, începute de ministerele ce le precedase. Aceĭ din Bucureştĭ proceda prin legĭ, din care unele, precum întinderea recrutăreĭ la toate clasele societăţeĭ, este supusă la cercetarea comisieĭ centrale; altele precum întinderea capitaţieĭ şi asupra claselor privilegiate,[104] este aplicată, fără a maĭ trece prin comisie, ceea ce face ca această instituţie să arăte domnitoruluĭ că guvernul săŭ ar aplica *ad libitum* art. 37 din Convenţie. Alte măsurĭ, precum înfiinţarea unuĭ biuroŭ statistic (11 Iulie), [105] reforma sistemuluĭ numireĭ administratorilor (sub-prefecţilor), din alegere în numire directă, considerate fiind

104. Dispoziţie din 30 Iunie luată de ministerul din finanţe C. Steriade, aprobată de domn. *Anunţiatorul Romîn* 4 Iulie. Ioan Brăteanu ceruse această măsură egalitară încă din 14 Maĭ la desbaterea budgetuluĭ; „să supunem pe toţĭ cetăţeniĭ la dărĭ şi să intrăm în Convenţie". *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 25 Maĭ 1859.
105. *Patria*, 16 Iulie 1859.

ca acte de ocîrmuire şi nu de legiuire, nu maĭ fură trimise în cercetarea comisieĭ centrale.[106]

Maĭ radical lucra ministerul moldovenesc. Bazîndu-se pe art. 47 din Convenţie, care dispunea că „până se va procede la revizuirea legiuirilor existente, aceste vor fi mănţinute numaĭ în dispoziţiile care nu vor fi protivnice Convenţieĭ de faţă", ministerul moldovenesc procedase la desfiinţarea unor privilegiĭ, pe cale de simple ordonanţe domneştĭ. Aşa, prin una din 30 Maĭ, se întinde îndatorirea lucrăreĭ la şosele asupra tuturor locuitorilor, decĭ şi a claselor privilegiate, învoindu-se rescumpărarea îndatorireĭ, prin o taxă de 16 leĭ pe an.[102] O alta din 31 Maĭ desfiinţază slujbaşiĭ volnicĭ aĭ boierilor, supunîndu-ĭ la dare, saŭ îndatorind pe aceĭ ce voiaŭ a-ĭ pastra, a răspunde darea lor către vistierie.[108] Se maĭ desfiinţază nedreapta lege din 1853 prin care pensiunile se dădeaŭ numaĭ funcţionarilor maĭ marĭ, de la 200 de leĭ pe lună în sus.[109] Cît de şovăitoare era însă aplicarea ideeĭ egalităţeĭ se vede de pe următoarea împrejurare: Colonelul Libobraticĭ este scos din oştire, pe temeiul uneĭ hotărîrĭ judecătoreştĭ, pe cînd maioriĭ Guriţa, Fotino şi Bincovicĭ sunt lovițĭ de aceeaşĭ aspră măsură, numaĭ în urma uneĭ dispoziţiĭ ministeriale.[110] Apoĭ forma privilegiuluĭ era aşa de înrădăcinată în obiceiurĭ, în cît neconştiut se aplica chiar la cazurĭ noue. Se votase o recompensă pentru pompieriĭ rănițĭ la 1848 în Dealul Spi-

106. *Monit. of. al Tăreĭ Rom.*, 12 Sept. 1859. Respunsul ministeruluĭ la adresa de mustrare a comisieĭ. *Ibid.*, 2 Oct. 1859.

107. *Monit. of. al Mold.*, 4 Iunie 1859. Aceste dispoziţiĭ aplicîndu-se şi străinilor, consulul francez (*Place c. Secretarul de Stat* 2 Iulie (20 Iunie) 1859), protestează, în baza capitulaţiilor, care opresc impunerea contribuţiilor personale pe capul străinilor (*Acte*, IX, p. 347).

108. *Ibid.*, 6 Iunie 1859.

109. *Anunţiatorul romîn*, 10 Octombrie 1859.

110. *Steaua Dun.*, 11 Noemvrie 1859.

reĭ; dar această recompensă luase forma privilegiuluĭ, scutindu-ĭ de capitaţie.[111]

Dacă fondul acestor dispoziţiĭ trebuia să mulţămească partidul stîngeĭ, forma în care eraŭ luate nu-ĭ convenia de loc De aceea şi videm pe Cogălniceanu atăcînd în comisia centrală ministerul moldovenesc, pentru apucarea căeĭ ordonanţelor, întru reformarea aşăzămintelor ţăreĭ. Cel puţin, spunea Cogălniceanu, dacă ministerul este convins de legalitatea drumuluĭ apucat, de ce nu a avut curajul faptelor sale să fi mers pănă în capăt cu desfiinţarea privilegiilor, pe cale de măsură administrativă? Pentru ce nu a aplicat bună oară, tot pe calea de ordonanţe, şi recrutarea la toate clasele; de ce n'a întins capitaţia asupra privilegiaţilor; de ce nu a desfiinţat obligaţia ţaranilor, de a apăra de lăcuste lanurile boiereşti?[112] Aceasta era însă numaĭ o formă oratorică. In fond partidul stîngeĭ era îngrijit de calea apucată de ministeriile moldovene, de a reforma ţara pe calea ordonanţelor; căcĭ, după cum spunea *Steaua Dunăreĭ* „nu putea el suferi să se calce Convenţia nicĭ chiar pentru bine; căcĭ ceea ce se face astăzĭ pentru bine, mîinĭ se va putea face pentru răŭ".[113] Tot din acest motiv se rîdică Cogălniceanu contra moduluĭ cum voiaŭ să se mulţămească pompieriĭ din 1848, pe calea privilegiuluĭ, cale pe care „doria să o vadă înmormîntată odată din viaţa poporuluĭ romîn".[114] Şi cu toate aceste, cum se putea aplica altfeliŭ de cît prin ordonanţe Convenţia de Paris care mănţinea legile existente, nu maĭ întru cît nu eraŭ contra principiilor Convenţieĭ?

111. *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie.
112. *Protocolul XXIX*, 18 Iulie. Comp. *St. Dun.*, 15 Sept. 1859 şi *Tribuna*, 16 Iulie 1859.
113. *Steaua Dun.*, 3 Sept. 1859.
114. *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie 1859.

Era să se aştepte facerea şi votarea legilor, cu complicata maşină guvernamentală a Convenţiei; era se aştepte facerea catagrafiei şi reînoirea sistemului impozitelor, spre a se stabili egalitatea înaintea dărilor? Dar se putea dispune provizor ca, de o cam dată, toţi cetăţenii să fie supuşi la dările existente, la capitaţie, şi pentru aceasta nu era nevoie nici de legi nici de catagrafie; nu era doar vorba de a se înfiinţa dări noue, ci numai de a se întinde, pe cele existente asupra tuturor claselor societăţei—un regulament administrativ era îndestulător. Cine aveau interes de a cere îndeplinirea formelor? Partidul trecutului. „Privilegiul zicea că, mai înainte de toate, trebue păzite formele şi formele aduc amînări, iar privilegiul în amînare caută o punte de scăpare.[115]

Dar să protesteze partidul propăşirei contra acestei egalizări a claselor, era tot un semn al neînţelegerii depline a intereselor ce apăra. De aceea şi Cogălniceanu protestează îngăimat în contra reformei pe calea ordonanţelor. Pe de o parte vedea că nu se poate face lucrul altfeliu; pe de alta se temea de urmări.

Ori şi cum ar fi fost însă toate aceste măsuri, ele trebuiau să pună pe gînduri pe acei deprinşi până acuma, cu regimul privilegiurilor. Ce minunat îşi bate joc Revizorul fără leafă al *Stelei Dunărei*, de starea psicologică a celor loviţi în nişte deprinderi ce devenise pentru ei a doua fire! Anume Nicu Pavli întreprinzătorul îndestulărei Iaşului cu carne, publică o înştiinţare prin care spune că va da părţi de carne mai bună (muşchiu, piept) în proporţie cu ceea ce *fie care* va cumpăra. Revizorul leagă de această neobicinuită vestire, următoarele cugetări care, în forma lor glumeaţă, caracterizază o întreagă perioadă şi un întreg sistem de viaţă a poporului romîn: „Din

115. *Curierul Princip.-Unite*, 7 Iunie. Comp. 20 Aug. 1859.

vorbele dumisale întreprinzătoruluĭ, s'ar putea înțălege, că *fie-care* de acum înainte să mînînce carne pe paralele sale, negutitor, meseriaş, popă, amploiat; într'un cuvînt s'ar declara că mulţimeĭ să nu i se maĭ dee numaĭ ciolane şi fleică,[116] iar celor în putere muşchiŭ şi pieptul cel gras, ci fie-căruia să se dea cu bun cu răŭ, pe baniĭ săĭ, o parte din zidirea cornorată lăsată de D-zeŭ. Se vede că: s'a întors maşina lumeĭ, s'a întors cu capu-n jos; toate merg din împrotivă, anapoda şi pe dos. In adevăr toate merg spre peire; pretutindene revoluţionarĭ şi răsturnătorĭ rînduelelor apucate din vechime".[117]

Ocîrmuirile ambelor ţărĭ maĭ ieaŭ apoĭ următoarele măsurĭ pentru a întări neatîrnarea lor de puterile straine: Apostoleanu directorul ministeruluĭ dreptăţeĭ face un referat energic contra faptuluĭ, că consulul austriac înscrisese o ipotecă pe casa unuĭ supus austriac spre a garanta interesele unor minorĭ, iarăşĭ supuşĭ austriacĭ. Apostoleanu susţinea că, după § 396 al condiceĭ civile, nemişcătoarele sunt supuse legilor ţăreĭ. Ministerul maĭ protestează contra obiceiuluĭ de până atuncĭ, ca delictele comise de supuşiĭ austriacĭ în Moldova, să fie judecate de tribunalele austriace din Bucovina, luînd măsurĭ ca lucrul să nu se maĭ petreacă.[118] *Ost deutsche Post* ameninţînd Moldova pentru aceste măsurĭ şi spunînd, că nu e bine a supăra pe leŭ, *Steaua Dunăreĭ*, făcînd aluzie la bataea suferita chiar atuncĭ de Austriacĭ, răspunde că e probabil că articolul a fost scris înaintea bătălieĭ de la Montebello.[119] In 5 Iunie curtea

---

116. Fleică însamnă pe dialectul moldovan carne proastă; nu are înţălesul din Muntenia.
117. *Steaua Dun.*, 21 Ianuarie 1860.
118. *St. Dun.*, 27 Maĭ 1859.
119. *Ibid.*, 28 Maĭ 1859.

de apel din Iaşĭ face o încheiere, prin care răspinge asistenţa dragomanuluĭ austriac în camera de chibzuinţă, bazîndu-se pe art 327 din Regulamentul organic care prevedea, ca deliberările să se facă cu uşile închise şi după retragerea părţilor şi a apărătorilor lor. Dragomanul ne voind a părăsi sala, curtea suspendă judecarea procesuluĭ şi cere deslegare de la minister care nu numaĭ că aprobă, dar chiar felicită pe judecătorĭ pentru măsura luată.[120] Ceva maĭ tîrziŭ, în Ţara Românească, directorul departamentuluĭ Justiţieĭ, G. Creţeanu, opreşte pe caprariĭ austriacĭ de a maĭ intra armaţĭ în pretoriul Tribunalelor. Un caprar întimpinînd că a jurat împăratuluĭ să nu scoată sabia, Creţeanu îĭ răspunde, că jurămîntul săŭ poate să aibă tărie în ţările împărăteştĭ, iar nu în a noastră. „Dacă s'ar fi ţinut acest limbagiŭ şi de guvernele trecute, observă *Naţionalul*, de mult s'ar fi desfiinţat acest abuz, ceea ce face a se vedea şi maĭ mult adevărul: la legĭ noue, oamenĭ noĭ". Către sfîrşitul anuluĭ, comandirul de graniţă de la Burdujenĭ, Musteaţă, răspinge cu putere o încalcare de hotar din partea Austriacilor.[121] Aceste măsurĭ eraŭ cu atît maĭ însămnate, cu cît tocmaĭ pe atuncĭ, puterea aceea care ajutase maĭ mult la regenerarea şi emanciparea noastră, Franţia, cerea prin consulul săŭ Place, de la secretarul de Stat al Moldoveĭ stricta respectare a jurisdicţieĭ consulare, impusă de art. 8 din Convenţie şi, pentru uşurarea căreia, el nu primise nicĭ o instrucţie de la guvernul săŭ. El cerea decĭ respectarea următoarelor drepturĭ ale străinilor: 1) neviolabilitatea do-

120. *Ibid.*, 12 Iunie 1859.

121. *Naţionalul*, 27 Aug. 1859. *Steaua Dunareĭ*, 10 Decemvrie 1859. In textul Naţionaluluĭ, gazetă din Bucureştĭ, stă: la legĭ *noue*. Nu se introdusese încă pe atuncĭ obiceiul, prin nimica îndreptăţit, de a se pune acestuĭ adiectiv, la femeninul plural, terminaţia masculină, nu se zicea încă: *legĭ noĭ*.

miciliuluĭ, fără asistența consuluĭ; 2) neviolabilitatea persoaneĭ, afară de flagrant delict și, în acest caz chiar, cu prevenirea consulatuluĭ și predarea vinovatuluĭ; 3) necompetința autorităṭeĭ locale de a se opri saŭ sechestra averea mobilă saŭ imobilă a străinilor; 4) necompetința de a'ĭ declara falițĭ saŭ de a le regula falimentele; 5) necompetința de a se amesteca în succesiunĭ saŭ tutele; 6) necompetința de a desnaționaliza pe copiiĭ minorĭ aĭ unuĭ străin mort; 7) dreptul străinuluĭ de a nu fi supus impozituluĭ personal; 8) citația către un străin să se facă prin consulul săŭ; 9) in materiĭ criminale anchetele să se facă fața cu consulul; 10) Consulatul să asiste la deliberările judecaților în care sunt implicațĭ străiniĭ; 11) dreptul consulatelor de a judeca eĭ pe supușiĭ lor; 12) necompetința autorităților locale de a reținea pașpoartele străinilor. Toțĭ consuliĭ se înțeleg a remite o notă identică guvernuluĭ moldovan în această chestiune. Ministerul răspunde consulilor că se miră de cererea lor, de a se aplica riguros capitulațiile, cînd tratatul și Convenția de Paris spun lămurit, că ele se vor aplica numaĭ întru cît nu vor jigni autonomia lăuntrică a Principatuluĭ.[122]

Dacă se schimbase poziția umilită pe care țările romîne o aveaŭ înainte fața cu Austria, nu maĭ puțin se ridicase ele și fața cu împărăția suzerană, cu Turcia. Maĭ mulțĭ Turcĭ din județul Suceava sunt pedepsițĭ cu închisoarea, pentru neorînduelele comise de eĭ. Apoĭ se iea măsura de a se face o catagrafie a tuturor Otomanilor și a se îndepărta peste graniță toțĭ aceĭ aĭ căror pașport ar fi expirat.[123] In Calafat era un depozit de lemne turceștĭ, păzit de un

122. *Victor Place c. secretarul de stat al Moldoveĭ* $^{29}/_{17}$ Iunie 1859. *Acte* IX, p. 341. *Place c. Walewsky* $^{29}/_{17}$ Iunie 1859. *Ibid.*, p. 344. Răspunsul ministruluĭ *Donicĭ* 27 Iunie (4 Iulie) 1859, *Ibid.*, p. 350.
123. *Tribuna*, 20 Iunie 1859.

soldat turc. Ministerul de interne, în înțălegere cu acel de externe, dispune a se transporta acele lemne la Vidin.[124]

Ministerul apoĭ somează pe toțĭ dregătoriĭ telegrafo-postalĭ ca, saŭ să renunțe la protecția străină, saŭ la postul ce ocupaŭ. Această măsură face pe mulțĭ străinĭ să doriască a obținea naturalizarea, pe cînd maĭ înainte „lipsa de încredere în guvernele trecute abținea pe străinĭ de la indigenat“.[125] Nu trebue să ne mire de a găsi, față cu această dispoziție, pe Cesar Librecht, străin, numit în postul cel însămnat de inspector general al poștelor și telegrafelor din Moldova,[126] de oare ce maĭ mulțĭ străinĭ eraŭ pe atuncĭ însărcinațĭ cu organizarea deosebitelor ramurĭ: Bonnet cu căile de comunicație, Dodun des Perrières cu închisorile, Du Coudray cu finanțele; apoĭ misiunea militară franceză. Chiar unele măsurĭ interne tot vădeaŭ aceeașĭ tendință de a emancipa mersul trebilor de toate piedicele ce le stătuse până atuncĭ în cale. Astfeliŭ fu acea de a se lua administrarea averilor mănăstirilor chinoviĭ (pămîntene) Neamțul, Secul, Agapia, Varatecul, Adam și Vorona de către ministerul cultelor,[127] precum și alta maĭ gravă, prin care se atingea mănăstirile închinate: Anume mănăstirea Golia din Iașĭ, închinată mănăstireĭ Vatopeduluĭ din muntele Athos, „avuse din timpurĭ immemoriale asupra-șĭ îndatorirea de a ținea un ospițiŭ pentru zmintițiĭ la minte; dar nenorocițiĭ care se trimeteau spre vindecare aice eraŭ așa de maltratațĭ, prin ținerea în butucĭ și fiere, în cît unora aŭ fost de nevoie a li se tăia picioarele cangrenite din această cauză, iar alțiĭ prin asemene

124. *Steaua Dun.*, 2 *Sept.* 1859.
125. *Ibid.*, 15 Sept. și 5 Oct. 1859.
126. Despre Librecht se va vorbi și maĭ jos.
127. Decret din 1 Iunie 1859, *Monit. of. al Mold.*, 10 Iunie 1859

maltrataţiĭ aŭ şi murit în acel ospiţ". Maĭ multe guverne anterioare încercase în deosebite rîndurĭ a aduce pe părinţiĭ grecĭ din mănăstirea Golia la o purtare maĭ creştinească faţă cu sărmaniĭ bolnavĭ; dar toate silinţele fusă zădarnice. Ministerul Epureanu ie o măsură radicală, anume înfiinţază un spital regulat, de o cam dată numaĭ de 15 crivaturĭ, care să fie întreţinut din veniturile monastireĭ.[128] Şi în Muntenia se luase măsurĭ pentru înfrîngerea cerbicieĭ mănăstirilor închinate. Anume se dispusese a li se aplica hotărîrea divanuluĭ din 1855, de a da 1/3 din veniturile lor la nevoile statuluĭ, iar ceea ce s'ar fi cuvenit să răspundă pe aniĭ anteriorĭ să se amortizeze prin o repartiţie asupra cîştiurilor. Egumeniĭ refuzînd, ministerul le notifică că „spre a supune pe cuvioşiile lor la legile ţăreĭ, guvernul nu are trebuinţă de primirea saŭ recunoaşterea măsureĭ de către dînşiĭ", şi-ĭ ameninţă cu scoaterea afară din ţară la caz de refuz.[129]

Se maĭ iea o măsură de unificare a programelor, la toate pansionatele private, cu acele ale şcoalelor publice, ameninţindu-se acele ce nu se vor supune cu închiderea lor. Aceste măsurĭ aduc o protestare violentă din partea directorilor ziselor pansionate, şi intervenirea consulilor străinĭ. Dar măsura este totuş adusă la îndeplinire şi pansionatele trebuiră să se supună. Şi într'adevăr cum spune d. V. Alexandrescu (Ureche) în un articol din *Steaua Dunăreĭ*, că în acele pansionate, afară de cîteva noţiunĭ de limbă şi literatură franceză, nu se învaţă maĭ nimic şi maĭ ales nicĭ o cunoştinţă de istorie saŭ litera-

128. Incheierea ministeruluĭ trebilor străine publicată în *Monit. of. al Moldoveĭ*, 8 August 1859. Mănăstirile închinate, fiind privite ca averĭ străine cădeaŭ în competenţa acestuĭ minister. Comp. *Steaua Dunăreĭ*. 12 Aug. şi *Patria*, 10 Aug. 1859.

129. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 25 Aprilie şi 4 Maĭ 1859. Această ţinută energică nu fu însă dusă până la sfîrşit.

tură naţională. Un Romîn îşi poate face instrucţiunea orī unde, iar educaţiunea, dacă şi-o face în patrie, ea trebue a avea de scop ca să-l formeze romîn". In aşăzămîntul scolar al luī Grigore Ghica se prevedea, prin art. 261, că „învăţăturile pansionatelor vor fi conforme şi asămănate cu acele ale scoalelor publice. Dar cum se putuse cere până acum ca străinii să respecteze legile ţăreī? Acuma însă lucrul se face şi legea devine lege pentru toţī.[130]

Deasupra însă a tuturora acestor acte, menite a apăra autonomia ţărilor romîne şi a le pune inima la loc, înălţindu-le vrednicia, se rîdică purtarea domnitoruluī, ceea ce se vădeşte tocmaī în partea cea maī delicată a daraverilor externe, raporturile cu Turcii. El începe prin a revoca pe Aristarchi din postul de agent al Munteniei pe lîngă Poarta Otomană, funcţie pe care Grecul o păstrase şi după ce colegul său, Fotiade, fusese revocat din acea de agent al Moldoveī, pe timpul căimăcămieī de treī.[131] Aristarchi refuză la început a se supune, spunînd că postul său atîrnă de puterile garante şi că menţinerea sau suprimarea luī ar sta în puterea conferenţeī. Cînd însă i se taie leafa, atunci înţălese că se trecuse vremile vechī.[132] După alegerea luī Cuza şi în Muntenia, domnul trimise două deputaţiī la Poartă, spre a cere confirmarea care, după Convenţia de Paris, trebuia să se dee până într'o lună. Trecînd patru, fără ca Turciī să se poată hotărî la un răspuns, domnitorul ordonă deputaţiilor să se întoarcă îndărăpt, spunîndu-le în ordinul de rechemare, că „nu rămîne decît

130. *V. A. Urechia*, Istoria şcoalelor III 1894, Bucureştī p. 170. Pe atuncī d-sa nu adăusese încă familia *Ureche*. Conf. *Steaua Dun.*, 25 August 1859.

131. *Istoria Romînilor din Dacia Traiana*, VI, p. 631.

132. Decret din 28 Ianuarie. *Monit. of. al Ţăreī Rom.*, 6 Fevruarie 1859. Comp. *Naţionalul*, 5 Fevruarie 1859.

a aştepta, de la buna voinţă neobosită a puterilor, soluţiunea ce v'aţĭ dus s'o căutaţĭ acolo“.[133]

Cînd, după pacea de Villafrança, Turcia văzînd speranţele eĭ stînse, se hotărăşte a trimite învestitura, o face prin doue firmane. După cetirea celuĭ din Muntenia, la 20 Septemvrie 1859, domnitorul rosteşte cuvîntele următoare: „Arătaţĭ Maiestăţeĭ Sale Sultanuluĭ omagiul celuĭ maĭ adînc al meŭ respect şi asigurarea despre tot zelul meŭ pentru fericirea ţăreĭ; asiguraţi-l de asemene pe M. S. că Romîniĭ ştiŭ a fi credincioşĭ tratatelor“.[134]

Dacă inima Romînilor creştea la auzul acestor cuvinte, pe care eĭ poate nu crezuse nicĭ odată că le vor putea rosti cînd-va, cu cît maĭ mult trebuiaŭ eĭ să se înalţe, cînd vedeaŭ chiar cu ochiĭ manifestîndu-se în afară puterea ascunsă ce-ĭ insufleţia acuma, întrupată în tabăra de la Ploeştĭ! Se concentrase aicĭ, în decursul luĭ Iulie, 10 batalioane de linie a 750 de oamenĭ, un batalion de grănicerĭ de 800 de oamenĭ, două de artilerie de 14 tunurĭ cu cîte 250 de oamenĭ, 6 escadroane de lăncierĭ cu 170 de călărĭ, 7 escadroane de dorobanţĭ de cîte 180 de oamenĭ, în totul vre-o 12,000 de ostaşĭ. Pretutindene pe unde trupele treceaŭ, ele eraŭ sărbătorite, salutate cu înfocare, primite în gazdă cu bucurie, ospătate şi dăruite cu îmbelşugare. Se vedea un popor întreg care renăştea spre încrederea în sine, la atingerea cu manifestarea契 putereĭ sale, armata ce o reprezenta.

Domnitorul însă, pe lîngă ţinta politică ce urmărea, maĭ căuta, prin tabăra de la Ploeştĭ, „să pună în atingere armatele surorĭ, spre a le contopi în acelaş simţimînt de patriotismu şi demnitate naţională“.[135]

133. *Patria*, 18 Iunie. Cauza întîrziereĭ, era cum s'a spus, aşteptarea rezultatuluĭ războiuluĭ franco-austriac. Vezĭ maĭ sus, p. 73.
134. *Steaua Dun.*, 10 Octomvrie 1859.
135. *Patria*, 17 August 1859.

La inspecţia pe care domnitorul o face taberei, inainte de a se aşeza în mijlocul eĭ, el spune cuvintele: „Sunt mulţămit de d-voastră şi vă stă în mînă, ca într'o zi ţara noastră să vă poată datori mărirea“.[136] Domnitorul apoĭ maĭ credea că prin oştirea adunată, la vreme de nevoie „să poată a se împotrivi uneĭ năvălirĭ turceştĭ; căcĭ Turcia deprinsă a fi tratată ca un copil răsfăţat, putea să-şĭ permită o cutezanţă care să fi ramas nepedepsită, dacă ar fi izbutit“.[137] Pe lîngă această măsură, eminentă pentru închegarea legăturilor de unire, se maĭ fac încă următoriĭ paşĭ în aceeaşĭ direcţie. Cesar Librecht este numit, pe lîngă inspectoratul poştelor şi al telegrafelor din Moldova, şi la acel din Muntenia, unificîndu-se astfeliu administraţia acesteĭ însămnate ramurĭ din viaţa statuluĭ.[138] Se numeşte, în 31 Oct., Costache Negri, agentul Moldoveĭ, gerant ad-interim şi al Ţăreĭ Romăneştĭ la Constantinopole.[139] Această unificare, de o cam dată ascunsă sub însuşirea de ad-interim, a reprezentanţeĭ Principatelor-Unite la Poartă intr'o singură persoană, avea o mare însămnătate politică; era însă urmarea firească a unităţeĭ domnieĭ care nu maĭ putea fi reprezintată, faţă cu puterea supremă, prin doĭ agenţĭ deosebiţĭ. Municipalitatea din Bucureştĭ face o nouă pecete, în care se pune vulturul şi zimbrul.[140] Se propune în comisia centrală o lege pentru unificarea autorităţilor poliţieneştĭ şi municipale din ambiĭ Focşanĭ, ceĭ moldoveneştĭ şi ceĭ munte-

136. *Tribuna*, 6 August 1859.

137. St.-Marc Girardin în *Journal des Débats* 28 (16) Iulie 1859.

138. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 1 Maĭ 1859. Comp. *Steaua Dun.*, 22 Maĭ 1859. Aceeaşĭ măsură era să fie aplicată şi inspectoratuluĭ şcoalelor.

139. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 16 Noemvrie 1859. Prin scrisorile luĭ din 10 şi 14 Decemvrie 1859, Negri înştiinţază pe domnitor că îndoita luĭ numire a fost recunoscută de toate puterile şi numaĭ Poarta maĭ face greutăţĭ. In 5 Ianuarie 1860, Negri arată că şi Poarta l'a recunoscut. *Corespondenţa luĭ C. Negri cu domnitorul* (copiile scrisorilor scrise de mîna luĭ Negri, în biblioteca Academieĭ romîne) p. 1, 4 şi 7.

140. *Steaua Dun.*, 2 Septembrie 1859.

neştĭ.[141] Ministerul din Iaşĭ trimiţînd o lege în desbaterea comisieĭ centrale, pe cînd domnul se afla în Bucureştĭ, arată că o trimite în numele domnuluĭ *care ar lipsi din ţară.* Comisia centrală dispune a se pune la dosar comunicarea ministeruluĭ moldovenesc, întru cît „nu se poate spune că, atuncĭ cînd domnitorul se afla în Bucureştĭ, el ar lipsi din ţară".[142]

Orĭ cît ar fi fost de nemulţămite unele din organele timpuluĭ cu mersul trebilor, nu se poate tăgădui că poporul romîn urca mereŭ calea ce era să-l scoată din turma robilor şi să-l aşeze în rîndul popoarelor. Unitatea luĭ morală şi administrativă făcea paşĭ tot maĭ hotărîţĭ; vrednicia naţională se întărea pe fie ce zi; egalitatea se îndruma şi ea cu destulă tărie şi ajuta a preface starea antediluviană a societăţeĭ romăneştĭ, în una maĭ conformă cu principiile civilizaţieĭ.

Să vedem cum stăteaŭ lucrurile cu altă idee, îmbinată cu prefacerea stăreĭ poporuluĭ romîn, cu ideea de libertate, acea formă a vieţeĭ ce este maĭ totdeauna înabuşită de toate ocîrmuirile, şi anume să cercetăm această împrejurare la una din întrupările eĭ cele maĭ gingaşe, la libertatea preseĭ.

Nu trebue să ne mirăm dacă aflăm, în această privire, ţările romîne sub două regimurĭ deosebite: în Moldova o libertate foarte întinsă, iar în Ţara Romănească sistemul avertisementelor. In Moldova, libertatea preseĭ fusesă întrodusă de principele Grigore Ghica şi, după o scurtă înlăturare pe timpul căimăcămieĭ luĭ N. Vogoride, fusese reîntrodusă de căimăcămia de treĭ, şi sub acest regim o aflase Cuza la a

141. *Protocolul* LXXIII. Proiectul de lege în *Protocolul* LXXVII.
142. *Protocolul* XLV.

luĭ întronare. In Ţara Romănească presa nu dobîndise nicĭ odată libertatea. Nu e vorbă, Alex. Ioan I abrogase regimul aspru al preseĭ din Ţara Romănească, a doua zi după prima luĭ sosire în Bucureştĭ, în 22 Fevruarie 1859, întroducîndu-se acolo provizoriŭ legea din Moldova.[143] De şi această stare era de a dreapta Milcovuluĭ numaĭ o îngăduială, totuşĭ gazetele luară în curînd şi aicĭ un avînt foarte mare care nu prea plăcea claseĭ conducătoare. Am văzut că unul din motivele răsturnăreĭ ministeruluĭ Filipescu-Golescu în ziua de 27 Martie, fusese şi licenţa cea prea mare a preseĭ, ocrotită de D. Brăteanu, ministrul de externe din acel minister.[144] In 27 Aprilie foile din Bucureştĭ sunt înştiinţate de ministerul Creţulescu „să aibă a-şĭ înfrîna tonul; la din contra ocîrmuirea va fi nevoită a lua măsurĭ“.[145] Ministerul şi prezintă după aceea, adunăreĭ muntene, o lege asupra preseĭ, care este însă răspinsă de adunare, pe motivul, nu că adunarea ar descuviinţa-o, dar pe acela că fiind o lege de interes comun ambelor principate, iniţiativa eĭ trebue să plece de la comisia centrală. Lucru destul de straniu, domnitorul, salutat de adunarea muntenească, în ziua de 5 Iunie, răspunde că „e fericit că s'a răspins legea asupra preseĭ, *prezentată de ministerul săŭ;* că maĭ bine e ceva licenţă“.[146] Şi maĭ straniŭ este însă faptul, că ministerul nu iea această

143. *Naţionalul,* 26 Februarie 1859. *St. Dun.,* 2 Martie 1859.
144. Maĭ sus p. 83.
145. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.,* 27 Aprilie 1859. Dar nicĭ în Iaşĭ rostirea cugetărilor nu era aşa de liberă, precum se părea. Ioan Ionescu este împiedecat, în anul 1859, de a urma maĭ departe cu ţinerea cursuluĭ săŭ de Economia politică, fiind că criticase în el maĭ multe măsurĭ luate de guvern. Inchiderea era bazată pe motivul că s'ar fi alunecat în politică. Urechia, *Istoria şcoalelor,* p. 169.
146. *Patria,* 18 Iunie 1859. Lucrul putînd părea neobicinuit, reproducem şi cele spuse de *Naţionalul,* 7 Iunie 1859, în darea de samă asupra primireĭ capuluĭ statuluĭ care „felicită camera pentru răspingerea proiectuluĭ de lege asupra preseĭ prezintat de ministerul săŭ“. *Place c. Walewsky,* 30 (18) Iunie (*Acte,* IX, p. 347), observă cu acest

descuviințare formală a domnitoruluĭ drept un semn de disgrație și urmează înainte a rămînea în treburĭ, încă un simptom al lipseĭ de principiĭ în viața parlamentară a timpuluĭ aceluia, cel puțin în sensul cum este ea înțăleasă astă-zĭ. Tot pe atuncĭ, ministerul de interne din Moldova intentînd un proces de presă *Steleĭ Dunăreĭ*, pentru un articol împotriva comisieĭ centrale, renunța la acest proces, probabil după cererea domnitoruluĭ și de sigur nu fără a luĭ învoire.[147] Din aceste două acte se vede că domnitorul era pe atuncĭ partizan al libertățeĭ ba chiar al oare căreĭ licențe a preseĭ. Cu toate aceste, ocîrmuirea și cu domnitorul sunt nevoițĭ să expulzeze peste hotar pe Carini, redactorul (supus străin) al ziaruluĭ *Libertatea*, pentru un articol contra luĭ Napoleon și apoĭ pe unul Grossmann, de la ziarul german din Bucureștĭ, pentru un alt articol contra împăratuluĭ Austrieĭ.[148]

In curînd însă guvernul muntean găsi de cuviință a lovi și în foile romîne și anume în ziua de 24 Septemvrie declară, prin o măsură polițienească și fără judecată, de suspendate ziarele *Romînul* și *Nichipercea*. Aceste două organe atacase pe N. Crețulescu ministrul de interne, și anume *Romînul* prin pana principeluĭ Dimitrie Ghica, pentru o mașină de curățit lacul Cișmegiuluĭ, a luĭ Kinezu, pentru speculațiile casierilor cu baniĭ publicĭ și a luĭ Voinescu, pentru că fusese scos, după cum pretindea el, fără drept, din prefectura de Buzeŭ. Nichipercea îșĭ bătea joc de N. Krețulescu, cînd acesta luase asupra luĭ și ministerul de externe, retrăgîndu-se titularul. Ziarul umoristic zicea: „Toțĭ Romîniĭ adevărațĭ iubesc unirea saŭ cel

---

prilej: „Lorsqu'un Prince qui se dit constitutionnel, félicite publiquement la chambre d'avoir rejeté une loi, présentée par son ministère, on a le droit de se demander s'il n'est pas fou".

147. *Steaua Dun.*, 10 Iulie 1859.

148. *Naționalul*, 19 Iulie 1859.

puţin zic că o iubesc. Eĭ bine dar, pe acest principiŭ pe care eŭ unul îl ador, am îndrăzni, cu voia dumneavoastră, a propune şi unirea portofoliilor în mîna unuĭ singur ministru, şi aceasta din două puncte de vedere: întâĭ că am scăpa de nebuneasca convoatiză, de gelozie, de pizmă, de intrigă, de desacordurĭ, şi al doile, căcĭ e maĭ lesne a găsi un om capabil şi integru, decît şapte. Iar dacă ni s'ar cere candidatul nostru, fără linguşire o mărturisim, că am recomanda pe onorabilul doctor în medicină şi hirurgie, domnul N. K. (Neculaĭ Kreţulescu ministrul de interne) care promite două avantaje: unul politic şi altul ştiinţific. Dacă în cel d'întâĭ nu va reuşi, cum e probabil, suntem sigurĭ că vom trage un profit din cel de al doile, fiind anul foarte bolnăvicios".[149] N. Creţulescu ordonă suspendarea foilor ce uitase atît de mult respectul datorit ocîrmuireĭ.[150] Se face o suplică din partea *naţieĭ* către domnitor contra închidereĭ gazetelor,[151] şi o întrunire în sala Bossel, în ziua de 27 Septemvrie, care întrunire este însă spartă de poliţie, arestîndu-se cu acest prilej maĭ mulţĭ partizanĭ aĭ ideilor noue: C. A. Rossetti, M. Kinezu, G. Serurie, N. Oraşanu şi G. Valentineanu. Domnitorul, urmînd principiul constituţional, încuviinţază restrîngerea libertăţeĭ preseĭ, cerută de ministerul săŭ,[152] pe cînd tot pe atuncĭ gazetele din Moldova sunt scutite de port la poştă.[153] Ca un semn al legătureĭ ce unia partizile naţionale şi progresiste din ambele ţărĭ, Cogălniceanu se oferă a apara pe ceĭ închişĭ de la întrunirea din 28 Sept.[154]

---

149. *Nichipercea*, 2 Septemvrie 1859. Nouă ce suntem deprinşĭ cu alt-feliŭ de polemice, aceste cuvinte ni se par jucăriĭ. Oameniĭ timpuluĭ însă se simţeaŭ foarte atinşĭ prin asemenea necuviinţĭ.
150. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 25 Septemvrie 1859.
151. *Steaua Dun.*, 10 Octomvrie 1859.
152. Decret din 2 Oct. *Mon. of.* al *Ţăreĭ Rom.*, 4 Oct. 1859.
153. *St. Dun.*, 28 Oct. 1859.
154. *Ibidem*, 14 Noemvrie 1859.

Curtea, cu toate că magistrații eĭ eraŭ amovibilĭ, achită pe ceĭ învinuițĭ, descuviințînd astfeliŭ fapta ministeruluĭ Crețulescu.[155]

Incă de la 1 Septemvrie izbucnise o criză ministerială în Bucureștĭ, prin retragerea ministruluĭ de externe Scarlat Fălcoianu, apoĭ a celuĭ de războiŭ și în sfîrșit prin acea a președinteluĭ consiliuluĭ N. Crețulescu care înlocuise pe C. Crețulescu în președenție. In 11 Octomvrie se alcătuește un noŭ minister sub Ioan Ghica la interne și președinte, V. Alexandri la externe, C. Golescu la culte, G. Crețanu la justiție, Cornescu la războiŭ, Steriade la finanțe și Bălăceanu la control.[156]

Cauza cădereĭ ministeruluĭ Crețulescu fusese în primul loc spargerea întruniriĭ de la Bossel și arestarea provocatorilor eĭ; apoĭ neizbutirea împrumutuluĭ de 8,000,000 de leĭ, din care se subscrisese, până la căderea luĭ Crețulescu, abia 859,829 ;[157] însfîrșit nerealizarea aplicăreĭ măsureĭ, de a se îndatori mănăstirile închinate la răspunderea unuĭ sfert din veniturile lor către casa statuluĭ, măsură care trăgănîndu-se, fusese zădărnicită prin intervenirĭ politice, pe cînd în Moldova, unde se lucrase maĭ răpede, ea izbutise.

Disolvarea adunărilor. In ziua chiar a convocăreĭ adunărilor din Moldova și din Muntenia, după

155. *Monitorul of. al Țăreĭ Rom.*, 12 Oct. *Steaua Dun.*, 23 Noemvrie 1859. Instrucțiunea acestuĭ proces, cel întăĭ proces politic din țările romîne, a apărut și în o broșură: *Instrucția procesuluĭ întîmplat la 28 Septemvrie în sala Bossel*, Bucureștĭ 1859. Vezĭ și *Reforma* luĭ G. Valentineanu, 1 Noemvrie 1859.

156. *Monitorul* citat în nota precedentă.

157. *Ibidem*, 16 Septemvrie 1859. Numaĭ cît mult maĭ tîrziŭ ajunge această sumă la 3,073,645 de leĭ, maximul ce s'a putut obținea a se subscrie. (Raportul luĭ Steriade către domn. *Ibidem*, 27 Maĭ 1860). In ședința din 29 August 1860. (*Ibidem*, 16 Septemvrie 1860). C. Filipescu, cu prilejul unuĭ alt împrumut pentru arme, propune iar o subscriere națională. „Dacă acea de an n'a reușit, spunea el, a fost din pricină că nu era pentru arme“.

cetirea unuĭ foarte lung mesaj ce conţinea proiecte de reformă pentru reorganizarea ţărilor, ambele adunărĭ sunt disolvate. Această măsură se luase aşa din senin, fără ca vr'un motiv actual să o fi îndreptăţit. Acel dat de ocîrmuire era, că adunările avuse menirea de a alege pe domn, iar nu de a organiza ţările; că ele fusese adunărĭ constituante şi nu legiuitoare.

Adevărata pricină a disolvăreĭ adunărilor fusese însă alta: Cît timp poziţia exterioară a domnitoruluĭ nu era asigurată, prin recunoaşterea îndoiteĭ alegerĭ de către puterile europene, el trebuia să sufere toate capriciile adunărilor care-l înălţase, prin voturile lor, pe scaunul Principatelor-Unite: de altfeliŭ domnitorul avea destule temeiurĭ de a fi nemulţămit de ţinuta lor: alcătuite în majoritate din partidul drepteĭ, dacă ele nu se împrotivise chiar făţiş reformelor, doriaŭ să meargă cît se poate de încet. Ministerele, de şi nu aşa de rostite în coloarea politică, încît să pună o desbinare între ele şi adunărĭ, nu izbutise, chiar cu această purtare împăciuitoare, să se mănţină la guvern.[158] Reforme se făcuse cîte-va; ele eraŭ însă neîndrăzneţe şi reţinute, temîndu-se oare cum de a apărea la lumina zileĭ. Pe de o parte răsturnarea ocîrmuirilor, pe de alta purtarea comisieĭ centrale în votarea Art. 34 al Constituţieĭ cînd cu cererea princepeluĭ străin, indispusese pe domn în protiva acestuĭ feliŭ de reprezentare a poporuluĭ, precum îl indispusese şi respingerea propunereĭ de schimbare a legeĭ electorale.

De îndată ce fusese recunoscut de Poartă şi de puterile garante, domnitorul crezu că poate să se emancipeze de sub epitropia în care-l ţinuse până acuma adunările, din acăror vot el ajunsese domn. *Moni-*

158. Vioreanu în *Naţionalul,* 17 Septemvrie 1859.

torul oficial al Moldoveĭ lămureşte într'un articol de polemică cu *Steaua Dunăreĭ*, pentru ce adunările care, după părerea luĭ, nu eraŭ menite a înzăstra ţările cu legĭ, nu fusese disolvate până atuncĭ. „Factul îndoiteĭ alegerĭ încă nu era consacrat de Europa. Adăogîndu-se către aceasta, complicaţiile politiceĭ europene din anul trecut, nu ar fi fost iertat unuĭ guvern naţional, să lipsască ţara de reprezentanţiĭ săĭ, aĭ căror prezenţă putea să fie cerută de la un moment la altul".[159] Ba domnitorul simţind cît i se întărise poziţia, prin recunoaşterea alegereĭ sale, iea în mesajul de disolvare a adunărilor, un ton ameninţător, faţă cu „acele capete în care maĭ rămăsese oare care sperărĭ şi visurĭ personale care ar trebui să se stîngă, întru cît atît ţara cît şi Europa s'aŭ pronunţat în chestia politică a Principatelor".[160] Domnul putea cu atît maĭ mult să înalţe glasul, cu cît disolvarea adunărilor fusese aprobată de ambasadoriĭ puterilor din Constantinopol.[161]

Dacă însă puterile încuviinţaŭ acea măsură, opinia publică din ţară părea împărţită între două simţiminte tot atît de puternice: bucuria că lovise în partidul drepteĭ şi teama pentru acest act de o netăinuită autoritate. Aşa *Romînul*, de şi ceruse el însuşĭ disolvarea adunărilor, ca nereprezentînd năzuinţele ţărilor, susţinea că „disolvarea ar fi trebuit să se facă asupra unuĭ fapt, de oare-ce numaĭ atuncĭ apelul la ţara ar fi avut un înţăles, ea avînd a hotărî între puterea executivă şi majoritatea adunăreĭ". *Steaua Dunăreĭ* împărtăşeşte acelaş mod de a videa. Şi ea combătuse adunările, căcĭ dacă lucrurile mergeaŭ răŭ, nu era din pricina putereĭ executive, ci maĭ mult din acea a adunărilor.

---

159. *Mon. of. al Moldoveĭ,* 15 Fevruarie 1860.
160. *Ibidem,* 17 Decemvrie 1859.
161. *Negri* către *domnitor,* 14 Decemvrie 1859. *Corespondenţa* p. 4.

Numita foaie găsește o dureroasă priveliște în adunarea din Moldova. Cu toate aceste, este de părere că „disolvarea a produs în întreaga țară o adîncă și intinsă nemulțamire". Un articol de polemică din Monitorul oficial atinge această contrazicere, iar *Dîmbovița* organ oficios, aprobă deadreptul disolvarea.[162]

Alt motiv, încă maĭ adînc, al disolvăreĭ adunărilor reiesă din următoarele împrejurărĭ:

Prin întarirea domnuluĭ în capul ambelor țărĭ romîne, se făcuse o însămnată strămutare în dispozițiile constituțieĭ cuprinse în Convenția de Paris. Comisiunea centrală care se arătase așa de puțin plecată domnitoruluĭ, nu maĭ avea însămnătatea ce i-ar fi revenit în ipoteza celor doĭ domnĭ. „Dacă această comisie ar fi fost să funcționeze sub doĭ domnĭ și așa zicînd între două cară guvernamentale, cărora le ar fi fost cîrmace comună, de bună samă că la nevoie ar fi putut sări din locul de onoare de lîngă amîndoĭ domniĭ ca să se pună în partea unuia numaĭ, să-ĭ dee strămutare şi să meargă un car maĭ tare, tîrînd și pe celalalt după dînsul; însă acum, cînd pe capra carelor, legate între sine prin o osie comună, stă unul și acelaș domn, comisia centrală nu are loc de cît îndăraptul caruluĭ".[163] Această foarte nimerită asămăluire caracterizază prea bine schim-

162. *Romînul*, 1—4 Ianuarie 1860, *Steaua Dunăreĭ*: cererea de disolvare 4 și 12 Maĭ 1859; critica disolvăreĭ, 9 si 15 Decemvrie 1859. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 17 Decemvrie 1859; *Dîmbovița*, 6 Ianuarie 1860. Disolvarea adunărilor prilejise un articol violent în *Steaua Dun.*, 18 Ianuarie 1860, din partea d-luĭ Dim. A. Sturza, fost ministru, ceea ce i atrase două procese de presă, în care fu aparat de Cogălniceanu, dar condamnat la 2 lunĭ de închisoare în o mănăstire. Sentința se execută cu mare grăbire (*Monitorul of. al Mold.*, 21 Ian. 1860). În 20 Ianuarie, Sturza telegrafiază din Piatra: „Astă-zĭ merg în închisoare, de unde trimit salutare amicilor meĭ politicĭ". (*Steaua Dun.*, 20 Ianuarie 1860).

163. *Tribuna*, 7 Sept. 1859.

barea de poziție a domnuluĭ față cu autoritatea aceea care singură maĭ înainte reprezenta unirea țărilor romîne. De cînd unirea se întrupase într-o singură persoană, acea însamnată și impunătoare a domnuluĭ comun, rolul comisieĭ centrale se întunecase cu totul. Aceste considerațiunĭ fac pe domnitor să răspingă, de și sub o formă îndulcită, lucrarea cea mai de samă a comisieĭ centrale, proiectul de constituție care propunea realizarea imediată a unireĭ de fapt, prin contopirea ocîrmuirilor și a adunărilor și prin înființarea uneĭ singure capitale în Bucureștĭ, pe lîngă că revenia la ideea unuĭ principe străin. Această propunere putea aduce țarile romîne în greutățĭ exterioare; căcĭ dacă Europa, după stăruințele Franțieĭ, trecuse cu viderea călcarea Convențieĭ, prin îndoita alegere a aceluiaș domnitor, nu era înțălept acuma a o zădărî din noŭ, prin o nouă lovitură dată actuluĭ internațional, pe care se răzăma întreaga nouă clădire a viețeĭ romăneștĭ. De aceea domnitorul, în răspunsul săŭ din 30 Noemvrie 1859, la adresa prin care comisia centrală îĭ comunică proiectul de constituție, spune că: „aplaudă din toată inima la simțirea națională ce v'aŭ inspirat în redacția acestuĭ act; însă orĭ cît de puternică ar fi dorința de a videa realizate aspirările politice ale țăreĭ, noĭ trebue înainte de toate să ne ferim de a compromite interesele sale de față, prin adoptarea de măsurĭ hazardate. Prin urmare voĭ lăsa întrebuințarea proiectuluĭ la un timp ce va fi maĭ favorabil. Pănă atuncĭ guvernul meŭ va lua din el, indicațiĭ prețioase pentru pregătirea legilor. Ceea ce voește Romănia acum, este ca să ne ocupăm cu revizuirea codicilor, cu organizarea finanțelor, a justițieĭ și a tuturor ramurilor administrative, punîndu-le în armonie cu Convenția. Guvernul meŭ este gata a ajuta pe comisiunea centrală întru îndepli-

nirea datoriilor sale speciale care îĭ sunt hotărît arătate de Convenție, în planul general al reorganizăreĭ noastre".[164] Cînd Alexandru Ioan I răspingea constituția votată de comisia centrală, el lucra în sensul vederilor politiceĭ europene, și ambasadoriĭ din Constantinopole spun luĭ Negri, că și constituția din Focșanĭ era protivnică Convențieĭ, și că bine a făcut domnul cînd nu a primit-o".[165]

Politica domnitoruluĭ era de a înainta cu prudență și de a nu juca totul pe o carte; el ținea deci în mare samă raporturile luĭ cu puterile garante. Comisia centrală și adunările compuse în majoritățile lor, din aceleașĭ elemente, îl împingeaŭ însă pe calea măsurilor îndrăznețe și pripite, pe care el, după feliul cugetăreĭ sale, nu le putea urma. Era pus deci în cumpănă: trebuia să țină samă, saŭ de voința reprezentațieĭ naționale, saŭ de acea a Europeĭ. El preferâ pe aceasta din urmă și de aceea disolvă adunările și deci și comisiea centrală, emanațiunea lor. Epureanu în ședința din 25 April 1860 spune, că „trebuia să ne ferim de un conflict ce ar fi izbucnit între guvern ce rămînea pe tărîmul Convențieĭ și comisiunea centrală ce s'ar fi mănținut pe acel al constituțieĭ votate de dînsa și care calca Convenția. Alt mijloc de a evita acest conflict nu era de cît disolvarea adunărilor",[166] și tot așa cugeta și domnitorul în o scrisoare cătră Negri în care îĭ spune: că „din tribuna camerilor elective și de pe jețurile comisiuneĭ centrale s'a făcut apel într'un chip maĭ mult saŭ maĭ puțin acoperit, cînd la năzuințele unioniste, lingușind pe uniĭ prin piedicile aruncate îndeplinireĭ reformelor constituționale și căutînd a îm-

164. Reprodus între altele de *Steaua Dunăreĭ*, 8 Dec. 1859.
165. *Negri* cătră *domnitor*, 14 Dec. 1859. *Corespondența* p. 4.
166. *Mon. of. al Mold.*, 7 Maĭ 1860.

pinge pe alţiĭ în exagerărĭ primejdioase saŭ ne la timpul lor, *pentru a ne pune în alternativa de a jigni saŭ Convenţia saŭ simţimîntul naţional. Proiectul de constituţie lucrat de comisiunea centrală este o dovadă despre aceasta.* Astfeliŭ am fost nevoit să disolv camerile care, urmînd mişcăreĭ naţionale, întrunise pe capul meŭ coroana ambelor principate".[167]

Partidul drepteĭ simţi îndată că disolvarea adunărilor era o lovitură care-l ţintea. Văzînd însă că trebuia să se supună putereĭ împrejurărilor şi să lupte cu armele cu care era atacat, înaintea unuĭ tribunal până atuncĭ necunoscut în ţările romîne, opinia publică, înfiinţază, cu începutul anuluĭ 1860, o foae în Bucureştĭ, care să reprezinte interesele şi modul săŭ de a videa în mersul trebilor. Foaea fu botezată *Conservatorul progresist,* căutînd, prin titlul săŭ, să se arăte ca reprezentînd ambele curente, a păstrăreĭ trecutuluĭ şi a îndrumăreĭ pe calea viitoruluĭ. *Romînul* salută apariţia acestuĭ ziar cu cuvintele: „iesă în sfîrşit, şi pentru întâia oară, şi partida cea veche în faţa naţiuneĭ, cu stindardul săŭ, şi recunoaşte astfel a eĭ suveranitate".[168]

Alexandru Ioan I, la sfîrşitul anuluĭ săŭ întâĭ de domnie, iea o poziţie maĭ rostită faţă cu partidul drepteĭ, răspingînd proiectul săŭ de constituţie şi disolvînd adunările. Cu ministeriĭ alcătuite din partidul propăşireĭ moderate, precum era Ioan Ghica în Muntenia şi Em. Costache Epureanu în Moldova şi aşteptînd ca nouele alegerĭ să-ĭ dee adunărĭ maĭ

167. Memoriul *domnitoruluĭ* către *C. Negri* transmis agenţilor puterilor în 1 Maĭ 1861. *Archives diplomatiques* 1861, IV p. 263. Principele N. Suţu, în *Mémoires,* p. 379 spune despre domnitor: „Le prince était furieux contre la Constitution et m'assura qu'elle ne verrait jamais le jour".

168. *Romînul,* 9 Ianuarie 1860.

mlădioase, el gîndea că a sosit în sfîrşit momentul ca stărpele lupte ce-ĭ paralizase orĭ ce mişcare până atuncĭ să înceteze; că timpul munceĭ rodnice sosise prin care el trebuia să spargă drumul larg şi mare al propăşireĭ, prin pădurea înţălenită a vechilor deprinderĭ.

Să urmărim domnia luĭ, în această nouă perioadă a evoluţieĭ sale.

CAP. IV

DE LA INTĂIA PĂNĂ LA A DOUA DISOLVARE

(6 Dec. 1859—29 Ian. 1861).

Adunările cele noue. Disolvîndu-se adunările din ambele ţărĭ, se procede la noue alegerĭ care daŭ un rezultat prea puţin deosebit de acel al adunărilor trecute. Organele timpuluĭ calculează în deosebite chipurĭ elementele din care nouele adunărĭ se alcătuiaŭ.[1] Un lucru era netăgăduit: nicĭ în aceste camere, guvernul nu putea să se sprijine pe o majoritate sigură. Adunările eraŭ, ca şi cele disolvate, absolut neatîrnate de ministerele care preşidase ale lor alegerĭ, şi era prea firesc lucru ca să fie aşa, întru cît „colegiile electorale alesese pe aceiaşĭ barbaţi din adunările trecute".[2]

Această situaţie politică, creată prin o lege electorală de tot restrînsă, nemulţamia pe partidul progre-

---

1. *Romînul*, 24 Fevruarie 1860, socoteşte: 28 din dreapta, 22 din stînga şi 17 guvernamentalĭ, pentru adunarea munteană. *Dîmboviţa* citată de *St. Dun.*, 14 Martie 1860, alcătueşte următorul tabloŭ comparativ al adunărilor muntene din 1859 şi 1860:

1859—74 deputaţi, 21 ultraconserv. 23 conserv. 10 liberalĭ, 20 ultraliber.
1860—68 „ 10 „ 25 „ 19 „ 14 „

Vezi şi *Naţionalul*, 23 Martie 1860.

2. *Naţionalul*, ale căruĭ cuvinte sunt reproduse, aprobîndu-le, de *Conservatorul progresist* 21 Iulie 1860. Comp. *Steaua Dun.*, 26 Octomvrie 1860.

sistă care se credea sigur a dobîndi majoritatea, de îndată ce s'ar fi lărgit ceva cercul electoral. Un glumeț își bate joc, cu mult spirit, de sistemul absurd de reprezentare al țăreĭ, răstrîns numaĭ la clasa cea maĭ bogată, ca și cînd ea singură ar fi avut interese de apărat. El spune : „Interesîndu-mă a cunoaște maĭ de aproape numărul total al familiilor ce compun națiunea romînă, mă hotărîĭ a lua în mînă numărul 2 al *Steleĭ* și, reculegînd toate somele indivizilor cuprinșĭ în listele electorale publicate după Monitor, m-am convins că națiunea romînă în Moldova se constitue din numărul de 1300 de indivizĭ“.[3] Grigore Cuza observă că : „a se spune că țara a fost atinsă, prin măsura disolvăreĭ adunăreĭ, este a exagera lucrurile, întru cît ea nu participă la viața publică; că adunarea era maĭ mult reprezentanta uneĭ clase, decît acea a țăreĭ, și aceasta din urmă trebuia să fie cu atîta maĭ nepăsătoare de soarta adunăreĭ, cu cît până acuma nu s'a făcut maĭ nimic, în scopul îndeplinireĭ art. 46 din Convenție“.[4] Dar nu numaĭ organele preseĭ și uniĭ deputațĭ eraŭ de părere a se lărgi dreptul electoral; însuș domnitorul împărtășia aceleașĭ părerĭ, după cum s'a văzut din înfățoșarea proiectuluĭ de reformă al legeĭ electorale trimis comisieĭ centrale și pe care ea îl răspinsese.[5]

De altă părere însă era majoritatea adunărilor însășĭ. Cînd fu vorba să se voteze proiectul pentru camerile de agricultură în Țara Romănească, adunarea

3. *St. Dun.*, 2 Martie 1860.

4. Ședința din 25 Aprilie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 7 Maĭ 1860.

5. *St. Dun.*, 15 Fevruarie 1860, spune că domnitorul trecînd prin Buzăŭ spre Bucureștĭ, ar fi rostit către președintele Tribunaluluĭ cuvintele următoare: „domnule, știĭ că legea electorală este îndestul de restrînsă ; vă recomand să n'o maĭ restrîngețĭ, ci D-v. lărgițĭ cît vețĭ putea cercul alegătorilor, care cu cît vor fi maĭ mulțĭ, cu atît adevărul se va vedea maĭ bine. Nu răspingețĭ pe alegătorĭ, nu-ĭ șicanațĭ“. Se vede cît de colo că eraŭ aceste vorbe puse de organul progresist în gura domnitoruluĭ care nu putea îndemna la călcarea legilor.

primi un amandament, după care numaĭ proprietariĭ cu venit fonciar de 1000 de leĭ să poată face parte din ele.[6] Nicĭ macar în daraverile economice nu voiaŭ mariĭ proprietarĭ să stee alăturea de ceĭ micĭ; dar însă în cele politice! Cu toate aceste adunarea moldovenească nu poate face altfeliŭ, decît a anula ridicula alegere a deputatuluĭ de Ismail de către un singur alegător, decretînd prin aceasta însuş acel colegiu de incapabil de a trimite un deputat şi decĭ lipsind pe o parte din ţară de reprezentantul eĭ legal în adunare—cea maĭ bună critică a legeĭ electorale.[7]

Şi cu toate aceste, de astă dată, guvernul şi maĭ ales acel din Moldova exercitase oare-care presiune asupra alegerilor, spre a face să-ĭ iasă candidaţiĭ. Desvălirea acestor presiunĭ, de care eraŭ învinuiţĭ maĭ ales doĭ miniştri, acel de externe Gr. Balş şi acel de justiţie D. Miclescu, spre a fi aleşĭ la Neamţ şi la Dorohoiŭ, aduce chiar căderea ministeruluĭ Epureanu. Legalitatea face şi aicĭ pe partidul progresist să dee mîna drepteĭ, şi Cogălniceanu, făcînd să se primească o propunere de anchetă privitoare la modul cum se efectuase alegerea celor doĭ miniştri, eĭ îşĭ daŭ dimisia, împreună cu C. Rolla ministrul de interne ce se simţi şi el atins prin votul adunăreĭ. Această descomplectare a ministeruluĭ aduce curînd după aceea retragerea întreagă a cabinetuluĭ Epureanu, în 3 Aprilie 1860.[8] Este însămnător faptul că domnitorul trimite fostuluĭ săŭ ministru Gr. Balş, o scrisoare, în care îĭ mulţămeşte pentru eminentele slujbe şi îĭ rosteşte părerea sa de răŭ pentru a luĭ retra-

6. Şedinţa din 11 Iunie 1860. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 20 Iulie 1860.
7. Şedinţă din 14 Martie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 24 Martie 1860. Comp. *Steaua Dun.*, 14 Martie 1860.
8. *Steaua Dun.*, 11 şi 14 Martie 1860. *Mon. oficial al Moldoveĭ*, 14, 23, 24 Martie; 6 Aprilie 1860. Comp. *Naţionalul*, 31 Martie 1860. La Iaşĭ guvernul combătuse candidatura doctoruluĭ G. Cuciureanu, sprijinind pe C. Negruzzi, directorul statisticeĭ. *St. Dun.*, 25 Februarie 1860.

gere. Domnitorul deci părea a nu recunoaşte verdictul adunărei şi a aproba purtarea ministrului în alegeri. Această scrisoare era cu atîta mai neaşteptată, cu cît în adunare se preschimbase grele vorbe între Cogălniceanu, sprijinitorul propunerei de anchetă, şi Gr. Balş, ministrul învinuit de apăsare în alegeri. Acesta trătase destăinuirile lui Cogălniceanu de infame calomnii; iar Cogălniceanu răspunsese, că dacă ancheta va dovedi arătările lui, atunci Balş va trebui privit ca un ministru trădător.[9]

Actul domnitorului se înţalege însă, dacă luăm în privire, că el doria să întăriască în adunare elementul moderaţilor, al centrului, singurul care după părerea lui, urma o politică înţaleaptă. De aceea în răspunsul domnitorului la deputaţia partidului dreptei din Ţara Romănească, primită de el în ziua de 3 Fevruarie 1860, el îi spunea : că „va rămînea tare în linia lui de conduită care constă în a opri pe aceia care ar voi să prăvăliască ţara într'o cale hazardoasă şi să facă să mergă înainte pe acei care ar voi să împiedece cursul progresului, ţinînd ţara în vechea sa stare, saŭ cutezînd mereŭ a o face să mergă înapoi“.[10]

Această politică a domnitorului care nu se sprijinia pe nici una din partidele cele mai rostite şi voia să constitue o nouă alcătuire moderată, expunea ministerele a avea „doi duşmani în loc de unul“, cum iea aminte *Dîmboviţa*.[11] Politica domnitorului era însă firească; căci cum spune Ulysse de Marsillac, în *La Voix de la Roumanie*: „Principele Cuza cînd

9. *St. Dun.*, 22 Martie 1860. Tot aici se află şi scrisoarea domnitorului, reprodusă după Monitor.

10. *Steaua Dun.*, 15 Fevruarie 1860. De şi cuvintele domnitorului nu sunt luate din un izvor oficial, ele aŭ putut fi rostite, întru cît sunt aproape identice cu acele spuse de el la primirea din Iaşi, cu prilejul întoarcerei sale din Constantinopole. Vezi mai jos.

11. *Dîmboviţa*, 2 Aprilie 1860.

a venit la putere, s'a găsit în fața a două partide extreme, între care era tot atît de periculos de ales: Ideile vechilor boierĭ nu puteaŭ conveni tendințelor sale liberale; de altă parte era, în Muntenia, o fierbere ce trebuia liniștită. Oamenĭ aĭ căror bună credință nu putea fi bănuită, dar aĭ căror înțălepciune pntea da loc la îndoială, voiaŭ să-l tîrască în niște întreprinderĭ care ar fi compromis viitorul națiuneĭ. El căută întăĭ înlăturarea primejdieĭ în o împăcare, dar nu izbuti și rămase tot în greaua poziție de maĭ înainte. Afară de răul nemulțămireĭ partidelor extreme, puterea executivă era expusă la o vecĭnică luptă cu acea legiuitoare. De aicĭ disolvările de adunărĭ și schimbările necontenite ale ministerelor".[12] Tot așa spune și Bolintineanu că „domnitorul nu se hotărî a merge nicĭ cu liberaliĭ, nicĭ cu boieriĭ, nicĭ nu avea o partidă a sa credincioasă și capabilă".[13]

Domnitorul căuta însă, pe cît se putea, a urma o politică împăciuitoare. Se folosește de aniversara zileĭ de 24 Ianuarie, pentru a închide în Țara Romănească procesul turburăreĭ din 28 Septemvrie și a revoca toate avertisementele făcute ziarelor; iar în Moldova, pentru a anula toate osîndirile pentru delicte de presă.[14]

De și domnul voia să fie omul timpuluĭ săŭ, să se țină de principiul rostit de el altă dată, că maĭ bine

12. *La Voix de la Roumanie*, 19 Octomvrie 1861.

13. *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 33.

14. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 25 Ianuarie 1860. *Romînul*, 7 și 8 Ian. 1860; *Mon. of. al Moldoveĭ*, 25 Ianuarie 1860. *Steaua Dun.*, 26 Ian. 1860. Cu cîte-va zile maĭ înainte domnitorul graciase pe Goncescu și pe Pascu pentru condemnările lor, în procesele de presă cu Cogălniceanu. *Trib. romîna*, 21 Ianuarie 1860. Anume Cogălniceanu care apăra pe D. Sturza, în procesul de presă intentat luĭ de guvern, făcuse el însușĭ proces de presă celor două fețe aratate maĭ sus, unul pentru o broșură, *A bas la masque*, din *Indépendance Belge*; altul pentru un articol defăimător din *Buciumul* (*St. Dun.*, 18 Ian. 1860). Opoziția avea decĭ două măsurĭ: putea fi ofensată, dar nu putea ofensa.

ceva licență în presă, de cît zugrumare;[15] de și el iertase toate delictele provenite din tipar, este nevoit maĭ tîrziŭ, fața cu tonul tot maĭ pornit al ziarelor, a restrînge frînele, și în cuvîntarea luĭ rostită în ziua de 19 Noemvrie 1860 în Bucureștĭ, spune miniștrilor, că „până se va face o legiuire asupra preseĭ, se pot sluji de ordonanța în ființă, spre a pune o stavilă la orĭ ce abuz al preseĭ".[16] Această încurajare și are de efect, curînd după aceea, suspendarea iarășĭ pe cale polițienească a ziarelor *Independența* și *Nichipercea*, în 30 Noemvrie 1860, ceea ce aduce o interpelare în adunare, din partea luĭ Rossetti, asupra acesteĭ măsurĭ.[17]

Cu prilejul răsturnăreĭ ministeruluĭ Epureanu, se deslănțuiesc patimile politice într'un grad până atuncĭ neauzit în țările romîne. In afară de o scenă violentă dintre Balș și Cogălniceanu, adunarea însărcinînd o comisie compusă din C. Hurmuzaki, A. Panu și T. Balș, cu cercetarea dăreĭ de samă făcută de minister asupra activitățeĭ sale, raportul aceste comisiunĭ conchide la darea în judecată a ministeruluĭ, pe aceleașĭ motive pe care le adusese și cenzura comisieĭ centrale contra acestuĭ minister. Cogălniceanu însă izbutește a domoli pornirea și reduce lucrul numaĭ la descuviințarea faptelor ministeruluĭ, ca neconstituționale.[18]

Se vede că viața parlamentară se hrănea din ce în ce maĭ mult din urile și răsbunările personale, sporite la nemăsuratele, prin combaterea în alegere a deputaților care cu toate aceste izbutiaŭ.

Retrăgîndu-se ministerul Epureanu în ziua de 3 Aprilie 1860, domnitorul urmînd calea constituțio-

15. Maĭ sus, p. 133.
16. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 22 Noemvrie 1860.
17. *Ibid.*, 1 Decemvrie 1860. Comp. *Naționalul*, 11 Decem. 1860.
18. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 30 Sept. 1860.

nală, însărcinează pe vice-preşedinţiĭ adunăreĭ, Hurmuzaki şi Mavrogheni, cu alcătuirea unuĭ cabinet. Dar eĭ nu se pot înţălege cu domnitorul asupra aplicăreĭ constituţieĭ care decreta unirea efectivă, lucru privit de domn ca absolut primejdios.[19] El se adresază atuncĭ la partidul drepteĭ şi caută să compună un minister sub St. Catargiu şi Lascar Cantacuzino; dar nicĭ eĭ nu se pot întîlni cu domnul în părerĭ, din pricină că voiaŭ sâ ciuntească programul conţinut în mesajul din ajunul disolvăreĭ.[20] Văzînd domnitorul că nu se poate înţălege nicĭ cu dreapta, nicĭ de astă dată chiar cu centrul, se hotăreşte să se plece maĭ mult spre progresiştĭ, şi chiamă la preşidenţia consiliuluĭ pe Mihail Cogălniceanu.

De şi fruntaş al partideĭ progresiste, Cogălniceanu era foarte prudent şi ştiea să se plece împrejurărilor. El accentuase tot deauna nevoia de a se proceda, pentru efectuarea unireĭ, pe calea reformelor, spre a face unirea iubită şi bine primită de popor; se apropiese de domnitor, prin combaterea ideeĭ principeluĭ străin în comisia centrală şi, cu toate că votase şi el constituţia, cu unire efectivă, recunoscu îndată temeinicia întimpinărilor domnuluĭ contra acesteĭ prea timpuriĭ realizărĭ.

Cogălniceanu îşĭ compune ministerul, în ziua de 3 Maĭ 1860, din: Eug. Alcaz, M. Jora, Damaschin Bojinca, Gh. Adrian, Arhiereul Melhisedek şi D. Cozadini, şi în 5 a aceleiaşĭ lunĭ cabinetul citeşte programul săŭ adunăreĭ.[21]

Elementele cele noue din ţară aplaudează în una-

19. *St. Dun.*, 9 Aprilie 1860.
20. *Ibid.*, 26 Aprilie 1860.
21. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 30 Aprilie 1860, adaos. Comp. *St. Dun.*, 3 Maĭ 1860. De la 3 Aprilie până la 3 Maĭ Epureanu gerase afacerile. Melhisedek trebue să se retragă, în urma uneĭ interpelărĭ a luĭ Grigore Cuza, unchiul domnitoruluĭ, ca unul ce fiind călugăr, nu putea îmbrăca dregătoriĭ lumeştĭ.

nimitate, la venirea acestuĭ minister în fruntea trebilor. *Steaua Dunăreĭ* spune: „că în venirea la cîrma statuluĭ a unuia din redactoriĭ săĭ, se vede testimoniul cel maĭ eclatant că sacrele principiĭ de libertate și de dreptate aŭ încetat de a maĭ fi caua guvernelor din țara sa"; [22] iar femeia patrioată Sofia Hrisoscoleu (născută Cocea) din Fălticenĭ, scriea înflăcărată, la vrîsta de 20 de anĭ: „bucură-te acum, o tu patrie nenorocită, căcĭ ranele tale în curînd vor fi vindecate de fiiĭ tăĭ ceĭ bunĭ". [23] In programul săŭ, Cogălniceanu apasă maĭ cu deosebire asupra nevoieĭ a treĭ reforme de căpitenie: legea electorală, chestia țărănimeĭ și mănăstirile închinate. [24]

Ce se întîmplase, în acest răstimp, în țara soră? Evenemente de acelaș feliŭ ca și acele din Moldova, aduc răsturnarea cabinetuluĭ Ioan Ghica, tot din cauza încălcăreĭ libertăților parlamentare. Anume principele Gh. Știrbeiŭ fusese arestat de prefectul de Dolj, în timpul alegerilor, sub cuvînt că ar fi fost rostit vorbe ocăritoare la adresa capuluĭ statuluĭ.

Dreapta făcînd răspunzător ministerul pentru abaterea prefectuluĭ, propune un vot de neîncredere în minister. Stînga se folosește de prilej și generalizază votul, pentru toate nelegiuirile comise de minister. [25] In ședința din 30 Aprilie 1860, votul de blam este primit, unindu-se dreapta cu stînga în a luĭ susținere. [26]

22. St. *Dun., Ibid.*
23. *Romînul*, 26 Iunie 1860.
24. St. *Dun.*, 5 Maĭ 1860.
25. *Naționalul*, 1 Maĭ 1860.
26. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 6 Iunie 1869. Comp. *Naționalul*. 5 Maĭ 1860. *Conservatorul progresist* 1 Iunie 1860 care însă se pierde în considerațiunĭ de tot nehotărîte asupra pricineĭ cădereĭ ministeruluĭ. Această unire a stîngeĭ cu dreapta în interesul sprijiniriĭ legalităţeĭ saŭ a altor ideĭ marĭ, precum fusese unirea, era aspru criticată de *Malgouverné*, profesorul francez de la Academia din Iașĭ. El spune într'o scrisoare către *A. Panu* din $^{10}/_{22}$ Aug. 1860: „Votre

Se vede că domnitorul, văzînd că în Moldova a fost nevoit a se pleca spre progresiştii cei mai declaraţi; că în fruntea comisiei centrale era de asemenea un progresist, St. Golescu, cearcă şi în Muntenia de astă dată un minister compus din oamenii cei mai înaintaţi în ideile lor.

In 28 Mai 1860, el alcătueşte ministerul muntean din N. Golescu ca preşedinte, cu V. Boerescu, D. Brăteanu, I. Brăteanu, C. A. Rossetti, I. I. Filipescu şi D. Vladoianu.[27] Adunarea însă răspunde la această constituire, prin alegerea lui Barbu Catargiu, cel mai de frunte din membrii dreptei, la vice-preşidenţia adunărei.[28]

Ministerul ultra-liberal din Ţara Romînească avu însă o viaţă foarte scurtă—nici 40 de zile,—de la 28 Mai până la 5 Iulie. El cade din următoarea împrejurare: Cesar Boliac fusese ales deputat. La validarea lui, se pune chestiunea moralităţei lui, întru cît fusese învinuit de consulul austriac şi de un paşă turc, că ar fi substras nişte obiecte preţioase încredinţate lui de Unguri: Cu prilejul desbaterilor pătimaşe asupra acestei chestiuni, ministrul de culte C. A. Rossetti spune, că „preşedintele vra să pună la vot excluderea unui deputat, acuzat pe bănuială *de către un guvern inimic al autonomiei şi naţionalităţei noastre*". V. Boerescu ministrul de justiţie, auzînd cuvintele rostite de colegul său şi prin care se ataca, de către un organ al guvernului, în

erreur à vous tous, hommes politiques, et principalement à vous, c'est de ne vouloir pas mettre la question sociale en premier ordre et de vous attacher presque exclusivement à la question politique. Vous avez fait la faute énorme de donner la main au parti ultra-conservateur, dans la but de le faire servir au triomphe du principe de l'union". (*Hîrtiile Rosetti*).

27. *Monit. of. al Ţărei Rom.*, 30 Mai 1860. *Conserv. progr.* citat, arată frica cea mare ce cuprinsese *lumea*, (adecă pe foştii privilegiaţi) la venirea la putere a oamenilor din 1848.

28. *Naţionalul*, 5 Iunie 1860.

plină adunare, una din puterile garante a existenţeĭ principatelor romîne (Austria), se răpede la tribună şi arată, că „d. Rossetti ar fi vorbit ca deputat şi nu ca ministru“. Abia se sfîrşise cu această scenă şi alt ministru, I. Brăteanu „avînd parola“, cum se spunea pe atuncĭ, susţine că „internunţul Austrieĭ, vizirul şi ceĭ lalţĭ ambasadorĭ nu aŭ *nicĭ o autoritate în notele lor; pentru onoarea noastră nicĭ nu ar trebui citite.* Protestez de a se lua *notele turceştĭ ca acte într-o cauză ce înfiează drepturile romîne*“. Boerescu ministrul justiţieĭ, suindu-se iar la tribună, observă că „încă de la început, d. I. Brăteanu a spus că iea cuvîntul ca deputat, iar nu ca membru al guvernuluĭ. E adevărat că guvernul e absolut indiferent la această chestie; dar distincţia nu poate fi aşa de absolută, în cît să nu se confunde vorbele zise ca deputat cu cuvintele zise ca membru al guvernuluĭ. Astfeliu cuvintele d-luĭ Brăteanu contra Porţeĭ Otomane, nu numaĭ guvernul nu le iea asupră-şĭ, dar şi protestă în contra-le“.[29]

Domnitorul nu putea lăsa ca miniştriĭ luĭ să atace, de la tribuna adunăreĭ, puterile semnatare ale tratatuluĭ de Paris, şi se vede că el a cerut dimisia ministeruluĭ, de oare ce este dată chiar în acea zi. N. Golescu, întrebat în adunare asupra cauzeĭ retrageređ cabinetuluĭ, răspunde, că „nu ar exista o perfectă înţălegere între domn şi miniştri, relativ la întinderea responsabilităţeĭ ministeriale“.[30] Din aceste cuvinte se vede, că miniştriĭ ce atacase puterile garante, căutase să acopere purtarea lor cu responsa-

29. Şedinţa din 5 Iulie 1860. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 4 şi 5 Aug. 1860. *Conserv. progr.*, 20 Iulie 1860, după obiceiul săŭ, se întinde în consideraţiunĭ abstracte asupra căgereĭ ministeruluĭ ultra-liberal şi declară chiar că „nu se va ocupa cu cauzele aceşteĭ căderĭ. Ceea ce-l preocupa era aproape exclusiv chestia proprietăţeĭ şi improprietărirea ţăranilor. Vezĭ şi *Romînul* 5, 6 şi 7 Iulie 1860.
30. *Romînul*, 9 Iunie 1860.

bilitatea ministerială, spunînd că vorbele lor nu legaŭ nicĭ pe capul statuluĭ, nicĭ pe ţară; dar domnitorul era de altă părere; anume că aci nu era vorba de o chestiune internă, ci de una externă, în care nu maĭ răspundeaŭ miniştriĭ, ci domnul şi decĭ ţara. Această desbinare în părerĭ aduse retragerea cabinetuluĭ.

Noul minister se constitui sub M. Costache Epureanu, cu Costaforu, V. Boerescu, I. I. Filipescu, Adrian şi Gh. Vladoianu.[31] Şi acesta era tot un minister progresist, după cum este şi salutat de organul luĭ Boerescu care adaoge, că *„oare care dificultăţĭ personale* aŭ dat loc la disolvarea cabinetuluĭ d'întăĭ; dar principiul nu sufere nimic; maĭ mulţĭ membri aĭ cabinetuluĭ celuĭ vechiŭ (Boerescu, Filipescu, Vladoian, Adrian) fac parte şi din cel noŭ".[32] Observaţia Naţionaluluĭ ne arată că era maĭ mult o prefacere de cît o schimbare a ministeriuluĭ, desfăcîndu-se el numaĭ de elementele prea înaintate prin ideile lor. Sub cele două ministere progresiste, Cogălniceanu în Moldova şi Epureanu în Ţara Romănească, şi cu o comisie centrală compusă în majoritate din elemente de acelaş feliŭ, trebuia să se îndrumeze reformele de nevoe, pentru a scoate ţările romîne din starea lor cea veche, consfinţită prin Regulamentul Organic, şi a le împinge pe calea cea nouă, aşternută lor prin Convenţia de Paris. Adunările, sub presiunea acestor împrejurărĭ, cautaŭ şi ele a se da după curent, şi de aceea ministerele luĭ Cogălniceanu şi a luĭ Epureanu şi aŭ o dăinuire ceva maĭ lungă de cît cele ce le precedase, cu toate că Cogălniceanu, în scrisoarea luĭ de rămas bun de la redacţia *Steleĭ Dunăreĭ*, spunea în chip profetic, că

31. *Mon. of. al Ţereĭ Rom.*, 25 Iulie 1860.
32. *Naţionalul*, 14 Iulie 1860.

„în aceste grele timpurĭ de tranziţie şi de patimĭ, oamenii nu şed mult la putere“.[33]

In asemenea condiţiunĭ se începe o maĭ spornică lucrare în sensul desvoltăreĭ poporuluĭ romîn şi anume în cele 3 direcţiĭ în care şi pănă acuma se îndrumase activitatea elementelor conducătoare: 1) pe calea susţinereĭ vredniciei şi autonomieĭ ţărilor romîne; 2) pe acea a întăririĭ din ce în ce maĭ mult a legăturilor de înfrăţire, şi 3) pe acea a aplicăreĭ principiilor de egalitate, dreptate şi libertate, prevăzute de Convenţia de Paris.

Călătoria domnitoruluĭ la Constantinopole. Societatea romănească se transforma prin o lucrare, înceată dar necontenit propăşitoare. In afară bîntuiaŭ frămîntările politice, încriminările mutuale, răsturnările şi patimele viforoase a le lupteĭ de toate zilele. Ţările romîne păreaŭ supuse la lovitura unor furtunĭ năprasnice; dar aceste, pe lîngă răul pe care-l făceaŭ, udaŭ pămîntul cu apă mănoasă care, pătrunzînd în lăuntrul luĭ, umezia păturile roditoare, din care era să răsară maĭ tîrziŭ un bogat săceriş.

In privirea puntuluĭ d'intăĭ, videm pe preşedintele M. Costache Epureanu spunînd, în expunerea situaţieĭ financiare pe 1860, în adunare, că „Inalta Poartă, neţinînd samă de sincerile protestaţiĭ ale Romînilor pentru tratatele lor, şi privind dorinţele noastre legitime cu un ochiŭ îndoielnic, dădu un rezultat nefast pentru prosperitatea ţăreĭ, prin mănţinerea căĭmăcămieĭ provizorie un timp atît de îndelungat“.[34]

Asemenea tînguire în protiva purtăreĭ Porţeĭ, nu fusese rostită nicĭ odată pănă atuncĭ, într-un chip

33. *St. Dun.*, 3 Maĭ 1860.
34. *Monit. of. al Mold.*, 27 Martie 1860, adaos. Şi Epureanu ca ministru, atăca o putere garantă, însă modul cum o făcea era absolut altul de cît cum o făcuse Rossetti şi Brăteanu. Maĭ sus p. 152—153.

oficial. Dar nu numaĭ faţă cu Turcia trebuia afirmată autonomia şi libertatea ţărilor romîne, ci faţă şi cu celelalte puterĭ. Jurisdicţia consulară maĭ ales ridica necontenit greutăţĭ în mersul trebilor, şi am văzut maĭ sus încercarea ministeriilor trecute de a răstrînge întinderea eĭ. Aceste încercărĭ adusese, probabil, după stăruinţele Austrieĭ şi ale Anglieĭ, nota colectivă a tuturor consulilor, între care chiar al Franţieĭ pentru mănţinerea neatinsă a aceleĭ jurisdicţiĭ, notă despre care s'a vorbit maĭ sus. Guvernul însă îşĭ dădu în curînd samă despre falşa poziţiune în care se aflaŭ consuliĭ puterilor străine, acreditaţĭ în Principate, prin berate turceştĭ, şi el începe a face demersurĭ, ca de acum înainte eĭ să fie trimişĭ de-adreptul în ţările romîne.[35] Puterea care inaugurează recunoaşterea acesteĭ dorinţĭ şi decĭ autonomia ţărilor romîne şi în raporturile internaţionale, este Piemontul. Ca o măsură complinitoare a acesteĭ noue ere în viaţa politiceĭ exterioare a Principatelor, se înfiinţază o agenţie diplomatică la Paris şi una la Turin.[36] Jurisdicţia consulară pierzînd din însămnătatea ce o avea maĭ înainte, supuşiĭ străinĭ se îngrămădesc tot maĭ mult, lepădîndu-se de protecţiile respective,[37] la cetăţenia romînă.

Mare şi neaşteptată era această privelişte pentru ochiĭ Romînilor ce abia păreaŭ că pot suporta lumina

---

35. Monit. citat în nota prec. Comp. maĭ sus, p. 125.

36. *Naţionalul*, 14 August 1860. Domnitorul trimisese, după 24 Ianuarie 1859 pe Alexandri la Paris, la Londra şi la Turin; pe Ludovic Steege la Viena şi Berlin, iar pe C. Negri la Constantinopole. Prima agenţie statornică este însă acea din Paris înfiinţată, la început, cu titlu de *Corespondant du gouvernement de Moldavie à Paris et à Londres*, şi primul eĭ titular este Ioan Alexandri fratele poetuluĭ. De la 7 Sept. 1860 el iea titlul de *Agent des Principautés-Unies à Paris et à Londres*. La 11 Septemvre 1860, I. Alexandri capătă dreptul de a corespunde prin cifre cu domnitorul. A. Papadopol Calimah. *Amintirĭ*, p. 257 şi 283. Vezĭ şi maĭ sus, p. 64.

37. Maĭ fie-care număr al Monitoruluĭ Moldoveĭ şi Ţăreĭ Româneştĭ conţin asemenea lepădărĭ.

orbitoare ce le lua de odată viderile. Cogălniceanu, ca ministru ad-interim la instrucţie, putea cu drept cuvînt să spună, într'un răspuns luĭ Zaharia Columb, reprezentantul comitetuluĭ şcolar, la împărţirea premiilor a anuluĭ 1860: „In adevăr, în aniĭ aceia cînd în cîte-va lunĭ am putut fi profesor de istoria romănească, nu era lucru uşor şi nepericulos de-a grăi adevărul, de a vorbi în favoarea libertăţeĭ naţionale şi cetăţeneştĭ. Cine ar fi crezut, că cu ochiĭ noştri vom privi, că însuşĭ noĭ vom dobîndi aceea ce de abia cu cîţĭ-va anĭ maĭ înainte era un mare curaj de-a rosti, de a dori"![38]

Această înălţare a ţărilor romîne în vaza lor, în însămnatatea lor, reiesă într'un chip într'adevăr strălucit, atuncĭ cînd domnitorul merge la Constantinopole, spre a se înfăţoşa în persoană Sultanuluĭ. Era aceasta o datorie de îndeplinit, faţă cu puterea de care atîrnaŭ şi pe care congresul european ce le recunoscuse dreptul la existenţă, o mănţinuse ca suzerană a Principatelor-Unite. Dar, de şi Alexandru Ioan se ducea, ca vasal să facă un act de curtenire suzeranuluĭ săŭ, cît de deosebit se aşternură relaţiile de astă dată între sultan şi domnul Principatelor! Orĭ ce urmă de înjosire care să amintească poziţia precumpenitoare a împărăţieĭ turceştĭ şi acea închinată a capuluĭ ţărilor romîne, dispăru; ba din protivă, Sultanul, prin măsurile ordonate de el şi prin purtarea sa personală, căută să înalţe pe domnul acelor ţărĭ, pe care predecesoriĭ săĭ eraŭ deprinşĭ a le strivi sub călcăiul lor.

Inainte ca domnitorul ţărilor romîne să facă această călătorie, se întîmplase ca marele vizir să vină în oraşele turceştĭ de lîngă Dunăre. Domnitorul trimise pe ministrul de externe, să complimenteze pe marele

38. *Mon. of. al Mold.*, 29 Iulie 1860.

vizir. Organele presei turceştĭ arătaŭ părerea de răŭ, că domnitorul nu s'a dus în persoană, spre a se înţălege cu marele vizir asupra ceremonialuluĭ primireĭ sale în Constantinopole.[39] Nu numaĭ că Alexandru Ioan I ştiu să-şĭ păstreze vaza personală cu acest prilej, dar el luâ măsurile cele maĭ amănunte, pentru a asigura viziteĭ sale un cu totul alt caracter de cît îl avuse acele ale predecesorilor săĭ. C. Negri fixază programul împreună cu ambasadorul francez, şi Savfet-paşa asigură pe reprezentantul Principatelor-Unite, că principele va fi primit cu cele maĭ marĭ onorurĭ şi anume că va întra, nu pe poarta cea mică, ci prin acea a Sultanuluĭ; cere ca Cuza să primească numaĭ decît a fi găzduit la palatul Emirgian, ceea ce'l va pune pe picior egal cu principele Napoleon şi cu marele Duce Constantin. Fuad-paşa ce fusese cîştigat de domnitor, prin o scrisoare de condoleanţă, trimisă dregătoruluĭ turc, cu prilejul morţeĭ fiuluĭ săŭ, după sfatul dat de ambasadorul francez luĭ Negri, se jăluește chiar acestuia, că domnitorul ceruse de la adunare un credit de 1,000,000 de leĭ, spre a merge la Constantinopole, credit ce s'ar putea interpreta că ar sluji spre a face darurĭ.[40] Cît se schimbase lucrurile!

In 22 Septemvrie 1860, Alexandru Ioan I pleacă către Constantinopole din Galaţĭ. Era aşteptat aicĭ, de treĭ zile, de doĭ colonelĭ turcĭ, trimişĭ de Sultanul. Nu se trimisese grade maĭ înalte militare, numaĭ din cauză că şi Cuza nu fusese decît colonel în armata romînă.

Corveta de războiŭ *Beyrut*, din marina otomană, fu pusă la dispoziţia principeluĭ. Bolintineanu care a

---

39. Reprodus din *Le Levant*, ziar al Porţeĭ ce apărea în Bruxelles de *Deutscher Correspondent*, Bucureştĭ, 18 August 1860.

40. *Negri* către *Domnitor*, 14 Decemvrie 1859, 15 Fevr., 13 April 14 Maĭ, 16 şi 26 August 1860. *Corespondenţa*, p. 5, 17, 55, 30, 62 şi 67, Comp. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 288.

însoţit pe principe în călătoria luĭ, ne descrie primirea domnitoruluĭ romîn de către autorităţile turceştĭ, primire ce nu se deosebea aproape întru nimic de aceea a unuĭ suveran neatîrnat. La intrarea în Marea Neagră, cînd domnul se apropie cu barca de corvetă, ea se ilumină deodată sub flacările unuĭ foc bengalic, şi cînd o părăsi, în portul Constantinopoleĭ, coborîndu-se în caic, corveta salută prin o descărcare de tunurĭ. O gardă de soldaţĭ turcĭ prezentară arma la debarcarea domnuluĭ. El fu găzduit în palatul de la Emirgian. Hrana atît a domnuluĭ cît şi a întreguluĭ săŭ personal, se dădu pe socoteala Porţeĭ. Indată ce se aşază în palat, domnitorul primi vizita ambasadorilor puterilor europene şi a ministruluĭ afacerilor străine ale Porţeĭ. La vizita făcută de Alexandru Ioan I Sultanuluĭ, acesta îl aştepta în picioare, în mijlocul salonuluĭ şi făcu cîţĭ-va paşĭ întru întimpinarea domnuluĭ care era îmbrăcat în uniformă romănească. Domnul fiind puţin răcit şi tuşind de cîte-va orĭ, Sultanul se informă de sănătatea luĭ şi-ĭ arătă dorinţa de a-l vedea de maĭ multe orĭ, în timpul cît va sta la Constantinopole. La eşire, vizirul petrecu pe domn pănă la uşa serailiuluĭ. La vizita pe care domnul o înapoi ministruluĭ de externe, muzica turcească execută ariĭ romăneştĭ. Sultanul trimise domnitoruluĭ o sabie de onoare împodobită cu pietre scumpe de o foarte mare valoare. Se dădu o reprezentaţie la teatrul de la palat, la care domnitorul asistă în lojă, alăturea cu Sultanul, şi aşa maĭ departe.[41]

Ce scop urmărise domnitorul în vizita luĭ? Se spu-

41. D. Bolintineanu. *Călătoria domnuluĭ Principatelor-Unite în Constantinopole*, 1860. Asupra moduluĭ cum fusese primiţĭ Al. Ghica şi M. Sturza, cu fesul pe cap şi sărutarea papuculuĭ şi cu mînile la piept, vezĭ Drăghicĭ *Istoria Moldoveĭ, pe 500 de anĭ*, II, p. 193. Pentru Grig. Ghica şi Ştirheiŭ, *Albina Romaneasca*, 10 Iulie 1849. Vezĭ şi T. Codrescu. *Magazin istoric şi literar*, 1876. Comp. a mea *Istorie a Romînilor din Dacia Traiana*, V, p. 508.

nea prin țară, în cercul acelora care neinulțămise pe domn, cu răsturnările ministeriale, că el avea de gînd să trateze, cu reprezentanții puterilor străine din capitala Turciei, suprimarea Convenției și înlocuirea ei cu dictatura.[42] Asemene zvonuri le am văzut că erau răspîndite încă de mai înainte în țările romîne. Dacă ele erau de o cam dată neîntemeiate, scopul vizitei sale nu era acel al unui simplu act de curtenire, cu toate că domnitorul și încunjurimea lui căutase să-i dee acest caracter. Așa Bolintineanu credea că domnul nu putea să ceară unirea de la Turci, fără a jărtfi autonomia țărilor surori. Insuș domnul, la reîntoarcerea lui, lămurește lumei adunate în saloanele palatului din Bucureștí, pentru ce se dusese la Constantinpole: „Nu am mers acolo, spune el, spre a căuta mijlocul de întărire din întru, căci realizarea legitimelor dorinți ale Romînilor atîrnă de ei înșiși. Aș socoti coborît neamul romănesc, dacă afară din țară ar fi avut nevoia saŭ aș fi cătat mijloace de a ajunge la țelul dorit. Mergerea la Constantinopole a fost o simplă vizită de curtoazie".[43] Arătările domnitorului nu sunt tocmai exacte; dar el nu putea mărturisi lucrurile precum fusese într'adevăr. Anume el vroise întăi să pună o condiție acestei vizite, adecă primirea unirei desăvârșite de către Poartă și revizuirea legei electorale. Ambasadorul francez însă sfătuește pe Negri, să determine pe principe a face vizita întăi și după aceea să facă cererea de revizuire.[44] De aceea vom vedea că mai tîrziŭ tot de la Poartă și de la puteri, principele va cere a se dobîndi aceste lucruri, și nici că se putea altfeliŭ. Vorbele principelui căutaŭ să acopere o cugetare pe care

42. *Steaua Dun.*, 31 August și 3 Sept. 1860. *Naționalul*, 22 Septemvrie 1860.
43. *Monit. of. al Țarei Rom.*, 18 Oct. 1860.
44. *Negri* c. *Cuza*, 9 Iulie 1860. *Corespondența*, p. 54.

o avuse, dar care din împrejurărî rămăsese de o cam dată nearătată. De altfeliu, această vizită avea o mare însămnătate, prin măgulitoarele distincții ale căror obiect fusese domnul și prin care el făcuse țărilor romîne o slujbă covîrșitoare, înălțindu-le în proprii lor ochî și în aceî aî Europeî.

In curînd se văzu rezultatul bunelor relațiî închegate între Sultan și domnitorul Romînilor. Se obicînuia pănă atuncî, ca pașpoartele eliberate de cancelariile romîne pentru Turcia, în loc de a fi numaî vizate de autoritățile otomane, să fie preschimbate de ele în pașpoarte turceștî, pentru a se mănținea ideea încorporăreî Principatelor în împărăția otomană. C. Negri cerînd, după vizita domnitoruluî, suprimarea acestuî obiceiŭ, ministrul de externe al Turcieî încuviințază cererea reprezentantuluî romîn.[45]

Dacă însă domnitorul era rîvnitor a apăra vaza și demnitatea poporuluî săŭ, el era foarte băgător în samă a nu atinge prin nimic susceptibilitatea puterilor care subscrisese actul de renaștere al țărilor romîne.

Am văzut maî sus cum se expulzase din țară ceî doî ziariștî, italian și german, din care cel dintăî ponegrise pe Napoleon, cel de al doilea pe Francisc Iosif; de asemene cum domnul ceruse dimisia ministeruluî ce atacase, în adunare, pe Austria și pe Turcia.[46] Pe la Aprilie 1860, episcopiî catolicî primise ordin de la papa, a ceti în bisericile catolice o afurisenie contra regeluî Italieî. Guvernul luî Alexandru Ioan I oprește această cetire, de ambele părțî ale Milcovuluî, pe motivul, „că ar fi un rege garant și de un sînge cu noî“. Puțin timp după aceea, voind să se dee un banchet, pentru a se celebra unirea Italieî centrale cu Savoia, fapt neplăcut luî Napoleon, gu-

45. *Naționalul,* 23 Oct. 1860.
46. Maî sus, p. 134 și 153.

vernul vra să-l oprească prin poliție, și atuncĭ ideea banchetuluĭ este părăsită.[47] Catre sfîrșitul anuluĭ 1860, doue corăbiĭ sarde vreŭ să descarce la Galațĭ maĭ multe lăzĭ cu arme, destinate pentru armarea uneĭ bande de Ungurĭ ce, în acelaș timp, se formase în ambele țărĭ, din adunarea emigranților. Cogălniceanu izbutește să-ĭ facă prin stăruințĭ a părăsi Moldova, și interpelat în adunare asupra acesteĭ împrejurărĭ, răspunde, că a refuzat să-ĭ extradeze, spre a nu lovi în reputația de țară ospitalieră de care tot-deauna s'a bucurat România ; dar pe de altă parte a căutat să-ĭ determine a părăsi țara noastră, spre a nu jigni întru nimica principiul neutralitățeĭ care trebue să fie sfînt pentru noĭ.[48] Părerea ministruluĭ reproducea cugetarea domnitoruluĭ care spusese, într'o cuvîntare rostită la 10 Decemvrie 1860: „Ungurii aŭ socotit că a venit momentul de a-șĭ dobîndi și eĭ naționalitatea lor, și că țara noastră ar putea servi de bază a operațiunilor lor. Suntem neutri și nu putem îngădui astfeliŭ de întreprinderĭ, sub nicĭ un pretext, căcĭ atuncĭ nu știm pentru ce alțiĭ ar respecta neutralitatea noastră". Adresîndu-se apoĭ către ministrul de războiŭ adaoge: „complectațĭ cadrele, îngrijițĭ de echipamente și, dacă este nevoie, trecețĭ chiar peste cifra budgetară. Astă-zĭ țara îșĭ are steagul eĭ, și Romîniĭ se vor strînge în jurul luĭ pentru a-l apăra".[49]

Dacă însă autoritatea domnitoruluĭ se întindea și

47. *Romînul*, 19 Aprilie 1860. Banchetul se plănuia a se da în Bucureștĭ. In Iașĭ nu fusese nicĭ o mișcare în această privire; căcĭ cum spune *Steaua Dunareĭ*: „jupîn Leib și jupîn Solomoniki nu prea simpatizază cu triumful Italienilor".

48. Ședința din 15 Decemvrie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 19 Dec. 1860.

49. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 12 Decemvrie 1860. Această chestie a armelor ungureștĭ complicase chestia unireĭ (vezĭ maĭ jos). Indemnul domnitoruluĭ ca să se treacă peste cifra budgetară, cu tot avîntul săŭ patriotic, este neconstituțional și se poate adăogi la celelalte arătărĭ aduse maĭ sus despre practica acestuĭ regim.

se întăria în afară, și în lăuntru era nevoe a o înălța deasupra uneĭ puterĭ care, de cînd cu emanciparea poporuluĭ romîn, începuse a lua apucăturĭ de neatîrnare, nepotrivite cu starea lucrurilor, precum și cu întreaga istorie a țărilor romîne—autoritatea bisericească, întrupată în persoana mitropolituluĭ. Sofronie Miclescu, mitropolitul Moldoveĭ, era unul din ceĭ maĭ înverșunațĭ protivnicĭ aĭ nouluĭ ordin de lucrurĭ și aĭ domnuluĭ, reprezentantul său. Domnitorul se hotărî să dee capuluĭ bisericeĭ o lecțiune care să-l învețe—pe el și pe toțĭ ceĭ ce cugetaŭ ca dînsul—că, dacă mitropolitul este suveran în trebile bisericeștĭ, nu poate fi de cît ascultător și supus în cele lumeștĭ. Pentru a lovi mințile, domnitorul alege ziua cea mare de primire, după întoarcerea sa din Constantinopole, cu care prilej el putea atinge și alte abaterĭ de domeniul moral, de îndreptat tocmaĭ pe aceeașĭ cale, a dăreĭ lor în cunoștința obștească și a mustrăreĭ prin organul său cel autorizat.

El arată întâĭ, că vizita făcută sultanuluĭ, „a avut un deplin succes; că va atîrna numaĭ de patriotismul și de prudența și concordia noastră, pentru ca în curînd aspirațiile noastre cele maĭ fierbințĭ să se realizeze. Pentru aceasta trebue însă ca guvern și țară să ne dăm mîna și să ne ocupăm serios de îmbunătățirea stăreĭ lucrurilor din lăuntru, cu stîrpirea abuzurilor și cu întemeierea legalitățeĭ. Exemplul respectuluĭ către lege trebue să-l dee maĭ întâĭ aceĭ ce sunt chemațĭ a o aplica. Cu părere de răŭ însă trebue să mărturisesc, că am priimit maĭ multe tînguirĭ asupra unora din tribunalele țăreĭ. Chem cea maĭ mare luare aminte a d-voastră, d-le ministru al Justițieĭ, asupra acestor abuzurĭ care trebue să dispară cît maĭ curînd. Vă invit maĭ cu deosebire să fițĭ fără cruțare pentru judecătoriĭ care aŭ calcat datorințele lor. Curtea de confirmație dă asemene loc

la multe tînguirĭ. Mi se spune apoĭ că uniĭ membri aĭ curților nu se deosebesc prin o mare exactitate întru a-șĭ îndeplini îndatoririle lor, la oarele hotărîte. Am aflat că unele dățĭ, președintele a fost chiar nevoit de a se duce pe a casă, spre a pofti pe judecătorĭ de a veni la curte, ca să complecteze sesiunea. Aceasta nu o voĭ maĭ tolera, de acum înainte. In fie care Duminică, deosebitele curțĭ și tribunale îmĭ vor înfățoșa raporturile lor despre pricinele cercetate, despre cele amînate, precum și despre cauzele pentru care ele nu s'aŭ cercetat".

După aceste cuvinte, cu care nu prea eraŭ deprinșĭ magistrațiĭ moldovenĭ, întorcîndu-se către mitropolit, îl apostrofează într'un chip tot atît de energic pe cît și de neașteptat: „Prea sfinte Mitropolite! Țara v'a încredințat toiagul arhipăstoresc ca să o conducețĭ pe calea morală și a mîntuireĭ sufleteștĭ. Eŭ sunt convins că prea sfinția voastră avețĭ conștiința acestor marĭ și frumoase datorințĭ; dar suntețĭ răŭ încunjurat și răŭ sfătuit. De un timp încoace clerul înalt a părăsit cu totul misiunea sa; în loc de a fi cel întăĭ a da exemplul respectuluĭ către lege și autoritate, el s'a pus în stare de revoltă. Nu vom maĭ tolera o asemene stare de lucrurĭ, jignitoare fericireĭ și progresuluĭ țăreĭ. Trebue ca în viitor capetele cele maĭ îndărătnice să se supună legeĭ. Am maĭ multe motive pentru a Vĕ adresa asemene cuvinte". Aice domnitorul aduce aminte mitropolituluĭ, cum s'a opus tot deauna încercărilor miniștrilor, de a introduce morala și disciplina în mănăstirĭ, la care mitropolitul a răspuns prin cărțĭ de afurisenie care aŭ provocat revolte între călugărĭ; că guvernul pedepsind pe aceștĭ revoltanțĭ, mitropolitul a protestat; că guvernul a cerut destituirea stărețuluĭ de la Neamț, găsit vinovat de maĭ multe încălcărĭ, în urma uneĭ anchete rînduite de minister

în unire cu mitropolitul; dar că acest din urmă refuzase destituirea;[50] că mitropolitul, în doi ani de a rîndul, se ferise a sărba ziua onomastică a domnitorului, ducîndu-se la țară în acel timp. „Ca simplu individ — spuse domnul — eŭ nu cer și nu am trebuința de rugăciunĭ de comandă și făcute fără voie; însă ca șef al statuluĭ, cer și pretind ca mitropolitul Moldoveĭ să se roage pentru domnul Romînilor". In sfîrșit maĭ mustră pe mitropolit pentru abuzul despărțeniilor, „în care toate legile, și cele dumnezeeștĭ și cele omeneștĭ, s'aŭ calcat în picioare de decasteria prea Sfinției Voastre". Intorcîndu-se apoĭ către Cogălniceanu și prefăcîndu-se a fi suparat pe el, îĭ spune: „de aceia domnule președinte al consiliuluĭ și ministru de culturĭ ad-interim, ne videm silit a vă arăta nemulțămirea noastră, pentru molătatea și indulgența cu care ațĭ răbdat starea de nesubordonare în care s'aŭ pus uniĭ din membriĭ cleruluĭ înalt; chiar de mîne vețĭ lua măsurile cele maĭ energice, pentru ca legea și autoritatea să fie respectate de toțĭ fără deosebire. Am respectat și voĭ respecta drepturile atît ale fie căruĭ cetățan cît și ale fie căreĭ puterĭ a statuluĭ; însă voĭ ști a face să se respecte și drepturile care sunt date domnuluĭ. Națiunea ne-a delegat suveranitatea eĭ, ca să facem fericirea a cincĭ milioane de Romînĭ, iar nu ca să ne oprim din această cale mîntuitoare, prin considerațiunĭ către cîțĭ-va răsvrătitorĭ saŭ ambițioșĭ care nu se pot împăca cu noul ordin de lucrurĭ. Suntem domnul Romînilor și prin urmare suntem datorĭ a ocîrmui astfeliŭ, ca fericirea întregeĭ națiĭ să nu maĭ fie sacrificată la cîțĭ-va nemulțamițĭ".

O urmare a acesteĭ cumplite filipice fu suspenda-

50. Intre altele, stareţul rupsese marca țăreĭ de pe frontonul scoaleĭ din mănăstire. Cogălniceanu, în ședința din 31 Iunie 1860, *Monit. of. al Mold.*, 31 Oct. 1860.

rea mitropolituluĭ, darea luĭ în judecată, pentru abuzurile comise şi internarea luĭ la mănăstirea Slatina".[52]

Pe lîngă această plecare a capuluĭ bisericeĭ sub puterea statuluĭ, se urmează înainte cu măsurile luate încă sub ministerele anterioare, secularizîndu-se încă cîte-va schiturĭ şi mănastirĭ, atît în Moldova cît şi în Muntenia, pe motivul că „monahiĭ ce conţin sunt călugăriţĭ contra canoanelor şi aŭ o purtare abătută de la morală".[53] Apoĭ se centralizază, prin un decret din 19 Oct. 1860, veniturile tuturor mănăstirilor chinoviĭ, adecă pămîntene, în casa statuluĭ, şi se ieaŭ încă şi alte măsurĭ, pentru a se pune biserica sub autoritatea statuluĭ. Aşa se reformă programul seminarelor, fără a se consulta autorităţile bisericeştĭ şi se proiectează o lege pentru numirea episcopilor şi a mitropoliţilor, pe care clerul o consideră ca necanonică, întru cît, în locul alegereĭ propriŭ zisă din partea cleruluĭ, se substituia numirea din partea domnitoruluĭ. Toate aceste măsurĭ treziră protestărĭ din partea organelor ecleziastice.[54]

In ce priveşte pe cel de al doile punt, răstrîngerea tot maĭ mult a legăturilor dintre ţările surorĭ, amintim următoarele măsurĭ luate de guvernele ce se succedaŭ la cîrma lor:

Incă de la 1 Ianuarie 1860, prin o măsură admi-

52. *Ibid.*, 7 Noemvrie 1860.
53. *Ibid.*, 16 Aug. 1860. Comp. *Naţionalul*, 29 Sept. 1860.
54. *Naţionalul*, 27 Oct. 1860. Vezĭ protestele: Acele ale mitrop. Sofronie, din 10 Dec. 1860, din măn. Slatina, care califică actul guvernuluĭ, de a lua în administraţie averile măn. chinoviĭ, de „act nelegal nedrept şi nemoral", protest publicat în *Documente pentru istoria bisericească a naţiuneĭ romîne* de arh. Varahiil Lateş, Ian. 1860; critica reformeĭ seminariilor, în *Clerul romîn faţa de art. 46 din Convenţie* de Neofit Scriban, Buzăŭ, 1860; şi acea a proiectuluĭ de lege, de acelaş: *Nelegalitatea* şi *defectuozitaţile proiectuluĭ de lege pentru alegerea mitrop. şi a episcop.*, Iaşĭ, 1861. (Extras din ziarul *Trecutul* 4, 7 şi 8).

nistrativă provizorie, se procede la unificarea vămilor care trebuiaŭ să nu maĭ fie date în arendă, ci căutate în regie. Administrația centrală era să fie în Bucureștĭ, cu o sucursală în Iașĭ, adeverindu-se și pe calea practică întăietatea capitaleĭ Țăreĭ Româneștĭ, susținută în teorie de Cogălniceanu în comisia centrală.[55] Se iea apoĭ măsura ca autoritățile Moldoveĭ și ale Țăreĭ Romîneștĭ să corespundă direct, ca aparținînd uneia și aceleiașĭ țărĭ, și nu maĭ mult prin organul ministerilor afacerilor străine.[56] Alexandri și Panu punîndu-șĭ candidaturile de deputațĭ în Muntenia, unul la Buzeŭ și celalalt la Craiova, cad amîndoĭ. *Dîmbovița* regretă această cădere, arătînd că ar putea fi luată ca o manifestare contra țăreĭ surorĭ.[57] Maĭ tîrziŭ însă Cogălniceanu, punîndu-șĭ candidatura la Focșanĭ, unde era combătut de guvern, colegiul din Brăila îĭ propusese a fi candidatul săŭ, ceea ce Cogălniceanu refuză, dorind a rămînea deputatul Moldoveĭ.[58] Adunarea moldovenească întreabă pe cea muntenească, cum a procedat la alegerea membrilor comisieĭ centrale, și dacă a admis ca aceĭ membri să urmeze a face parte din adunare, saŭ dacă trebuia înlocuițĭ—aceasta spre a lucra ca și dînsa și a întări principiul unireĭ.[59] Măsurile de unificare administrativă se introduceaŭ însă maĭ ales în trebile militare, Convenția însășĭ prevăzînd contopirea ambelor corpurĭ de apărare ale țărilor romîne. Așa se unifică legile gradelor militare din ambele principate ; [60] se crează

55. Expunerea luĭ M. Costache, *Monit. of. al Mold.*, 31 Martie 1860. Comp. *Ibid.*, 4 Ian. 1860 și 23 Decemv. 1859.
56. Dispoziție din 1 Martie 1860, *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 4 Martie 1860.
57. *Dîmbovița*, 24 Fevr. 1860.
58. *Steaua Dun.*, 1 Martie 1860.
59. *Monit. of. al Mold.*, 28 Martie 1860.
60. Decret din 30 Iunie 1760. *Ibid.*, 10 Aug. 1860.

o scoală militară comună; se promulgă proiectul de recrutare, întocmit de comisia centrală şi votat de ambele adunări;[61] se unifică ministerul de războiŭ din ambele ţărĭ, de o cam dată sub forma, că ministrul de războiŭ din Ţara Romănească să gereze şi afacerile celuĭ din Moldova; maĭ tîrziŭ însă întocmindu-se un singur minister de războiŭ pentru ambele ţărĭ, cu reşedinţa în Bucureştĭ—iarăşĭ o afirmare a acestuĭ oraş de capitală a Romănieĭ viitoare;[62] se unifică intendenţa, comanda şi instrucţia ambelor armate; ceea ce nu era de cît o urmare a administraţieĭ lor comune.[63] Rîdicarea şi întărirea oştireĭ ambelor ţărĭ era pe de o parte cel maĭ bun mijloc de a le asigura păstrarea drepturilor cîştigate, precum şi speranţa cea maĭ puternică a realizăreĭ dorinţelor viitoare. De aceea, orĭ ce măsură în favoarea acestuĭ aşăzămînt, făcea să propăşască atît tendinţa către emancipare, cît şi acea către unire. Se trimit cîţĭ-va ofiţerĭ pe cîmpul de batae al Maroculuĭ; alţiĭ în scoalele militare din Metz şi St.-Cyr; se înfiinţază scoale ostăşeştĭ la toate companiile, escadroanele şi bateriile; se votează de adunarea munteană un credit de 5,000,000 de leĭ menit pentru cumpărare de arme; în sfîrşit se înfiinţază un regiment de geniŭ.[64]

Dar cu cît se răstringeaŭ maĭ mult firele vieţeĭ comune, cu atîta se simţia maĭ mult neputinţa de a se mănţinea jumătatea de unire, încuviinţată de Con-

61. Decret din 21 Iulie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 2 Aug. 1860.

62. Decret din 26 Iulie 1860. *Ibid.*, 31 Aug. 1860. *Monit. of. al Ţareĭ Rom.*, Sept. 1860.

63. Decret. din 30 Aug. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 31 Aug. 1860.

64. *Naţionalul*, 28 Febr.; *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 24 Maĭ; *Mon. of. al* Mold., 4 Iulie; *Monit. of. al Ţăreĭ Rom*,, 16 Sept.; *Ibid.*, 11 Noemv. 1860. Şed. din 29 Aug. în M*onit.* of. *al Ţareĭ Rom.* citat. Toate aceste măsurĭ care tindeaŭ tot odată la îmbunătăţirea şi la unificarea oştireĭ, precum şi altele maĭ mărunte, sunt cuprinse în M*onitorul oasteĭ* pe 1860; rezumate de generalul Florescu, în *Expunerea îmbunătăţirilor în armată*, Bucureştĭ, 1861.

venția de Paris. Așa se știe, că vama între țările romîne fusese suprimată încă de pe vremile luĭ Bibescu, cel întăĭ pas făcut pe tărîmul real al unireĭ și unificăreĭ intereselor lor.[65] Printre legile financiare menite a spori mijloacele budgetare, se propusese în Muntenia și o taxă de 5 leĭ pe vadra de spirt. De și legea este promulgată în Muntenia, guvernul de aicĭ suspendă aplicarea eĭ, până la votarea aceleiașĭ legĭ și în Moldova, întru cît altfeliŭ spirtuoasele moldovene ar fi făcut o concurență ruinătoare celor din Muntenia.[66] Apoĭ mecanismul legislațieĭ era de o nespusă complicare și aducea multe trăgănărĭ. Legile de interes comun trebuiaŭ să fie propuse de comisia centrală, trimise apoĭ la ambele adunărĭ care, dacă le amendaŭ, trebuiaŭ să se întoarcă la comisia centrală; cele de interes special trebuiaŭ iar să fie propuse de guverne și să fie de asemenea cercetate de comisia centrală, poate amendate și reîntoarse la adunărĭ. Mijloacele de comunicație, fiind primitive și încete[67], se înțelege cîtă zăbavă trebuia să aducă o asemene organizare în mersul trebilor. Toate măsurile se încercară spre a se maĭ îndrepta răul. Așa, adunarea moldovenească votează trimiterea a doĭ delegațĭ în adunarea munteană, spre a asista la desbatere și a aplana dificultățile politice dintre ambele țărĭ, care delegațĭ să aibă vot în adunările unde eraŭ să fie trimișĭ. Această hotărîre însă nu este pusă în lucrare, văzindu-se că e nepractică. Adunarea munteană, la rîndul eĭ, cînd cu votarea legeĭ curțeĭ de casație, cere ca saŭ adunarea moldovenească să primiască amendamentele eĭ, saŭ vice-versa,[68] iar deputațiĭ moldovenĭ C.

65. *Ist. Romînilor din Dacia Traiană* VI, p. 181.
66. Decret p. suspendarea aplicăreĭ legeĭ din 1 Oct. 1860. Vezĭ *Naționalul*, 6 Oct. 1860.
67. Vezĭ maĭ sus, p. 97.
68. Ședința din 20 Iunie 1860. Depeșa adunăreĭ din Bucureștĭ cătră cea din Iașĭ în *Monit. of. al Mold.*, 27 Oct. 1860.

Gr. Ghica și d-rul Gh. Cuciureanu propun ca, pentru votarea acestui proiect, menit a crea un așăzămînt comun, prevăzut de Convenția de Paris, adunarea moldovenească să se strămute la Bucureștĭ, spre a lucra împreună cu acea din Țara Românească—altă îndrumare care arată tot Bucureștiĭ de capitală a statuluĭ unitar. Primul ministru, Cogălniceanu, se opune însă acesteĭ propunerĭ, „fiind că a se întruni adunările, ar fi a se face o lovitură de Stat și, spre a o face, ar trebui să avem mijloacele necesare. Ocazia trebue prinsă de păr; dar ocazia aceasta nu are păr; trebue să ne silim a face să-ĭ crească părul, ca să avem de unde o apuca".[69] De aceeașĭ părere este și *Naționalul* care iea aminte că: „a brusca unirea, este a o compromite".[70] Pe cît se putea însă, ambele guverne lucraŭ tot deauna în acelaș sens. Așa se adoptă, în Moldova, regulele stabilite în Muntenia pentru naturalizare, spunîndu-se anume, că „guvernul Moldoveĭ a luat de regulă a lucra într'un chip identic cu acel din țara soră".[71] Tot pe atuncĭ Aristide Pascal ce luase direcția Naționaluluĭ, pe cît timp Boerescu era ministru, cere unificarea legislațieĭ civile a ambelor țărĭ, prin adoptarea în Muntenia a coduluĭ Calimah, cu mult superior coduluĭ Caragea.[72] Apropiinduse a doua aniversare a îndoiteĭ alegerĭ a domnitoruluĭ, în Ianuarie 1861, primul ministru al Moldoveĭ, Cogălniceanu, propune a nu se maĭ sărba ziua de 5 Ianuarie a alegereĭ din Moldova, „întru cît această zi ar fi fost absorbită de 24 Ianuarie și, a se păstra ambele sărbărĭ, ar fi a se consacra un separatismu care din ce în ce maĭ mult trebue să dispară din legile,

69. Șed. din 28 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 18 Noemvrie 1860.
70. *Naționalul*, 23 Iunie 1860.
71. *Mon. of. al Mold.*, 16 Iulie 1860.
72. *Naționalul*, 23 Oct. 1860.

din deprinderile şi chiar din analele noastre contimpurane".[73] Şi într'adevăr că această deosebire începuse a nu maĭ fi aşa de bătătoare la ochĭ. După căderea luĭ M. Costache Epureanu în Moldova, domnitorul îl însărcinează cu formarea cabinetuluĭ muntean, cînd tot pe atuncea Cogălniceanu era preşedintele consiliuluĭ în Moldova, în cît în ambele ţărĭ, capul cabinetuluĭ era moldovan, fără ca această împrejurare nicĭ macar să fi fost bagată în samă de oamenii timpuluĭ. Dar M. Costache fusese numit ministru, fără a fi deputat. Colegiul Brăileĭ îşĭ face o onoare de a-l alege, lucru ce face pe ministru să rostiască, în adunarea din Bucureştĭ, cuvintele: „sunt acuma îndoit de mîndru, că pot să mă suiŭ aicĭ, ca făcînd parte din adunarea reprezentanţilor Ţăreĭ Romaneştĭ. Regret însă că sunt singurul. Vĕ promit a face totul prin putinţă, spre a ajunge a se realiza dorinţa tuturor".[74]

Dacă însă în privirea acestor două curente, acel spre emanciparea politică şi acel spre contopirea în o viaţă comună, se întîlnia în spiritele tuturora, aceeaşĭ neoprită pornire, nu stăteaŭ lucrurile tocmaĭ tot astfeliŭ în privirea celuĭ de al treile care tindea la prefacerea stăreĭ lăuntrice, la îndrumarea libertăţeĭ şi a egalităţeĭ, impusă de Convenţia de Paris. Aicĭ părerile se desbinaŭ adese orĭ, şi trebuiaŭ serioase opintelĭ, pentru a face ca legile întăĭ să fie primite, apoĭ pentru ca ele să treacă în realitatea lucrurilor.

Se propusese o lege pentru stărpirea lăcustelor. Rămăşiţĭ din vechiul spirit de neegalitate între boierĭ şi ţaranĭ apărură şi în acest proiect. La 10 ţaranĭ,

73. Referat c. domn, din 27 Decemv. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 29 Dec. 1860, reprodus de *Mon. of. al Ţareĭ Rom.*, 30 Dec. 1860.
74. *Ibid.*, 19 Ianuar 1860, adaos.

proprietarii cei mari eraŭ datorĭ să dea numaĭ 2 oamenĭ din partea lor, de şi holdele boiereştĭ eraŭ mult maĭ întinse de cît acele ale ţăranilor. Comisia centrală modifică însă această lege, în sensul ca să se dee guvernuluĭ putere discreţionară, pentru stîrpirea acestuĭ flagel. Principele Gr. M. Sturza, făcînd oare care rezerve asupra creditului de încuviinţat guvernuluĭ întru aplicarea legeĭ, Cogalniceanu îĭ răspunde că: „dacă d-voastră voiţi să lăsaţĭ ţara maĭ curînd la discreţia lăcustelor, de cît la acea a ministeruluĭ, n'aveţĭ de cît să răspingeţĭ proiectul de lege“.[75]

Guvernul Moldoveĭ pentru a egaliza maĭ curînd condiţia locuitorilor înaintea dăreĭ, pune în aplicare darea de 5 milioane asupra proprietăţeĭ fonciare, dare votată de adunare, încă din 1859, şi care trecuse acuma prin comisia centrală. Incasarea acesteĭ dărĭ întîlneşte însă cele maĭ marĭ greutăţĭ. Pănă la 29 Octomvrie 1860, se încasase numaĭ trilunia întăĭ, în sumă de 1,791,812, cu toate că legea impunea să se încaseze întreaga sumă în 1860; dar contestările nesfîrşite asupra taxăreĭ şi cererile de reducere întîrziaŭ strîngerea banilor. Ministerul finanţelor tot schimba mereŭ alcătuirea comisiilor de verificare, spre a putea înlesni operaţiile; dar silinţele luĭ se zădărniciaŭ, faţă cu răua voinţă şi şicanele persoanelor impuse.[76] De aceea şi domnitorul, în mesajul săŭ de redeschidere a adunăreĭ din Moldova, din 4 Decemvrie 1860, spune că: „cea maĭ mare greutate a fost de a se iniţia ţara la un sistem de dărĭ, bazat pe egalitate, cînd pănă acuma sistemul era acel al privilegiilor şi al scutirilor“.[77]

---

75. *Mon. of. al Mold.*, 25 Oct.1860. Comp. *St. Dun.*, 24 April 1860.

76. *Monit. of. al Mold.*, 29 Oct., 9 Noembrie şi 14 Decembrie 1860. Pănă acolo se ajunse, că se mituiră comisariĭ, spre a scăpa de a fi înscrişĭ; constatat lucrul în chip oficial. *Ibid.*, 18 Ian. 1861.

77. *Ibid.*, 9 Decemvrie 1860.

Cînd fu să se voteze o lege definitivă de impozit fonciar, proiectul comisieĭ centrale care propunea 5°/o din venitul curat, fu redus de adunarea muntenească la $3^1/_2$ la °/o. Barbu Catargiu îşĭ dăduse chiar marĭ silinţĭ, spre a împinge reducerea la 3°/o.[78] Cu prilejul acesteĭ desbaterĭ, partidul drepteĭ sprijinise chiar părerea că, fiind timpul înaintat şi deputaţiĭ grăbiţĭ a se întoarce pe la casele lor, să se echilibreze budgetul provizoriŭ tot cu veniturile cele vechĭ, iar votarea legilor de impozite să se facă în sesiunea viitoare; cu alte cuvinte se căuta o amînare a acestor legĭ. Stînga însă, şi maĭ ales I. Brăteanu, protesta cu energie contra uneĭ asemenea propunerĭ. El cerea, ca maĭ întâĭ să se proceadă la „regularea nouelor impozite; să se iasă din starea regulamentară, spre acea convenţională, iar adunarea să stee zi şi noapte la lucru, spre a vota legile de contribuţiĭ".[79] Comisia centrală lucrase cu mare hărnicie şi trimise, una după alta, toate acele legĭ la ambele adunărĭ, şi anume cea de 5 leĭ la vadra de spirt, acea de sporire a taxelor de timbru, acea asupra dăreĭ proprietăţilor de mînă moartă, acea a patentelor şi acea a contribuţieĭ de podurĭ şi şosele; iar adunarea nu se desparte, până ce toate legile nu sunt votate.[80]

Aplicarea legeĭ asupra patentelor dă loc, în Muntenia, chiar la o mişcare turburătoare, în Ploeştĭ şi Craiova, unde neguţitoriĭ atacă primăria şi prefectura, sunt respinşĭ de armată şi lasă maĭ mulţĭ răniţĭ şi cîţĭ-va morţĭ pe stradele oraşuluĭ. Tot pe atuncĭ se

78. Şedinţa din 2 Septemvrie 1860. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 24 Septemvrie 1860.
79. Şedinţa din 19 Iulie 1860. *Ibid.*, 14 August 1860.
80. Şedinţa din 3 şi 7 Septemvrie 1860. *Ibid.*, 20 şi 23 Sept. şi 20 Octomvrie 1860. *Naţionalul*, organul ministruluĭ Boerescu, 27 Noemvrie 1860, recunoaşte că „în sesiunea trecută, adunarea a dat dovezĭ că ştie a lăsa în izolare pasiunile şi a lucra serios".

răscoală poporația din Bolgrad și Ismail, în Moldova, contra legeĭ recrutăreĭ, [81] încît în toate părțile, întroducerea principiuluĭ egalităței întîlnește împrotivirĭ, chiar și în păturile acele, în folosul cărora acest principiŭ fuses întrodus. Tot deauna se întîmplă nemulțămirĭ, cînd cată a se trece de la o stare de desordine la una orînduită, de oare-ce de desordine pot să se folosască chiar și aceĭ ce de obiceiŭ sufăr din cauza eĭ. Nu se poate tăgădui că sesiunea deschisă la începutul anuluĭ 1860 fusese rodnică în lucrărĭ și că răspunsese așteptăreĭ rostite de domnitor, în mesajul de deschidere: „că se va ocupa cu îmbunătățirile materiale și morale care să vindece răul unuĭ trecut jalnic și dureros“.[82]

Pe lîngă aceste schimbărĭ în starea de lucrurĭ de pănă atuncĭ, se maĭ făcuse și pașĭ spre îndrumarea democratizăreĭ societăței romîne. Prin un comunicat din 7 Maĭ 1860, Cogălniceanu oprește întrebuințarea titluluĭ de Excelență față cu miniștriĭ, și dă ordin ca aga să nu maĭ umble prin oraș întovărășit de un alaiŭ de jandarmĭ. Tot Cogălniceanu se consultă cu deputațiĭ ținutalĭ asupra numireĭ prefecților. Din această măsură, luată în sensul coborîreĭ atot puterniciеĭ ministeriale, se va desvolta cu timpul amestecul deputaților în administrațiile locale.[83]

Ministerul din Moldova caută însă se fie și nepărtinitor, chiar cu prețul convingerilor sale, numaĭ spre a mulțămi, pe cît se putea, pe toate partizile. Se propusese în adunarea moldovenească, ca să se dee foștilor caimacamĭ leafa cuvenită capuluĭ statuluĭ, pe cît timp eĭ slujise, și pentru care nu fusese remunerațĭ. Deputatul Grigoriu (Văsescu), unul din reprezentanțiĭ

81. *Ibid.*, 18 și 22 Noemvrie 1860. Comp. *Naționalul*, 17 Noemv. 1860.
82. Mesajul din 6 Martie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 7 Martie 1860.
83. *St. Dun.*, 7 și 26 Maĭ 1860. Notăm începutul acesteĭ seriĭ, pentru aceĭ pe care i-ar interesa a eĭ urmărire.

partiduluĭ progresist, propune un amendament, ca să se dee o recompensă naţională şi anume acelor dintre caimacamĭ care bine meritase de patrie—adecă luĭ V. Sturza şi A. Panu, cu excluderea luĭ St. Catargiu. Cogălniceanu, cu toate că el fusese acela ce propusese moţiunea că V. Sturza şi A. Panu bine meritase de patrie, se opune la amendamentul luĭ Grigoriu, spunînd că: „istoria va hotărî care din caimacamĭ cum aŭ lucrat; dar că nu se cuvine ca parlamentul să facă personalităţĭ“.[84] Cu toate aceste concesiunĭ făcute de guvern partiduluĭ drepteĭ, el tot nu era mulţămit şi, într'o desbatere asupra şcoalelor, Radu Rossetti zice, că „din cauză că şcoalele produc numaĭ jumătate de învăţaţĭ, de aceea ziua de ierĭ, orĭ cît de ră şi de amară a fost, tot este maĭ bună decît ziua de azĭ“. Primul ministru îl puse îndată la loc, susţinut de M. Costache şi chiar şi de principele Gr. M. Sturza.

In deobşte acest din urmă era cel maĭ înaintat din partidul drepteĭ, şi adesa îl vedem apărînd cu căldură ideile progresiste, după cum am văzut că o face, cînd apără legea recrutăreĭ; tot aşa şi cu impozitul fonciar şi cu celelalte măsurĭ egalitare. In deobşte înăsprirea ce existase între el şi Cogălniceanu în comisia centrală, face loc unor simţiminte maĭ apropiate. Aşa videm pe Sturza complimentînd într'un rînd pe Cogălniceanu, că rămăsese şi ca ministru tot atît de liberal, precum fusese ca deputat. Altă dată propusese un amendament, pentru sporirea lefeĭ primuluĭ ministru (pe atuncĭ Cogălniceanu), cu 2000 de leĭ pe lună.[85]

---

84. Şedinţa din 23 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1860.
85. Şedinţa din 19 Maĭ 1860. *Mon. of. al Mold.*, 8 Iunie 1860. Şed. din 11 Iunie 1860. *Ibid.*, 5 Septemvrie 1860.

Căderea ministeriuluĭ Cogălniceanu în Moldova. Dacă însă lucrurile păreaŭ că se maĭ împacă şi că ambele partizĭ eraŭ să-şĭ dee mîna la întocmirea noueĭ organizărĭ a ţărilor romîne, în adîncul conştiinţelor şi de desubtul acestor aparenţĭ linişlite, clocea teama nespusă a partiduluĭ trecutuluĭ, pentru reforma stăreĭ ţăranilor. El se înfiora de un atac aşteptat în contra proprietăţeĭ. Toată polemica ziarelor timpuluĭ: *Conservatorul progresist* pe de o parte, de alta ziarele liberale: *Steaua Dunăreĭ*, *Romînul*, *Naţionalul*, *Dîmboviţa*, *Reforma*, *Tribuna*, aduc necontenit pe tapet această chestiune, cu toate că ea nu era încă venită la ordinea zileĭ. Chiar în adunărĭ, une-orĭ ea străbătea, ca din senin şi fără a fi motivată, ca o stafie şi o spărietoare cumplită ce neliniştea pe foştiĭ privilegiaţĭ care şi de aceea se purtaŭ, cînd mîndri şi neînduplecaţĭ, cînd dămoĭ şi împăciuitorĭ, sperînd, pe o cale saŭ pe alta, se amîne cît se poate maĭ departe ameninţarea de a fi despoieţĭ de proprietăţile lor! Aicĭ era pricina adevarată care desbina partizele; aicĭ era să se dee lupta hotărîtoare.

Unul din efectele cele maĭ apropiate ale acesteĭ stărĭ a spiritelor, fu căderea ministeriuluĭ Cogălniceanu, pe care cu toate aceste l'am văzut destul de bine primit şi trăind în armonie la început cu adunarea, căreia i şi făcea toate concesiile cu putinţă. Cogălniceanu însă era un partizan hotărît al îmbunătăţireĭ soarteĭ ţăranilor şi, prin maĭ multe circulărĭ, el căuta să însufle deosebiţilor dregătorĭ o purtare omenoasă şi ţărmurită de legĭ şi faţă cu acest element până atuncĭ atît de horopsit. Aşa, prin o circulară din 18 Noemvrie, după ce Cogălniceanu cere de la prefecţĭ ca să continească cu bătăile date ţăranilor, adaoge, că „a venit timpul ca şi ţăranul să fie considerat ca cetăţan; ca şi el să fie apărat în

persoana, în cinstea şi în averea luĭ; că trebue să se iee măsurĭ pentru a linişti pe ţăranĭ care, în multe locurĭ, ar fi inteţiţĭ în contra ocîrmuireĭ, şi a-ĭ face să aibă încredere în viitor".[86] Prin această circulară, Cogălniceanu dădea pe faţă simpatiile sale pentru clasa ţărănească. Şi tocmaĭ acest ministru era să reprezinte guvernul, în timp cînd adunarea era să desbată proiectul de lege rurală, alcătuit de comisia centrală şi trimis ambelor adunărĭ, din Iaşĭ şi din Bucureştĭ.[87] Se înţalege decĭ interesul partiduluĭ drepteĭ, de a scapa de acest minister, periculos intereselor sale de proprietate. Loviturile contra luĭ Cogălniceanu le începe Radu Rossetti, protivnicul săŭ din 1859, din comisia centrală. In şedinţa din 17 Decemvrie 1860, Rossetti interpelează pe primul ministru asupra procurăreĭ postavuluĭ armateĭ, pe care Cogălniceanu o avuse ca intreprinzător, înainte de a intra în minister, încă de pe timpul căimăcămieĭ. Organul satiric *Nichipercea* făcuse mult haz pe socoteala luĭ Cogălniceanu, rîzind de „patriotismul luĭ cu cotul". Principèle Grigore Sturza apără pe Cogălniceanu, arătînd, că un mare fabricant nu poate fi oprit de a ajunge ministru, şi că întru cît ministrul declară că s'a lepadat de concesie, îndată ce a întrat în minister, nu i se maĭ poate face nicĭ o imputare. Asupra acesteĭ d'întăĭ loviturĭ, adunarea trece curat la ordinea zileĭ.[88] Al doilea atac contra luĭ Cogălniceanu aduce însă căderea luĭ. Anume venind înaintea adunăreĭ chestiunea suspendăreĭ şi arestăreĭ mitropolituluĭ Miclescu, adunarea numeşte o comisie pentru cercetarea împrejurăreĭ, care comisie depune în 17 Ianuarie 1861 raportul făcut de Las-

86. *Mon. of. al Mold.*, 22 Noemvrie 1860.

87. Prin mesajul către adunarea din Bucureştĭ din 28 Noemvrie 1860, domnitorul anunţa şi prezentarea legeĭ rurale. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 3 Decemvrie 1860.

car Catargiu care — intemeindu-se pe faptul că „alesul ţărei la chiriarhia bisericeĭ, cu acelaşĭ mod ca şi domnitorul, nu poate fi nicĭ odată amestecat cu funcţionariĭ statuluĭ numiţĭ de către domnitor, funcţionarĭ ce singurĭ pot fi revocabilĭ saŭ suspendibilĭ; că apoĭ canoanele bisericeĭ recunosc în persoana chiriarhuluĭ puterea exclusivă, spre mănţinerea disciplineĭ în cler; că mitropolitul care este după lege indatoritul apărător al driturilor bisericeĭ, aceĭ care s'aŭ sustras de la nemijlocita luĭ autoritate, după canoane, sunt călcătorĭ de legĭ" — sprijine concluzia dăreĭ în judecată a ministeruluĭ Cogălniceanu, pe motivul călcăreĭ articuluĭ 45 din Convenţie.[89]

După cum se vede, comisia se punea pe tărîmul egalităţeĭ de putere între capul bisericeĭ şi capul statuluĭ; cu alte cuvinte, că biserica ar alcătui un stat în stat. Ea nu împărtăşia părerea domnitoruluĭ şi a ministruluĭ saŭ, că mitropolitul este în realitate un slujbaş al statuluĭ care nu se poate opune autorităţeĭ civile, în pricinele atingătoare de căderile eĭ. Şi este de observat, că teoria comisieĭ era un lucru noŭ, chiar în tradiţiile statuluĭ romîn, de oare ce în tot deauna mitropoliţiĭ ţărilor romîne cedase pasul şi recunoscuse autoritatea domnească.[90] In urma acestuĭ raport ministerul Cogalniceanu îşĭ dă dimisia, în ziua chiar a depunereĭ luĭ, 17 Ianuarie 1861.[91] Tot acesteĭ împrejurărĭ atribue organul conservator, *Unirea*, faptul cădereĭ luĭ Cogălniceanu, cînd zice că: „e cel din urmă minister

88. Şedinţa din 17 Decemvrie 1860. Proces-Verbal al adunăreĭ deputaţilor Moldovenĭ, No. VII. Comp. *Viitorul* care atacă pe Cogalniceanu pe aceeaşĭ temă, 18 Ianuarie 1861.

89. Raportul din 17 Ianuarie 1861 nu se vede nicăirĭ reprodus în desbaterile adunăreĭ. El este publicat în *Viitorul*, 21 Ianuarie 1861.

90. Asupra poziţieĭ inferioare a mitropolituluĭ faţă cu domnul, în vremile maĭ vechĭ, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, III, p. 661.

91. *Mon. of. al Mold.*, 18 Ianuarie 1861.

ce a făcut sacrilegiul de a subsemna o hîrtie de exil şi de moarte politică unuĭ mitropolit şi preşedinte al adunăreĭ, fără a mijloci maĭ întăĭ o sentinţă judecătorească".[92]

Este însă curios că această învinuire nu se desbate maĭ departe în adunare şi că, în toată daraverea privitoare la ministerul Cogălniceanu, ea nu apare nicăierĭ, nicĭ în acuzare, nicĭ în apărare.

Tot aşa de nelămurită rămăsese însă şi pricina surgunireĭ mitropolituluĭ. Nu e vorbă, în afară de învinuirile aduse mitropolituluĭ de însuşĭ domnul, cînd cu publica luĭ împroşcare,[93] Cogălniceanu adăogia că mitropolitul se făcuse vinovat de trădare, stăruind la Rusia pentru un principe străin pravoslavnic.[94] Dar, de şi Cogălniceanu pretindea, că posedă dovezile acesteĭ trădărĭ, el nu le-a dat pe faţă. De aceea şi ziarul *Romînul* întreabă: „Pentru ce ministerul n'a publicat dovezile trădăreĭ mitropolituluĭ? Dacă nu le a publicat, pentru ce cînd s'a deschis adunarea, n'a mers inaintea eĭ, să-ĭ expue toate faptele şi să depue toate dovezile pe biuroul eĭ? Pentru ce n'a facut-o, cel puţin, cînd s'a depus în adunare o propunere contra luĭ? Dacă nu a făcut-o ministerul atuncĭ, pentru ce nu a facut-o, cînd s'a cetit în cameră raportul comisiuneĭ care a pus pe minister în acuzare"?[95]

Noĭ credem că învinuirea de trădare, de conspiraţie cu puterile străine din partea mitropolituluĭ, nu era întemeiată, cu toate afirmările luĭ Cogălniceanu. Adevarata cauză pentru care Cogălniceanu a dărămat pe mitropolit, după cum însuşĭ o mărturi-

---

92. *Unirea*, 18 Martie 1861.
93. Maĭ sus, p. 164.
94. Aceasta le spune Cogălniceanu tocmaĭ în şedinţa din 20 Ianuarie 1865. *Mon. of.*, 23 Fevruarie 1865.
95. *Romînul*, 30 şi 31 Ianuarie 1861.

sește, în o scrisoare publicată în ziarul *Trecutul*, este că: „domnul țăreĭ este o ființă maĭ presus de toțĭ cetățeniĭ. Nimăruĭ nu este iertat a se pune față în față cu dînsul. Aceasta însă s'a încercat a face mitropolitul, ca un alt ales al națieĭ; de aceea l'am dat jos“.[96]

Pentru a da însă o arătare de legalitate răsturnăreĭ ministeruluĭ Cogălniceanu, adunarea găsește de cuviință, să adaugă încă alte invinuirĭ, pe care se vede că ea punea maĭ mult temeiŭ, de cît pe surgunirea mitropolituluĭ. Altfeliŭ nu se poate explica, cum de această ultimă învinuire ce părea atît de grea, rămîne la o parte din actul de acuzare formulat de Radu Rossetti, în proiectul de răspuns la adresa tronuluĭ. Acel ce se însărcinâ cu desvoltarea din viŭ graiŭ a vinelor puse în socoteala luĭ Cogălniceanu, fu Grigorie Balș, ministrul de altă dată care fusese așa de răŭ acuzat de Cogălniceanu, în anul trecut, cînd cu ingerințele în alegerĭ.[97]

Cogălniceanu pus în nevoie de a se apara, o face în decursul a treĭ ședințĭ,[98] și analiza acestor desbaterĭ furtunoase poate să ne lămurească asupra stăreĭ daraverilor politice din acel timp.

Cea d'intăiŭ învinuire adusă luĭ Cogălniceanu, era că ar fi supus pe proprietarĭ la contribuția pentru cutia sătească, cu toate că adunarea votase numaĭ supunerea lor la darea biruluĭ obștesc, impunînd astfeliŭ o dare nevotată de adunare și decĭ călcînd Conventia. La aceasta Cogălniceanu răspunde, că proprietariĭ fac parte din comună; că cheltuelele cutieĭ săteștĭ, care slujesc la facerea podurilor, plata Monitoruluĭ, plata vorniculuĭ și a secretaruluĭ se făceaŭ

96. *Trecutul*, 4 Fevruarie 1861.
97. Maĭ sus, p. 146.
98. Ședințele din 15, 16 și 19 Fevruarie 1861 în *Procesele verbale ale adunăreĭ Moldoveĭ*, No. XXI, XXII și XXIII.

maĭ mult în interesul proprietaruluĭ; în sfîrşit că darea către cutia sătească este numaĭ o zecime adiţională la contribuţia personală.

Al doilea punt de acuzare era, că ministerul ar fi amenințat cu nerecunoaşterea cununieĭ celor ce ar trage sorţi, uzurpînd astfeliŭ drepturile bisericeĭ. Cogălniceanu răspunde, că el dispusese, ca aceĭ tinerĭ ce se vor căsatori, fără a fi tras sorţiĭ, nu vor putea opune faptul insurătoreĭ, ca o dispensă de armată. Dacă s'ar urma astfeliŭ, nicĭ un Evreŭ nu ar fi supus slujbeĭ militare.

Al treilea: că nu s'ar fi impus moşiile mănăstirilor neînchinate la plata contribuţieĭ fonciare, violîndu-se egalitatea înaintea legeĭ şi creîndu-se privilegiĭ. Cogălniceanu întimpină, că moşiile acestor mănăstirĭ fiind sub administraţia ministeruluĭ cultelor, ar fi însămnat a lua din un buzunar şi a pune în celalalt.

Al patrulea: că s'ar fi înfiinţat câte o închisoare în fie ce sat, făcută de oamenĭ pe calea beiliculuĭ, prin propria lor muncă. Cogălniceanu arată că, desfiinţîndu-se bataia, ea trebuia înlocuită prin un mod de înfrînare a delictelor.

Al cincelea: că nu ar fi publicat listele tuturor celor supuşĭ la contribuţie, înainte de a procede la încasărĭ, violîndu-se legea. Cogălniceanu răspunde, că legea era peste putinţă de aplicat, de oare ce prevedea că încăsările să se facă chiar în acel an, şi nicĭ un tipograf nu se obliga a da urieşele liste, ale tuturor contribuabililor din ţară, înainte de 6 lunĭ.

Al şaselea: că a înfiinţat fără lege judeţele săteştĭ. Ministrul iea aminte că, dacă a făcut-o aceasta, a fost pentru a scăpa odată pe ţăran de judecata proprietaruluĭ, adesa orĭ parte şi judecător tot odată.

Al şeptelea: că a calcat în picioare libertatea individuală, arestînd şi dînd în judecată pe preşedintele

municipalităţeĭ din Iaşĭ, Balica. „Dar am făcut-o, răspunde Cogălniceanu, fiind că a fost necuviincios faţă cu ministrul ţăreĭ luĭ. Dar de ce nu protestaţĭ oare contra zilnicelor încălcărĭ ale libertăţeĭ individuale a ţăranilor, zilnic încălcate nu numaĭ de subprefect şi de jandarmĭ, dar şi de gospodariĭ moşiilor, de vechilĭ, de vatajĭ şi de fecioriĭ boiereştĭ. Dacă merit un blam, este că n'am întrebuinţat toată energia, pentru ca articolul 46 din Convenţie să devină un adevăr, nu numaĭ pentru ceĭ tarĭ ci şi pentru ceĭ slabĭ".

Toate aceste învinuirĭ pe nimic întemeiete şi la care Cogălniceanu răspunse cu izbîndă, avură doar de rezultat de a pune maĭ bine în lumină, prin răspunsurile date de el la ultimile două punte, măsurile luate de dînsul în favoarea ţăranilor, care măsurĭ constituiaŭ ultima şi cea maĭ de căpitenie a luĭ vină, celelalte fiind aşternute numaĭ spre a sluji acesteĭ din urmă ca fund de tabloŭ. Aceasta suna, că ar fi făcut maĭ multe circulărĭ provocătoare pentru ţăranĭ. Radu Rossetti formula astfeliŭ acest cap de acuzare: „Tot prin o circulară, o întreagă parte a locuitorilor pămîntenĭ care poartă cu supunere toate sarcinile statuluĭ, s'a văzut denunţată la animadversia uneĭ alteia căreia, de către căzutul minister, nu se făgăduia, nicĭ maĭ mult, nicĭ maĭ puţin, de cît fericirea"; [99] iar Grigore Balş, în cuvîntarea luĭ, spunea: „Vă îndemn să bine voiţĭ a ceti circulara d-luĭ Cogălniceanu către prefecţĭ, din ziua de 18 Noemvrie, pe care circulară toată ţara a declarat-o de provocătoare, spre a vedea dacă viaţa şi proprietatea puteaŭ să fie ocrotite, sub ministerul domnieĭ sale, după asemenea provocărĭ". [100]

Iată ce răspunde ministrul la această gravă învi-

99. Opinia minorităţeĭ în *Procesul verbal* al şedinţeĭ din 4 Fevruarie 1861. No. XII, p. 202.
100. Şedinţa din 13 Fevruarie 1861, *Procesul verbal* No. XX, p. 259.

nuire: „Declar cu francheţă că sunt pentru îmbunătăţirea soarteĭ ţăranilor; că în această îmbunătăţire văd fundarea naţionalităţeĭ romîne. Pănă cînd ţăraniĭ nu vor fi cetăţenĭ, noĭ nu vom avea naţie. Dar domnilor! am voit să se creeze o aşa stare de lucrurĭ, în cît cel de pe urmă ţăran să aibă conştiinţa datoriilor şi a drepturilor luĭ. Cît timp îl vom lasa în poziţia în care se găseşte, asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către ţară prin nimic, ce sprijin vom putea aştepta de la dînsul în oara pericoluluĭ? Este timpul, ca înaintea interesuluĭ privat, să gîndim la interesul cel obştesc; ca înainte de a ne ocupa de moşiile cele micĭ, să ne ocupăm de moşia cea mare, Romănia, cum făceaŭ părinţiĭ noştri. Chestia Orientuluĭ este plină de nourĭ şi de fulgere; trebue să ne ferim de trăsnetul ce ne ameninţă; însă cu ce să ne ferim? Socotim poate că şi în viitor trebue să ne mărginim a primi pe cuceritoriĭ noştri cu capetele pe tipsie, şi la ducerea lor să-ĭ întovărăşim cu buchete de lăcrămioare? Socot că aceasta nu o maĭ vroim! Eĭ bine, aceasta va fi, în cîtă vreme ţăraniĭ, greul poporuluĭ nu vor avea interese vitale, materiale, pentru a sări şi a-şĭ apara moşia în contra străinilor năvălitorĭ. 2000 de boierĭ nu fac o naţie! Acesta e un adevăr ce nu se poate contesta. Am avut îndrăzneala, în circulările mele, a vorbi ţăranilor de drepturile lor, de demnitatea lor de Romînĭ; le am vorbit de gloria strămoşilor lor, de timpurile luĭ Stefan cel Mare şi ale luĭ Mihaĭ Viteazul, cînd şi ţăranul simţia că are o patrie şi alăturea cu boierul se bătea pentru apărarea eĭ“! [101]

Este învederat că această de pe urmă împrejurare, circulările luĭ Cogălniceanu pentru ţăranĭ, aŭ adus a luĭ răsturnare, căcĭ toate celelalte învinuirĭ nu sunt nicĭ serioase nicĭ întemeiate.

101. Locul reprodus se află la p. 301 a desbaterilor.

De aceea, cu drept cuvînt, arată Cogălniceanu, că pricina răsturnăreĭ luĭ stă în aceea, că: „a îndrăznit a face să atîrne fericirea Românieĭ de fericirea ţăranuluĭ. Nu actele noastre ministeriale, nu cuvîntările mele sunt vinovate, ci opiniile noastre în chestia socială. Frica cea maĭ mare a acuzatorilor meĭ este că, fiind ministru, în timpul ce are să se trateze chestia rurală, aş putea să mă slujesc de influenţa guvernuluĭ, pentru a pune în lucrare o presiune asupra deslegăreĭ acesteĭ chestiunĭ şi a face să prevaleze opiniile mele. De aice hotarîrea de a găsi de răŭ şi de a osîndi sistematic toate faptele ministeruluĭ, pentru a ne da jos, înainte de a veni chestia ţăranilor pe tapet". Cogălniceanu aratase adevărul, pe care aceĭ ce-l răsturnară aveaŭ interes a-l ascunde, căcĭ nu le convenia să desvăliască, prea pe faţă, sentimentele ce-ĭ împingeaŭ la răsturnarea ministeruluĭ.

Dupa apărarea luĭ Cogălniceanu, adunarea hotărăşte să desparta răspunsul la mesaj de acuzarea ministeruluĭ, şi însărcinează o comisie de şepte membri care să instruiască procesul luĭ.[102] Darea în judecată era tot atît de serioasă ca şi acuzarea; dar partidul drepteĭ îşĭ ajunsese ţinta: nu numaĭ că ministerul era înlăturat, ci încă şi prin lumina în care-l pusese, credea că l-a îndepărtat din treburĭ poate pentru tot deauna. Ca şi cînd acest cuvînt ar putea fi rostit vre odată în politică!

---

102. Şedinţa din 17 Fevruarie 1861. *Proces verbal* No. XXII, p. 330.

CAP. V.

DE LA A DOUA DISOLVARE PĂNĂ LA UNIRE

(29 Ian.—11 Dec. 1861.)

A doua disolvare. Aceiaşĭ soartă, ca şi ministerul luĭ Cogălniceanu în Moldova, o avu acel al luĭ Epureanu în Muntenia. Şi acest din urmă fusese luat, tot după sistemul urmat de domnitor, de a nu-şi alege ministerele din majorităţile adunărilor, sistem caracteristic pentru domnia luĭ Cuza şi care a fost notat de maĭ multe orĭ de oameniĭ timpuluĭ. Aşa ziarul *Unirea* observă, că : „se compunea ministerul tot deauna în afară de majoritatea adunăreĭ". Principele Dim. Ghica spune, în şedinţa din 13 Maĭ 1861, că : „obiceiul la noĭ este de a nu se lua ministerul din majoritatea adunărilor" ; iar principele Gr. M. Sturza arată, în şed. din 1 Fevr. 1861, că : „în zadar am căuta să aruncăm faptele miniştrilor ca imputare conservatorilor orĭ proprietarilor ; căcĭ eĭ nu pot avea solidaritatea actelor unuĭ minister, pe cîtă vreme ministerele la noĭ n'aŭ fost, ca în statele constituţionale, sprijinite pe o majoritate parlamentară".[1] Neînţălegerile între minister şi adunare în Muntenia izbucniră maĭ ales de la chestiunea răscoaleĭ din

---

1. *Unirea,* 21 Fevr. 1861, *Mon. of. al Ţareĭ Rom.,* 20 Maĭ 1861.

Craiova. Se bănuia ministerului, că aplicase legea patentelor, înainte de a fi fost votată de ambele adunări, ca lege de interes comun; că tot aşa se făcuse cu legea scăzămîntuluĭ arendaşilor şi că, fără motiv, se procedase cu atîta asprime la înăbuşirea mişcăreĭ din Craiova, de oare ce, după cum se vedea din hotarîrea Curţiĭ de apel—care cu majoritate de 5 glasurĭ contra 4 achitase pe ceĭ maĭ mulţĭ din preveniţĭ şi numaĭ pe cîţĭ-va îĭ condamnase la uşoare pedepse—„nu fusese acolo un spirit de răscoală, ci numaĭ o izbucnire de nemulţămire contra prefectuluĭ Gr. Marghiloman"; că deci trebuia, ca aceĭ ce aŭ atras macar un minut bănuiala că ar fi existat un asemene spirit să-şĭ iee cuvenita pedeapsă. Epureanu, în loc de a da satisfacere cameref, destituind pe prefect, îl numeşte judecător la curtea din Bucureştĭ.[2] Adunarea ceruse întăĭ rînduirea uneĭ anchete care să vadă cum s'a petrecut lucrurile. Ministerul însă declarase, că nu primeşte asemene numire, neprevăzută în Convenţia de Paris. Atuncĭ adunarea cere dosarul răscoaleĭ. Ministerul refuză a-l da, întîmpinînd că afacerea trecînd înaintea înalteĭ curţĭ care judeca pe atuncĭ ca al treile grad de jurisdicţie în fond, cauza ar fi încă pendentă înaintea justiţieĭ şi parlamentul nu ar putea să se amestece în trebile judecătoreştĭ. Adunarea supărată pentru refuzul ministeruluĭ de a se supune controluluĭ eĭ, introduce, în răspunsul la mesajul de deschidere, un paragraf în care blamează purtarea ministeriuluĭ, în chestiunea turburărilor craiovene, care paragraf este votat cu o mare majoritate de 42 din 62, compusă din stînga şi dreapta întrunite.[3] Ministerul răspunde a-

2. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 1 Fevr. 1861. *Viitorul*, 25 Ian. 1861.
3. Desbaterile şedinţeĭ din 28 Ian. 1861 în suplimentul *Monit.* citat şi nota prec. Comp. *Romînul*, 19 Ian. 1861 şi *Unirea*, 25 Fevr. şi 7 Martie 1861.

cestuĭ vot de neîncredere, prin o măsură foarte gravă: disolvarea adunăreĭ, pe motivul că ea s'ar fi amestecat în atribuţiile judecătoreştĭ, calificînd faptul de la Craiova, înainte de a se fi dat asupra luĭ hotărîrea definitivă. Disolvarea se face în ziua de 29 Ianuarie 1861.[4] Domnitorul voia să îndreptăţască pasul săŭ, arătînd Porţiĭ depăşirea adunăreĭ peste atribuţiile eĭ. Prin o scapare din vedere, domnitorul uitase pentru un moment rolul pe care-l jucase până acum, de apărător al autonomieĭ şi vredniciei ţăreĭ. Agentul săŭ din Constantinopol, C. Negri, se însărcinează a i-l reaminti. El îĭ scrie, că: „ceea ce este în propriile sale atribuţiunĭ nu ar trebui să fie supuse apreţuireĭ şi desbatereĭ altora".[5] Este curios, că domnitorul care se mîndrea atîta şi cu drept cuvînt de spiritul săŭ de neatîrnare faţă cu Poarta, să nu fi văzut singur acest lucru; dar cu cît va deveni maĭ ascuţită lupta din lăuntru, cu atîta domnitorul va căuta maĭ mult sprijin în autoritatea suzerană şi se va îndepărta de primul săŭ avînt. Disolvarea bine înţeles că, zădărind ambiţia, supărâ foarte adînc pe membriĭ care votase blamul şi eĭ îşĭ puseră toate puterile, spre a fi realeşĭ în noua adunare. In zădar se silise ministerul Epureanu, pe de o parte prin presiunĭ electorale, pe de alta prin graciarea luĭ Oraşanu şi Valenţineanu de osînda ce o făceaŭ pentru delicte de presă,[6] a schimba majoritatea. Ea revine încă maĭ compactă de cît înainte şi, în 16 Aprilie 1860, cea întăĭ măsură a noueĭ adunărĭ fu darea în judecată a ministeruluĭ Epureanu. Măsura se votează cu 35 de glasurĭ contra numaĭ a 15, ceea ce arată, că partidul guvernamental, scă-

4. Raportul către domnitor, publicat între alte ziare şi de *Românul*, 1 Fevr. 1861.
5. *Negri C. Cuza*, 5 August 1861. *Corespondenţa* citată, p. 160.
6. Graciaţĭ în 4 Aprilie 1861, *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 10 Aprilie 1861.

zuse încă din ceea ce fusese şi că opoziţia sporise. Şi nicĭ că se putea altfeliŭ, de oare ce cum spune *Trecutul* „aceeaşı o mie, două de oamenĭ care aŭ scos din urnă pe deputaţiĭ cu care guvernul nu se împăca, vor trimite, de nu tot pe aceiaşĭ deputaţĭ, cel puţin unia şi maĭ puţin liberalĭ". Dar ministerul şi disolvase adunarea, numaĭ spre a se răsbuna pe ea.[7] In 17 Aprilie ministerul îşĭ dă dimisia.[8]

Atît ziarele liberale cît şi cele conservatoare criticaŭ disolvarea aceasta de a doua a adunăreĭ, şi în cercurile conducătoare ale ţăreĭ această măsură fu în deobşte răŭ privită. Este de observat apoĭ, ca disolvarea fiind o prerogativă a domnuluĭ, opoziţia trecu de astă dată încă maĭ mult peste capetele miniştrilor, spre a atinge persoana domnitoruluĭ. In comisia centrală, patru membri : Brăiloiŭ, Teodor Brăteanu, I. Cantacuzin şi Arsachi propuseră o moţiune de neîncuviinţare a disolvăreĭ ; moţiunea este însă răspinsă de majoritatea comisieĭ.[9]

In timpul ce adunarea munteană era disolvată şi se făceaŭ alegerĭ pentru acea care trebuia s'o înlocuiască, adunarea din Moldova votase, în 27 Martie 1861, o propunere ca, pentru desbaterea chestiuneĭ rurale, să se întrunească ambele adunărĭ în Bucureştı. Era iarăşĭ un mijloc piezis, de a realiza unirea efectivă a ţărilor romîne, mijloc încercat încă odată fără izbîndă, cînd cu votarea legeĭ curţeĭ de casaţie.[10] Cînd se întruneşte adunarea munteană ea

7. *Trecutul,* sub Redacţia luĭ Ioan Strat şi Gh. Mărzescu, 4 Febr., 1861.

8. *Mon. of. al Ţareĭ Rom.,* 20 Aprilie şi 2 Maĭ 1861. *Unirea* 4 April 1861. Ministerul Epureanu este judecat de Curtea de casaţie în 20 Iunie 1862 şi este achitat. *Mon. of.,* 29 Sept. 1862.

9. *Unirea,* 21 Fevr. şi 4 Martie 1861. *Romînul,* 24 Fevr. 1861 (articol de Dimitrie Brăteanu).

10. Maĭ sus p. 170. Vezĭ două depeşĭ din Iaşĭ în *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.,* 31 Martie şi 1 Aprilie 1861.

se ocupă, odată cu darea în judecată a cabinetului Epureanu, și de propunerea adunăreĭ moldovene. Cînd adunarea moldovenească înmînase domnitoruluĭ adresa eĭ, cuprinzătoare a acestuĭ vot, el răspunsese: „Simt toată seriozitatea pasuluĭ ce ațĭ făcut. De și vě pot asigura de buna voință a Inalteĭ Porțĭ și a puterilor garante, totușĭ nu este de tăgăduit că avem nevoie de multă prudență și înțălepciune pe lîngă patriotismu".[11] Cînd propunerea vine în adunarea munteană, ea este votată în unanimitate. Și miniștriĭ votează pentru.[12]

Dacă domnitorul nu s'a opus de astă dată atît de categoric la rostirea dorințeĭ de a se întruni camerile, ba chiar a îngăduit acest vot prin miniștriĭ săĭ, în deosebire de cum se purtase cînd cu legea curțeĭ de casație, aceasta o făcuse pentru că, după cum vom vedea la analiza politiceĭ externe privitoare la chestiunea unireĭ, pe atuncĭ negociările care se urmăreaŭ în Constantinopole, păreaŭ a conduce la o deslegare favorabilă a acesteĭ chestiunĭ, și părerea obștească era că unirea desăvîrșită a Moldoveĭ cu Muntenia va fi încuviințată de puterĭ. Această părere îșĭ făcuse drumul prin cugete, din următoarele împrejurărĭ: Primul ministru al Moldoveĭ, A. Panu, în depeșa trimisă coleguluĭ săŭ din Bucureștĭ, în 27 Martie 1861, spune, că: „atuncĭ cînd a avut onoarea a fi chemat de către Inălțimea Sa, pentru a forma cabinetul, ar fi aflat negociărĭ întinse pentru unire și a văzut atuncĭ o persistență, o convicțiune din partea Inălțimeĭ Sale, ca să vadă realizîndu-se maĭ în grabă acest mare act național. Unirea mi-a zis Inălțimea Sa, este credința mea politică; ea este ținta de mîntuire a națiuneĭ romîne, la care părin-

11. *Mon. of. al Mold.*, 3 Aprilie 1861 (ședința din 27 Martie 1861).
12. Ședința din 14 Aprilie. *Mon. of. al Țareĭ Rom.*, 2 Maĭ 1861, suplement.

ţiĭ noştri aŭ căutat a ajunge şi la care sper că vom putea ajunge. Eŭ trebue să fac unirea; căcĭ sunt dator către naţia care m'a ales şi către istoria către care trebue să am o responsabilitate".[13] De aceea şi Panu primise ministerul în Moldova, spunînd anumit, că dacă nu va reuşi a realiza acest vis a Romînilor, îşĭ va da dimisia.[14]

Această credinţă în apropiata realizare a unireĭ era cu atît maĭ firească de a fi întîlnită în ţările romîne, cu cît şi ziarele străine o întăreaŭ. Aşa *Le Constitutionnel* din Paris saluta cu plăcere „prefacerea operată în intenţiile guvernuluĭ otoman care prefacere ar constitui un progres însămnat, în calea arătată oare cînd Turcieĭ de puterile occidentale. Acest prim pas, aşa de cu francheţă făcut, este de bun augur; el va ajuta poate a repara nişte greşelĭ, pe care guvernul turc începuse acum a le expia"; iar pe de altă parte *Wanderer* din Viena vestia acelaş evenement, însoţindu-l, conform politiceĭ austriace, cu următoarele comentarii: „Afară de aceasta, va fi de un mare interes a observa purtarea Principatelor dunărene, acuma desăvîrşit unite, fiind că pentru principele Cuza nu maĭ poate exista nicĭ o raţiune a ascunde maĭ mult timp adevăratele luĭ intenţiunĭ." *Le Courrier d'Orient* din Constantinopole dădea ca pozitive următoarele ştirĭ, anume că Poarta primise unirea ministeriilor şi a camerilor, o lege nouă electorală prezentată de guvernul Principatelor unite şi

13. Depeşa în *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 28 Martie 1861.

14. *Unirea*, 7 Martie 1861. Cu prilejul acestor vorbe de *vis* al Romînilor, aplicat unireĭ, *Trecutul*, 18 Martie 1861, glumeşte cu spirit: „cum că noĭ Romîniĭ ne găsim într'un somn adînc, aceasta e maĭ mult de cît sigur. Şi în adevăr, după legile natureĭ, visul nu se produce de cît cînd doarme cineva şi d. Panu, la întrarea sa în minister a spus că unirea este visul Romînilor. Romîniĭ decĭ dorm şi visază la unire".

strămutarea comisieĭ centrale şi a curţeĭ de casaţie la Bucureştĭ.[15]

In urma tuturor acestor ştirĭ, nu trebue să ne mirăm, dacă vedem un ziar din Iaşĭ scriind, că „întrunirea adunărilor pentru a delibera în comun legea rurală, şi a perdut importanţa, după ce ştim că unirea deplină a ministeriilor şi a adunărilor ni s'a acordat de la Constantinopole; că M. S. Sultanul a adresat o iradea către I. S. domnul, prin care octroiază ţăreĭ cererile făcute într'un memorandum prezentat aicĭ din vara trecută; că un mesajer turc se aşteaptă poimînĭ în Bucureştĭ, şi că în sfîrşit domnul Panu este chemat de M. S. a se afla acolo în capitala Românieĭ".[16]

Şi într'adevăr că Panu, Mavrogheni şi D. Sturza fusese chemaţĭ în Bucureştĭ, şi această chemare se pusese în legătură cu alcătuirea primuluĭ minister unionist, ceea ce făcuse că Panu să fie atît de sărbătorit în Bucureştĭ.[17]

Cu toate aceste aparenţe atît de favorabile, lucrurile ieaŭ o altă întorsătură în Constantinopole şi recunoaşterea unireĭ este amînată. Domnitorul se vede nevoit a recurge iarăşĭ la constituirea unuĭ minister deosebit pentru Muntenia. De astă dată ministerul este luat, prin excepţiune, din majoritatea adunăreĭ şi alcătuit sub preşidenţia luĭ Barbu Catargiu, din: C. Brăiloiu, principele Dimitrie Ghica, Ioan Cantacuzino, Apostol Arsache şi Constantin Filipescu. Ministerul intră în lucrărĭ în ziua de 30 Aprilie 1861.[10] Lucru la care lumea nu se prea aştepta, este că pri-

15. Citate după reproducerea lor în *Romînul*, 16, 17, 18 şi 23 Aprilie 1861.
16. *Tribuna romîna*, 20 Aprilie 1861.
17. *Mon. of. al Mold.*, 5 Maĭ 1861. *Viitorul*, 29 Aprilie 1861.
18. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 1 Maĭ 1861. *Unirea*, 2 Maĭ 1861.

mul act al ministerului partidului dreptei, să fie revocarea ordonanței asupra presei, „rămînînd ea liberă sub paza numai a legilor țărei“.[19] Măsura era un mijloc de a cîștiga pe stînga în favoarea ministerului, ca una ce lucrase împreună cu dreapta la rasturnarea lui Epureanu. Ministrul Mălinescu, din cabinetul de mai tîrziŭ al lui Golescu, bănuește această măsură de nesinceră, ca una ce era în contra principiilor partidului ce o luase.[20]

Ministerul Catargiu are încă o foarte scurtă durată, numai 12 zile, de oare ce în 11 Mai el își dăduse acum dimisia, semn caracteristic pentru relațiile dreptei cu domnitorul. Și mai caracteristică este însă, că demisia ministeriului este de astă dată motivată și anume pe faptul, că domnitorul refuzase: 1) schimbarea membrilor comisiei centrale numiți de el; 2) schimbarea prefectului poliției capitalei; 3) schimbarea cîtorva prefecți; 4) desființarea înaltei curți și înființarea curței de casație; 5) imediata punere în desbatere a chestiei rurale, 6) de asemene a legei electorale. Din aceste punte, eraŭ mai de samă: 1, 5 și 6.

In privirea celui d'intăi, Catargiu cerea revocarea din comisia centrală, a lui N. Golescu, Arghiropol, Anghelescu și Predescu, membri din partidul stîngei, care luase apararea lui Epureanu contra învinuirilor ce i se adusese.[21] Chestiile celelalte două eraŭ într'o strînsă legătură, și domnitorul avea interes ca ele să nu fie rezolvite de un minister și o adunare conservatoare. De și încuviințarea unirei fusese amînată, tot se așteaptă din zi în zi a ei realizare, și domnitorul doria ca chestia rurală să fie luată în des-

19. Declarația lui B. Catargiu în ședința din 4 Mai în *Monit. of. al Țarei Rom.*, 9 Mai 1861, suplement.
20. Șed. din 26 Iunie. *Mon. of. at Țarei Rom.*, 30 Iunie 1861.
21. *Viitorul*, 20 Mai 1861.

batere de adunările întrunite. Dar domnitorul ar maĭ fi dorit un lucru, ca să se modifice şi legea electorală. Greutatea însă era de cine să se facă această modificare? Stipulaţiile electorale fusese anexate către Convenţie, ca parte întregitoare, şi puterile se arătaŭ maĭ ales foarte îngrijite tocmaĭ asupra acestuĭ punt. Aşa Negri spune, într'o scrisoare către domnitor, că „puntul principal ce interesază conferenţa este modificarea legeĭ electorale“ şi de aceea el cere domnuluĭ, să-ĭ trimită proiectul, ca să se statueze de o dată asupra tuturor puntelor.[22] Prin memorandul trimis către puterĭ, la începutul luĭ 1861, domnul apăsa foarte mult asupra neajunsurilor legeĭ electorale şi, cu toate că nu cerea modificarea eĭ de către puterĭ, se putea interpreta această stăruinţă a luĭ prea amănunţită de a-ĭ arata rălele, că o cerere indirectă de a se procede, odată cu încuviinţarea unireĭ, şi la schimbarea sistemuluĭ alegerilor, maĭ ales că, precum vom vedea, domnitorul era convins de neputinţa absolută ca legea electorală să fie serios reformată de adunările în fiinţă. De aceea şi *Viitorul* imputá domnitoruluĭ că „ar fi cerut, prin memorandum către Poartă, reforma legeĭ electorale“.[23] Domnul avea însă dreptate de a crede aşa ceva, de oare ce *Unirea*, organul drepteĭ califică de demagogic proiectul comisieĭ centrale care întindea dreptul de vot tuturor acelor ce plătiaŭ 48 de leĭ dare şi nădăjduia, că un asemene proiect va fi răspins de ambele adunărĭ. Acelaş ziar apoĭ spune, despre petiţia din 11 Iunie din cîmpul Filaretuluĭ, care cerea lărgirea dreptuluĭ electoral, că

22. *Negri* c. *Cuza*, 3 Iunie 1861. *Corespondenţa*, p. 106 şi 117. Domnitorul cere comisieĭ centrale pregătirea acesteĭ legĭ. *Mon. of. al Mold.* 27 Maĭ 1861.
23. *Viitorul*, 11 Maĭ 1861. *Viitorul* este organul partiduluĭ drepteĭ; *Trecutul* al stîngeĭ.

ar fi răsturnătoare a proprietăţeĭ.[24] Organele liberale din protivă sprijiniaŭ lărgirea dreptuluĭ de-vot. *Tribuna romînă* susţine, că „ţăranii nu pot aştepta îmbunătăţirea soarteĭ lor de la boierĭ, ci numaĭ de la alesul şi iubitul Romînilor şi de la lăţirea bazeĭ electorale“; iar *Trecutul* adaoge, că „de şi ţăraniĭ nu aŭ cultura necesară, spre a putea desbate într'o adunare chestiĭ de stat, totuşĭ ar avea destul bun simţ ca să se opună, dacă nu prin discuţie, cel puţin prin vot, uneĭ legĭ făcute în interesul uneĭ singure clase.[25]

Orĭ cum ar fi fost lucrurile, treĭ întrebărĭ marĭ preocupaŭ ţările romîne la începutul anuluĭ 1861: unirea, legea electorală şi chestia rurală. Ca şi în vremile divanuluĭ ad-hoc, unirea era dorită de toată clasa conducătoare, fără deosebire de partid; iar chestia rurală era în strînsă legătură cu legea electorală şi, din pricina lor, pe faţă saŭ pe ascuns, se încingeaŭ luptele şi se desbina pătura superioară. Poziţia guvernuluĭ, în mijlocul acestor lupte, era foarte grea, şi guvernul era în realitate domnitorul care schimba ministerele după placul săŭ. Cu dreapta nu se putea împăca; cu stînga extremă iarăşĭ nu. Ar fi vrut să constitue un partid de centru, moderat, care să primească ideile sale în întregul lor, înaintate în ceea ce privea reformele launtrice, reţinute şi cumpătate în daraverile ce atingeaŭ exteriorul. Dar acest partid nu se putea improviza, şi de aice se explică acea schimbare atît de nestatornică a reprezentanţilor putereĭ esecutive. Poporul, bine înţăles, că era cu domnul, contra partiduluĭ drepteĭ, şi avem despre această ţinută a luĭ, o preţioasă şi convingătoare

24. *Unirea,* 13 Iunie şi 15 Iulie 1861. Autoriĭ acesteĭ petiţiĭ sunt daţĭ judecăţeĭ; achitaţi prin sentinţa din 1 Oct. 1861 pe motivul că eĭ nu ceruse alt ceva de cît lărgirea dreptuluĭ electoral. *Romînul,* 4 Oct. 1862.

25. *Trib. rom.,* 30 April 1861. *Trecutul,* 8 Iunie 1861.

mărturisire, în arătarea organuluĭ aceluĭ partid, *Unirea*, care spune, că „tribunele n'ar fi fost maĭ nicĭ odată favorabile luĭ Barbu Catargiu, (adăogînd) fiind că ar fi fost pline de oamenii coterieĭ".[26]

Retrăgîndu-se Barbu Catargiu, domnitorul însărcinează cu alcătuirea ministeruluĭ pe Stefan Golescu — o uriaşă săritură de la ultra-conservatorĭ la ultra-liberalĭ — care-şĭ compune cabinetul sĕŭ din Arghiropol, Mălinescu, C. Bălcescu, Bolintineanu şi colonelul Semeşescu.[27] Noul minister se compunea tocma din barbaţiĭ pe care Barbu Catargiu voise să-ĭ elimineze din comisia centrală. Se putea decĭ prevedea în ce raporturĭ vor sta noiĭ miniştri cu adunarea ce sta sub influenţa luĭ Barbu Catargiu.

Cît de porniţĭ unul contra altuia, eraŭ B. Catargiu şi St. Golescu, se vede de pe aceea, că cel d'întăĭ refuză de a semna decretul de numire al nouluĭ minister;[28] refuz însă ce lovia şi în domnitor, punîndu-l în un impas constituţional.

Ministerul luĭ Golescu, tot în vederea apropiateĭ unirĭ, se dă numaĭ ca un minister de tranziţie şi de scurtă dăinuire.[29] Ceea ce însă supăra cu deosebire adunarea, în constituirea nouluĭ minister, era primirea luĭ Mălinescu şi a luĭ Bolintineanu în el, fiind eĭ priviţĭ de dreapta, ca „adversariĭ proprietăţeĭ şi aĭ

26. *Unirea*, 27 Maĭ 1861. Apoĭ, cum foarte bine observă, d. Anghel Dimitrescu: „ministerele urmaŭ unul după altul cu repeziciune (fără ca unul din ele se izbutiască a avea, în acelaş timp, încrederea domnuluĭ şi a parlamentuluĭ. Parlamentul era al drepteĭ, cu principiile căreia domnul nu se împăca. El înclina maĭ mult către stînga, însă nu către stînga extremă. Ministerul constituit de dînsul, în mod arbitrar, nu se bucura de încrederea adunăreĭ. Din acest cerc vicios domnul nu putea să iasă. In aceste frămîntărĭ se dărăpanaŭ puterile în o zadarnica luptă şi ţara rămînea maĭ mult pe loc, de cît să meargă înainte". *Discursurile luĭ Barbu Catargiu*, Bucureşti, 1886, p. LI.

27. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 15 Maĭ 1861.

28. *Unirea*, 20 Maĭ 1861.

29. *Monitorul* citat în nota 29.

ordineĭ sociale", şi modul cum fusese privită chemarea luĭ la cîrmă se vede de pe aceea, că adunarea alege îndată pe Brăiloiu, Cantacuzino şi Arsachi ca membri în comisia centrală, bărbaţĭ ce făcuse parte din cabinetul trecut.[30] Barbu Catargiu vra însă să silească pe ministerul Golescu, să aducă îndată în desbaterea adunăreĭ chestia rurală, temîndu-se ca nu cum-va să modifice legea electorală, şi de aceea propune, ca „orĭ-ce minister ce nu ar grăbi soluţia chestieĭ rurale, înainte de închiderea adunăreĭ, să nu aibă încrederea eĭ. Propunerea este votată cu mare majoritate.[31] Ministerul neprimind această rezoluţie şi fiind şi acuzat că a îngăduit subsemnarea petiţieĭ din 11 Iunie, prin care se cerea lărgirea bazeĭ electorale şi se blama adunarea actuală, capătă un vot de blam, în 24 Iunie, primit cu 32 de voturĭ contra 23.[32] După acest vot, ministerul nu se maĭ duce pe la adunare, nu-ĭ maĭ comunică nimic până la 10 Iulie, cînd expirînd terminul sesiuneĭ parlamentare, adunarea se închide. Această anomalie constituţională, ca un minister blamat să rămînă alăturea cu adunarea care-l descuviinţase, a fost bagată în samă de ziarele timpuluĭ.[33] Dar lucrul era firesc, ministerele ne fiind luate din majoritatea adunăreĭ şi ele fiind numaĭ ale domnuluĭ.

Ce se întîmplase, în acest răstimp, în Moldova? Ministerul Panu (cu Hurmuzake, Mavrogheni, Cuciureanu, Rolla şi D. A. Sturza), al omuluĭ ce avea

30. *Unirea,* 16 Maĭ 1861.
31. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 27 Iunie 1861, suplement. *Unirea,* 21 Iunie 1861.
32. *Ibid.* Comp. *Romînul,* 3 şi 4 Iulie 1861. Ministerul Golescu răspundea, în privirea subsemnăreĭ petiţieĭ, că asemenea imputare este stranie din partea oamenilor unuĭ minister ce desfiinţase ordonanţa asupra preseĭ. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 30 Iunie 1861.
33. *Trecutul,* 1 Iulie 1861.

o reputaţie nebănuită, fusese primit chiar de adunare cu oare-care bună-voinţă, maĭ ales că primul săŭ act era pe placul eĭ. Anume hotăreşte chestiunea mitropolituluĭ, pretextul ce adusese răsturnarea luĭ Cogălniceanu, şi anume: mitropolitul demisionează; se stînge contra luĭ orĭ-ce urmărire; se dispune desfiinţarea proceselor-verbale ale adunăreĭ, referitoare la punerea luĭ sub judecată şi i se dă o pensie de 200 de galbenĭ pe lună.[34] Această blîndeţă faţă cu un om ce fusese învinuit de trădător către ţară, indispunea pe mulţĭ. Sofia Hrisoscoleu află explicarea revocăreĭ urmăriri mitropolituluĭ, în faptul că era înrudit cu primul ministru. „Deplîng, zice ea, această hotărîre a consiliuluĭ, pentru că ea se atribue d-luĭ Panu, ca unul ce este rudă cu învinovăţitul mitropolit. O deplîng, pentru că am fi dorit ca ilustrul membru al căimăcămieĭ de treĭ, la a doua sa ivire pe scena politica, să fi început prin vre un act demn de reputaţiunea sa, şi nu prin a cere scăparea unuĭ criminal de asprimea legilor“.[35]

Interpelarea luĭ Lascar Catargiu. In curînd însă această daravere fu uitată, faţă cu zvonul de care am vorbit, despre apropiata realizare a unireĭ, zvon adus la crezare, maĭ ales prin chemarea luĭ Panu la Bucureştĭ.

Această veste, după uniĭ fiind îmbinată cu acea a uneĭ conferenţĭ ce trebuia să se ţină la Paris, spre a se da această încuviinţare, Lascar Catargiu cere în adunarea moldovenească, ca guvernul să comunice adunăreĭ, „dacă cu prilejul conferinţelor ce aveaŭ a se ţinea la Paris, luase măsurĭ a se încunoştiinţa din noŭ pe puterĭ, despre viile aşteptărĭ ale ţăreĭ de a

34. *Mon. of. al Mold.*, 21 Ianuarie 1861.
35. Articolul *Camera din Iaşĭ* de Sofia Hrisoscoleŭ în *Romînul*, 20 Aprilie 1861.

vedea realizate dorinţele rostite de divanurile ad-hoc“. Aceste ştiri fiind telegrafiate la Bucureşti, Barbu Catargiu propune imediat ca se adreseze o mulţămire deputatuluĭ ce ridicase aceasta chestiune; iar principele Ştirbeiŭ repetă aceeaşĭ întrebare în adunarea munteană. Bolintineanu răspunde luĭ Ştirbeiŭ, că „în urma demersurilor şi stăruinţelor necurmate ale I. S. domnitoruluĭ, Poarta a încuviinţat unirea deplină a ambelor Principate. Puterile se vor întruni în conferinţă, pentru a hotărî această chestiune“.[36] Răspunsul nu se potrivea însă cu întrebarea; căcĭ Catargiu şi Ştirbeiŭ înţălesese, *dacă se va face demersurĭ pentru principele străin.*

Domnitorul care singur cunoştea pe deplin starea negocierilor întru dobîndirea unireĭ, ştiea tot odată ce periculos era, pentru obţinerea unuĭ rezultat favorabil, reînvierea chestiuneĭ principeluĭ străin. Trebuia decĭ căutat de înăbuşit pe cît se putea atare manifestare, şi din contra, să se arăte, că ţara s'ar fi lepădat acuma de această năzuinţă şi că era mulţămită cu unirea sub principele pămîntean pe care îl dobîndise. De aceea ocîrmuirea pe de o parte înserează în *Monitorul oficial al Ţăreĭ Romăneştĭ* un comunicat, prin care spune, că „cele din urmă ştirĭ ale agentuluĭ ţăreĭ la Paris sunt că chestia principeluĭ străin este neadmisibilă; că nimene nu s'a gîndit la aceasta şi că va fi opoziţie la o asemene propunere orĭ de unde ar veni“;[37] iar pe de alta nu ne vom mira, dacă vom vedea manifestîndu-se în Principate o mişcare pentru susţinerea domnuluĭ băştinaş, mişcare a căreia legătură cu guvernul, ba poate chiar inspirare din partea luĭ nu se poate cu totul tăgădui. Dar maĭ este apoĭ de luat în bagare de samă

36. Chestiunea întreagă cu depeşa din Iaşĭ în *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 20 Maĭ 1861 (Şedinţa adunăreĭ din 18 Maĭ).
37. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, Iulie 7 1861.

și ambiția domnitoruluĭ, care acum tocmaĭ, cînd era în ajunul de a izbuti, după silințĭ urieșe și o frămîntare atît de îndelungă, să realizeze unirea, nu putea fi dispus a se cobori de pe tron, pentru ca altul să se folosască de munca și de chinurile luĭ. Maĭ doria apoĭ ca prin unire să ajungă maĭ departe, la realizarea cîtor-va reforme marĭ, de care inima luĭ era alipită, și pentru acăror îndeplinire tocmaĭ unirea deschidea o luminoasă perspectivă.

De aceea videm, bună oară, că ziarul *Dîmbovița* care, sub direcția luĭ Bolintineanu, era și el organul oficios al guvernuluĭ, ba trecea chiar de subvenționat din partea luĭ, susține, că „să se convoace o singură adunare constituțională care să nu poată atinge unirea, dar care să decidă despre ereditatea în familia alesuluĭ de la 24 Ianuarie“. *Viitorul*, ziarul drepteĭ, adaoge chiar, după reproducerea loculuĭ din Dîmbovița, părerea, că „ideea pare avea o origine mult maĭ înaltă de cît o slabă pană de publicist“.[38] *La Voix de la Roumanie*, a luĭ Ulysse de Marsillac, iarășĭ un organ oficios al guvernuluĭ, după cum îl numea *Viitorul*, combate de asemenea ideea că „nu s'ar putea găsi o dinastie între Romînĭ“.[39] Maĭ mult de cît atîta: se subscrisese două petițiunĭ din partea poporuluĭ, una pe cîmpia de la Filaret în Bucureștĭ, alta, tot în cuprinsul celeĭ din Bucureștĭ, pe cîmpia de la Frumoasa, la Iașĭ, prin care petițiĭ se cerea respingerea domnuluĭ străin și constituirea statuluĭ unitar sub alesul din 5 și 24 Ianuarie, cu o reprezentare adevarat națională, prin lărgirea dreptuluĭ elec-

38. *Viitorul*, 13 Aprilie și 2 Maĭ 1861.
39. *La Voix de la Roumanie*, 25 Maĭ 1861: „Quoi, voilà une nation de cinq millions d'hommes et parmi elle, il ne se trouve pas un seul prince digne de la couronne? Quoi, tant d'intelligence et de patriotisme, répartis sur une race admirablement douée, ne suffiraient pas à créer une dynastie“ ?

toral. O alta asemene petiție circula prin ținuturi.[40] Cînd se prezintă înaintea domnitoruluĭ deputația însărcinată a-ĭ inmîna petiția subsemnată în 11 Iunie pe cîmpia Filaretuluĭ, domnitorul se preface a dojeni pe autoriĭ eĭ. El le spune, că „se miră de un asemene demers; că voiaŭ pe semne să se exercite o presiune; că asemene mișcarea ar putea fi calificată de revoluționară; sfătuește pe toată lumea să aștepte cu liniște și încredere realizarea dorințelor țăreĭ, care în curînd nădăjduește că vor fi încununate cu succes; dar că nu va maĭ suferi asemene urmărĭ care, departe de a întări tronul ridicat de Romînĭ, îl slăbesc și duc nația la peire“.[41] Oficial domnul era ținut a reproba o asemene manifestare, maĭ ales că-l punea în poziția de a avea aparența de a se apleca cu totul către liberalĭ, ceea ce nu era în interesul săŭ politic.

Este însă interesant de constatat, că nu numaĭ foile maĭ mult saŭ maĭ puțin în legătură cu guvernul și petițiile care putuse fi provocate de el, sprijiniaŭ ideea principeluĭ național, ci și ziare neatîrnate, ba până la un punct chiar neprielnice ocîrmuireĭ, susțineaŭ aceeașĭ părere. Așa C. A. Rossetti, în *Romînul*, spune: „Noi dar facem apel la toată națiunea, nu să se supună condițiilor noastre, ci să le desbată în public și să le lepede, subscriind în public petiția ce circulă în ascuns pentru guvern străin, saŭ să le aprobe în public, subscriind petiția noastră către alesul națiuneĭ“;[42] iar *Tribuna romînă* spune, că „fericește pe Romînĭ, că n'aŭ dobîndit unirea cu principe străin, mulțămind maĭ ales diplomațieĭ engleze că nu a dat Romania de moștenire unuĭ principe străin“.[43] Prin

40. *Ibid.*, 28 Iunie și 1 Iulie 1861. Comp. *Romînul*, 8 Iulie 1861.
41. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 19 August 1861.
42. *Romînul*, 12—15 Iunie 1861. Circula anume și o petiție pentru principele străin, patronat de partidul drepteĭ.
43. *Tribuna romînă*, 4 Maĭ 1861.

urmare chiar, în afară de interesul politic momentan, de a nu se accentua într'un moment nepotrivit dorința după principele străin, chiar în afară de faptul că domnuluĭ îĭ era desplăcută o asemene dorință, în momentul tocmaĭ cînd era pe puntul de a realiza una din țintele domnieĭ luĭ, partidul stîngeĭ nu maĭ împărtășia cu aceeașĭ înfocare principiul domnuluĭ străin, saŭ cel puțin găsia, că acuma cererea luĭ nu era la timp.

Partidul drepteĭ din protivă care provocase această desbinare de păreri, prin interpelarea luĭ Lascar Catargiu, se întărta și se încorda cu atît maĭ mult, cu cît videa că în țară îșĭ făcea drum ideea domnieĭ pămînteue; aceasta ar fi însămnat așăzarea desăvărșită a familieĭ Cuza pe tronul țărilor romîne, poziție prea mîndră și prea frumoasă pentru a nu părea răŭ aproape fie-căruĭ membru din sinul aceluĭ partid, că nu o ocupase el, și-l făcea să-șĭ iasă din fire la ideea că *un Cuza* să o dobîndiască. Numaĭ o așa stare psicologică explică rostirile ziarelor conservatoare a le timpuluĭ și maĭ ales *tonul* acestor rostirĭ.

Așa *Viitorul* spune, că „întemeierea statuluĭ romîn nu se va putea face, decît cînd se vor realiza dorințele divanurilor ad-hoc. Domnul Panu care pentru mulțĭ în Romînia reprezintă principiul Unireĭ cu principe străin, nu va scapa socotim prilejul ce ni se înfățișază".[44] Acelaș organ exclamă chiar : „ce este unirea, dacă se va face fară principe străin" ? Apoĭ întrînd maĭ adînc în chestiune, caută, în cuvinte acoperite însă străvezii, înlocuind pretutindene termenul de domnitor prin acel de administrație, a arăta într'un lung articol, că „experiența ce am făcut-o de maĭ mult de doĭ anĭ, n'a făcut decît a ne convinge cu maĭ mare tărie, că singurul mijloc de a ne orga-

44. *Viitorul*, 29 Aprilie și 1 Maĭ 1861.

niza iute și puternic, este, de a înceta odată de a fi o poporație și a începe a deveni o nație. *Prințul Cuza* el însuș a arătat că este gata a se coborî de pe tron, spre a realiza deplin dorințele poporuluĭ". Observăm, pe lîngă intențiunea jignitoare a rostireĭ, și forma nerespectuoasă, dînd domnitoruluĭ țăreĭ titlul de *prințul Cuza*, ca și cînd niște străinĭ ar fi vorbit de el. Aiurea *Viitorul* adaogă, că „nu am putut opri a indica ideea unireĭ cu un prinț pămîntean ca o țintire personală a uneĭ ambițiĭ căreia îĭ lipsește până și umbra unuĭ titlu, spre un asemene scop"; și încă într'un alt loc, amintind înălțarea luĭ Napoleon cel Mare, se întreabă: „care sunt titlurile de a se crea ereditatea pentru un domn pămîntean; unde e geniul, unde dovezile de ordin"? [45] Cu prilejul petițieĭ de la Frumoasa, acelaș organ susține că „geloșiĭ subscriitorĭ aĭ acelor petițiĭ cer mănținerea uneĭ stărĭ regretabile, în care ne aflăm de maĭ bine de doĭ anĭ". Cu alte cuvinte se punea în socotoala alesuluĭ țărilor frămîntările în care ele se obosise. „Că subscrierea acelor petițiĭ nu este decît un act de servilism făcut putereĭ și că este o mare îndrăzneală de a nesocoti însușĭ făgăduințele alesuluĭ din 24 Ianuarie".[46] Apoĭ se maĭ întreabă *Viitorul* că ce drept are mulțimea de a face cererĭ ce sunt rezervate numaĭ țăreĭ legale? Cu prilejul acesteĭ distincțiĭ de țară legală și țară nelegală, I. Morariu, întreabă, la rîndul său, în *Trecutul*: dacă țara legală, adecă ceĭ vr-o 2000—3000 de proprietarĭ marĭ, constituesc națiunea romînă; dacă puterile europene, cînd s'au ocupat de poporul romîn, aŭ avut în videre numaĭ soarta acestuĭ pumn de proprietarĭ; dacă numaĭ eĭ supoartă greutățile statuluĭ, cînd aceștĭ proprietarĭ privilegiațĭ niciĭ nu pot

45. *Ibid.*, 13 Aprilie și 2 Maĭ 1861.
46. *Ibid.*, 28 Iunie 1861.

exista ca națiune, fără cele 5,000,000 pe care îĭ reprezintă fără voia lor“?[47]

Dară însă asemene manifestărĭ prin presă puteaŭ fi numaĭ supărăcioase, pentru conducerea, din partea domnitoruluĭ, a negocierilor privitoare la unire, altfeliŭ ar fi stat lucrurile, dacă reînoirea chestiuneĭ principeluĭ străin ar fi apucat a se face pe cale oficială, precum prin interpelare anunțată în adunarea Moldoveĭ. Prin o asemene manifestare, se putea compromite cu desăvîrșire chestia unireĭ, tocmaĭ în momentul, cînd ea părea maĭ aproape de a eĭ încuviințare. Ințelege orĭ cine, cît a trebuit să se cutremure domnitorul care, de doĭ anĭ acum trăia într'un vecînic neastîmpăr și o vecînică frămîntare, așteptînd deslegarea aceste̮ĭ ținte care era singura îndreptățire a ocupăreĭ tronuluĭ de către el. De aceea să nu ne pară straniŭ modul cum adunările fură tratate de ministerile din Iașĭ și din Bucureștĭ. Panu anume oprește pe maĭ mulțĭ deputațĭ a complecta numărul regulamentar, încît nicĭ o ședință nu se maĭ poate ținea, până la 22 Maĭ, capătul sesiuneĭ.[48] Aceeașĭ tactică este urmată și la Bucureștĭ, de la votul de blam, dat ministeruluĭ Golescu, înainte (22 Iunie).

Interesul acestor fapte stă în aceea că opoziția trecea iarășĭ peste capetele miniștrilor pentru a lovi în persoana domnuluĭ. Cauza acestor pornirĭ este de aflat în darea pe față a așa numituluĭ Memorandum, trimis de Alexandru Ioan I agentuluĭ săŭ din Constantinopole, spre a-l înfățoșa Porțeĭ și ambasadorilor puterilor garante. Și în adevăr că acest act era fără îndoială de feliŭ a jigni adînc pe foștiĭ privilegiațĭ.

---

47. *Trecutul*, 1 Iulie 1861.

48. *Viitorul*, 23 și 27 Maĭ 1861. *Unirea* 20 Iunie 1861 (corespondență din Iașĭ). Comp. *Procesul verbal* al adunăreĭ moldovene din zilele de 17, 18. 19, 20 și 22 Maĭ în *Culegerea proceselor verbale ale adunăreĭ Moldoveĭ pe* 1860—1861.

In el, Domnitorul arată întâi, cum el a știut a reținea puternica mișcare către unire, ce începuse cu alegerea luĭ, care mișcare voia să mearga maĭ departe, amenințînd sa complice războiul Italieĭ cu o serioasă conflagrație orientală. Această purtare a domnitoruluĭ, ținută de el în interesul Europeĭ, expunea guvernul luĭ la izbucnirea unor nemulțumirĭ lăuntrice, ceea ce era cu atîta maĭ răŭ, cu cît avînd a aplica principiile civilizătoare ale Convențieĭ și a desrădăcina abuzurile unuĭ trecut deplorabil,[49] avea nevoie de tot prestigiul, pe care numaĭ încrederea în alesul țarilor putea să i-l dee; apoĭ alegerea luĭ, lovind în ambițiile multor altora și recunoașterea eĭ întimpinînd greutățĭ la oare care puterĭ, chiar după dobîndirea investitureĭ de la Poartă, tot rămăsese în țară mințĭ nemulțamite cu noua stare a lucrurilor. Pe lîngă aceste cauze de îngreuiere, se maĭ adăugia complicata mașină guvernamentală și faptul că Convenția, concentrînd reprezentația națională în mînile unuĭ mic număr de vechĭ priviligiațĭ, aceștia se folosiaŭ de nerealizarea unireĭ, spre a rîdica adese orĭ glasurĭ, personal interesate, îmbrăcate în mantia intereseluĭ obștesc. Dovadă a fost proiectul de constituție al comisieĭ centrale, pe care domnitorul a fost nevoit a-l respinge și apoĭ a disolva adunările care, cu toate aceste îl aleseseră pe el. Dreptul adunărilor de a pune în acuzare pe miniștri a devenit un izvor de abuzurĭ, la niște adunărĭ, ale cărora majoritățĭ se compuneaŭ din vechiĭ privilegiațĭ, regretînd trecutul și condușĭ cu iscusință de niște năzuitorĭ la tron. Așa a fost atacată dispoziția luată de miniștriĭ luĭ, de a întinde legile de impozite la toate clasele societățeĭ de o cam dată prin ordonanțe, spu-

49. In reproducerea memoranduluĭ de ziarele partiduluĭ drepteĭ aceste cuvinte sunt subliniete și urmate de punte de exclamație.

nînd că se calcă Convenţia, impunîndu-se o dare, fără să fie votată de adunărĭ, cînd prin acele ordonanţe nu se făcea de cît a se înlătura privilegiul, de a nu plăti toţĭ locuitoriĭ dările existente, maĭ ales că complicata maşină guvernamentală trebuia să întîrzie foarte mult votarea nouelor legĭ. Cînd foştiĭ privilegiaţĭ nu puteaŭ face altfeliŭ, trăgănaŭ la nemărginire desbaterile; apoĭ răsturnaŭ minister peste minister, aşa că mersul propăşireĭ era împiedecat, prin repeţitele crize de guvernămînt. Se poate întreba, întru cît o aşa purtare a foştilor privilegiaţĭ le este ea folositoare, saŭ singurul lor scop este maĭ mult a-şĭ sătura patima lor uricioasă şi personală? [50] Apoĭ cum se poate spera o sinceră aplicare a art. 46 din Convenţie, cînd aceasta depărtează de reprezentaţia naţională, pe toţĭ aceĭ ce aveaŭ de aşteptat ceva de la reformele sociale impuse de ea, şi se încredinţază desbaterea organică a marilor principiĭ civilizătoare, chiar în mîna acelora pe care îĭ lipseşte de la avantajele excluzive de care s'aŭ bucurat până acum? Analizînd apoĭ legea electorală impusă de Convenţie, domnitorul arată neputinţa aplicăreĭ eĭ, din cauza prea răstrînsuluĭ număr de alegătorĭ şi citează maĭ ales cazul ridicol al colegiuluĭ din Ismail, compus din *un singur alegător* care alegîndu-se el singur, în colegiul direct ce el concentra în persoana sa, trimitea astfeliŭ el singur un deputat în adunarea generală.

După această analiză a elementelor guvernamentale pe care Convenţia le punea la îndămîna domnuluĭ, memorandul arată neputinţa în care se afla acest din urmă, de a conduce afacerile şi cere, ca

50. Tot aşa judecă şi principele N. Suţu (*Mémoires*, Vienne, 1899, p. 366): La lutte des partis dans l'arène des assemblées devait paralyser tout progrès, rendre stériles des sessions entières et faire perdre un temps précieux pour les intérêts publics."

leac al acesteĭ stărĭ de lucrurĭ, unirea ministeriilor şi a camerilor şi reforma legeĭ electorale". Dacă în puntul cel d'întăĭ, acel al unireĭ, urmează memorandul, foştiĭ privilegiaţĭ se arătaŭ a nu găsi un motiv de nemulţumire, eĭ nu puteaŭ de loc să încuviinţeze reforma sistemuluĭ electoral, maĭ ales că domnitorul rostia îndoiala, dacă această reformă ar putea fi îndeplinită de adunările romîne, de oare ce cu greŭ se putea aştepta ca reprezentanţiĭ actualĭ aĭ naţiuneĭ să împingă abnegaţia până acolo, încît să se sinucidă eĭ înşiĭ politiceşte, şi că decĭ nu ar fi mijloc a se aştepta reforma legeĭ electorale de la deputaţiĭ eşiţĭ din colegiile de astăzĭ. Este însă tot atît de greŭ putereĭ executive, a lucra cu un sistem electoral protivnic transformăreĭ sociale stipulate de Convenţia de Paris. In scopul decĭ de a arata faptele ce se petrec astăzĭ în principate, domnitorul însărcinează pe agentul săŭ să aducă la cunoştinţa puterilor garante cuprinderea memoranduluĭ".

Domnitorul nu prea ştiea el singur cum se proceadă, pentru a împăca două interese tot atît de marĭ : reforma legeĭ electorale şi apărarea autonomieĭ ţăreĭ. El era adînc convins că, a aştepta reforma legeĭ electorale de către adunările de foştĭ privilegiaţĭ, era ceva peste putinţă. A cere însă atare reformă de la puterĭ, era a lovi în autonomia ţăreĭ. Dar în deobştie autonomia era foarte greŭ de păstrat în această împrejurare; căcĭ chiar dacă s'ar fi modificat sistemul electoral de adunările ţărilor romîne, totuş el făcînd parte din Convenţie, modificarea trebuia să fie încuviinţată de puterĭ şi decĭ se lovia încă şi maĭ greŭ în autonomia ţărilor, inpunîndu-se un vot, dat de adunările ţăreĭ, în o daraveră absolut internă, la controlul areopaguluĭ european.[51]

---

51. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ* (Manuscript în Acad. Romînă), p. 324.

Domnitorul, cumpenind toate aceste greutăţĭ, revine ceva maĭ tîrziŭ asupra cugetărilor ce-l predomnise, cînd alcătuise memorandul şi, într'o circulară către agenţiĭ săĭ din străinătate, el le cere să stăruiască numaĭ pentru unire şi să caute a convinge pe puterĭ că nu e de neaparată trebuinţă şi reforma stipulaţiilor electorale. El le spune anume, că „spera că elementul moldovenesc, va contribui a constitui cu deosebitele fracţiĭ din adunarea munteană, un partid liberal moderat, în jurul căruia vor veni să se grupeze sprijinitoriĭ buneĭ rînduelĭ, aĭ propăşireĭ şi aĭ ocîrmuireĭ mele; că până nu va face principele această încercare, orĭ ce preschimbare a temelieĭ electorale este de prisos".[52]

Cu toate că memorandul nu conţine nicĭ o aluzie la lovitura de stat, cu toate aceste, expunerea faptelor, de şi tindea în primul loc la obţinerea unireĭ, nu lăsa maĭ puţin să se întrevadă adînca nemulţămire a domnitoruluĭ cu starea de lucrurĭ din Principate, şi putea decĭ fi interpretată şi în înţălesul uneĭ intervenirĭ pentru schimbarea constituţieĭ şi decĭ a uneĭ loviturĭ de stat, pentru care implicit părea a-şĭ cere învoirea.[53]

---

52. Scrisoare nedatată în *hîrtiile Rossetti*. Că aceasta era adevarata interpretare a memoranduluĭ, se vede şi din o altă circulară a domnitoruluĭ către agenţiĭ săĭ din străinătate, în care el spune: „Mais je n'ai jamais eu la pensée de donner à la révision des stipulations électorales, la même importance qu'a l'Union. Moins encors ai-je pu songer à subordonner l'Union à une réforme de la loi électorale". (Copie fără dată, însă anterioară luĭ 11 Decemvrie 1861, în *hîrtiile Rssetti*).

53. Vezĭ şi *Mémorial diplomatique*, 17 Ianuarie 1861, *Cestiunea Unireĭ la Constantinopole* de D. B. 1861, p. 1: „Revizuirea legeĭ electorale nu figura ca o cerere în acest memorand." Asupra redactăreĭ acestuĭ memorand, iată ce găsim în hîrtiile luĭ *Baligot de Beyne*, secretarul domnitoruluĭ: „Le projet de mémoire a été préparé dans le mois de Juin 1860, quatre mois avant le voyage de S. A. le Prince à Constantinopole. Depuis ce moments l'attitude des chambres legislatives s'est heureusement modifiée. (Se gîndeşte la perioada de lucrărĭ spornice ale adunărilor, din timpurile ministerilor luĭ Cogălniceanu şi Epureanu. Maĭ sus, p. 173). Du reste, les parties essentielles du passage commun aux deux parlaments, à la loi électorale, méritent d'être conservés; les causes subsistent; elles peuvent à l'occasion produire le même effet." (O notă a luĭ Baligot în *hîrtiile Rosetti*).

Acestuĭ memorand, Poarta răspunde de o cam dată prin o circulară a mareluĭ vizir, în care ea se arată dispusă a lua în bagare de samă cererile făcute prin el, și în care circulară dregătorul turc adaoge o nouă lovitură claseĭ conducătoare din țările române. Se spune anume în ea, că „dacă cu elementele conservatoare din care adunările se aflaŭ alcătuite, nu se poate întroduce, cu nicĭ un preț, liniștea și neinteresul, fără de care asemene instituțiĭ nu pot să aducă decît turburarea și letargia ; dacă acest element ce este pretutindene în altă parte privit ca acel al ordineĭ și al conservațieĭ, pune în Moldo-România piedecĭ mersuluĭ afacerilor și îmbunătățireĭ stareĭ sociale a poporațiilor, oare ce se va întîmpla, cînd se vor deschide porțile adunărilor la un partid, al căruia principiĭ politice nu tind la nimic maĭ puțin, decît a răsturna tot ce este drept și a pune în locu-ĭ revoluția“ ?[54]

Noua agitare în chestia principeluĭ străin nu era decît un răspuns al drepteĭ la acest memorand. Domnitorul însă ce știea, că unirea cu principele străin, nu era cu putință de dobîndit și care, cum am văzut, nu era de loc dispus acuma chiar a-ĭ ceda locul, sprijinit pe partida înaintată care agita în favoarea uneĭ dinastiĭ romîne, era în largul luĭ pentru a combate pe protivnicíĭ săĭ. Iată care ne pare a fi înțălesul adevărat al acestor însămnate frămîntărĭ. Cogălniceanu chiar mergea maĭ departe în înțălesul ce îl da mișcăreĭ foștilor privilegiațĭ. La întrebarea ce și-o punea :

---

54. Memorandul și Circulara publicate pentru întăia oară și cunoscute în țară, prin foaia *Unirea* ; pe urmă în *Viitorul* din 6 și 8 Iulie 1861 și apoĭ în celelalte ziare. Data luĭ este după *Archives diplomatiques*, Paris, 1866 p. 78, acea de 19 April (1 Maĭ 1860 ; circulara luĭ Ali pașa este din 7 Decemvrie 1860. *Ibid.*, p. 188. O combatere a Memoranduluĭ, din partea separatistuluĭ Panaite Balș, comunicată de el, în 5 Maĭ 1861, ambasadoruluĭ englez Bulwer din Constantinopole, vezĭ în V. Cogălniceanu, *Actele de la 2 Maĭ*, Bucureștĭ 1894, p. 41.

oare pentru ce susţin cu aşa energie reprezentanţiĭ drepteĭ cererea unuĭ principe străin, el răspundea: Vechia partidă spunea: „Ţara a cerut în 1857 unirea cu principe străin ; nu se îndeplineşte această cerere. Altfeliŭ de unire însă nu voim. Preferim a ne întoarce la separatismu“.[55] Chiar de nu vor fi cugetat aşa susţinătoriĭ principeluĭ străin, stăruinţa pentru dobîndirea luĭ, cînd dreapta ştiea bine, că această cerere era răŭ văzută de puterile europene, putea duce la rezultatul temut de Cogălniceanu.

Orĭ prin cîte valmaşagurĭ trecuse însă chestia unireĭ, realizarea eĭ se apropia ; dar cu cît visul de altă dată tindea a se coborî în aevea lucrurilor, se videa tot maĭ mult adevărul cugetăreĭ rostită de Cogălniceanu, în cuvîntarea sa de apărare, că „dacă principiul se proclamă cu entuziasmu, rare orĭ el se păstrează, cînd vine oara de a-l pune în lucrare. Atuncĭ glasul interesuluĭ material stînge glasul entuziasmuluĭ“.[56] Lucrul se adeveri acuma în ce priveşte Moldova şi maĭ ales capitala eĭ Iaşiĭ. Acest oraş nu cugetase de loc la scăderile economice, pe care trebuia să le aducă realizarea unireĭ. Acum cînd începu a se vorbi de apropiata strămutare a capitaleĭ în Bucureştĭ, poporul din Iaşĭ se trezi pare că din o lungă aiurare şi măsură toată însămnătatea jărtfeĭ, făcută de el pentru patria comună. Maĭ multe glasurĭ se rîdicară, spre a opri ceea ce acum era peste putinţă de reţinut, şi, lucru curios, tot din partidul drepteĭ răsunaŭ acele glasurĭ, pe cînd stînga, hotărîtă a merge înainte până în capăt, nu se uita la ruinele pe care unirea trebuia să le îngrămădiască, spre a se înfăptui. Aşa ziarul drepteĭ *Viitorul*, spune că, „noĭ Moldo-

55. M. Cogălniceanu, *Proiectul de Constituţie elaborat de comisiunea centrală din 1859*, Vol. I Iaşĭ, 1866. Introducere.
56. Şedinţa din 15 Febr. 1861, Proces Verbal XXI, p. 271.

venii pierdem material prin *anexarea* noastră către Valahia ; pierdem istoria noastră, corona noastră, capitala noastră. Se zice că se pregăteşte o suplică către camera din partea Ieşenilor, prin care se cere, ca curtea de casaţie să se instaleze la Iaşi".[57] La această tînguire, iată cum răspunde ziarul *Tribuna romînă*, tot din Iaşi şi el, însă reprezentînd ideile liberale: „Unde este o istorie moldovenească separată; unde e coroana, unde e capitala? Istoria Moldovei e una cu a Valahiei; corona e sfaramată bucăţi în mînile străinilor ce aŭ rupt Bucovina şi Basarabia de la sinul Moldovei; iar capitala, acest oraş jidănesc, este mai mult decît se pare în mîna străinilor".[58] Dar că lucrul era aşa şi că Iaşii pierdeaŭ prin unire, o văd chiar comercianţii din Bucureşti care, la banchetul dat lui Panu, cînd se credea că el venise în Bucureşti spre a forma ministerul unionist, spun în toastul rîdicat pentru a saluta pe ministrul moldovan, că „noi comercianţii din Bucureşti cunoaştem cîte sacrificii va costa deplina unire, pe fraţii noştri comercianţi de peste Milcov şi pe toţi Romînii de acolo de toate treptele. Te rugăm d-le Ministru a le spune, că ne vom sili a-i face să găsască o compensare în frăţia şi amoarea noastră"[59], cuvinte fără îndoială de platonică mîngăiere.

Ceva mai tîrziŭ, mai mulţi unionişti se duc la vechiul reprezentant al separatismului, N. Istrati, şi-l roagă să le facă o suplică, prin care să se arăte, că „de şi unirea a fost tot deauna dorită de Moldoveni, însă aceasta a fost numai unirea morală, iar nu şi acea materială ; că ei aŭ cerut numai unificarea legilor şi a aşăzămintelor, iar nu alipirea teritoriului lor către teritoriul Valahiei".[60] Cît-va timp după aceasta,

57. *Viitorul*, 29 aprilie 1861.
58. *Tribuna romînă*, 4 Maĭ 1861.
59. Reprodus toastul de *Viitorul*, 9 Maĭ 1861.
60. Scrisoarea din Iaşi din 12 Maĭ 1861 publicată în ziarul *Unirea*, 30 Maĭ 1861.

găsim în *Viitorul* un articol întitulat *Bucureştiĭ capitală*, în care se spune, că: „de vrem unirea cu curăţenie numaĭ pentru ea, n'avem să căutăm folos în parte; căcĭ de altfeliŭ n'ar maĭ fi unire ci anexare, lipire a uneĭ părţĭ la alta. Ferească Dumnezeŭ de una ca aceasta. Mintea Moldovanuluĭ cea de pe urmă s'ar putea trezi“![61] Tot pe atuncĭ C. Negruzzi scrie o broşură, în care susţine părerea, că „o unire adevărată şi nefăţarnică va fi numaĭ atuncĭ, cînd vom avea Galaţiĭ de capitală a ţăreĭ“.[62] Aicĭ nu maĭ era luptă pentru Iaşĭ ci numaĭ pornire contra Bucureştilor. In loc de căderea unuĭ oraş, se cerea căderea a două.

Această nouă îndreptare a spiritelor dă naştere chiar unuĭ simţimînt de neprietenie, în unele straturĭ ale poporuluĭ moldovan, contra Munteniei. Anume, ministrul Epureanu, fiind dat în judecată în Ţara Romănească, adunarea de aicĭ cere ca autorităţile moldovene să pună sechestrul pe averea luĭ, pentru că neîngrijise de a lua garanţiĭ ipotecare de la întreprinzătoriĭ ocnelor muntene. Autorităţile din Iaşĭ se opun la această cerere, pe motivul că ministrul de finanţe muntean trebuia să depună o garanţie, pentru obţinerea sechestrului. Maĭ caracteristic este încă alegerea luĭ Epureanu ca deputat, de către colegiul marilor proprietarĭ din Bîrlad, cu toate că el era pus sub judecată în Muntenia.[63]

Ministerul Golescu, de şi adunarea se închisese, totuşı întru cît capatase un vot de blam şi nu putea sta la cîrmă cu acea desaprobare, se retrage, şi domnitorul iarăşĭ recurge la partidul drepteĭ, pentru a-şĭ întocmi un minister care se alcătueşte, în ziua de 19 Iulie 1861, din principele Dim. Ghica ca preşedinte,

---

61. *Viitorul*, 19 Iunie 1861.
62. Despre *Kapitalia Romănieĭ*, de K. N . . . . zzi. Iaşĭ, 1861, p. 3.
63. *Unirea*, 27 Noemv. 1861.

I. Cantacuzino, A. Plaghino, Sc. Falcoianu, A. Arsachi și Gr. Valeanu.[64]

In Moldova ministerul Panu nu se retrage din cauza neizbutireĭ de a realiza unirea, cum spusese cînd intrase la putere, ci din alte împrejurărĭ. Anume un Arnăut, Popa Constantin, maior în armata rusască, venise în Iașĭ pentru o pricină a luĭ și ceruse de la ministrul justițieĭ, Rolla, să-ĭ aducă niște acte de la un tribunal de județ. Avînd Rusul o purtare puțin cuviincioasă, în audiența ce o ceruse la ministru, acesta îl dădu afară. Popa Constantin provocâ pe Rolla la duel; iar Consiliul miniștrilor dispuse darea luĭ afară din țară. Cînd fu să se execute hotărîrea, Popa Constantin se opuse cu putere, împușcâ un ofițer și un soldat, și numaĭ, după o luptă înverșunată, fu rînit și prins. Domnul care era în Bucureștĭ, simți îndată greaua poziție în care-l pusese afacerea luĭ Popa Costea. Pe de o parte se temea de a nu-șĭ îndușmăni pe Rusia, tocmaĭ în momentul cînd avea maĭ mare nevoie de sprijinul eĭ, în chestia unireĭ; pe de alta, avea de apărat onoarea țăreĭ. El scapă din încurcătură, ordonînd președinteluĭ divanuluĭ, ca în 24 de oare Popa Costea să fie judecat și condamnat la moarte, ceea ce se și face; iar după aceea domnul îl graciază. Cînd primi vizita consuluĭ, totul era sfîrșit. Ministrul Panu însă îșĭ dădu dimisia.[65]

Ministerul noŭ se constitue în Moldova, în ziua de 5 Oct. 1861, luat fiind tot din rîndurile drepteĭ, și anume din principele Moruzi ca președinte cu I. N. Cantacuzino, principele A. A. Cantacuzino, L. Ghica, C. N. Suțu și principele I. Ghica.[66]

---

64. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 21 Iulie 1861.
65. *Tribuna romînă*, 17, 24 și 28 Sept. 1861.
66. *Monit. of. al Mold.*, 5 Oct. 1861.

Aceste două ministere, D. Ghica în Muntenia și Moruzi în Moldova, conduc trebile până la realizarea unireĭ desăvîrșite, în 11 Decemvrie 1861.

Unirea. Inainte de a păși la expunerea acestuĭ fapt, trebue să ne întoarcem puțin îndărăpt, pentru a videa, cum îndeplinirea luĭ s'a desfășurat în ascuns, între diplomațiĭ puterilor Europeĭ, de la hotărîrea cărora atîrna, la urma urmelor, soarta țărilor romîne. Am văzut maĭ sus, cum Napoleon sfătuise pe Alexandri, ca Romîniĭ să nu cerce a da o nouă lovitură Convențieĭ de Paris. Prin urmare cererea unireĭ desăvârșite, adecă acea a adunărilor, a ministerelor și strămutarea capitaleĭ la Bucureștĭ, nu era bine văzută de puterĭ, cu toate argumentele foarte reale ale neputințeĭ conducereĭ trebilor, cu sistemul de organizare al Convențieĭ de Paris.

Trebuia deci lucrat cu mare ghibăcie, pentru a se putea dobîndi învoirea la un act, în contra căruia se opuneaŭ, din nevoĭ politice, chiar puterile care favorizaŭ desvoltarea poporuluĭ romîn.

Toată greutatea acțiuneĭ trebuia concentrată în Constantinopole, de oare ce tot Poarta era puterea care trebuia să rostiască cuvîntul hotărîtor, maĭ ales față cu principiul integrităţeĭ împărăţieĭ otomane, proclamat de tratatul de Paris și sprijinit de puterĭ, ca o nevoie neînlăturată a politiceĭ europene. Asupra luĭ Constantin Negri, reprezentantul Principatelor în capitala Turcieĭ, cădea deci sarcina cea grea, de a sluji de organ domnitoruluĭ, pentru realizarea acestuĭ punt din programul ce-șĭ propusese. Prin urmare, videm confirmată părerea rostită de noĭ maĭ sus, că numaĭ *prin Constantinopole se putea ajunge la unire, și că* atuncĭ cînd domnitorul spusese, că nu se cuvinea să caute realizarea dorințeĭ Romînilor aiurea decît în țară, și că Sultanuluĭ îĭ făcuse numaĭ o vizită de curtoa-

zie, el rostise numaĭ o frază sunătoare care căuta să acopere neizbînda primeĭ sale încercărĭ.[66]

Chestiunea unireĭ se pune într'un chip maĭ rostit de la trimiterea memoranduluĭ. Se adauge la 6 Ianuarie 1861 o notă către Negri, cu însarcinarea de a o comunica Porţeĭ. In ea domnul se plînge, că „de şi pusese la mijloc răspunderea sa personală, prin acte ce nu eraŭ tot-deauna simpatice ţăreĭ, dar prin care el căuta a-şĭ atrage buna voinţă a puterilor, cu toate aceste tot este mereŭ bănuit",[67] dînd a înţalege astfeliŭ, că de acum înainte, el va lua sfat maĭ mult de la interesele ţăreĭ, de cît de la cele europene. Negri comenta această notă în sensul, că ţara cere unirea şi că ocîrmuirea eĭ devine cu neputinţă, dacă nu i se încuviinţază această dorinţă. Poarta răspunde luĭ Negri care comunică răspunsul domnitoruluĭ, că ea „ar fi dispusă a recunoaşte această cerere, în măsura putincioasă", ceea ce Negri înţalege că ar tinde la o mărginire a unireĭ numaĭ pe timpul cît va trăi Alexandru Ioan I, precum recunoscuse şi îndoita luĭ domnie. Lavalette, ambasadorul Franţieĭ, întăreşte luĭ Negri adevarul presupunereĭ luĭ, spunîndu-ĭ, că „ar fi de altfeliŭ greutăţĭ nerăsturnabile, şi că maĭ bine ar fi a avea o unire sub aceste condiţiĭ, decît de loc; că el crede chiar, că această răstrîngere ar avea puţină însămnătate, pentru că odată unirea dobîndită, nu cred că ea ar maĭ putea înceta de a exista, cu toate răstrîngerile Porţeĭ; şi apoĭ, adaugă marchizul, trebue să se dee Porţeĭ măcar această mîngîiere, despre a-

66. O circulară a luĭ *Thouvenel* din 19 Maĭ (1 Aprilie 1861, *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 190) spune că: „lorsque le prince Couza, avait été à Constantinople, au mois d'Octobre passé, il avait attiré l'attention de la Porte sur les obstacles qui surgissaient pour lui, de la nécessité dans laquelle il se trouvait, de traiter avec deux chambres et deux ministères. La Porte ne lui fit pas immédiatement connaitre ses intentions. Comp. maĭ sus, p. 160.

67. Nota *domnitoruluĭ* din 6 Ianuarie 1861 în *Archives diplomatiques* Paris, 1866, p. 170—174.

căreia zădărnicie Turciĭ sunt maĭ bine convinşĭ decît noĭ".[68] Greutatea neînvinsă, de care vorbia reprezentantul Franţieĭ, era teama Porţeĭ că, dacă se înfrîngea Convenţia de Paris în acest punt, să nu se întindă apoĭ răsturnarea la întreg tratatul din 1856, pe care se întemeia existenţa Turcieĭ, şi această teamă era cu atîta maĭ firească, cu cît ea vedea pe Franţia apropiindu-se de Rusia. Apoĭ se maĭ temea Turcia, ca unirea să nu atragă după dînsa pe principele străin. Această din urmă teamă era inspirată Turcilor, de însuş organele politiceĭ ruseştĭ, de oare-ce *Le Journal de St. Pétersbourg*, din 11/23 Iunie 1861, scriea, că „este inviderat, că pentru Moldo-Valachia, unirea de fapt nu este decît o treaptă în scara propăşitoare care-şĭ are puntul de purcedere în îndoita alegere a principeluĭ Cuza şi a căreia termin maĭ îndepărtat este chemarea unuĭ principe străin".[69]

Adaoge însă reprezentantul domnitoruluĭ romîn, pe lîngă această veste cam deprimătoare, şi o rază de speranţă: anume Turcia ceruse un împrumut, şi Franţia putea să-ĭ impună unirea, ca preţ al realizăreĭ luĭ.[70] Poarta însă maĭ era jignită şi de tonul prea mîndru al comunicărilor domnitoruluĭ, ton cu care nu era de loc deprinsă.[71] Se maĭ ivise apoĭ tocmaĭ atuncĭ şi chestia corăbiilor cu arme sarde care căutase a fi debarcate la Galaţĭ, pe cînd două cete de Ungurĭ trecuse Carpaţiĭ; înviderat o mişcare contra Austrieĭ, în care mişcare puterile, şi maĭ ales Turcia, amestecaŭ pe România. Trebui mult să lupte Negri şi domnitorul, spre a înlătura acest prepus neîndrep-

68. *Negri c. domnitor*, 2 Fevruarie şi 2 Aprilie 1861. *Corespondenţa* p. 75 şi 103.
69. *Le journal de St.-Pétersbourg*, 11 (23) Iunie 1861. Comp. *Annuaire diplomatique de l'Empire de Russie*, St.-Pétersbourg, 1862, p. 162.
70. *Negri c. domnitor*, 2 Fevruarie şi 2 Martie 1861. *Corespondenţa*, p. 83 şi 87.
71. *Negri c. domnitor*, 2 Fevruarie, citat.

tățit de pe capul țăreĭ.[72] Negri, la observarea ambasadoruluĭ austriac, că guvernul luĭ Cuza ar tolera comitete revoluționare în Galațĭ și a se debarca arme pe teritoriul Principatelor, se folosește cu mare ghibacie, pentru a pune în cauză jurisdicția consulară, spunînd, că ce poate face guvernul care se lovește pretutindene de protecția de care se bucuraŭ supușiĭ străinĭ, de care el nu s'ar putea atinge.[73] Austria se arătâ atuncĭ destul de binevoitoare, propunînd să se numească o comisie care să studieze modul cum ar putea fi înlăturate greutățile, neascunzînd însă teama că, dacă s'ar încuviința această ușurare Principatelor, ar trebui a se face acelaș lucru și Turcieĭ, ceea ce nu convenia puterilor, din cauza înapoiereĭ stăreĭ în care se afla împărăția otomană.[74] Pănă și chestia evreiască pusese piedică unuĭ sprijin maĭ înfocat din partea puterilor partizane unireĭ. Ambasadorul Franțieĭ observă luĭ Negri, că „măsurile contra Evreilor din țară trezesc protestările preseĭ europene care acuză pe Romînĭ de intoleranță“.[75] Și cu toate aceste, chiar atuncĭ, în Moldova, se luase măsura de a se învoi Evreilor ținerea de școlĭ confesionale, pe temeiul tocmaĭ al principiuluĭ toleranțeĭ proclamat de Convenția de Paris.[76]

Poarta propune, ca mijloc de a tăia toate greutățile, o măsură care tocmaĭ trebuia să le sporiască maĭ mult, afirmînd încă maĭ puternic autoritatea eĭ asupra Principatelor: anume trimiterea unuĭ comisar turc care să se încredințeze, dacă într'adevăr popo-

72. *Negri c. domnitor*, 2 Fevruarie citat. Coresp. p. 80: „Chestia unireĭ a fost foarte mult împiedecată de acea a armelor“. Vezĭ și o scrisoare a *domnitoruluĭ c. Negri*, din 6 Ian. 1861, publicată în *Constituționalul*, din 13 Fevruarie 1861, și maĭ sus, p. 162.
73. *Negri c. domnitor*, 18 Octomvrie 1860. *Corespondența*, p. 70.
74. *Negri c. domnitor*, 18 Martie și 14 Maĭ 1861. *Coresp.*, p. 19 și 34.
75. *Negri c. domnitor*, 2 Oct. 1861. *Ibidem*, p. 128.
76. *Monit. of. al Mold.*, 22 Noemvrie 1861.

rul vroia unirea desăvârşită. Poarta căuta să motiveze acest demers, tot în feliul acela pseudo-liberal, pe care-l întrebuinţase şi Austria, cînd ceru la 1857 convocarea divanurilor ad-hoc, pentru a afla dorinţele poporaţiilor romîne, spunînd, că nu ar fi demn pentru puterĭ a reforma opera lor, fără cererea poporuluĭ. Negri întimpină, că lucrul nu s'ar putea face decît cu consimţimîntul puterilor; căcĭ în Convenţie nu ar exista nicĭ un articol care să încuviinţeze o asemene măsură.[77] Dar Negri merge maĭ departe în ţinuta luĭ energică şi hotărîtă: anume răspîndeşte pretutindene vorba, însă pentru a nu lega ţara, numaĭ ca părere personală a luĭ, că principele n-ar putea face altfeliŭ decît a proclama unirea, în cazul cînd ea nu ar fi încuviinţată; căcĭ nu ar fi alt mijloc de a ocîrmui şi de a mănţinea liniştea. Această declaraţie o repetă maĭ ales faţă cu ambasadorul Angliei, Bulwer, spunîndu-ĭ că Poarta ar face bine să se decidă în privirea unireĭ; căcĭ dacă nu, principele s'ar vedea nevoit, faţă cu încordarea spiritelor, a trece peste consimţimîntul eĭ. Marchizul de Lavalette, combătea pe de altă parte trimiterea unuĭ comisar care nu ar face decît a aduna în jurul luĭ pe toţĭ nemulţămiţiĭ din ţară şi a îngreuiea încă şi maĭ mult poziţia domnitoruluĭ. Dar marchizul maĭ atrăgea luarea aminte a Porţeĭ, asupra împrejurăreĭ, că comisarul otoman ar putea să-şĭ atragă demonstraţiĭ neplăcute din partea poporaţieĭ. Negri adăogînd luĭ Lavalette, că întîrzierea învoireĭ unireĭ ar putea arunca Principatele în o cale plină de întîmplărĭ şi de neplăcerĭ pentru Turcia — cu alte cuvinte ameninţa cu revoluţia,— ministrul Franţieĭ iea pe Negri cu el la Ali-paşa, pentru ca să-ĭ repete aceste cuvinte.[78]

---

77. *Negri c. domnitor*, 8, 12 şi 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 87, 92 şi 96.
78. *Negri c. domnitor*, 12 şi 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 91 şi 96.

In urma tuturor acestor demersurĭ, Negri scrie domnitoruluĭ, că „are temeiŭ de a crede, că zdravenile sale declaraţiĭ, în ceea ce priveşte unirea, aŭ produs un efect priincios. Am deprins pe toată lumea de aicĭ cu ideea, că dacă sublima Poartă nu ar lua în curînd o hotărîre categorică, în privirea unireĭ, Inălţimea voastră, împins de nevoie, aţĭ proclama-o de la sine, nu maĭ tîrziŭ decît la deschiderea adunăreĭ. Adaoge că e sătul de trăgănările Porţeĭ şi că dacă se va pune înainte tot vecînicul eĭ principiu de a cîştiga timp, trebuie pripite lucrurile, pentru ca să vină la o deslegare. Ideeia trimitereĭ unuĭ comisar e cu totul părăsită". In cazul cînd unirea nu ar fi primită, Negri cerea să fie rechemat.[79]

Toate aceste împrejurărĭ fac pe guvern să creadă că unirea era să fie încuviinţată. De aceea şi Panu, în Moldova, intră în minister cu toată convingerea, că va pute aduce unirea la îndeplinire; iar în Muntenia, ministerul Epureanu votează, alăturea cu unanimitatea cameref, primirea propunereĭ adunăreĭ moldovene, de a se întruni ambele corpurĭ legiuitoare, pentru deslegarea chestieĭ rurale.

Aşteptarea însă era zădarnică: Turciĭ se prefăcuse a primi cererile din memorandum, pentru a nu displăcea puterilor priincioase Romînilor; dar aplicaŭ acuma sistemul trăgănărilor, aşteptînd să iasă ceva din el. Negri văzînd că lucrul nu înaintează de loc, reîndoieşte silinţele. Comunicîndu-i-se ştirea despre votul privitor la întrunirea ambelor adunărĭ în chestia rurală, el explică ambasadorilor importanţa aceste legĭ şi maĭ ales nevoia de a fi hotărîtă în acelaş sens

79. *Negri* c. *Cuza*, 24 Martie 1861. *Ibid.*, p. 98—100. Era vorba de adunarea convocată după disolvare, care adunare era să se deschidă la 10 Aprilie 1861. Zvonul despre energia desfăşurată de Negri, pătrunde şi în ziarele timpuluĭ. Vezĭ bună oară *Tribuna romînă*, 30 Aprilie 1861.

în ambele țărĭ; astfeliŭ s'ar putea întîmpla desordinĭ periculoase, dacă într'o țară ar fi hotărîtă într'un chip maĭ priincios decît în cealaltă; că maĭ la urmă el ar fi mulțămit dacă Poarta ar stărui în politica eĭ de trăgănare, căcĭ ar da prilej domnitoruluĭ de a proclama unirea de la sine. Ambasadoriĭ Franțieĭ, Anglieĭ și Austrieĭ conjură pe Negri, să nu facă ceva pripit și să maĭ aștepte, ca toate lucrurile să fie în regulă; iar Ali pașa roagă pe Negri, să conjure pe domnitor să maĭ aștepte puțin. Negri văzînd această stăruință a ambasadorilor, sfătuește pe domn, să le facă pe plac.[80]

In curînd însă se naște o nouă cauză de amînare, maĭ întâĭ din desbaterea locului, unde avea să se țină conferența: Parisul saŭ Constantinopole; apoĭ după ce aceasta este limpezită, se ivește o a doua, maĭ gravă: anume, la conferență trebuia să iee parte și Sardinia, putere semnatară a tratatuluĭ de Paris; dar ea se prefăcuse în regatul Italieĭ; însă Prusia, Rusia și Austria încă nu recunoscuse noul regat. Negri, văzînd, că acuma amînarea nu maĭ provinea de la Turcĭ, ci de la puterile europene însășĭ, și avînd cel maĭ mare interes ca Italia, atît de prietină tendințeĭ Romînilor, să figureze în conferență, este de părere „de a fi cu mare prudență, până la descurcarea afacerilor italiene".[81] Tocmaĭ atuncea însă zvonindu-se în țară despre apropiata întrunire a conferențeĭ, se începe agitația pentru principele străin de care s'a vorbit maĭ sus, lucru cu desăvîrșire neprimit de nicĭ o putere, nicĭ chiar de Franția, după cum se vede aceasta din o depeșă a luĭ Alexan-

80. *Negri* c. *Cuza*, 2 April 1861. *Ibid.*, p. 101—103. Cf. 18 Iunie 1861 p. 122 · Ali pașa roagă pe Negri, „de prier. de supplier le prince, de maintenir l'ordre et de patienter encore un petit peu".

81. *Negri c. Cuza*, 3 Iunie și 8 Iulie 1861. *Ibid.*, p. 116 și 126. Comp. *Viitorul*, 1—5 Iulie 1861.

dri, agentul Principatelor din Paris, către Negri, în care îi spune, că „ideea unuĭ principe străin este cu neputință“, și tot așa declară Lavalette luĭ Negri în Constantinopol, că „Franța este pentru unire, însă contra principeluĭ străin“.[82] In asemene împrejurărĭ înțelegem contra-manifestările pentru principele baștinaș, chiar în cazul cînd ele ar fi fost inspirate de guvern.

Intre aceste, venind luna luĭ Iulie, cu căldurile eĭ cele marĭ, toțĭ ambasadoriĭ plecaŭ în congediŭ pe întrecutele, și era învederat, că chestia unireĭ trebuia să sufere o nouă întîrziere, până pe la sfîrșitul luĭ Septemvrie.

Atuncĭ se întrunește conferența pregătitoare a ambasadorilor din Constantinopole, și Poarta care trebuia acuma să se rostiască, primește unirea, însă cu condițiĭ. Maĭ întâĭ, ea cerea, ca hotarele Principatelor să nu poată fi strămutate și să nu se sporiască armata.[83] Tot atuncĭ și ambasadorul austriac primește instrucțiunĭ, ca să ceară ca unirea să fie desființată la moartea luĭ Cuza, pe cînd cel de Franția este din protivă înștiințat, ca se rupă conferența, în cazul cînd asemenea cerere ar fi primită“.[84] Poarta maĭ cerea încă o ascuțire a stipulațiilor privitoare la ocuparea armată a țărilor romîne, în caz de turburărĭ. Conferența răspingînd această cerere, pe motivul că chestia fusese regulată de Convenție, reprezentantul Turcieĭ cere, ca să refere lucrul la sfatul cel mare al imperiuluĭ, iarășĭ un mijloc de trăgănare. Negri, desperat de această prelungire, arată luĭ Ali pașa, că boieriĭ renunțase la privilegiile lor, numaĭ în viderea unireĭ și că, văzînd eĭ că nu se realizază, crează greutățĭ domnitoruluĭ, și tot așa fac și libe-

82. *Negri c. Cuza*, 18 Iunie și 2 Iulie 1861, *Ibid.*, p. 120—122.
83. *Negri c. Cuza*, 25 Sept. 1861. *Ibid.*, p. 126.
84. *Negri c. Cuza*, 2 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 127.

ralii; că este cu neputință de mănținut ordinea, maĭ ales acuma cînd conferența a pus unirea în perspectivă.[85]

In sfîrșit Poarta se hotărește a alcătui firmanul pentru unire care mănținea următoarele 5 condiții: 1) unire numaĭ pe timpul vieței luĭ Cuza; 2) suspendarea comisieĭ centrale pe acest timp; 3) hotarele principatelor să rămînă neatinse; 4) să se înființeze două consiliĭ provinciale, unul pentru Moldova și altul pentru Muntenia; 5) unirea să înceteze la moartea luĭ Cuza, prevăzîndu-se dispozițiĭ foarte amărunțite, asupra moduluĭ de procedare pentru a o desface.[86]

Numaĭ guvernatorul pentru Moldova fusese înlăturat; toate celelalte punte fusese menținute, în această unire condițională. In zădar protestase domnitorul contra acesteĭ răstrîngerĭ a unireĭ numaĭ pe timpul vieței luĭ. In o depeșă rămasă necunoscută și destăinuită numaĭ de ziarul din Paris *Le Constitutionnel*, domnitorul spunea Porțeĭ: „Mărginind anumit durata unireĭ la acea a gospodaratuluĭ meŭ, înfățoșînd această unire ca o necesitate supăratoare, decurgînd din îndoita mea alegere și ca o concesiune esențial excepțională și trecătoare, pregătind chiar, în momentul ce ea ne este încuviințată, tot ce trebue spre a o desființa la sfîrșitul domnieĭ, al căreia termin

85. *Negri c. Cuza*, 18 și 23 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 66 și 131. A. Papadopol Calimah în *Amintirile luĭ* (Manuscript la bibl. Academieĭ Romîne) p. 327, spune că Negri ar fi adresat un ultimatum luĭ Ali pașa în cuprinderea următoare: „Le prince Couza m'a chargé de déclarer respectueusement à V. A. que s'il n'obtient point aujourd'hui même, vu la force majeure de la chose, et par télépraphe, l'acquiescement de la Sublime Porte à l'Union, demain à Midi, il la proclamera à Bucarest". In *Scrierile sale diverse* (Manuscript la bibl. Acad.) p. 40, adaoge chiar că a doua zi, întrebîndu-l Ali pașa, cum staŭ lucrurile, Negri ar fi scos ciasornicul și ar fi spus: „à l'heure qu'il est, l'Union a du être dejà proclamée". Corespondența luĭ Negri nu confirmă această versiune.

86. Firmanul reprodus în *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 3 Fevr. 1862 și în *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 200.

ar putea fi grăbit de o mînă criminală, se osîndește guvernul meŭ și țara întreagă la tristul rol de a trăi de azĭ pe mîne, fără a putea întreprinde ceva definitiv și stătător, și se rîpește autoritatea ce izvorăște din credința în durata luĭ și, fără de care, nicĭ o ocîrmuire n'a putut vre odată să-șĭ îndeplinească menirea, și cu atît maĭ puțin reorganiza o societate, demoralizată prin lungĭ nenorocirĭ politice“.[87]

De la reînceperea lucrărilor ambasadorilor, Septemvrie 1861, domnitorul se putea aștepta la o deslegare favorabilă a chestiuneĭ unireĭ. De aceea el și iea oare care măsurĭ, în vederea acesteĭ îndeplinirĭ. Ministerul muntean iea dispozițiĭ ca, prin înțălegere cu președintele consiliuluĭ din Moldova, în prevederea unireĭ definitive a Principatelor și spre înlăturarea oare căror piedecĭ la punerea eĭ în lucrare, să se numéscă o comisie mixtă, compusă din 8 membri Moldovenĭ și 8 Muntenĭ, care să proceadă, fără întîrziere, la unificarea legiuirilor și regulamentelor administrative.[88] Domnitorul, în răspunsul săŭ la felicitările aduse de generalul Golescu, președintele comisieĭ centrale, în ziua de 16 Oct. 1861, spune: „De la suirea mea pe tronul Romănieĭ, unirea a fost statornicul obiect al preocupațiunilor mele. Cunoaștețĭ că Inalta Curte suzerană și puterile garante, ale căror generoase simpatiĭ sunt dovedite, se ocupă în momentul de față cu realizarea acesteĭ a noastre dorințĭ care singură poate consolida viitorul Principatelor“.[89] Era chiar peste putință de a maĭ ocîrmui fără unire. Poporul o cerea, camerile de asemenea; apoĭ chestia rurală nu se putea hotărî deosebit și agitația în jurul eĭ devenia

87. *Le Constitutionnel*, 27/15 Noemvrie 1864.
88. *Mon. of. al Țareĭ Rom.*, 9 Sept. 1861.
89. *Mon. of. al Mold.*, 16 Oct. 1861.

periculoasă. Nicĭ un minister nu ar maĭ fi putut ţinea piept curentuluĭ, şi de această situaţie a trebuit să se convingă la sfîrşit şi puterile şi chiar Poarta, cînd a consimţit în sfîrşit la realizarea aceste doriuţĭ.[90]

In 25 Noemvrie, Teodor Calimaki, secretarul luĭ C. Negri, soseşte la Galaţĭ cu firmanul pentru unire. Să se observe că nu Negri singur aducea firmanul, ci secretarul luĭ, ceea ce face pe *Ţăranul romîn* să spună, că „conduita D-luĭ Negri are însămnătatea eĭ, pentru că ne atinge pe toţĭ într'un chip foarte plăcut".[91]

In 3 Decemvrie domnitorul, în mesajul de deschidere al adunareĭ, spune, că „după 3 anĭ de silinţĭ neîntrerupte, suntem de astă dată bine întemeiaţĭ a crede, că unirea este în fine dobîndită pentru noĭ", şi de aceea el declară, că a aderat la votul ambelor adunărĭ, de a desbate în comun proiectul de lege rurală.[92]

După cetirea mesajuluĭ în adunarea moldovenească, domnitorul adaoge, că „unirea e încheiată. Inalta Poartă şi puterile garante aŭ aderat la unirea Principatelor. Ne vom duce decĭ în curînd la Bucureştĭ; iar cauza pentru care nu ne ducem astăzĭ, este că sunt de regulat maĭ multe chestiunĭ locale".[93]

Spre a linişti spiritele în privinţa firmanuluĭ care încuviinţa cum am văzut o unire condiţionată de maĭ multe restringerĭ, domnitorul adaogă: „unirea va fi aşa după cum o dorim noĭ", urmînd în aceasta principiuluĭ expus de Negri, în nota sa din 16 Noemvrie 1861 către ambasadorĭ, anume că „nu ne vom supune la nimic ce ne ar fi impus, şi aceasta chiar în puterea art. 22 şi 23 ale Tratatuluĭ de Paris şi a

90. *Voix de la Roumanie,* 24 Oct. 1861.
91. *Unirea,* 1 Dec. 1861. *Ţăranul romîn,* 3 Dec. 1861.
92. *Mon. of. al Ţareĭ Rom.,* 4 Dec. 1861.
93. *Mon. of. al Mold.,* 4 Dec 1861.

art. 2 din Convenţie".[94] Este învederat, că domnitorul proclama unirea într'un chip maĭ larg, de cît o încuviinţa firmanul primit de puterĭ, şi că decĭ el făcea un pas îndestul de îndrăzneţ, trecînd iarăşĭ alăturea cu voinţa Europeĭ.[95]

In 11 Decemvrie Alexandru Ioan I dă o proclamaţie, arătînd în chip oficial îndeplinirea unireĭ: „Unirea este îndeplinită, zice el; naţionalitatea romînă este întemeiată. Acest fapt măreţ, dorit de generaţiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chiamat cu căldură de noĭ, s'a recunoscut de Inalta Poartă şi de puterile garante şi s'a înscris în datinele naţiunilor. Dumnezeul părinţilor noştri a fost cu ţara, a fost cu noĭ. El a întărit silinţele noastre, prin înţălepciunea poporuluĭ şi a condus naţiunea către un falnic viitor. *In zilele de 5 şi 24 Ianuarie aţĭ depus toată a voastră încredere în alesul naţiuneĭ, aţĭ întrunit speranţele voastre într'un singur domn; alesul vostru vă dă astăzĭ o singură Romănie*".[96]

Adunarea din bucureştĭ izbucneşte în o zgomotoasă bucurie la cetirea acesteĭ proclamaţiĭ. Adresa de răspuns la ea sfîrşeşte cu cuvintele: „Depunem la picioarele tronuluĭ omagiile noastre de recunoştinţă şi de devotament, şi vă urăm să vă înzilească Dumnezeŭ, pe acest tron care nu va maĭ putea fi zdrobit, de cît cu viaţa a cincĭ milioane Romînĭ";[97] şi însuşĭ Barbu Catargiu nu poate face altfeliŭ de cît

94. Reprodusă de *Ţăranul romîn*, 17 Decemvrie 1861.
95. De aceea *Văsescu* în desbaterea posterioară a răspunsuluĭ la mesaj din 1863 (şed. din 7 Fevruarie 1864 *Mon. of.*, supl.) spune: „dv. ştiţĭ în ce condiţiĭ, în ce stare ni s'a dat unirea de către străinĭ şi vă aduceţĭ aminte, în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I de la această tribună". Vezĭ maĭ jos.
96. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 11 Dec. 1861. *Mon. of. al Mold.*, 12 Dec. 1861. Proclamaţia este publicată şi în *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 209.
97. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 15 Dec. 1861.

a rosti cuvintele: „Să trăiască domnitorul nostru *care singur, prin a sa stăruință*, ne a dat această zi atît de strălucita“.[98]

In adunarea moldovenească bucuria era îmbinată cu oare care neliniște. Cînd Panu rosti cuvintele: „ziua de astăzĭ este *cea de pe urmă* în care deputațiĭ moldovenĭ se adună și lucrează în adunarea Moldoveĭ“,[99] el zicea ramas bun la vechea viață politică a țăreĭ care se jartfise pentru binele întreguluĭ neam. De aceea și răspunsul adunăreĭ moldovene la proclamația unireĭ nu se poate împiedeca a turbura notele de veselie, cu una de îngrijire, solicitînd de la domn „luarea aminte asupra necesităților de a regula provizoriŭ, până la întrunirea camerilor, neaparatele interese locale ale Moldoveĭ“.[100]

Adunările sunt prorogate în ambele țărĭ și li se dă întîlnire la Bucureștĭ, pentru ziua de 24 Ianuarie 1862, aniversarea primuluĭ pas prin care unirea, acum săvîrșită, se avîntase pe orizonul vieţeĭ romîneștĭ.[101]

---

98. *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.
99. *Procesul-verbal* al ședinţeĭ din 12 Dec. 1861.
100. *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.
101. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 15 Dec. 1861.

CAP. VI

DE LA UNIRE PĂNĂ LA SESIUNEA ORDINARĂ DIN 1862

(11 Decemvrie 1861—3 Decemvrie 1862).

Moldova şi căderea Iaşuluĭ. Unirea efectivă a ţărilor romîne avînd a trece în domeniul faptelor, ar fi trebuit pe cît se putea cruţată Moldova şi capitala eĭ, în aceste momente de grea cumpănă pentru ele. In loc de aceasta, prin o nechibzuinţă a ministruluĭ cultelor din Moldova, principele Alexandru Cantacuzino, minţele sunt turburate în Iaşĭ într'un chip însămnător.

Anume ministrul luase măsura, de a se încredinţa direcţia şcoaleĭ centrale de fete, pănă acuma ocupată de profesorul Verdeanu, uneĭ profesoare de franceză, d-na Gros, care era şi străină. Consiliul şcolar protestează la domn contra aceste lovituri date inamovobilităţeĭ corpuluĭ didactic (4 Ianuarie 1861). Ministrul destitue pe treĭ profesorĭ din acel consiliŭ: Columb, Petrescu şi Marzescu. Eleviĭ interni din Academia Mihăileană se răscoală şi refuză a întra în clase. Ministrul vine el însuş la Academie, insultă pe elevĭ cu cuvîntul de mojicĭ, imputîndu-le, că ar vra

să desfiinţeze şcoalele. Vasile Gheorghian,[1] elev din clasa a V-a, urcîndu-se pe o masă, şi adresîndu-se către ministru, îi spune: „Domnule Ministru, noi nu putem sa stricăm şcoalele; dar ce putem face, noi aceşti mojici care stăm pe aceste bănci, este de a ruga pe Dumnezeŭ să trimită blăstăm asupra acelor care aŭ de gînd să strice şcoalele“. Şi elevele din şcoala centrală protestează contra impunereĭ uneĭ directoare străine, şi una din ele, Cornelia Boerescu, răspunde la mustrările noueĭ directoare: „Sunt fiică de Romîn şi noĭ am supt lapte de Romîn de la mamele noastre“. Cetăţeniĭ din Bucureştĭ trimit feteĭ un orologiu, cu inscripţia cuvintelor eĭ.[2] La Academie, prefectul vra să aresteze pe Gheorghian. Eleviĭ se opun. Pentru a-ĭ linişti, sunt împroşcaţĭ cu tulumbele; şcoalele răsvrătite sunt închise pentru cît-va timp, tocmaĭ în ajunul plecăreĭ adunăreĭ la Bucureştĭ.[3]

In asemene turburare a spiritelor, se începe seria de dispoziţiĭ, menită a înlocui cele două capitale de până acuma, prin una singură.

Cea întâĭ măsură, pentru unificarea administraţieĭ ambelor ţărĭ, fu instalarea unuĭ minister provizor pentru Moldova, după dimisia ambelor ministere din Iaşĭ şi din Bucureştĭ, până la înfiinţarea unuĭ minister comun. Ministerul provizor fu alcătuit, sub preşidenţia luĭ Iancu Cantacuzino, din Al. Cantacuzino şi Leon Ghica, fostul preşedinte de consiliŭ—Al. C. Moruzi şi ministrul lucrărilor publice D. A. Sturza avînd a merge la Bucureştĭ, în vederea întocmireĭ ministeriuluĭ unic.[4]

1. Avocat şi barbat politic din Iaşĭ, reposat de curînd, 1901. Cuvintele le-am reprodus după spusele luĭ Gheorghian însuş. In *Tribuna*, 17 Martie 1862, sunt redate cam alt-feliu, dar cu acelaş înţăles.

2. *Tribuna* citată.

3. *Tribuna romîna*, 11, 24 şi 28 Ianuarie şi 12 Fevruarie 1862. Comp. *Mon. of. al Mold.*, 15 Ianuarie 1862.

4. Decret din 4 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Mold.*, 16 Ianuarie 1862.

După constituirea ministerului comun pentru Principatele-Unite, sub preşidenţia lui Barbu Catargiu, acel provizor din Iaşi este desfiinţat, şi se păstrează numai directorii de departamente, deosebiţi pentru Moldova, spre a nu se aduce de odată perturbări în afaceri.[5]

Directorii de departamente din Moldova purtaŭ titlul de *director ministerului* (*din lăuntru, de justiţie* &) *pentru departamentul Moldovei.*[6] Preşedintele consiliului, Barbu Catargiu, explică, în şedinţa din 14 Fevruarie, pentru ce a fost nevoit să urmeze astfeliŭ, „neputînd, spune el, strămuta aşa de repede toate cancelariele Moldovei la Bucureşti, sprea a nu aduce o prea mare desordine în lucrări şi a nu face să strige Moldova, că unirea a fost pentru ea o prăpastie".[7] In curînd însă se începu această strămutare a cancelariilor. Mai întăi, se face acea a arhivelor care sunt concentrate în Bucureşti, rămînînd în Iaşi numai o sucursală a acestor depozite, sub ordinele capului arhivelor statului din Bucureşti.[8] Le desfiinţază apoi casa ministeriului cultelor din Iaşi şi se centralizază veniturile mănăstirilor la vistieria din Bucureşti.[9] In 17 Aprilie încetează directoratul afacerilor străine al Moldovei, şi lucrările ce trebuiaŭ să rămînă în Iaşi, precum eliberarea paşpoartelor, trec la prefectura Poliţiei.[10] Prin legea din 15 Iunie, se desfiinţază curtea de întăritură din Iaşi, înlocuind-o cu Tribunalul Iaşi Secţia a III-a.[11] La 31 Iulie se mai des-

5. Jurnal din 26 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Principatelor-Unite* 31 Ianuarie 1862. *Monit. of. al Mold.,* 7 Fevruarie 1862. *Tribuna romîna,* 12 Fevruarie 1862.
6. Jurnal din 1 Fevruarie. *Monit. of. al Mold.,* 1 Fevruarie 1862.
7. *Mon. of.,* 20 Fevruarie 1862, suplement.
8. *Mon. of.,* 26 Martie 1862. Cel întăi cap al arhivelor centrale e Grigore Bengescu.
9. Decret din 22 Martie 1862. *Mon. of. partea Mold.,* 29 Martie 1862.
10. *Foaia publicaţiilor oficiale,* 17 Aprilie 1862.
11. *Ibid.,* 30 Iulie 1862.

fiinţază directoratul ministerului de interne.[12] De asemene se centralizază administraţia poştelor, suprimîndu-se acea din Iaşi.[13] Tot atunci se suprimă şcoala militară din Iaşi, contopindu-se cu acea din Bucureşti. Cu toate aceste, Cogălniceanu ceruse, cînd cu desbaterea privitoare la scandalul şcoalelor din Iaşi, ca să se înfiinţeze aici cît mai multe şcoale. „Aici, zicea el, poporaţia este mai mult străină şi oraşul se află la $^1/_2$ de oară de parte de Prut şi este deci o datorie naţională a susţinea şcoalele în Iaşi. Nu voim centralizarea şi în învăţămîntul public“.[14] In 3 August se desfiinţază ultimul directorat ce mai rămăsese în Iaşi, acel al ministeriului justiţiei.[15] La 4 August, se centralizază oficiul statistic în Bucureşti,[16] şi la 18 Septemvrie se desfiinţază direcţia sanitară din Iaşi şi se lnstitue consiliul sanitar superior din Bucureşti.[17]

Paralel cu această treptată desfiinţare a centrelor de servicii din Moldova, merge şi ştergera deosebirei formale, în care se manifesta pănă atunci separata ei existenţă. Monitorul oficial al Moldovei poartă acest titlu pănă la 9 Fevruarie 1862; de acolo înainte se schimbă în *Monitorul oficial partea Moldovei*; apoi se preface în o simplă *Foaie de publicaţiuni oficiale.* Pănă la 31 Iulie, această foae oficială publică dispoziţiile directoratelor moldoveneşti, încetînd la acea dată, odată cu ultimul directorat, şi asemene publicaţii.

Vechiul titlu de capitală, mai este dat Iaşului in cîte-va acte, chiar după 24 Ianuarie 1862, cînd de

---

12. Decret din 19 Iulie, care fixază această desfiinţare pentru 31 a acelei luni. *Ibidem*, 19 Iulie 1862.
13. *Ibid.*, 31 Iulie 1862.
14. Şedinţa din 19 Martie. *Mon. of. al Principatelor Unite*, 22 Iunie, suplement.
15. Jurnalul consiliului de miniştri. *Mon., of*, 3 August 1862.
16. *Ibid.*, 4 August 1862.
17. *Ibid.*, 18 Septemvrie 1862.

drept încetase de a maĭ fi capitală. Aşa în un tabloŭ statistic de născuţĭ şi morţĭ, se trec aceĭ din Iaşĭ sub rubrica de *Capitala Iaşĭ*, în ziua de 3 Fevruarie; programul examenuluĭ de iarnă este tipărit în frunte, cu titlul de examenul *din Capitala Iaşĭ*, în 6 Fevruarie; budgetul cheltuelelor spitaluluĭ izraelit se arată iar ca *din Capitala Iaşĭ*, în ziua de 7 Fevruarie.[18] Dar lista alegătorilor Moldoveĭ, publicată în numărul din 24 Martie al Foaeĭ publicaţiunilor oficiale, nu maĭ conţine, ca suprascripţie a rubriceĭ Iaşuluĭ, decît *oraşul Iaşĭ*; apoĭ examenul de vară pentru partea de dincoace de Milcov se publică iarăşĭ, la 16 Iunie, sub indicaţia de *oraşul Iaşĭ.*[19]

Pentru a se despăgubi Iaşul de căderea luĭ de la rangul de capitală la simplu oraş de provincie, urmare neaparată a înfiinţăreĭ unireĭ, se ivi ideea de a se aşăza în el curtea de casaţie. Deputatul de Dorohoiŭ, P. Cazimir, propune, în şedinţa din 18 Fevruarie, instalarea înalteĭ curţĭ în Iaşĭ, până la înfiinţarea căilor ferate, propunere repetată de deputatul Văsescu, în şedinţa din 9 Martie. Această propunere însă, combătută de însuşĭ fruntaşiĭ deputaţilor moldovenĭ, Cogălniceanu şi Panu, cade, întrunind numaĭ 36 de bile pentru, contra 52.[20] Cu prilejul aceşteĭ chestiunĭ se făcuse în Iaşĭ oare-care mişcare, provocată de separatiştĭ. N. Istrate, A. Cerne preşedintele municipalităţeĭ şi I. Corjescu, P. Cornescu, Ç. Corjescu, P. Cristea, D. Lazărescu şi Baldovicĭ membriĭ eĭ, trimit o depeşă luĭ P. Cazimir, prin care îl încurajază a susţinea propunerea luĭ. Por-

18. *Monit. of. al Mold.*, 3, 6 şi 7 Fevruarie 1862.

19. *Mon. of. partea Mold.*, 24 Marţie 1862. *Foaea publicaţiunelor oficiale*, 10 Iunie 1862.

20. Şedinţa din 16 Martie. *Mon. of.*, No. 65, 1862 suplement. Comp. *Tribuna romîna*, 27 Fevruarie 1862. Prin urmare nu este exact că s'ar fi făgăduit Iaşuluĭ strămutarea Curţeĭ de casaţie şi că făgăduinţa nu s'ar fi îndeplinit.

tretele luĭ Cogălniceanu şi Panu sunt arse, şi li se trimite o depeşă, în care li se spune, că „întru cît aŭ tradat cauza Iaşuluĭ, Ieşeniĭ nicĭ odată nu-i vor maĭ alege ca deputaţĭ". O petiţie este alcătuită de C. Rolla, înfocatul unionist de altă dată şi este trimisa spre subsemnare în Iaşĭ şi în judeţe.[21] Generalul Balş pune casa luĭ la dispoziţie pentru subsemnarea petiţieĭ. O scrisoare din Iaşĭ, din Septemvrie, arată, că „nu este de negat că guvernele care s'aŭ succes de la 24 Ianuarie, aŭ făcut cu ştiinţă saŭ pe neştiutele, numaĭ fapte de acele care puteaŭ fi exploatate de reacţiune contra unireĭ. Loviturile date foasteĭ capitale a Moldoveĭ sunt grele şi profunde. I s'a redus la nula, cînd nu i s-a închis chiar cu totul, calea de progresare. Scoalele staŭ tot în tristele condiţiĭ de maĭ înainte. Cu strămutarea scoaleĭ militare la Bucureştĭ, s'a obrintit şi maĭ răŭ buba. Părinţiĭ nemulţămiţĭ, profesoriĭ lăsaţĭ pe pavea, în timpul cînd se grămădeaŭ toate nevoile ierneĭ. Brutariĭ, măcelariĭ, băcaniĭ loviţĭ în micile lor interese ; toţĭ strigă. Ce ştie pietrarul, tîmplarul, din ce cauză e silit să moară de foame, lipsit fiind de lucru ? De-alde autoriĭ petiţieĭ le spun că unirea e de vină, şi eĭ strigă : jos Unirea".[22] Ceva maĭ tîrziŭ ideile separatiste îşĭ fac drumul şi în presa străină. Ziarul parizian *La France*, întemeiat anume pentru a combate unirea Italieĭ, trebuia să fie protivnic şi unireĭ Romînilor. El devine organul rostirilor separatiştilor din Iaşĭ şi publică o adresă a unuĭ număr de ale-

---

21. *Domnitorul* în o scrisoare c. *Docan* cumnatul luĭ Rolla, dojăneşte purtarea acestuia. Rolla trimite domnitoruluĭ o depeşa de scuză. (*Hîrtiile Rossetti*.

22. *Romînul*, 28 Sept. 1862. Şi principele N. Suţu (*Mémoires*, p. 376) spune: „La Moldavie entière souffrait de cet abandon, dans lequel elle a été laissée, par suite d'une union qui en réalité n'a été qu'une annexion et un anéantissement de son entité, faute de précautions pour lui rendre ce sacrifice moins pénible".

gătorî moldovenî către deputaţiî lor din cameră, în care adresă, după ce se expune starea cea ră a ţăreî în toate privirile, încheie: „unirea este serios compromisă; nimene nu o va putea tăgădui; şi în adevăr este aceasta o unire? Oare prin unire am înţăles noî, şi cu noî toţî unioniştiî ceî maî înfocaţî, o centralizare a administraţieî statuluî; centralizare care atrage totul la ea, răpind fie căreî autoritățî a ţăreî orî ce neatîrnare, orî ce iniţiativă? Saŭ se poate numi unire această absorbire a puterilor care răstrînge şi înghite, până şi stabilimentele de instrucţie şi de utilitate publică şi le duce cu dînsa la Bucureştî“? [23] Această adresă de plîngere şi de doleanţă, cum o numeşte alt organ francez, *Le Constitutionnel*, face un mare efect în presa străină. Acest din urmă ziar spune, că „trebue să fie o mare turburare în minţî, o suferinţă extremă în afacerile publice şi private, pentru ca să se găsască Romînî gata de a uita, că unirea celor două provinciî a fost dorinţa lor cea maî scumpă şi trebue să rămînă temelia cea maî trainică a viitoruluî lor“. [24] *Le Pays* adaoge, că acest document nu confirmă de cît prea mult ceea ce am aflat, prin scrisorile noastre particulare, despre starea de nelinişte a spiritelor şi asupra gravităţiî situaţiuneî în Principate“. [25] Alte ziare, precum *Le Siècle*, combat asemene părerî pesimiste, observînd, că „unirea celor douĕ principate nu s'a putut face fără jărtfe, nedespărţite de toate prefacerile de acest feliŭ. Capitala Moldoveî a trebuit ea singură să subscrie la o cădere, poate fără leac, şi multe interese din provincie vor trebui să sufere şi vor maî suferi, din această revoluţie care aiurea ar fi produs nenorocirî. Atîtea suferinţî ar fi ajuns

23. *La France*, 23 Oct. 1862.
24. *Le Constitutionnel*, 25 Oct. 1862.
25. *Le Pays*, 25 Oct. 1862.

pretutindene aiurea, pentru izbucnirea uneĭ nemulțămirĭ care ar fi putut să fie ușor exploatată de partizĭ, dacă deasupra uneĭ crize politice neînlăturate și a unor încurcăturĭ materiale neatîrnate de orĭ ce voință omenească, speranța unuĭ rodnic viitor nu ar fi mântinut la Romînĭ patriotismul, de care aŭ dat atîtea dovezĭ. De această stîncă a venit să se zdrobiască încercarea regretabilă, din care o parte din presa franceză a încercat se facă un rechizitoriŭ contra domnieĭ principeluĭ Alexandru".[26]

Mișcarea separatistă era sprijinită maĭ ales de două elemente din poporația Iașuluĭ: Femeile și Evreiĭ. Pentru femeĭ lucrul se explică, prin decăderea strălucireĭ orașuluĭ; cît despre Evreĭ, *Romînul* explică purtarea lor, prin faptul că, strămutîndu-se capitala, eĭ nu maĭ puteaŭ face „treburĭ".[27]

Cogălniceanu, pe care l'am văzut maĭ sus înlăturînd cuvîntul de capitală pentru Bucureștĭ, spre a nu jigni și în formă poziția Iașuluĭ, se silește acuma a-ĭ da o compensare pentru lovitura suferită de el prin unire, propunînd în ședința din 19 Martie următoarele îmbunătățirĭ pentru foasta capitală a Moldoveĭ: 1) consolidarea Universitățeĭ, 2) antrepozite, 3) reducerea impozituluĭ fonciar la jumatate, 4) zidirea catedraleĭ și a cazarmeĭ, 5) șosele în județ, 6) facerea Prutuluĭ navigabil până la Ungheni și 7) o caĭe ferată care să lege Iașul cu Bucureștiĭ.[28] Nu-

26. *Le Siècle*, 31 Oct. 1862.

27. *Romînul*, 28 Martie 1862. Comp. *Intrigues de la Russie en Roumanie*, Paris, 1862, p. 3: „Certains riches Israélites de Jassy, lésés momentanément dans leurs intérêts par l'union et par la translation de la capitale à Bucarest, s'étaient faits les instruments de la séparation".

28. *Mon. of.* No. 68. 1862 suplement. Observam că mijlocul de căpitenie, pentru mănținerea Iașuluĭ, era în mintea luĭ Cogălniceanu, întărirea scoalelor luĭ. (Cităm une orĭ Monitorul cu numărul, în loc de dată; aceasta din cauză, că culegerea folosită de noĭ avea data une orĭ strepuusă, și nu se putea ceti).

maĭ unele din aceste înbunătâţirĭ şi aceasta numaĭ până la un punt, puteaŭ să precumpeniască căderea, pe povîrnişul căreia Iaşul apucase de la strămutarea capitaleĭ. Adunarea însă, cînd răspinge strămutarea Curţeĭ de casaţie, nu votează nicĭ măcar mîngîerile propuse de Cogălniceanu.[29] Şi gazetele din Bucureştĭ precum *Romînul,* cer pentru Iaşĭ, drept compensare, îmbunătaţirĭ administrative, de care însă toată ţara, şi nu numaĭ Iaşul, avea nevoie. Tot aşa şi *Ţăranul romîn* susţine, că „răspingîndu-se aşăzarea curţeĭ de casaţie în Iaşĭ, adunarea a rămas îndatorită a-ĭ da cît maĭ neintîrziat, instituţiunĭ şi înlesnirĭ care să satisfacă în adevăr jignitele luĭ interese şi pagubele ce a suferit, în urma strămutăreĭ capitateĭ în Bucureştĭ".[30]

Insuşĭ domnitorul recunoaşte nevoia de a se da Iaşuluĭ o compensare pentru lovitura primită. La înaugurarea scoaleĭ militare din Bucureştĭ, el spune: „Aŭ mijlocit serioase rezoane pentru fuzia scoalelor militare din Iaşĭ şi din Bucureştĭ, şi sunt preocupat de jărtfa impusă vecheĭ capitale a Moldoveĭ, prin centralizarea serviciilor publice în Bucureştĭ. Nu voĭ cruţa nimic, spre a rîdica, precum merită, oraşul Iaşĭ care a fost leagănul unireĭ".[31]

Paralel însă cu această cădere a Iaşuluĭ care trebuia numaĭ de cît să sîngereze pe altarul unireĭ, se ieŭ maĭ multe măsurĭ pentru întărirea contopireĭ ţărilor romîne: In 14 Fevruarie se desfiinţază, prin o lege, comisia centrală, lovindu-se iarăşĭ în firmanul ce autoriza unirea şi care declara comisia centrală numaĭ de suspendată.[32] Se suprimă taxa de exportaţie

29. *Romînul,* 16 Martie 1862.
30. *Ibidem,* 10—11 Martie 1862. *Ţăranul romîn,* 18 Martie 1862.
31. *Mon. of.*. 22 Sept. 1862.
32. *Mon. of. partea Moldoveĭ,* 5 Martie 1862.

şi de la vămile Moldoveĭ.[33] Legea de contribuţiĭ pentru podurĭ şi şoşele, de 12 leĭ de cap, se întinde şi în Moldova, desfiinţîndu-se darea de 14 leĭ ce exista aicĭ.[34] De asemene se aplica, la nordul Milcovuluĭ, legea procurorilor[35]. Se aplică şi în Muntenia sistemul de exploatare în regie al poştelor, întrodus maĭ înainte în Moldova.[36] Se unifică contribuţia fonciară de ambele părţĭ ale Milcovuluĭ.[37] Se întinde taxa de 10 % asupra proprietăţilor de mînă moartă şi în Moldova.[38] Se unifica cele două municipalităţĭ din oraşul Focşanĭ.[39] Se unifică sistemul penitenciar, întrodus pănă atuncĭ numaĭ în Moldova.[40]

Cogălniceanu cerînd însă ca, între alte măsurĭ menite a întări unirea—precum unificarea colorilor şi a drapeluluĭ, contopirea monitoarelor, înlăturarea graniţelor—să se înlocuiască şi titlul de Principatele-Unite, prin acel de *Romănia*, ministerul nu îndrăzneşte să mearga atît de departe, *maĭ ales* în ceea priveşte noul titlu al ţăreĭ. El combate decĭ propunerea luĭ Cogălniceanu care, pusă la vot, cade.[41]

Omorul luĭ Barbu Catargiu. Pe cînd în Iaşĭ se pregătia substratul pentru răcirea vechiuluĭ entuziasm, în Bucureştĭ cugetele eraŭ împărţite între două plecărĭ: de oparte mulţămirea pentru sosirea deputaţilor moldovenĭ ce umplea inimele de bucurie, văzîndu-se în sfîrşit întrată în realitatea faptelor, strămutarea capitaleĭ în Bucureştĭ şi decĭ sporirea şi îmbogăţirea vieţeĭ luĭ economice; pe de alta

33. Lege din 12 Fevruarie. *Ibidem*, 14 Martie 1862.
34. Lege din 30 Martie, *Ibidem*, 18 Aprilie 1862.
35. Decret din 26 Martie. *Ibidem*, 5 Aprilie 1862.
36. Decret din 27 Aprilie. *Ibidem*, 16 Maĭ 1862.
37. Lege din 30 Martie. *Ibidem*, 5 Maĭ 1862.
38. Legea din 28 Martie. *Ibidem*. 21 Iunie 1862.
39. Jurnalul cons. de miniştri. *Ibidem*, 14 Iulie 1862.
40. Decret din 31 Aug. *Ibidem*, 31 August 1862.
41. Şedinţa din 20 Martie, *Mon. of.*, No. 72, 1862, supl.

îngrijireă ce le însufla constituirea ministeruluĭ unionist, pe care domnitorul, pentru a nu arunca, prin o lupta nouă parlamentară, un văl asupra măreţuluĭ act săvîrşit, îl alcătuise din personaje luate din majoritatea adunăreĭ: Barbu Catargiu ca preşedinte, principele Moruzi, C. Brăiloiu, I. Ghica, Apostol Arsachi şi G. Balş. Această alcătuire nemulţămise într'un înalt grad partidul stîngeĭ şi pe poporul ce ţinea cu el.[42] In ziua de 24 Ianuarie, aniversarea îndoiteĭ alegerĭ şi ziua aceea de mare serbare naţională în care trebuia să se celebreze realizarea unireĭ, Valentineanu, redactorul *Reformeĭ*, scoate ziarul său cu foaia în alb, conţinînd numaĭ următoarele cuvinte: „Romănia e lovită de moarte; ne am întors înapoĭ pe timpul domnuluĭ Tudor. Fanarioţiĭ sunt la putere. Eŭ îmĭ sfărîm pana astăzĭ“.[43]

In cuvîntarea de deschidere a adunăreĭ, în ziua de 24 Ianuarie, domnul spune: „O viaţă nouă se deschide astăzĭ pentru *Romănia.*[44] Guvernul meŭ este însărcinat a vă depune actul[45], prin care s'a stornicit modificările la Convenţia de Paris. Eŭ însă, credincios misiuneĭ ce mi-aţĭ dat şi, cunoscînd dorinţa statornică a Romînilor de a rămînea unițĭ, am proclamat înaintea d-voastră cît şi înaintea ţăreĭ unirea definitivă a Principatelor. V'am zis, că ea va fi precum Romănia o va dori şi simţi. Nu mă îndoiesc că nicĭ Inalta Poartă, nicĭ puterile garante, nu vor cugeta a desfiinţa în viitor unirea ce aŭ recunoscut-o atît de ne-

42. *Mon. of.*, 22 Ianuarie 1862. *Tribuna romînă*, 10 Martie 1862.
43. *Reforma*, 24 Ianuarie 1862.
44. Acest nume fusese dat de maĭ multe orĭ până acuma Principatelor-Unite, chiar în acte oficiale interne. Nu maĭ puţin îl întrebuinţaŭ şi străiniĭ. Ca o curiozitate, cităm o scrisoare din 1862 a luĭ Victor Hugo, către un cunoscut al său din Bucureştĭ, care poartă pe adresă numele de *Roumanie.* Vezĭ La *Voix de la Roumanie*, 3 Ianuarie 1862.
45. Aşa se înlocuia uriciosul nume de *firman.*

cesară pentru fericirea Principatelor".[46] Era învederat că domnitorul punea *actul* la o parte şi proclama unirea altfeliu de de cum o concedase conferenţa din Constantinopole, şi de aceea se şi ivi zvonul, că consuliĭ puterilor ar fi protestat contra moduluĭ cum se proclamase unirea, zvon pe care guvernul cautâ să-l desmintă.[47]

Cînd domnitorul eşi din adunare după cetirea mesajuluĭ, el fu aclamat cu cea maĭ mare înfocare. Miniştriĭ luĭ însă nu se bucurară de o primire aşa de entuziastă.[48] In curînd trebuia să se manifesteze, într'un chip, maĭ rostit îndepărtarea firească ce exista între partidul drepteĭ şi acel al poporuluĭ. Anume ţăraniĭ auzind de mult vorbindu-se de unire, de îmbunătăţirea soarteĭ lor, de dare de pămînt, de bună-voinţa domnitoruluĭ pentru eĭ şi de opunerea boierilor, amestecase toate aceste în capul lor, lipsit de concepţia limpede a lucrurilor şi, cînd auziră că domnitorul vine în Bucureştĭ să proclame unirea crezură că a venit momentul ca să fie maĭ fericiţĭ. Nişte ţaranĭ din judeţul Buzeuluĭ, sub conducerea unuia Niţă Mălăieru, porniră către Bucureştĭ, spunînd că vrau să iee capul *grangorilor* ce nu ţin cu ţara. Mişcarea nu era deci, cum se sileaŭ să o arăte organele liberale, o simplă manifestare în favoarea unireĭ, care nicĭ nu putea interesa pe ţaranĭ ca act politic în sine, ci numaĭ ca fiind în legătură cu îmbunătăţirea stăreĭ lor. Aveaŭ decĭ dreptate boieriĭ şi ministerul lor, de a fi îngrijiţĭ de această mişcare şi de a lua măsurĭ, ca ţaraniĭ să fie opriţĭ în drumul lor. Suprefectul însă ce voia să li se împotriviască, este bătut; ţaraniĭ jăfuesc maĭ multe proprietăţĭ, procurîndu-şĭ maĭ ales

46. *Mon. of.*, 25 Ianuarie 1862.
47. *Mon. of.*, 11 Ianuarie 1862. Comp. *Monit. of. al Ţăreĭ Româneştĭ*, 20 Decemvrie 1861.
48. Scrisoare din Bucureştĭ, în *Tribuna romînă*, 6 Fevr. 1862.

arme, cu care apoĭ vor să plece spre Bucureștĭ. Se întrebuințază atuncĭ armata care îĭ astîmpără. Procurorul Deșliu, trimis în anchetă, este de părere, că țaranii se resculase, spre a răsturna noul ordin de lucrurĭ, în viderea împrejurărilor.[49] Barbu Catargiu, interpelat în adunare asupra arestăreĭ a maĭ bine de 200 de țaranĭ și asupra trăgănăreĭ instrucțieĭ, răspunde, că „răscoala ar fi putut da țăreĭ o lovitură ce ar fi cufundat-o în prăpastia nenorocilor, din care nicĭ strănepoțiĭ noștri nu ar fi putut'o scoate“.[50] Și în această pornire a țăranilor, se pot vedea tot urmele încordăreĭ ce existaŭ între clasa conducătoare și poporul de jos, marele nour care domină întreg orizonul acesteĭ epoce de fierbere și de prefacerĭ. Că chestiunea era supărătoare pentru partidul drepteĭ, se vede de pe modul cum fură conduse desbaterile cameręĭ, cu prilejul interpelăreĭ luĭ I. C. Brătianu. Abia anunțase el interpelarea, și primul ministru îĭ și răspunde, fără a-l lăsa macar să și-o desvolte; iar după cuvîntarea președinteluĭ cabinetuluĭ, desbaterea se închide și se trece la ordinea zileĭ.[51]

De odată cu deschiderea camereĭ unice, se începe în Bucureștĭ o agitație pentru lărgirea dreptuluĭ de vot și alcătuirea uneĭ adunărĭ care să reprezinte toate clasele societățeĭ. *Tribuna romînă*, cere ca întăiul act al adunăreĭ să fie votarea uneĭ legĭ electorale nouă, care să dee reprezentarea țăreĭ întregĭ, și acea nouă adunare să proceadă la reforme.[52] In răspunsul la mesaj, adunarea spunea că este organul credincios a 5,000,000 de Romînĭ, cînd ea vine se felicite pe domnitor pentru îndeplinirea mareluĭ act al

49. Rechizitorul precurorului în *Romînul*, 22 Sept. 1862.
50. Ședința din 21 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 47, 1862, Supl.
51. Ședința din 21 Fevruarie *Mon. of.*, No. 47 citat. Comp. *Romînul*, 22 Fevruarie 1862.
52. *Tribuna romînă*, 28 Ianuarie 1862.

unireĭ. *Țăranul romîn* se, întreabă „cum își iea ea acest rol, cînd nu reprezintă de cît 5000 de proprietarĭ marĭ“?[53] Maĭ gravă fu lovitura dată adunăreĭ, de către boierul Scarlat Miclescu care-șĭ dădu dimisia din ea, pentru că ințălegea ca legea rurală și toate legile de organizare să fie votate de o adevărată reprezentare a poporuluĭ, în care să între și burghejiĭ, profesiile liberale și țăraniĭ“.[54]

Nicĭ adunarea însă nicĭ ministerul eșit de astă dată din sinul eĭ, nu se uitaŭ la asemene loviturĭ. Impreună se apucă de organizat țara, după ideile partiduluĭ dreptei, votînd maĭ multe legĭ prezentate de minister, precum legea vînzăreĭ săreĭ, acea de urmărire, drumul de fier din Moldova, continuarea strîngereĭ veniturilor după starea lucrurilor, întru cît o lege budgetară comună nu se putea înjgheba așa în grabă. In ședința din 23 Martie se votează o lege nouă de presă, modificîndu-se în sens restrictiv legea de presă din Moldova și aplicîndu-se acuma asupra întregeĭ țărĭ. In zădar cerură deputațiĭ liberalĭ ca legea de presă să fie îmbinată cu acea a juriuluĭ și ca să se amîne votarea ei, până la prezentarea acestuĭ corolar neapărat. Legea fu votată, după cum o înfățoșase ministerul, iar ziarul *Romînul* iesă în doliŭ, în ziua cînd reproduce desbaterile.[55]

Cu toate aceste, să nu se creadă, că adunarea primia orbește toate proiectele ministeriuluĭ. Ea vota numaĭ ce-ĭ convenia și răspingea, chiar de la omul eĭ de încredere, legile ce i se păreaŭ că nu răspund pe deplin intereselor claseĭ ce reprezinta. Așa ea refuză de a cerceta un proiect de lege, asupra împărțireĭ Românieĭ în căpitanate, temîndu-se a nu crea centre

53. *Țaranul romîn*, 11 Fevruarie 1862.
54. Ședința din 9 Martie *Mon. of.*, No. 59. 1862 Supl. *Tribuna romînă*, 17 Martie 1862.
55. *Romînul*, 25 Martie 1862.

prea marĭ administrative, care să poată face greutate guvernuluĭ central; grijă inspirată maĭ ales de starea Moldoveĭ.[56]

Tot în această sesiune, vine în desbatere proiectul de lege rurală, cel pregătit de comisia centrală încă din 1860. Desbaterile se încep în ziua de 25 Maĭ 1862, cu o cuvîntare a luĭ Cogălniceanu care atacă proiectul, pe cuvîntul că nu revizueşte legiuirile existente între proprietarĭ şi ţaranĭ, ci suprimă pur şi simplu orĭ ce legiuire, lăsînd pe ţaran liber pe braţele luĭ, iar pe proprietar pe moşia luĭ.[57] Maĭ mulţĭ oratorĭ din majoritatea adunăreĭ, combat pe Cogălniceanu care e susţinut numaĭ de Grigore Cuza. Intre alţiĭ rosteşte preşedintele consiliuluĭ, în ziua de 29 Maĭ, cuvîntarea aceea care a făcut atît de mare efect asupra contimpuranilor, încît mult timp îşĭ aducea încă aminte lumea, de calificarea discursuluĭ luĭ Cogălniceanu, din partea luĭ Catargiu, de „himeră cu corpul de aspidă, capul o porumbiţă şi coada de şopîrlă măglisitoare". In această cuvîntare, de altfeliŭ îndestul de scurtă, pentru însamnatul subiect cu care se îndeletnicia, Catargiu combate împroprietărirea locuitorilor şi susţine liberale învoielĭ.[58] Desbaterile se urmează înainte, fără ca Barbu Catargiu să maĭ intervină în ele, până la 8 Iuniu, cînd se întîmplă un incident.

Anume partidul liberal hotărîse se ţină o întrunire publică pe cîmpia libertăţeĭ, spre a celebra aniversarea zileĭ de 11 Maĭ, amintire a revoluţieĭ din 1848. Deputatul C. Filipescu face ministeriuluĭ o interpelare în privirea aceleĭ sărbărĭ, maĭ ales că ea fusese încunoştiinţată prefectuluĭ de poliţie într'un chip neobicinuit, nu prin o petiţiune, ci prin o adresă

56. *Romînul,* 18 şi 19 Maĭ, şi 28 Iunie 1862.
57. *Mon. of.*, Nr. 100, 1862, Supl.
58. *Ibidem,* Nr. 108, 1862.

din partea comitetuluĭ eĭ, ca şi cînd ar fi fost acest comitet o autoritate constituită. Barbu Catargiu, adus a se rosti asupra aceleĭ sărbărĭ, o atacă într'un chip foarte violent, maĭ ales că unul din subscriitoriĭ adreseĭ, C. Arion, susţinea că demersul comitetuluĭ era în deplină legalitate. Barbu Catargiu, în cuvîntarea luĭ, spunea, că „trandafiriĭ din buchetele cu care se pregatiaŭ să sarbeze ziua de 11 Iunie, eraŭ tot aceĭ cu care voiaŭ să celebreze ziua de 24 Ianuarie, şi care se pot vedea la Văcăreştĭ: topoare, cuţite, ciomege şi chĭar puştĭ, şi de pe aceasta se vede ce caracter inocent ar avea acea sărbare“. El sfîrşeşte energica luĭ cuvîntare cu cuvintele: „Pacea, domnilor, pacea e odihna şi liniştea ţăreĭ, şi voĭ prefera a fi zdrobit, de cît a îngădui slăbirea linişteĭ; voĭ prefera moartea, înainte de a calca saŭ a lăsa să se calce vre una din instituţiunile ţăreĭ“.[59] Nu ştiea Catargiu, în momentul cînd rostia aceste cuvinte, că moartea îl aştepta la uşă.

In adevăr la sfîrşitul şedinţeĭ, eşind din adunare, spre a se duce acasă, şi fiind luat în trăsură de prefectul de poliţie, N. Bibescu, Barbu Catargiu fu ucis de o lovitură de pistol, cînd trecea pe sub poarta Mitropolieĭ.

Cine a fost omorîtorul, nu s'a ştiut nicĭ odată, saŭ, dacă s'a ştiut, s'a tăinuit. Că versiunea de a doua e maĭ de crezut, reiesă din următorul dialog, preschimbat între I. Brăteanu şi Cogălniceanu, în şedinţa din 11 Octomvrie 1866, în care Brăteanu spune luĭ Cogălniceanu, că: „Barbu Catargiu n'a fost omorît de un Romîn; d. Cogălniceanu trebuia să ştie aceasta“. Cogalniceanu răspunde că nu ştie. Brătianu adaoge, că: „trăieşte o persoană care ştie şi care-ţĭ va putea-o spune“. Dacă n'a fost un Romîn, ci un străin,

59. Şedinţa din 8 Iunie. *Mon. of.*, No. 124, 1862.

este invederat, că n'a comis fapta din propria luĭ îmboldire, şi că a trebuit să fie năimit de cineva. E vorba acuma de cine a putut fi el năimit, şi numaĭ acest punt interesază istoria, în deosebire de acel penal juridic care trebuia se tindă la descoperirea făptaşuluĭ. Din care sfere ale societăţeĭ bucureştene a putut pleca acest omor? Este invederat că, în lipsa de dovezĭ, suntem aduşĭ a face numaĭ ipoteze.

S'a creat o legendă, că omorul luĭ Barbu Catargiu s'a făcut din pricina opunereĭ luĭ la legea rurală; ba s'a mers maĭ departe: s'a pus în legătură omorul capuluĭ partideĭ drepteĭ cu împroprietărirea locuitorilor din 1864, şi s'a aruncat bănuiala asupra luĭ Cogălniceanu şi asupra inspiratoruluĭ săŭ, domnitorul ţăreĭ.

Maĭ întăĭ omorul luĭ Catargiu s'a făcut *cu doĭ anĭ* înaintea împroprietărireĭ efective a ţaranilor, şi în timpul primeĭ desbaterĭ a legeĭ rurale, cea din 1862. Dar de şi în această desbatere, Barbu Catargiu se declarase în contra împroprietărireĭ, el o făcuse în un singur discurs, rostit în ziua de 29 Maĭ, cu 10 zile, înaintea atentatuluĭ. Intervenirea capuluĭ drepteĭ în aceste desbaterĭ nu este aşa de însămnată, şi cu mult maĭ multă înverşunare sunt combătute principiile liberale, în hotărîrea chestiuneĭ ţărăneştĭ, de alţĭ membri aĭ aceluĭ partid, precum: principiĭ Gr. M. Sturza, Dimitrie Ghica, Radu Rossetti şi Kneazul A. Moruzi, pe lîngă care împartăşirea luĭ Catargiu la desbaterĭ pare în destul de restrînsă, cu tot discursul săŭ frumos şi înflorit, ca toate cuvîntările luĭ. Şi apoĭ, la 8 Maĭ, cînd să întîmplă omorul, legea încă nu fusese votată, încît să se poată spune, că se răzbuna o faptă îndeplinită. Ea se votează tocmaĭ în 11 Iunie, după săvîrşirea omoruluĭ, fiind primit proiectul co-

misieĭ centrale cu 62 de bile albe contra 35 negre.[60] Credem decĭ că, dacă desbaterile legeĭ rurale pot intra și ele în numărul motivelor ce aŭ împins mîna la făptuirea crimeĭ, nu sunt ele acel hotărîtor, cu toate că această părere îșĭ găsi răsunetul până în ziarele străine.[61]

Am văzut însă, că în ziua de 8 Iunie venise în desbaterĭ o altă chestiune care, de și maĭ puțin însamnată de cît acea rurală, avea un caracter mult maĭ arzător și maĭ ascuțit, anume oprirea sărbăreĭ de la 11 Iunie. Am maĭ văzut apoĭ cu cîtă energie combătuse Barbu Catargiu acea sărbare și se rostise pentru a eĭ împiedecare. La 12 oare fusese anunțată interpelarea; la $2^1/_2$ fusese desvoltată și la $5^3/_4$ Catargiu era împușcat.[62] Nu credem a greși, atribuind motivul hotăritor al fapteĭ, arătăreĭ energice a intențiuneĭ luĭ Catargiu de a opri cu orĭ ce preț sărbarea proiectată. Și nu trebuia mult, pentru ca elementele maĭ vioae, maĭ nereținute dintre protivnicіĭ drepteĭ să recurgă la acest mijloc, spre a curăți de pe fața pămîntuluĭ pe omul acela care, prin ideile sale susținute de un caracter neînduplecat și de o vorbire ademenitoare, se arăta ca cel maĭ primejdios protivnic al mișcăreĭ liberale.[63] Se știe apoĭ,

60. *Mon. of.*, No. 129, 1862, supl.

61. *Daily News*, 10 Martie 1863, atribue omorul luĭ Barbu Catargiu, friceĭ ca nu cumva să treacă proiectul de lege rurală: „The rumour that such a law was about to pass, howewer produced its effect, and M. Catardji was shat in his carriage by an unknown hand, whilst he was quitting the chamber".

62. Principele Dimitrie Ghica în șed. din 9 Iunie 1862, *Mon. of.*, No. 121, 1862, supl.

63. Cogălniceanu, protivnicul cel maĭ hotărît al luĭ Barbu Catargiu, spune despre el, în ședința din 1 Martie 1862, (*Mon. of.*, No. 57, 1862, supl.) „Mă adresez dar către președintele consiliuluĭ care, să fie bine încredințat, că păstrez pentru d-sa o admirare adîncă, nu numaĭ pentru elocința, dar maĭ ales pentru independența caracteruluĭ d-sale". Caracteristica luĭ Barbu Catargiu este destul de bine dată de Armand Lévy, în ziarul parizian *l'Opinion nationale*, 26 Iunie 1862: „La question qui le passionnait le plus, était celle de la propriété. C'est lui

că domnitorul reproba şi el apucăturile prea pornite ale extremeĭ stîngĭ, în cît în ipoteza în care ne am pus, a omoruluĭ luĭ Catargiu din cauza proprireĭ serbăreĭ din 11 Iunie, o participare a domnitoruluĭ nicĭ nu poate fi gîndită. Tot atît de puţin poate fi vorba însă de aceea a luĭ Cogălniceanu care nu era în guvern pe atuncĭ şi combătuse, numaĭ ca deputat, proiectul de lege al comisieĭ centrale.[64]

Prin urmare, dacă nu se poate pune omorul luĭ Barbu Catargiu în sama partiduluĭ stîngeĭ, în sensul că fruntaşiĭ luĭ l'ar fi pus la cale, nu se poate tăgădui acestuĭ omor caracterul uneĭ fapte politice care decĭ nu a putut pleca de cît din rîndurile protivnicilor drepteĭ. Organele timpuluĭ, atît interne cît şi externe, atribue acest omor pasiunilor politice. In primul loc scrisoarea domnitoruluĭ către văduva reposatuluĭ, spune, că „regretă pe omul de stat eminent ce a murit în serviciul ţăreĭ, martir al convingerilor sale şi pentru apărarea principiuluĭ ordineĭ“,[65] cuvinte care şi ele îndreaptă gîndirea tot

---

qui, il y a plusieurs années, avait prononcé le mot: „le paysan est notre capital à tous“. En Septembre 1848, il applaudit au retour des Russes. Il n'était pas sans voir les dangers de l'occupation étrangère; mais la haine de l'esprit révolutionnaire dominait en lui tout autre sentiment. Il n'était rien moins que populaire; sa parole, raide et même quelque peu provocatrice, lui avait fait bien des ennemis“.

64. Instrucţia adunase bănuielĭ asupra unuĭ Ungur *Bogathy Gyorgy* (vezĭ dosarul la ministerul justiţieĭ No. 1037, 1862). Vinovat saŭ nu, acest om era arătat ca autor al crimeĭ. O broşură *Note sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864, p. 13, spune: „On avait à s'étonner qu'un certain Bogati, étranger que l'opinion publique accusait, à tort on à raison, du meurtre, au lieu d'être soumis à une instruction judiciaire, fut nommé inspecteur général de sylviculture en Moldavie, aux appointements de 2000 piastres par mois“. Un glumeţ făcu atuncĭ jocul de cuvinte: „Bogati a ajuns bogat“. Am cercetat toate decretele din *Mon of.*, de la 8 Iunie 1862, până în Decemvrie 1864 şi nu am găsit nicăire pe Bogati numit în vre o funcţie; am cercetat apoĭ arhivele ministeruluĭ domeniilor, privitoare la corespondenţa pentru pădurĭ şi nu am găsit nicăirĭ numele luĭ Bogati. Arătarea broşureĭ *Notes* este, saŭ o iscoadă, saŭ reproducerea unuĭ zvon netemeinic.

65. Scrisoarea din 10 Iunie. *Mon. of.*, 12 Iunie 1862.

catră oprirea aniversăriĭ luĭ 1848. „Din foile străine cităm *Le Constitutionnel* care, comentînd scrisoarea, spune: „vedeţĭ, prin această din urmă frază, că, atribuind omorul luĭ Catargiu celor maĭ detestabile pasiunĭ politice, opinia publică nu s'a înşalat“.[66] Singur *Romînul* organul partiduluĭ, din sinul căruia pornise lovitura, se sileşte a dovedi că omorul luĭ Barbu Catargiu nu avea un caracter politic, ci era izbucnirea uneĭ răzbunărĭ private.[67]

Omorul luĭ Barbu Catargiu este un simtom al încordăreĭ ce exista între partidul drepteĭ şi acel al poporuluĭ. El maĭ arată, că şi în straturile maĭ adîncĭ ale acestuia începuse a se înfiripa urme de viaţă politică, manifestate de o cam dată, prin faptul brutal al uneĭ crime, dar care nu dovedeşte maĭ puţin, că conştiinţa amorţită pănă atuncĭ începuse a se deştepta.

In primul moment de spaimă şi de confuzie, camera oferă guvernuluĭ puterĭ discreţionare pe 6 lunĭ, spre a putea face urmăririle trebuitoare. Domnitorul însă refuză a le primi. Maĭ tîrziŭ, cînd se va aminti drepteĭ acest fapt, ea va susţinea că oferise aceste puterĭ excepţionale ministeruluĭ eĭ; dar cum observă *Le Constitutionnel*: „Nu era oare imprudent a se delega astfeliŭ de puterĭ, *pentru un timp determinat*, cînd nu se putea şti, dacă ministerul va rămînea pănă atuncĭ“?[68]

După votarea legeĭ rurale, în ziua de 11 Iunie, sesiunea ordinară se închide, în ziua de 23 a aceleiaşĭ lunĭ. Din mesajul de închidere, se putea vedea, că domnitorul nu va sancţiona legea rurală votată de adunare, de oare-ce, după ce deplînge în el moartea luĭ Barbu Catargiu, arată părerĭ de răŭ pentru

66. *Le Constitutionnel*, 3 Iulie 1862.
67. *Romînul*, în lunrul seŭ articol: *Asasinatul politic* a luĭ C. A. Rossetti, 23 Aug. 1862, Comp. 9 Iunie 1862.
68. *Le Constitutionnel*, 24 Iulie 1862.

nevotarea maĭ multor legĭ, maĭ ales acea a consiliilor județene și comunale care ar fi avut de țintă a face putincioasă aplicarea legeĭ rurale.

Ministerul drepteĭ însă, descompus prin moartea președinteluĭ săŭ, nu se maĭ poate reconstitui, din cauză că dreapta refuză a maĭ participa la guvern,[69] și se constitue un minister noŭ sub N. Crețulescu, compus din: Dim. Cornea, T. Ghica, G. Crețanu, I. Gr. Ghica, A. Florescu și M. St. Catargiu.[70]

Chestiunea armelor sîrbeștĭ. Odată cu deschiderea camereĭ din 1862–1863, se petrece o împrejurare care aduce iar în desbatere chestiunea autonomieĭ Principatelor-Unite și care, după maĭ multe peripețiĭ ce păreaŭ amenințătoare, se sfîrșește iarășĭ cu o izbîndă diplomatică a domnitoruluĭ.

Anume în a doua jumătate a luneĭ Noemvrie 1862, consulul austriac Eder și acel englez Green află că un transport de arme s'ar face prin România către Serbia. Eĭ bănuind, în un asemene fapt, o uneltire rusască contra existențeĭ împărățieĭ otomane, la care uneltire guvernul romîn ar da concursul săŭ, cer imediat de la el oprirea transportăreĭ și sechestrarea armelor. La aceasta cerere se asociază și delegatul turc la comisia dunăreană, Omer Ferzi pașa, ce nu avea nicĭ un rol diplomatic și care prin o notă puțin curtenitoare, jignește pe domnitor. Totuș acesta pune sechestrul cerut. Dar un negutitor din Serbia arătîndu-se ca destinatorul armelor și, intervenind apoĭ agentul Serbieĭ, precum și principele aceleĭ țărĭ Miloș Obrenovicĭ care spune în o depeșă către domnitor, că armele eraŭ destinate pentru armarea milițiilor sale,

69. Cogălniceanu în Ședința din 15 Ianuarie 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863. supl.: „după uciderea luĭ Barbu Catargiu, majoritatea n'a vrut să maĭ iee ministerul“.

70. *Mon, of.*, 25 Iunie 1862. Mesajul *Ibid.*, 26 Iunie 1862.

sechestrul este rîdicat și transportul îșĭ urmează înainte drumul. O strașnică mișcare se face în diplomație, la auzul acestor fapte. Agentul Angliei, acel al Austrieĭ, către care se unesc aceĭ aĭ Franțieĭ și Prusieĭ, îșĭ daŭ întîlnire la palat, fără a cere audiență, spre a dobîndi un respuns categoric. Principele le observă neregularitatea demersuluĭ și le respunde, că mănține măsura luată. Peste două oare agențiĭ trimit domnitoruluĭ o notă colectivă (10 Decemvrie), prin care cer, ca el să oprească transportul până în 24 de oare. Principele le răspunde că aŭ însărcinat pe agentul din Constantinopole să desbată chestiunea cu ambasadoriĭ puterilor, și până nu va afla rezultatul acestuĭ demers, nu poate să le dee nicĭ un răspuns.[71]

Presa engleză maĭ ales se arăta foarte mișcată de purtarea Românieĭ și răspîndea veștile cele maĭ îngrijitoare. *Morning Post* acuza pe față pe Rusia, de a fi trimis într'un chip fraudulos, făcîndu-le să treacă drept șine de drum de fier, arme din arsenalul de la Tula. Adăogea că Poarta, în unire cu Anglia și Austria, somaŭ pe principele Cuza și pe principele Miloș să predee armele. Ziarul lorduluĭ Palmerston mergea chiar maĭ departe, declarînd că, în virtutea tratatuluĭ de la Ackermann și al celuĭ de la Adrianopole, suzeranul poate să depună pe vasalul, dovedit de a-ĭ fi dușman în ascuns, și că Poarta va trimite o comisie în Principatele-Unite, spre a cere de la domnitorul lor predarea armelor și îndeplinirea jurămîntuluĭ de credință, ca vasal al Sultanuluĭ.[72] Se maĭ amintia protocolul din 6 Septemvrie 1859, încheiet la

71. Expunerea împrejurărilor este făcută, după versiunele concordante ale ziarelor: *Le Courrier du Dimanche*, 4 Ianuarie 1863 (23 Decemvrie 1862). *LEsprit public* 23 (11) Ianuarie 1863 și *Le Siècle* 23 (11) Ianuarie, 1863.

72. Articole din *Morning Post*, reproduse de *L'Opinion Nationale* 17 (5) Ianuarie și *Le Courrièr du Dimanche*, 18 (6) Ianuarie 1863.

Paris, cu recunoaşterea îndoiteĭ alegerĭ a luĭ Alexandru Cuza, prin care se spunea, că „în cazul uneĭ noue încălcărĭ a Convenţieĭ, Sublima Poartă, după ce va face demersurile trebuincioase pe lîngă administraţia gospodarilor, va duce această împrejurare la cunoştinţa reprezentanţilor puterilor garante din Constantinopole şi, îndată ce faptul încălcăreĭ va fi constatat prin împreună înţălegere, curtea suzerană va trimite în Principate un comisar ad-hoc, însărcinat de a cere ca măsura ce a dat loc aceluĭ incident să fie retrasă. Comisarul sublimeĭ Porţĭ va fi întovărăşit de delegaţiĭ reprezentanţilor din Constantinopole, cu care va proceda împreună".[73] Se amenința decĭ iarăşĭ cu intervenirea în Principate.

Numaĭ ziarele luaŭ însă un ton aşa de rostit. Diplomaţia, chiar cea engleză, era maĭ moderată, de şi ea tindea tot la o umilire a domnitoruluĭ, măcar pentru a răzbuna transportul armelor ce acuma trecuse Dunărea şi nu maĭ putea fi împiedicat—iarăşĭ fapt îndeplinit.[74] Ambasadorul englez din Constantinopole trimite domnitoruluĭ Românieĭ o scrisoare *prietenească,* în 21 Ianuarie 1863, prin care îĭ cere lămurirĭ asupra armelor destinate Serbieĭ, şi dacă acele arme au trecut pe faţă saŭ pe ascuns; dacă e adevărat că trupele ce le escortaŭ aveaŭ ordin să tragă în Turcĭ, în cazul cînd eĭ s'ar fi opus. Ambasadorul maĭ roagă pe principe, să trimită Porţeĭ o scrisoare *lămuritoare.* Cu alte cuvinte sir Bulwer cerea domnitoruluĭ să facă scuze Porţeĭ pentru purtarea luĭ. Domnitorul răspunde însă ambasadoruluĭ, în 30 Ianuarie 1863, că „el nu se poate mira în destul, cum de ziarele engleze cer măsurĭ de constrîngere contra

73. Vezĭ d. e. *La Patrie,* 20 (8) Ianuarie 1863.
74. *Ibidem,* 23/11 Ianuarie 1863: „On ne s'expliquerait pas d'ailleurs, du moment que les armes sont arrivées en Serbie, comment ce commissaire pourrait requérir le gouvernement roumain, de rapporter une mesure, dont il ne dépend plus de lui de modifier les effets".

guvernuluĭ luĭ; că el a însărcinat pe Negri să lămurească lucrul; că o scrisoare către Poartă este în afară de chipul obicinuit al relațiilor sale cu guvernul otoman; că de și el s'a supus la un blam public în sinul adunăreĭ, ministeriul otoman găsi o plăcere în a răcĭ relațiunile noastre; că la începutul afacereĭ armelor, comisarul turc din comisia dunăreană ce nu avea nicĭ un caracter diplomatic, și-a permis să-ĭ trimită prin telegraf o comunicare ofensătoare; apoĭ ministrul însușĭ al afacerilor străine a remis luĭ Negri o notă, așa de surprinzătoare prin fond și prin formă, că agentul a refuzat a i-o comunica. Nota s-a trimis atuncĭ direct. De aceea decĭ, refuză scrisoarea cerută de Bulwer. Aceasta nu ar fi cu putință, decît cu condiția unuĭ respect al convenienților, de care ceĭ maĭ mulțĭ din dregătoriĭ otomanĭ par a voi să se abțină de tot, față cu principele domnitor al Principatelor-Unite".[75]

Argumentul juridic învocat de domnitor, pentru a-șĭ apăra purtarea, era, că „nu putea admite, că o marfă cumparată în timp de pace, de către o țară în stare de pace, de la o putere iar în pace cu Poarta, să poată fi privită ca contrabandă de războiŭ. Serbia cît și Principatele-Unite sunt apoĭ neatîrnate de Poartă pentru tot ce privește ocîrmuirea lor internă".[76] Se vede că puterile protivnice principeluĭ se convinseră la sfîrșit, că ar fi fost maĭ nepolitic de a împinge lucrurile la extrem și apoĭ maĭ ales, față cu marele zeu al politiceĭ—făptul îndeplinit—ele găsiră de cuviință a-șĭ astîmpăra prea înfocatele pornirĭ. Ziarul *La Patrie*, relatează astfeliŭ sfîrșitul acesteĭ neînțelegerĭ: „Conferența reprezentanților puterilor semnatare ale tra-

75. A. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 351—356.
76. O corespondență din Bucureștĭ publicată în *L'Esprit public*, $^{23}/_{11}$ Ianuarie 1863. Comp. un bun rezumat al chestiuneĭ armelor în La *Voix de la Roumanie* din Bucureștĭ $^{3}/_{15}$ Ianuarie 1863.

tatuluĭ de Paris, întrunite la Constantinopole, spre a cerceta chestiunile destul de grave care le rîdicase transitul armelor destinate Serbieĭ, prin Principatele-Unite, nu s'a arătat dispusă a vedea în acest fapt o călcare a Convențieĭ din 19 August, și a rostit părerea, că nu ar fi cazul de a se aplica stipulațiile protocoluluĭ din 6 Septemvrie 1859. Conferența s'a mărginit a cere principeluĭ explicărĭ asupra trecutuluĭ și garanțiĭ pentru viitor".[77]

---

76. *La Patrie*, 2 Fevruarie (21 Ianuarie) 1863. *Le Courrier du Dimanche* din 4 Ianuarie 1863, comentează în chipul următor purtarea principeluĭ în această daravere: „Quelle que soit l'issue des négociations pendantes, il nous sera permis de rendre justice a l'attitude du prince Alexandre Jean, lequel en présence du langage presque comminatoire de quelques uns des représentants étrangers, s'est montré constamment à la hauteur de sa position et n'a cessé d'allier à un sentiment très vif de la dignité de son pays, un remarquable esprit de sagesse et de modération".

CAP. VII

DE LA SESIUNEA DIN 1862 PÂNĂ LA AL DOILE MINISTER COGALNICEANU.

(3 Dec. 1862—12 Oct. 1863.)

Sesiunea furtunoasă. Adunarea, convocată în sesiune extraordinară, la 10 Noemvrie 1862, pentru a se ocupa cu votarea budgetelor, nu putuse îndeplini această îndatorire, în scurtul timp ce o despărţia de începerea sesiuneĭ ordinare, 3 Decemvrie, din pricină, întăĭ, că ea nu se complectase din cele d'întăĭ zile; apoĭ din aceea că ministerul, înfăţoşînd unele budgete nespecificate în cheltuielĭ, adunarea ceruse amărunţirea lor. Până să se readucă budgetele, în forma cerută de adunare, se întrase adînc în sesiunea ordinară; dar nicĭ atuncĭ budgetele nu putură fi votate, din alte împrejurărĭ, pe care le vom raporta în curînd.

In afară însă de budgete, ministerul Creţulescu, reînoind şi acuma spornica activitate care tot deauna caracteriza venirea luĭ la putere, înfăţoşase maĭ multe proiecte de legĭ, precum acel al impozituluĭ pe sare, al concesiuneĭ minelor de sare, al unificăreĭ contribuţieĭ personale, al pensiilor, al consiliilor generale,

al organizăreĭ potereĭ armate, al organizăreĭ ministeruluĭ public, al recrutareĭ, al atrupamentelor și adunărilor turburătoare, al constrîngereĭ corporale, al consiliuluĭ de stat, al actelor stăreĭ civile, al desființăreĭ magaziilor de rezervă, al sistemuluĭ metric, al curțeĭ de conturĭ, al camerilor de comerț, al expropriereĭ pentru utilitatea publică și altele încă. Cîteva din aceste proiecte se votează chiar de la începutul sesiuneĭ, iar cînd vin budgetele la rînd, comisiunea adunăreĭ trece la veniturĭ cifra de 20,000,000 de leĭ de la mănăstirile închinate. Ministerul se opune, susținînd că s'ar prejudeca chestiunea care este în tratare diplomatică și asupra căreia țara încă nu ar fi stăpînă. I se răspunde, că această înscriere nu era de cît urmarea firească a dispozițieĭ luată de minister, după plîngerea unor patriarhĭ, de a se strînge veniturile mănăstirilor în casa statuluĭ. Ministerul răspunde că era un simplu depozit, pe cînd dacă sumele se înscrieaŭ între veniturĭ, se vor face cheltuelĭ asupra lor și se va dispune de ceva ce încă nu ne aparține. Atuncĭ Panu se scoală și rostește cuvintele: „Ne zicețĭ că compromitem chestiunea; dar cine altul a compromis-o, de nu ministerul? Ațĭ așteptat să vă vină inițiativa de la patriarhĭ și de la chiriarhiĭ mănăstirilor, și cînd adunarea vine și face o chestiune națională și voește a vă subtrage de sub această înrîurire, reclamațĭ că se compromite chestiunea și viitorul. Viitorul este al Romănieĭ; viitorul este al nostru al tuturora, al țăreĭ întregĭ, și noĭ care suntem mandatariĭ eĭ, avem dreptul și datoria de a ne ocupa de dînsul și de a lua toate măsurile pentru a-l asigura". Lascar Catargiu adaoge, în aplausele întregeĭ adunărĭ, că „pe lîngă înscrierea cifreĭ între veniturile țăreĭ, guvernul să înfățoșeze un proiect de lege pentru regularea definitivă a aceșteĭ chestiunĭ". Adunarea votează aproa-

pe în unanimitate şi în mijlocul celuĭ maĭ mare entuziasmu, înscrierea venituluĭ averilor mănăstirilor închinate în budgetul ţăreĭ.[1]

Acest vot, dat contra păreref ministeruluĭ, fu cea d'întăĭ notă discordantă între guvern, reprezentat prin Neculaĭ Creţulescu, şi adunare. A doua fu, cînd camera propune a se numi o comisie care să privigheze modul de întrebuinţare al unuĭ credit de 150 miĭ de leĭ, încuviinţat de ea; a treia şi mult maĭ gravă, răsună atuncea, cînd ministerul, in expunerea de motive a budgetuluĭ pe 1863, declară, că „finanţele ţăreĭ se află în o mare desordine".[2] Declaraţia provoacă un atac violent contra ministeruluĭ care răspunde, că ceĭ maĭ mulţĭ din ceĭ care-l atacă sunt autoriĭ destrăbălăreĭ finanţelor, de pe cînd eĭ aŭ fost miniştri. Desbaterea înverşunîndu-se, principele Ştirbeiŭ mustră pe miniştriĭ, pentru că aŭ pus în gura domnuluĭ cuvintele: „In urma unuĭ trist eveneinent, am luat eŭ însumĭ cîrma guvernuluĭ", adăogînd apoĭ că armata s'ar preumbla în jurul cameref. Ministrul de războiŭ întimpină, că cuvintele rostite de Măria Sa sunt în deplin acord cu Convenţia care spune, că *domnul ocîrmueşte ţara împreună cu miniştriĭ săĭ;* iar la zvonurile raportate asupra armateĭ, ministrul de culte, Tell, răspunde prin afirmarea unor zvonurĭ mult maĭ grave: „Se zice că între deputaţĭ se fac adunărĭ, care aŭ de scop să răstoarne starea de lucrurĭ; şi zice că s'aŭ format programe; se zice că s'a compus chiar guvernul provizoriŭ, liste de proscripţiunĭ, se zic aceste. Domnul Ştirbeiŭ a zis că se zice; tot astfeliŭ zic şi eŭ".[3]

1. Şed. din 22 Decemvrie 1862. *Mon. of.* No. 14, 1863, supl.
2. Expunere de motive. Şed. din 20 Noemvrie 1862.
3. Şed. din 15 şi 18 Ian. 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863, supl. Chiar aceste prime atacurĭ sunt transmise la Paris, ca încercărĭ de răsturnare. Ziarul *L'Esprit public* 6 Fevruarie (25 Ian.) 1863 spune: „ce parti en est arrivé à entrainer l'assemblée qui ne se proposerait ni

Toate aceste eraŭ prevestirile uneĭ furtunĭ mult maĭ puternice ce era să se deslănţuiască, cu prilejul răspunsuluĭ la mesaj, care furtună trecînd de astă dată peste capetele miniştrilor, era să se îndrepte chiar asupra domnuluĭ, căutînd să desrădăcineze copacul ce nu-şĭ împlîntase de cît proaspete rădăcinĭ în tronul Romănieĭ.

Anume, la proiectul de răspuns la adresa tronuluĭ, redactat de o comisie aleasă de majoritatea adunăreĭ şi a căruia raportor era Barbu Belu, o minoritate însămnată de 32 de deputaţĭ, dintre căpiteniile adunăreĭ, propuse un amandament, saŭ maĭ bine zis un contra-proiect, care criticînd nu numaĭ actele ministeruluĭ de atuncĭ, ci toţĭ ceĭ patru anĭ de ocîrmuire aĭ domnitoruluĭ, sub aparenţa constituţională a uneĭ cenzurărĭ a administraţieĭ, trecea peste miniştri, spre a lovi în domnitor.

Iată în rezumat cuprinderea acestuĭ aşa numit amandament: Incepe prin o critică a purtăreĭ ministeruluĭ Creţulescu, despre care spune: „Nu numaĭ că de la deschiderea camereĭ pănă acuma nu ne a dat nicĭ o samă despre mersul afacerilor, dar înspăimîntează ţara, prin propria luĭ declaraţie, că finanţele sunt în cea maĭ mare desordine; apoĭ ne tăgădueşte, în două rîndurĭ şi în tonul cel maĭ ameninţător, cel maĭ neauzit în analele parlamentare, drepturile de căpitenie ale reprezentaţieĭ naţionale, şi merge pănă a o declara de vatră de conspiraţiune. Aceste împrejurărĭ ne împing a arăta Măriei Tale, în cea maĭ întreagă sinceritate şi cel maĭ absolut devotament, situaţiunea ţăreĭ“.

Aicĭ amendamentul se întoarce cu critica situaţieĭ politice, de la alegerea chiar a domnitoruluĭ, cu pa-

plus ni moins que de proposer la déchéance du prince Couza, ce qui par contre obligerait le prince, de recourir au parti désespéré du coup d'Etat“.

tru anĭ în urmă: arată întâĭ, cum Romînii aŭ dovedit lumeĭ, prin spontanele lor manifestărĭ, vitalitatea şi destoinicia lor, ca corp politic şi social; cum constrînşĭ de Europa a-şĭ mărgini năzuinţele, ele izbucnise încă maĭ puternice cu votul de la 24 Ianuarie 1859; că după alegerea domnitoruluĭ, guvernul săŭ nu şi-ar fi dat toate silinţele, spre a înlesni opera de renaştere şi de reconstituire; cum in sfîrşit, unirea fiind proclamată, se aştepta ca toate puterile publice să rivalizeze, pentru reedificarea şi consolidarea statuluĭ romîn. „Vorbind de indeplinirea uneia din cele maĭ marĭ dorinţĭ ale naţiuneĭ, noĭ ca reprezentanţĭ aĭ eĭ avem imperioasa datorie a nu lăsa să treacă această solemnă ocaziune, fără a declara, că de cîte orĭ se pronunţă, în această adunare, cuvîntul de România una şi nedespărţită, inimile noastre nu se pot opri de a reporta recunoştinţa lor eternă la picioarele tronuluĭ augustuluĭ suveran al Franţieĭ care a contribuit maĭ cu deosebire la constituirea statuluĭ romîn. Din nenorocire, nicĭ după unire, în curgere de un an, nu s'a făcut nicĭ un pas înainte; iar acum guvernul vine şi cearcă a spulbera chiar bazele guvernămîntuluĭ constituţional, şi reprezentaţiunea naţională se întreabă, cu spaimă şi durere, care este cauza ce o paralizază şi-ĭ mistue toate puterile, până a o face chiar să piardă încrederea ce avea întrînsa? Cauza este că *de patru anĭ*, guvernul Măriеĭ tale nu şi-a aplicat puterile sale legale, spre a înlesni sincera funcţionare a mecanismuluĭ constituţional. Concursul oamenilor n'a putut lipsi Măriеĭ Tale; căcĭ în şesesprezece ministeriĭ ce s'aŭ succes de patru anĭ, aŭ întrat toţĭ barbaţiĭ care aŭ o valoare politică în ţară, fără deosebire de opiniune politică, şi toţĭ aŭ eşit de la putere, fără a lasa nimic în urmele lor, decît poate reputaţiunea lor politică".

Amendamentul apără apoĭ camera de imputările

ce i s'aŭ adus de uniĭ, că din pricina eĭ, trebile s'ar fi frămîntat pe loc. Prin urmare nu regimul constituțional ci nesincera luĭ aplicare era cauza suferințelor. Aicĭ enumeră actele guvernuluĭ care aŭ paralizat activitatea camereĭ, între altele nesancționarea legeĭ rurale și răua administrație a finanțelor.

„Măria Ta, sfîrșește acest rechizitor, a fost greŭ și dureros pentru noĭ, să ne hotărîm a pune dinaintea M. T. și a lumeĭ, desvălite în toată goliciunea lor, ranele ce bîntue națiunea și o fac să sufere amar; dar am crezut că este o datorie imperioasă pentru noĭ, s'aducem nevoile, păsurile și suferințele eĭ până la tronul alesuluĭ nostru, ca încredințîndu-Te și M. T. că răul este la culmea luĭ, să facĭ ca guvernul M. T. să iasă de pe drumul rătăcit și vătămător intereselor țăreĭ, pe care merge“.[4]

De o cam dată, combătîndu-se forma de amendament în care se îmbracase un contra-proiect de răspuns, pus la vot, luarea luĭ în considerație cade, prin paritate de voturĭ. Numindu-se o nouă comisie, de astă dată ea aduce, ca proiect al majorităţeĭ, o repetare a fostuluĭ amendament. Intrînd acest proiect de răspuns la adresa tronuluĭ în desbaterea camereĭ,

4. Subsemnațiĭ: A. Panu, C. A. Rossetti, St. Golescu, G. B. Știrbeiu, Bibescu Basarab Brancovanu, Gr. Arghiropol, A. Arion, A. Mavrocordat, Gr. C. Suțu, I. Cantacuzen, Al. C. Golescu, Gr. Busuioceanu, I. Petrescu, C. T. Grigorescu, A. Ursachi, G. Văleanu, P. Rossetti, N. C. Izvoranu, T. Olănescu, C. M. Brăiloiu, C. Culoglu, Gr. M. Sturza. I. Brăteanu, Dim. Ghica, C. Gr. Ghica, Cipariu, Nicolescu, N. Moscu, Gherman, I. Ghica, G. Cantacuzen, T. Brăteanu. Vezĭ *Mon. of.* 17 Ianuarie 1863. O corespondență din Galațĭ din 18 (6) Fevruarie, către ziarul parizian *La Patrie* 2 Martie (21 Fevruarie) 1863, spune: „il va sans dire que M. Pano, le premièr des signataires, est, sans aucun doute, le rédacteur du fameux contre-projet“. Acelaș ziar adauge că: „l'opposition contre le prince ne se compose à peu près, que des boyards mécontents, soutenus par quelques journalistes exaltés“. *L'Esprit public*, 1 Maĭ 1863, adaugă: „Les accusations y sont accumulées avec un soin qui semble s'être plus inspiré d'une hostitité inexplicable contre le prince, que du souci du jugement, au moins sévère, que l'Europe aurait à prononcer contre nous, si les griefs d'une partie de nos représentants étaient justifiés“.

maĭ mulţĭ oratorĭ protivnicĭ luĭ, precum Costaforu, Manolache Costache, Boerescu, se întreabă, cum se poate, ca atacul în contra pretinseĭ conducerĭ la peire a ţăreĭ, în tot decursul celor patru anĭ de la îndoita alegere în coace, să se facă tocmaĭ de acele persoane ce aŭ luat parte la cîrma eĭ în acest răstimp? „Cine sunt oare miniştriĭ ce s'aŭ succedat în aceştĭ anĭ ? A. Panu, St. Golescu, I. Ghica, D. Ghica, A. Arsache, C. A. Rosetti, I. Brăteanu, Brăiloiu“. — Văsescu conchide decĭ, că „toţĭ care aţĭ fost miniştri, declaraţi-vă de vinovaţĭ şi culegeţĭ acum roada păcatelor d-voastre; plecaţĭ capul sub greutatea lor“. Boerescu, făcînd socoteala timpuluĭ cît aŭ cîrmuit deosebitele ministeriĭ, observă, că „e un lucru ciudat, că în aceştĭ patru anĭ care fac 48 de lunĭ, după un calcul exact ce s'a făcut, 38 de lunĭ aŭ guvernat aceĭ care vin să se plîngă, şi numaĭ 10 lunĭ ceĭlalţĭ“.[5] Ministrul de războiŭ, generalul Florescu, trăgînd încheierea neaparată din premisile puse de înainte-vorbitoriĭ săĭ, arată, că „el nu vede în acest proiect decît persoana domnitoruluĭ; căcĭ dacă numaĭ miniştriĭ sunt în joc, atuncĭ întreb, care miniştri, ceĭ actualĭ saŭ aceĭ care aŭ subscris amendamentul“ ?[6]

Că nu era vorba de miniştri, ci de domnitor, se vede de pe imputarea, adusă în cursul desbaterilor, că domnitorul trimisese la Poartă memorandul cunoscut, ne contrasemnat de nicĭ un ministru, şi principele Grigore M. Sturza cere darea în judecată a luĭ C. Negri, care a pus în lucrare un act al domnitoruluĭ, neînvestit cu această formalitate, prevăzută de Convenţie; căcĭ s'ar invedera, prin asemene procedare, tendinţa de a se introduce guvernul personal.[7]

5. Şedinţa din 5 Fevruarie 1863. *Mon. of.*, No. 40, 41 şi 42, 1863, suplement.

6. Şedinţa din 6 Fevruarie. *Mon. of.*, 46, 1863. Uniĭ oratorĭ urmează a numi proiectul tot amendament.

7. Şedinţa din 6 Fevruarie. *Ibid.*, No., 48, 1863.

Către această învinuire se maĭ adaoge fraza rostită de domnitor, ca răspuns la felicitările de 1 Ianuarie 1863, că „în urma tristuluĭ eveniment al omoruluĭ luĭ Barbu Catargiu, luînd însumĭ cîrma statuluĭ, am urmat cu luare aminte mersul trebilor publice“,[8] cu atît maĭ mult că aceste spuse a le domnitoruluĭ fusese repetate de el, maĭ pe larg, uneĭ deputațiunĭ din Craiova: „Am bagat de samă, spusese domnitorul, că în țara noastră, toțĭ se uită la domn, pentru toate lucrurile. De greșește vre-un subprefect, domnul este vinovat; de nu plouă, domnul este vinovat; într'un cuvînt, binele și răul sunt de o potrívă aruncate asupra domnitoruluĭ și numaĭ asupra luĭ. Pentru acest cuvînt m'am hotărît, fără a atinge cîtușĭ de puțin legile și datinele de azĭ ale țăreĭ, a mă ocupa, împreună cu miniștrii meĭ, de ocîrmuirea eĭ, într'un chip cu totul activ; pentru care vă rog pe toțĭ, și ca domn și ca Romîn, ca de cîte orĭ vețĭ avea vre-o nevoie, să venițĭ la mine; însă în toate plîngerile voastre să nu fițĭ povățuițĭ decît de spiritul de dreptate și de adevăr“.[9]

In contra unor ast-feliŭ de intențiunĭ, manifestate de domnitor, oratoriĭ opozițieĭ apăsaŭ asupra teorieĭ constituționale, după tipicul englez, a căreia principiu este, că regele domnește iar nu ocîrmuește; la care li se răspundea, din partea apărătorilor domnitoruluĭ, că după Convenție domnul ocîrmuește împreună cu miniștriĭ săĭ; iar în chestiunea ne contrasemnăreĭ memoranduluĭ trimis puterilor, se răspundea, că adunarea din 1861 dăduse domnitoruluĭ mandat să efectueze unirea.[10] Ce e drept, în memorand, domnitorul

8. *Mon. of.*, 2 Ianuarie 1863.

9. Citată de A. Panu în ședința din 5 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 44, 1863, suplement.

10. Cogălniceanu în ședința din 9 Fevruarie, *Mon. of.*, No. 57, 1863. Brăteanu spune: „Noĭ am ales pe Alexandru Ioan I, domn al Romă-

nu se mulţămeşte numaĭ a dovedi puterilor nevoia neaparată a unireĭ, ci el atacă pe însăşĭ aceĭ care-l însărcinase cu efectuarea eĭ, atacurĭ pentru care domnitorul de sigur nu primise mandat.[11] Chestiunea constituţionalismuluĭ purtăreĭ domnitoruluĭ era cam încurcată şi nu se putea limpezi numaĭ la lumina principiilor teoretice.

Maĭ învinuia Gr. M. Sturza, bine înţăles tot pe domnitor, că schimba ministerele după anotimpurĭ; „că sunt ministere de iarnă cît ţine frigul, iar îndată ce înfrunzeşte codrul, vin altele de le înlocuesc; că apoĭ ministerele nu aŭ fost maĭ nicĭ odată luate din majoritatea adunăreĭ“.[12] La aceasta răspunde Vernescu, că textul Convenţieĭ autoriză pe domn a-şĭ lua miniştriĭ şi în afară de adunare. Apoĭ, adaoge el: „La noĭ majorităţile camerilor, fiind tot deauna compuse din conservatorĭ, din oameniĭ trecutuluĭ, ele n'aŭ avut altă politică decît de a ne ţinea pe loc, de a opri reformele, de a împiedeca punerea în lucrare şi desvoltarea principiilor mîntuitoare cuprinse în Convenţie, şi din contra miniştriĭ care adese-orĭ s'aŭ luat din minoritate, adecă dintre aceĭ oamenĭ care iubesc instituţiile cele noue, şi-aŭ pus toate silinţele, aŭ făcut toate încercările posibile, ca să împingă majorităţile înainte“.[13]

Oratoriĭ protivnicĭ guvernuluĭ adaog, că starpa frămîntare a adus starea pe loc a ţăreĭ, corupţia justiţieĭ şi a administraţieĭ, destrăbălarea în finanţe, înjosirea simţimîntuluĭ public, desorganizarea armateĭ şi alte multe răle. S'a văzut din analiza amendamentuluĭ, că opoziţia nu recunoştea principeluĭ nicĭ un

nieĭ; ba încă maĭ mult, i-am dat mandat să facă unirea, unire ce s'a făcut de Romăuia şi căreia n'avea de cît să-ĭ pună formula de cancelarie, de notariat“. Şedinţa din 11 Fevruarie, *Mon. of.*, No. 61, 1863.

11. Vezĭ maĭ sus analiza memoranduluĭ, p. 204.
12. Şedinţa din 6 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 48, 1863.
13. Şedinţa din 7 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 49, 1863.

rol în efectuarea unireĭ, pentru care declara, că este recunoscătoare numaĭ împăratuluĭ Francezilor. La aceastâ din urmă parte, răspunde Cogălniceanu, că „maĭ întâĭ nu trebue sa facem un singur om solidar de tot răul ce este în ţară, căcĭ atuncĭ recunoaştem că şi binele nu ne poate veni decît tot de la el, şi atuncĭ la ce maĭ avem instituţiile noastre? Domnitorul e om, nimic maĭ mult decît om; nu are pretenţiunea de a fi un bărbat mare. Sămînţa barbaţilor marĭ s'a perdut de la Stefan cel Mare şi Mihaĭ Viteazul; acuma se cultivă sămînţa gîndacilor de matasă, adaoge oratorul, stîrnind veselia adunăreĭ. Cît despre progresele realizate, priviţĭ numaĭ la unire şi spuneţĭ, dacă în 1856, credeam noĭ că, în zilele noastre, sub ochiĭ noştri vom vedea unirea îndeplinită? Credeam noĭ că înainte de a ne albi părul, vom videa întrunite tronurile luĭ Stefan cel Mare şi a luĭ Mihaĭ Viteazul? Credeam noĭ că, în patru anĭ, vom avea unirea şi fără vărsare de sînge, fără pagubă, fără zdruncinare şi noĭ, ceĭ despărţiţĭ de veacurĭ, ne vom găsi întrunițĭ într'o singură adunare, Muntenĭ şi Moldovenĭ, şi ca deputaţĭ a uneĭ singure naţiunĭ, să hotărîm despre trebile uneĭ singure ţărĭ, uneĭ singure patriĭ, România? Plecaţĭ capetele, mulţumiţĭ luĭ D-zeŭ, căcĭ la puţine generaţiĭ a fost dat să vază ce am văzut noĭ şi să dobîndească ce am dobîndit noĭ; şi în loc de a mulţami, d-voastră veniţĭ acuma şi faceţĭ imputare aceluia ce a împlinit misiunea ce i-am dat, zicînd că el a calcat drepturile ţăreĭ, a chemat intervenirea străinilor“! [14]

Dintre partizaniĭ proiectuluĭ de răspuns, A. Panu formulase maĭ cu tărie această învinuire, că domnul nu realizase unirea prin ţară, ci recursese la învoirea străină. Panu chiar citise în adunare maĭ multe

14. Şedinţa din 9 Februarie. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

scrisorĭ, trimise de el domnitoruluĭ, pe timpul cînd era ministru, în care scrisorĭ căuta să-ĭ dovediască cum că starea Europeĭ, era aşa, că domnul putea să realizeze unirea şi fără a eĭ învoire, îndemnîndu-l să facă acest pas. In una din aceste scrisorĭ, Panu intră în consideraţiunĭ filosofice asupra mersuluĭ trebilor europene, spunînd, că „se produce astăzĭ în politica Europeĭ o schimbare importantă, de un mare învăţămînt pentru popoarele în epitropie saŭ supuse. Acest fapt capital este micşurarea roluluĭ diplomaţieĭ. Iniţiativa transformărilor universale ce sunt pe calea de a se îndeplini, îĭ scapă, spre a trece în mînile naţiunilor, interesate a reclama drepturile lor de emancipare, şi sarcina diplomaţieĭ este astăzĭ răstrînsă în confirmarea, moralmente silită, a actelor frumoase şi spontane de independenţă ce se produc pretutindene, pot zice nepedepsit, sub protecţiunea a două principiĭ nouĕ, învierea naţionalităţilor şi neîntervenirea“.[15]

Acestor viderĭ, luate din lumea gîndurilor, A. Florescu răspunde, punîndu-se pe tărîmul faptelor reale şi susţinînd, că „recunoştinţa ţăreĭ trebue să fie repurtată întreagă către acela care ne a dat unirea, prin mijloace înţălepte şi prudente, şi care apoĭ singur ştiea, că nu-ĭ era permis să joace la loterie destinele şi existenţa patrieĭ sale“.[16] Vernescu adaoge întrebarea: „Dacă este bine şi cuviincios, în adresa către tron, să facem mulţămirĭ străinilor; dar admiţind chiar aceasta, este cel puţin drept şi leal, ca să arătăm recunoştinţă numaĭ suveranuluĭ Franţieĭ, fără sa adresăm un cuvînt de gratitudine domnuluĭ Românieĭ, alesuluĭ naţiuneĭ? Dar d-voastră ştiţĭ, sfîrşeşte Vernescu, în ce stare, sub ce condiţiĭ ni s'a dat unirea

15. Şedinţa din 5 Fevr., *Mon. of.* No. 43, 1863. Originalul francez al scrisoreĭ în *hîrtiile Rossetti.*
16. Şedinţa din 6 Fevr., *Mon. of.*, No. 47, 1863.

de către străinĭ, şi vă aduceţĭ aminte în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I de la această tribună".[17]

La celelalte învinuirĭ, de ducere a ţăreĭ la peire, răspund alţĭ oratorĭ, tăgăduind colorile prea negre în care se îmbracaŭ fapte reale, dar nu datorite domnieĭ actuale, ci moştenite din vremurĭ maĭ vechĭ. Manolache Costache raportîndu-se la finanţe, spune, că „pricina răuluĭ nu este atîta în indivizĭ, în ceĭ ce aŭ ocîrmuit ţara, ci în împrejurările şi greutăţile din care abia de un an am eşit".[18] Din protiva A. Florescu se pune pe tărîmul personal şi întreabă: „Ce am făcut noĭ toţĭ de la 1859, şi cum am condus trebile ţăreĭ până acuma, ca să o punem pe calea progresuluĭ şi s'o facem să devină, cum a declarat împăratul Napoleon, un bulevard de asigurare pentru Occident? Dacă autoriĭ amandamentuluĭ nu voesc a o spune, voĭ spune-o eŭ. Ne am sfîşiat între noĭ prin lupte şi întrigĭ de partid, şi am sacrificat interesele cele maĭ vitale ale ţăreĭ în setea răzbunărilor personale".[19] Ambele explicaţiĭ pot fi contopite, căcĭ la urma urmelor, rivalităţile şi setea de răsbunare între oamenĭ, nu era decît o urmare a împrejurărilor, împingîndu-ĭ într'acolo, fără de voia lor, boldul puterilor istorice.

Cogălniceanu, adînceşte încă explicaţia istorică a stăreĭ în care ţara se afla. El spune: „Dacă în comentariile d-voastră, am admirat ceva, aŭ fost cuvintele principeluĭ Stirbeiŭ, că toţĭ suntem greşiţĭ. Dar, aşa este şi, fiind aşa, să iertăm greşiţilor noştrĭ, precum zice rugăciunea de toate zilele, rugăciunea dominicală. Aceasta este singura cale ce poate să ne ducă la un viitor fericit; dar să nu imputăm unuĭ singur om răul la care cu toţiĭ am contribuit; să

17. Şedinţa din 7 Fevr. *Mon. of.*, No. 49, 1863. Maĭ sus, p. 224.
18. Şedinţa din 6 Fevr. *Ibid.*, No. 44, 1863.
19. *Ibid. Ibid.*, No. 47, 1863.

nu facem din domnitorul nostru Christul României și să cerem răstignirea luĭ. Cum, socotițĭ domnilor, că din decadența cea mare, urmare neapărată a seculilor de urgie ce aŭ trecut peste capul nostru, că din nămolul de abuzurĭ și de viciurĭ, sub care am fost cufundațĭ, vom putea, ca prin o vărguță magică, să ne transformăm și să ne rîdicăm la perfecțiune? Că regimul nostru constituțional ce datează abia de ierĭ, va putea în cîțĭ-va anĭ, să ajungă la înălțimea parlamentuluĭ englez? Cum, d-voastră nu admitețĭ nicĭ de cît epoce de tranziție, anĭ de cercare? Ce, vroițĭ ca, deodată, din pruncĭ să ne facem oamenĭ marĭ? Dar oare civilizația așa iute pășește? Nu, în lumea morală ca și în lumea fizică, lucrurile nu merg așa de grabnic. Fie care generațiune are misiunea sa; fie care nu poate pune decît o piatră la edificiul viitoruluĭ. Perfecțiunea ce o dorim, numaĭ generațiunile viitoare vor videa-o și se vor bucura de bunurile eĭ. Maĭ avem încă a trece prin multe cercărĭ, prin multe durerĭ. Fiĭ și nepoțĭ aĭ domniilor regulamentare! Aducețĭ-vă aminte de umilințele ce așteptaŭ pe părințiĭ voștrĭ, cînd mergeaŭ la Constantinopole pentru a lua investitura; eĭ îșĭ încovăiaŭ capul până la pămînt și sărutaŭ pulberea de sub picioarele sultanuluĭ. Comparațĭ vizita și primirea luĭ Alexandru Ioan I de la Poartă, cu primirea ce se făcea maĭ înainte domnilor noștrĭ, chiar și acelor regulamentarĭ, și apoĭ maĭ jăluiți-vă de prezent! Și dacă domniĭ țăreĭ care aveaŭ în mînă sabia și topuzul, căzuse într'un aseminea grad de înjosire, și aceasta nu numaĭ înaintea Sultanuluĭ, dar chiar înaintea fie căruĭ pașă; dacă domnul era atît de înjosit, ce trebuiaŭ să fie boieriĭ, ce trebuiaŭ să fie celelalte clase ale societățeĭ noastre? Și cu un trecut de ierĭ atît de degrădător, noĭ astăzĭ am voi să ne îmbrăcăm în mantia pairilor Mareĭ Britaniĭ? Libertatea și consti-

tuția engleză, strănepoții noștri vor videa soarele lor; noi să ne mulțămim că le putem saluta zorile"! [20]

Coaliția monstruasă. Toate aceste învinuiri și apărări se învîrteaŭ în jurul stărei țărei, din care unii atribuiaŭ mizeriile, domnului, ceilalți împrejurărilor saŭ neînțelegerilor dintre conducători. Care era însă pricina adevarată a acestor imputări mutuale? Noi credem că ea izvoria din poziția domnitorului, fața cu majoritatea clasei conducătoare. Această poziție trebuia să-l pună în o neîmpacată dușmănie cu dînsa, din două motive: 1) Conducerea daraverilor interne din partea domnitorului nemulțămia atît pe dreapta cît și pe stînga extremă. 2) Persoana lui nu mai era acum așa de trebuitoare, de cînd se realizase unirea.

In privirea puntului d'întăi, amintim că purtarea politică a domnitorului căutase tot deauna a se ținea între cele două mari curente, în care eraŭ împărțite spiritele clasei conducătoare. Voia să mearga înainte; deci nu se putea da în apele dreptei; pe de altă parte însă nu voia să se lase rîpit de șivoiul prea iute, în care ar fi vrut să-l tîrască extrema stîngă. Am văzut cum întăiul minister al lui Barbu Catargiu trăise tot atît de puțin ca și acel al lui Golescu-Rosetti-Brăteanu și cum domnitorul se despărțise de amîndouă într'un chip cam pripit. Dacă el reveni la Catargiu, cu prilejul unirei, aceasta nu însămna că părăsise principiile sale fundamentale de conducere a țărei, prin oameni de progres însă moderați; prin un partid de centru care însă nu consta decît din cîte-va individualități, ale căror număr se silia în zădar a-l spori, une ori chiar prin ingerinți în alegeri.

20. Ședința din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 59, 1863.

Pentru ce însă domnul nu se putea înțălege cu partizele extreme? Cu dreapta nu, din cauza tendinței luĭ de a reforma legea electorală, tendință ce se dăduse pe față, maĭ ales prin memorandul către puterĭ, și din acea a legeĭ rurale ce fusese votată de adunare, dar a căreia sancțiune domnul refuza să o dea, fiind legea absolut contrară părerilor luĭ. Domnul spusese aceasta pe față chiar, prin mesajul de disolvare al adunăreĭ din 1863. „Proiectul de lege rurală, votat de majoritatea adunăreĭ din 1862, nu l'am putut sancționa, fiind că nu răspundea dorințelor mele“.[21] Această purtare a domnitoruluĭ scosese din fire pe membriĭ drepteĭ, văzînd în ea un scop anumit, de a lovi în principiul proprietățeĭ. Și că lucrul era așa, ne o dovedesc tot desbaterile răspunsuluĭ la adresă din anul 1863. Apostoleanu spune: „la noĭ partidele nu pot fi de cît sociale: partida progresistă și cea staționară. Cîmpul social este cîmpul de luptă parlamentară al Romînilor. Noĭ nu avem să luptăm pentru rezolvirea chestiunilor politice; dar avem să rezolvim chestiunĭ sociale, dintre care cea maĭ vitală este chestiunea rurală. Acuma întreb, în deslegarea acesteĭ chestiunĭ ce ne frămîntă, cine este cel interesat? Camera saŭ domnitorul? Eŭ zic și afirm că partea interesată este camera. Mișcarea progresuluĭ în această privire reșede numaĭ în domnie, neinteresată în această luptă“.[22] Cogălniceanu revenind maĭ pe larg asupra lucruluĭ, zice: „Pănă nu se vor rezolva chestiunile sociale, în zădar vom striga că taberĭ nu aŭ existat înainte de 1859, și vom atribui unuĭ om, politica de basculă. Aceasta e în natura lucrurilor, în cîtă vreme chestiunea proprietățeĭ nu va fi hotărîtă, în

21. *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.
22. Șed. din 8 Fevr. *Mon. of.*, No. 54, 1863.

cîtă vreme apărătorii proprietăţeĭ absolute vor trata pe apărătorii împroprietăririi ţăranilor, de himere cu capul de porumbiţă, cu trupul de aspidă şi cu coada de nu ştiŭ ce. Fiţĭ siguri, că orĭ care ar fi capul guvernuluĭ, totuşĭ vor exista în ţara noastră două tabere. Dovadă că chestiunea socială este cauza cea mare a discordiilor noastre, este propria corespondenţă a domnuluĭ Panu care alaltăierĭ v'aŭ mărturisit, că chestiunea socială adecă a împroprietăririĭ este în aceiaşĭ linie cu chestia naţională, adecă cu chestia unireĭ. Această din urmă chestie s'a deslegat; deslege-se şi cea d'intăĭ, şi atuncĭ nu vom maĭ fi despărţiţĭ în doue tabere; nu vom maĭ avea a ne tîngui de sisteme de basculă".[23]

Chestiunea rurală era adevarata piedecă, de care trebuia să se sfarme toate încercările principeluĭ, de a împăca spiritele şi de a restabili armonia în mersul statuluĭ zdruncinat. Ea determinase maĭ în totdeauna crizele cele maĭ marĭ, prin care trecuse până acuma domnia luĭ Alexandru Ioan I. In jurul eĭ gravita toată viaţa politică a aceluĭ timp.[24]

In sfîrşit să nu uităm nicĭ omorul luĭ Barbu Catargiu, săvîrşit ziua mare, fără să se fi putut găsi ucigaşul, împrejurare ce dădea loc la bănuială; aşa că uniĭ mergeaŭ până a învinui pe capul statuluĭ de împărtăşire la acea faptă, după cum ne o spune Bolintineanu, în memoriile sale, că „opoziţia profită de această ucidere, ca se atribue, că nu fără ştirea tronuluĭ era făcută".[25] Orĭ cum ar fi stat lu-

23. Şed. din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

24. Tot aşa judecă şi *Daily News* chestiunea, şi atribue refuzul adunăreĭ din 1863 de a vota budgetul, refuzuluĭ principeluĭ de a sancţiona legea rurală. In numărul eĭ din 15 Iulie 1863 ea spune: „The landed aristocracy in the Chamber presented such a solution of the land question that the Prince could not accept; and the aristocracy, in revenge, have made war up on the prince, by rejecting his bugets und snubbing him in every possible manner".

25. *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 56.

crurile cu această bănuială, ea exista şi explică decĭ şi maĭ mult, pentru ce dreapta se scula în contra domnuluĭ.

Să venim acuma la extrema stînga, reprezentată în cameră prin puţine, dar puternice individualităţĭ, între care eraŭ: Golescu, Rossetti şi fraţiĭ Brăteanu. Lucru ce poate se va părea straniŭ, este că acest partid nu privia chestia rurală ca reforma esenţială a timpuluĭ; ba chiar I. Brăteanu se rosteşte într'un rînd cam ascuţit, în contra ţăranilor, cînd spune: „Cînd ne făcea domnul Cogalniceanu şi alţiĭ din Moldova imputarea, de ce nu discutăm chestia proprietăţeĭ, noĭ răspundeam că exista încă în ambele părţĭ litigante prejudecăţĭ; că chestiunea cere să fie discutată în toată liniştea, cu tot sîngele rece ce trebue; că trebue să aşteptăm până ce vor videa proprietariĭ, că modul proprietăţeĭ de astăzĭ nu este cel maĭ profitabil pentru dînşiĭ; să vadă că aŭ alte resurse maĭ bune decît acele ce le daŭ legile existente. Să începem, ziceam noĭ, cu alte reforme; cu moralizarea funcţionarilor, cu garanţiile comerţuluĭ, cu institutele de credit. A intrat în capul ţăranuluĭ ideea că toată cauza răuluĭ de care sufere ţara, este proprietarul. Dacă bate piatra, dacă plouă broaşte, cauza este, că proprietariĭ aŭ proprietăţĭ. De aceea am zis capuluĭ statuluĭ, pe cînd eram la guvern, să nu atingem chestiunea proprietăţeĭ: să căutăm maĭ întâĭ a înfraţi spiritele, a lumina pe ambele părţĭ; să facem întâĭ institutele necesare, şi cînd vom rezolva legea proprietăţeĭ s'o rezolvăm astfeliŭ, în cît s'aducă regenerarea Românieĭ, iar nu să punem în pericol existenţa noastră naţională; căcĭ un rasboiŭ civil este nefericirea cea maĭ mare“.[26]

26. Şed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, No. 61, 1863.

Din această ținută a membrilor extremeĭ stînge față cu chestiea rurală, se explica cum se face de Rossetti și cu Brăteanu îșĭ dăduse dimisia din adunare, chiar în ajunul marilor desbaterĭ asupra legeĭ rurale în 1862. Orĭ care ar fi fost motivele aceleĭ demisiunĭ, ea nu ar fi fost dată, dacă ceĭ doĭ corifeĭ aĭ partiduluĭ radical din acele timpurĭ ar fi privit legea împroprietăririĭ ca o parte esențială din programul regenerăreĭ poporuluĭ romîn. Ba, după Bolintineanu, această reținere a partiduluĭ stîngeĭ față cu chestiea rurală, provinea din împrejurarea că partidul liberal unit într'o idee cu boieriĭ asupra răsturnăreĭ domnitoruluĭ, și voind a-ĭ cîștiga, nu maĭ apăra chestia rurală".[27]

Dar apoĭ ceea ce interesa maĭ mult pe membriĭ stîngeĭ, eraŭ chestiunile, maĭ mult formale, ale libertăților și formelor constituționale. Brăteanu, cînd atacă pe domnitor, în desbaterea răspunsuluĭ, nu-l ataca de cît pe această temă a constituționalismuluĭ purtăreĭ luĭ: „domnul spune el, nu poate fi în acelaș timp o ficțiune și un om; ca ficțiune este sacru, ca om, nu; dacă este domnitorul o persoană sacră, rîdicată deasupra tuturor valurilor, atuncĭ o asemene persoană nu administrează; iar dacă se amestecă în ocîrmuire, atuncĭ cer de la el răspunderea faptelor sale și el nu maĭ poate fi neresponsabil".[28] Brăteanu imputa domnuluĭ că a părăsit calea constituțională, calea garanțiilor libertățeĭ asigurate națiuneĭ, prin Convenția de Paris.

27. *Viața luĭ Cuza-Vodă*, p. 21. La aceeașĭ părere duce un dialog urmat între Cogălniceanu și Calimachi în șed. din 7 Decemvrie 1890. *Cog.* Liberal am fost, liberal sunt și liberal voĭ muri.
Calimachi. Aĭ fost cu Cuza; n'aĭ fost cu Brăteanu.
Cog. Atuncĭ aveam la ordinea zileĭ legea rurală, și....
Calimachi. Roșiĭ n'aŭ voit legea rurală.
Cog. Fă-mĭ onarea a nu mă maĭ întrerupe. *Discursul luĭ Cogălniceanu*, publicat și a parte, Bucureștĭ, 1895, p. 38.
28. Șed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, 61, 1863.

Să venim acuma la al doilea motiv al înverşunateĭ opoziţieĭ contra domnitoruluĭ, dorinţa de a-l înlătura, ca unul ce nu maĭ era trebuitor, după realizarea unireĭ.

Am văzut înţălesul ce se dâduse alegereĭ luĭ Alexandru Cuza, chiar la eĭ săvîrşire. El avea să pregătiască tărîmul pentru întemeierea uneĭ dinastiĭ străine. Nu numaĭ adunarea rostise această părere întru îndeplinirea dorinţelor divanuluĭ ad-hoc; însuşĭ domnitorul şi-o însuşise şi o întărise prin a luĭ declaraţie.[30] Domnia luĭ Alexandru Ioan I nu avea deci, cu toată recunoaşterea eĭ pe viaţă de către puterĭ, caracteruĭ statornicieĭ, ci era maĭ mult privită ca o stare de tranziţie, împrejurare care nu înceta de a o pune în o falşă poziţie, faţă cu aceia ce, sincerĭ saŭ nu, doriaŭ întronarea uneĭ dinastiĭ străine.

De aceea am văzut în repeţite rîndurĭ asalturĭ date contra domnieĭ naţionale, în numele domnuluĭ străin. Aşa cu prilejul votăreĭ constituţieĭ de comisia centrală; apoĭ la apropiata realizare a unireĭ, cînd Lascar Catargiu face interpelarea relativă la demersurile ce ar fi de luat tot odată, pentru dobîndirea principeluĭ străin, cînd atuncĭ agitaţia pentru şi contra acestuia iea un caracter maĭ ascuţit.[31] Acuma se redeschide focul pentru a treia oară, în mijlocul urilor şi deslănţuirilor patimilor din desbaterea asupra răspunsuluĭ la mesaj. Principele Grigore Sturza dă semnalul, după ce atacă regimul domnitoruluĭ, spunînd că „speră că va sosi oara fericită pentru naţiune, cînd vom dobîndi un principe străin, precum aŭ cerut-o divanurile ad-hoc“. O voace protestînd cu „ferească D-zeŭ“, contra dorinţeĭ luĭ Sturza, el îĭ răspunde: „In zadar se rîdică cîte o voace izolată, spre

30. Maĭ sus, p. 61.
31. Maĭ sus, p. 108 şi 197.

a protesta contra dorinților rostite în divanurile adhoc, contra voturilor tuturor corpurilor noastre legiuitoare, contra voinței țăreĭ întregĭ. Domniile pămîntene sunt judecate și osîndite de țară". Principele Bibescu Basarab Brancovanu întreabă apoĭ pe Boerescu, de ce consideră dorința manifestată de a avea un principe străin, ca o lovire în domnitor, cînd națiunea întreagă dorește dinastia străină. La aceste cuvinte se face un tumult în cameră, și nu numaĭ o voace izolată, ci un mare număr protestează, că „națiunea nu vrea principe străin". Brancovanu răspunde însă, că „însuș domnitorul a luat îndatorirea de a lucra pentru principele străin și el trebue să se țină de acest angajament", răspuns ce atrage o energică protestare din partea deputatuluĭ Gh. Radu. [32]

Cogălniceanu explică însă această revenire la principele străin, ca o dorință de răsturnare, pentru căpătuiala unuia saŭ altuia din aceĭ ce uneltiaŭ răsturnarea. El zice: „La noĭ, fie-care cetățan ce are 35 de anĭ și un venit de 3000 de galbenĭ, putînd aspira la domnie, suntem un stat într'adevăr republican. Singura anomalie este că, în țara noastră, domnul în loc de a fi pe 5 anĭ, după cum se cerea la 1848, este ales pe viață. Ce vreme lungă! Dacă el ar fi fost ales pe 5 anĭ, fie-care pretendent și ar fi putut zice în sine: să aștept 5 anĭ și va veni și rîndul meŭ, cum se urmează astă-zĭ în America, cu alegerea președinților de republică. Dar la noĭ domnia fiind pe viață și viața unuĭ om fiind lungă, maĭ ales cînd domnul este tînăr, ambițiunea noastră ar avea a răbda prea mult. Și fiind că prin constituție, prin mijloace legale, nu putem reduce terminul domnieĭ la 5 anĭ, apoĭ căutăm să-l răsturnăm, și iată cum ajungem a purifica sistemul nostru republican. Dar dacă Europa nu ne

32. Ședința din 6 Fevruarie. *Monit. of.*, No. 47, 1863.

va da principele străin, ce va fi? Pretendenţi, fiţi siguri, se vor ivi şi în Iaşi şi în Bucureşti, şi în starea de astă-zi a lucrurilor, fiţi siguri că acei de la Iaşi vor găsi pe cine să aleagă domn. Aşa de la principele străin, ne vom găsi iar cu doi domni separatişti".[33]

Este uşor de înţăles, că domnul nu era să rămînă nepăsător la atîtea lovituri ce i se aduceau de adunare. De aceea, nu ne vom mira de faptul, îndestul de neobicinuit în uzurile parlamentare, că prezentîndu-se înaintea lui delegaţia adunărei, spre a-i ceti răspunsul la mesaj, domnul opreşte a lui cetire, spunînd preşedintelui deputaţiei, Lascar Catargiu, că nu e de trebuinţă să se mai ostenească, întru cît cunoaşte conţinutul şi să remită *hîrtia* primului ministru. Catargiu stăruind să dee cetire actului, domnul îi repetă vorbele şi adresa este înmînată preşedintelui consiliului, fără a fi nici deschisă.

In desbaterea adunărei asupra acestei împrejurări, se rostise cuvinte foarte grele, precum acel de „necuviinţă" ce se raporta fără îndoială la capul statului, cu toate că după a lui rostire, se căută a se îndulci lucrul, spunîndu-se că miniştrii comisese acea necuviinţă,[34] miniştrii care nu avuse nici un rol în scena petrecută între domn şi deputaţi.

---

33. Şedinţa din 9 Fevruarie. *Mon. of.*, 59, 1863. Tot aşa scrie şi *Reforma*, 7 Aprilie 1863: „Ministerul a hotărît să rămîie la postul său apărînd situaţia. Dacă s'ar lasa un minister din coaliţie, inimicii ţărei vor sili pe Vodă să abdice. Abdicînd de voie sau de nevoie, ambiţiunea pretendenţilor, nemulţămirea Moldovenilor, rivalitatea puterilor garante va aduce războiul civil, invaziunea, separatismul". Iar Al. Papadopol-Calimach (*Amintiri* p. 402) spune, că „pretendenţii la domnie nu pierise, din cauză, că unirea se făcuse, nu sub o dinastie, ci sub un om, şi la moartea lui Cuza, trebuia se revină pe tapet cheslia unirei. Pretendenţii sperau, că Cuza se va înneca în oceanul de silinţi şi de reforme, de greutăţi, contra Turciei şi a Convenţiei, provocate prin unire. Dar Cuza tot domnia; el începuse a deveni urît. De aici coaliţie contra lui Cuza; 2 Mai era fatal".

34. Şedinţa din 22 Fevruarie. *Mon. of.*, 81, 1863.

Cu toate aceste relațiunĭ atît de încordate între domn și adunare, ea nu este disolvată, dar nicĭ ministerul nu se retrage, cu toate că adunarea îĭ dă un vot de blam și oprește pe cetățenĭ de a maĭ răspunde dările, nevotat fiind budgetul de adunare.[35] La 2 Mart însă expirînd sesiunea ordinară a adunăreĭ, ea este închisă, fără a se prelungi pentru votarea budgetuluĭ. Prin mesajul săŭ de închidere, domnul mustră cu asprime adunarea pentru votul eĭ, prin care provoacă poporul la neascultare, precum și pentru paralizarea tuturor lucrărilor și nevotarea niciĭ uneia din numeroasele legĭ prezentate pentru organizarea țăreĭ. „Aceste lupte prin care am trecut, să ne slujască la toțĭ de învățămînt. In trebile publice ca și în cele private, fie-care zi îșĭ are sarcina eĭ; progresul este opera timpuluĭ; agitațiunile nu pot decît a-ĭ împiedeca mersul, și mandatariĭ uneĭ națiunĭ, în discuția marilor interese ce le sunt încredințate, nu se pot depărta de moderația și răbdarea de care puterea executivă a avut ocazia a vă da atîtea probe“.[36] Nu numaĭ însă la mustrărĭ se oprește guvernul și domnitorul. El și cu oameniĭ devotațĭ luĭ reluase iar ideea care fusese desmierdată de maĭ multe orĭ, a u-

35. C. A. Rossetti dă exemplul aceste̟ĭ nesupunerĭ, refuzînd să plătească impozitul. El este sechestrat și vîndut. *Romînul* din 28 Maĭ 1863, conține în caractere groase anunciul vînzăreĭ. Un scaun al luĭ Rossetti, pe care el stătea la masa luĭ de lucru, se vinde cu suma de 10,500 de leĭ. 5000 de leĭ sunt subscrișĭ în favoarea Polonieĭ, iar restul este pastrat pentru plata amenzilor ziarelor ce vor maĭ fi osîndite pentru apărarea regimuluĭ constituțional. Vezĭ și *Le Siècle* din 21 Iunie 1863. Petru Grădișteanu, în *L'Esprit public* din 24 Iunie, arată că tocmaĭ faptul, că numaĭ pe icĭ pe colea cîte un individ asculta de vorbele camereĭ, de a refuza plata dărilor, dovedește neizbînda aceste̟ĭ măsurĭ. „Lorsq'une assemblée déclare violateur de la loi quiconque ordonnera ou poursuivra la levée des impôts non autorisés par elle, ce n'est pas ceux qui sont dans la légalité qu'il faudrait compter, mais ceux qui sont en dehors. Or, en dehors de la légalité se trouve la nation entière. Cela s'explique aisément. La majorité de la chambre roumaine est une *légalité illégitime*“.

36. Ședința din 2 Martie. *Mon. of.*, No. 95, 1863.

neĭ zdrobirĭ a acesteĭ înverşunate opoziţiĭ, prin o măsură autoritară. Incă în 17 Fevruarie, C. Negri scrisese principeluĭ: „A. V. avînd dreptul, legalitatea şi puterea, nu veţĭ lăsa de sigur, să se producă anarhie şi desordine, prin faptul cîtor-va ambiţioşĭ izolaţĭ, fără nicĭ un răsunet în ţară“.[37] N. Creţulescu, amărît până la inimă de priveliştea la care asistase, propune principeluĭ, după închiderea sesiuneĭ, o măsură maĭ radicală, pentru stîmpărarea fierbereĭ. Intr'un raport al luĭ, al căruia original s'a pastrat, şi care poartă data de 14 Maĭ 1863, el spune principeluĭ: „Experienţa acestor 4 anĭ ne a dovedit că ceĭ cîţĭ-va oamenĭ care conduc desbaterile şi lucrările adunăreĭ, departe de a susţinea şi a reprezenta adevăratele interese ale ţăreĭ, nu s'aŭ slujit de mandatele lor, decît pentru a face din adunare arena patimilor celor maĭ nedemne şi a ambiţiilor celor maĭ culpabile. Tendinţele partideĭ lor, intrigile ambiţioşilor, o propagandă sistematică de desordine pe faţă, prin gazete şi pe ascuns, prin agenţĭ secreţĭ, frămîntă ţara în toate colţurile. In faţa uneĭ aşa de temerare, dar nu maĭ puţin adevărate stărĭ, nu rămîne decît un singur mijloc de scăpare, pe care ieŭ libertatea a-l supune la înalta apreţuire a Măriei Voastre, anume: să se suspendă adunarea un timp oare care şi să se iee cîrma guvernuluĭ de Măria Voastră; să se decreteze formarea unuĭ consiliŭ de stat, căruia fără zăbavă să se pună însărcinarea de a elabora, pe bazele aşăzate de Convenţie, legile trebuitoare. Toate aceste legĭ să se sancţioneze de Măria Voastră şi să se promulge spre a se pune îndată în executare. Maşina guvernamentală funcţionînd ast-feliŭ în linişte un an, Măria Voastră să convoace, pe baza uneĭ noue legĭ electorale,

37. *Negri* c. *Cuza*, 17 Fevruarie 1863. *Corespondenţa*, p. 165.

adunarea".[38] Dacă asemenea sfaturĭ se dădeaŭ domnuluĭ în ascuns, ziarul *Buciumul* împingea pe față la lovitura de stat: „Fără vot universal, scrie el, nu poate fi mîntuire; dar acel vot să-l dee domnitorul și nu camera oligarhică, pe care voim s-o rîsipim". Profesoriĭ Hașdeŭ și Cobălcescu, tot pe atuncea susțineaŭ, în acelaș ziar, „dictatura pentru stabilirea votuluĭ universal, însă dictatura momentană".[39]

La explicarea luĭ Cogălniceanu care cauta să atribue agitația, competirilor ascunse pentru domnie, protivniciĭ răspundeaŭ, că „prin unirea liberalilor, Panu, Golescu, Rossetti, Brăteanu, se lua opozițieĭ orĭ ce caracter de competire la tron și se prefăcea în un țipet al poporuluĭ".[40] Deși liberaliĭ nu vînaŭ domnia, și eĭ uneltiaŭ însă răsturnarea. Aceasta se vede din faptul, că puțin timp după închiderea camereĭ, se hotărăște, ca *An. Panu* să mearga în misiune la curtile de Paris, Londra și Viena, „spre a cerca, dacă la caz de vacanță a gospodoratuluĭ și a instituireĭ unuĭ guvern provizoriŭ, Principatele puteaŭ fi expuse uneĭ interveniri colective saŭ separate, și dacă ele pot nădăjdui a dobîndi un principe străin".[41] Tot către acest timp, începutul sesiuneĭ din 1863, se ur-

38. Raportul luĭ Neculaĭ Crețulescu aflat în original în *hîrtiile Rossetti*. N. Crețulescu sfătuia pe domnitor la un act pe care acesta căuta să-l realizeze încă de maĭ înainte, după cum vom vedea maĭ jos. Nicĭ Cogălniceanu, cum se credea fără cuvînt, nicĭ Crețulescu nu sunt autoriĭ intelectualĭ aĭ lovitureĭ de stat. Această idee s'a născut, a crescut și s'a copt în mintea domnitoruluĭ, sub apăsarea împrejurărilor.

39. *Buciumul*, 15 Aprilie 1863. Tot pe atuncĭ, spre a-șĭ întări poziția, domnitorul iea el singur comanda armateĭ și numește pe unul din ceĭ maĭ devotațĭ aĭ săĭ partizanĭ, pe generalul Florescu, maior general. *Mon. of.*, 27 Maĭ 1863.

40. *L'International* din Paris, 1 Aprilie 1863. *Reforma* 7 Aprilie 1863.

41. Misiunea luĭ Panu e hotărîtă pe la August 1863. *Le Nord* o anunță astfeliŭ în numărul săŭ din 3 Sept. 1863: „Deux députés du Parlement roumain, MM. Panu et Brancove (Brancovanu) ont été chargés d'aller plaider en France et auprès des autres gouvernements de l'Europe, la cause des députés moldo-valaques contre le prince Conza". Comp. *L'Esprit public* 4 Sept. 1863. Ambele ziare spun, că principele „s'est inscrit sur la liste de souscription qui devait procurer à M. Pano les

mează între Brăteanu şi Cogălniceanu, o convorbire, în care cel întăĭ spune celuĭ al doilea, că fruntaşiĭ partiduluĭ liberal aveaŭ mandat de la alegătoriĭ lor să detroneze pe Vodă Cuza. Această convorbire, destăinuită ceva maĭ tîrziŭ de organul luĭ C. D. Aricescu, *Buciumul*, nu este tăgăduită în principiŭ de Cogălniceanu.[42]

Extrema stîngă şi cu dreapta îşĭ dăduse mîna încă din 1863, pentru răsturnarea luĭ Alexandru Ioan I, şi această alianţă, de altfeliŭ în destul de nefirească între două partizĭ, cu părerĭ aşa de diametral opuse în toate chestiunile, a fost botezată: *coaliţia monstruoasă*. Cu ea va avea de luptat de acuma domnitorul, până la sfîrşitul domnieĭ, şi tot ea îl va răpune. Capul eĭ era Ioan Ghica fostul beiŭ de Samos; după părerea gazetelor engleze, el tindea la răsturnarea luĭ Vodă Cuza, poate chiar pentru a-l înlocui.[43]

---

frais de voyage, avec la somme de 3500 francs". Scopul misiuneĭ luĭ Panu, se vede din un brulion găsit în hîrtiile luĭ (*hîrtiile Rosetti*). Din motive necunoscute, Panu n'a plecat decît prin Martie 1864 (Vezĭ maĭ jos).

42. Iată o parte din această convorbire: *Brateanu*: avem mandat de la alegătoriĭ noştrĭ să detronăm pe Cuza Vodă; du-te de-ĭ aprinde lumînarea.

Cogăln.: Aş fi curioz să văd acel mandat.

B. Il veĭ vedea la cameră.

C. Şi pentru ce voiţĭ a-l răsturna?

B. Fiind că a înşălat speranţele Romînilor, fiind-că nu e la înălţimea misiuneĭ sale.

C. Vodă Cuza nu e Napoleon; dar e patriot. Nicĭ chiar boieriĭ n'ar avea cuvînt a se plînge de el care i-a menajat în destul; dar boieriĭ sunt inimiciĭ poporuluĭ, şi Vodă Cuza este alesul poporuluĭ care a pus în el speranţele sale.

B. Este alesul cameręĭ care poate să-l răstoarne.

C. Mă îndoiesc; Vodă Cuza nu e Vodă Bibescu; suntem în 1863 nu în 1848 (Vezĭ *Buciumul* 8 Fevruarie 1864).

Ministrul Cogălniceanu, în comunicatul din *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1864, confirmă indirect convorbirea, întîmpinînd de formă, că a fost „reprodusă într'un chip cu totul neexact".

43. *Daily News* 10 Martie 1863: „The united opposition in the Principalitees is headed by a very able man, being no other than Iohn Ghika, Lord Stratford de Redcliffi's old friend. His aim is evidently to dethrone Prince Couza at all risks, und possibly with the hope of filling the place himself".

Frămîntările țăreĭ și străinătatea. Ce răsunet avură, în țările străine și asupra guvernelor lor, frămîntările din România?

Incă de la primele lor manifestărĭ, desbaterile cele furtunoase încinse asupra răspunsuluĭ la discursul tronuluĭ, Poarta, apucînd cu plăcere prilejul de a interveni, atrage luarea aminte a puterilor asupra turburărilor ce se petreceaŭ în Principate. Ambasadoriĭ străinĭ din Constantinopole trimit instrucțiunĭ consulilor lor din Bucureștĭ; însă pentru a nu slăbi autoritatea guvernuluĭ, îĭ însărcinează a căuta să împiedice orĭ ce atingere la drepturile capuluĭ statuluĭ și la constituție.[44] Domnitorul însă se grăbește a depeșa agentuluĭ săŭ din capitala impărățieĭ otomane, cerîndu-ĭ să se improtivească la orĭ-ce intervenire diplomatică, întru cît agitația ar fi rămas închisă numaĭ în adunare, iar țara ar sta în cea maĭ deplină liniște. Maĭ adaoge, că un demers al puterilor orĭ cît de bine voitor, ar putea fi răŭ interpretat și da un sprijin moral răleĭ voințĭ a adunăreĭ, decĭ favoriza desordinile și pune guvernul în nevoie de a le înăbuși cu puterea; că în acest caz, domnitorul declină de maĭ înainte responzabilitatea urmărilor ce ar putea să rezulte, fie în lăuntru fie în afară".[45]

Consuliĭ, dîndu-șĭ întîlnire la domnitor, îl sfătuesc să se împace, la care domnitorul le răspunde: „Cu cine să se împace? Opozițiunea a atacat pe împăratul Napoleon, spunînd că acolo unde un singur om conduce trebile, merge răŭ; a atacat apoĭ misiunea generaluluĭ Florescu, însărcinat de el a saluta pe îm-

44. Depeșa din 25|13 Fevruarie, 1863 reprodusă de *Le Courrier du Dimanche* 22 Martie 1863: „Les représentants sont unanimes sur la necéssité de prévenir toute attaque contre la constitution et tout acte de l'assemblée qui pourrait compromettre les droits du prince".

45. Depeșa Domnitoruluĭ analizată în *Le Courrier du Dimanche* 7 Martie (23 Fevruarie) 1863. Depeșa domnitoruluĭ „aurait heureusement coïncidé avec la résolution des puissances". Comp. un articol al luĭ Jules Grenier din *Le Temps* (26 Fevr. 1863).

paratul Rusieĭ, pe lîngă că opoziția arată simpatiile eĭ pentru Polonĭ; contra Angli̇eĭ spune, că în chestiunea armelor de la Galațĭ, ambasadorul englez s'a făcut vinovat de tradare; contra Turcieĭ ce nu e reprezentată, opoziția atacă actul de curtenire făcut de principele față cu ea. Domnitorul arată apoĭ că nu țara este în protiva luĭ, ci camera; că dacă consuliĭ nu ar încuraja opoziția, prin demersurĭ ca acel neprecugetat ce-l făcuse acuma, ea ar reîntra de îndată în liniște".[46]

Se zice că domnitorul ar fi adaos la aceste cuvinte încă următoarele, ca răspuns la asigurările consulilor despre sprijinul lor: „Dacă va deveni necesar de a se lua o hotărîre, el avea intențiunea de a face un apel la poporul romîn, înainte de a cere sprijinul puterilor; dar că le este recunoscător pentru buna lor voință".[47] Aceste vorbe, adevarate sau nu, fiind reproduse de ziarele timpuluĭ, întăriră părerea că domnitorul medita o lovitură de stat, lucru ce în ascuns am văzut că se plănuia, de către domnitor și de încunjurimea luĭ. De și puterile se înțăleseră asupra depeșeĭ trimise consulilor lor din Bucureștĭ, ele nu eraŭ pe deplin într'un gînd asupra ținuteĭ lor, față cu neînțelegerile dintre domnitorul și adunarea Romănieĭ. Așa ambasadorul englez din Constantinopole, spune tot pe atuncĭ luĭ C. Negri, că „ar fi bine a se trimite o comisie în Bucureștĭ, spre a se împăca lucrurile cu majoritatea adunăreĭ; că aŭ auzit, că

---

46. Scrisoare din 19 Fevruar (3 Martie) 1863 din Bucureștĭ c. *Negri* (*Hîrtiile Rossetti*). Intr'adevăr țara nu participa la mișcarea din adunare; acest fapt era constatat de toate ziarele străine ale timpuluĭ, ceea ce era însămnat pentru poziția principeluĭ față cu puterile. Așa *La Patrie* din 19/7 Aprilie 1863 spune: „N'est-il pas surprenant que l'on s'évertue à représenter les Principautés-Unies comme en proie à une agitation qui, du sein de l'assemblée, où elle s'est manifestée, ne s'est pas étendue dans le pays" ? *L'Esprit public* 1 Mart (17 Fevr.) 1863: „il y a de l'agitation dans l'assemblée; tout autour d'elle est calme".

47. *La Patrie,* 22/10 Martie 1863.

domnitorul ar avea de gînd să cedeze tronul duceluĭ de Leuchtenberg (din casa rusască)". Negri iĭ răspunde, că „dacă principele Cuza, şi ţara ar trebui să treacă prin furcile caudine ale unuĭ principe străin, ceea ce ar fi maĭ bine de făcut, ar fi de a se lasa principiĭ la o parte şi a se alege curat un general francez, care să ne înveţe a ne apăra contra acelora ce se amestecă în trebile noastre, fără a avea dreptul". Ambasadorul maĭ adaoge apoĭ, că „guvernul săŭ fiind constituţional, Anglia nu va maĭ putea susţinea pe principele Cuza, dacă el nu merge în înţălegere cu adunarea", la care Negri iĭ răspunde, că „de şi principeluĭ i-ar părea răŭ după lipsa sprijinuluĭ Excelenţeĭ sale, nu ar căuta decît a se susţinea încă maĭ mult prin el însuş, avînd pentru aceasta ţara care e obosită de toate intrigile de răsturnare şi de ambiţiile cameref".[48] Ceea ce indispusese maĭ ales pe ambasadorul englez, era zvonul despre cedarea tronuluĭ unuĭ principe rusesc, zvon de care se preocupaŭ mult gazetele engleze ale timpuluĭ.[49]

Franţia din protivă iea poziţiunea maĭ mult pentru principele şi în contra adunăreĭ. In *Moniteur Universel de l'Empire français* apare o notă, în care se spune, că „adunarea din Bucureştĭ a primit cu 58 de voturĭ contra 6, contra proiectul de adresă prezentat de opoziţie; 50 de deputaţĭ s'aŭ abţinut

48. Papadopol-Calimah *Amintirĭ*, p. 343, confirmat prin scrisoarea luĭ *Negri* c. *Cuza* din 4 Martie 1863 relativă la convorbirea luĭ cu ambasadorul englez. *Corespondenţa* p. 168. Aluziunea luĭ Negri la un general francez se vede că aŭ deşteptat în ziare zvonul, că în România s'ar agita pentru întronarea principeluĭ Napoleon. Vezĭ l'*Esprit public* 6 Fevruar (25 Ianuar) 1863: „Nos correspondants nous assurent, qu'il se fait dans le pays roumain une propagaude fantaisiste en faveur du prince Napolèon; d'un autre côté on met, profit cette mauvaise plaisanterie, en effrayant les Roumains, par la possibilité de la candidature du duc de Leuchtenberg, forme nouvelle du protectorat russe".

49. D. e. *Times* 6 April (25 Martie) 1863:) „With the obvious of introdncing a foreing Prince, in the person of the Duke of Leuchtenberg".

de la vot, declarînd la tribună, că eĭ nu vor să iee parte la un vot care pusese în desbatere principele aĮes de ţara întreagă, drepturile, aşăzămintele, tratatele. In ochiĭ lor, această adresă conţine locurĭ care sunt în stare să pună în îndoială înţălepciunea Romînilor şi simţimîntele lor de recunoştinţă către puterile garante“.[50] Şi pe Franceji îĭ indispunea mult reînoirea cerereĭ unuĭ principe străin. Aşa marchizul de Moustier, ambasadorul francez de pe lîngă Poartă, spune luĭ Negri, că „ideea unuĭ principe străin face maĭ mult răŭ de cît bine ţăreĭ voastre“.[51]

De altfeliŭ purtarea watchcamereĭ se interpreta pretutindene, în ziarele străine, ca o tendinţă de răsturnare a domnitoruluĭ. Aşa *l'Esprit public* spune, că acest partid a ajuns a lua înainte adunarea care nu şi-ar propune, nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puţin, decît detronarea principeluĭ Cuza, ceea ce va împinge pe acest din urmă a recurge la măsura desperată a uneĭ loviturĭ de stat“.[52]

Aceste zvonurĭ de dictatură, purtate prin foile franceze încă din primele momente ale conflictuluĭ dintre domnitor şi adunare, trebuiaŭ să se întăriască din ce în ce şi să găsască până la un punt adeverirea lor în fapte.

Anume, puţin timp după închiderea adunăreĭ, domnitorul, prin intermediul luĭ Negri, face luĭ Fuad paşa o propunere în privirea dictatureĭ, el ne maĭ putînd ocîrmui cu Convenţia, şi comunică un memorand puterilor, în care susţine că nu poate administra ţara cu instituţiile actuale, cerînd drept condiţie prealabilă, dictatura pe 5 anĭ. Cabinetul de Paris trimite ambasadoruluĭ săŭ o notă, în care arată că nu poate admite lovitura de stat şi că dictatura pe 5 anĭ se

50. *Moniteur Officiel*, Bulletin 4 Mars (20 Fevr.) 1863.
51. *Negri c. Cuza*, 24 Fevruar 1863. Corespondenţa, p. 165.
52. *L'Epsrit public* din 6 Fevruar (25 Ian.) 1863.

răspinge, administrațiunea ne oferind sub nicĭ un raport vre o chezășie. Ministrul Drouin de Lhuys admitea să se facă oare care modificărĭ Convențieĭ în interesul poporațiilor romîne; dar aceasta în urma uneĭ hotărîrĭ a conferențeĭ ambasadorilor. Cabinetul francez doria însă, în chestiunea Principatelor, să se înțăleagă întăĭ cu cabinetul rusesc. Anglia, Austria și Prusia aderaŭ la principiul modificăreĭ Convențieĭ; dar răspingeaŭ dictatura, ca protivnică principiilor tratatuluĭ de Paris. Ambasadorul Englieĭ, Bulwer, propunea un tribunal de arbitri care să se compună din doĭ reprezentanțĭ aĭ poporațiilor ales prin al doile grad, de principĭ și fiiĭ principilor și de înalțĭ funcționarĭ. Acestuĭ tribunal se va înfățoșa orĭ ce contestare de drept public intern între guvern și adunare, și hotărîrile luĭ vor fi fără apel". [53]

Memorandul de care e vorba, și care nu trebue amestecat cu acel din 1861, fusese trimis de dom-

53. Aceste destăinuirĭ, asupra memoranduluĭ în chestia dictatureĭ, le dă *Memorial diplomatique*, tocmaĭ în 17 Ianuar 1864. *La France* însă pomenea de existența acestuĭ memorand, încă în numărul eĭ din 30 Martie 1863: „On assure que le prince Couza aurait adressé à la Porte, avec prière de le communiquer aux puissances, un *memorandum*, où il se fonde sur l'opposition violente qu'il a rencontrée dans l'assemblée, pour réclamer la dictature". *Mémorial diplomatique* dă decĭ greșit data aceluĭ memorandum, ca fiind 10 Maĭ 1863. Maĭ vezĭ și *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864 p. 8: „Après avoir reçu ce memorandum, le cabinet de Paris transmit à son ambassadeur à Constantinople une note, contenant l'inadmissibilité d'un coup d'Etat. La dictature pour 5 ans était également rejetée, l'administration de l'hospodar, dit la dépèche, n'offrant sous tous les rapports, aucune garantie, et la faute de cet état de choses incombant plutôt aux hommes qu'aux institutions". In o scrisoare a luĭ *Negri c. Cuza* din 5 Aug. 1863, (*Corespondența* p. 178 și 180) se spune: „ambasadorul Anglieĭ mi-a spus, în grabă, și numaĭ ca părere particulară, că ar trebui saŭ o nouă constituție saŭ dictatura; iar acel al Franțieĭ, că nu ar fi de nevoie a se apăsa mîna prea mult timp la voĭ, pentru ca țara voastră, pusă pe calea ordineĭ și a legalitățeĭ adevărate, s'ar deprinde în curînd cu ea". Se vede că zvonurile de dictatură indispusese și spiritele maĭ indiferente din țară, de oare ce Rossetti, dat în judecată pentru un proces de presă, este achitat de curtea de apel din Bucureștĭ, în 11 Septemvrie 1863. *Convențiunea* 18 Sept. 1863.

nitor luĭ Negri, cum obicĭnuia el să facă în politica externă, fără știrea miniștrilor, și cînd Neculaĭ Crețulescu în 14 Maĭ 1863 îĭ așternu planul loviturei de stat, această măsură se cernea acuma de maĭ mult timp în cugetul domnitoruluĭ. *La France*, gazeta franceză de opozițiune contra împăratuluĭ și deci dușmană și principeluĭ romîn, dă la lumină chiar proiectul de întocmire ce trebuia să se dee statuluĭ romîn, sub forma dictatorială, și cu toate că *Monitorul Oficial romîn*, prin un comunicat, desminte existența unuĭ atare act, gazetele franceze susțin cu energie ființa luĭ, spunînd, că „nu înțăleg că în Bucureștĭ să nu se știe, ceea ce se știe așa de bine în toate cancelariile Europeĭ, unde acest proiect a ajuns“.[54]

De și Franția sprijinia maĭ mult pe domnitor de cît puterile celelalte, totușĭ și ea era desiluzionată asupra așteptărilor ce le pusese în destoinicia Romănieĭ. O notă a guvernuluĭ francez către cel englez, din 15 Noemvrie 1863, spune, că: „situația în Principatele-Unite nu răspunde speranțelor ce se întemeiaŭ pe noua ordine constituită prin Convenția de Paris. Neînțălegerĭ grele aŭ izbucnit între domn și adunare, cînd unirea, și concursul tuturor ar fi fost neapărate, spre a organiza o țară, căreia Europa îĭ încredințase îngrijirea de a-șĭ pregăti ea însășĭ viitorul. De va fi trebuință de o intervenire, spre a se modifica constituția lor, guvernul imperial va fi plecat a se înțălege cu celelalte puterĭ, spre a în-

54. *La Nation*, 4 Decemvrie 1863. Proiectul publicat în numărul din 24 Noembrie 1863. *Le Pays*, 9 Decemvrie 1863, spune de asemene: „Nos propres informations. puisées à bonne source, confirment pleinement celles de *la Nation*. Le projet en question qui voudrait effacer toutes les dispositions libérales de la Convention signée à Paris en 1858 et établir une sorte d'autocratie au bénéfice de l'hospodar, ne rappelle que trop les tendances dictatoriales que, depuis un an, nous signalons dans la conduite du prince Couza“.

lesni reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscută".[55]

Ziarele franceze amintesc Romînilor că eĭ nu sunt deplinĭ stăpînĭ pe soarta lor. *La Nation* observă, că „România este în anarhie; este neapărat a se curma acea stare care amenință să deschidă o luptă sîngeroasă în desbaterea chestieĭ orientale";[56] iar *Le Temps* adaoge, că „dacă în România continuă anarhia, atuncĭ Europa, care a vrut să apere pe Turcĭ prin un bulevard, văzînd în ea Belgia Orientuluĭ, s'a înșălat, se va căuta altă combinație, alipind această Belgie către unul din statele vecine".[57]

Ca această amenințare nu era o simplă vorbă, ne o arată planurile ce se croise în această perioadă, cu cît-va timp maĭ înainte, și care poate nu eraŭ încă părăsite. Anume revoluția polonă, susținută silit de împăratul Napoleon, adusese iar pe tapet chestia reconstituireĭ aceleĭ țărĭ; ceea ce nu se putea face de cît dacă și Austria ceda Galiția. In schimb, se vorbea despre trecerea către monarhia habsburgică a Principatelor-Unite.[58] Un ziar francez bagă de samă, că „nu înțălege cum membriĭ uneĭ adunărĭ, atuncĭ cînd ziarele europene vorbesc de compensațiunĭ teritoriale, în care România ar alcătui partea de căpitenie, să se pună pe favorizat o opoziție strîmtă și sistematică, atît de păgubitoare intereselor celor maĭ inviderate ale țăreĭ".[59]

---

55. *Le Livre Jaune de l'Empire français.* O depeșă din 15 Noemvrie 1863. Aceleașĭ cuvinte și în *Exposé présenté au corp législatif*, sesiunea din 1863, reprodus de *Romînul* 25 și 26 Noemvrie 1863.

56. *La Nation* din 24 Noemvrie 1863.

57. *Le Temps*, 28 Decemvrie 1863.

58. *Le Nord*, 26 Martie 1863: „Pour dédommager l'Autriche de l'abandon de la Gallicie, on lui donerait les Principautés-Unies. Pour ces causes, on ne saurait trop recommander aux Principautés la noncorde et l'union. Agir autrement, serait manquer de patriotisme".

59. *L'International*, 7 April 1863. *Le Nord* din 8 April 1863.

Costangalia. In timp ce aceste daraverĭ turburate agitaŭ atît România cît și opinia publică europeană, se petrecuse și alte fapte cu urmărĭ însămnate asupra mersuluĭ trebilor în Principate. Anume ministerul Crețulescu urmase înainte cu răstrîngerea drepturilor călugărilor grecĭ, începute prin depunerea veniturilor mănăstirilor în casa statuluĭ. Așa el scoate limba greacă din bisericile închinate (18 Mart 1863); oprește pe avocațiĭ mănăstirilor a maĭ pleda fără asistența avocaților statuluĭ romîn (17 aprilie 1863), și așa maĭ departe, pășind tot cu maĭ mare energie pe calea secularizăreĭ, cu toată opoziția luĭ, maĭ mult de formă, la înscrierea venituluĭ averilor mănăstireștĭ între veniturile statuluĭ.[60]

Dacă însă aceste măsurĭ mergeaŭ către deslegarea chestieĭ mănăstirilor închinate într'un sens favorabil statuluĭ, altă împrejurare veni se complice mersul treburilor. Anume, în noaptea de 30 Iunie spre 1 Iulie, o trupă de 400 de Polonĭ desbarcă la Cahul, de pe o corabie sub pavilion englez, și înaintează pe teritorul romănesc. Ea mergea în Polonia în ajutorul revoluțieĭ.

In afară de violarea teritoriuluĭ romîn de o trupă armată, maĭ era și teama de a nu jigni pe Rusia, prin învoirea trecereĭ unuĭ asemene corp. Colonelul Milcovicĭ comandantul trupeĭ, dă o proclamațiune către locuitoriĭ Moldoveĭ, în care le arată că este nevoit a trece prin țara lor; căcĭ „care tribunal va osîndi pe un fiŭ, trecînd peste ogorul vecinuluĭ, pentru a-șĭ scapa mama din mîna ucigașilor“![61] Colonelul Călinescu, trimis după trupa polonă, pleacă în goana eĭ și o ajunge lîngă satul *Costangalia*, unde după o în-

60. Vezĭ amănunțimele maĭ jos, la expunerea chestieĭ mănăstirilor închinate. Cap. VIII.

61. Proclamațiunea reprodusă de *La Voix de la Roumanie*, din $^{11}/_{23}$ Iulie 1863.

trevedere cu colonelul Milcovicĭ care refuză predarea armelor, Călinescu ordonă atacul; dar din cauza superiorităţeĭ armelor Polonilor şi a uneĭ greşite comande în trupa romîna, Polonii scapă şi urmează drumul lor maĭ departe. Lupta însă făcuse jertfe pe ambele părţĭ; pe acea a Romînilor 18 morţĭ şi 35 de rîniţĭ, dintre care 3 ofiţerĭ. Oştirea romînă, luîndu-se din nou după Polonĭ, îĭ ajunge la satul Rînzeştĭ, unde eĭ sunt siliţĭ să se predee. Polonii sunt apoĭ foarte bine trataţĭ şi înapoiaţĭ peste graniţă în Turcia.[62]

Purtarea urmată de domnitor în această împrejurare îşĭ găseşte explicarea în cuvintele rostite de el însuş către căpitanul Zagrovsky care, în 1864, veni să reînoiască încercarea de învoire, a trecereĭ uneĭ trupe poloneze prin ţară. Domnitorul spune acestuia: „Am cea maĭ mare simpatie pentru cauza voastră, dar nu pot să-mĭ periclitez ţara pentru ea; dacă v'aş învoi să vă înarmaţĭ pe teritoriul meŭ, Ruşiĭ ar fi îndreptăţiţĭ a ne privi de duşmanĭ. Treceţĭ dacă puteţĭ, armele voastre prin micĭ încarcărĭ, oamenii voştriĭ prin micĭ mănunchiurĭ; dar nimic maĭ mult, nimic pe faţă".[63] Cam tot pe atuncĭ, un alt Polon, Miereslavski, fugind din patria luĭ, se refugiase în România, unde voise se ţină nişte conferenţĭ în favoarea conaţionalilor săĭ. Guvernul romănesc, pentru a

---

62. Amănunţimele din actele oficiale. *Mon. of.*, din 4, 5 şi 6 Iulie şi 19 August 1863. In acest din urmă se află scrisoarea de mulţămire a luĭ Milcovski, cînd părăseşte ţara.

63. Scrisoarea luĭ *Baligot de Beyne*, c. *E. Tissot*, consulul francez din Iaşĭ, 17 (29) Ianuarie 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). Se bănuia, că opoziţia înlesnise întrarea trupeĭ polone pe teritoriul romîn, înadins pentru a crea grentăţĭ domnitoruluĭ. Ministrul afacerilor străine de atuncĭ, depeşază luĭ Negri: „Des hommes appartenant aux partis extrêmes du pays ont été en relations avec ces étrangers". Papadopol-Calimah. *Amintirĭ*, p. 399. Faţă cu părtăşia *Romînuluĭ* (d. e. 5 Iulie 1863) pentru Polonĭ şi cu ura luĭ contra Rusieĭ, bănuiala nu pare a fi cu totul neîntemeiată.

nu atinge neutralitatea, pe care era ţinut să o respecte, îl opreşte.[64]

Măsurile luate de Alexandru Ioan I contra Polonilor, unite cu înlesnirea trecereĭ armelor către Sîrbĭ îl puseseă în prepus de plecare către Rusia, care prepus dădu chiar naştere vuetuluĭ de cedare a tronuluĭ cătră ducele de Leuchtenberg. Din aceste împrejurărĭ se va trage învinuirea domnitoruluĭ de rusofilismu care-ĭ va aduce chiar răcirea sprijinuluĭ Franţieĭ, ceva maĭ tîrziŭ. Aşa încă din Iunie 1863 *Gazeta de Colonia* spunea, că „puterile apusene nu sunt mulţămite de ţinuta principeluĭ Cuza faţă cu Rusia; căcĭ el lucrează întocmaĭ ca şi cum ar fi vasalul Rusieĭ".[65]

La 3 Decemvrie trebuie să se deschidă noua sesiune a adunăreĭ deputaţilor. Era înviderat, că dacă domnul vroia să cerce a merge tot cu ea, nu putea mănţinea ministerul ce dusese cu adunarea o luptă atît de crîncenă. A disolva aduuarea şi a face un noŭ apel la ţară, ştiea bine că era de prisos, întru cît alegătoriĭ eraŭ să trimită din noŭ în adunare aceleaşĭ persoane. Domnitorul decĭ să hotărăşte să maĭ adaogă un minister la lista cea lungă a schimbărilor îndeplinite până atuncĭ, şi în 12 Octomvrie 1863 el cheamă din noŭ pe Cogălniceanu să compună ca-

64. *Opinion nationale*, 14 Iunie 1863.

65. Vezĭ *Le Constitutionnel* din 6 Iunie 1863 şi *La France* din 11 Iunie 1863. Gazetele franceze atacă pe întrecutele pe domnitor, pentru oprirea Polonilor. *La Patrie* din 10 Iulie 1863, bună oară, recunoaşte pe de o parte „que la situation politique des Principautés-Unies leur commande la neutralité"; dar pe de alta, observă „que l'origine du peuple moldo-valaque, ses luttes et ses espérances lui font un devoír de s'associer de coeur au mouvement national polonais et à la régéuération des peuples voisins". *Les Débats* din 29 Iulie 1863 observă: „que le prince Couza n'a pas toujours deployé tant de vigilance à accomplir ses devoirs de neutre, quand il faisait passer les armes en Serbie". După o versiune dată de ziarul *Le Temps*, 5 August 1863, bandele ar fi avut de gînd să răscoale Moldova contra principeluĭ Cuza, după instigaţiile engleze. Tot aşa şi *L'Esprit public* din 12 August 1863.

binetul care fu alcătuit din persoane ce nu eraŭ în parlament, afară de primul ministru ce era deputat, şi anume: colonelul Iacovache la răsboiŭ, Lud. Steege la finanţe, Papiŭ Ilarian la justiţie, Rossetti Bălănescu la externe, D. Bolintineanu la culte şi P. Orbescu la lucrărĭ publice.[66]

Domnitorul, vroind însă să-şĭ întărească poziţia în armată şi în opinia publică, faţă cu noua convocare a parlamentuluĭ, întocmeşte o mare ceremonie militară, în care împarte steagurĭ noue oştireĭ si ţine o cuvîntare plină de foc şi de patriotismu; întreprinde apoĭ o călătorie prin ţară, publicînd în Monitor dărĭ de samă amănunţite asupra entuziasmuluĭ cu care fusese primit pretutindene.[67] Tot acestuĭ sistem de a dovedi întinsa popularitate a domnieĭ, se datoresc mulţămirile cele nenumărate sosite din toate colţurile ţăreĭ, pentru concesia drumurilor de fier şi pentru banca de scont. Lucru curios, toate mulţămirile sunt redactate în acelaş feliŭ, de unde se vede că eraŭ nişte formulare, trimise de guvern spre subsemnare prin provincii.[68]

Nu se poate tăgădui apoĭ cîte-va semne de nemulţămire cu măsurile luate de domn. *Romînul,* dat în judecată pentru apărarea cauzeĭ Polonilor, este achitat, iar unul Marin Drăghicĭ din Iaşĭ, dat în judecată pentru refuz de a plăti impozitul, este şi el achitat de curtea din Iaşĭ.[69]

---

66. *Mon. of.*, 12 Octombrie 1863.
67. *Mon. of.*, 23 Septemvrie şi 9 Octomvrie 1863.
68. Compară bună oară mulţămirea din Judeţul *Bacăuluĭ, Mon. of.*, 3 August şi acea din *Rîmnicul Sarat,* 8 August şi cu acea din *Ialomiţa,* 10 August 1863.
69. *La France,* 10 Octomvrie 1863 şi *Le Constitutionnel,* 4 Octomvrie 1863.

CAP. VIII

AL DOILE MINISTER COGĂLNICEANU. SECULARIZAREA.

(12 Octomvrie—11 Decemvrie 1863).

Venirea luĭ Cogălniceanu la minister. Sub al doilea minister al luĭ Cogălniceanu, se petrec două din faptele cele maĭ însămnate ale întregeĭ domniĭ a luĭ Alexandru Ioan I: secularizarea averilor mănăstirilor închinate şi împroprietărirea ţăranilor, fapte care, alăturea cu unirea, cu tot viforul ce însoţi a lor îndeplinire, împinseră România pe calea propăşireĭ. Bunurile dobîndite prin aceste treĭ acte însămnate aŭ rămas pentru totdeauna în viaţa poporuluĭ romîn, şi ele aŭ alcătuit temelia trainică pe care s'a putut înalţa clădirea viitoare a statuluĭ săŭ.

Puţin timp după constituirea ministeruluĭ, se deschide adunarea, în 3 Noemvrie 1863. In mesaj, domnitorul arată că, pentru a înlătura neînţălegerile dintre guvern şi adunare, a numit un noŭ minister şi a convocat-o maĭ timpuriŭ, spre a se putea vota budgetele; că echilibrul finanţelor este de mult timp zdruncinat, ceea ce ar proveni din pricina însămnateĭ datoriĭ moştenite de la guvernele trecute; nu maĭ puţin

din acea a maĭ multor creaţiunĭ făcute în aniĭ din urmă, fără să li să fi găsit şi mijloacele trebuitoare, pentru organizarea şi întreţinerea lor; că ministerul săŭ va fi însărcinat a înfăţoşa budgetele şi a arăta chipul de a restabili cumpenirea în finanţe; că în afară de această însămnată daravere, guvernul va maĭ înfăţoşa corpuluĭ legiuitor următoarele proiecte: legile rurală, militară, electorală, comunală, legea consiliilor generale, acea a instrucţieĭ publice, a garantăreĭ libertăţilor cetăţeneştĭ, a neamovibilităţeĭ magistraţilor, a admisibilităţeĭ în funcţiile publice, a unificăreĭ codicilor de legĭ, a concesieĭ de căĭ ferate, şi altele încă. Mesajul atrage deosebita luare aminte, a deputaţilor, asupra proiectuluĭ de lege rurală, a celuĭ de lege electorală şi asupra aceluĭ privitor la îmbunătăţirea stăreĭ oraşuluĭ Iaşĭ, „spre a putea răsplăti sacrificiile ce acest nobil oraş a făcut cauzeĭ naţionale". Intr'o caldă încheiere, domnitorul caută să atingă inimile deputaţilor, spunînd că pentru a ajunge scopul comun, „el ave nevoie de patriotismul tuturor. Eŭ vi-l cer în numele Romănieĭ; uitaţĭ dar luptele şi bănuelile trecute. Organizaţĭ ţara cu o oară maĭ înainte; întăriţĭ-o prin desvoltarea nouelor noastre instituţiunĭ, pe calea păceĭ şi a moderaţiuneĭ, şi atuncĭ fiţĭ fără îngrijire şi pentru existenţa noastră politică şi pentru consolidarea libertăţilor publice. Părinţiĭ meĭ şi-aŭ vărsat sîngele pentru susţinerea lor. Nu eŭ voĭ fi acela care le voĭ rîpi naţiuneĭ mele, căcĭ atuncĭ a-şĭ lipsi legeĭ familieĭ mele; aş lipsi celuĭ întâiŭ titlu care a prezidat la alegerea mea de domn".[1]

In profesia de credinţă cetită în adunare, în ziua de 5 Noemvrie, de primul ministru Cogalniceanu, el arată, că misiunea încredinţată nouluĭ minister este de a întrebuinţa toate stăruinţile, toate puterile, pen-

1. *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.

tru a pune capăt nenorocitelor conflicte, ce există între adunare şi guvern. Ministrul apasă însă cu un ton deosebit, asupra declaraţieĭ, că „ministerul luînd deplina răspundere a actelor sale, nu va învoi cu nicĭ un preţ, ca această răspundere să se suie maĭ pre sus de capetele noastre“.[2]

Această declaraţie—care avea în orĭ ce caz aerul uneĭ ameninţărĭ—nu putea fi de tot pe placul adunăreĭ. Ministerul apoĭ maĭ jîgnise simţimintele partiduluĭ drepteĭ, prin aceea, că puţine zile după intrarea luĭ în trebĭ, facuse o aspră mustrare consiliuluĭ municipal din Iaşĭ, pentru că publicase lista alegătorilor municipalĭ, după rangul lor de boierie. Ziarul drepteĭ *Convenţiunea*, critică măsura luată de minister contra consiliuluĭ din Iaşĭ, pe motivul că „titlurile de boierie, de şi nu maĭ aŭ o valoare politică, totuşĭ aŭ încă una socială“.[3]

In răspunsul la mesaj, adunarea spune că, „recunoaşterea legitimităţeĭ cererilor adunăreĭ, prin a eĭ convocare, o pusese în drept a aştepta, ca noul minister să fie luat din oamenĭ ce împărtăşiaŭ opiniile sale. Totuşĭ n'a întîmpinat nimic şi a primit ministeriul aşa cum a fost alcătuit; că însă de maĭ mult timp s'a răspîndit zgomotul, cu o persistenţă crescîndă, că regimul constituţional, este sorgintea tuturor rălelor la noĭ; că de va maĭ dăinui, România este pierdută, şi că numaĭ un guvern absolut o poate scapă“.[4]

Ministerul să opune la primirea acesteĭ adrese, făcînd chestie ministerială; propune însă să se amîie votarea adreseĭ, până ce adunarea va videa cum se ţine ministerul de făgăduinţa dată, de a lucra în con-

2. *Ibidem*, 222, 6 Noemvrie 1863.
3. *Ibidem*, 205, 16 Octomvrie 1863. *Convenţiunea*, 18 Octom. 1863. Lista alegătorilor, după titlurile lor de boierie, publicată în *Progresul* foaia publicaţiilor oficiale din Iaşĭ, 17 Septemvrie 1862.
4. *Monit. of.*, citat în nota precedentă.

formitate cu constituția. Adunarea primește această propunere.[5] In urma acesteĭ împăcărĭ așteptătoare, adunarea votează maĭ multe proiecte de legĭ, cînd de odată, fără a fi fost enumerat printre proiectele din mesaj, primul ministru aduce în ședința din 11 Decemvrie 1863, aniversara a doua a unireĭ, proiectul de lege, pentru *secularizarea averilor mănăstirilor închinate*. Este învederat, și lucrul a fost bagat în samă de contimpuranĭ, că ministeriul vroia, prin această mare lovitură, să câștige simpatiile adunăreĭ.[6] Și într'adevăr, în o așa chestiune, nimene nu putea fi protivnic.[7] Adunarea se declară în permanență și iea legea în desbatere, fără a maĭ numi o comisiune pentru cercetarea eĭ, și după maĭ puțin de o oară, în care se rostesc cele maĭ înflăcarate cuvîntărĭ, legea este votată, în redacțiunea ce i-o dăduse guvernul, cu 97 de bile din 100, în aplausele cele maĭ zgomotoase ale camereĭ și ale tribunelor. Se numește o comisiune care să mulțumească domnuluĭ, pentru marele act național, pe care a dat putință adunăreĭ a-l săvârși.

Istoricul chestiuneĭ mănăstirilor închinate. a) Până la Bibescu. Legea secularizăreĭ nu este o lege ca celelalte, introduse prin mesaj în desbaterile a-

5. N. Suțu *Mémoires* Vienne 1891 p. 391, spune că „La proposition d'ajourner les débats de la réponse au message, proposition aussi logique qu'adroite. fut adoptée, au grand déplaisir des chefs de l'opposition qui voulaient précipiter le dénouement, mettre le gouvernement dans l'impossibilité de fonctionner et éventuellement prononcer la déchéance du prince".

6. *La vérité sur la question du couvents dédiés* par un Moldave, Paris, 1863, p. 8: „Que le gouvernement, en se flattant de recoûvrir, par sa politique agressive contre les monastères dédiés, un peu de sa popularité qu'il a perdu, se trompe fort".

7. Principele Stirbeiŭ, unul din ceĭ maĭ vrajmașĭ protivnícĭ aĭ fostuluĭ guvern, recunoaște, că „acest proiect avuse prilejul a înlătura lupta dintre guvern și adunare, adăogînd însă, că pentru a face un pas înainte, trebuia unirea între aceste două corpurĭ ale Statuluĭ". Ședința din 13 Decemvrie 1863. *Monit. of.*, No. 29, 1864.

dunăreĭ. Ea curma, într'un chip îndrăzneț și prin un act de netăgăduită autoritate, o daravere seculară. Pentru a putea măsura toată a eĭ însămnatate, trebue să urmărim desfășurarea chestiuneĭ, până în momentul cînd ea fu hotărîtă prin tăierea noduluĭ.

Nu vom atinge de cît împrejurările care aŭ condus la redobîndirea averilor, ajunse în stapînirea călugărilor străinĭ, atingînd chestiunea închinăreĭ mănăstirilor pămîntene către acele din Răsărit, numaĭ întru cît va fi de nevoie, spre a înțălege măsura secularizăreĭ însușĭ.[8]

Cea întăĭ mișcare de reacțiune contra înstrăinăreĭ mănăstirilor pământene, se face sub Alexandru Iliașĭ, în Muntenia, în anul 1628, cînd domnitorul oprește a se închina mănăstirea Sneagovul cătră mănăstirea Pantocrator din Sf. Munte, „pentru că am văzut, spune documentul, cum și alțĭ domnĭ, ceĭ ce aŭ fost înaintea noastră, că maĭ toate mănăstirile de aicĭ le aŭ pierdut și le aŭ supus și le aŭ închinat de a fi metoașe celor din Sf. Munte, și pentru că în destule sunt metoașele cu cîte aŭ înzăstrat domniĭ de maĭ înainte pe Sf. Munte și alte locurĭ dintre mănăstirile Ungro-Vlahieĭ“.[9]

Mateiŭ Basarab, prin un hrisov al săŭ din 1639, reiea din mînele călugărilor grecĭ, 21 de mănăstirĭ „care le aŭ închinat aceĭ domnĭ și vlădicĭ străinĭ, pentru mită și fără voia nimăluĭ și anume: Tismana, Cozia, Argeșul, Bistrița, Govora, Dealul, Glavaciocul, Sneagovul, Cotmana, Valea, Rîncăciovul, Mislea, Bolintinul, Cîmpulung, Căldărușaniĭ, Sadova,

8. Asupra chestiuneĭ închinăreĭ vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, II, p. 414, 467; III, p. 453—457; IV, p. 15 și urm.

9. Hrisov nepublicat, din *Colecția Academieĭ romîne*, Pachet XX, No. 273. Comp. *Istoria Romînilor din Dacia traiana*, III, p. 472 și II, p. 269, și *Memoriŭ asupra manastirilor închinate*, făcut de Ministeriul de Interne, citat, p. 79—80.

Arnota, Gura-Motruluĭ, Potocul, Nucetul şi Tingarul". Domnul însă lasă „supuse şi stătătoare călugărilor străinĭ acele mănăstirĭ, măcar domneştĭ, măcar boiereştĭ, care singurĭ ctitoriĭ lor le aŭ închinat şi le aŭ supus metoaşe." Măsura luată de Mateiŭ Basarab este însamnată din maĭ multe punte de videre: maĭ întăiŭ ea dovedeşte, cum călugăriĭ Grecĭ nu se sfieaŭ a uzurpa stăpânirea asupra unor mănăstirĭ, asupra cărora nimene nu le dăduse nicĭ un drept. Apoĭ ea arată, că domnul nu făcea de cît să îndrepte un abuz introdus fără de cale, şi nu avea în cuget să prigoniască pe Grecĭ, ceea ce întăreşte şi maĭ mult părerea că mănăstirile luate înapoĭ eraŭ într'adevăr uzurpate.[10]

Paul din Alep, secretarul patriarhuluĭ Macarie, aminteşte despre o improtivire la închinarea mănăstireĭ Caluĭ către locurile sfinte, improtivire ce se întîmplă pe la 1654, pe cînd el se afla în Muntenia. Paul spune anume, că clerul grecesc din această ţară stăruia, ca şi mănăstirea Caluĭ să se alipească către patriarhia de Antiohia, precum maĭ eraŭ şi altele; dar că, afară de egumen şi de cîţĭ-va călugărĭ, nu găsirăm maĭ pe nimene care să între în viderile noastre".[11]

Aceste apucăturĭ singuratice, de pe timpul cînd ţările romîne stăteaŭ încă sub domnitorĭ naţionalĭ, nu se maĭ reîmprospătează cît timp ele fură stăpînite de Fanarioţĭ, şi trebui încetarea domnieĭ acestora, pentru ca seria istorică ce era să conducă la eliberarea

10. Hrisovul luĭ Mateiŭ Basarab în Uricarul V, p. 317. Motivele politice ce îndemnară pe Mateiŭ Basarab la această măsură, vezĭ în *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, IV, p. 8. Comp. III, p. 455.

11. *The travels of Macarius* translated from the arabic by Balfour, London 1836, II, p. 372 citat de Otmenedek (Al. Odobescu), *Etude sur le droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux* Bucarest, 1863. p. 10, note. Locul nu se află reprodus în traducerea românească a d-luĭ B. P. Hasdeu din *Arhiva istorică*.

moşiilor mănăstireştĭ din stăpînirea călugărior grecĭ, să reînvie, de astă dată pentru a ajunge la deplină izbîndă.

Inceputul acesteĭ seriĭ cade în anul 1821, cînd, după înăbuşirea revoluţieĭ greceştĭ, boieriĭ Moldoveĭ cer de la Sultanul, ca „să se milostivească, să asculte glasurile nevinovatuluĭ norod, să-ĭ hărăzască prin un vrednic de închinăciune hatişerif, pronomiile şi obiceiurile ce din vechĭ le aŭ avut care din vreme în vreme şi-aŭ pierdut maĭ de tot fiinţa lor, din întrebuinţările cele răle ale domnilor grecĭ ce aŭ fost orînduiţĭ oblăduitorĭ pămîntuluĭ". Printre cererile de îndreptare, găsim şi pe aceea, că „să se reîntoarcă moşiile mănăstirilor închinate ocîrmuireĭ pămînteştĭ, care să fie îndatorită a răspunde o sumă ca embatic către locurile sfinte".[12] Este cel întăiŭ glas scos de ţările romîne, pentru înlăturarea călugărilor grecĭ din sfintele locaşurĭ ale ţăreĭ, cel întăiŭ resunet aruncat de ideea secularizăreĭ, primul fapt însămnat al acesteĭ prea însămnate seriĭ istorice.

Ascultînd maĭ mult de interesele eĭ de cît de tînguirea boierilor, dar inspirîndu-se din ea, Poarta încuviinţază, pe lîngă restatornicirea domniilor pămîntene, şi alungarea călugărilor grecĭ din mănăstirĭ şi luarea acestora pe sama ocîrmuireĭ băştinaşe. In firmanul de rînduire a luĭ Ioniţă Sturza din 1822, Sultanul ordonă, între altele, ca „popiĭ grecĭ ce până acuma aŭ fost şăzînd pe la mănăstirile pămînteştĭ, din care se lucra felurite răle urmărĭ, toţĭ să se izgonească şi să se alunge, şi tot-odată temelia răutăţilor, şcoalele greceştĭ, să se desfiinţeze".[13]

12. Erbiceanu, *Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ*, p. 214. Altă formulare în *Uricarul* VI, p. 123. Nu-mĭ este cunoscut arzul (tînguirea) boierilor munteni. Insă în tînguirea boierilor, în frunte cu T. Balş, făcută către muhafizul Brăileĭ, se găseşte cererea reîntoarcereĭ mănăstirilor închinate. V. A. Ureche, *Documente relative la aniĭ 1820—1821*, *Memoriile Academieĭ romîne*, Seria II, Tom. X, p. 306.

13. *Uricarul* III, p. 232. Firmanul pentru Muntenia se afla la Ar-

In conformitate cu aceste dispoziţiĭ ale Porţeĭ, Sturza în Moldova şi Ghica în Muntenia, alungă de pretutindene pe călugăriĭ grecĭ, din mănăstirĭ care sunt reluate sub ocîrmuirea naţională, rînduindu-se un comitet de boierĭ în fie-care ţară, însărcinat a priveghea reîntocmirea acaretelor şi plata datoriilor acestor mănăstirĭ, înămolite şi ruinate, prin administrarea destrăbălată a călugărilor grecĭ. [14] Comitetele rînduesc pretutindene egumenĭ pămîntenĭ în locul celor străinĭ. Veniturile încep a fi atribuite la nevoĭ obşteştĭ, precum bună oară, la una din mănăstirĭ, spre întreţinerea unuĭ spital de ciumaţĭ. [15]

Dacă Rusia lăsase să se loviască ast-feliŭ în biserica grecească, pe care era ţinută s'o apere, după chiar principiile politiceĭ sale, o făcuse fiind că împăratul Alexandru, legat prin tractatul Sf.-Alianţe, fusese nevoit, cu toate tainicele sale simpatiĭ, să descuviinţeze revoluţia grecească şi deci să primiască de o camdată toate urmările înăbuşireĭ eĭ prin Turcĭ. Apoĭ Rusia avea interes a se arăta, că nu se amestecă în trebile greceştĭ, pentru a cîştiga de la Turcĭ alte foloase, precum o îndreptare de graniţĭ în Basarabia, cedarea către Rusia a maĭ multor puncte de pe litoralul Măreĭ-Negre, recunoaşterea privilegii-

---

hiva statuluĭ, citat în *Memoriile ministeruluĭ de Interne*, (maĭ sus nota 9), p. 140. In Muntenia, înainte de alungarea călugărilor, divanul ceruse, prin o anafora, să fie supuse toate mănăstirile, închinate şi neînchinate, la darea veniturilor pe 2 anĭ, pentru a preîntîmpina greaua datorie ce apasa asupra ţăreĭ, în urma eterieĭ. Anaforaua din 6 Decemvrie 1822 în *Mémoire avec pièces justificatives présenté à la commission internationale pour les couvents dédiés*, par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 66.

14. *Memoriu în cauza mănăstirilor închinate din Moldova*, reprodus în *Foiletonul Zimbruluĭ*, No. 41 şi 42 pe 1855 şi în *Uricar*, IV, p. 429.

15. Pentru rînduirea egumenilor pămîntenĭ în Muntenia, vezĭ firmanul Porţeĭ din 1826, *Uricarul* I (ediţia II), p. 165. Pentru Moldova vezĭ anaforaua şi hrisovul din acelaş an. *Ibidem*, p. 372. Asupra spitaluluĭ de ciumaţĭ, vezĭ *Insămnare a călătorieĭ mele*, Constantin Radovicĭ din Goleştĭ, Buda, 1829, p. 61.

lor Sirbilor, şi maĭ ales prefacerea stipulaţieĭ voluntare din 1802, pentru neschimbarea voivozilor romînĭ, decît la 7 anĭ, în una obligatorie, prin un tratat bilateral. Imparatul Neculaĭ care urmase luĭ Alexandru în 1825, izbuteşte a obţinea aceste cererĭ de la Poartă, prin convenţia de la Akerman din 1826.[16] In acea convenţie nu se pomeneşte de Grecĭ, prin nicĭ un cuvînt. Indată însă după încheerea eĭ, împăratul Neculaĭ care nu era aşa de strîns legat, ca tatăl săŭ, prin Sf.-Alianţă, întinde iar asupra Grecilor aripa luĭ proteguitoare, şi începutul îl face tocmaĭ, prin stăruinţele puse la Turcĭ, de a înapoi Grecilor mănăstirile din ţările romîne, ceea ce Turciĭ poroncesc domnilor prin două firmane, lămurind că eĭ aveaŭ să deie samă Grecilor de veniturile încasate în decursul anuluĭ 1827. Poarta, pentru a da o faţă acesteĭ revocărĭ silite a uneĭ măsurĭ luată de ea, pretextează că ţările romîne nu răspunsese, fie care suma de 100,000 de leĭ, ce se îndatorise a da către locurile sfinte.[17]

„Cu toată lovitura dată intereselor ţărilor prin o asemenea întoarcere a unuĭ fapt îndeplinit, domniĭ sunt nevoiţĭ a se supune trufaşilor Grecĭ ce veneaŭ acuma, furioşĭ pentru incercata lor deposedare, să se vîre încă maĭ adînc în inima mănăstirilor, din care primul vînt al reîntregireĭ vieţeĭ romaneştĭ păruse că voieşte să-ĭ desrădăcineze“.[18] Totuşĭ mănăstirile fură îndatorite a spori suma, cu care ele contribuiaŭ la întreţinerea şcoalelor, de la 5000 la 25.000 leĭ pe an.

Tot pe atuncĭ, în cel de pe urmă an de domnie al primuluĭ domn pămîntean şi în ajunul răsboiuluĭ ce se sfărşi prin pacea de Andrianopole, Gheorghe

16. Ch. Martens et Ferd. de Cussy, *Recueil manuel et pratique de traités, conventions et autres actes diplomatiques*, Leipzig 1846, III, pag. 33.
17. Firmanul în *Uricarul*, V, p. 20.
18. Comp. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 57.

Asachi aduce de la Viena un document găsit la un anticar, document emanat dela domnul Moldovei Gheorghe Stefan, urmaşul lui Vasile Lupu, şi care constata că întemeetorul şcoalei din Trei-Erarhi înzestrase această creaţiune cu trei moşii: Răchitenii, Tămăşanii şi Juganii din judeţul Romanului.[19] Epitropia şcoalelor, în care pe lîngă Asachi, mai eraŭ membri Constantin Mavrocordat, Mihai Sturza şi mitropolitul Veniamin, văzînd că şcoalele dispăruse aproape cu desăvărşire din Moldova, cele greceşti ne mai fiind deschise, iar şcoala lui Asachi şi seminarul de la Socola ne mai fiinţînd, cere de la Ioniţă Sturza, întemeindu-se pe hrisovul descoperit, ca „în mănăstirea Trei-Erarhi, anume în casa şi pe aşăzămîntul învechit al fericitului întru pomenire domnului Vasile Voivod, unde de cînd ne aducem aminte a urmat o şcoală obştească, să se statornicească în acea casă o şcoală normală şi o gimnazie, cătră care mai în urmă să se adaugă un curs de filosofie şi de pravile".[20] De oare-ce moşiile nu puteaŭ fi redobîndite pentru şcoală, decît prin un proces cu călugării greci, epitropia deschide pricina care se sfărşeşte tocmai în anul 1846, în folosul şcoalei.[21] La cel întăiŭ esamen la care sta faţă şi mitropolitul Veniamin, egumenul grec, ne respectînd superioritatea ierarhică, „întră în miezul adunărei, spre a arunca afurisenia în contra acestei închipuite uzurpări a drepturilor sale; dar zelul săŭ nechibzuit i atrase îndată o fulgerătoare apoplexie".[22]

Dacă mănăstirile fusese înapoite călugărilor greci,

---

19. *Uricarul,* III, p. 279. Hrisovul original al lui Vasile Lupu nu se mai găseşte ; a fost tăinuit de călugării greci.
20. Anaforaua în *Uricar,* III, p. 34.
21. Anaforaua din 1846. *Ibidem,* IX, p. 61. Cf. Asaki, *Chestia învăţăturei,* p. 84: „Referendarul (Asaki) s'a învestit cu plenipotenţă, spre a reclama prin canalul tribunalelor, punerea in lucrare a acestor dăinuiri".
22. Asaki, *Ibidem.*

eĭ nu se maĭ putură bucura ca până atuncĭ de liniştita lor stăpînire; căcĭ Romînilor li se deschisese ochiĭ, şi silinţele lor vor spori de acuma din an în an, spre a relua urieşele avuţiĭ din mîna acelora, pe care eĭ îĭ credeaŭ, că fără drept le deţin.

Această tendinţă se arată chiar în anaforaua divanuluĭ care referează domnuluĭ asupra restituireĭ mănăstirilor în urma interveniređ ruseştĭ. Divanul anume cere impunerea unor condiţiĭ la această restituire, anume: călugăriĭ să înfăţoşeze în scurt timp adunăreĭ obşteştĭ, hrisoavele şi documentele, spre a se urma întocmaĭ după ele; moşiile să se deie prin mezat, şi contractele să fie făcute de egumenĭ, de epitropĭ şi de boieriĭ inspectorĭ; pădurile să nu fie supuse tăiereĭ. Pe lîngă aceste, adauge anaforaua, fiind că maĭ toate zidirile sfinţite se află în cea maĭ ticăloasă stare şi fiind că mănăstirile sunt îngreuiete cu datoriĭ făcute de egumeniĭ grecĭ de maĭ înainte, să se întrebuinţeze venitul a treĭ anĭ următorĭ la repararea saŭ clădirea din noŭ a zidirilor şi la plata datoriilor; ca egumeniĭ să fie îndatoriţĭ a păzi cu sfinţenie aşăzămintele de dăruire; ca regulele monahiceştĭ să se ţină cu de a măruntul, după voinţa ctitorilor, şi pentru aceasta egumeniĭ să fie necontenit sub privigherea de aproape a epitropilor şi a boierilor inspectorĭ".[23]

In April 1828, Ruşiĭ ocupînd Principatele, rînduiesc o comisie compusă din cler şi boierĭ pămîntenĭ care să reguleze înapoierea mănăstirilor.[24]

---

23. Extras din anaforaua citată în Memoriul din Foiletonul Zimbruluĭ, reprodus şi de *Uricarul*, IV, p. 432.

24. Mănăstirile nu fură îndată înapoite. Romîniĭ făceaŭ greutăţĭ. In 1828 şi 1829 se găsesc repetate ordine p. restituire care se îndeplineşte tocmaĭ în 1830. Vezĭ treĭ acte, în *Memoriul ministeriuluĭ de externe*, Buc. 1863, p. 141. Greciĭ pretindeaŭ că eĭ fusese reintegraţĭ încă din 1828, C. Negri din contra susţine, cu maĭ mult cuvînt, că restituirea nu se îndeplinise de cît după pacea de Adrianopole. *Réponse au Mémoire de l'arhimandrite Germanos*, Oct. 1865, Constantinople, p. 44.

Comisiunea cere de la ocîrmuirea rusască îndatorirea egumenilor la primirea condiţiilor fixate prin anafora. Dar turburările vremilor fac peste putinţă îndeplinirea acesteĭ cererĭ. Egumeniĭ grecĭ reîntraţĭ în stăpînire, nu înfăţoşază documentele, nu repară clădirile, nu plătesc datoriile, şi urmează înainte cu exploatarea avuţiilor bisericeştĭ numaĭ în folosul lor personal saŭ al locaşurilor din jos.

Totuşĭ Rusia înţălese că trebuia să împace două interese ale eĭ, tot atît de marĭ: acela de a nu jigni biserica grecească şi acela de a nu-şĭ înstrăina poporaţia romînă ce intrase de la 1828 sub a eĭ directă proteguire, ba chiar sub a eĭ ocîrmuire. De aceea videm, că Regulamentele Organice din ambele ţărĭ primesc, în dispoziţiile lor, cererile de căpitenie făcute de boierĭ, prin anaforaua din 1828. Aşa Regulamentul Munteniei, la articolul 123, prevede, ca „mitropolia, episcopiile, şi toate mănăstirile închinate la cele străine, saŭ neînchinate, vor contribui la cheltuelile statuluĭ, pentru aşăzărĭ publice şi pentru facerĭ de bine, cu o a patra parte a veniturilor lor, din avuturile nemişcătoare ce vor avea. Articolul 174 lămureşte încă această dispoziţie, în înţălesul, că „primirea care se va face pe sama statuluĭ din a patra parte a veniturilor eparhiilor şi a mănăstirilor, nu desputerniceşte întru nimic dreptul nedăjniciei al proprietăţeĭ, pentru că ctitoriĭ lor, adevăraţiĭ proprietarĭ aĭ acesteĭ averĭ, nu le aŭ hărăzit la aceste eparhiĭ şi mănăstirĭ, de cît numaĭ sub introducerea condiţieĭ ajutătoare de seminariĭ, de scoale şi de alte aşăzăminte publice de bine-facere ; care va se zică, aducîndu-se la cele dintăiŭ ale lor aşăzămînturĭ, se împlineşte dorinţa ctitorilor".[25]

25. *Analele parlamentare ale Romaniei* I, 1890, p. 172. Mitropolitul şi episcopiĭ Munteniei căutase să apere poziţia mănăstirilor neînchinate, cerînd la votarea art. 67 „despre veniturile statuluĭ", unde

Regulamentul Organic al Moldovei conține dispozițiĭ întru cît-va deosebite de acele cuprinse în Regulamentul muntean. El prevede, prin articolul 416, ca „o comisiune alcătuită din patru persoane bisericeștĭ și patru boierĭ, sub președința mitropolituluĭ să înscrie averile fie-căreĭ mănăstirĭ; să regularisască a lor ocîrmuire și să adeveriască totimea veniturilor asupra cărora se va lua *o parte ce este hotărîtă* (fără a se spune cît, ca la Muntenia), pentru ținerea așăzămînturilor de facere de bine, precum: seminariĭ, scoale publice și altele. Cătră această comisiune, să va adăugi, pentru mănăstirile închinate la părțile din jos, patru părințĭ vechilĭ acelor locurĭ, cătră care aceste mănăstirĭ sunt închinate, și în privința trebuințeĭ de a se desființa fără înterzicere abuzurile acum înrădăcinate și de a se regularisi ocîrmuirea averilor acestor mănăstirĭ, comisiunea aceasta va cerceta dieturile și acturile originale atîrnătoare de deosebitele dăruirĭ, precum și scoposurile și condițiile începătoare ale dăruitorilor, și cu ajutorul Curțeĭ proteguitoare, va închega proiecturĭ de îmbunătățire spre îndeplinirea lor".[26]

Mănăstirile moldovene sunt și ele declarate prin articolul 79 ca scutite de dărĭ, adăugîndu-se și pentru ele aproape aceleașĭ cuvinte asupra condițiilor și scopuluĭ dăruitorilor. Kisseleff, ca în toate, așa și în această afacere, se arăta favoritor țărilor romîne. Prin un ordin cătră consiliu, administrativ din 11 Noemvrie 1833, el cere să se iee măsurĭ pentru

se prevede că acest sfert să intre în veniturile statuluĭ, ca întăĭ să se citească cuprinderea ctitoreștilor documenturĭ și apoĭ să se hotărască participarea de a patra parte a veniturilor". (*Ibidem*, p. 557). Pentru mănăstirile închinate care eraŭ maĭ toate îndatorite a da numaĭ prisosul de veniturĭ locurilor sfinte, cererea reprezentanților clerului muntean, constituia o apărare.

26. Această dispoziție e reprodusă în chip identic de art. 363 al Regulamentuluĭ muntean; deosebirea stă numaĭ în dispozițiile art. 123 și 174 reproduse maĭ sus.

a se impiedeca egumenii greci de a arenda moşiile cu scăzămînt şi cu condiţia de a încasa cîştiul pe trei ani înainte, cum o făceaŭ, spre a înlătura legea care-i oprea de a îngreuia mănăstirile cu datorii.[27]

Insamnată este împrejurarea ca Regulamentul Organic al ambelor ţări, făcut sub oblăduirea, cu învoirea şi chiar cu impunerea Rusieĭ, prevede, însuş în clauzulele apărătoare ale drepturilor mănăstirilor, că averile le fusese dăruite cu *condiţia de a îndeplini scopuri de bine facere şi că de aceea ele sunt aparate de alte dări, fiind că aŭ de suportat anumite sarcini*. Neîndeplinirea acesteĭ îndatoriri a dăruireĭ moşiilor către mănăstiri va fi argumentul de căpitenie, pentru luarea lor pe sama statuluĭ romîn, şi este însămnat faptul că acest argument a fost consfinţit şi primit de maĭ înainte de puterea aceea care avea cel maĭ mare interes, în apărarea comunităţilor religioase greceşti.

Kisseleff patronul Regulamentuluĭ Organic, avea toată dorinţa, ca dispoziţiile cuprinse în a luĭ legiuire să nu rămînă literă moartă. El voeşte deci să pună lucrurile la cale, prin o împăcare, şi cere patriarhilor din Constantinopole, Alexandria, Antiohia şi Sf. Munte, ca să trimită reprezentanţi care să se înţăleagă cu o comisie din ţară, compusă din secretarul de stat Barbu Ştirbeĭ şi generalul Mavros. Inţălegerea însă nu putu izbuti, din cauză că Grecii refuzaŭ orĭ ce condiţie şi se aparaŭ cu argumentul, că „mănăstirile sunt averĭ ale sfintelor locurĭ şi că numaĭ ele pot face cu acele averĭ orĭ ce vor vroi, ne avînd a da samă nimăruĭ; că nu cunosc alte îndatorirĭ, afară de acele care se ating de slujba dumnezeiască în biserica fie căreĭ mănăstirĭ".[28] Pă-

27. Ordinul în *Memoriul* luĭ C. Negri, p. 89.
28. Raportul luĭ Mavros. şi Ştirbeiŭ din 27 Maĭ 1833, în Cesar Bolliac, *Mănăstirile închinate din România* Bucureştĭ, 1862, p. 37.

rerea reprezentanților romînĭ este tot atît de originală, pe cît și de întemeietă, anume: că „întru cît sfintele locurĭ nu voiesc să se supună dispozițiilor Regulamentuluĭ Organic, apoĭ ele să iee veniturile mănăstirilor ce le sunt închinate, după pravilele și obiceĭurile celor de maĭ înaintea Regulamentuluĭ Organic și să lese, pe sama statuluĭ, prisosul folosurilor ce aŭ izvorît pentru proprietățĭ din nouele întocmirĭ".[29] Și deosebirea era însămnată; de la 605 miĭ de leĭ, se urcase venitul moșiilor mănăstirilor închinate din Muntenia, de odată la 1,400,000 de leĭ.[30]

Cu toate aceste puternice întimpinărĭ, curtea rusască învoiește patriarhilor ca, în vederea reîntocmireĭ mănăstirilor, să fie scutițĭ pe 10 anĭ, de întreținerea așăzămintelor de bine facere și decĭ de orĭ ce ajutor cătră statul romîn, ceea ce lasă chestiunea mănăstirilor închinate, în pace aproape deplină până în 1843.[31]

Pe timpul luĭ Alexandru Ghica nu se face maĭ nicĭ un demers în afacerea mănăstirilor închinate, de și domnul a fost îmboldit spre aceasta, de maĭ multe orĭ de cătră obșteasca adunare. Așa prin ofisele eĭ din 3 Iulie 1837, 11 Iunie 1838, și 21 Dechemvrie 1839. In unul din ele, acel din 1838, adunarea arată, că „nu a rămas multă vreme a se împlini 10 anĭ de la înființarea Regulamentuluĭ (aceĭ 10 anĭ de scutire), cînd pot chiriarhiĭ mănăstirilor să socotească ca un drept, lăsarea în nelucrare

29. *Ibidem*, p. 40. Kisseleff văzînd că această comisie n'a eșit la nimic, rînduiește o a doua, maĭ mare, în care intră și consiliul de miniștri; dar nicĭ această comisie nu iesă la nicĭ un capăt. Și ea repetă argumentul celeĭ d'întâĭ. Vezĭ jurnalul din 7 Iunie 1833. *Ibidem*, p. 57.

30. *Raportul comisiuneĭ ecleziastice*, din 22 Fèvruarie 1834, *Ibidem*, p. 69.

31. *Memoar de prințul N.*, publicat în *Foĭletonul Zimbruluĭ*, reprodus de *Uricarul*, IV, p. 434.

a drepturilor vechĭ şi legiuite".[32] In urma acestor repetate deşteptărĭ, Alexandru Ghica trimite consulului rusesc, baronul de Ruckmann, o notă, în care arată, că „delegaţiĭ sfintelor locaşurĭ, neputîndu-se nicĭ odată înţalege cu comisiea numită de guvern, purtarea trebilor averilor ce aparţin mănăstirilor închinate rămîne încă în prada tuturor abuzurilor care aŭ predomnit în aceasta parte a administraţieĭ, şi casele publice şi de bine facere sunt astăzĭ lipsite de un ajutor, de care se bucurase în tot deauna. In anul 1836, aceste case aveaŭ de luat 430,873 de leĭ, sumă ce să află în buget în sarcina vistierieĭ, şi aceste rămăşiţĭ de atuncĭ s'aŭ tot îngrămădit". In o altă notă către Butenieff, Alexandru Ghica este încă maĭ limpede. El spune, că „egumeniĭ grecĭ, din depozitarĭ contabilĭ, s'aŭ rîdicat în proprietarĭ desăvîrşiţĭ, astfeliŭ în cît căutarea averilor mănăstireştĭ rămîne tradată bunuluĭ lor plac şi lăcomieĭ lor. De cînd li s'a admis terminul de 10 anĭ, pentru reîntocmirea mănăstirilor, eĭ refuză nu numaĭ de a se supune îndatoririlor ce le sunt impuse prin Regulamentul Organic, dar chiar de a indeplini pe cele vechĭ conţinute în hrisoavele lor de intemeiere. Eĭ merg chiar maĭ departe, refuzînd intervenirea legiuită a ocîrmuireĭ în purtarea trebilor averilor mănăstireştĭ, şi i tăgăduesc chiar dreptul de supraveghere care i este de atribuit prin arătările cele maĭ formale".[33] Ghica să hotărise a face acest pas, maĭ mult pentru a se acoperi faţă cu adunarea, de oare ce tocmaĭ pe atuncĭ începuse desbinarea între el şi reprezentarea ţăreĭ.[34] Observaţiile luĭ Ghica rămîn însă

32. Bolliac, *Mănăstirile închinate*, p. 76. Oficiile la p. 72, 75 şi 77.
33. Note du prince Ghica au baron de Ruckmann du 19 Juillet 1838 şi Note du même à M. Boutenieff du 15 Novembre 1839, in *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 94—96.
34. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 142.

ne bagate în samă; ba călugăriĭ grecĭ fac un pas însămnat în încălcarea drepturilor țăreĭ, instituind o epitropie a locașilor sfinte care să subtragă cu totul pe egumeniĭ grecĭ de la jurisdicția bisericească a țăreĭ.[35]

b) **De la Bibescu până la Vodă Cuza.** In anul 1843, implinindu-se ceĭ zece anĭ de scutire, principele Gheorghe Bibescu deschide focul, prin o scrisoare către ministrul rusesc, comitele de Nesselrode, din 20 Maĭ 1843, în care spune, că „în chestiunea locurilor sfinte e vorba de a 5-a parte a moșiilor țăreĭ, cele maĭ frumoase și maĭ mănoase, de care comunitățile greceștĭ caută să o desmoșteniască în folosul lor. Nu știm adauge principele, ceea ce vor deveni din întîmplare într'o zi aceste comunitățĭ. Cît despre legăturile ce unesc acest principat cu împărăția Rusieĭ, e maĭ mult de cît sigur, că timpul nu va face de cît să le răstrîngă, și s'ar putea întîmpla să se nască odată părerĭ de rău, pentru prea marea bună voință ce s'a arătat în această împrejurare către locurile sfinte“.[36] In un memoriŭ, adaus de Bibescu pe lîngă scrisoare, el întărește argumentul comisiuneĭ din 1833, că „acum după întroducerea Regulamentuluĭ Organic, ale căruia dispozițiĭ privitoare pe mănăstirĭ, călugăriĭ grecĭ nu voiesc să le recunoască, veniturile averilor lor s'aŭ împătrit, și că decĭ fără nicĭ un cuvînt, eĭ vraŭ să beneficieze de roadele uneĭ stărĭ de lucrurĭ, pe care nu voesc să o primiască“.[37]

---

35. Instrucțiile luĭ G. Bibescu către Aristarchi-Beĭ, *Domnia luĭ Bibescu, Corespondență și documente* 1843—1856 de principele G. Bibescu, Bucureștĭ, I, 1893, p. 132.
36. *Ibidem*, p. 88.
37. *Ibidem*, p. 89.

Cabinetul rusesc răspunde prin un alt memoriu în care el cearcă a împăca pretenţiile protivnice. Acest memoriu însă, în totul favorabil călugărilor, recunoaşte, că proprietăţile din Ţara Romănească sunt ale lor şi le dă dreptul de a trimite, în fie-care principat, cîte un exarh care să aibă suprema autoritate asupra mănăstirilor închinate.[38]

Bibescu răspunde acestuĭ memoriu, prin nişte observaţiĭ trimise comiteluĭ de Nesselrode, în 20 Septemvrie 1843, în care el arată, că „dacă s'ar tolera trimiterea de exarhĭ supraveghetorĭ grecĭ, s'ar ştirbi autoritatea domnuluĭ şi a mitropolituluĭ, spre marea daună a ordineĭ legale şi s'ar introduce un stat grecesc în statul romănesc“. Principele, amărît de pretenţiile Grecilor şi de sprijinul pe care îl găseaŭ la Petersburg, sfîrşeşte memoriul seŭ cu cuvintele, că „chinoviile greceştĭ ar trebui să simtă, cît este de desgustător pentru ele şi pentru sfînta noastră religiune, ca mănăstirile consacrate la început pietăţeĭ şi bine-facereĭ, să nu maĭ fie de cît un obiect de precupeţie scandaloasă şi să înfăţoşeze numaĭ nişte triste singurătăţĭ, unde abia se maĭ găseşte cîte un servitor care să celebreze oficiul divin!“[39]

Greciĭ formulează pretenţiile lor care se prevideaŭ încă din memoriul rusesc, în chipul următor: 1) că eĭ consimt la arendarea prin licitaţie a moşiilor, însă numaĭ sub supravegherea consulilor ruseştĭ şi fără vre-un amestec al autorităţilor ţăreĭ; 2) se îndatoresc a săvărşi reparaţiile până cel mult în terminul de 10 anĭ (altul decît acel ce se sfîrşise în 1843), sub controlul consulatuluĭ rusesc şi iarăşĭ fără supravegherea autorităţilor pămîntene; 3) oferiaŭ a da pe fie-care an 1,000,000 de leĭ statuluĭ romîn, cu con-

38. *Memoriul rusesc, Ibid.*, p. 93.
39. *Al doile memoriu* al luĭ Bibescu. *Ibid.*, p. 101—107.

diţie de a fi liberaţĭ de orĭ-ce alte îndatorirĭ întru intreţinerea stabilimentelor de bine-facere.[40] Greciĭ se credeaŭ, şi eraŭ până la un punt, ghibacĭ în propunerile lor: măguliaŭ pe Ruşĭ şi înlocuiaŭ un control serios al uneĭ părţĭ interesate, cu unul de forma al unuĭ al treilea care nu avea nicĭ un interes la efectuarea luĭ.

Principele Bibescu răspunde acestor pretenţiĭ, prin un noŭ memoriŭ din Aprilie 1844, în care, după ce revine asupra principiuluĭ susţinut în intimpinările luĭ de maĭ înainte, consimte a jărtfi chestia bănească şi a se mulţumi cu a patra parte din veniturile moşiilor, iar celelalte treĭ părţĭ să fie puse la dispoziţia sfintelor locurĭ, rămînînd ca ministeriul rusesc să reguleze întrebuinţarea lor, după cum va socoti de cuviinţă. „Până acuma, urmează principele, veniturile să urcă la 3,000,000 de leĭ, din care locurile sfinte, profită numaĭ de a patra parte, iar restul se rătăceşte de la destinaţia luĭ, prin tot feliul de mijloace. Adjudecaţia publică va urca veniturile la 5,000,000. Scoţînd a patra parte vor rămînea 3,750,000 de leĭ, de care se vor folosi sfintele locurĭ, fără a se maĭ absorbi sume însămnate în profitul personal şi imoral a o mulţime de indivizĭ lacomĭ, precum se urmează până azĭ".[41]

Dacă însă Bibescu părăsia chestia bănească, el urmeaza înainte a susţinea drepturile ţăreĭ. Prin un alt memoriŭ, din 24 Decemvrie 1844, el cere, ca „să fie comunicate guvernuluĭ, condiţiile arendăreĭ, spre a le uniformiza pentru toate mănăstirile şi a pune un capăt jafurilor neruşinate ale arendaşilor

40. Depeşa luĭ *Nesselrode* către *Daschkoff* consul general al Rusieĭ la Bucureştĭ, 28 Decemvrie 1843, *Ibid.*, p. 113. Comp. un lung memoriŭ al călugărilor către curtea rusască din 3 Octomvrie 1843 în Bolliac, *Mănăstirile din România*, p. 173.

41. *Domnia luĭ Bibescu* (citată în nota 35) p. 120.

ce vin, sub falşul nume de egumenĭ, şi despoae fără teamă şi fără mustrare de cuget, mănăstirile precum şi pe ţăranĭ, locuitoriĭ lor care cu toate aceste nu le sunt robĭ. Despre scopurile călugărilor, ele se pot videa din protestul rîdicat de eĭ contra două măsurĭ luate de ocîrmuirea Moldoveĭ: emanciparea Ţiganilor şi apărarea padurilor, măsurĭ care făceaŭ onoare civilizaţieĭ, dar pe care călugăriĭ, orbiţĭ de interesul lor personal, nu puteaŭ să le priceapă. Principele adauge, că în sufletul şi conştiinţa luĭ, consideră cauza Principatelor ca foarte dreaptă; că dorinţa secretă a inimeĭ luĭ, care ar scuti şi pe cabinetul imperial de încurcăturĭ, ar fi de a se determina sfintele locurĭ, să renunţe la orĭ-ce pretenţiĭ, dîndu-li-se odată pentru tot-deauna o sumă de cîte-va milioane. Dar spre a se ajunge aicĭ, ar trebui ca sfintele locurĭ să piardă maĭ întăiŭ orĭ-ce iluziune, că s'ar putea vre-o dată realiza scopurile lor, adecă să nu maĭ poată nădăjdui în protecţia împărătească".[42] Maĭ adauge principele, într'un alt raport, că „dacă ar fi să se limpezască numaĭ chestia bănească, s'ar putea ajunge la înţălegere; dar călugăriĭ grecĭ aŭ rîdicat pretenţiĭ noue. Voiesc să înfiinţeze un guvern ecleziastic neatîrnat de guvernul romîn; să despartă pămîntul şi pe ţăraniĭ romînĭ în două părţĭ, una atîrnată de guvern, ceealaltă de noua autoritate clericală, stare de lucrurĭ care va aduce neaparat miĭ de conflicte şi miĭ de complicaţiĭ nedescurcabile".[43]

Observăm că prin aceste acte, principele Bibescu formulează, pentru prima oară, ideea secularizăreĭ, adecă a înlăturăreĭ desăvîrşite a călugărilor grecĭ, în schimb pentru o sumă bănească, idee la care trebuia la sfîrşit să ajungă deslegarea acesteĭ încurcate chestiunĭ.

42. *Ibidem*, p. 122—126.
43. Scrisoarea luĭ *Bibescu* către *Nesselrode*, 13 Iulie 1844. *Ibid.*, p. 127

Ceea ce aduce însă pe călugărî la desperare contra luî Bibescu, este faptul că domnul, voind să impună arendaşilor (egumenilor) grecî, în contractele de arendare, oare care dispoziţiî ocrotitoare pentru ţăranî, iar egumeniî refuzînd acele condiţiî într'un mod sumeţ, principele dă pe doî din eî afară din ţară, [44] act de autoritate ce, pe de o parte, arăta că poporul romîn avea conştiinţa drepturilor sale; pe de alta însă, avu de efect a încorda şi maî mult relaţiile între locurile sfinte şi ţările romîne.

Bibescu, în acelaş timp, maî face şi alte acte autoritare faţă cu călugăriî grecî. Aşa el opreşte pe toţî egumeniî tuturor mănăstirilor, atît pămîntene cît şi închinate, a maî da locurî cu embatic, fără ştirea ocîrmuireî. In 1845 el iea o măsură maî radicală: desfiinţază epitropia sfîntuluî mormînt, „înţălegînd că acea epitropie ce voieşte să-şî însuşască drepturî împrotivitoare atît pravililor vechî cît şi drepturilor oblăduireî, este una din acele abuzive înoirî care saŭ întrodus în ocîrmuirea mănăstirilor închinate în aceştî din urmă anî". In 1847, Bibescu propune, şi adunarea încuviinţază în unanimitate, legea pentru desrobirea Ţiganilor mitropolieî, episcopiilor şi tuturor mănăstirilor şi metoacelor de obştie, întinzînd bine înţăles măsura şi asupra mănăstirilor închinate, cu toate protestările ridicate de călugărî, cînd cu desrobirea din Moldova. [45]

Desbaterile cu curtea proteguitoare nu împiedecaŭ deci pe autorităţile ţărilor romîne, să facă să simtă călugăriî grecî, că nu eî eraŭ stăpînî în ţară. Aşa se va urma necontenit până la sfîrşitul aceste chesti-

44. Instrucţiile luî *Bibescu* către *Aristarhi-beĭ* 1845. *Ibid.*, p. 133. Decretul de expulsare din 2 Fevruarie 1845. *Ibid.*, II, p. 158.

45. Legea pentru embaticurî 15 Maî 1843. *Ibidem*, II, p. 114; desfiinţarea epitropieî. *Ibidem*, II, p. 157; desrobirea Ţiganilor, 11 Fevruarie 1847, *Ibidem*, II, p. 293.

unĭ. Se va discuta mult; dar se va făptui şi maĭ mult, şi maĭ ales maĭ temeinic şi se va cîştiga tărîm, pas cu pas, până la a eĭ desăvîrşită deslegare, tot în protiva vointei, cel puţin formale, a puterilor, ca şi în chestia unireĭ. *Audaces fortuna juvat* a fost lozinca poporuluĭ romîn; însă îndrăzneală cu chibzuinţă.

In 1847, adunarea încurajată prin măsurile luate până atuncĭ, trimite domnuluĭ un raport în care, arătînd trista stare, în care se află mănăstirile închinate, cere, ca „prisosul veniturilor ce aŭ izvorit la toate proprietăţile, precum şi la ale mănăstirilor, din dispoziţiile Regulamentuluĭ Organic, cu desvoltarea comerciuluĭ şi întocmirea orînduelilor proprietăreştĭ, să se adune pe sama caseĭ centrale, ne fiind cu drept a se lăsa în răua întrebuinţare acelor ce le cîrmuesc astăzĭ". Domnul neîndrăznind să mearga atît de departe, răspunde, că „precum a stăruit până acuma, aşa va face şi de acolo înainte, aşteptînd cu toată încrederea ce urmează să avem întru dreptatea uneĭ înalte chibzuirĭ".[46]

Nicĭ ocîrmuirea Moldoveĭ nu stătuse în nelucrare. In 1843 i se comunică de către guvernul rusesc, că el a oferit sprijinul săŭ locurilor sfinte, cu următoarele condiţiĭ: 1) să consimtă la arendarea moşiilor prin mezat de la 1852 înainte; 2) până atuncĭ să isprăviască reparaţiile, dîndu-li-se un noŭ termen de 10 anĭ, în care rastimp să fie scutite de orĭ-ce contribuţie către ţară;[47] 3) să deie 2,000,000 de leĭ rubvenţie pe an aşazămintelor de bine-facere. Curtea susască găseşte, că aceasta este ultima concesie ce se poate face locurilor sfinte. Dacă ele nu ar primi propunerile până la Noemvrie 1843, i va părea răŭ,

46. Raportul adunăreĭ şi răspunsul domnitoruluĭ. *Ibidem.*
47. Memoriul de la Buyuk-Dere 1843, în *Mémoire sur les couvents roumains,* Bucarest, 1863, p. 139. Cf. Bolliac l. c., p. 227.

că nu va putea maĭ mult să împiedice pe gospodar a aplica măsurile Regulamentuluĭ Organic.

Mihaĭ Sturza stăruește tocmaĭ în aplicarea acelor dispozițiĭ, cu atît maĭ mult că Greciĭ, neprimind propunerea rusască până la terminul fixat, el avea tot dreptul să ceară aplicarea sancțiuneĭ. Și Sturza arată, ca și autoritățile din Muntenia, că „de și Regulamentul dispune sa se dee o parte din veniturile moșiilor mănăstirilor închinate așazămintelor de bine-facere, călugăriĭ Greciĭ, cu toate că se folosesc de toate sporirile provenite din îmbunătățirea stăreĭ țăreĭ, prin aplicarea Regulamentuluĭ, nu s'aŭ supus la sarcinile ce-ĭ privea. Această stare de lucrurĭ lovia cu atît maĭ mult în cugetul public, cu cît în 1844 se secularizase averile episcopiilor și mănăstirilor pămîntene, lăsîndu-le o parte din veniturĭ, iar prisosul se vărsa în casa statuluĭ, pe cînd mănăstirile închinate s'ar afla în aceiașĭ stare de destrăbălare ca și maĭ înainte. Testamentele de dăinuire nu s'aŭ înfățoșat; subvenția legală tot nu s'a plătit; starea materială a mănăstirilor a ajuns îndestul de ticăloasă; imposesuirile de moșiĭ se urmaŭ tot prin contracte private; cea maĭ mare parte din egumenĭ sosiaŭ în Moldova, aducătorĭ de contracte de imposesuire care cuprindeaŭ cesia cătră eĭ a tuturor proprietăților, pe care apoĭ le subimposesuiaŭ în folosul lor. Ținînd numaĭ la folosul bănesc, egumeniĭ lăsaŭ în părăsire interesele spirituale; pădurile eraŭ pustiete; zidirile cădeaŭ în ruină; avuțiile se îndosiaŭ la moartea egumenilor; iar mănăstirile se alegeaŭ numaĭ cu datoriĭ".

In 1844 Sturza emancipează pe Țiganiĭ mănăstirești, cuprinzînd în măsura luĭ și mănăstirile închinate. El maĭ oprește tăierea abuzivă a pădurilor mănăstireștĭ, fără deosebire. In 1845 departamentul averilor biserieceștĭ cere, prin o anafora întărită de domn, ca egumeniĭ mănăstirilor închinate să fie îm-

puternicițĭ în a lor însușire cu cărțĭ domneștĭ, slobozite prin departamentul averilor bisericeștĭ.[48]

In 1847 domnul impune mănăstirilor inchinate o dare de 10,000 de galbenĭ, pentru apărarea de holeră. In 1848 se hotărește o măsură provizorie în Constantinopole, anume ca să se înceapă sistemul mezatuluĭ de la 1852 înainte, prin concursul autorităților locale, și să se dee ambelor țărĭ romîne cîte o subvenție de 30,000 de galbenĭ. Sturza protestează contra acesteĭ hotărîrĭ, spunînd că garanția mezaturilor, desbinată de principiul părțeĭ proporționale, ar jigni interesele țăreĭ, întru cît prin mezat era să se urce necontenit venitul averilor, pe cînd subvenția era să rămîie statornicită tot la 30,000 de galbenĭ.[49]

Revoluția din 1848, rodul izbucnireĭ simțimîntuluĭ național, nu putu să nu atingă și chestiunea mănăstirilor inchinate. Atît *Proclamația de la Islaz* a luĭ Heliade Rădulescu cît și *Dorințele partideĭ naționale din Moldova* ale luĭ Mihail Cogălniceanu, conțin între altele, în programul lor, și secularizarea averilor mănăstireștĭ. Tot pe atuncĭ Costache Negri, în un banchet dat la Paris de emigrațĭ și studențĭ, în ziua de 27 Decemvrie 1848, vorbind într'un toast de mănăstirile închinate, exclamă: „dar bun este D-zeul părinților noștri! Veni-va odată ziua dreptățeĭ, unde fie care va rămînea cu ale sale“.[50] Nu știea Costache Negri, cînd rostia această dorință, că

48. *Manualul administrativ*, II, p. 300.

49. Toate aceste știrĭ asupra acțiuneĭ din Moldova sunt luate din *Foiletonul Zimbruluĭ* reprodus de *Uricarul*, IV, p. 440—443.

50. I. Heliade, *Mémoire sur le Régénération roumaine* Paris 1851 p. 68; M. Cogălniceanu *Dorințele partideĭ naționale din Moldova* Ian. 1848, Puntul 28; *Foaea societățeĭ pentru literatura și cultura romîna în Bucovina*, V, 1868, p. 144. Comp. Al. Papadopol Calimah, *Amintirĭ* (Manuscris în Academia romînă), p. 363.

el tocmaĭ era menit a pune maĭ ales umarul, întru mîntuirea poporuluĭ romîn de asuprirea călugărilor grecĭ.

După încetarea tulburărilor războinice, sub domnia luĭ Barbu Știrbeiŭ și Grigorie Ghica, împlinindu-se din noŭ terminul de 10 anĭ, încuviințat de a doua oară călugărilor grecĭ, pentru aplicarea sistemuluĭ licitațieĭ și săvîrșirea reîntocmireĭ mănăstirilor, moșiile lor se arendează pentru întăia oară prin mezat public, în 1851 urcîndu-se în chip însămnat veniturile lor. Așa în Moldova se ridică venitul total, de la 90,000 la 173,000 de galbenĭ adecă aproape la îndoit,[51] și tot așa și în Muntenia.

In urma acesteĭ urcărĭ, până la un punt neașteptată de însușĭ curtea rusască și adusă prin o măsură cerută cu atîta stăruință de țările romîne, cabinetul de Petersburg găsește de cuviință, de și tot sub o formă blîndă, de a stărui maĭ cu energie, ca locurile sfinte să primiască condițiile următoare care răspundeaŭ numaĭ în parte acelor cerute de ocîrmuirile romîne, anume: 1) arendarea moșiilor prin mezat; 2) reținerea unuĭ sfert în folosul așăzămintelor de bine facere și 3) alcătuirea uneĭ comisiunĭ însărcinate cu cercetarea tuturor neînțălegerilor dintre autoritățile romîne și locurile sfinte. Nota rusască atrage luarea aminte a călugărilor, asupra sporuluĭ însămnat de veniturĭ izvorit din aplicarea Regulamentuluĭ Organic, și cere ca eĭ să se supună și îndatoririlor impuse de acea legiuire—tot argumentul comisiuneĭ din 1833. Călugăriĭ grecĭ se temeaŭ maĭ ales de arendarea, sub privigherea autorităților pămînteștĭ, văzînd în aceasta măsura o știrbire a

51. *Foiletonul Zimbruluĭ* citat. *Uricarul*, IV, p. 443.

dreptuluĭ lor de proprietate.[52] Şi eĭ s'ar fi supus condiţieĭ băneştĭ; dar voiaŭ să-şĭ păstreze *dreptul*, şi tocmaĭ acest drept de proprietate suprem şi necontrolabil îl tăgăduise de la început ţările romîne. In jurul chestieĭ de drept se învîrteaŭ decĭ desbaterile şi lupta.

Ştirbeiŭ şi Ghica urmează maĭ departe a sprijini interesele româneştĭ în afacerea mănăstirilor închinate, cu toate greutăţile prin care trec ţările lor. Aşa Ştirbeiŭ cere de la Poartă, atît direct prin o scrisoare către vizir, cît şi prin instrucţiunĭ către Aristarhi-beĭ, agentul grec al ţărilor romîne la Constantinopole, ca să se învoiască luarea celeĭ a patra parte din veniturile mănăstirilor închinate, starea desperată a finanţelor ţăreĭ cerînd numaĭ decît această împărtăşire a mănăstirilor închinate la greutăţile eĭ, cu atît maĭ mult că, de la 1828, mănăstirile închinate aŭ fost ca şi scutite de contribuţia ce o dădeaŭ maĭ înainte, cu toate că în urma reorganizăreĭ ţăreĭ, veniturile lor se înzecise; dar călugăriĭ trăgănînd necontenit tratările de punere la cale şi obţinînd termine de prelungire a îndatorireĭ de a contribui, se subtrăsese, prin această manoperă, de la orĭ ce feliŭ de îndatorire. Lucrul era cu atît maĭ nedrept, cu cît Regulamentul Organic prevedea contribuirea lor cu o a patra parte din veniturĭ, şi dacă mănăstirile refuzaŭ a se supune acesteĭ dispoziţiĭ, era şi drept ca ele nicĭ să se folosască de sporul însămnat de veniturĭ ce isvorise pentru averile mănăstireştĭ din aplicarea Regulamentuluĭ Organic. Principele impunea luĭ Aristarhi, să nu primească cu nicĭ un preţ vre o sumă fixă de despăgubire, ci să mănţină cu tarie principiul proporţionalităţeĭ contribuţieĭ cu cifra

52. Copie d'une instruction du ministère impérial à M. Ozerow, 23 Mai 1862 in *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 145.

veniturilor. Principile dă termin de două lunĭ, de la August 1855, pentru îndeplinirea de bună voe, a acesteĭ obligaţiĭ, ameninţînd la din contra cu execuţia. Totu-şĭ execuţia nu se face, şi mănăstirile rămîn tot în starea de maĭ înainte, îmbuibate de bunurĭ şi nesupuse la nicĭ o îndatorire.[53]

In Moldova, Grigorie Ghica, cu prilejul arendăreĭ prin mezat a moşiilor şi al sporuluĭ însămnat de veniturĭ, observă, prin un memoriŭ adresat Porţeĭ, că „de şi adjudecarea a îndoit venitul mănăstirilor, partea fisculuĭ a rămas tot ca în vechime, precum şi starea personaluluĭ şi cea materială a bisericilor. Din toate foloasele ce a produs adjudecarea, rămîne numaĭ creşterea veniturilor în favoarea comunităţilor". Ghica cere decĭ, să se fixeze următoarele condiţiĭ locurilor sfinte: 1) egumeniĭ să se aleagă de către delegaţiĭ sfintelor locurĭ, în unire cu mitropolitul ţăreĭ şi cu capul departamentuluĭ bisericesc; 2) proprietăţile mănăstirilor se vor arenda prin licitaţie publică, de către guvernul local, în prezenţa delegaţilor locurilor sfinte; 3) o a patra parte din veniturile mănăstirilor se va lua de fiscul local pentru aşăzămintele de folos obştesc; altă a patra parte va sluji la plata servitorilor bisericeştĭ; iar jumătatea ce rămînea va fi în folosul comunităţilor.[54] Ghica trimite în Constantinopole pe Costache Negri şi pe Dimitrie Rallet, ca să sprijine şi oral drepturile Moldoveĭ.

---

53. Vezĭ o serie de acte de la 13 Iunie 1853 până la 14 Sept. 1856 în *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 97—105. Tot Ştirbeiŭ protestează în 1851 contra titluluĭ de proprietarĭ ce-l ieŭ călugăriĭ, arătînd că eĭ nu pot nicĭ vinde nicĭ ipoteca imobilele, şi că prin urmare nu sunt proprietarĭ. Scrisoarea luĭ Ştirbeiŭ din $^{13}/_{25}$ Decemvrie 1851 în *Romînul* 23 Martie 1862. La acest argument, Greciĭ răspund, că nicĭ minoriĭ, nicĭ femeile măritate, nu pot vinde nicĭ ipoteca, fără ca să li se conteste proprietatea.

54. Un memoriŭ anonim de pe timpul luĭ Ghica în Bolliac l. c., p. 237.

In divanurile ad-hoc, chestia mănăstirilor închinate iea următorul demers. Prin firmanul hotarîtor al feliuluĭ alegereĭ membrilor acelor adunărĭ, se dispunea între altele, ca egumenii mănăstirilor închinate să trimită şi eĭ doĭ deputaţĭ. Aceste mănăstirĭ refuză însă împărtăşirea lor la lucrările divanurilor, din pricină, că nu voiaŭ, prin prezenţa lor, să consfinţască nişte măsurĭ protivnice patronilor lor.[55] Dacă însă egumeniĭ se temeaŭ să iee parte la desbaterile unor adunărĭ, pe care le ştiaŭ protivnice pretenţiilor lor, aceste adunărĭ, însăşĭ, adică numaĭ divanul Moldoveĭ, de oare ce acel din Muntenia nu se ocupă de cît de cele patru punte,[56] nu se sfiiră de loc a rosti încă odată, cu autoritatea lor de reprezentante ale voinţeĭ întregeĭ ţărĭ, socotinţa lor în afacerea mănăstirilor închinate. Chestiunea vine pe tapet, cu prilejul propunerilor cleruluĭ care, la puntul 7, prevedeaŭ: ca „fondul clerical atît al episcopiilor, al mănăstirilor *fără deosebire* şi al schiturilor, cît şi al bisericilor de mir, să formeze o singură casă, supusă la controlul sinoduluĭ ca proprietar al bisericeĭ".[57] Asupra acesteĭ propunerĭ, Cogălniceanu luînd cuvîntul arată maĭ lămurit, în cotro tindea rostirea cam acoperită a cleruluĭ. El spune, că „nu ne am împlini misia, dacă n'am zice că deslegarea aceste chestiĭ care odată trebue să se facă, este numaĭ de competenţa noastră. Cu toate strigătele, cu toate intrigele egumenilor grecĭ, cu toate înrîuririle străine, noĭ nicĭ odată nu vom suferi ca o hotarîre străină să ne exproprieze de a cincea parte din pă-

55. Răspunsul mănăstirilor închinate către mitropolit, din 28 Martie 1857 sub No. 231 citat de raportul comisieĭ de verificare a mandatelor din divanul ad-hoc al Moldoveĭ. Şedinţa din 3 Octomvrie. *Buletinul şedinţelor adunăreĭ ad-hoc a Moldoveĭ*, Ian. 1858, No. 2 din 7 Oct. 1857.
56. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 612.
57. *Buletinul şedinţelor div. ad-hoc* No. 23 supl. I din 23 Decemv.

mîntul nostru. Această chestie nu poate şi nu trebue a fi hotărîtă, de cît de viitorul guvernămînt, în deplina sa neatîrnare ca o chestie de naţionalitate şi de autonomie. Pămîntul pe care egumenii greci îl reclamă ca proprietate a naţiei greceşti este pămînt romînesc, pămînt stropit cu sîngele strămoşilor noştri".[58] Propunerea lui Cogălniceanu este primită de Divan în unanimitate.[59]

Dorinţele Divanului ad-hoc fiind transmise comisiunei din Bucureşti, aceasta se împarte în două tabere: de o parte, Austria, Franţia, Anglia, Prusia, şi Sardinia; de alta Rusia şi Turcia. Majoritatea era favorabilă părerei româneşti; minoritatea susţinea locurile sfinte. In raportul său către conferenţa din Paris, majoritatea comisiei „se crede autorizată a privi bunurile mănăstirilor închinate, ca nişte averi religioase ce aparţin ţărei Moldo-Valahiei, menite mai ales a susţinea operile de bine facere din ţară şi a contribui cu prisosul lor la întreţinerea mânăstirilor locurilor sfinte".[60] Ea conchide la o împăcare pe temeiul unei despăgubiri. Minoritatea comunică conferenţei de Paris părerea sa, favorabilă Grecilor.

Congresul să ocupă de afacerea mănăstirilor închinate, în timpul desbaterei Convenţiei de Paris. In şedinţa din 30 Iulie 1858, conferenţa, luînd în desbatere această chestiune, după propunerea ambasadorului Rusiei, hotăreşte prin *protocolul XIII*, că „spre a da o deslegare dreaptă neînţalegerei ce există, în

58. *Ibidem.*
59. *Ibidem*, No. 24 din 24 Dec. 1857.
60. Rapport général de la commission internationale dans les Principautés, 1857. *Mémoire* de C. Negri, p. 106—111. Reproducem argumentele lui Negri, în capitolul IX, asupra *chestiunei juridice*. Comp. *Memorial diplomatique* 17 Ian. 1864: „La commission européenne de 1857 s'était déjà occupé de cette anomalie dangereuse qui écoule l'argent du pays à l'étranger et ne sert qu'à favoriser les projets ambitieux de la Russie. Elle avait donc suggéré l'idée d'arranger la question, par l'offre d'une somme servie par l'Etat".

această privire, între guvernul Principatelor și clerul grecesc, părțile interesate sunt învitate a se înțălege între ele prin un compromis. In cazul cînd ele nu s'ar putea înțălege, în decursul unuĭ an, se va hotărî pe calea arbitrajuluĭ. In cazul cînd arbitriĭ nu ar parveni a se înțălege, eĭ vor alege un supra-arbitru, și dacă s'ar găsi în neputință de a conveni pentru alegerea aceluĭ supra-arbitru, el va fi numit de Sublima Poartă, în înțălegere cu puterile garante".[61] Terminul de un an trebuia să curgă de la o lună, după primirea investitureĭ de către domnul fie căreĭ țărĭ. Sub amenințarea acestuĭ protocol, găsește Alexandru Ioan I chestiunea locurilor sfinte, cînd se urcă în scaun, la 5 și 24 Ianuarie 1859.

c) Sub domnia luĭ Cuza.—De îndată ce reprezentantul nouluĭ domn, Costache Negri, ajunge în Constantinopole, el pe lîngă celelalte însamnate daraverĭ ce le avea de tratat, și în primul loc, recunoașterea îndoiteĭ alegerĭ, este adus a se ocupa și cu chestiunea mănăstirilor închinate. Cel întăiŭ care îl atrage în această cale, este principele Labanoff, ambasadorul Rusieĭ, care spune luĭ Negri, în repețite rîndurĭ, că ar videa maĭ cu plăcere o înțălegere între părțĭ, în chestiunea mănăstirilor închinate, de cît un arbitraj. Negri cere de la domnitor, ca să invite locurile sfinte a trimite delegațĭ în țară, spre a trata chestiunea[62]. Guvernul Principatelor pe de o parte învită pe comunitățile greceștĭ, a-șĭ trimite delegațĭ pentru compromis; pe de alta însă ministrul Cogălniceanu, redactează împreună cu Alexandru Pa-

---

61. Extrait du protocole XIII de la conférence tenue à Paris pour la réorganisation des Principautés danubiennes (Séance du 30 Juillet 1858) în *Recueil de documents diplomatiques concernant la question des monastéres grecs.* Juillet 1863, Paris, p. 7.
62. *Negri* către *domnitor,* 14 Decemvrie 1859. *Corespondența,* p. 6.

padopol-Calimah, o notă, pe care Costache Negri era însărcinat a o transmite Porţeĭ, însă numaĭ oral, şi în care se arata, că „prin Regulamentul Organic, cauza averilor mănăstireşti închinate se lăsa în cercetarea domnuluĭ şi a obşteşteĭ adunărĭ; iar în conferenţa de Viena din 1855, protocolul I din 15 Martie, se spune că scopul puterilor nu este de a jîgni Principatele, ci de a le îmbunăţi soarta, principiŭ cu care nu se poate împaca protocolul XIII".[63]

Această notă era primul pas de protestare contra amesteculuĭ Europeĭ în o daravere internă a Principatelor, amestec protivnic dreptuluĭ de autonomie, consfinţit prin tratatul şi Convenţia de Paris.

Patriarhiĭ se grăbesc a numi ca reprezentanţĭ aĭ lor, pe arhimandriţiĭ Atanasie şi Chirilă pentru Sf. Mormînt; pe arhimandritul Nilos pentru Muntele Atos, Muntele Sinai, patriarhatul din Alexandria şi mănăstirile din Rumelia, şi pe arhimandriţii Ieroteiŭ şi Serafim, pentru patriarhatul de Antiohia.[64]

Aceştĭ delegaţĭ sunt însă trimişĭ, treĭ în Iaşĭ şi treĭ în Bucureştĭ, călugăriĭ voind prin aceasta să măgulească pe puterile protivnice unireĭ,—arătînd că privesc Principatele ca două ţărĭ deosebite. Guvernul romîn numeşte însă numaĭ treĭ delegaţĭ: Lascar Rossetti din partea Moldoveĭ, Alexandru Golescu şi Constantin Bozianu pentru Muntenia, cu însărcinare de a desbate chestiunea în Bucureştĭ.[65] Hotărît însă de a se subtrage dispoziţiilor protocoluluĭ, guvernul face, ca delegaţiĭ săĭ să nu se întrunească la data fixată pentru începutul desbaterilor, doĭ din membri, Golescu şi Rossetti, plecînd în străinătate, spre o maĭ lă-

63. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ,* p. 366.

64. Lettres du Patriarche en réponse aux notes de M. Negri, 10 Maĭ 1860. *Recueil de documents diplomatiques,* Paris, p. 10.

65. Ordonance du prince Couza, 20 Juin 1860 *Ibidem,* p. 11. Comp. *Steaua Dunăreĭ,* 31 Mai 1860.

murită arătare a refuzuluĭ țăreĭ de se supune protocoluluĭ.[66] De formă însă guvernul pune un noŭ termen de întrunire la 27 August. In acea zi Rossetti și Golescu îșĭ daŭ dimisia; maĭ apoĭ și Bozianu. Se numesc în locul lor Melchisedec, Poenaru și Brezoianu; dar comisia nu se poate întruni din cauza boaleĭ luĭ Brezoianu.[67] Se prelungește decĭ terminul la 10 Septemvrie și apoĭ la 5 Octomvrie, așa că se ajunge la 12 Octomvrie 1860, terminul extrem încuviințat de protocol pentru compromis, fără să se fi făcut nimic. Delegațiĭ grecĭ, prin o notă către ministerul cultelor și prin alta maĭ amărunțită către reprezentanțiĭ puterilor garante, arată împrejurările provocate de guvernul Principatelor care a împiedecat întrunirea comisiuneĭ și protestează contra moduluĭ de procedare al ocîrmuireĭ romăneștĭ.[68]

In răstimpul cît întrunirea comisiuneĭ se prelungia necontenit, guvernul Moldoveĭ și al Munteniеĭ, ieŭ maĭ multe măsurĭ care lovesc din ce în ce maĭ mult în poziția călugărilor. Așa întâiŭ, se modifică condițiile licitațieĭ care, după dispoziția din 1851, se țineaŭ în localul mănăstirilor, ca de acum înainte să se țină în pretoriul ministeriuluĭ cultelor, ceea ce dădea statuluĭ romîn o privighere și maĭ de aproape asupra acesteĭ operațiĭ.[69] In 21 Iulie 1860, consiliul miniștrilor din Muntenia, aplică provizoriŭ legea pădurilor din anul 1844 din Moldova, și în Muntenia, la toate mănăstirile.[70] In 8 August să iea măsura de

66. Note des délégués des Saints-Lieux aux agents des puissances garantes 15/27 Juillet 1860. Note au ministre des cultes des même date. *Recueil* citat, p. 19—21.
67. Că Bozianu și Rossetti îșĭ dăduse dimisia înadins pentru a zădărnici întrunirea, o „spuue Cogălniceanu în ședința din 22 Maĭ 1862. *Mon. of.*, Nr. 98, 1862.
68. Note des délégués au ministre des cultes, 13 Oct. 1860. Note aux agents de même date, *Recueil*, p. 26—36.
69. Adresa luĭ Cogălniceanu ministru al cultelor către egumenĭ. *Mon. of. al Mold.*, 27 Iunie 1860.
70. *Naționalul*, 11 Iulie 1860.

a se stîrpi abuzurile comise cu nebuniĭ, de călugăriĭ grecĭ, din mănăstirea Golia din Iaşĭ, şi se înfiinţază un spital regulat pentru aceĭ nenorociţĭ, cu îndatorire pentru mănăstire de a-l întreţinea pe sama eĭ[71]. Tot atuncĭ Cogălniceanu, spre a putea face ca chestia mânăstirească să se deslege în ţară şi prin ţară, şi a îndeparta orĭ ce amestec al strainilor, revine asupra dispoziţieĭ luate în privirea arendăreĭ, şi hotăreşte a ţine această arendare numaĭ în chip provizoriŭ, prelungind contractele pe cîte un an.[72] In 3 Septemvrie 1860, se votează o lege în Muntenia, prin care proprietăţile de mîna moartă *fără deosebire,* sunt supuse la o taxă de 10°/₀, peste impozitul fonciar.[73] Mănăstirea închinată, Mărgineniĭ din Muntenia este prefăcută în închisoare. In Moldova se execută hotărîrea pentru cele treĭ moşiĭ ale scoaleĭ din Treĭ-Erarhĭ. Ministerul cultelor din Muntenia iea o măsură foarte jignitoare pentru călugariĭ grecĭ, anume cere date statistice de la toate mănăstirile, cuprinzătoare de cîţĭ călugarĭ are fie care mânăstire, de ce naţie sunt, ce meserie ştiŭ, ce venit are mănăstirea şi de ce cheltuelĭ are ea trebuinţă.[74] Criza cea cumplită economică prin care treçea Muntenia, adusese nevoia unuĭ scăzămînt al arenzilor, care se aplică şi moşiilor mânăstirilor închinate, spre marea mulţumire a arendaşilor lor şi nemulţumire a egumenilor grecĭ. In sfîrşit se hotăreşte înscrierea în budgetul statuluĭ, a uneĭ a patra părţĭ din veniturile mănăstirilor închinate, aplicîndu-se în sfîrşit dispoziţia luată de divanul luĭ Stirbeiŭ încă din 1853, şi anume îndatorindu-se a plăti şi pentru timpul trecut de la acel an încoace. Călugăriĭ Grecĭ protestînd, mi-

71. *Patria,* 10 Aug. 1860: *Steaua Dunăreĭ,* 12 Aug. 1862.
72. *Romînul,* 4 Fevr. 1861.
73. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.,* 23 Sept. 1860.
74. *Naţionalul,* 6 Oct. 1860.

nistrul Neculaĭ Crețulescu îĭ amenință cu darea afară din țară.[75]

Asemenea măsurĭ găsiaŭ cea maĭ mare încurajare, în straturile maĭ culte ale societățeĭ țărilor romîne. Așa în 17 Iunie 1860, Grigoriŭ (Văsescu) interpelează pe Cogălniceanu, dacă e adevarat că egumeniĭ grecĭ împosesuesc moșiile prin zdelcĭ; că refuză a ține licitațiile în pretoriul ministeruluĭ; că refuză a primi condițiile de arendare și că s'aŭ plîns consulilor străinĭ: la care interpelare, Cogălniceanu, răspunzînd afirmativ, se produce în întreaga adunare o mișcare de îndignare ne maĭ pomenită.[76] Tot așa organele timpuluĭ împingeaŭ mereŭ la măsurĭ în protiva călugărilor grecĭ; *Naționalul*, din 3 Martie 1860, arată, că „egumeniĭ grecĭ nu pot avea un drept de proprietate asupra mânăstirilor, fiind că străiniĭ nu pot dobîndi proprietatea, chiar dacă le-ar fi fost dăruită după toate regulele. Teritoriul este fundamentul; fără el nu e stat. A se aliena teritoriul către străin, este a se desființa statul și a se da în stăpînirea străinuluĭ“.[77] *Steaua Dunăreĭ* susține de asemenea, că „Principatele-Unite fiind autonome, pot regula singure chestia mănăstirilor“, și aiurea, constatînd „fericitele rezultate pentru scoale ce aŭ izvorît din secularizarea veniturilor mânăstirilor chinoviĭ, adecă pămîntene, cere o radicală secularizare a veniturilor tuturor mânăstirilor, închinate și neînchinate“.[78]

Cu cît însă Romîniĭ, împingeaŭ spre luarea averilor din mînile Grecilor, cu atît maĭ mult aceștia se împrotiviaŭ cu maĭ mare îndărătnicie. Ambasadoriĭ spun luĭ Negri, că sfintele locurĭ nu voesc să

75. *Mon. of. al Munt.*, 4 Maĭ 1860. Comp. *Anunțiatorul romîn*, No. 32, 1860; *Naționalul* 7 Maĭ 1860, *Steaua Dunareĭ*, 15 Maĭ și 23 Aug. 1860, *Romînul*, *Dîmbovița*, etc.
76. *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1860.
77. *Naționalul*, 7 Martie 1860.
78. *Steaua Dunareĭ*, 15 Maĭ și 23 Aug. 1860.

primiască condiţia îndatorireĭ arendaşilor, de a întreţinea scoalele şi bisericile, legîndu-se ele la îndeplinirea acesteĭ condiţiĭ. Negri răspunde ambasadorilor, că nicĭ odată guvernul său nu va consimţi la aşa ceva.[79] Principele Labanoff, protestează de asemene la Negri, contra scopuluĭ ocîrmuireĭ româneştĭ, de a scădea câştiurile arendaşilor moşiilor mănăstirilor închinate. Cu prilejul acesta, reprezentantul Românieĭ apără înaintea ambasadoruluĭ rusesc, cererea de a se îndatori mănăstirile închinate de a face scolĭ pe moşiĭ. Principele Labanoff, spune Negri, mă ascultâ cu luare aminte, şi am crezut a înţălege că el îşĭ dădea samă lăuntrică despre dreptatea argumentelor mele; dar politica guvernuluĭ ce reprezintă va fi, după cum cred, neîmpacată în această chestiune. Negri se temea, ca ambasadoriĭ să nu ceară colectiv de la Poartă, stricta aplicare a protocoluluĭ din Paris; că dacă ne-am opune, cu toate simpatiile sale, ambasadorul englez a spus, că „s'ar videa nevoit a lucra în înţălegere cu colegiĭ seĭ; iar dacă nu vroim să respectăm protocolul, împotrivirea noastră ar putea avea grele urmărĭ; că maĭ ales găsia rău, că s'a prelungit contractele de arendă pe 5 anĭ, ceea ce ar lega pe mânăstirĭ". Negri răspunde, că „nu ar fi bine ca ambasadoriĭ să intervină, în care caz supraexcitaţia poporuluĭ ar putea să aducă nenorocirĭ; că maĭ bine ar fi a se aştepta, el să scrie domnitoruluĭ, ca să modifice lucrul prin ţară". Negri se maĭ obligă a face să se reducă prelungirea la un an.[80] Dacă Negri însă căuta să reţină pe ambasadorĭ de la un pas protivnic ţăreĭ, făcîndu-ĭ să întrevadă putinţa unuĭ măcel, pe de altă parte el să silea a convinge pe domnitor, că „ar fi bine a se provoca desbaterĭ cu dele-

79. *Negri* către *domnitor*, 4 Aug. 1860. *Corespondenţa*, p. 58.
80. *Negri* către *domnitor* 8 şi 9 Iulie 1860, *Corespondenţa*, p. 44 şi 56.

gații greci și dacă, precum e sigur, nu se va ajunge la nici o înțălegere, atunci să se pledeze cauza inaintea arbitrilor, spre a arăta dreptatea cauzei noastre, rezervînd bine înțăles guvernului nostru hotărirea, de oare ce era vorba de o treabă internă și de autonomie".[81]

Reprezentantul Romănieĭ, intimidat prin observațiile ambasadorilor, trebuia să țină acest limbagiu; dar dacă i s'ar fi urmat părerea, se putea întîmpla ca forma să prejudece fondul.[82]

Intr'adevăr neajungîndu-se la nici un rezultat cu compromisul, trebuia conform protocolului XIII, să se recurgă la arbitraj. Chestiunea era cu atît mai gravă, cu cît, ca loc de desbatere, toate puterile fusese de părere a se alege Constantinopolea, „din cauza prezenței tuturor patriarhilor în această capitală și ușurinței pentru Sublima Poartă de a se sfătui, fără pierdere de timp, cu reprezentanții puterilor asupra numireĭ unui supra-arbitru, în cazul cînd arbitrii nu s'ar putea înțălege";[83] ca și cînd nu ar fi fost de un tot așa de mare interes, a se cerceta chestia *la fața locului*, acolo unde erau așăzate averile și unde se puteau lua ori-ce informații; iar cît despre înțălegerea asupra arbitrului suprem, ea se putea lua în Constantinopole, cu toate că judecata s'ar fi urmat în București. Se vede deci, că alegerea capitalei otomane, ca loc de desbatere, era o măsură luată în favoarea locurilor sfinte și în dauna țărilor romîne.

Guvernul romîn era însă hotărît a se opune, cu ori ce preț, atît arbitrajului, cît și pertractăreĭ lui în Constantinopole. Negri spune curat lui Lavalette, că „gu-

81. *Negri* către *domnitor* 8 Iulie 1860. *Ibidem*, p. 45.
82. „La forme emporte le fond" observă, cu prilejul tocmai acesteĭ chestii, broșura: *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie* par un député. Paris, p. 37.
83. Dépèche *d'Ali pacha* au prince *Couza*, 13 (25) Décembre 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, p. 37.

vernul săŭ se va vedea nevoit a nu se supune. Nu este vorba de o chestie internațională, ci *de pămîntul nostru*".[84] Mijlocul întrebuințat de Romînĭ spre a zădărnici arbitrajul, era necontenita trăgănare cu numirea arbitrilor, cu toate că Poarta cerea necontenit îndeplinirea acesteĭ măsurĭ. [85] Guvernul însă, pentru a găsi un noŭ mijloc de amînare, propune puterilor reluarea iarășĭ a tratărilor pentru compromis, făcînd, pentru a înbuna locurile sfinte, acestora concesiunea, ca arendarea moșiilor să se facă iarășĭ în localuĭ mănăstirilor, și nu maĭ mult în pretoriul ministeruluĭ. [86]

Puterile daŭ în lațul întins de domnitorul romîn și fixază termenul noueĭ ințălegerĭ de bună voie, la sfîrșitul luneĭ Aprilie (stil noŭ) 1862. [87] Tocmaĭ în 14 Martie (stil vechiŭ) adică cu o lună înainte de sosirea termenuluĭ, domnitorul numește o comisie compusă din Melchisedec, Petrache Rossetti-Bălănescu, Grigorie Bengescu, Scarlat Fălcoianu, și Costachi I. Filipescu. [88] In 26 Martie ministerul de culte învită locurile sfinte la trimiterea reprezentanților lor și la 31 Martie aceiașĭ învitare este transmisă de Negri patriarhilor. [89]

84. *Negri c. domnitor*, 18 Octomvre 1860. *Corespondența* p. 73.

85. *Dépèche d'Ali pacha* au prince *Couza* 25 Septembre 1861. *Recueil*, p. 39.

86. *Réponse des Saints-Lieux d'Orient au mémoire du gouvernement des Principautés-Unies sur les monastères grecs.* Octobre 1862, Paris, p. 28: „Au commencement de l'année 1862, le prince Couza fit lever tous les obstacles apportés en Moldavie en 1860 et 1861 au renouvellement des baux des terres. Il laissa affermer les biens par les Hégoumènes, conformement aux règles établies en 1851". Cf. Note du ministre des affaires étrangères de Moldavie aux agents des puissances garantes à Jassy, le 20 Novembre 1861. *Recueil*, p. 41.

87. Ofice d'Ali Pacha aux chefs des St.-Lieux 18/30 Janvier 1862. *Recueil*, p. 45.

88. Ordonance du prince Couza, 14 Mars 1862. *Ibid.*, p. 66. Publicată în *Mon. of. al Mold.*, 27 Martie 1862.

89. Note circulaire du ministre de cultes aux chefs des communautés grecques 26 Mars 1862. *Recueil*, p. 47. Note de M. Negri aux Patriarches 31 Mars 1862. *Ibid.*, p. 49.

Patriarhiĭ însă, văzind că guvernul romîn nu caută de cît să zădărnicească instituirea arbitrajuluĭ şi temîndu-se să nu fie iarăşĭ trăgănaţĭ ca în primul rînd, răspund, că „terminul trecereĭ la arbitri fiind foarte apropiat, anume la 18 April, eĭ nu maĭ aŭ timpul să trimită delegaţĭ noĭ“.[90] Ali-Paşa atrage luarea aminte a domnitoruluĭ „asupra drepteĭ cererĭ a comunităţilor greceştĭ, care cerere este în totul conformă cu mersul prescris de protocoalele conferenţeĭ din Paris, şi spune ca principele să-şĭ numiască arbitriĭ, pentru ca, împreună cu aceĭ aĭ locurilor sfinte, să hotărască daraverea, pănă în termenul prescris de 6 lunĭ.[91] Arbitriĭ însă tot nu sunt numiţĭ din partea Principatelor.

d). Secularizarea. Anul 1863 soseşte, aducînd cu el o nouă direcţiune în mersul acesteĭ complicate daraverĭ; anume politica guvernuluĭ romîn din ceea ce era pănă atuncĭ maĭ mult de apărare de cît de atac, sporeşte pe această parte, indesînd mereŭ loviturile care trebuiaŭ să pregătiască pe acea din urmă şi hotărîtoare. Pentru a înţălege însă propăşirea guvernuluĭ pe tărîmul agresiv, trebue să reluăm lucrurile ceva maĭ de sus, spre a putea stabili cele două seriĭ paralele: acea suitoare a loviturilor romăneştĭ şi acea coborîtoare a putereĭ de împrotivire a Grecilor.

In Moldova înainte de unire, ţinuta e cam şovăitoare. Ministerul Moruzi, ultimul din Moldova, declară consulilor că e de părere a se supune protocoluluĭ, şi Bordeanu, secretarul luĭ Negri, în lipsa şefuluĭ seŭ, repetă această declaraţie ambasadorilor din Constantinopole. Purtarea luĭ Moruzi este însă desaprobată de adunarea unitară din Bucureştĭ care primeşte propunerea luĭ Panu în această privinţă.[92] In Muntenia,

90. Rèponse des Patriarches 10 Avril 1862. *Ibid.*, p. 50.
91. *Dépèche d'Ali Pacha* au prince *Couza*. *Ibid.*, p. 54.
92. Şedinţa din 25 Ianuarie 1862. *Desbaterile adunăreĭ.* Comp. Şedinţa din 22 Martie. *Mon. of.*, 1862

din contra, o circulară a ministerului justiţiei, tot anterioară unirei, ordonă tribunalelor a nu mai legaliza învoieli între egumenii mănăstirilor închinate şi particulari, privitoare la cesiuni de pămînturi, de oare ce egumenii sunt numai administratori ai averilor mănăstireşti.[93]

Cu unificarea guvernelor şi a adunărilor, ţara începe într'un glas a se opune tot mai rastit năpustirei călugărilor greci. Arhimandritul Meletie este scos din administrarea veniturilor mănăstirei închinate Cotrocenii, şi *Romînul* întreabă cu acest prilej: „pentru ce nu a fost dat şi judecăţei şi de ce nu s'a luat aceeaşi măsură cu toate mănăstirile"?[94] Arhimandritul Nilos, unul din delegaţii greci la tratările pentru compromis, deci călugăr fruntaş al locurilor sfinte, este de asemenea scos din egumenia mănăstirei Trei-Erarhi şi lăsat numai cu acea a Floreştilor, pe temeiul oprirei canoanelor, ca un preot să aibă două biserici, „ceea ce ar fi de neguţitorie".[95]

O împrejurare neaşteptată aduce lucrurile şi mai mult în apele romăneşti: anume un patriarh se jălueşte ocîrmuirei romîne, că mai mulţi egumeni ar arenda moşiile în ascuns, pricinuind pagube locurilor sfinte. Consiliul de miniştri, sub preşedenţia lui Neculai Creţulescu, se foloseşte de prilej, pentru a dispune ca toate sumele provenite din arenzile moşiilor mănăstirilor închinate să fie adunate la vistierie.[96] Cînd fu să se desbată budgetul pe 1863, comisia budgetară înscrisă cifra de 20,000,000 provenite din arenzile moşiilor mănăstireşti între veniturile ţarei, cu toată opunerea ministerului.[97]

93. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 19 August 1861.
94. *Mon. of.*, 21 Fevruarie 1862. *Romînul*, 26 şi 27 Fevruarie 1862.
95. Decret din 5 Iulie 1862. *Mon. of.*, 19 Iulie 1862.
96. Jurnalul consiliului de miniştri, 13 Noemvrie 1862. *Mon. of.*, 22 Noemvrie 1862.
97. Mai sus, p. 252.

Până în 1863 se dăduse Grecilor loviturĭ maĭ mult pe ascuns, pe cînd în aparenţă se trata pentru compromis şi arbitraj. In acest an scopul guvernuluĭ se dă pe faţă. Cel puţin loviturile date Grecilor devin atît de dese şi atît de însămnătoare, încît nu maĭ lasă nicĭ o îndoială asupra ţinteĭ urmărite: scoaterea călugarilor străinĭ din inima ţăreĭ. Aşa la 2 Ianuarie 1863, ministerul opreşte exploatarea pădurilor mănăstirilor şi dispune a nu se maĭ vinde decît în parchete, conform legeĭ pentru cruţarea pădurilor.[98] Patriarhul Ierusalimuluĭ şi ceilalţĭ demnitarĭ aĭ bisericeĭ greceştĭ aflînd despre însuşirea veniturilor moşiilor mănăstireştĭ din partea statuluĭ, protestează la Poartă contra *secularizăreĭ* făcută de guvernul romîn asupra averilor mănăstireştĭ.[99] Poarta folosindu-se de acest protest, trimite o notă foarte energică în ziua de 1 (13) Ianuarie 1863, către reprezentanţiĭ puterilor garante, şi acelaş limbagiu nu prea diplomatic îl ţine Ali-Paşa către domnitor, în depeşa luĭ din aceiaş zi, în care el spune, că „nişte telegrame sosite din Bucureştĭ la patriarhul grecesc aŭ adus la cunoştinţa guvernuluĭ împărătesc, că ministerul şi adunarea Principatelor-Unite, aŭ de gînd a lua, în privirea mănăstirilor greceştĭ, nişte măsurĭ silnice şi arbitrare, care tind la confiscarea averilor acestor aşăzăminte. Este surprinzător ca guvernul Alteţeĭ-Voastre, să se apuce să hotărască de la sine o chestie care a fost obiectul conferenţilor de Paris. De aceea guvernul împărătesc protestează formal contra orĭ căruĭ act al Alteţeĭ-Voastre, care ar avea de efect o despoiere saŭ o însuşire a veniturilor mănăstireştĭ şi care act ar fi în afara hotarelor trase de conferenţa din Paris,

98. *Mon. of.*, 2 şi 3 Ianuarie 1863.
99. *La France*, 10 Fevruarie 1863.

în ceea ce privește calea de apucat pentru deslegarea acesteĭ daraverĭ".[100]

La această depeșă, guvernul romîn răspunde prin măsurĭ care loveaŭ ca o măciucă în capul Grecilor, fără a se uita la țipetele ce le scoteaŭ, tot maĭ zgomotoase și asurzitoare. Anume, în Martie se scoate cu desăvîrșire limba grecească din toate bisericile și mănăstirile închinate, tolerînd prin o favoare excepțională slujba grecească numaĭ în o singură biserică din Brăila, după rugămințele poporațiuneĭ greceștĭ din acest oraș. Ca o sancțiune a acestor dispozițiĭ, se destitue egumenul mănăstireĭ Vizanția din județul Putna, pentru contravenire ordonanțeĭ asupra limbeĭ.[101] In 17 Aprilie, se dispune ca avocațiĭ mănăstirilor greceștĭ, să nu maĭ poată pleda înaintea tribunalelor romîne, decît însoțițĭ de avocațiĭ statuluĭ.[102] In 3 Maĭ un jurnal al consiliuluĭ de miniștrĭ dispune, să se facă budgete de cheltuelĭ, pentru fiecare mănăstire închinată, întru cît s'a hotărît să se încaseze veniturile lor pe sama statuluĭ.[103] In 11 Maĭ, ministrul Tell ordonă, a nu se maĭ da pașpoarte e-

---

100. Note de la Sublime Porte aux puissances garantes, 1 (13) Janvier 1863. *Depèche D'Ali pacha* au prince *Couza*. 3 (15) Janvier 1863. *Recueil*, p. 57—60.

101. Decret din 18 Martie, *Mon. of.*, 21 Martie 1863. Destituirea, egumenuluĭ de Vizantia, *Ibid.*, 20 Aprilie și 24 Aprilie 1863. Unul *Damaschin*, avocat la curtea din Paris, protestează în *Journal des Débats*, 6 Maĭ 1863, spunînd: „La langue d'Homère, de Platon et de St. Jean Chrysostome n'a pas besoin d'être défendue!" Greciĭ credeaŭ că vorbeaŭ tot limba luĭ Omer și a luĭ Platon (??). *Alexandru Lahovary*, licențiat în drept, răspunde în acelaș ziar, 8 Maĭ 1863. Discuțiunea se urmează în numerile din 11 și 16 Maĭ, cînd Lahovary sfîrșește polemica, cu cuvintele: „Mr. Damaschino soutient que je suis étranger au Palais. C'est que je n'ai pas l'honneur comme lui, de faire partie du barreau français; il m'aurail fallu renoncer à ma nationalité. Ce sacrifice qui ne semble par avoir couté à son patriotisme, serait trop pénible pour le mien". Se prevestise oare cum lucrul, cînd la 24 Ian. 1862, cîntîndu-se în mitropolia din Bucureștĭ, la o strană, în limba grecească, *Romînul* (31 Ian. 1862) protestase.

102. *Mon. of.*, 17 Aprilie 1863.

103. Jurnalul consiliuluĭ de miniștrĭ din 3 Maĭ în *Mon. of.*, 3 Maĭ 1863.

gumenilor, până nu vor lăsa înlocuitorĭ solvabili care să răspundă de odoare și de hrisoave. In 1 Iuniu se dispune, ca contractele de arendă ale mănăstirilor închinate să fie făcute de consiliul miniștrilor și subsemnate de ministrul cultelor.[104] In 7 Iunie se desființază din nou epitropia sfîntuluĭ Mormînt, care se reconstituise sub căimăcămie.[105] In 18 Iunie, Odobescu, ministrul cultelor, pentru a înlătura subtragerile de odoare și documente, recurge la o măsură maĭ radicală, dispunînd a se pune prețioasele fie căreĭ mănăstirĭ sub paza autorităţeĭ civile saŭ a protopopilor, saŭ, unde lucrul nu ar fi cu putință, a se aduna aceste odoare în o mănăstire anumită, punîndu-se sub paza uneĭ străjĭ militare.[106] Curînd după aceea se dispune, ca toate documentele să fie concentrate la arhiva statuluĭ, și se însărcinează o comisiune compusă din Buzoianu, Stefan Greceanu și Hasdeu, care să le reguleze și să constate toate proprietățile și veniturile mănăstirilor.[107]

In acelaș timp destituirile plouaŭ pe egumeniĭ grecĭ. Așa egumenul Athanasie Ciril Văcăreșteanul, dîndu-se de epitropul sfîntuluĭ Mormînt și ațițînd la nesupunere și la neplata cîștiurilor, este destituit și dat judecățeĭ.[108] Arhimandritul Policarp, de la mănăstirea Mihaiŭ Vodă, este de asemene scos, pentru trimiterea de documente peste hotar. Arhimandritul Nil, care rămăsese cu mănăstirea Floreștiĭ, este destituit și de aicĭ, din cauză că rămîne afară din țară, peste terminul congediuluĭ săŭ. Se maĭ daŭ afară arhimandritul Germanos de la mănăstirea Mărgineni, pentru că

104. *Mon. of.*, 1 Iunie 1863.
105. *Ibid.*, 3 Iunie 1863.
106. *Ibid.*, 25 Iunie 1863. Comp. 11 Maĭ 1863.
107. Decrete din 17 Iuliu și 7 Aug. *Mon. of.*, 25 Iuliu și 11 Aug. 1863.
108. Jurnalul consiliuluĭ de miniștri 8 Aprilie, *Mon. of.*, 10 Aprilie 1863.

trimesese documente în Grecia; apoĭ egumeniĭ de la mănăstirile Caşinul, Tazlăul, Frumuşica, Soveja, Sf. Sava, Galata, Barnovski, Nicoriţa, Cetăţuia, Bîrnova, Probota, Popăuţiĭ, Sf Ioan Gură-de-Aur, Bistriţa, Răchitoasa, Fîstîciĭ, Golia, Treĭ-Erarhĭ, Bărboiŭ şi Frumoasa, pentru motivul maĭ nedeterminat de nesupunere la ordinele guvernuluĭ.[109]

Se pusese toporul în pădurea sfintelor locurĭ şi se rărise foarte mult copaciĭ ce o alcătuiaŭ. In tot timpul cît se lucra în România la distrugerea putereĭ Grecilor, acţiunea diplomatică romînă nu înceta nicĭ un minut, a lumina pe ambasadorĭ asupra drepturilor ţăreĭ în această daravere. In 7 Fevruar, Negri scrie domnitoruluĭ, că baronul de Prokesch-Osten, ambasadorul austriac, i-a făcut observaţia, că de ce nu trimite guvernul un memoriŭ în cauza mănăstirilor, ca să se vadă drepturile Principatelor; că de altfeliŭ toate puterile ar fi favorabile Grecilor.[110] Nowicoff, ambasadorul Rusieĭ, spunînd luĭ Negri că România s'ar pune în o falşă poziţie, dacă ar refuza a se supune protocoluluĭ XIII, ale căruia rezultate puteaŭ fi mult maĭ folositoare lor decît Grecilor, reprezentantul Romînieĭ, îĭ răspunde, că „şi noĭ am avea, ca ortodoxĭ, acelaş drept la simpatia Rusieĭ, ca şi Greciĭ care voesc să ne despoae ţara.[111] Luĭ Ali-paşa care-ĭ ţinea acelaş graiŭ, Negri răspunde, că „nu poate răsturna tratatul de Paris, ce ne declară deplin autonomĭ pentru trebile noastre lăuntrice, şi că nu este nimic maĭ lăuntric decît pămîntul nostru care este în joc; că apoĭ guvernul otoman nu putea să nu ţină samă de opinia publică din ţara noastră; de votul unanim ce se dăduse de curînd în adunare, fără a se pune în cumpănă de a aduce iarăşĭ tur-

109. *Mon. of.*, 27 Iunie, 3 Iulie, 21 Aug., 19 Sept., şi 10 Oct. 1863.
110. *Negri* c. *Cuza* 7 Fevruarie 1863. *Corespondenţa*, p. 162.
111. *Negri* c. *Cuza* 17 Martie 1863, *Ibid.*, p, 170.

burări noue".[112] După ce Negri primeşte memoriul, el scrie domnitoruluĭ, că „trebue secularizat în toată puterea cuvîntuluĭ averile manăstireştĭ, tot aşa precum au fost ele secularizate pretutindene în Europa, unde ele eraŭ adevărate proprietăţĭ ale bisericeĭ, şi nu o uzurpare şi o cîrcĭumărire ca la noĭ.[113] Negri văzînd că, în afară de Poartă, de ambasadoriĭ Rusieĭ şi a Anglieĭ, maĭ făcea greutăţĭ şi acel al Austrieĭ, propune domnitoruluĭ, să trimită pe Steege la Viena, să caute a cîştiga pe Rechberg şi a schimba majoritatea puterilor pe partea Romînilor.[114]

Cu cît Romîniĭ înaintaŭ maĭ mult în răspingerea Grecilor, cu atîta şi eĭ protestaŭ maĭ tare; cu atîta şi puterile prietene Grecilor îndoiaŭ silinţele, de a se opune măsurilor tot maĭ energice luate de Romînĭ; cu atît gazetele lor împroşcaŭ cu maĭ mare violenţă.

Rusia maĭ ales, de şi fusese îndatorită de guvernul Românieĭ într'un chip însămnat în două rîndurĭ, în afacerea armelor destinate Serbieĭ şi în chestia cu oprirea trecereĭ Polonilor; cu toată această purtare a domnitoruluĭ Românieĭ care-l pusese chiar în pericol de a întra în bănuială la Franceji, şi cu toate că Rusia nu prea avea mînile libere, de cînd izbucnise revoluţia polonă, ba că chiar se vorbia, prin gazetele franceze, de un plănuit atac al Rusieĭ prin ţările romîne,[115] ceea ce ar fi trebuit s-o împingă a nu-şĭ înduşmăni această ţară—ea tot apăra cauza Grecilor cu o mare stăruinţă, cel puţin în aparenţă. Gorciakoff, într'o notă către ambasadorul rus din Paris, spune, că „cu toată dorinţa de a cruţa

112. *Negri* c. *Cuza* 17 Martie 1863, *Corespondenţa* p. 170.
113. *Negri* c. *Cuza* 1 Iuniu 1863, *Ibid.*, p. 172.
114. *Negri* c. *Cuza* 5 Aug. 1863, *Ibid.*, p. 174.
115. *L'Esprit public* 26 Aug. 1863: „Il faut occuper les Principautés et attaquer la Russie par la Bessarabie".

guvernul luĭ Cuza şi a aduce o înţălegere generală asupra delicateĭ chestiunĭ a mănăstirilor închinate, nu este cu putinţă de a se lepăda de actul internaţional ce le slujeşte de chezăşie“.[116] Maĭ tîrziŭ ceva, văzînd că măsurile de constrîngere ale Grecilor se tot îndesesc, Rusia trimite tuturor puterilor o protestare maĭ energică, în care arată, că „măsurile luate de principele Cuza contra moşiilor mănăstireştĭ constitue o despoiere necalificabilă, cerînd ca totul să fie pus iar în starea în care se afla pe timpul congresuluĭ de Paris“.[117] Tot pe atuncĭ Anglia protesta maĭ ales, pe calea preseĭ, contra procedărilor guvernuluĭ romîn, ziarele eĭ ne cruţînd de loc epitetele aplicate acestor măsurĭ.[118]

Puterea care ne sprijinise era tot Franţia care „nu putea admite cererea de proprietate a comunităţilor greceştĭ din Orient, de oare ce o aşa pretenţie ar călca autonomia principatelor, şi decĭ nu poate fi vorba de cît de o despăgubire“.

In Romănia însă şi la curtea luĭ Alexandru Ioan I, se ştiea în ce stare încurcată se afla pe atuncĭ Europa; că revoluţia polonă ameninţa să se prefacă în un războiŭ universal, ameninţare ce paraliza de o cam dată o acţiune maĭ energică a Rusieĭ, de cît doar prin cuvinte şi protestărĭ scrise. Anglia pe de altă parte, era foarte îngrijită pentru chestiunea Sleswig-Holsteinuluĭ, pe care confederaţia germană hotărîse să le anexeze. Austria era tot maĭ răŭ asaltată de Ungurĭ, în cît chestiunea mănăstirilor închinate ce era la urma urmelor o *afacere de caracter*

---

116. Nota rusască din 28 August reprodusă de *Romînul*, 19 Noemvrie 1863.
117. Din 19 Septemvrie, reprodusă de *Romînul*, 10 Decemv. 1863.
118. Aşa *Galignani's Messager* din 14 Ian. 1864 spune: „This audacious spoliation by the Moldo-Valachian governement is the most deliberate und unholy sacrilege that has taken place in the East of Europa during our own days“.

privat, nu putea să apară decît pe un plan maĭ îndepartat în preocupările politice ale Europeĭ.[119]

Dacă este acuma să ne dăm samă de interesele ce împingeaŭ pe puterile cele marĭ ale Europeĭ la o ţinută saŭ alta, în cauza mănăstirilor închinate, atuncĭ politica unora din ele pare limpede şi lămurită, pe cînd a celorlalte nu pare a avea temeiurĭ serioaze, ci era maĭ mult un fel de aiurare momentană, născută din ideĭ preconcepute, întărite prin rutină, şi nu izvorite din o concepţie a împrejurărilor, conformă cu interesele lor. Puterea care avea ţinta sa maĭ bine definită era Rusia. Ea trebuia să fie protivnică pretinseĭ despoierĭ a călugărilor grecĭ, fiind că „nu putea rămînea nepăsătoare, văzînd cum se rîpeşte sectarilor eĭ din Turcia maĭ multe milioane care slujiaŭ a alimenta intrigile eĭ în acea împărăţie, şi aceasta încă, făcîndu-se în folosul unuĭ popor ce-şĭ întorcea tot maĭ mult simpatiile către Franţia“.[120] Dar tocmaĭ, fiind că mănăstirile greceştĭ reprezintaŭ un interes rusesc, ar fi fost firesc lucru, ca puterile celelalte, şi anume Turcia, Anglia şi cu Austria, să nu le dee sprijinul lor. Lucrul însă se întîmplă tocmaĭ din protivă.

Pentru a înţălege purtarea Turcieĭ, favorabilă călugărilor grecĭ, trebuie să ne amintim, că jăfuirea patriarhilor grecĭ era aproape singura rămăşiţă de îmbogăţire nelicită ce maĭ supravieţuia în împără-

119. Aşa gîndeaŭ şi ziarele timpuluĭ. *L'Esprit public* din 20 Ian. 1864, spune: „Le représentant de la France a refusé de s'unir aux protestations et a approuvé la conduite de l'Hospodar. Malgré le bruit qui s'est fait autour de cette affaire, ces protestations n'auront aucune suite, et la sécularisation des couvents restera un fait accompli, ainsi que nous l'avions déjà fait prévoir“.

120. *L'Opinion nationale*, 11 Fevr. 1864. *Le Monde*, 25 Fevr. 1864: „Il fallait à tout prix conserver, à la propagande schismatique et panslaviste, les ressources que les revenus des monastères lui assuraient“.

ţia otomană, şi că mănoşia acesteĭ jăfuirĭ atîrna de veniturile patriarhilor.[121]. Numaĭ din acest punt de vidère, se poate înţălege purtarea Porţeĭ; căcĭ din acel al intereselor eĭ politice, însuşĭ Turciĭ îşĭ dădeaŭ prea bine samă că lucraŭ în interesul celor maĭ straşnicĭ aĭ lor duşmanĭ; cînd susţineaŭ pe Grecĭ contra Romînilor. Aşa un comisar turc din Şumla scrie luĭ Baligot de Beyne, secretarul principeluĭ, că secularizarea mănăstirilor greceştĭ este o lovitură de stat, adusă înriurireĭ ruseştĭ, din care trăiaŭ până acuma toţĭ agenţiĭ, spioniĭ, misionariĭ şi predicatoriĭ autocratuluĭ".[122] Anglia era cuprinsă de vechea eĭ idee, integritatea împărăţieĭ otomane, şi ea se temea să dee un prea mare avînt Românieĭ. Austria iarăşĭ era cuprinsă de aceeaşĭ teamă, nu însă din cauza Turcieĭ, ci din propria eĭ poziţie, faţă cu noua formaţiune de stat de la gurile Dunăreĭ. Se temea, ca întărirea Romînilor din acest stat să nu devină un centru de atracţiune, pentru Romîniĭ din propria eĭ împărăţie, despre care atracţiune se arătaŭ semne neîndoielnice.[123]

Puterile care ne sprijiniaŭ maĭ cu deadinsul eraŭ Italia, a căreia rol însă era îndestul de şters, ea însăşĭ fiind un stat abia în formaţiune. Apoĭ maĭ ales marea şi puternica Franţie care, pe atuncĭ, tot păstrase încă întăietatea eĭ în trebile europene. Şi de aceea imboldirea ce împinse pe domnitor şi pe Cogălniceanu a face pasul hotărîtor, prin secularizarea averilor mănăstireştĭ, în ziua de 13 Decemvrie

121. *Le Monde,* 25 Fevr. 1864: „En Turquie la puissance se mesure à la richesse; toute diminution dans les revenus d'un patriarchat préjudicie au gouvernement et aussi aux ministres ou vizir qui, suivant un usage fort ancien, prelèvent sur chaque patriarche, à l'avènement de celui-ci, une somme considérable".

122. Scrisoare din 10 Martie 1864, *Hîrtiile Rossetti.*

123. Vezĭ maĭ jos, Cap. XIV, *Cultura,* § *Ideea unireĭ tuturor Romînilor.*

1863, fură cuvintele rostite de împăratul Napoleon în Expunerea situaţieĭ imperiuluĭ, din Noemvrie 1863: „Guvernul împăratuluĭ şi cele maĭ multe din celelalte cabinete semnatare ale tratatuluĭ de Paris, n'aŭ stat la gînd a recunoaşte, că ar fi protivnic principiilor dreptuluĭ public european, de a îndatori pe guvernul Moldo-Romănieĭ a lăsa mănăstirile care alcătuiaŭ, în stare de mînă-moartă, o foarte mare parte din teritoriul lor, sub ocîrmuirea calugărilor străinĭ".[124] Vom vedea maĭ jos care împrejurărĭ siliră şi pe celelale puterĭ, a primi părerea franceză asupra situaţieĭ mănăstirilor închinate. De o cam dată averile lor fusese luate de Romînĭ, prin un act de autoritate, şi contra voinţeĭ formale a Europeĭ. Se repetase încă odată împrejurările ce însoţise chiar primiĭ paşĭ aĭ statuluĭ romîn, şi aşa era să fie dat acestuĭ stat a păşi înainte.

---

124. Exposé de la situation de l'Empire. Novembre 1863.

CAP. IX

SECULARIZAREA.—CHESTIA JURIDICĂ

Secularizarea averilor mănăstirilor închinate a luat, în desfășurarea eĭ, forma unuĭ proces, în care s'aŭ înfățoșat de o parte și de alta argumente juridice, înaintea tribunaluluĭ european al celor 7 puterĭ care luase asupră-le sarcina, de a protegui primiĭ pașĭ ce poporul romănesc îĭ făcea, în mersul către propășire. In acest proces însă predominaŭ elementele politice, raporturile de putere care trebuiaŭ să-ĭ schimbe natura, din o daraveră juridică în una politică. Pe acest din urmă tărîm însă neînțalegerile sunt hotărîte, la sfîrșit, prin ultima ratio rerum, adecă prin putere, și așa s'a întîmplat lucrul în această împrejurare, în care statul romănesc, fiind din împrejurărĭ maĭ tare decît călugăriĭ Grecĭ, a rostit el însușĭ hotărirea și a executat-o, luînd printr'un act de autoritate averile mănăstireștĭ din mînile străinilor.

In expunerea de pănă acuma ne-am abținut pe cît a fost cu putință, de a aprețui evenementele ale căror povestire a trecut prin a noastră pană.

Desfășurarea istorieĭ, înscrie în cîmpul științeĭ izbînda adevăruluĭ și în acel al arteĭ pe acea al frumosuluĭ. S'ar crede că și propășirea ideeĭ bineluĭ ar trebui să aducă tot maĭ deplina izbîndă a cauzelor drep-

te. Lucrul însă nu se întîmplă. Pe această din urmă pîrtie, propăşirea e cea mai înceată şi, dacă de mult încă adevărul a răpus eroarea, şi o răpune pe fie-ce zi; de asemenea, dacă frumosul a învins urîtul şi îl răstrînge pe fie-ce clipă, în cîmpul binelui, dreptatea e încă departe de a fi covîrşit nedreptatea. In lupta între elementele practice ale vieţei, predomneşte încă legea celuĭ maĭ tare, iar propăşirea s'a realizat aicĭ numaĭ în domeniul teorieĭ; căcĭ se recunoaşte astă-zĭ că dreptul e jărtfit, pe cînd maĭ înainte se credea că nedreptatea e chiar dreptate. Pentru ca să pătrundă şi în viaţa reală aceeaşi concepţie, va trebui să maĭ curgă încă multă apă pe rîurĭ.

Cînd hotărîrea uneĭ chestiunĭ istorice se face după principiul politic, adecă după precumpenirea putereĭ, atuncĭ cu toată izbînda dobîndită, conştiinţa rămîne neîmpăcată şi neîmpăcată în vecĭ; căcĭ simţul moral, pe care este hultuit acel juridic, nu amorţeşte nicĭ o-dată în sufletul omuluĭ. Dacă însă puterea a dat sprijinul eĭ uneĭ cauze drepte, atuncĭ se adaugă, pe lîngă izbînda materială, şi liniştea măreaţă a minţeĭ, convinsă că a aşternut acea izbîndă pe stînca de granit a dreptăţeĭ. Observăm că nu ne îndepărtăm de principiul nostru de a nu apreţui evenementele, întru cît judecata juridică este nepersonală şi reprezintă conştiinţa juridică a omenireĭ. Vom videa însă, că putem rosti cu mulţămire sufletească, judecata, că Romîniĭ, luînd averile Grecilor, nu i-aŭ despoiat, ci aŭ reluat numaĭ cît ceea ce era al lor.

Inţălesul închinăreĭ. Expunerea lupteĭ încordate căreia dădu naştere chestiunea mănăstirilor închinate şi a căreia peripeţiĭ aŭ fost schiţate în capitolul precedent, nu poate fi pe deplin înţăleasă, dacă nu se vor desvăli şi temeiurile, pe care ambele părţĭ prigonitoare le invoacă, pentru a sprijini drepturile lor, în acest

mare și secular proces ce se desbătea înaintea areopagului european. Se înfățoșăm argumentele pro și contra, în această încurcată daravere, spre a vedea dacă statul romănesc avea pe partea luĭ și dreptul, saŭ dacă a pus în lucrare, cum sprijin protivnicii luĭ, numaĭ o îndrăzneață despoiere.

Se începem prin a cerceta înțălesul terminuluĭ de *închinare*, întrebuințat în documente, spre a însămna raportul de supunere al mănăstirilor băștinașe către acele străine. Grecii pretindeaŭ, că acest cuvînt este identic cu dăruire, și în traducerea franceză a documentelor înfățoșate puterilor prin memoriile lor, redaŭ terminul de închinare, prin cuvîntul *donation, donné*, în loc de *dédié, placé sous l'invocation*, ales de apărătoriĭ cauzeĭ romîne. Aceștia din protivă susțineaŭ, că închinarea însamnă numaĭ cît punerea sub protecția spirituală, un soiŭ de suzeranitate religioasă, analoagă aceleĭ politice, sub care se aflaŭ țările romîne, față cu împărăția otomană.[1]

Inţălesul termenuluĭ de închinare este foarte deosebit, după scopul fie căruia dăruitor, și nu i se poate determina senzul unic și preciz. E un termin din limbagiul religios aplicat la o daravere juridică și care, din această pricină, tocmaĭ trebuia să fie nehotărît și șovăilor.

Pentru unele documente s'ar părea că interpretarea, dată luĭ de Grecĭ, e maĭ apropiată și că însamnă într'adevăr dăruire. Așa hrisovul doamneĭ Safta, soția luĭ Gh. Stefan Voevod, care închină la 1663, sfîntuluĭ Mormînt mănăstirea Bistrița, din al căruia ctitor, Alexandru cel Bun, doamna pretindea că se coboară,

1. Discuția aceasta vezĭ în: *Réponse des St.-Lieux d'Orient,* Octobre 1863, Paris p. 53. *La vérité sur la question des couvents dédiés*, par un Moldave, Paris, 1863, p. 33. *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels* par un député roumain, Paris 1864, p. 12. etc. Agathon Otmenedek (Alex. Odobescu), *Etude* citată maĭ sus, p. 11: „Une sorte de vassalité spirituelle".

spune, că „a închinat această mănăstire, anume Bistrița, cu toate podoabele și toate veniturile eĭ, să *fie pomană vecinică* la mormîntul luĭ Hristos“.[2] Aproape tot așa se rostește și hrisovul luĭ Mateiŭ Basarab, cînd după ce reiea de la călugăriĭ grecĭ mănăstirile uzurpate, spune, că acele cu dreptul închinate lor, să fie ***supuse și stătătoare călugărilor străinĭ.*** Această rostire de „pomană vecinică“, „supusă și stătătoare“, pare a implica ideea de dăruire a proprietățeĭ, de oare-ce numaĭ proprietatea este un drept vecĭnic, toate celelalte fiind trecătoare.

Alte documente conțin din protivă indicarea anumită, că se *dăruește mănăstirilor greceștĭ cărora*

2. Uricarul V, p 240. Greciĭ maĭ aduc încă cîte-va documente, publicate în *Eclaircissements sur la question dès monastères grecs situés dans les principautés danubiennes,* 1857. Anexele 3, 6, 12 și 14, care toate par a conținea daniĭ lămurite. Așa acel al închinăreĭ monăstireĭ *Golia* de Irimia Movilă, 1606, care spune: „Les donations présentes avec leurs revenus seront inmuablement, d'aujourd'hui à jamais, propriété et droit du dit monastère, Vatopédie, pendant toute l'existence de le dernier“. (Anexa 12). Acel al mănăstireĭ *Răchitoasa* de Grig. Ghica, 1729: „Nous avons donné et confirmé au monastère Vatopédi, pour avoir ce monastère Rachitoasa *métoche et en toute obéissance* comme d'autres monastères y dédiés (Anexa 3). Acel al mănăstireĭ *Vizantia* Grig. Ghica, 1777: „Notre présent chrysobule reconnait au monastère Grégoire le droit d'avoir sous sa possession le couvent Vizantia et d'y nommer un égoumène, sans que nul autre se mèle dans son administration, vu que ce couvent est considéré d'aujourd'hui à jamais *annexe et propriété* du monastère Grégoire du Mont Athos“ (Anexa 14). Aceste două din urmă documente aŭ putut fi controlate, nu cu originale, ci numaĭ cu niște copiĭ, aflătoare la Arhiva Statuluĭ și care mi-aŭ fost comunicate de D. D. Onciul directorul aceleĭ arhive. Iată textele de pe care aŭ fost traduse: Documentul din 1729: „Dat-am și am întărit și de la domnia mea sfinteĭ mănăstirĭ Vatopedi, ca să fie această sfîntă mănăstire Răchitoasa *metoh și închinare sub toată ascultarea* ca și alte mănăstirĭ ce maĭ sunt închinate acolo“. Document din 1777: „Iată dar cu a noastră bună voință dat-am și domnia mea și am întarit, prin tr'acest al nostru domnesc hrisov, mănăstireĭ de la Svetagora *ca de astăzĭ înainte și în vecĭ se aibă* pe mănastirea Vizantia din ținutul Putneĭ *cu toate ale eĭ averĭ statatoare și mișcătoare* sub purtarea de grijă a părinților mănăstireĭ Grigoriu și, rînduind de acolo egumen, fără a se amesteca altiĭ la Vizantia cît de puțin, să fie mănăstireĭ Grigoriu *metoh și dreaptă afierosire și hrisov de întăritura, neclintit și nestramutat în vecĭ.* Cuvîntul *propriété* nu se află nicăirĭ în textele romîne. El este înlocuit prin terminul de *hrisov stătator în vecĭ.*

se închinaŭ acele băştinaşe, numaĭ prisosul veniturilor lor. Aşa un document din 1662 emanat de la întemeietorul mănăstireĭ Bursucii, din Moldova, închinată la muntele Athos, spune anumit, că „sfinţiĭ părinţĭ aĭ Athosuluĭ nu vor trage nicĭ un venit timp de 8 anĭ, în timpul cărora mănăstirea se va întări; iar după acest răstimp, vor avea dreptul de a *lua, în proporţie, un folos în stare să ajute şi mănăstirea Esfigmenos* din Sf. Munte".[3] Un alt document din 1692, de la Constantin Brancovanu, prin care se închină schitul Stăneştiĭ patriarhatuluĭ de Alexandria, spune anume, că „acel ce va fi trimis din partea patriarhatuluĭ pentru a căuta de trebile mănăstireĭ, să aibă grijă de veniturile moşiilor şi satelor şi de Ţiganiĭ mănăstireştĭ, fără a-şĭ însuşi voia de a lua de la mănăstire nicĭ cal, nicĭ boŭ, nicĭ oae, nicĭ vase de aramă, spre a le duce la marele patriarhat; dar numaĭ a aduna tot venitul din dijmele ţăranilor şi dările Ţiganilor, acel asupra vinuluĭ şi, punînd de o parte ceea ce ar crede că este trebuitor pentru *hrana şi întreţinerea călugărilor şi a slugilor ca de obiceiŭ, să trimită rămăşiţa Sf. patriarhat, spre a luĭ trebuinţă*".[4] De asemenea hrisovul de închinare al mănăstireĭ Cotrocenĭ către muntele Athos, hărăzeşte *lavreĭ sfinte numaĭ ceea ce va prisosi peste trebuinţele mănăstireĭ*, şi după ce se vor face reparaţiile trebuitoare; iar *în aniĭ de lipsă, să se trimită maĭ puţin*".[5] In hrisovul de închinare al mănăstireĭ Văcăreştilor, dat de N. Mavrocordat, se prevede să fie

3. Cităm documentul după *Eclaircissements* publicaţie grecească precum pentru Grecĭ am citat documentul Saftei, după o publicaţie românească. In starea de atuncĭ a publicăreĭ textelor, e cel maĭ bun mijloc de a garanta adevărul, de a cita documentele în favoarea uneĭ părţĭ, după textul publicat de cealaltă.
4. *Eclaircissement.* Anexa 8.
5. Citat după textul grecesc, publicat în *Réponse des Lieux Saints*, Octobre 1863, p. 40.

în tot deauna epitropi aĭ aceleĭ mănăstirĭ, vel logofătul, vel spătarul şi vel vistierul, care vor fi după vremurĭ, şi aceştia să îngrijască de următoarele milĭ: 500 de talerĭ la săraciĭ din Bucureştĭ: să mărite două fete de boierĭ; să se răscumpere robĭ; să se îmbrace săracĭ; să se hrănească ceĭ din puşcăriĭ. *Iar de s'ar întîmpla vre-un an neroditor, nu se va trimite nimic Sf. Mormînt; iar milele se vor face"*.[6] Tot aşa şi hrisovul de închinare al mănăstireĭ Mărgineni către Muntele Sinai, dispune, ca „după împlinirea dăjdiilor de aicĭ şi cheltuelelor trebuincioase mănăstireĭ, ce va prisosi, să se trimită Sf. Sinai; că dacă ar fi vre un an de lipsă şi neîndestulat, *după venitul şi agonisala vremeĭ, să fie şi darea ajutoruluĭ munteluĭ Sinai,* ca să nu rămînă mănăstirea Mărgineni în lipsirea celor trebuincioase".[7]

Ambele interpretărĭ ale înţălesuluĭ cuvîntuluĭ de „închinare", acea a Grecilor şi acea a Romînilor, poate găsi un sprijin în documente, de şi este de observat că, în vechile hrisoave, dăruirea proprietăţeĭ se face totdeauna prin cuvintele: *uric stătător în vecĭ,* formulă ce nu se vede nicăirĭ în hărăzirea mănăstirilor.

Dar această hărăzire, orĭ cum ar fi fost cuprinsul eĭ, trece în cele maĭ multe cazurĭ, peste întinderea drepturilor ce putea să confere. Aşa fie care mănăstire primia darurĭ, nu numaĭ de la întemeietorul eĭ, ci şi de la alte persoane. Chiar cînd sunt mănăstirĭ domneştĭ, ele sunt adese orĭ înzestrate şi de boierĭ. Brezoianu tăgădueşte legalitatea celor maĭ multe închinărĭ, ca ne fiind făcute de toţĭ ctitoriĭ şi înzestratoriĭ mănăstireĭ, ci din partea altor persoane de-

6. Citat după textul grecesc publicat *Ibid.*, p. 43—46.

7. Textul publicat numaĭ în extracte traduse în franţuzeşte în *Réponse du St. Lieux*, p. 49, dar consunător cu reproducerea luĭ în *Memoriŭ asupra mănăstirilor romîne puse sub invocaţiunea locurilor sfinte.* Ministerul afacerilor străine, Bucureştĭ 1863. p. 5.

cît de aceĭ înzesrtătorĭ; căcĭ dacă uniĭ numaĭ din ctitorĭ închinase mănăstirea, această închinare nu putea avea valoare decît pentru averile date de eĭ, iar nu pentru acete date de alţiĭ.[8] In cazul însă cînd o persoană străină închina mănăstirea, ea dispunea de ceva ce nu era al eĭ.

Şi este de observat, că acest argument capătă o tărie maĭ mare, prin faptul că a fost adus în sens întors, pentru a sprijini drepturile locurilor sfinte: Anume N. Rossetti, cerînd prin judecată restituirea mănăstireĭ Mărgineniĭ, întemeiată de un străbun al său, pe motivul că nu s'ar fi respectat condiţiile de dăruire, i se opune din oficiŭ de către tribunal care iea apărarea Grecilor, că el nu ar putea reclama decît pentru partea luĭ de donator, nu şi pentru averile dăruite de alţiĭ.[9] Apoĭ dacă un donator nu putea cere anularea donaţiuneĭ, decît pentru partea sa, nicĭ călugăriĭ grecĭ nu puteaŭ deveni proprietarĭ necondiţionalĭ, decît pentru părţile valabil dăruite. Celelalte trebuiaŭ să fie supuse condiţiilor dăruireĭ.

Fraude. Adese orĭ frauda saŭ viclenia, întrebuinţată spre a aduce, fie închinarea mănăstireĭ, fie sporirea avereĭ mănăstirilor acum închinate, păteăză titlurile în virtutea cărora mănăstirile saŭ moşiile lor eraŭ stăpînite.

Exista maĭ multe documente care dovedesc, într'un chip învederat, uneltirele piezişe puse în lucrare de călugăriĭ grecĭ, spre a-şĭ însuşi averile pămîntene.

---

8. Vezĭ analiza actelor mănăstirilor Sărindariĭ, Bucovăţul, sf. Ioan din Focşanĭ, Arhimandritul, în Ioan Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate şi călugăriĭ străinĭ*, Buc. 1861 p. 9. 10, 12 şi 38. Aşa bună oară mănăstirea Banu, întemeiată de Ianache Banul şi îmbogăţită de maĭ multe feţe cu maĭ multe moşiĭ, este închinată de N. Mavrocordat (cu ce drept?) mănăstireĭ Dusca din Tunis, prin brisovul săŭ din 1728.

9. *Un nou proces saŭ soluţia împedecateĭ chestiĭ a mănastirilor din ţară zise închinate*, Bucureştĭ 1861, p. 26.

Aşa hrisovul luì Mateiŭ Basarab, de maĭ multe orĭ citat până acum, iea înapoĭ de la călugăriĭ grecĭ, în 1639, 21 din cele maĭ frumoase mănăstirĭ ale ţăreĭ, motivînd astfeliŭ această măsură: „Că maĭ pe urmă, se întîmplâ de statură mitropoliţĭ şi domnitorĭ ţăreĭ, oamenĭ străinĭ nouă, nu cu legea sfîntă (adecă tot creştinĭ), ci cu neamul, cu limba şi cu năravurile cele răle, adecă Grecĭ care nu se ruşinară, nicĭ se temură a atinge naravul lor cel răŭ şi de sfintele mănăstirĭ domneştĭ ale ţăreĭ şi, spurcîndu-şĭ mînile lor cu orbitoarea mită, sub hicleană taină, începură a vinde şi a cîrcĭumări sfintele mănăstirĭ ale ţăreĭ şi lavrele domneştĭ, cele supuse metoaşe dajnice altor mănăstirĭ de pre în ţara grecească şi de la sfînta Gora, făcîndu-le hrisoave de închinăciune, fără de ştirea sfatuluĭ şi fără voia soboruluĭ, ca să le biruiască şi să le moştenească în veac“.[10] Cum s'a observat şi maĭ sus, Mateiŭ Basarab nu este duşman al Grecilor, de oare ce el recunoaşte dreptul călugărilor asupra mănăstirilor într'adevăr dăruite. Din aceasta însă, se constată într'un chip invederat că cele 21 de mănăstirĭ, enumerate de Mateiŭ Basarab în hrisovul săŭ, fusese uzurpate de călugăriĭ grecĭ. Ceea ce întăreşte încă şi maĭ mult faptul uzurpăriĭ, este împrejurarea, că patriarhul de Constantinopole, Partenie, recunoaşte prin o carte pastorală, că „de cîţĭ va anĭ, nişte Grecĭ neştiutorĭ, străinĭ şi stăpîniţĭ de lăcomie, aŭ năvălit şi umplut ţara, şi prin vorbele şi ralele lor fapte, neîncuviinţate de sînta noastră lege, aŭ ajuns a pune mîna pe aceste evlavioase şi vechĭ aşăzărĭ, fără nicĭ un respect pentru testamentele întemeitorilor; dar principele Mateiŭ Basarab, chemînd o adunare şi hotărînd ca toate mănăstirile domneştĭ şi pe care dom-

10. *Uricarul*, V, p. 329.

niĭ și mitropoliţiĭ străinĭ, pentru a-şi potoli lăcomia, le supusese altor mănastirĭ așăzate în Grecia saŭ în muntele Athos, și anume (urmează enumerarea celor 21 de mănăstirĭ), să rămînă slobode de orĭ ce stăpînire din partea călugărilor străinĭ,—noĭ întărim acest hrisov al domnuluĭ M. Basarab, în toată a luĭ întindere".

Această scrisoare, în care patriarhul grec îșĭ hulește propriul săŭ neam, a fost de sigur scoasă pe banĭ de domnitorul Munteniei. Că lucrul era obicinuit la patriarhiĭ, aceasta se știe și din alte împrejurărĭ. Este însă de observat, că fară îndoială și patriarhul știea că aceste mănăstirĭ fusese uzurpate, fără de care nu ne putem închipui, că el să fi renunţat, pentru o sumă de banĭ numarată o singură dată, la niște veniturĭ vecĭnice ale neamuluĭ și scaunuluĭ săŭ.[11]

Acolisirĭ de moșiĭ se constată din următoarele documente:

Un hrisov al luĭ Gh. Stefan urmașul luĭ V. Lupu, dat în anul 1656, spune, că, Vasile Vodă, văzînd mare lipsă de dascalĭ bunĭ învățătorĭ în ţara noastră, fără de care foarte mult pămîntul pătimește și se întunecă, fără învăţătura cărţeĭ, socotind împreună cu tot sfatul ţăreĭ, a așăzat prin a sa chemare, dascalĭ bunĭ și rîvnitorĭ la învăţătură de la Kiev Pecerski a sfinteĭ lavre, de la preasfinţitul și de Dumnezeŭ temătorul mitropolit al Kievuluĭ, Pătrașcu Movilă, ca să fie spre învăţătura și luminarea minţeĭ copiilor

11. Scrisoarea luĭ Parteuie în *Mémoire avec pièces justificatives presenté à la commission internationale pour les couvents dédiés* par M. C. Negri, Constantinople, Juin, 1865, p. 127. Recunoscută ca autentică de călugăriĭ grecĭ în *Réponse des Lieux Saints*, Oct. 1863, p. 58. Asupra vînzăreĭ uneĭ învoirĭ de a de a deslega un blăstăm mitropolitan din partea patriarhieĭ de Constantinopol, vezĭ *Ist. Romînilor din Dacia traiană*, V, p. 314. S'ar putea adăogi încă alte mănăstirĭ luate prin viclenie, precum măn. *Roaba*, dacă dovezile aduse de Brezoianu p. 29 nu ar lăsa oare care îndoială, și noĭ căutăm dovezĭ absolut netăgăduite și peste putinţă de tăgăduit.

pămîntuluĭ nostru; căcĭ pentru aceasta le aŭ lăsat lor treĭ sate, anume Rachitenii, Tămăşenii şi Juganiĭ, ca să fie pentru îndestularea şi hrana acelor dascalĭ bunĭ învăţătorĭ, şi a lăsat lor acele treĭ sate, în pace despre toate dările marĭ şi micĭ ce se vor afla în pămîntul nostru".[12]

Iată o dăruire, făcută în toată regula scoaleĭ din mănăstirea Treĭ-Erarhiĭ, întemeiată şi una şi alta de Vasile Lupu. Mănăstirea Treĭ-Erarhiĭ, fiind închinată de ctitorul eĭ munteluĭ Athos, „în curînd nicĭ un folos bun nu s'a făcut după acel aşăzămînt; căcĭ după aceea dascalii aceia s'aŭ izgonit de la mănăstire şi s'aŭ adus în locul lor din ţara grecească; iar călugăriĭ grecĭ nicĭ un folos la învăţătură nu aduc pămîntuluĭ nostru".[13] Nu se prea înţălege, din document, dacă dascaliĭ slavonĭ aŭ fost înlocuiţĭ cu dascalĭ grecĭ, saŭ dacă trebue primit, că aŭ fost suplîntaţĭ prin călugărĭ grecĭ ce nu eraŭ şi dascalĭ. In orĭ ce caz, scoala luĭ Vasile Lupu, chiar de ar fi fost grecizată, cu timpul s'a desfiinţat, şi atuncĭ cînd Asaki descopere la Viena documentul luĭ Gh. Stefan, călugăriĭ din Treĭ-Erarhĭ stăpîniaŭ fără nicĭ un drept moşiile ce nu le fusese date lor, *ci scoaleĭ*. A trebuit un act de autoritate al luĭ Ioniţă Sturza, domnul Moldoveĭ, spre a reînfiinţa scoala în mănăstirea grecească, şi un proces ce ţinu aproape 20 de anĭ, spre a relua moşiile din mînile călugărilor grecĭ.[14]

O încercare iarăşĭ necinstită din partea acestora de a pune mîna pe o avere ce nu le aparţinea, este constatată prin documentul luĭ Moisi Movilă din 1634; anume mînăstirea Bisericaniĭ, neînchinată, avea un sat Vînătoriĭ, dăruit eĭ de Chiriţa Dumitrache pos-

12. *Uricarul*, III, p. 279.
13. *Ibid.* Asupra înstrăinăreĭ Treĭ-Erarhilor vezĭ *Ist. Rom. din Dacia traiană*, IV, p. 15.
14. *Ibidem*, VI, p. 255.

telnicul și de Constantin Movilă, danie făcută pe timpul luĭ Gaspar Gratian și întărită și de Stefan Tomșa. „Și după aceea, urmează documentul, s'aŭ sculat călugăriĭ (grecĭ) de la mănăstirea Golia (închinată) și aŭ umblat cu vicleniile lor și cu strîmbătate, și și-aŭ făcut niște drese, scriind că le ar fi dat acel sat cucoana Maria Chirițoaea. Fiind că aceastâ cucoană trăia în țara leșască, domnul trimite pe Golienĭ acolo, să aducă întărirea scrisoareĭ. Golieniĭ nu aduc acea întărire, pe care din protivă o aduc Bisericaniĭ, spunînd cucoana Chirițoaea, că Golieniĭ și-aŭ făcut eĭ singurĭ dresul, fără știrea eĭ; și decĭ aŭ ramas Golieniĭ rușinațĭ înaintea domnuluĭ, fiind dresul lor făcut cu strîmbatate și cu viclenie".[15]

Un alt caz, în care se îmbină o închinare nelegală cu o acolisire de sate, se întîmplă pe timpul luĭ N. Mavrocordat. Anume domnul grec, voind să folosască patriarhuluĭ de Alexandria, Samuel, care tocmaĭ venise în Moldova după milă, îĭ închină mănăstirea Hangu. In hrisovul de închinare din 1715, se spune, „că aŭ hotărît împreună cu Gedeon mitropolitul, Sava episcopul de Roman, Calixt episcopul de Rădăuțĭ și Orest episcopul de Hușĭ, și cu mariĭ boierĭ Gavril Miclescu, Lupu Costache, Ilie Catargiu, Dimitrie Ramadan, Ioan Palade, Constantin Rossetti, Darie Donicĭ și Constantin Costache, și aŭ închinat mănăstirea Hangu, întemeiată de Barnovschi Vodă (decĭ măn. domnească), cu toate moșiile și satele și toate hotarele, și cu moșiile Bălțăteștiĭ și Mînjeștiĭ, pe care stareţul le cîștigase prin hotărîre judecătorească de la rudele vistiernicululĭ Ilie, pentru ca Sf.

15. Hrisovul reprodus de N. Istrate, *Questia mănastirilor închinate din Moldova,* Iașĭ 1860, p. 18. E drept că asemene falsificărĭ de documente eraŭ obiciuuite în acel timp. Așa și călugăriĭ mănăstireĭ pămîntene Bistrița, înainte de a fi înstrăinată, și aceĭ aĭ mănăstireĭ Pîngărațiĭ, falsifică niște drese în dauna mănăstireĭ Bisericaniĭ. Documente din 1631 în *Arhiva Istorică* a luĭ Hasdeŭ, I, 1, p. 71 și 106.

scaun al Alexandrieĭ să tragă veniturile acestor mănăstiri".[16] Un hrisov al luĭ Mihaiŭ Racoviță dat însă asupra uneĭ pîri, făcută de visterniceasa Maria împrotiva egumenuluĭ de Hangu, ne arată că procesul asupra moșiiilor Bălțăteștiĭ și Mînjeștiĭ, intentat la divan de egumenul de Hangu, fusese cîștigat de acesta în urma uneĭ apăsărĭ a luĭ N. Mavrocordat asupra divanuluĭ; căcĭ aceiașĭ boierĭ, judecînd acuma a doua oară, mărturisesc că știeaŭ precum era drept (anume că moșiile în chestiune eraŭ ale visterniceseĭ); dară că: „chemîndu-ĭ pe rînd Neculaĭ Vodă, și dîndu-le a înțălege să nu răspundă împrotivă nicĭ cum la divan; decĭ știind acea poroncă, n'aŭ avut gură să grăiască spre dreptate; ci cum aŭ zis domnul, așa aŭ poftorit și dumnealor cu toțiĭ". Așa se judecase decĭ procesul și acest chip de a împărțĭ dreptatea ne lasă a întrevedea și modul cum se făcuse închinarea mănăstireĭ Hanguluĭ cătră patriarhia Alexandrieĭ. Anume mitropolitul, în divanul luĭ Racoviță, spune, că „nu primise ca să se închine la patriarhie această mănăstire, fiind în tărie și maĭ ales la munte, și peste voia sfințieĭ sale, s'a făcut această închinare".[17] Este învederat că mitropolitul merge prea departe, cînd spune că închinarea s'a făcut peste voia luĭ. Nicĭ sfinția sa, văzînd porunca, n'a avut limbă să grăiască și a poftorit precum poftorise și boieriĭ; dar în orĭ ce caz, din spusele luĭ, reiesă modul silnic cu care se făcuse și închinarea, precum tot silnic se judecase și procesul, și aceasta cînd? Pe vremea domnuluĭ grec celuĭ maĭ luminat din toțĭ Fanarioțiĭ; pe timpul domnuluĭ filosof!

16. Hrisovul de închinare după publicația grecească *Eclaircissements*, Anexa 7.
17. Hrisovul luĭ Racoviță din 1718 în *Uricar*, V, p. 363—377. Amănunțimĭ asupra procesuluĭ, în *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, V, p. 14—19 și maĭ pe larg în articolul meŭ *Justiția sub Fanarioțĭ* în *Convorbirĭ Literare*, XX, p. 1058.

Condiţiile închinărilor. Hrisoavele reproduse maĭ sus învederează fără tăgadă, că cele maĭ multe mănăstirĭ eraŭ închinate *cu oare care condiţiĭ.* Chiar hrisovul luĭ Mateiŭ Basarab, cînd lasă Grecilor mănăstirile regulat închinate, ca să fie supuse şi stătătoare, adaogă : „după cum vor fi scris şi legiuit ctitoriĭ, în cărţile lor de închinăciune, pre acea tocmală neschimbat să trăiască". Fie care mănăstire era decĭ închinată cu oare care *tocmală*, şi rarĭ sunt cazurile de închinare curată şi necondiţionată a uneĭ mănăstirĭ pămîntene către locurile din jos. Aşa am văzut în hrisovul de închinare al Văcăreştilor, rînduire de boierĭ pămîntenĭ ca epitropĭ care să îngrijască pentru îndeplinirea milelor. Acelaş hrisov prevede nevoia reparaţiilor mănăstireĭ, măritare de fete sărace, îngrijirea de sărăcime, de ceĭ din puşcărie. Hrisovul luĭ Gh. Stefan, aminteşte despre datoria de a ţinea o scoală. In sfîrşit cele maĭ multe din documentele de închinare rostesc un cuget uniform, acela de a se întreţinea mănăstirile pămîntene în primul loc, şi numaĭ ce va prisosi să se trimită sfintelor locurĭ. Ba unele din ele merg până a dispune, ca în aniĭ de lipsă, să nu se trimită nimic mănăstirilor patroane, iar milele să se îndepliniască. Ingrijirea cea d'întăĭ a închinătorilor este de a asigura *existenţa mănăstirilor lor,* îngrijire ce nu era decît prea firească, dacă ne gîndim că aceştĭ oamenĭ se despoiaŭ de averile lor, în scopul de a-şĭ lega numele de o aşezare vecinică, în care să fie pomeniţĭ atît prin rugăciunile călugărilor ce eraŭ să se umbrească sub a lor creaţiune, cît şi prin ale acelora care se împărtăşiaŭ din milele lor. Nicĭ unuĭ închinator nu i-a trecut vre-odată prin minte ca el, închinînd mănăstirea luĭ uneĭ mănăstirĭ maĭ sfinte din Răsărit, aşăzămîntul luĭ să se desfiinţeze; să înceteze de a maĭ fi ceea ce fusese : o comunitate de oamenĭ care să se

roage luĭ D-zeŭ pentru iertarea pacatelor tuturor muritorilor în deobşte şi a le luĭ în deosebĭ. Se înţălege de la sine, că o asemenea ţintă evlavioasă nu putea fi ajunsă, dacă nu se păstra fiinţa exterioară a mănăstireĭ: bisericile, chiliile şi clădirile eĭ, şi că deci întreţinerea materială a mănăstirilor era şi ea o condiţie *sine qua non* a închinăreĭ acestora cătră lăcaşurile sfinte.

Să cercetăm, cum aŭ îndeplinit călugăriĭ grecĭ aceste condiţiĭ explicite saŭ implicite ale închinăreĭ? In ceea ce priveşte epitropiĭ pămîntenĭ, eĭ fură în curînd înlăturaţĭ, şi numirea lor fu lăsată în părăsire. Greciĭ, neputînd tăgădui acest lucru, caută să-l încunjure în chip sofistic. Eĭ spun, că „sfintele locurĭ pentru a mănţinea epitropiile, aŭ suferit adese orĭ marĭ nemulţumirĭ. Domnitorul Cuza care a suprimat prin ordonanţa sa din 3 Ianuar 1863 epitropiile Sf. Mormînt, invoacă în memoriul săŭ epitropiĭ de la Văcăreştĭ".[18] Sf. părinţĭ se joacă aicĭ cu cuvîntul de *pitropĭ*. Tot epitropĭ eraŭ şi aicĭ aĭ Sf. Mormînt şi boieriĭ pămîntenĭ, din hrisovul luĭ N. Mavrocordat. Dar aceste două feliurĭ de epitropĭ eraŭ îndepartate ca ceriul de pămînt. Pe cînd ceĭ pămîntenĭ stabiliaŭ controlul asupra purtăreĭ trebilor mănăstirilor închinate din partea călugărilor grecĭ, aceĭ rînduiţĭ de Grecĭ, bine înţăles ca-l suprimaŭ.

Cît despre aşăzămintele de binefacere, am văzut cum Greciĭ aŭ desfiinţat scoala din Treĭ-Erarhĭ; apoĭ cum îngrijaŭ de nebuniĭ din ospiciul de la Golia, cum lăsaŭ în părăsire îndeplinirea milelor, din hrisovul luĭ N. Mavrocordat care, cu toate aceste, dispunea, ca în aniĭ de lipsă, să nu se trimită nimic Sf. Mormînt, iar milele să se facă.

---

18. *Réponse de St. Lieux,* Oct. 1863, p. 48.

Să venim însă la chestiunea de căpitenie, la condiția acea fără de care închinarea nu avea nicĭ un înțăles, care alcătuia chiar miezul eĭ: *păstrarea existenţeĭ mănăstirilor pămîntene* închinate locurilor sfinte. Asupra acesteĭ chestiunĭ, maĭ toate hrisoavele conțin „tocmala“ fățișă saŭ subînțăleasă, ca veniturile mănăstirilor să slujască întăiŭ la susținerea acestor așăzăminte, și numaĭ ce va prisosi să se trimită locurilor sfinte.[19] Ba maĭ mult încă, unele mănăstirĭ sunt închinate celor de jos, pentru a le apăra de ruină reală saŭ pretextată de închinătorĭ. Așa pentru mănăstirea Galata, întemeiată de Petru Șchiopul și închinată de Radu Vodă în 1617, se arată, drept motiv al închinăciuneĭ, faptul, că „mănăstirea Galata s'ar afla în mare scăpătăciune; clădirele din prejur dărămate, lucrurile sfinte rîsipite din pricina marelor nenorocirĭ și a treceреĭ armiilor și neamurilor străine care aŭ intrat în țară, precum și din pricina răleĭ purtărĭ a călugărilor care eraŭ acolo și care, ne temîndu-se de D-zeŭ, aŭ ocîrmuit și aŭ rîsipit toate productele și veniturile eĭ“.[20] Tot așa cu mănăstirea Bistrița, Probota și altele. Din aceste documente, se poate vedea, că întemeietoriĭ mănăstirilor pămîntene, *dorind tocmaĭ a lor pastrare atît fizică cît și morală,* le luase din mîna călugărilor pămîntenĭ și le închinase locurilor din Răsărit, încît se vede fără nicĭ o îndoială că scopul suprem al ctitorilor *era păstrarea creațiuneĭ lor.*

---

19. Am adus maĭ sus, p. 339 documentul de închinare al mănăstireĭ Stăneștiĭ, în care să spune lămurit, că se va pune întăiŭ la o parte ceea ce este trebuitor pentru hrana și întreținerea călugărilor și a slugilor mănăstireĭ *ca de obiceiŭ*, și să trimite rămășița sf. patriarh, spre a luĭ trebuință.

20. Hrisoavele reproduse de *Memoriul asupra mănăstirilor romîne, puse sub invocația locurilor sfinte din Răsărit* de Ministerul de externe, Bucureștĭ, 1863, p. 7 și urm.

Ce făcuse însă din mănăstirile închinate lor, călugării Greci? Impraştiase călugării pămînteni la cele patru vînturi şi nu-i mai înlocuise cu alţii, încît ele încetară de a mai fi comunităţi religioase romîne. Dar nici macar cu călugări greci, nu înlocuiaŭ ei pe acei de baştină, nepunînd în ele decît puţini inşi, de care egumenul avea nevoie, pentru administrarea averilor mănăstireĭ. De aceea se constată faptul neaşteptat, că mănăstirile închinate, în loc de a înfăţoşa o bogată poporaţie de călugări străini, nu sunt decît foarte sărace în oameni, faţă cu mănăstirile neînchinate. Pe cînd aceste din urmă, în număr de 53 şi 189 de schituri, aŭ 2836 de călugări şi 3043 de călugăriţe, acele închinate, în număr de 72 şi 24 de schituri, nu aŭ decît 509 de călugări şi 46 de călugăriţi.[21]

Mănăstirile închinate fuse deci *desfiinţate ca mănăstiri*. Ele nu mai eraŭ comunităţi religioase de închinare către D-zeŭ, ci curat numai dependenţi administrative ale mănăstirilor din Răsarit, însărcinate cu adunarea veniturilor, spre a le trimite patroanelor lor.

Şi lucru curios, călugării Greci nu tăgăduiaŭ faptul care era şi cu neputinţă de ascuns; dar susţineaŭ că eraŭ în drept să proceadă astfeliŭ, zicînd, că „fără nici un drept li se bănueşte că nu întreţin comunităţi religioase în mănăstirile aşăzate în Principate, pentru a căror întreţinere tocmai li se cere a patra parte din venit. Dar cînd li se face această bănuială, se uită că locurile sfinte nu *eraŭ ţinute, dar că nici nu pot fi ţinute a întreţinea comunităţi religioase în Principate*. Sfintele locuri nu pot avea acolo decît sucursale. Acei care aŭ dat şi închinat mănăstirile sfintelor locuri, nu *aŭ putut înţălege a da şi închina aceste comunitaţi, lucru ce nici odată nu s'a auzit.*

21. *Analele statistice*, 13—16, 1863, p. 140—148.

Personalul uneĭ sucursale este alcătuit din un număr îndestulător de preoţĭ şi de slujbaşĭ, sub un egumen, şi sfintele locurĭ nu sunt îndatorite decît a întreţinea atare personal în mănăstirile Principatelor. A se cere ca sfintele locurĭ să întreţină comunităţĭ religioase în ţările romîne, este a se *pretinde de la ele un lucru protivnic regulelor bisericeĭ şi temelieĭ organizăreĭ monacale din Răsărit.* Locurile sfinte nu aŭ scaunul lor în Principate. Legal ele nu figurează aicĭ decît ca proprietare".[22]

Şi într'adevăr iată ce spune canonul 8 al sinoduluĭ din *Chalchedon*: „Clericiĭ (ospiciilor) de saracĭ şi a mănăstirilor şi a bisericilor sfinţilor martirĭ să rămînă sub ascultarea episcopilor din *fie care oraş. Balsamon şi Zonara*, interpretînd acest canon, spun că administraţia, îngrijirea, supravegherea morală şi gerarea veniturilor şi a cheltuelelor, să se facă sub imediata controlare a *episcopuluĭ loculuĭ. Nuvela 131* a luĭ Iustinian zice, că aşăzămintele cele de cătră ctitorĭ făcute mănăstirilor, trebue să se păzască, dacă nu se improtivesc canoanelor; căcĭ nu le este permis ctitorilor de a înterzice *episcopilor localĭ* executarea drepturilor canonice în mănăstirile fundate de eĭ. O *hotărîre patriarhală* recunoaşte dreptul episcopuluĭ eparhial asupra tuturor mănăstirilor şi că *nu se poate închina, nicĭ supune o mănăstire alteia*, dacă actul de fundaţiune al ctitorilor nu prevede aceasta.[23] Pretinsul drept patriarhal de stavropighie, prin care patriarhul poate, în orĭ-ce ţară din

22. Acest loc, de o importanţă capitală pentru hotărîrea juridică a chestiuneĭ, se află în *Réponse de l'Archimandrite Germanos*, p. 102—104.

23. Canon 8: „Οἱ κληρικοί τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἑκάστῃ πόλει ἐπισκόπων, διομενέτωσαν". Vezĭ Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Ῥάλλη καὶ Πότλη, Ἀθήνησι 1852, II, p. 234. Comp. *Pidalion* p. 125. *Biserica ortodoxă*, 1900 August, p. 441 (Notiţă com. de D. C. Erbiceanu). *Nuvela* 131 *a luĭ Justinian*; „ὅτι τὰ γενόμενα παρὰ τῶν κτητόρων ἐν τοῖς μονασ-

circumscripția luĭ, să aibă o mănăstire orĭ biserică, cu drepturĭ jurisdicționale asupra eĭ, este un abuz medieval. Nu există nicĭ un canon care să învoiască acest lucru. Din contra toate canoanele păstrează drepturile exclusive de jurisdicție asupra mănăstirilor din eparhiile lor, *episcopilor localĭ,* fără de care s'ar turbura și s'ar calca unul din principiile cele marĭ ale bisericeĭ creștine: ordinea ierarhică. Toată administrația așăzămintelor de orĭ-ce natură este, după canon, sub nemijlocita îngrijire a *episcopuluĭ loculuĭ.* Orĭ-ce influență, orĭ amestec străin este abuz și necanonicitate. Călugăriĭ grecĭ susțineaŭ decĭ, cu drept cuvînt, că *regulele bisericeĭ și temelia organizăreĭ monacale din Răsărit, se opuneaŭ la închinarea unor mănăstirĭ către altele; la supunerea unor comunitățĭ de călugărĭ, sub alte comunitățĭ de călugărĭ, de oare ce ele nu puteaŭ fi supuse decît episcopilor localĭ. De aicĭ decĭ nevoia în care se gasiră mănăstirile patroane, de a desființa comunitățile religioase închinate lor din Principate. Am văzut însă că scopul de căpitenie al închinătorilor acelor mănăstirĭ pămîntene, era tocmaĭ păstrarea ființeĭ mănăstirilor lor.*

Greciĭ eraŭ decĭ pușĭ în alternativa, saŭ de a călca canoanele, saŭ de a desființa mănăstirile pămîntene, luînd pentru eĭ moșiile lor, și prefăcînd foastele comunitățĭ de călugărĭ romînĭ în niște simple centre de administrație greceștĭ ale acelor averĭ. Locurile sfinte, pentru a putea pune mîna pe mo-

τηρὶοις τοπικὰ στέργειν ὀφείλουσι εἰμήπου τοῖς κανόσι ἀναντιοῦνται ...οὐ γὰρ, ἔξεστιν αὐτοῖς ἀπείργεον τούς ἐνχορίους ἐπισκόπους τῶν κανονικῶν δικαίων ἐν τοῖς παρ'αὐτῶν κτιδομένοις μοναστηρίοις", după o pericopă (extract) a noveleĭ din Σύνταγμα citată maĭ sus p. 393. Textul noveleĭ însușĭ e ceva deosebit; dar ințălesul e acelaș. (Notă com. de Erbiceanu). Hotărîrea patriarhuluĭ (nu se știe a căruia), vezĭ în Γεδεών, κανονικαὶ διατάξεις, I, p. 180. (Notă com. de Erbiceanu).

şiile şi pe averile mănăstirilor, aŭ fost obligate să distrugă ființa lor de mănăstire şi să le prefacă în dependenţĭ administrative, pentru ocîrmuirea acelor averĭ.

Aicĭ ni se pare că stă argumentul de căpitenie, pentru neîndeplinirea condiţiilor de închinare din partea călugărilor grecĭ. Căcĭ, pe cînd pentru neîndeplinirea celorlalte condiţiĭ, precum pentru păstrarea epitropilor pămînteni, întreţinerea de şcoale saŭ de ospiciĭ şi îndeplinirea altor fapte bune, ar trebui, pentru a anula închinarea, dovedită această neîndeplinire în fiece caz, [24] *nimicirea mănăstirilor pămîntene de către locurile sfinte, nimicia prin ea însăşĭ şi închinarea, căcĭ chiar terminul de închinare arată că mănăstirile, şi nu moşiile lor, fusese supuse locurilor sfinte.* Dacă ar fi fost să li se dee moşiile, s'ar fi întrebuinţat termeniĭ obicinuiţĭ de danie, dăruire. *Nu se putea însă distruge ființa mănăstirilor care veniaŭ, cu acele moşiĭ ale lor, să se supună locurilor sfinte, şi să se păstreze de aceste din urmă numaĭ moşiile.* [25]

24. Acest caz îl prevede codul civil (Cap. I de la Cartea IV): „după ce se va da darul, nu se va maĭ cere înapoĭ, afară numaĭ de va fi darul cu legătură şi cel ce l'a luat nu va urma legătura". Cf. *Questia mănăstirilor închinate Sf. Locurĭ*, de I. A. Comănescu, Bucureştĭ 1859. Maĭ vezĭ şi o scrisoare a principeluĭ Czartoriski către unul Botezatu din România, în care se spune, că Romîniĭ trebue să invoace: 1) că donaţiile eraŭ condiţionale; 2) că veniturile aŭ fost întrebuinţate la propaganda greco-rusască; 3) Angliei să i se atragă luarea aminte, că această afacere este curat rusască". Scrisoarea luĭ *Czartoriski* c. *Botezatu* din 26 Ianuarie 1865 în *Hîrtiile Rossetti.*

25. Acest argument hotărîtor în limpezirea daraveriĭ mănăstirilor închinate, nu a fost formulat de oamenii timpuluĭ care sprijinise numaĭ părerea, că nu s'ar fi îndeplinit condiţiile speciale de închinare la unele mănăstirĭ, şi de acolo se inducea o cauză generală de anulare a închinăreĭ—procedare neînvoită de dreptul civil, care trebue să fie aplicat în revocarea donaţiilor pentru neîndeplinirea condiţiilor. Ce e drept, pretenţia locurilor sfinte este aşa de neauzită, încît nicĭ eŭ la început, cînd am găsit-o formulată în *Răspunsul* luĭ Ghermanos, nu am înţăles-o, atîta îmĭ părea de peste samă în gura călugărilor grecĭ. Numaĭ cînd am văzut statistica călugărilor din mănăstirile închinate, atuncĭ m'am convins că se distrusese într'adevăr, cu conştiinţă şi cu voinţă, comunităţile religioase româneştĭ, stăpînirea uneĭ mănăstirĭ asupra alteia nefiind învoită după canoane.

Tot această împrejurare limpezeşte însă şi chestiunea stărei materiale a mănăstirilor, pe care scrierile romîne ale timpului şi rapoartele tuturor comisiunilor, o arată ca de jalit, pe cînd din protivă egumenii greci caută s'o pună în o lumină din cele mai favorabile.[26]

Se înţălege de la sine că, reducîndu-se personalul mănăstirilor, şi ele prefacîndu-se acuma în nişte centre de exploatare ale avuţiilor alipite de ele, egumenii ce se schimbaŭ necontenit, nu aveaŭ nicĭ un interes de a întreţinea clădirile în stare bună. Stăteaŭ în cîteva odăĭ, grăbindu-se a aduna banĭ pentru eĭ şi pentru locurile ce-i trimiteaŭ; apoĭ se duceaŭ din ţară, pentru a nu se maĭ întoarce. Nu puteaŭ decĭ să se intereseze şi să-şĭ cheltuiască, în reîntocmirea bisericilor, chiliilor şi altor clădirĭ, banii, cu care eraŭ să se folosască eĭ. Toată averea, provenită din exploatarea întinselor domenii din ţările romîne, se şi ducea în regiunile din Răsărit, pare că, precum spune N. Istrate, „Dumnezeŭ s'ar fi strămutat, de cînd cu Fanarioţiĭ, peste Dunăre".[27]

Dar în afară de această inducere raţională care ne sileşte, a admite de adevărate tînguirile Romînilor asupra ruineĭ mănăstirilor închinate, Greciĭ chiar se contrazic în sprijinirile lor. Alăturea cu tăgăduirea desăvârşită a răleĭ stărĭ a mănăstirilor, eĭ recunosc, în procesul verbal anexat la raportul comisarilor Mavros şi Ştiubeiŭ, că *„ruina invederată* a mănăstirilor nu provine decît din reţinerea lor de 5 anĭ, 1822 – 1827, de către autorităţile locale".[28] Aiurea eĭ atribue această ruină, devastărilor Turcilor, făcute în tim-

26. Compară bună oară, Raportul comisieĭ eclesiastice din 1833 în *Mémoire* de C. Negri, p. 88 cu *Réponse de l'Archimandrite Ghermanos*, p. 102.
27. N. Istrate, *Questia mănastirilor închinate din Moldova*, p. 22.
28. *Mémoire* de C. Negri, p. 73.

pul Eterieĭ. Dar maĭ întăĭ, în 5 anĭ nu se puteaŭ ruina aşa de desăvărşit mănăstirile închinate, încît însuşĭ Grecii se recunoască *invederata lor ruină;* apoĭ Turciĭ nu se introdusese decît în o singură mănăstire din Moldova, Secul, şi aceasta neînchinată, cînd cu urmărirea căpitanuluĭ romîn-macedonean Iordachi Olimpatul ce îmbrăţoşase cauza grecească, şi care mănăstire fu aprinsă şi dărămată, prin lupta înverşunată, susţinută de viteazul căpitan.[29] In sfîrşit dacă mănăstirile se aflaŭ într'o stare aşa de înfloritoare în privirea materială; pentru ce cereaŭ Grecii un răstimp de 10 anĭ, 1834—1843, cu scutire de orĭ-ce contribuţie către ţările romîne, spre a putea reîntocmi clădirile şi, la expirarea aceluĭ termin, pentru ce cereaŭ eĭ o nouă prelungire încă pe 10 anĭ, 1843—1852?

Ruina materială, desfiinţarea comunităţilor religioase romîne şi însuşirea averilor lor de către locurile sfinte, iată care fu rezultatul închinăreĭ mănăstirilor pămîntene către acele din Răsărit. Nu credem că se poate susţinea că asemene procedare era dreaptă şi nicĭ măcar legală.

Dreptul public. Dar maĭ este încă un punt de videre care îndreptăţeşte secularizarea: acel al dreptuluĭ public, al concepţiuneĭ ideeĭ de stat.

Din toate protestele şi memoriile călugărilor grecĭ, se vede că eĭ tăgăduiaŭ statuluĭ romîn orĭ ce drept de control şi de supraveghere a ocîrmuireĭ ţăreĭ asupra averilor mănăstirilor închinate. Eĭ nu voiaŭ să se supună la darea de socotelĭ, la numirea şi destituirea egumenilor, la darea moşiilor în arendă sub privigherea organelor statuluĭ, la supravegherea săvîrşireĭ reparaţiilor, la contribuirea pentru susţi-

29. Asupra lupteĭ de la mănăstirea Secu, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană,* V, p. 496.

nerea aşazămintelor de bine facere, consimţind numaï a vărsa, spre acest scop, în casa statuluï, o contribuţie voluntară. Intr'un cuvînt, mănăstirile greceşti se pretindeaŭ stăpînele moşiilor mănăstirilor închinate, şi voiaŭ să fie cu totul neatîrnate de organismul statuluï romîn; decï tindeaŭ să constitue un stat ecleziastic în sinul statuluï romîn.

Atîta îngăduiaŭ călugăriï grecï autorităţilor Principatelor: dreptul de a le impune dărï, şi încă în contra nartuluï acestora, une orï protestează.[30]

Este învederat că o asemene pretenţie nu putea fi tolerată de concepţia statuluï modern, către care năzuia poporul romîn şi care i fusese chiar impusă de Convenţia de Paris. Un stat nu poate exista fără desăvîrşita stăpînire pe teritoriul, pe care se întinde naţiunea ce'l alcătueşte; fără putinţa de a impune ascultarea de organele sale tuturor locuitorilor aceluï teritoriŭ. Mănăstirile închinate nu eraŭ însă numaï nişte insule sporadice presurate pe întinderea ţărilor romîne. In număr de 72 şi posedînd peste 600 de moşiï, din cele maï marï şi maï frumoase, ele cuprindeaŭ aproape a 7-a parte a teritoriuluï romănesc, pe care locuiaŭ peste 60,000 de familiï de ţăranï.[31]

Această însamnată întindere de pămînt şi acest număr covîrşitor de poporaţie ar fi fost substras, nu numaï de fapt dar şi de drept, de sub ocîrmuirea statuluï romîn, şi o aşa perspectivă era peste putinţă

30. *Réponse des Saints-Lieux* Oct. 1863 p. 68.

31. *Réponse des Saints-Lieux*, p. 61; *Réponse de l'archim. Germanos*, p. 62 spune: „Pour tout homme connaissant le pays, l'étendue de terre appartenant aux Saints-Lieux occupe la *neuvième partie* du territoire des deux principautés". Dupa *Analele statistice* No. 5—8, 1861, p. 134—135, proporţia e maï mare, aproape a 7-a parte. Anume, din întindere totală a teritoriuluï cultivabil al Munteniei, 10,644,673 de pogoane, mănăstirile închinate ocupaŭ 1.398,021 de pogoane, decï aproximativ a 7½ parte a întregeï întinderï. Se pretinde, în adunările de pe timpul luï Alex. Ioan I, ca moşiile mănăstirilor ar alcătui a 5-a parte a teritoriuluï. Niciï a 5-a, nicï a 9-a, ci a 7-a parte.

de admis, pentru un organismu național ce nu voia a se sinucide.

In cotro mergeaŭ tendințele Grecilor, se vede de pe împrejurările raportate maĭ sus: cererile lor ca arendarea moșiilor și repararea acaretelor să se facă sub privigherea consuluļuĭ rusesc, cu excluderea autorităților romîne; apoĭ din protestarea lor contra măsurilor luate de Mihaĭ Sturza, de a emancipa Țiganiĭ mănăstirilor și de a cruța pădurile lor.

Dar apoĭ drepturile de suveranitate, pe care statul romîn voia să le aibă asupra acestor mănăstirĭ, eraŭ ele oare ceva cu totul noŭ, și nu fusese ele nicĭ odată puse în lucrare, în vremile maĭ vechĭ? Se constată întâĭ într'un chip neîndoielnic că mănăstirile închinate fusese îndatorite în maĭ multe rîndurĭ: 1) a contribui pentru întreținerea scoalelor și 2) a ajuta la greutățile țăreĭ, provenite din ocupațiile străine.

In privirea punctuluĭ întâĭ, citâm hrisovul luĭ Antioh Cantemir, din anul 1706, care supune mănăstirele neînchinate la o dare de 720 de galbenĭ pe an, iar pe cele închinate la 600 de galbenĭ, din care, suma de 120 de galbenĭ pentru scoale. Aceștĭ banĭ să fie adunațĭ de mitropolit, prin ordine date episcopilor. Mănăstirile închinate sunt ordonate să numească un delegat care să adune baniĭ și să'ĭ dee mitropolituluĭ.[32] Apoĭ Alex. Ipsilanti dispune, în 1775, să contribue toate mănăstirile, atît cele pămîntene cît și cele închinate, pentru întreținerea Academieĭ celeĭ reorganizate de el din Bucureștĭ, cu suma de 30 de pungĭ, scutindu-le de orĭ ce altă dare către stat— aceasta pe motivul că întemeietoriĭ acestor mănăstirĭ aŭ hărăzit cele maĭ multe din veniturile lor unor fapte de binefacere.[33] Acest hrisov pomenește

32. *Mémoire avec pièces justificatives* de M. C. Negri 1865, p. 20.
33. *Ibid.* p. 25.

de alt hrisov al luĭ M. Racoviţă care să fi dispus, ca toate mănăstirile să contribue la mile pentru săracĭ. Alt hrisov care dispune o contribuţie pentru scoale, este acel al luĭ Ioan Caragea din 1817, şi fiind că egumeniĭ nu se înţălegeaŭ asupra repartiţieĭ, principele o face el singur, prin o listă impusă.[34] Cît despre contribuţiile pentru armată, ele se întîlnesc foarte des în actele vechĭ, maĭ ales în timpul Fanarioţilor. Aşa găsim ordine către mitropolit de a supune toate mănăstirile, şi acele închinate, la contribuţie pentru aprovizionarea oştirilor otomane saŭ ruseştĭ, din aniĭ 1797, 1798, 1801, 1807, 1812. Este de observat, că contribuţia mănăstirilor închinate nu este voluntară, ci impusă în tot deauna şi încasată prin autorităţile ecleziastice ale ţăreĭ, mitropolitul şi episcopiĭ. Greciĭ nu tăgăduiaŭ asemene contribuţiĭ; dar întimpinaŭ, că mănăstirele închinate nu puteaŭ să se opună unor nenorocirĭ ca acele aduse de ocupaţiile straine; cît despre contribuţiile pentru scolĭ şi pentru săracĭ ar fi straniŭ să se pretindă, că dacă mănăstirile greceştĭ aŭ achitat une orĭ astfeliŭ de dare, ele aŭ avut menirea de a da cheltuelĭ pentru întreţinerea instrucţieĭ saŭ a milosteniei publice în principate.[35] De aceea cînd se pune, în contractele de arendare a 215 moşiĭ ale mănăstirilor închinate, o clauzulă privitoare la scoale, călugăriĭ grecĭ stăruesc ca ea să fie scoasă.[36] Şi cum să nu se opună călugăriĭ grecĭ la întreţinerea scoalelor, cînd videm chiar mănăstirea Neamţuluĭ care doar era pămînteană şi fost focar de cultură în vremile maĭ vechĭ,[37] că se arata duşmană învaţăturilor ? Anume în acea mănăstire era un seminar cu internat înfi-

34. *Ibid.*, p. 65.
35. *Ibid.*, p. 30, 35, 41, 43, 53.
36. *Réponse de l'Archim. Germanos*, p. 23.
37. Istrate, *Questia*, p. 27, nota.

ințat de domnitorul Grigore Ghica. Cînd caimacanul Balș îl desființă, călugării dădură afară pe elevi și prăznuiră prin o sărbare desființarea scoalei.[38]

Dar dreptul de supremație al statului romîn asupra mănăstirilor nu fusese pus în lucrare numai în această formă. Insămnat este între altele dreptul statului romîn de a cere socotelĭ egumenilor grecĭ. De la nașterea chestiuneĭ mănăstirilor închinate, acestea se opusese tot deauna la darea socotelelor,[39] și de aceea se și opuneaŭ ele cu atîta stăruință la arendarea moșiilor prin mezat, temelia pe care se putea răzăma cererea de socotelĭ, fixîndu-se veniturile în chip hotărît. Dar lucru curios, pe cînd Negri prezenta la Constantinopole memoriul seŭ din 1865, în care el dovedia într'un chip invederat, cu extracte din condicele mănăstirilor închinate, că ele fusese adese orĭ îndatorite la darea de socotelĭ, în adunarea din Bucureștĭ, în acelaș an, 1865, Vernescu, ministrul justițieĭ, recunoștea, că „egumeniĭ nu daŭ socotelĭ guvernuluĭ și că decĭ Brancovanu care a făcut să i se cedeze drepturile egumenilor, este și el scutit de a da socotelĭ“.[40] Se ințalege că Greciĭ îșĭ fac o armă însămnată, din această mărturisire a guvernuluĭ romîn.

Cu toate aceste lucrurile nu stăteaŭ astfeliŭ, și din actele vechĭ se constată, că egumeniĭ dăduse adese orĭ socotelĭ domnuluĭ, asupra purtăreĭ trebilor mănăstirilor. Așa hrisovul luĭ Hangerli, de care ne vom sluji pe larg maĭ la vale, spune în cuvintele luĭ în-

38. Raportul ancheteĭ făcut de Gr. Cuza și M. Cogălniceanu, 1858 Sept. 24. *Steaua Dunăreĭ* 12 Iunie 1859. (Hrisovul de înființare a Seminaruluĭ 1 April 1855 în *Zimbrul*, 6 Maĭ 1855). De aceea une orĭ se găsesc apărătorĭ aĭ mănăstirilor fără deosebire de pămîntene saŭ închinate. Bună oară broșura *Etat actuel de l'église ortodoxe et des couvents en Moldavie*, St.-Pétersburg 1864.

39. *Réponse de l'archim. Germanos*, p. 20.

40. Șed. din 5 Mart 1865. *Mon. of.*, 11 April 1865.

cepătoare: „Fiind că din căutarea socotelelor egumenilor după anĭ, se pricinuesc aceste toate, căcĭ nu era ştiut domnieĭ, în ce chip se urmaŭ socotelele, hotărîm ca la fie ce doĭ anĭ să se dee socotelele la prea S. S. mitropolitul“. Se vede din acest hrisov că tot deauna se obicĭnuia a se da socotelĭ mitropolituluĭ, din partea egumenilor grecĭ; dar că aceste socotelĭ făcîndu-se *după anĭ*, adecă atuncĭ cînd voia fie care egumen, lucrul căzuse în desobicinuinţă saŭ nu constituia un control serios, meteahnă pe care Hangerli vra s'o înlăture, prin îndatorirea egumenilor de a înfăţoşa socotelile la fie ce doĭ anĭ.

Maĭ multe extracte de socotelĭ din condicile mănăstirilor greceştĭ, înfăţoşate de C. Negri comisiuneĭ europene în 1863, prin memoriul săŭ, rîdică orĭ ce îndoială asupra acesteĭ chestiunĭ. Aşa mănăstirea *Radu Vodă*, închinată Munteluĭ Athos, dă socotelĭ între aniĭ 1737—1740, socotelĭ adeverite de o comisiune de boierĭ şi de neguţitorĭ, şi aceste socotelĭ constată, că s'a dat ocîrmuireĭ 10,057 de talerĭ, s'a cheltuit pentru mănăstire 10,157 de talerĭ şi s'a trimis patroaneĭ 3,100 de talerĭ. De asemenea mănăstirea *Nucetul*, în socotelele eĭ, adeverite de aceeaşĭ comisiune între aniĭ 1732—1739, arată că dăduse în cursul celor 8 anĭ, 5,837 de talerĭ ocîrmuireĭ, cheltuise 3,689 şi trimisese locurilor sfinte 1,134 de talerĭ; iar mănăstirea Cotroceniĭ, din venitul eĭ pe 4 anĭ, care se vede că a fost de 37,047 de talerĭ, cheltuieşte pentru ea 23,823, dă ocîrmuireĭ 11,986 şi trimite munteluĭ Athos în cursul acelor anĭ, numaĭ minima sumă de 1,800 de talerĭ.[41] Hangerli prin hrisovul săŭ din 1797, rîndueşte pe vel vornicul N. Filipescu, vel vornicul C. Ghica şi pe vel spatarul Caragea, să iee socotelele arhimandrituluĭ Ghenadie,

41. *Mémoire* de Negri. Socotelele intercalate între p. 24 şi 25.

de la mănăstirea Sf. Ioan cel Mare din Bucureştĭ, închinată mănăstireĭ Sf. Ilie de la Ziţa din Rumelia.[42]

Aceste cifre sunt foarte însămnate. Ele ne dovedesc, întăiŭ, adevărul sprijinirilor romăneştĭ, că mănăstirile închinate nu trimiteaŭ patroanelor lor, de cît ceea ce prisosia peste trebuinţele lor şi ale ţăreĭ, şi, al doile, însămnatele sumĭ cheltuite cu întreţinerea mănăstirilor din ţară. Pe atuncĭ distrugerea ca mănăstirĭ a acestor aşăzăminte religioase nu fusese încă îndeplinită. O anafora a divanuluĭ care determină darea hrisovuluĭ aceluĭ domn asupra scoalelor, hrisov atins maĭ sus, după ce e de părere, a se impune toate mănăstirile atît închinate cît şi neînchinate cu 9,575 de talerĭ, urmează maĭ departe, că „întru cît tot în anul acesta se vor întocmi şi socotelele mănăstirilor, şi această sumă pe care mănăstările o daŭ la scoale, trebuind să fie trecută în socotelĭ, se va cunoaşte prisosul veniturilor, care prisos va putea şi el să fie adaos pentru scoale, dar numaĭ prisosul mănăstirilor pămîntene, acele de la mănăstirile închinate, trebuind a fi trimise locurilor de care atîrna".[43] Asupra acesteĭ anaforale, domnul porunceşte, ca inspectoriĭ numiţĭ de comisiunea de prelaţĭ şi de boierĭ, să cerceteze toate socotelele ce li se vor înfăţoşa; după ce se vor constata veniturile anuale, se va lua din ele partea trebuitoare scoalelor.[44]

Actele enumerate dovedesc, într'un chip neîndoielnic, îndatorirea mănăstirilor închinate de a da socotelĭ statuluĭ romîn. Alte hrisoave ne arată supunerea aceloraşĭ mănăstirĭ şi în alte privirĭ autorităţeĭ politice.

Aşa unul de la Antioh Cantemir, din anul 1710, zice, că „precum într'această vreme multă scădere

42. Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 169.
43. *Anaforaua* din 1777. *Mémoire* de Negri, p. 27.
44. Hrisov din 1775. *Ibidem*, p. 30.

şi lipsă, s'a făcut sfintelor mănăstirĭ de odoare şi de veşminte şi de bucate, fiind sub stăpînire străină, şi încă şi egumeniĭ şi călugăriĭ aŭ fost jăcuitorĭ împreună cu aceĭ stăpînĭ străinĭ şi aŭ făcut multe stricăciunĭ şi spre îndreptarea aceşteĭ stărĭ de lucrurĭ, dispune, ca „Sfinţia sa mitropolitul cu credincios boiarinul nostru Dumnealuĭ (numele lipseşte), să iee sama tuturor egumenilor, pre izvoadele lor cele vechĭ, (până a nu fi răscoalele), făcînd izvod noŭ de cele ce se afla acuma, şi aducînd la domnia noastră toate izvoadele, ca să videm ce aŭ fost înainte şi cele ce se află acum".[45]

Hrisovul luĭ Constantin Moruzi din 1794 opreşte pe toţĭ „egumeniĭ tuturor mănăstirilor, a maĭ da în arendă toate moşiile mănăstireĭ, şi le porunceşte a păstra pentru propria cultivare o parte din ele; unde vor fi 6 să se păstreze 2, unde vor fi treĭ, una". Maĭ porunceşte mitropolituluĭ ca să se îndatoriască mănăstirile a da socotelĭ de recoltele adunate, şi să se facă o listă a bucatelor aflătoare la mănăstire, pentru ca, la vreme de mare lipsă, să se poată ajuta pe ceĭ nevoieşĭ.[46]

De o mare însămnătate este şi hrisovul luĭ Hangerli din 1798, dat asupra uneĭ anaforale a boierilor şi din care se vede care eraŭ cugetele ţărilor romîne, asupra drepturilor călugărilor grecĭ. Domnul, întărind în totul anaforaua, dispune asupra mănăstirilor închinate următoarele:

1) „Schimbarea egumenilor, pentru neguţitorie, să n'aibă voie mănăstirile de jos a face pe cine a da maĭ mult, ci pe acela care va urma buna chivernisală ce se va face sfetirimos de către P. S. Sa

45. Hrisovul publicat de C. Erbiceanu în *Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ*, p. 10.
46. *Mémoire* de Negri, p. 31.

mitropolitul, şi prea S. Sa arătîndu-l domniei, să se schimbe, prin marefetul dumisale Vel logofăt.

2) Să nu îndrăzniască nicĭ un egumen, fară de ştirea domnieĭ, a da un ban maĭ mult, cuvenit de ajutor, decît ceea care ctitoriĭ singur aŭ rînduit, sub pedeapsa de a fi izgonit din ţară.

3) Cînd mănăstirile din jos vor avea trebuinţă de a trimite exarhĭ, să înştiinţeze înscris domnia, precum şi trebuinţa şi cîtă vreme aŭ să zăbovească aicĭ; iar după împlinirea soroculuĭ, să se trimită de aicĭ şi fără de voia lor. Cu acest prilej însămnăm că înşuşĭ autorităţile eclesiastice greceştĭ, recunoscuse, în deosebitele rîndurĭ, dreptul statuluĭ romîn, de a controla purtarea egumenilor, şi aceasta chiar în timpul lupteĭ celeĭ ascuţite de pe timpul luĭ Cuza-Vodă. Aşa găsim pe patriarhul Constantinopoleĭ, cerînd domnitoruluĭ să nu recunoască nicĭ un drept luĭ Meletie, fost egumen de Glavacioc care a fost destituit, fiind că adusese mănăstirea într'o stare de destrabălare, pe care „bine-voitoarea voastră Alteţă nu va putea nicĭ odată îngădui".[47])

4) Egumeniĭ mănăstirilor de aice cînd li se va întîmpla moarte, să-ĭ moştenească mănăstirile de aicĭ, şi mitropolitul va orîndui ca din averea mortuluĭ, să dee un ajutor mănăstirilor din jos.

5) Fiind-că din căutarea socotelelor egumenilor după anĭ, se pricinuia aceste toate, căcĭ nu era ştiut domnieĭ în ce chip se urmaŭ socotelele, de ceĭ de aicĭ egumenĭ aĭ mănăstirilor din Jos, hotarîm ca la fie care doĭ anĭ să se încheie socotelile tuturor mănăstirilor, de P. S. S. mitropolitul, vel logofătul şi vel vornicul al obştirilor ce vor fi după vremĭ".[48]

47. (*Hîrtiile Rossetti*).
48. Reproducem hrisovul, după versiunea autentică, publicată după original de d. V. A. Ureche, în *Ist. Romînilor*, VII, p. 377. Anaforaua asupra căreia a fost dat hrisovul, vezĭ în *Memoire* de C. Negri, p. 38.

Tot Hangerli poruncește mănăstireĭ Cotrocenilor să dreagă un pod pe apa Dîmbovițeĭ.[49]

Călugăriĭ Grecĭ nu recunosc puterea acestuĭ hrisov, care a fost revocat de acel al luĭ Moruzi, din 1799, și maĭ adoăgim și de acel al luĭ Ioan Caragea din 1813.[50] Dar nu e vorba, dacă dispozițiile unuĭ hrisov aŭ fost saŭ nu nimicite; căcĭ dacă ar fi pe aceea, atuncĭ în înspăimîntătoarea nestatornicie a vremilor maĭ vechĭ, nimic nu era trainic. Aceste dispozițiĭ aŭ fost însă aplicate un timp, fie el cît de scurt, și ne arată în cotro tindea mintea poporuluĭ romîn, în relațiile luĭ cu călugăriĭ grecĭ, și aceasta încă pe cînd statele lor eraŭ pe deplin supuse înrîurireĭ greceștĭ și copleșite cu totul de ideea religioasă. Era firesc lucru ca acum, cînd organizarea politică a statuluĭ se desăvîrșia, ca aceste drepturĭ să fie întinse și sporite, pănă la stabilirea děplineĭ supremațiĭ și autoritate a statuluĭ romîn, asupra elementelor străine.

In sfîrșit maĭ aducem un hrisov al luĭ Ioan Caragea din 1812, care impune mănăstirilor închinate taxe însămnate pentru reînoirea hrisoavelor: 600 de leĭ pentru mănăstirile de clasa I; 300 pentru cele de clasa II și 150 pentru cele de clasa III. Călugăriĭ Grecĭ se roagă de domn să le ierte această dare și să dee numaĭ dijma destinată așazămintelor de bine-facere, cu prilejul reînoireĭ hrisoavelor.[51] Acest document constată decĭ o anumită dare pentru stabilimentele de bine-facere, și nu o dare voluntară, ca acea pe care egumeniĭ pretindeaŭ s'o răspundă acum. Călugăriĭ nu voiaŭ să înțăleagă această neapărată nevoie a statuluĭ modern. Eĭ se opuseră, pretinzînd un drept absolut de proprietate asupra moșiilor din țările romîne și căutară sprijin politic—de putere, pen-

49. Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 21.
50. *Réponse des Lieux Saints*, p. 64. Comp. V. A. Ureche, *Domnia luĭ Caragea*, p. 19.
51. *Mémoire* de Negri, p. 54.

tru a susținea nedreapta lor pretenție. Din fericire pentru Romînĭ, eĭ fură maĭ tarĭ; călugăriĭ fură răpușĭ, și așa se adăogă o izbîndă la acele prea rarĭ, în care dreptatea îșĭ face cale în daraverile politice. Dar ce făcuse alta statul romîn, de cît a imita pe toate celelalte state încunjurătoare, de aproape saŭ de departe, în purtarea lor față cu autoritatea bisericească? Nu numaĭ statele apusene secularizase, și nu de mult, averile bisericeștĭ; dar și Rusia secularizase mănăstirile sale și îșĭ însușise și averile mănăstireĭ Neamțuluĭ așăzate în Basarabia; apoĭ Turciĭ înșușĭ secularizase Vacufiĭ mănăstirile turceștĭ.[52] Și statul romîn luase aceeașĭ măsură pentru mănăstirile chinoviĭ, adecă pămîntene. Pentru ce oare, din întreaga lume, numaĭ mănăstirile închinate ar fi fost exceptate de la această măsură obștească, luată de toate statele pămîntuluĭ?

Greciĭ răspund lă aceasta prin un argument ce le pare hotăritor; anume că pretutindene se secularizase numaĭ mănăstirĭ indigene; iar *Romîniĭ secularizase mănăstirĭ străine.* Apoĭ dacă statul romîn, împreună cu toate statele celelalte europene, credea de trebuință, pentru exisistența luĭ, a seculariza mănăstirile interne, ale căror acte de danie și drepturĭ de proprietate asupra moșiilor lor eraŭ netăgăduite, cu cît maĭ mult trebuia să pună el în lucrare această măsură, pentru niște elemente străine, încuibate în țară prin fraudă și uzurpare, și ale căror titlurĭ de stăpînire eraŭ așa de subrede?

---

52. *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie* par un député roumain, Paris, 1864, p. 35.

CAP. X

DE LA SECULARIZARE PĂNĂ LA LOVITURA DE STAT.

(13 Dec. 1863—2 Maĭ 1864).

Sesiunea ordinară din 1863—1864. Ministerul Cogalniceanu, cu toată legea secularizăreĭ, era maĭ mult tolerat de adunare decît pe placul eĭ. Nu e vorba, aparenta armonie, dobîndită prin împăcarea de la început, era să maĭ ţină încă patru lunĭ, în care răstimp adunarea era să dovediască cea maĭ spornică activitate ce a arătat-o vre-odată un parlament. Dar pe lîngă linul mărilor, pe care părea că se avîntă cu o măreaţă cumpenire vasul propăşireĭ statuluĭ romîn, din cînd în cînd se arăta cîte un început de turburare a apelor, datorită unor zguduiturĭ ale funduluĭ lor, pănă ce un cutremur cumplit păru că voeşte să înghită mîndra corabie, în bulboana deschisă sub pîntecele eĭ.

A doua zi chiar după votarea legeĭ secularizăreĭ, adunarea se arată foarte protivnică la două legĭ, aduse de minister în desbaterile eĭ: acea a libertăţeĭ individuale şi acea a neviolabilităţeĭ domiciliuluĭ, cărora legĭ li se ţinea de rău, că nu ar aduce nicĭ un progres asupra stăreĭ consfinţite prin condica penală

a Munteniei. Ministerul, spre a nu-şi vedea legile respinse, e nevoit să le retragă. In această purtare a ministerului se poate constata o silinţă de a nu displăcea adunărei şi de a păstra cu ea relaţii împăciuitoare.[1]

Tocmai atuncea comitetul delegaţilor, întrunindu-se pentru a desbate asupra legei electorale, primul ministru Cogălniceanu îl roagă, să lese această lege pentru sfîrşitul sesiunei, întru cît „din minutul ce veţi vota legea electorală, această adunare nu va mai exista, şi de aceea vraŭ să aduc acea lege la sfîrşit, ca să vă daŭ putinţa de a organiza ţara".[2] Şi aici se vădea o curtenire pentru adunare, căreia ministerul voia, înainte de a schimba sistemul alegerilor, să-i lese onoarea întocmirei nouelor legi. Acest cavalerismu din partea ministerului era cam ne la locul lui, de oare ce dînsul trebuia să cunoască cugetele ascunse ale adunărei asupra lui, încă din primele zile ale înfăţoşărei sale dinaintea ei. Se vede însă că ministerul credea că va desarma camera, prin purtarea sa exemplară şi politicoasă.

Se votează apoi legea curţei de conturi, fără ca guvernul să iee o parte mai activă la a ei votare, dar iarăşi fără a se opune.[3] Legea secularizărei conţinea plata unei despăgubiri către locurile sfinte, pentru efectuarea căreia trebuia să se facă un împrumut. Guvernul propuse 70,000,000 de franci, din care 38,000,000 pentru mănăstiri vr'o 10,000,000 pentru armată şi restul pentru acoperirea deficitului. Adunarea votează numai 48,000,000, lăsînd deficitul la o parte, spre a fi regulat la votarea budgetului.

---

1. *Mon. of.*, No. 33, 1864, supl.
2. Şed. din 16 Dec. 1863. *Mon. of. Ibidem.* Comp. Şed. din 22 Dec. 1863. *Ibid.*, No. 81, 1864, în care Cogălniceanu rosteşte cuvintele reproduse în text.
3. Şed. din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, No. 64, 1864, supl.

Acest împrumut este însămnat atît prin cifra luĭ, cea întâia dată de o valoare atît de covîrşitoare, cît şi prin împrejurarea că trebuia să fie contractat în străinătate, iarăşĭ cea întâi oară cînd România făcea chemare la capitalurile de peste hotar. Cu acest prilej principele D. Ghica, reflectînd la împrumutul grecesc, al căruia plată fusese executată de Englejĭ prin blocarea Pireuluĭ, rostia ideea, că „împrumuturile de la străinĭ periclitează neatîrnarea şi autonomia ţărilor“.[4] Dar ce puteaŭ asemene băgărĭ de samă, faţă cu nevoia neînlăturată ce apăsa asupra ţăreĭ? Cogălniceanu spunea în această privire, că „după ce chestiunea secularizăreĭ s'a hotărît cum am dorit cu toţiĭ, prin ţară şi pentru ţară, avem dreptul să vorbim de protocoalele conferinţeĭ de Paris, şi să luăm bine sama ca nu, prin amînarea împrumutuluĭ, prin întîrzierea de a plăti această datorie, să revenim acolo de unde am voit cu toţiĭ a ieşi, să revenim la protocoale“.[5] Cogălniceanu grăbia chestiunea, pentru a nu scăpa din mînĭ oferta împrumutuluĭ de 50,000,000 de francĭ, pe care i-o făcea unul Lefèvre, în numele unuĭ sindicat de banchierĭ, cu atîta maĭ mult, cu cît războiul Sleswig-Holsteinuluĭ ameninţa Europa, şi cu cît până acuma nicĭ o casă străină nu se prea grăbise să între în afacerĭ de acest feliŭ cu România care în faţa Europeĭ avea, cum spunea Cogălniceanu „reputaţia de bună ţară însă de ră tocmală; că de 7 anĭ voia să se facă un împrumut în străinatate şi nu se izbutia; tot de 7 ani voia să se dee drumurile de fer în concesie, fără a se găsi nicĭ un amator“.[6]

4. Şed, din 30 Dec. 1863, *Mon. of.* No. 55 şi 56, 1864, supl. Cf. şed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.*, No. 68, 1864, supl. Cu acest împrumut se deschide seria împrumuturilor pe pieţele străine.
5. Şed. din 15 Ian. 1862, *Ibid.*, No. 68, 1863 supl.
6. Şed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.* No. 98, 1864, supl.

După votarea legeĭ împrumutuluĭ, vine în desbatere acea asupra organizăreĭ armateĭ care dă loc la reivirea neînţălegereĭ fundamentale ce exista în ascuns, între guvern şi adunare. Anume se propune de maĭ mulţĭ deputaţĭ, între care şi C. A. Rossetti, un amendament pentru înfiinţarea gardeĭ naţionale, şi Panu lămureşte că această instituţie ar fi trebuitoare pentru înfrînarea tiranieĭ. El revine asupra chestiuneĭ, cu prilejul amintireĭ unuĭ fapt istoric, căderea luĭ Ludovic Filip, pe care el o atribue, apăsînd asupra cuvintelor luĭ, spre a le da altă aplicare decît îndepărtata istorie a Franţieĭ, că „Ludovic Filip a căzut, fiind că nu maĭ asculta decît de linguşirile curtezanilor". Cuvintele luĭ, rostite cu pompa declamatorie a feliuluĭ săŭ de a vorbi, produc în cameră şi în tribune maĭ ales, o adîncă senzaţie.[7] Tot aşa şi Lascar Catargiu susţine garda naţională, pentru ca adunarea să găsască un sprijin contra gugernuluĭ. Desbaterea asupra amendamentuluĭ privitor la garda naţionala, iea un caracter de tot pornit. Anume pe lîngă garda naţională, întrodusă prin amendament, proiectul maĭ conţinea şi armarea gloatelor. Pe cînd uniĭ oratorĭ, maĭ mult din partida guvernamentală, combăteaŭ garda orăşenească, aceĭ din opoziţie respingeaŭ cu deosebire înarmarea gloatelor. In contra acesteia, Boerescu spune că proiectul devenind lege, ar putea fi periculos, căcĭ ar putea da loc la lupte între noĭ, saŭ aduce chiar sfărămarea instituţiilor noastre constituţionale şi a libertăţilor noastre publice.[8] Bosueceanu se mîngăe cu ideea, că armarea ţăranilor, ne putîndu-se termina decît în doĭ anĭ, până atuncĭ legea rurală va fi aplicată.[9] Văsescu spune, că prin armarea de la copil până la bătrîn

7. Şed. din 7 Fevr. 1864. *Mon. of.* No. 101, 1864, supl.
8. *Ibid.*, No. 98, 1864,
9. *Ibid.*, No. 97, 1864.

(17—50 de anĭ), se va găsi un mijloc foarte puternic şi nimerit de a se deslega multe chestiunĭ din lăuntru. Prin această înarmare, chestiunea rurală se va deslega, nu pe calea legală, ci pe cea violentă".[10] Tot aşa şi Costaforu întreabă, că „cine ne va păzi de gloatele armate, cînd vom trata chestia rurală"?[11] Grigore Cuza, partizanul împroprietărireĭ, vede în legea armateĭ o îndrumare către ea.[12]

Garda naţională era deci considerată ca un mijloc de apărare a libertăţilor contra guvernuluĭ, iar înarmarea gloatelor ca un mijloc de siluire pentru împroprietărirea ţăranilor. Se vede deci că, până şi în organizarea militară a ţăreĭ, pătrundea închipuirea legeĭ rurale care forma substratul fundamental al cugetăreĭ timpuluĭ în clasa conducătoare. Garda naţională şi armarea gloatelor eraŭ decĭ ceĭ doĭ polĭ opuşĭ, în legea organizăreĭ armateĭ. Eĭ nu puteaŭ încăpea împreună, şi ar fi fost firesc lucru ca, în camera conservatoare, cu o majoritate atît de unită, să izbîndească garda şi să fie respinse gloatele. Cu toate aceste,—iarăşĭ o dovadă de puţina întemeiere a vieţeĭ parlamentare—legea trece în întregimea eĭ, cu gardă şi cu gloate, ce e drept numaĭ cu o majoritate de 5 glasurĭ: 53 contra 48.[13] Cogălniceanu, la desbaterea legeĭ în total, rumpînd tăcerea de până atuncĭ a guvernuluĭ, combate garda naţională şi decĭ legea întreagă, în care garda fusese primită prin amendamentul votat, şi iea aminte, că „desbaterile urmate păreaŭ a reîncepe luptele acele care aŭ făcut pe geniul tutelar al Romănieĭ, împăratul Napoleon, să spună, că în această ţară predomneşte anarchia; că să iee bine sama camera la

10. *Ibid.*
11. *Ibid.*
12. *Ibid.*
13. Şed. din 7 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 102, 1864.

cele ce face; căcĭ dacă spre în lăuntru sunt responsabilĭ miniştriĭ, spre în afară este responsabil tronul; că el este autorizat a declara, din partea domnitoruluĭ, că ţara va avea şi armarea şi constituţiunea şi chiar garda eĭ naţională, însă o gardă naţională care să fie un element de ordine şi nu unul de desordine".[14] Şi într'adevăr prevederile luĭ Cogălniceanu nu-l înşalase: străinatatea şi cu deosebire Turcia se mişcâ mult cînd află despre această înarmare a ţăreĭ din creştet până în tălpĭ. Se scriea pretutindene, că în România se fac marĭ pregătirĭ de războiŭ; că se aduc în ea însămnate transporturĭ de arme, maĭ ales din Franţia şi din Belgia.[15] Poarta, ca în totdeauna, se îngriji, cînd aflâ despre această măsură luată de Romînĭ, şi prin o scrisoare din 12 (24) Fevruar 1864 adresată principeluĭ, îĭ aduce aminte că, după Regulamentul Organic, cifra soldaţilor era fixată la 6208 pentru ambele principate împreună, iar Convenţiunea de Paris, prin articolul 42, învoeşte a se spori acest număr numaĭ cu o a treia parte, fără autorizarea Porţeĭ. Adaoge apoĭ Ali-paşa, că întru cît Principatele fac parte intregi-

14. *Ibid.*, No. 98, 1864. Comp. *Convenţiunea*, 12 Fevruarie 1864.

15. Reproduse de ziarul *La France*, 4 Martie 1864. Ziarele engleze, *Times* 9 Ianuarie 1864, *Standart* 9 Ianuarie 1864, denunţă, cele d'întăĭ, pregătirile militare ale Românieĭ, înainte chiar ca să fi venit în desbatere legea armateĭ. Cînd începu să se desbată legea, ele vorbiaŭ chiar de pregătirĭ militare ale Turcieĭ, în vederea evenementelor pe care Principatele le îndrumaŭ la Dunărea de jos. *Le Nord*, 12/30 Fevruarie 1864, raportează acest zvon după *Correspondance générale* din Viena. Această îngrijire a organuluĭ rusesc despre înărmările Romînilor este cu atîta maĭ stranie, cu cît el îĭ considera ca o naţie cu totul lipsită de virtute militară. In numărul din 3 Aug. 1864 el spune: „Les Principautés-Unies, par leur configuration géographique, le caractère de leur population (doux et pacifique) et leurs traditions historiques, ne sont pas une nation militaire". *Le Pays*, 13/1 Fevruarie 1864 spune, că „une dépêche de Constantinople confirme la nouvelle que nous avons donnée et nous apprend que 100,000 hommes de la réserve sont dirigés vers le Danube". *La Presse*, 22/10 Fevruarie 1864, adaoge: „Le grand vizir a adressé au prince Couza une seconde lettre, le sommant de désarmer".

toare din împărăţia otomană, ele vor fi apărate de dînsa şi nu aŭ nevoie de a rîsipi banĭ în armărĭ aşa de costisitoare. Tocmaĭ pe atuncĭ însă vizirul, ameninţînd pe România cu anularea votuluĭ adunăreĭ din 11 Dec. 1863, relativ la mănăstirile închinate, armarea ţăreĭ avu un bun efect asupra hotărîreĭ acesteĭ chestiunĭ.

In răstimpul cît se desbătu legea armateĭ, se luase în cercetare şi acea a consiliuluĭ de stat. Se propusese de guvern lefĭ foarte marĭ pentru acest aşăzămînt: 4000 de leĭ pe lună preşedinteluĭ; cîte 3200 celor 9 consilierĭ. Făcîndu-se intimpinare contra acestor lefĭ prea urcate, raportorul legeĭ răspunde, că „a mers după principiul, că maĭ bine e a avea funcţionarĭ puţinĭ dar bunĭ, decît mulţĭ şi răŭ aleşĭ; puţinĭ dar bine plătiţĭ, decît mulţĭ şi răŭ plătiţĭ, un principiŭ care, în ţara noastră, unde de pe atuncĭ amatoriĭ de funcţiunĭ nu lipsiaŭ, nu era menit decît a atrage încă şi maĭ mult lumea către pîrghia funcţionarismuluĭ. Apoĭ principiul fu respectat numaĭ în privirea înălţimeĭ lefilor, nu şi în acea a restrîngereĭ număruluĭ, încît ţara se alese cu timpul cu funcţionarĭ şi mulţĭ şi bine plătiţĭ. Maĭ observa Cogălniceanu, în cursul desbaterilor, că „subsecretariĭ de stat în Anglia rămîn toată viaţa, încît de şi se schimbă ministerele, rămîne continuitatea lucrărilor; iar la noĭ schimbările se fac de la ministru pănă la cel maĭ de jos, ceea ce împiedecă continuitatea în lucrărĭ“, adevăr decĭ de mult rostit şi recunoscut, dar nicĭ odată respectat. Legea consiliuluĭ de stat este votată în şedinţa din 21 Ianuarie 1864. [16]

Se iea apoĭ în cercetare legea contabilităţeĭ, unde iar pasiunile politice se deslănţuesc, cu prilejul votăreĭ articoluluĭ privitor la budget, parte din adunare

16. *Mon. of.*, No. 80, 1864.

sprijinind părerea că budgetele sunt ale ţăreĭ şi trebuie votate în toate împrejurările; iar parte, că refuzul lor este singurul mijloc de a menţinea, pe calea constituţională, ministerul ce ar voi să se abată de la ea. Fulgerile opoziţieĭ eraŭ însă îndreptate maĭ mult contra ministeruluĭ în fiinţă, decît în general şi din principiŭ. Cogalniceanu caută să liniştească pasiunile, punîndu-se pe tărîmul Convenţieĭ care spunea, că „la caz de nevotare a budgetelor, se poate merge cu budgetul anuluĭ trecut; că de o cam dată şi până va veni în desbatere constituţia cea nouă, trebue să ne mănţinem în Convenţie".[17]

In 3 Martie se împlinea însă terminul sesiuneĭ ordinare, începută la 3 Noemvrie şi care era de 4 lunĭ. Prelungirea se face de guvern numaĭ până la 1 April, adecă pe 28 de zile, şi ministerul cere ca în acest răstimp, să se voteze toate celelalte numeroase legĭ de organizare, precum legea comunală, acea a consiliilor judeţene, codul penal, organizarea judecătorească, legea instrucţiuneĭ, budgetele şi, peste aceste, cele două marĭ legĭ, cea rurală şi cea electorală, cu care trebuia să se închee lucrările şi viaţa chiar a adunăreĭ. L. Catargiu arată neputinţa de a se efectua o lucrare atît de însămnată într'un timp atît de scurt. El spune, că „precum ministerul vine şi ne prelungeşte numaĭ pe 20 de zile, voĭ prelungi şi eŭ votarea de credite zi cu zi, lună cu lună, şi cînd d-luĭ ne va înfăţoşa acel buchet de legĭ ce ne-aŭ făgăduit, atuncĭ îĭ voĭ da şi eŭ buchetul budgetuluĭ".[18] Discuţia se înveninează prin Costaforu care spune mem-

17. Şedinţa din 24 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 130, 1864.
18. Şedinţa din 3 Martie. *Mon. of.*, No. 137, 1864. Mesajul de prelungire. *Ibidem.* Aceasta figură oratorică foarte potrivită şi cu o nuanţă fină de ironie, arată trecutul oratoric al luĭ L. Catargiu, în o lumină favorabilă.

brilor guvernuluĭ, că „de sigur, după ce va trece acest termen ridicul de 28 de zile, și vețĭ videa că nu am îndeplinit toate lucrările cerute, ne vețĭ disolva, ca să arătațĭ țăreĭ, că adunarea nu-șĭ face datoria; apoĭ socotițĭ d-voastre că noĭ suntem nebunĭ, să ne lăsăm să ne disolvațĭ și apoĭ să vă dațĭ gloria să mergețĭ prin țară, să zicețĭ că toată iarna n'am făcut nimic; că n'am votat decît proiecte rele, cum numițĭ d-voastră legile pe care le facem; că n'am votat încă budgetul; că vrem s'aducem desordinea în țară; că n'am votat nicĭ legea proprietățeĭ cum o înțălegețĭ d-voastre, nicĭ legea electorală cum o înțălegețĭ d-voastre. Eĭ bine nu vă vom lăsa să ne disolvațĭ". Cogălniceanu întrerupînd pe Costaforu prin un ironic: „Așa! Vom videa", Costaforu se înfierbîntă și urmează maĭ departe: „Ne vețĭ disolva atuncĭ cînd nu vețĭ avea cum face altfeliŭ; dar noĭ nu vom da budgetul, pănă cînd nu vom organiza țara și, după ce vom organiza țara, după ce vom da un vot de blam ministeruluĭ, dacă se vor uni și alțiĭ cu mine, atuncĭ vom da budgetul, potrivit cu noua organizație". [19]

De și cuvîntul de blam fusese rostit cu rezerva „dacă se vor uni și alțiĭ cu mine", ministerul pune chestiunea de încredere, și camera răspinge cu mare majoritate propunerea luĭ Boerescu, dovadă că pănă atuncĭ, cu toate împunsăturile mutuale, armonia așa prefăcută cum era ea între guvern și adunare, nu se zdruncinase.

In sesiunea prelungită, se votează maĭ multe legĭ însămnate, însă din ce în ce maĭ puțin discutate, maĭ ales că ținîndu-se ședințĭ și sara, adunarea începuse a fi obosită. Pe lîngă votarea maĭ multor credite și recompense naționale (luĭ Vaillant, Grigore Alexandrescu și Alexandru Donicĭ fabulistul—acestuĭ din

19. Ședința din 3 Martie 1864. *Mon. of.*, *Ibidem.*

urmă, peste pensia legiuită ce o primia), se numeşte o comisie care să cerceteze toate rămăşiţile datorite statuluĭ din deosebitele luĭ ramurĭ de venit, din care rămăşiţĭ maĭ multe priviaŭ pe uniĭ deputaţĭ, arendaşĭ aĭ moşiilor statuluĭ. Se maĭ votează următoarele însămnate legĭ: legea contabilităţeĭ, cea comunală, acea a drumurilor de fier pentru Moldova, legea pentru înmormîntarĭ, legea pentru cumul, organizarea judecătorească, drumurile de fier din Muntenia şi codul penal. [20]

Cu prilejul votareĭ legeĭ comunale, se iveşte o interesantă desbatere privitoare la drepturile Jidanilor „pămînteni" în comune. Boerescu, Manolache Costache şi Costaforu sprijin pe Jidanĭ, pe motivele cunoscute, că în secolul nostru de lumină şi de civilizaţie nu se cuvine a se maĭ face deosebire de religie, rămăşiţă a unor timpurĭ de fanatism şi de netoleranţă. Vernescu însă şi maĭ ales primul ministru Cogălniceanu, combat aceste părerĭ şi întinderea drepturilor electorale comunale la Jidanĭ, spunînd, că „dacă se va vota articolul, cum o cere d. Boerescu, a doua zi va fi măcel în Moldova. Ce feliŭ: aceĭ oamenĭ care se ţin departaţĭ de lumea noastră, care nu trimit copiiĭ în şcoalele noastre, care nu se îmbracă ca noĭ şi nu-şĭ taie nicĭ perciuniĭ—aceĭ oamenĭ să aibă ţara în mînĭ" ! [21] Cogălniceanu punea decĭ chestia pe tărîmul, că drepturĭ pot fi acordate numaĭ străinilor ce voesc şi pot să se asimileze cu Romîniĭ. Cogălniceanu, se referă în combaterea Jidanilor la *Lipitorile satuluĭ* de V. Alexandri, poate unicul caz, în viaţa parlamentară maĭ veche a Romînilor, în care

20. Legea contabilităţeĭ votată în şedinţa din 9 Martie, *Mon. of.*, No. 152, 1864; legea comunală 9 Martie, No. 154; legea consiliilor judeţene, 10 Martie, No. 160; codul penal şi procedura penală, 11 Martie, No. 161. Se înţălege că la o aşa votare repede, discuţia trebuia să fie foarte restrînsă.

21. Şedinţa din 5 Martie, *Mon. of.*, No. 144, 1864.

o lucrare literară fu invocată în susţinerea unuĭ interes politic.[22] Văsescu combate maĭ ales cu mult haz pe oratoriĭ munteni, spunînd că unirea, contopînd viaţa ambelor ţărĭ, este drept ca să iee şi Muntenia ca zestre Jidaniĭ pe jumătate, şi se bucură de împrejurarea că, între 1860—1864, maĭ bine de 6,000 de Jidanĭ moldovenĭ se aşăzase în Bucureştĭ.

Adunarea răspinge însă toate amendamentele favorabile Jidanilor şi hotăreşte, ca „până ce eĭ vor arăta că aŭ simţiminte şi moravurĭ româneştĭ, să fie admişĭ la mica împămîntenire numaĭ aceĭ Jidanĭ ce vor dobîndi în armată rangul de subofiţer, şi aceĭ ce vor fi făcut studiĭ universitare saŭ vor întemeia marĭ stabilimente industriale“.[23]

Legea comunală maĭ are însă o însămnătate prin raportul în care trebuia să între cu legea rurală,[24] încît la a eĭ desbatere, cugetele începură din noŭ a fi neliniştite de stafia, pe care cu toţiĭ păreaŭ că vor s'o îndeparteze, spre a-ĭ lăsa liberĭ să se ocupe de celelalte proiecte.

In mersul acesta, de alt-feliŭ destul de liniştit al desbaterilor adunăreĭ, cade ca o bombă neaşteptată, o moţiune de blam pentru minister, adusă de deputatul N. Docan, în şedinţa din 13 Martie. Moţiunea fusese motivată maĭ mult de împrejurărĭ personale, nemulţamirea cu purtarea luĭ Cogalniceanu în administraţia judeţuluĭ Dorohoĭ, şi această motivare căuta să fie întărită prin alungarea călugărilor şi readucerea pe tapet a arestăreĭ mitropolituluĭ Moldoveĭ. Moţiunea este sprijinită de 7 deputaţĭ;[25] dar la propunerea ur-

22. Şedinţa din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 146, 1864.
23. Şedinţa din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 148, 1864.
24. Şedinţa din 9 Martie. *Ibidem*, No. 154, 1864.
25. Ceĭ 7 sunt: N. Docan, V. Boerescu, G. Costaforu, A. Arsachi, I. Oteteleşanu. D. Cornea şi M. Epureanu. Este curios că aceştĭ deputaţĭ sunt de alt-feliŭ, sprijinitorĭ aĭ tronuluĭ, încît şi eĭ fac ca şi foaia *Buciumul*, care combătea pe Cogălniceanu. Eĭ însă nu susţineaŭ dictatura, precum făcea numita foae. Vezĭ *Convenţiunea*, 18 Martie 1864.

genţeĭ nu se găsesc ceĭ 15 deputaţĭ ceruţĭ de regulament; ba încă, spre înveselirea adunăreĭ, numaĭ 6 din ceĭ 7 se scoală pentru a o susţinea. Adunarea şi trece cu o mare majoritate la ordinea zileĭ, asupra moţiuneĭ luĭ Docan.

Se vede decĭ că pănă acuma, de şi Cogălniceanu nu era Veniaminul majorităţeĭ, totuşĭ ea îl tolera, neputînd face alt-feliŭ, de oare ce el se purtase în conformitate cu făgăduiala dată, de a se mărgini în cel maĭ strict constituţionalismu şi de a se supune votuluĭ adunăreĭ în toate împrejurările.

Cum se face că deodată lucrurile se schimbă, şi Cogălniceanu devine ţinta loviturilor adunăreĭ; că votul de blam care fusese răspins de ea, se năpusteşte asupra ministeruluĭ? Stafia ce umblase pănă atuncĭ numaĭ prin fundul cugetelor, se arătase iar la lumina zileĭ; ea îşĭ făcuse intrarea în adunare şi trebuia, pentru a o alunga şi a readuce pacea în conştiinţă, alungat şi farmecătorul ce o trimisese acolo, pe urzitorul făptureĭ eĭ, Cogălniceanu. Era legea rurală care fu adusă de el în desbaterea adunăreĭ, tocmaĭ în ziua aceea cînd se răspinsese moţiunea Docan: 13 Martie 1864.

Această împrejurare explica şi activitatea extraordinară a adunăreĭ şi tolerarea unuĭ minister uricios. Ea voise să-şĭ cîştige titlurĭ îndestulătoare în faţa ţăreĭ şi a opinieĭ publice, spre a putea înfrunta, fără a fi bănuită, pericolul legeĭ rurale.[26]

Adunarea începe prin a cere amînarea desbaterilor, pănă după Paştĭ, lucru la care se opune primul ministru, spunînd că pănă la Paştĭ maĭ sunt 35

26. De aceea şi broşurile de maĭ tîrziŭ nu lipsesc de a apăsa asupra acesteĭ împ ejurărĭ. Aşa *Le Panslavisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie*, Paris 1866. p. 10, se întreaba: „Si on peut considérer comme rétrograde, aveugle et absorbée par l'esprit du privilége, une assemblée qui a proposé, débattu et voté les lois (urmează enumerarea lor)?"

de zile, şi dacă va fi de nevoie se va prelungi sesiunea. „Dacă voiţi să amînaţi legea rurală, atunci voi fi în drept să presupun că blamul pe care aţi vrut să mi-l daţi odinioară, era pentru că v'am prezintat cea mai importantă din toate legile".[27] Se vedea cum Cogălniceanu care până atunci fusese aşa de impăciuitor, acuma devenia de odată aprins, învinuind de două ori cu nedreptate pe cameră: mai întăi, fiind că votul de blam fusese înfăţoşat numai de o neînsămnată minoritate (7 deputaţi) şi răspins mai de toată adunarea; apoi fiind că legea rurală fusese prezintată de minister nu înainte, ci după răspingerea moţiunei lui Docan. L. Catargiu intervine atuncea şi cere amînarea pentru 10 zile, până să vină mai mulţi deputaţi moldoveni, duşi în congediŭ, amînare care se primeşte.

In răstimpul acestei amînări, se iea în desbatere legea organizărei judecătoreşti şi budgetele. Până însă ca aceste să se voteze, se prelungeşte autorizarea guvernului de a urma în finanţe cu statu-quo.[28] La discuţia asupra budgetului, se daŭ mai multe voturi defavorabile guvernului; între altele, i se răspinge o sumă de 500,000 de lei, cerută pentru cheltueli diplomatice (presa straină).[29] Cu prilejul desbaterei asupra adaosului de leafă la prefectul de Iaşi, se pune iarăşi înainte starea decăzută a acestui oraş, şi Cogălniceanu „cere să i se arăte un singur vot ce s'ar fi dat pentru vindecarea ranelor Iaşului? Guvernul v'a prezintat un proiect de lege pentru vindecarea acestor rane. Nu vă place această lucrare? Propuneţi o alta". Şi într'adevăr, se făcuse multă vorbă despre îmbunătăţirea stărei foastei capitale a Moldovei. Comercianţii din Iaşi, în ziua de 19 Ianuar

27. Şed. din 16 Martie. *Mon. of.*, No, 116, 1864.
28. Şed. din 1 Aprilie. *Mon. of.*, No. 181, 1864.
29. Şed. din 10 Martie. *Ibid.*, No. 172, 1864.

1863, ceruse prin un proces-verbal, între altele, și prefacerea Iașuluĭ în porto-franc.[30] Se instituise o mare comisie însărcinată să studieze și să propună mijloacele de îmbunătățire pentru Iași[31] și ea ceruse, în întâiul loc, adăogirea garnizoanei până la 5,000 de oamenĭ și sporirea școalelor[32]. Cogalniceanu primia orĭ-ce propunere, numaĭ nu acea privitoare la curtea de casațiune. Legea propusă pentru îmbunătățirile Iașuluĭ se înfundă însă în saltarele Camereĭ. Se declama mult pentru foasta capitală a Moldoveĭ; dar nu se făcea nimic. Lăsat în voia întîmplăreĭ, urmările fatale și neînlăturate desprindeaŭ cîte una frunzele coroaneĭ luĭ, ca din arborele lovit de vînturile de toamnă. Decăderea economică o orașuluĭ se rostia tot maĭ mult. La primirea făcută de domnitor în Iașĭ, în ziua de 18 Septemvrie 1864, el spune, că „i-a părut răŭ pentru pierderile cauzate în averile orfaniceștĭ, prin deprecierea clădirilor ipotecate din Iașĭ".[33]

După votarea budgetuluĭ ministeruluĭ de interne, se întrerupe, nu se știe pentru ce această lucrare, și se procede la votarea legeĭ cumulu10ĭ, a concesiuneĭ drumuluĭ de fier din Muntenia și cată a se reîncepe iar desbaterea legeĭ organizăreĭ judecătoreștĭ ce fusese întreruptă prin alte voturĭ. De odată, Cogălniceanu cere ca, înainte de a se întra în acea desbatere, să se dee un vot asupra unuĭ credit de 8,000,000 de leĭ, pentru concentrarea oștireĭ într'un lagăr[34]. Poziția schimbată a ministeriuluĭ față cu camera, de la înfățoșarea legeĭ rurale, se vede de în-

30. *Romînul*, 19 Ian. 1863.
31. *Mon. of.*, 23 Oct. 1863.
32. *Romînul*, 21 Decem. 1863. Procesul Verbal al comisiuneĭ din 28 Noem. 1863, publicat în *Reforma*, 1 Ianuarie 1864, conține între altele: complectarea Universităţeĭ din Iașĭ prin facultatea de medicină, înființarea uneĭ școale reale și readucerea școaleĭ militare.
33. *Mon. of.*, 21 Sept. 1864.
34. Șed. din 8 Aprilie, *Mon. of.*, No. 191, 1864.

dată. Se întîmpină întăĭ, că nu ar fi bine a se întrerupe desbaterile uneĭ legĭ, prin alte chestiunĭ, spre a nu se pierde şirul ideilor, ca şi cînd lucrul nu se făcuse pănă acum în repeţite rindurĭ. După o lungă desbatere, cererea de precădere a votăreĭ creditului este răspinsă. Cogălniceanu cere atuncĭ să se pună acest proiect pentru a doua zi. Grădişteanu însă îĭ răspunde, că „pană nu vom fi în stare normală, nu putem discuta legea lagăruluĭ". Ce însamnaŭ aceste cuvinte? Inviderat că ele se raportaŭ la legea rurală, încît se părea că adunarea se temea a da concentrarea trupelor, în mînile aceluĭ minister care, prin legea rurală, voia să împroprietărească pe ţăranĭ pe întreaga întindere de pămînt posedată acuma de eĭ. Numaĭ aşa se poate explica îndărătnicia, cu care adunarea refuză luarea în desbatere a proiectuluĭ lagăruluĭ, maĭ ales că ministerul motiva grabnica necesitate a acestuĭ credit, prin situaţiunea exterioară a ţăreĭ. Şi că lucrurile eraŭ cunoscute de adunare, ne o dovedeşte arătarea luĭ Brăteanu, unul din ceĭ maĭ vajnicĭ opozanţĭ care spune, că „se aude vorbindu-se de lunĭ întregĭ, că se concentrează trupe la fruntariile noastre din partea Austrieĭ, Rusieĭ şi Turcieĭ; se aude că se strîng conferenţĭ; că are să se pună în discuţiune chestiunĭ care sunt cu totul de dreptul autonomieĭ noastre; că neutralitatea noastră e ameninţată şi cîte altele."[35] Şi aceste zvonurĭ aveaŭ oare-care temeiŭ. Anume, de şi domnitorul oprise banda de Polonĭ ce voise să treacă înarmată în Rusia, el nu răspundea cererilor Rusieĭ şi a Austrieĭ, de a expulza saŭ extrada pe refugiaţiĭ Polonĭ şi Ungurĭ ce se grămădeaŭ tot maĭ mult în România, sub loviturile ce le primiaŭ în cele două împărăţiĭ mărginaşe; pentru Polonĭ maĭ ales de la 29

35. Şed. din 13 Aprilie. *Mon. of.*, No. 217, 1864.

Fevruarie, cînd Austria, punînd Galiția în stare de asediŭ, împiedica scăparea Polonilor în acea țară. Nu se puteaŭ împiedeca manifestărĭ dușmane puterilor mărginașe, maĭ ales că ceĭ maĭ mulțĭ din membriĭ camereĭ, dușmanĭ domnuluĭ, căutaŭ să le încurajeze, în scopul de a crea domnuluĭ greutățĭ diplomatice. Așa la aniversarea izbucnireĭ revoluțieĭ polone, în 22/10 Ianuarie 1864, se face o slujbă bisericească, în catedrala din Bucureștĭ, la care vine o mulțime de lume, mare parte curioșĭ, dar care nu dădeaŭ maĭ puțin acesteĭ sărbărĭ, ostilă Rusieĭ, un caracter de participare națională. Apoĭ dintre căpiteniĭ, principele Ioan Ghica pe care un ziar străin îl da chiar de președinte al adunăreĭ și A. Panu, fost ministru, vin să dee acesteĭ sărbărĭ un caracter de oficialitate, pentru aceĭ ce nu cunoșteaŭ bine împrejurările țăreĭ.[36] Se vorbia prin ziarele străine, despre organizarea de bande armate polone și ungureștĭ, menite a trece granițele; despre adunărĭ de armate numeroase austriace și ruseștĭ la granițile romîne, de note amenințătoare trimise de cele două împărățiĭ principeluĭ Cuza, prin care-l soma să pună un capăt acestor neorîndueli; de aflarea chiar a generalilor ungurĭ revoluționarĭ, Türr și Klapka în Bucureștĭ; ba chiar de acea a luĭ Kossuth.[37] Pentru a judeca însă despre adevărata ținută a puteri-

36. *Le Siècle* 7 Fevruarie (26 Ianuarie) 1864 care reproduce *Gazeta de Breslaŭ* din 3 Fevruarie (22 Ianuarie) 1864.

37. Vezĭ *Le Pays* 22/10 Martie 1864: bande de voluntarĭ. *Le Nord* 23/11 Martie 1864: adunare de armate la granițele Românieĭ. *Le Globe* 24/12 Martie 1864: Klapka și Türr. *La Patrie* 27/15 Martie 1864. *Le Nord* 27/15 Martie 1864: note amenințătoare. Maĭ vezĭ și *Le Pays* 30/18 Martie 1864, *Le Nord* 29/17 Aprilie 1864.—*Invalidul rus* 19/31 Martie 1864. după ce constată că principele și-a făcut datoria cu banda luĭ Milcovski, spune „că-ĭ place acuma a se face organul intrigilor străine; că spiritul francez și exemplele date de Franția, întorc din nenorocire mințile reprezentanților națiuneĭ romîne, care după ce aŭ început cu prigonirea călugărilor grecĭ, acuma proteguesc în chip fățiș pe revoluționariĭ polonĭ".

lor vecine față cu Romania, reproducem părerea organuluĭ oficios al imperiuluĭ austriac, *Gazeta de Viena*, care spune, că „nicĭ Austria, nicĭ un alt stat, nu cugeta a-șĭ face dreptate singură, spre a se apara de desordinile negăduite ce se petreceaŭ în Principate“; [38] iar Rusia ordona generaluluĭ Kotzebue, să declare principeluĭ Romanieĭ, că de și nu va calca granițele eĭ, nicĭ nu le va respecta, în cazul cînd atacurile Polonilor ar veni din hotarele Principatelor. [39] Maĭ era apoĭ vorba a se ocupa teritoriul Romanieĭ, și pentru chestiunea mănăstirilor închinate, și maĭ ales pentru a se împiedica aproprierea veniturilor acelor mănastirĭ, sechestrate de guvernul romîn. [40]

Era decĭ destul de firesc față cu aceste zvonurĭ multiple de ocupare militară a Romanieĭ, că ministerul să fi făcut chestiune ministerială, din grabnica votare a creditulŭi pentru lagăr.

Cogălniceanu, văzînd greutățile ce i le făcea camera la votarea creditului, spune: „Tot se vorbește de moțiune de blam, de pozițiune anormală. Fie aceasta o chestiune ministerială; dați-ne un vot de blam și scapațĭ de noĭ“. Costaforu și principele D. Ghica, susțin că „chestiunea lagăruluĭ ar fi o chestiu-

38. Wiener Zeitung, $^{22}/_{10}$ Aprilie 1864.
39. *L'Opinion nationale*, $^{25}/_{13}$ Aprilie 1864.
40. *Morning Post*, 5 Maĭ (23 April)) 1864: „Russia comes out wich a proposition to occupey the Principatities with a military force... for violation of the Roumain Gouvernement of the rights and property of the greek church“. *Memorial diplomatique* 8 Maĭ (26 Avril) 1864: „La Russie surtout était d'avis qu'il fallait employer les moyens comminatoires, pour empêcher le gouvernement roumain de s'emparer des revenus des monastéres grecs. De là, le bruit, suivant lequel, soit la Russie, soit la Sublime Porte se disposail à intervenir militairement en Roumanie“. Dar cum putea domnitorul să mulțămească pe toate puterile, cînd luînd el măsura de a expulza niște agitatorĭ ungurĭ, precum un așa numit comite de Schertoz, consulul Franțieĭ care-l luase sub protecția luĭ, protestează. Vezĭ scrisoarea luĭ de Schertoz publicată în *L'Opinion nationele*, $^{23}/_{11}$ Sept. 1864. Un alt agent expulzat era Ungurul Frigies, *Ibidem*, 3 Sept. (22 August) 1864.

ne de confienţă în minister şi că eĭ nu aŭ confienţă în acest minister". Adunarea, primind aceste păreri, răspinge a cerceta legea lagăruluĭ înaintea celeĭ a împroprietăririeĭ ţaranilor; iar ministerul, de şi amenintase cu chestiunea ministerială, nu pune ameninţarea în lucrare şi rămîne la locul luĭ.[41]

Legea rurală. După răspingerea chestiuneĭ lagăruluĭ, se întră iarăşĭ în desbaterea legeĭ organice judecătoreştĭ, iar în şedinţa din 13 Aprilie, după ce această lege se votează, să iea în desbatere proiectul de lege rurală.[42] Se ceteşte raportul comitetuluĭ delegaţilor, care respinge principiul de căpitenie al proiectuluĭ guvernuluĭ, împroprietărirea sătenilor pe întreaga întindere de pămînt cultivată de eĭ după legile în fiinţă şi se admite această împroprietărire numaĭ pentru locul de casă şi grădină şi pentru minimul de întindere considerat ca fix, al pămîntuluĭ cultivat de acel ce ar avea o vacă, rămînînd ca săteanul să se înţaleagă cu proprietarul pentru vitele în maĭ mult ce ar poseda.

Asupra acestuĭ punt, ministerul declară că face iarăşĭ chestiune ministerială, consimţind din protivă a sta la tocmală pentru celelalte, precum modul despăgubireĭ, garanţiile de acordat, etc.

Fără însă a urma maĭ departe cu desbaterea proiectuluĭ, se prezintă deodată o moţiune de blam contra ministeruluĭ, subsemnată de ceĭ maĭ mulţĭ din deputaţĭ. Ea era motivată pe faptele care întovărăşise prezentarea proiectuluĭ de lege rurală, la 13 Martie; anume, se imputa guvernuluĭ şi în special sufletuluĭ săŭ, Cogălniceanu, că „s'ar sluji de chestiunea rurală ca de o armă de răzbunare şi de învrăjbire între cla-

41. Şedinţa din 10 Aprilie. *Mon. of.*, No. 198. 1864.
42. *Ibid.* No. 203, 1864.

sele agricole şi proprietarii; că a cugetat a exercita o presiune asupra adunărei, prin oficiala şi întinsa publicare, însoţită de circulări de natură a da caracterul unui act definitiv proiectului săŭ, declarat de comitetul delegaţilor ca o iluziune; că a pus să se facă rugăciunĭ prin sate, spre a face să se niveleze societatea, pogorînd pe ceĭ ridicaţĭ şi ridicînd pe ceĭ impilaţĭ; că înarmase pe sătenĭ, preumblînd chiar o samă din eĭ pe strazile Bucureştilor, spre a spăimînta pe deputaţĭ; că adunarea, prevăzind lucrul, căutase să desfiinţeze ministerul prin răspingerea legeĭ lagăruluĭ, sperînd că se va retrage; dar că el persistînd a rămînea la putere iar ea, neputînd a desbate legea rurală cu un aşa minister, rosteşte deplina eĭ neîncredere în el".

Din aceste învinuirĭ, era adevarată publicarea proiectuluĭ în monitor, care publicare Cogălniceanu o apăra, prin dorinţa luĭ de a da în cunoştinţa publică un proiect de o aşa însămnătate, invocînd exemplul Angliеĭ. Maĭ era adevarată şi trimiterea circulărilor. Citindu-se în adunare un exemplar din una din ele, Cogălniceanu nu tăgădueşte pe deplin existenţa eĭ, ci spune numaĭ, că ar fi fost un brulion ce nu s'ar fi tipărit; la care i se răspunde că se află tipărită la tipografia statuluĭ. Asupra cuprinsuluĭ acesteĭ circulărĭ, pe care procesul verbal al şedinţelor nu-l redaŭ, aflăm însă că ea conţinea ordinul către prefecţĭ, de a face a se ţine rugăciunĭ în biserică, pentru înălţarea celor împilaţĭ şi coborîrea celor înalţaţĭ".[43]

Nu se poate deci tăgădui, că Cogălniceanu căutase să apese asupra adunăreĭ, prin agitaţia maselor, spre a înfrînge împrotivirea eĭ la primirea principiuluĭ depliuеĭ împroprietărirĭ.[44]

---

43. Cuprinderea textuluĭ a fost destăinuită în parte de principele D. Ghica în cuvîntarea sa în şedinţa din 13 Aprilie. *Mon. of.* No. 207, 1864.

44. Asupra înărmăreĭ sătenilor, atîta pare a fi adevărat, că Co-

După primirea urgenţeĭ asupra moţiuneĭ de blam, venind în dezbatere cuprinsul eĭ, se întimpină de ministerul de finanţe, că prin această moţiune se tinde numaĭ la amînarea desbaterilor legeĭ rurale; că să se voteze însă legea şi pe urmă adunarea poate să dee votul de blam ministeruluĭ, pe motivul că nu ar vra să-ĭ încredinţeze aplicarea legeĭ. Prin o aşa procedare nu s'ar pune în pericol ţara care se află în o mare agitaţie, în aşteptarea votuluĭ adunăreĭ. Deputatul Iorgu Ghica arată însă atuncĭ adevăratul motiv, pentru care camera nu trebuia niсĭ să primiască a desbate legea rurală cu ministerul în fiinţă. Ghica spune anume, că: „este o deosebire între modul cum se înfăţoşa acest proiect la 1862 şi acuma; că atuncĭ era vorba şi discuţia între două partizĭ în adunare, ministerul arătîndu-se nepărtinitor între amîndouă. Astă-zĭ se pune chestiunea între guvern şi adunare; iar guvernul a declarat că face din primirea principiuluĭ săŭ, împroprietărirea deplină a săteanuluĭ, chestiune ministerială. In asemenea stare de lucrurĭ, adunarea nu poate lua asupra eĭ răspunderea situaţieĭ ce s'ar face, dacă s'ar arunca în ţară două proiecte, unul înfăţoşat în numele guvernuluĭ şi celalalt în numele putereĭ legiuitoare. Cel întăĭ element al ordineĭ, adică siguranţa ar lipsi. Orĭ cîtă bună credinţă ar avea domnul ministru, după ce proiectul guvernuluĭ s'ar răspinge, însăşĭ prezenţa d-sale ar fi un element de desordine în ţară". [45] Adunarea decĭ se temea ca proiectul guvernuluĭ, maĭ favorabil sătenilor, decît acel al adunăreĭ, să nu provoace, dacă ar fi răspins, o revoluţie în ţară în contra proprietarilor. De aceea a-

---

gălniceanu împărţise la cîte-va sate puştĭ, spre a se apăra de făcătorĭ de rele. Pănă întru cît aceste măsurĭ fusese exploatate în sensul unor presiunĭ, nu se poate limpezi. Tot aşa stă lucrul cu faptul, dacă săteniĭ ce încunjuraŭ Mitropolia în ziua desbatereĭ, venise din propria lor imboldire, saŭ aduşĭ de guvern.

45. Şedinţa din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 207, 1864.

dunarea nicĭ nu voia să între în desbaterea chestiuneĭ, cît timp nu ar fi la cîrmă un guvern care să fie înţales cu ideile majorităţeĭ asupra legeĭ rurale.[46] Din puntul eĭ de videre, adunarea nu putea face altfeliŭ, decît să caute a răsturna ministerul, înainte de a desbate această lege.

Cogălniceanu însă dă pe faţă cugetările guvernuluĭ, care nu eraŭ decît întruparea cugetăreĭ domnuluĭ, spunînd, că „adunarea nu vra să trateze chestiunea sub un punt de videre naţional şi să o apere ca o chestiune naţională; că el vra să facă o lege pentru ţară, iar nu pentru proprietarĭ. D-voastră priviţĭ chestiunea ca o chestiune *de avere*, cum a spus-o principele Dimitrie Ghica; noĭ ca Romînĭ o vom trata azĭ, mînĭ, însfîrşit pănă cînd vom fi pe aceste băncĭ, ca o chestiune din cele maĭ marĭ, de la care atîrnă *toată avuţia*, neatîrnarea şi forţa a acestor 5 milioane de Romînĭ ce locuesc în această ţară şi pe care d-voastră îĭ priviţi ca pe nişte paria, şi cînd îĭ videţĭ aicĭ în curtea Mitropolieĭ, ziceţĭ că sunt aduşĭ de poliţie. Iată, domnilor, cum noĭ miniştriĭ voim să tratam această chestiune. Daţi-ne un vot de blam, şi maĭ mult încă spînzuraţi-ne; dar bine voiţĭ a gîndi că nu daţĭ un vot de blam guvernuluĭ ci legeĭ rurale, ci vi s'a înfăţoşat de mine, Cogălniceanu, şi dovada este, că cu ocazia acestuĭ vot aţĭ analizat şi criticat toate părţile legeĭ mele“.[47]

---

46. Broşura *La France, le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864, spune curat la p. 14: „Au lieu de cela, le jour même ou le ministère présentait le projet de loi rurale, il l'envoyait dans tous les districts, avec ordre de le lire en chaire dans les églises, en dèclarant que le prince voulait que la loi soit et que les paysans n'avaient à espérer qu'en lui. D'où l'irritation de l'assemblée et un vote de blâme contre le procédé du ministère. *Quelques uns y voyaient une menace de jacquerie*“.

47. Şedinţa din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 217, 1864. Să se observe, că Cogălniceanu care bănueşte boierilor că ar privi legea rurală ca o *chestiune de avere*, susţine că pentru ţăranĭ ea ar fi o chestiune de la care atîrnă *avuţia* la 5 milioane de Romînĭ“. In zădar căuta să se îmbrace lucrul în altă haină decît acea pe care o purta: *o luptă de clase bazată pe interesul individual,*

Şi într'adevăr, cum spunea Cogălniceanu, neînţălegerea între guvern şi adunare provenia din pricina legeĭ rurale. Nu că adunarea ar fi refuzat în principiu împroprietărirea. Ea revenise de la îndărătnicia din 1862; nu maĭ susţinea libertatea mutuală a braţelor şi a proprietăţeĭ, ca mijloc de deslegare a chestieĭ rurale. Deosebirea însă, asupra căreia nu se putuse obţinea nicĭ o înţălegere, fusese *cîtimea pămîntuluĭ* încuviinţat. Adunarea invoia cel mult, pămîntul trebuitor pentru o vacă, adecă minimul ce se putea încuviinţa locuitoruluĭ, ca o măsură egală pentru toţĭ, rămînînd ca pentru prisosul trebuincios să se înţăleagă locuitorul cu proprietarul, pe cînd guvernul cerea prin proiectul luĭ minimul de $2^1/_2$ fălcĭ pentru palmaşĭ, 4 fălcĭ pentru mijlocaşĭ şi $5^1/_2$ fălcĭ pentru fruntaşĭ. De aceea şi videm că partizaniĭ proprietăţeĭ atacă în modul cel maĭ violent legea luĭ Cogălniceanu. O broşură din acel timp spune, că: „ţăraniĭ devin proprietarĭ fără despăgubire, căcĭ bonurile nu vor ajunge nicĭ odată a avea vre o valoare. Şi mărturisim că s'ar căuta lung timp în istorie, până să se întîlnească un ast-feliŭ de exemplu de turbare politică. Pentru a se da naştere uneĭ legĭ de aşa feliŭ, trebuia mintea unuĭ nebun“.[48]

---

48. *La vérité sur la Roumanie.* La Haye 1864, p. 98. Aiurea, la p.43, autorul anonim vorbeşte de „la loi spoliatrice de Cogălniceanu“. — Nu este decĭ exact ceea ce susţine C. A. Rossetti, (şedinţa adunăreĭ deputaţilor din 12 Fevruarie 1882. *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1882), că „în preziua lovitureĭ de stat, camera înţălese şi încuvinţă *tot ce i se cerea*; ea încuviinţă pămînturile ţăranilor, concedă totul într'un chip maĭ plin de foloase decît toate binefacerile ce putea să le aducă o lovitură de stat. D. Cogălniceanu chiar în ziua acea spunea de pe înălţimea tribuneĭ: „să mă trăsnească D-zeŭ în ziua în care voĭ călca libertatea acesteĭ tribune“. Maĭ întăĭ nu fu nicĭ o preziuă la lovitura de stat, de oare ce ea fu făcută, în ziua chiar de 2 Maĭ, în care adunarea fusese convocată; apoĭ în acea zi nicĭ vorbă nu a maĭ fost de legea rurală, ci s'a desbătut numaĭ asupra înfăţoşăreĭ legeĭ electorale; în sfîrşit jurămîntul luĭ Cogălniceanu fusese făcut nu în ziua de 2 Maĭ 1864, ci cu doĭ anĭ maĭ înainte în sesiunea din 1862. Iată cum se scrie istoria de oameniĭ politicĭ!—Şi străinătatea înţălese, că vo-

Moţiunea de blam este primită cu o mare majoritate, şi ministerul îşi dă demisiunea. Domnul însă nu i-o primeşte şi arată în mesajul săŭ către cameră, că „nu a putut primi acea demisiune, fiind că adunarea nu întrase macar în discuţiunea chestiuneĭ celeĭ importante a îmbunătăţireĭ soarteĭ muncitorilor, pe care ţara întreagă o aşteaptă cu o legiuită nerăbdare, în însuş interesul asigurăreĭ proprietăţeĭ fonciare. De aceea însărcinează pe minister a prezenta adunareĭ legea electorală prin care singură, România poate dobîndi o adunare în care interesele tuturor claselor societăţeĭ se fie pe deplin reprezentate“.[49]

Fiind însă că sărbătorile se apropiaŭ, de aceea domnul proroagă adunarea până la 2 Maĭ, cînd este convocată în sesiune extraordinară, spre a discuta şi vota proiectul de lege electorală.

Mesajul domnesc punea adunarea în o foarte grea poziţie. I cerea să voteze legea electorală, adecă să subsemneze ea însăşĭ decretul eĭ de desfiinţare, şi aceasta, pentru ca adunarea cea nouă să înzăstreze ţara cu o lege rurală, pe care acea în fiinţă nu voia, în ruptul capuluĭ, să o vadă întrodusă în aevea lucrurilor.[50]

---

tul de blam fusese motivat „par la présentation de la loi rurale qui tend à rendre tous les paysans propriétaires“. *Le Nord* 27/15 Aprilie 1864.—*L'Europe* 27/15 Aprilie 1864, nu poate crede însă că adunarea să fi dat votul asupra chestiuneĭ de fond, ci maĭ urmînd asupra aceleĭ a despăgubireĭ.

49. De la 1859 până la 1863 sporise în chipul următor, foarte neînsămnat, numărul alegătorilor:

1859—4138
1860—4104
1861—4599
1862—4975
1863—5049

Analele statistice 13—16, 1863. p. 153.

50. Marţian în Revista economică a anuluĭ 1864, *Mon. of.*, 30 Sept. 1865, pune în gura partiduluĭ drepteĭ, cuvintele: „Nu putem să ne subscriem sentinţa de moarte, înainte de a holărî asupra legeĭ rurale“.

La 2 Maĭ, cînd se întrunește iarăși adunarea, imediat după cetirea scurtuluĭ și cam poroncitoruluĭ mesaj, se formulează o moțiune care, întemeindu-se pe faptul, că adunarea nu avea încredere în ministerul Cogălniceanu, până la deslegarea acestuĭ conflict constituțional, ea va lucra în secțiunĭ și va pregăti un răspuns la mesajul tronuluĭ, refuzînd decĭ a lua în desbatere legea electorală. Cogălniceanu întimpină această moțiune cu următoarele cuvinte: „Domnitorul refuzînd să primească dimisia cabinetuluĭ, s'a gîndit să facă apel la țară, însă singurĭ d-voastră ațĭ recunoscut în maĭ multe rîndurĭ că această adunare nu reprezintă pe deplin țara (murmure, protestărĭ energice din partea multor deputați); d-voastră ațĭ cerut de atîtea orĭ reforma legeĭ electorale și această dorință s'a votat în toate sesiunile. Domnitorul are dreptul să facă apel la țară, însă la țara reprezentată după o nouă lege electorală și, precum camera declară că nu maĭ poate discuta cu ministerul actual, așa și noĭ miniștriĭ zicem, că nu putem primi a se rosti adunarea decît asupra legeĭ electorale și a creditelor până la 15 August, cînd are se vină o nouă cameră, căcĭ pe aceasta avem s-o disolvăm".[51]

S'înțălege că urgența asupra moțiuniĭ este primită îndată; dar cînd ea fu să se pună la vot, fără a se maĭ discuta, Cogălniceanu citește mesajul de disolvare. Se face un mare zgomot în adunare prin care pătrund cuvintele luĭ Lascar Catargiu, președintele eĭ, că propunerea s'a primit și adunarea s'a disolvat.

In timpul acestor lupte atît de ferbințĭ dintre minister și adunare, uniĭ din partizaniĭ proprietățiĭ lu-

51. Ședința din 2 Maĭ 1864. *Mon. of.*, No. 209, 1864.

craŭ și într'un alt chip la apărarea drepturilor lor, de amenințările legeĭ de împroprietărire. Anume Constantin Suțu, tatăl deputatuluĭ Grigore Suțu, trimisese la Constantinopole pe doctorul Lambert, cu însărcinare a protesta din toate puterile contra legeĭ rurale și a cere intervenirea armată a Turcieĭ, pentru a scăpa Principatele de domnul și de guvernul lor de atuncĭ care duceaŭ țările la peire. După ce revine asupra învinuirilor aduse și de adunare, „că guvernul publicase proiectul în monitor, că făcuse rugăciunĭ prin bisericĭ și înarmase până și pe țaranĭ—în una din scrisorile sale, Suțu încheie astfeliŭ considerațiunile sale: „Pentru aceea, dacă prea puternicul împărat are milă de aceste provincii și nu voește a le trada în mînile unor talharĭ de drumul mare, care aŭ drept plan și bază ruinarea societățeĭ și rîpirea mareĭ și micii averĭ a tuturor claselor, precum a făcut-o cu averile mănăstireștĭ, să se milostivească, înainte de 2 Maĭ, să ne izbăvească de biciŭ, prin biruitoarele sale oștirĭ, și să scăpe provinciile de lepra sanculotismuluĭ, aĭ căruia șefĭ sunt prințul și adiutantul săŭ, primul ministru, visul draculuĭ". Maĭ jos, aceeașĭ scrisoare adaoge, că „astăzĭ s'a răspîndit vestea, că directorul drumuluĭ de fer Kiustendje a încheiat cu guvernul otoman, să transpoarte 10,000 de oștire la Rusciuc, care să treacă Dunărea și să între. Dee domnul, dee domnul", exclamă Suțu. Ca o urmare a acesteĭ dorințĭ, găsim, în o scrisoare a doctoruluĭ Lambert, arătarea că Suțu îl rugase să intervină pe lîngă Savfet pașa, în cazul cînd s'ar deschide vr'o căĭmăcămie".[52]

Votul de blam din țară trebuia deci să fie susți-

52. Corespondențe între Suțu și D-rul Lambert in V. Cogălniceanu, *Acte relative la 2 Maĭ*, Bucureștĭ, 1894 p. 28—61. Comp. comunicatul care arată modul cum Lambert a fost prins și cum s'a găsit asupra luĭ hîrtiile. *Mon. of.* 11 Maĭ 1864.

nut la nevoie de o intervenire turcească, — cel puţin în mintea unora din partizanii proprietăţei.

Disolvarea camerei însă nu fu de astă dată urmată de un noŭ apel la ţară, ci de un şir de acte încălcătoare Convenţiei care constitue aşa numita lovitură de stat.

Ca toate faptele istorice, şi lovitura de stat era o urmare fatală a împleticirei evenementelor. Adunarea nu putea „subscrie sentinţa eĭ de moarte înainte de a hotărî asupra legeĭ rurale"; iar domnitorul în zădar ar fi apelat iarăşĭ la ţară, după vechea lege electorală. Adunarea însă refuzase a vota noua lege electorală. Ce'ĭ rămînea de făcut decît, saŭ abdicarea, saŭ aplicarea mijloacelor eroice, lovitura de stat, pentru care i stătea, ca model, impăratul proteguitor al Românieĭ, împăratul Francejilor.

Dar apoĭ această idee fusese hrănită în deosebite rîndurĭ de domnitor; nu era străină cugetăreĭ luĭ; apoĭ ea fusese desbătută în deosebite rîndurĭ de organele timpuluĭ; era deci întrevăzută ca ceva putincios, atît de aceĭ ce o primiaŭ cît şi de aceĭ ce o respingeaŭ. Aşa am văzut că zvonurĭ de planurĭ dictatoriale ale domnuluĭ apăruse de la căderea ministeriuluĭ Ioan Ghica în Moldova, că ele se reînoise pe timpul înfiinţăreĭ tabereĭ de la Ploeştĭ şi revenise pe tapet pe timpul vizitei domnitoruluĭ celeĭ d'întăĭ la Constantinopole în 1860. Apoĭ memorandul trimis de el Porţeĭ, da destul de limpede pe faţă, dacă nu planurile, cel puţin dorinţele luĭ.[53]. In timpul desbaterilor furtunoase din 1863, se întăreşte şi maĭ mult domnitorul în ideea, că cu actualiĭ reprezen-

53. Maĭ sus p. 93, 99, 160, 207. Principele N. Suţu *Mémoires*, Vienne, 1899, p. 390: „Le coup d'Etat était de longue date préparé, dans l'esprit du prince et du premier ministre qu'il avait choisi pour l'accomplir".

tanţĭ aĭ intereselor poporuluĭ, trebile nu puteaŭ merge, şi am văzut cum pe de o parte el singur trimite Porţeĭ un memoriŭ în care cere dictatura pe 5 anĭ, iar pe de alta ministrul săŭ N. Creţulescu îl sfătuieşte la acelaş pas.[54] Şi presa străină începe a arăta, că deslegarea crîncenei lupte între domnitor şi opoziţia din adunare ar putea fi o lovitură de stat, şi aceeaşĭ idee se vede tratată şi de către ziarele romăneştĭ. Aşa *Reforma* întreabă, că „la ce vra să ducă guvernul trebile? la dictatură; dar această vorbă s'a uzat astfeliŭ, încît astăzĭ nu maĭ sparie nicĭ chiar copii. Dictatura fără un motiv puternic care să o justifice şi să o legitimeze, fără consimţimîntul şi autorizarea ţăreĭ, ar fi o armă periculoasă, o armă care, în cele din urmă, s'ar întoarce în contra aceluĭ ce s'ar servi cu dînsa".[55] In timpul sesiuneĭ din 1863—1864, chiar pe la începutul anuluĭ din urmă, pe cînd ministerul caută să măgulească adunarea şi să o aducă la votarea legilor trebuitoare organizăreĭ ţăreĭ, ziarul oficios vienez *Mémorial diplomatique* aduce la lumină o destăinuire de mare însămnătate, anume cererea dictatureĭ pe 5 anĭ făcută Porţeĭ de domnitor în 1863,[56] şi puţin timp după aceea *Buciumul* din Iaşi raportează convorbirea petrecută între capiĭ partiduluĭ extremeĭ stînge, Brăteanu şi Rossetti cu Cogălniceanu, privitoare la scopurile de răsturnare a domnuluĭ din partea celor d'intăĭ.[57] Inţălege orĭ cine, faţă cu asemene destăinuirĭ, cît trebuia să crească inverşunarea ascunsă între domn şi adunare, cu toate aparenţele de lucrare liniştită a ambelor puterĭ la ri-

54. Maĭ sus, p. 273. 279.
55. *Le Nord,* 31 Oct. 1863: „Si le prince ne parvient pas à scinder l'opposition, il ne lui restera d'autre mesure que le coup d'Etat". *Reforma,* 7 Aprilie 1863.
56. *Memorial diplomatique* din 17 Ianuarie 1864. Maĭ sus, p. 280.
57. *Buciumul* din 8 Fevruarie 1864. Maĭ sus, p. 275.

dicarea statuluĭ. Cu cît sesiunea inaintează și cu cît încep a se rosti deosebirile în părerĭ, cu atîta ideea lovitureĭ de stat este sprijinită și sfatuită de unele organe prietene tronuluĭ. Așa *Buciumul* nu încetează, aproape în fie care zi, a provoca pe domn la această măsură, după el, mîntuitoarea de neam. „Dă zicea el într'un rînd, prea inalțate doamne, să se curme odată acest parlamentarismu tot deauna protivnic intereselor poporuluĭ, tot deauna protivnic intereselor statuluĭ romîn, tot deauna protivnic demnitățeĭ naționale. Să se disolve camera, și să se promulge legile cele marĭ prin auguste plebiscite ale Măriei Tale.[58] Ziarul *Convențiunea,* de și protivnic guvernuluĭ luĭ Cogălniceanu, deșteaptă pe adunare, nu cumva să facă greșala de a nu vota legea rurală, care ar da o armă în mîna guvernuluĭ pentru distrugerea constituțieĭ. „Cît timp țaranii vor avea încredere în guvern și maĭ ales încredere în Alexandru Ioan I, revoluția de jos nu va putea fi. Revoluția de sus va putea fi, dacă se vor înabuși de adunare drepturile ce Convenția le a închizășluit claselor de jos".[59] După votul de blam, *Convențiunea* mustră aspru camera, pentru greșala facută și prevede că sfîrșitul încurcătureĭ va fi lovitura de stat.[60] Ceea ce însă a încurajat maĭ cu samă pe

58. *Buciumul,* 28 Martie 1864.

59. *Convențiunea,* 23 Martie 1864.

60. *Ibidem,* 18 Aprilie 1864. De și ideea lovitureĭ de stat nu se ivise în chip năpraznic în mintea domnuluĭ, cînd cu evenementele de la sfirșitul sesiuneĭ din 1864, și ea clocea de mult în fundul eĭ, totuși este o exagerare a susținea cum o face broșura *O aruncătură de ochì asupra stăreĭ actuale a Romănieĭ* de I. K. Bucureștĭ, 1870 p. 18, că: „lovitura de stat fusese pregătită cu 2—3 lunĭ maĭ inainte, cînd se înmulțise posturile și se crease miĭ de funcțiunĭ, pentru a avea mulțĭ partizanĭ". Din expunerea făcută se maĭ vede însă, că nu de la Cogălniceanu aŭ pornit ideea lovitureĭ de stat, precum o susțineam noĭ în cuvîntarea noastră de primire în Academia romînă asupra luĭ *Mihaĭl Cogălniceanu* și după care s'a luat și d. G. G. Burghele în conferența sa ținută la atheneul din Dorohoĭ. Vezĭ *Mihaĭl Cogălniceanu* d. G. G. Burghele, Bucureștĭ 1901, p. 57.

domnitor la sfîrşirea Convenţieĭ, fură cuvintele imparatuluĭ Napoleon din mesajul către corpurile legiuitoare, din Noemvrie 1863, în care spune, că : „situaţiunea Principatelor nu răspunde pănă acuma, o spunem cu părere de răŭ, speranţelor ce se pusese pe noua orînduială a lucrurilor întocmite prin Convenţia din 19 August 1858. Neînţălegerĭ grave aŭ izbucnit între domnitor şi adunare, cînd unirea şi conlucrarea tuturor ar fi fost neapărată pentru a organiza ţara căreia Europa îĭ încredinţase grija de a-şĭ pregăti ea însăşĭ viitorul. *Dacă devine necesar ca să se întervină din noŭ* pentru a modifica constituţia Principatelor-Unite, guvernul împăratuluĭ va fi dispus a se înţălege cu Poarta şi cu celelalte puterĭ garante, pentru a uşura reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscut-o“.[61] Lovitura de stat, ca şi secularizarea averilor mănăstireştĭ, se arătaŭ a fi urmările unor îndrumărĭ şi încurajărĭ ale Franţieĭ.

Lovitura de stat. In 2 Maĭ 1864, îndată după disolvarea adunăreĭ, Domnul dă o proclamaţie în care arată cum „cu toată dorinţa luĭ de a duce Romănia pe calea propăşireĭ, a fost cu neputinţă a o face, din pricina uneĭ neînpăcate opoziţiunĭ ce a întîlnit-o în adunare, Unirea ţărilor surorĭ săvîrşita, averile mănăstirilor închinate, a cincea parte a pămîntuluĭ romănesc înapoită domeniuluĭ naţional, nişte asemene marĭ rezultate dobîndite de guvernul meŭ, toate aŭ fost uitate şi, drept răsplată pentru devotamentul săŭ către cauza naţională, alesul Romînilor, n-a găsit decît ultragiul şi calomnia. Cu toata în-

61. Asupra acesteĭ legăturĭ între cuvintele luĭ Napoleon şi actele de la 2 Maĭ, *Mémorial diplomatiques* 9 Aprilie 1865 spune: „Le langage du gouvernement français était pour l'Hospodar, un encouragement du coup d'Etat, dont il avait vainement sollicité l'autorisation à Constantinople il y a un an“.

țălepciunea unuĭ număr de deputațĭ, o oligarhie turburătoare a știut a împiedeca necontenit stăruințele mele pentru binele public și a redus guvernul meŭ la neputință. Domnitorul arată apoĭ cum prin blamul dat ministeruluĭ pentru legea rurală, adunarea lovia în el propria cugetare a șefuluĭ statuluĭ." Incheie, supunînd votul poporuluĭ întreg, modificarea Convențieĭ și noua lege electorală.

Odată cu această proclamație și cu decretul privitor la efectuarea plebiscituluĭ, se ieŭ unele măsurĭ de siguranță: un ordin de zi către armată în care domnul arată „încrederea ce o are, că ea se va ținea la înălțimea sarcineĭ ce încredințază patriotismul eĭ"; apoĭ se desființază libertatea preseĭ, suspendîndu-se capul II din partea a doua a legeĭ asupra preseĭ din 1 Aprilie 1862 și punîndu-se presa iarășĭ sub regimul ordonanțeĭ din 1 Oct. 1859;[62] se trimit circulare către prefecțĭ, pentru mănținerea ordineĭ; cerînd ca pe fie-care zi să rapoarte despre starea județelor; alte circulărĭ se înaintează către protoieriĭ „pentru a lucra în contra intrigilor meșteșugile ce pot să uneltiască protivniciĭ principiilor mărinimoase"; se maĭ trimit circulărĭ către profesorĭ măgulindu'ĭ cu perspectiva dreptuluĭ de vot în noua lege electorală, și așa maĭ departe. In 21 Maĭ, ziua onomastică a doamneĭ, se face o mare serbare și se proclamă rezultatul votuluĭ plebiscitar, cu 683,928

62. Urmare a acesteĭ dispozițiĭ este suprimarea maĭ multor ziare: *Nikipercea* 23 Maĭ 1864; *Romînul* 10 Iulie 1864, și societatea care-l susținea desființată (*Mon. of.* 10 Iulie 1864), Rossetti este ruinat. In o scrisoare către Panu, el spune: „Eŭ frate nu maĭ am ce mînca ad litteram; sunt silit să mă mut cu totul la Brăteanu, ca cel puțin să-mĭ dee două odăĭ, de mîncare și lemne" (*Hîrtiile Rossetti*); *Libertatea*, sub care nume apărea lot *Romînul*, suspendată în 28 Iulie 1864. *Mon. of.*, din această zi). Scarlat Fălcoianu și Pană Buescu sunt datĭ afară din profesorat, pentru amestec în politică (*Mon. of.*, 3 Aug. 1864).

de glasuri pentru și 1,307 contra, iar 50232 abținuți, saŭ absenți.[63]

Noua constituție prevedea introducerea unuĭ senat (corp ponderator)[64], compus din cîțĭ-va membri de drept și 64 de membri numițĭ de domn, după oare care regule. Senatul era cheia de boltă a întregeĭ noue organizărĭ: toată constituția era pusă sub a luĭ priveghere, el singur avea cădere a propune îmbunătățirile de introdus; nicĭ un proiect de lege, afară de budget, nu putea lua ființă fără aprobarea senatuluĭ; el singur avea dreptul a primi petițiunĭ. In afară de acest rol precumpenitor, dat unuĭ corp numit de domn, inițiativa legilor era păstrată numaĭ putereĭ executive, care le pregătia prin consiliul de stat. In caz de a nu se vota budgetul la timp, se putea merge înainte cu budgetul existent. In caz de urgență, guvernul putea decreta orĭ ce măsurĭ, cu condiție a le supune aprobăreĭ, la deschiderea sesiuneĭ corpurilor legiuitoare. Președintele adunăreĭ era numit de domn.

Constituția cea nouă restrîngea decĭ în destul de mult puterea corpurilor legiuitoare, făcînd să precumpenească pe acea a domnitoruluĭ. In alte țărĭ o astfeliŭ de restrîngere a sistemuluĭ constituțional, ar fi

63. V. Cogălniceanu, *Actele de la 2 Maĭ*, p. 63. Asupra plebiscituluĭ, opoziția timpuluĭ spune, că „din 100 de subscrierĭ, 70 sunt mincinoase, 30 de frică. Astăzĭ să se dea libertatea, nu s'ar găsi 1000 de *da* în toată țara". *Rossetti* către *Panu* 18 Iunie 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza-Vodă*, p. 31, observă: „Plebiscitul se face, ca toate plebiscitele, sub înriurea guvernuluĭ; dar chiar fără această înriurire, el s'ar fi făcut cum s'a făcut; căcĭ acele ce se făcuse eraŭ chiar voința celor maĭ mulțĭ, în dorința bineluĭ pe care nu puteaĭ să-l vezĭ încă"? Și aiurea Bolintineanu adaoge: „că pentru opunerĭ din lăuntru, toate trebuiaŭ a se răsipi, în fața a două marĭ principiĭ revoluționare, pentru care se făcuse lovitura de stat: libertatea țăranilor și egalitatea drepturilor politice. Nația, în majoritate, nu putea a nu primi o schimbare în propriile sale interese".

64. Cu toate aceste, ceva maĭ înainte, domnul se rostise contra înființăreĭ unuĭ senat în România. Vezĭ o adresă a luĭ către *Negri*, nedatată (*Hîrtiile Rossetti*).

trebuit întovărăşită de o răstrîngere a dreptuluĭ de vot. In România însă lucrurile se petrec altfeliŭ, şi legea electorală, supusă votuluĭ plebiscitar, este mult maĭ largă şi maĭ cuprinzătoare de cît cea veche; aceasta din cauză că opoziţia contra domnitoruluĭ, în loc de a izvori din straturile stăreĭ a treia, era concentrată în foasta clasă privilegiată, şi votul trebuia întins, tocmaĭ spre a aduce elemente maĭ dămoale în sinul adunăreĭ. Legea electorală prevedea două colegiĭ: acel al alegătorilor primarĭ şi acel al alegătorilor direcţĭ. Eraŭ alegătorĭ primarĭ aceĭ ce plătiaŭ o dare între 48—110 leĭ, după numărul poporaţieĭ comuneĭ, şi patentariĭ până la clasa a V-a incluziv. Alegătorĭ direcţĭ sunt toţĭ Romîniĭ care vor plăti, în orĭ-ce comună, o dare de cel puţin 4 galbenĭ şi vor şti ceti şi scrie. Sunt scutiţĭ de cens: preoţiĭ, profesoriĭ, doctoriĭ, avocaţiĭ, ingineriĭ şi pensionariĭ cu 2000 de leĭ anual cel puţin. Eligibilĭ sunt Româniĭ alegătorĭ de 30 de anĭ care ştiŭ ceti şi scrie. Comunele aleg la 100 de alegătorĭ primarĭ cîte unul direct. Numărul deputaţilor este de 1 la 25,000 de suflete; în total 160 de deputaţĭ.[65]

Cînd vestea lovitureĭ de stat ajunse la auzul puterilor garante şi a celeĭ suzerane, ea produse o adîncă tulburare şi emoţiune, rîdicînd valurĭ cu atît maĭ înalte cu cît interesele eraŭ maĭ jignite. Presa pe cît şi notele diplomatice începură a tuna şi ful-

65. Legea electorală din 14 Martie 1864 prezentată ca proiect adunăreĭ, în V. Cogălniceanu. *Actele*, p. 3. Domnitorul, în o scrisoare posterioară cătră P. Grădiştenu, din 18 Aprilie 1872 (*Hîrtiile Rosetti*), caracterizază astfeliŭ actul de la 2 Maĭ: „Le 2 Mai a été à l'intérieur une révolution partant du trône, non pas dans le but d'augmenter le pouvoir du gouvernement et de favoriser les intérêts d'une dynastie, mais avec te noble programme du divan ad-hoc“. Atîta se poate spune, că sporirea netăgăduită a puterilor domnitoruluĭ, s'a făcut nu din punt de videre egoist, ci pentru a veni în ajutorul claselor nedreptăţite.

gera în toate direcțiunile, în cît se părea că actul de energie, săvîrșit de domnitor în lăuntrul țareĭ, fără nicĭ o opoziție aparentă, va fi curînd înăbușit sub presiunea urieșă a indignațieĭ Europeĭ. Ziarele engleze, rusești și austriace osîndesc într'un glas, cu maĭ multă saŭ puțină pornire, măsurile dictatoriale ale principeluĭ Romănieĭ. Așa *Daily News* mustră pe domnitor, că nu a avut încredere în sfaturile Angli-eĭ, și s'a aruncat în o măsură așa de extremă, după singura îmboldire a Franțieĭ. Lovitura de stat e fără îndoială o idee napoleoniană".[66] Tot uneĭ inspirațiunĭ franceze atribue *Lloydul Vienez* desființarea Convențieĭ".[67] *Die Presse* din Viena adaoge, că „principele Cuza voește să domnească fără control; că nu îngăduie nicĭ o voință alăturea cu a luĭ, și cu toate că este departe de a fi un Iuliu Cesar saŭ un Napoleon I, el invoacă interesul masselor pentru a distruge, în România, opera congresuluĭ din Paris și a stabili acolo un regim copiat după tipul napoleonean. Totușĭ ne îndoim că puterile militare ale Românieĭ să fie în stare a mănținea mult timp lovitura de stat a principeluĭ Cuza. Din contra ne temem ca trupele contractanților tratatuluĭ de Paris, pe care principele Cuza l'a calcat în picioare, să nu se vadă în curînd silite a restabili ordinea în Romănia; căcĭ nicĭ Austria, nicĭ Rusia, nicĭ Sublima Poartă nu vor putea rămînea lung timp privitoare nepăsătoare a apucăturilor neorînduelnice ale principeluĭ Cuza din Bucureștĭ".[68] Tot așa și maĭ insămnător se rostește *Le Mémorial diplomatique*, organul oficios al guvernuluĭ austriac, care spune că „măsurile dictatoriale luate, de principele Cuza, pun culmea siluirilor Convențieĭ

66. *Daily News*, 15-20 (3-8) Mai 1864... „Is no doubt a Napoleone idea".
67. *Wiener Lloyd*, 19|7 Maĭ 1864.
68, *Die Presse* din 19|7 Mai 1864.

din partea luĭ, şi vor nevoi, după toate aşteptările, intervenirea directă a curţilor proteguitoare".[69] Tot aşa şi presa rusască apreţueşte în răŭ lovitura de stat. *Le Nord*, organul francez al intereselor ruseştĭ, la prima veste a acelui act, observă, că „e greŭ de a-şĭ bate joc de tratatele şi hotărîrile Europeĭ cu maĭ multă nepăsare de cît cum o face principele Cuza"; iar cînd este informat că poporaţia ar fi primit cu mulţamire lovitura de stat, adaoge că: „ea nu se gîndeşte de sigur că suveranul eĭ a calcat în picioare actele europene care i-a asigurat existenţa politică".[70] Gazetele franceze sunt împărţite, după coloarea lor politică, partaşe saŭ protivnice împăratuluĭ Napoleon. Acele favorabile guvernuluĭ simpatizaŭ cu actul domnitoruluĭ romîn. Aşa *Le Moniteur Universel* înregistrează numaĭ veştile venite din Bucureştĭ, fără a le însoţi de nicĭ un comentar.[71] *L'Europe*, după ce arată că este important de a se cunoaşte cum vor judeca ziarele ruseştĭ şi austriace chestiunea, adaoge, că „Turcia nu pare că trebuie se facă o mare opoziţie. In acest caz principele este asigurat, cît timp va merge pe această cale, de simpatiile Franţieĭ, Anglieĭ şi ale Italieĭ".[72] De ale Franţieĭ şi ale Italieĭ da; de ale Anglieĭ, era îndoelnic, după locul din Daily News reprodus maĭ sus. Şi că Franţia susţinea pe domnitorul romîn, se vede de pe o observaţie a ziaruluĭ *La Patrie* care spune, că principele Cuza de mult voia să schimbe legea electorală, şi chiar dăduse Porţeĭ un memorand în această privire, de unde a şi dobîndit curajul de a păşi acum la îndeplinirea cugetuluĭ săŭ. Este inviderat că el a trebuit

69. *Le Mémorial diplomatique*, 20(8) Maĭ 1864.
70. *Le Nord*, 18|6 şi 21|9 Maĭ 1864.
71. *Moniteur Universel*, 17|5 Mai 18|6 Mai 1864.
72. *L'Europe* 19|7 Mai 1864. Tot aşa apără lovitura de stat: *L'Opinion nationale* din 22(10) Mai 1864, *La Patrie*, 22(10) Mai 1864, *Le Monde*, 22(10) Mai 1864.

să se acopere prin o puternică protecţiune, şi aceasta nu poate fi alta de cît acea a Franţieĭ“.[73] Alte ziare precum *Le Pays* observă, că principele Cuza, nu are numaĭ să se înţaleagă cu poporul săŭ; el trebuie să maĭ dee Porţeĭ, suzerana luĭ, şi puterilor garante, lămurirĭ care să le mulţămească“.[74] *Le Siècle* iea aminte, că în orĭ ce caz, nu era momentul de a pune mîna pe dictatură, acuma cînd trupele ruseştĭ se concentrează în Basarabia, şi treĭ-zecĭ de miĭ de Austriacĭ se adună în Transilvania. Nu este oare de temut ca Rusia ajutată de Austria, după pilda Austrieĭ ajutată de Prusia în Iutlanda, să vină să se plîngă la Bucureştĭ, de atingerile aduse Convenţieĭ de Paris“?[75]

Ameninţările ziarelor cu intervenirea europeană eraŭ uşor de scris, dar greŭ de pus în practică, faţă cu desbinarea puterilor europene. Anume pe atuncĭ (Maĭ 1864), chestiunea ducatelor Sleswig-Holstein ajunsese în starea cea maĭ ascuţită: Austria şi cu Prusia atacase Danemarca şi bătuse pe Danejĭ luînd, în 18 Aprilie, întăriturile de la Düppel şi ocupînd după aceea Iutlanda, în Maĭ 1864. Austria se simţia încurcată prin împreuna cucerire a ducatelor, iar pe de alta era ţinută în loc, prin luptele naţionale lăuntrice, maĭ cu samă prin tendinţele separatiste ale Ungurilor. Revoluţia poloneză, de şi zdrobită prin lupta de la Weugrow, în Fevruarie 1864, tot nu fusese încă pe deplin stinsă; dar ea avuse de efect ruinarea desăvîrşită a înţălegereĭ franco-ruse, Napoleon fiind silit prin nevoile politiceĭ interne, a se rosti în favoarea Polonilor. Franţia era de asemene ţinută în loc, prin expediţiunea Mexiculuĭ care o silise să se a-

73. *La Patrie* 21|9 Mai 1864.
74. *Le Pays* 19|7 Mai 1864.
75. *Le Siècle.* 18|6 Mai 1864. Tot aşa *Les Débats,* 19|7 Mai 1864, *La Presse* 19|7 Mai 1864, *La France* 19|7 Mai 1864.

propie de Italia şi să se strice cu papa. Pretutindene încurcăturĭ foarte marĭ, înaintea cărora chestiunea Principatelor trebuia să cadă pe al doile plan. De aceea şi maĭ multe ziare, chiar de acele protivnice Românieĭ, recunosc că o intervenire armată ar fi greŭ de realizat în acele momente. Aşa *Die Presse*, pe care am văzut-o ţinînd maĭ sus un limbagiŭ atît de ameninţător la adresa domnitoruluĭ Românieĭ, revine la ideĭ maĭ liniştite puţine zile după aceea, spunînd, că „cea d'intăĭ condiţie pentru intervenire în Principatele dunărene, adecă înţălegerea tuturor puterilor semnatare ale Convenţieĭ de Paris, fiind pentru moment nerealizabilă, este foarte probabil, că principele Cuza va fi lăsat să lucreze, până cînd va împinge trebile maĭ departe de cum a făcut-o până acum“.[76] Tot aşa mărturiseşte şi ziarul *La France*, foarte puţin prieten domnitoruluĭ romîn, că „conferenţa puterilor, întrunită în acest moment la Constantinopole pentru mănăstirile închinate, nu se arată dispusă a interveni în Principate“.[77]

Dar să cercetăm ce poziţie luase, faţă cu lovitura de stat, Poarta otomană care, ca suzerană a Principatelor, tot avea cuvîntul hotărîtor în chestiune:

Tocmaĭ în ziua de $^{2}/_{14}$ Maĭ, cînd domnitorul disolva adunarea la Bucureştĭ şi decreta plebiscitul, se aduna în Constantinopole conferenţa pentru daraverea mănăstirilor închinate şi, în şedinţa eĭ cea d'intăĭ, hotăria, pe lîngă chestia pentru care se adunase, şi a se trimite domnitoruluĭ o notă, în care

76. *Die Presse* din $^{27}/_{15}$ Maĭ 1864.

77. *La France* $^{28}/_{16}$ Maĭ 1864. Maĭ vezĭ *La Patrie* $^{15}/_{3}$ Noemvrie 1864: „Le coup d'Etat du prince Couza a eu peut-être cela d'heureux pour la Moldo-Valachie, qu'il a éclaté au moment où les puissances qui pouvaient s'en inquiéter, avaient leurs intérêts engagés ailleurs. L'Autriche poursuivait la guerre dano-allemande; la Turquie se débattait entre l'Egypte et la Tunisie et la Russie achevait le meurtre de la Pologne“.

să i se arăte, că recunoaşterea secularizăreĭ nu ar crea un precedent diplomatic, cu ajutorul căruia principele Cuza s'ar crede autorizat a se deslega de îndatoririle impuse prin Convenţia de Paris, luînd în chip samavolnic măsurĭ ce ar atinge statutele organice ale Principatelor".[78] Nu ştiea conferenţa, că în momentul chiar cînd se redacta această dojană, domnitorul romîn tocmaĭ îndeplinia actele de care se temea conferenţa; că el distrugea constituţia încuviinţată prin Convenţia de Paris. Cînd s'intîlniră a doua oară delegaţiĭ puterilor, în şedinţa a doua din 18/6 Maĭ, telegraful adusese ştirea faptelor petrecute la Bucureştĭ, care ştire mişcase maĭ ales pe Poartă, tot deauna la pîndă, ca nu cumva poporul romîn să se emancipeze prea mult de sub a eĭ autoritate. Ali-paşa preşedintele conferenţeĭ declară, că „este de trebuinţă a se opri încălcările principeluĭ Cuza şi a se mănţinea suveranitatea sultanuluĭ şi drepturile puterilor garante, dacă nu prin o ocupaţiune militară (de acăreia imposibilitate şi Turcia era convinsă), cel puţin prin o înţălegere diplomatică".[79] Ambasadorul Anglieĭ sprijini cel întăĭ şi cu cea maĭ mare energie moţiunea luĭ Ali-paşa. Acesta însă nu se mărgineşte numaĭ a protesta în conferenţă contra încălcărilor domnitoruluĭ romîn. El îĭ trimite, îndată după 2 Maĭ, o notă, în care spune între altele, că „nimic nu ar putea nimici puterea tratatelor şi că Poarta îşĭ păstrează toată libertatea eĭ de lucrare, faţă cu aceea ce a fost întreprins".[80]

Dar chiar, fără ameninţările Porţeĭ ce căpătaŭ o însămnătate tocmaĭ în starea de atuncea a Eu-

---

78. Reprodusă dispoziţia conferenţeĭ în cele maĭ multe din ziarele timpuluĭ, bună oară în *Le Nord* 29|17 Maĭ 1864.

79. Procesul verbal al şedinţeĭ a 2-a, *Ibidem*.

80. *Archives diplomatiques*, 1866, II p. 228. Comp. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 411.

ropeĭ—care dacă nu învoia o intervenire comună în Principate, ar fi făcut tot atît de peste putință o oprire comună a Turcieĭ de a încălca hotarele lor —nu era maĭ puțin adevărat, că lovitura de stat, schimbarea constituțieĭ și decretarea noueĭ legĭ electorale eraŭ o sfîșiere a Convențieĭ de Paris și că trebuia dobîndit bilul de indemnitate al puterilor, asupra acestuĭ act de o excepțională gravitate.

O călătorie a principeluĭ la Constantinopole se impunea numaĭ decît, și el chiar dobîndise oare care indicațiunĭ, că un asemene act de curtenire către puterea suzerană ar putea să-l pună în stare „a obținea orĭ-ce", cum spune o scrisoare a redactoruluĭ ziaruluĭ *Le Courrier d'Orient* din Constantinopole către secretarul domnitoruluĭ Românieĭ.[81] Tot așa se rostește și o depeșă a ministruluĭ afacerilor străine al Franțieĭ către ambasadorul francez din capitala Turcieĭ, în care îĭ spune, că „Principele Cuza, prin deferența cătră curtea suzerană și puterile garante, s'a dus la Constantinopole, spre a le supune schimbările pe care ar vra să aibă dreptul a le introduce în așăzămintele moldo-valace. Noĭ încurajasem această călătorie, și eram sigurĭ că ar fi de feliŭ a produce cele maĭ priincioase rezultate. Maiestatea Sa Sultanul a văzut, în această vizită, o curtenire, căreia s'a aratat foarte simțitor, și a făcut principeluĭ primirea cea maĭ măgulitoare".[82] Se vede și

81. Scrisoarea în *Hîrtiile Rossetti*. Ziarul *Le Courrier d'Orient* primea 1000 de galbenĭ pe an, spre a susținea politica domnitoruluĭ (scrisoarea redactoruluĭ săŭ din 11 Aug. 1864 *Ibidem*). *La Perseverenza* din Milano, 22 Aug. 1864, spune, că „e da notorio che il Courrier d'Orient vienne considerato comme l'organo del principe Couza a Constantinopole".

82. *Affaires etrangères, Documents diplomatiques*, Paris, 1865, p. 101. Cît țineaŭ Turciĭ la recunoașterea măcar formală a suzeranitățeĭ lor, se vede din faptul, că puțin timp după întoarcerea domnitoruluĭ din Constantinopole, el voind să institue o decorație, Ali-pașa scrie luĭ Negri asupra aceseĭ chestiunĭ: „Son Altesse avait pourtant promis qu'elle

din această depeşă, că Franţia aprobase lovitura de stat, de oare-ce ministrul eĭ sfătuia pe domnitor ce demers să facă, spre a recunoaşte actele promulgate în virtutea aceleĭ loviturĭ.

Domnitorul, urmînd decĭ îmboldirilor din afară şi uneĭ necesităţĭ neapărate, create prin împrejurărĭ, pleacă la Constantinopole, în ziua de 25 Maĭ 1864. Primirea ce i se face este iarăşĭ din cele maĭ alese, atît din partea Sultanuluĭ cît şi din acea a ambasadorilor puterilor europene.[83] Totuşĭ la început părea că el trebue să se mulţamiască numaĭ cu onorurile, fără a obţinea încuviinţarea actelor sale, saŭ cel puţin ştirbindu-se atît de mult aceste din urmă, încît sa nu le maĭ poţĭ recunoaşte. Era maĭ ales combătut de ambasadoriĭ Austrieĭ şi Anglieĭ.

Reprezentantul Rusieĭ căpătase un noŭ motiv de a duşmăni pe domnitor. Anume principele Labanoff, titularul ambasadeĭ fiind absent, lăsase în locu-ĭ pe Nelidoff, însărcinat de afacere, căruia domnitorul romîn, avînd în videre poziţiunea luĭ inferioară, nu merse să-ĭ facă vizita ce o făcuse celorlalţĭ agenţĭ aĭ curţilor europene. Se formulase maĭ multe proiecte de modificare a Convenţieĭ care proiecte niciĭ unul nu convenia domnitoruluĭ. Adus la nerăbdare prin opoziţia ce întîlnia în cale, domnitorul declară că el se va întoarce în ţară, întru cît nu putea părăsi tărîmul

---

nous avertirait toujours de semblables faits (adecă că ar cere autorizaţie); car autrement nous serions obligés de crier et de protester, ce que nous faisons toujours avec déplaisir". *Negri* către *Cuza* 10 Noemvrie 1864. *Corespondenţa*, p. 205.

83. Asupra străluciteĭ primirĭ a domnitoruluĭ la Constantinopole, toate ziarele timpuluĭ sunt într'un glas. Chiar şi *Mémorial diplomatique* care face la început oare care rezerve, este nevoit să recunoască şi el deosebitele distincţiunĭ cu care domnitorul fu onorat. Vezĭ bună oară: *Courrier de l'Orient* 18/6 Iunie 1864; *Mémorial diplomatique* 12/31 Iunie 1864. Singura măsură pe care Poarta o păzi, spre a afirma încă odată însuşirea eĭ de stăpînă a Principatelor, fu că domnul nu fu întrodus la Sultanul de ministrul afacerilor străine, ci de marele vizir. *La Patrie* 26/14 Iunie 1864.

pe care-l împinsese poporul său.[84] Inaintea acesteĭ ameninţărĭ ascunse, protivniciĭ cedară. Ambasadoriĭ Angliei şi a Austriei se dădură pe partea Franţieĭ;[85] numaĭ Nelidoff maĭ trăgănâ cu subsemnarea actuluĭ de recunoaştere, pana la sosirea unor noue instrucţiunĭ care nicĭ acele nu întîrziară prea mult.[86]

Domnitorul obţinu decĭ, cu micĭ modificărĭ, recunoaşterea statutuluĭ şi a legeĭ electorale, şi decĭ a plebiscituluĭ care le consfinţise. Lovitura de stat trecea în domeniul legalităţeĭ internaţionale. Domnitorul obţinuse însă maĭ mult decît atîta. Modificările indeplinătoare statutuluĭ conţineaŭ încă următorul articol: *„Principatele-Unite vor putea în viitor modifica şi schimba legile care privesc la ocîrmuirea lor lăuntrică, cu concursul legal al tuturor puterilor statuluĭ şi fără nicĭ o intervenire din afară, exceptîndu-se bine înţăles legăturile ce unesc Principatele cu imperiul otoman“.*[87] Domnitorul fu învinuit, că prin mergerea luĭ la Constantinopole, spre a cere recunoaşterea modificăreĭ Convenţieĭ, daduse o mare lovitură autonomieĭ Românieĭ; că el, „îndrep-

---

84. *L'Indépendance Belge* 2—8 Iulie (20—26 Iunie) 1864: „Le prince Couza, voulant mettre un terme à cet état de choses, déclara à la Porte qu'il n'était que l'organe du pays, quand au nouveau programme politique, et qu'il ne dépendait pas de lui d'abandonner ce terrain“.

85. *Indépendance Belge* citată: „En moins de 24 heures, il y eut un revirement complet. Sir Henri Bulwer a du recevoir de Londres l'ordre de suivre dans cette question la politique de la France“. Confirmat de oficiosul austriac *Mémorial diplomatique* 18|6 Iulie 1864: „C'est alors que l'ambassadeur anglais reçut de son gouvernement l'ordre de se montrer plus conciliant et de s'entendre avec son collègue de France“.

86. *Invalidul rus* văzînd, că şi Rusia e nevoită să cedeze, explică astfeliŭ ţinuta eĭ: „Rusia a tins tot deauna la emanciparea popoarelor creştine din Răsărit. Nu ea va fi decĭ nemulţămită de izbînda Romînilor. Dacă ea s'a opus principeluĭ Cuza, a făcut-o numaĭ, fiind că acesta apucase calea rătăcită de a căuta să sfărîme tratatele existente“. Vezĭ citaţia din *Le Nord* 26|14 Iulie 1864. Ceea ce supărase în adevăr pe Ruşĭ, fusese sprijinul pe care eĭ credeaŭ că domnitorul romîn îl da Polonilor. *Le Monde* 6 Aug. (25 Iulie) 1864.

87. *Affaires étrangères, Documents diplomatiques*, p. 93.

tăţind înaintea Sultanuluĭ actele sale, făcuse maĭ mult decît un act de vasalitate; făcuse o crimă de lez-naţionalitate“.[88] Este însă netăgăduit că prin acest act de vasalitate personal, domnitorul a izbutit a scăpa ţara luĭ din vasalitatea către Poartă, şi puterĭ, făcîndu-o deplin stăpînă pe situaţia eĭ lăuntrică. Aceasta o şi spune domnitorul, în proclamaţia sa din 2 Iulie 1864, că „România numaĭ de astă-zĭ intră în autonomia eĭ din lăuntru. Până acum această autonomie era în fapt lovită în maĭ multe privinţĭ; legea electorală nu o puteam schimba decît cu consimţimîntul din afară. Inaltele puterĭ aŭ consfinţit acuma, în toată întinderea, autonomia noastră din lăuntru“. Lovitura de stat, apărea din acest punt de videre, maĭ ales ca făcută în interesul ţăreĭ faţă cu străinătatea. Este netăgăduit, că domnitorul făcuse prin actul din 2 Maĭ, cum zice Francezul, „din o piatră două loviturĭ“. Zdrobise privilegiul politic şi social în lăuntru şi dobîndise autonomia în afară.[89]

Cum se explică această izbîndă atît de desăvîrşită a domnitoruluĭ romîn, celuĭ mic şi slab, asupra areopaguluĭ european, în care la început predomnise elementele protivnice luĭ? Credem că o bună parte trebue pusă pe înrîurirea personală a domnitoruluĭ

88. Scrisoarea luĭ *Eugeniu Carada*, din insula Guernesey, către *A. Panu*, 14 Iunie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*). La aceasta se poate observa, că şi ceĭ ce voiaŭ să răstoarne pe domnitor, tot către străinĭ se îndreptase, decĭ tot prin acte de vaselaj vroiaŭ să-şĭ ajungă scopul. Vezĭ maĭ sus misiunea luĭ A. Panu la Viena, Paris şi Londra, p. 274.

89. Domnitorul însuş apreţueşte lovitura de stat ca o lovitură contra străinuluĭ. (Scrisoarea către Grădişteanu, din 1872, citată nota 65). Cf. Dimitrie A. Sturza, în *Introducerea la Actele de la 2 Maĭ*, de V. Cogălniceanu, p. XIII: „Lovitura de stat, a produs două acte stabile şi un rezultat efemer. Actele care aŭ ramas fundamentale şi purtătoare de roade sunt: legea rurală şi dispoziţia puterilor din 16 (28) Iunie acelaş an, că Principatele-Unite să poată în viitor modifica legile care privesc administraţia lor din lăuntru, fără nicĭ o intervenire“. Ca un act de recunoştinţă pentru purtarea Sultanuluĭ cu acest prilej, domnitorul vra să înfiinţeze un batalion de Zuavĭ, care să poarte numele padişahuluĭ. *Mon. of.*, 30 Maĭ 1864.

care inspira încrederea şi ademenia prin înfăţişarea luĭ. Apoĭ însămnatatea Romănieĭ, de cînd întrunise în eacele două principatede maĭ înainte, crezută în depărtare maĭ tare de cum era aevea, şi mulţămirea Turcieĭ cînd vedea ca domnitorul *puternicului* stat nu se refuza a-ĭ recunoaşte supremaţia, prin acte neîndoielnice. In sfîrşit observaţia făcută maĭ sus de maĭ multe ziare, asupra neputinţeĭ uneĭ înţălegerĭ de constrîngere, observaţie ce se găseşte încă maĭ bine formulată de redactorul ziaruluĭ „*Le Courrier d'Orient*" din Constantinopole, în o scrisoare către secretarul domuitoruluĭ: „Este un mare folos, de a avea a face cu maĭ multe puterĭ. Pe cînd ele pierd cuvinte saŭ hîrtie, una întru a lăuda cele ce le facĭ, altele spre a huli şi a ameninţa, mergĭ tot înainte; înnoirile facute prind rădăcinĭ; timpul le întăreşte şi suflul mîniilor doplomatice rămîne neputincios a le răsturna. Cuvinte plecate şi acţiune energică, iată lozinca".[90] Şi intr'adevăr, condus de principiul că norocul stă pe partea îndrăzneţilor, lucrase şi acum Alexandru Ioan I.

Lovitura de stat şi răsturnarea. Ne trage rîndul să maĭ amintim o urmare a lovitureĭ de stat, nu asupra ţăreĭ, ci asupra însuş autoruluĭ eĭ. Ea aţîţă încă şi maĭ mult uneltirile pentru detronarea domnitoruluĭ.

Se făcuse demersurĭ în această privire încă dinaintea lovitureĭ de stat. Hotărîrea, luată încă din August 1863 de protivniciĭ domnuluĭ, de a cerca tărîmul exterior, înainte de a se arunca în întreprindere, fu pusă în lucrare în Martie 1864, cînd Annastase Panu, însărcinat cu această delicată misiune, plecâ din Iaşĭ. Corespondenţa dintre emisarul comitetuluĭ

90. Scrisoarea din 5 Ianuarie, 1865. (*Hîrtiile Rossetti*).

de răsturnare și președintele lui, principele Dimitrie Ghica, conține întăi stăruinți călduroase către Panu, ca să-și dee toate ostenelele, spre a izbuti să discrediteze pe domnitor. Panu însă observă lui Ghica, că a fost o mare greșală din partea majorităței, să dee un vot de blam guvernului pentru legea rurală; că prin aceasta, ea ar fi pierdut toate simpatiile oamenilor politici francezi. Se mai tînguește principele contra purtărei îndoelnice a partidului stîngei din care, spune el, Ioan Brateanu stă mai mult la țară, D. Brăteanu, cu toată inteligența și onestitatea lui, nu se poate desface de ideile lui Mazzini, iar Rossetti nu este decît un amator în politică. Această reținere a partidului stîngei, se explică însă prin faptul, că el nu putea să iee o poziție prea rostită contra legei rurale, cu toate că și stînga doria răsturnarea domnitorului; de aceea și videm pe Panu mustrînd pe Ghica, pentru prilejul cu care se dăduse votul de blam. După ce lovitura de stat este recunoscută de conferența din Constantinopole, se înțălege că misiunea lui Panu nu mai avea nici un obiect, de oare ce el voia să încerce puterile asupra cazului detronărei domnitorului. După lovitura de stat și plecarea domnitorului la Constantinopole, [91] Dimitrie Ghica conjură pe Panu, prin scrisori desperate, să plece îndată din Paris în capitala Turciei, spre a combate acolo pasurile domnitorului; dar Panu care simțise în cotro mergeaŭ lucrurile, refuză a se duce, și Ghica recunoaște de bune temeiurile aduse de el și se unește cu părerea lui de a căuta să lucreze numai prin presă contra domnitorului. [92] Panu se pune în

91. Vezi 12 scrisori ale lui *Dim. Ghica* c. Panu de la 23 Martie (4 Aprilie) pană la 8 Iulie 1864, pe cînd acesta era în Viena și Paris, scrisori ce aŭ întrat, în originalul lor, în stăpînirea domnitorului, probabil cînd Panu înebunește. (*Hîrtiile Rossetti*).

92. *Carada* în o scrisoare c. *Panu*, trimisă lui la Paris din insula

legătură cu Martin de la ziarul *Le Siècle*, Forcade, de la revista *La Semaine Financière*, prin mijlocirea unuĭ prieten al săŭ d'Alton Shee, și este ajutat în aceste stăruințĭ prin Eugeniu Carada care era și el în Paris la aceeașĭ dată.[93] Tot acolo se afla și principele Grigore Sturza care scrie luĭ Panu, în 7 Aprilie 1864, să stăruiască la St. Marc Girardin, ca să redacteze o circulară către adunările europene, în scopul probabil de a apăra purtarea adunăreĭ în chestia legeĭ rurale.

Era inviderat că misiunea luĭ Panu, pe lîngă curțile europene, nu maĭ putea fi îndeplinită, din momentul ce domnitorul obținuse de la conferența din Constantinopole recunoașterea lovitureĭ de stat. De aceea și spune Panu, în o scrisoare a luĭ de maĭ tîrziŭ către D. Ghica, că „misiunea mea era cu totul alta, cînd am plecat la Paris; lovitura de stat a schimbat totul".[94]

Văzînd deci protivniciĭ domnuluĭ că nu maĭ e nimic de făcut pe calea diplomatica, se întorc pe acea a uneltirilor lăuntrice.[95]

Așa o scrisoare din 18 Iunie 1864, a luĭ C. A. Ros-

Guernesey în 8 Iunie 1864, aprobă și el neplecarea luĭ la Constantinopol, pe motivul „că n'ar fi avut ce face acolo; lucrările oculte pe lîngă străinĭ nu se cuvin oamenilor libertățeĭ: eĭ nu pot întrebuința decît presa saŭ revoluțiunea". (*Hîrtiile Rossetti*). Asupra revoluțiuneĭ iată însă ce zice *Ghica* în scrisoarea luĭ c. *Panu* din 30 Aprilie (12 Maĭ) 1864: „Je crois que les révolutions se font par les nations, mais non par les chambres". *Ibidem*.

93. Scrisoarea luĭ *Martin* redactorul ziaruluĭ *Le Siècle* c. *Panu* și maĭ multe scrisorĭ ale luĭ D'Alton Shee în *Hîrtiile Rossetti*. Adresa luĭ Carada, însemnată de Panu pe o notiță, era Carrefour de l'Observatoire, 1. (*Ibidem*).

94. Brulionul uneĭ scrisorĭ a luĭ *Panu* c. *Ghica*, 9 Septemvrie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*).

95. Cum observă și *Annuaire des deux Mondes*, 1866—1867, Paris, p. 573: „Les moyens de résistance parlamentaire n'étaient plus possibles; à partir du coup d'Etat, on commence à ourdir des complots auxquels prennent part la droite et la gauche.".

setti, către A. Panu spune, că „peste 10 zile de la 2 Maĭ se putea face ceva, chiar acuma s'ar putea; dar ne am temut şi ne temem să nu provocăm o invaziune; căcĭ acuma o să ni se zică, că s'a votat şi că eĭ ştiŭ că am fost împinşĭ de Franţia; d-ta ştiĭ că la Decemvrie 1863 şi Ianuarie 1864, am fost şi noĭ împinşĭ de reprezentantul Franţieĭ sa-l răsturnăm şi ştiĭ că tocmaĭ de aceea n'aĭ voit, n'am voit. Nu ştiŭ ce va fi mîni; dar ştiŭ că la 26 Maĭ stil vechiŭ am putut să facem pozna; puteam chiar azĭ, dar n'am voit".[96]

Cînd domnitorul pleacă la Constantinopole, pentru a cere aprobarea reformelor sale, opoziţia scrie iaraşĭ: „Nu se cuvine să cerem de la străinĭ îndreptarea situaţieĭ pe care Cuza a creat-o ţăreĭ. Cuza a plecat la Cpole; va fi o ocaziune favorabilă de acţiune".[97] Tot pe atuncĭ se lînguieşte Rossetti către Panu, că boieriĭ nu daŭ banĭ spre a se agita contra luĭ Cuza.[98] Ideea de a-şĭ face dreptate singurĭ, fără a recurge la intervenirea straină, se maĭ vede din o scrisoare a luĭ Panu, către principele D. Ghica, din 9 Septemvrie 1864, în care se spune, că „Romania trebue oare să se plîngă străinătăţeĭ pentru încălcarea drepturilor eĭ? Ea trebue să-şĭ facă dreptate singură. De altfeliŭ dacă ne plîngem, se va trimite o comisie în ţară,

---

96. *Hîrtiile Rossetti.* Cele ce se spun în această scrisoare, despre intetirea consuluSuĭ francez la răsturnarea domnitoruluĭ la 1863 şi 1864, îşĭ are explicarea în faptul că, pe atuncĭ, se credea în Franţia că el devenise organul intereseler ruseştĭ. Aşa Redactorul de la *Courrier d'Orient* scrie secretaruluĭ domnitoruluĭ, că un consul (fără îndoială Tillos din Bucureştĭ, vra să facă a trece pe Cuza drept Rus. Bordeanu secretarul luĭ Negri se sileşte a convinge pe ambasadorul francez din Cpole, că Cuza e bun Francez (scrisorea redactoruluĭ *Le Courrier d'Orient* către *secretarul domnitoruluĭ*, 6 Fevruarie (21 Martie) 1864 în *Hîrtiile Rossetti*). Vom reveni şi maĭ tîrziŭ asupra acesteĭ învinuirĭ.

97. Scrisoarea luĭ *E. Carada* din Guernesey c. *Panu*, 6 Iunie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*)

98. *Rossetti* c. *Panu* 16 Iulie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*). Pentru a înnegri pe Cuza, el este învinuit că nu ar fi luat iniţiativa subscriereĭ pentru inundaţĭ. *Rossetti* c. *Panu*, 3 Iulie 1864. (*Ibid.*).

şi atuncĭ rămas bun autonomieĭ".[99] O broşură apoĭ susţine că purtarea principeluĭ Cuza a fost de plîns; dar nu e treaba străinătăţeĭ de a o pedepsi. Poporul romîn este singurul său judecător; deputaţiĭ s'aŭ lăsat să fie alungaţĭ. E treaba lor! Dacă însă se va scula poporul romîn, cu atîta maĭ răŭ pentru el". [100] Altă broşură exclamă: „să alungăm pe acel ce ne apasă![101] O a treia: să ne mîntuim de tiran"![102]

Dacă însă se plănuia răsturnarea din lăuntru, aceĭ ce o uneltiaŭ eraŭ îngrijiţĭ ca nu cumva puterile să nu intervie în favoarea luĭ Cuza. Una din broşurele amintite rostia aceste temerĭ: „Turburările nu vor lipsi de a izbucni maĭ curînd saŭ maĭ tîrziŭ, şi cine ne zice că puterile vecine care aŭ consimţit a nu interveni împrotiva acestuĭ autocrat în miniatură (autocrate au petit pied), nu se vor grăbi a o face dacă, poporul romîn va izgoni pe acel care-l înşală şi-l apasă".[103] Dar se mîngîiaŭ de această perspectivă, „sperînd că Romîniĭ nu vor vedea tăgăduindu-li-se dreptul care a fost recunoscut Grecilor, de a tăia răul din rădăcină, înlăturînd pe un principe care nu ştiea să-ĭ înţaleagă, care sărăcia prezentul lor şi le compromitea viitorul".[104]

Este uşor de înţăles cine eraŭ aceĭ care complotaŭ răsturnarea domnitoruluĭ. Eraŭ membriĭ claseĭ lovite prin reformele luĭ. Poporul, întru cît se poate vorbi de el, în starea de atuncĭ a Romănieĭ, maĭ curînd încuviinţa decît descuviinţa lovitura. C. A. Rossetti, unul din capiĭ opoziţieĭ şi a uneltirilor de răsturnare,

---

99. *Ibid.*
100. *La France, le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864. pag. 22.
101. *Suppression du régime constitutionnel en Roumanie*, 1864, p. 13.
102. *Dissolution de l'assemblée roumaine et expulsion des députés*, Paris, 1864, p. 25.
104. *Supression de regime constitutionnel*, p. 24.
105. *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1864, p. 31.

recunoaşte el singur, că „ura în contra dreptei a fost atît de mare, încît toţi eraŭ fericiţi de lovitura de stat, fiind că s'a dat, ziceaŭ eĭ, în cap boierilor“.[105]

Cît despre massele adîncĭ ale ţărănimeĭ, pentru care domnitorul îşĭ pusese în cumpănă tronul, ele rămîneaŭ neînţalegătoare şi nemişcate, nicĭ de turburarea în care se pusese ţara, nicĭ chiar de îmbunătăţirea soarteĭ lor, ce era să se îndeplinească prin aceastā turburare. Lut inform, nefrămîntat de gîndurĭ, nedeşteptat nicĭ macar de îmboldirea interesuluĭ individual, el rămînea nepăsător la tot ce se petrecea; dar această a luĭ nepăsare era explicabilă: era opera veacurilor de nedreptate şi de apăsare.

Lovitura de stat, orĭ cîte urmărĭ însămnate ar fi avut asupra situaţieĭ lăuntrice şi afarnice a Principatelor, fusese determinată în primul loc de răspingerea legeĭ rurale de către adunare. Legea rurală care fusese cuiul în jurul căruia se învîrtise toată domnia luĭ Cuza-Vodă, determină şi actul cel maĭ cu grele urmărĭ al acesteĭ domniĭ. Dar pentru a înţalege întreaga eĭ însămnătate, trebue să expunem istoricul daraverilor seculare ce se desbătuse în totdeauna între proprietariĭ marĭ şi locuitoriĭ sătenĭ.

---

105. *Rossetti* c. *Panu*, 31 Maĭ 1864. (*Hîrtiile Rossetti*). Şi un boier de samă principele Suţu, *Mémoires*, Vienne 1899, p. 398, spune: „Bien des personnes seusées, et je me place moi même à leur suite, avaient fini par appeler de leurs voeux le coup d'Etat. L'expérience de 5 années de régime constitutionnel avait démontré que ce régime avait plongé le pays dans le chaos et le conduisait au bord du précipice“.

CAP. XI

ISTORICUL CHESTIEI RURALE.

Infiinţarea şărbireĭ. Originea raporturilor dintre boierĭ [1] şi ţăranĭ, se urcă pentru ţările romîne, Moldova şi Ţara Romănească, cel puţin la descălecare. Totuşĭ nu ne vom urca aşa de sus cu istoricul acestor raporturĭ, de oare ce începuturile lor sunt nelămurite încă, şi pe de altă parte ele nu sunt neapărate pentru limpezirea chestiuneĭ desbătute între cele două clase. Orĭ care ar fi originea proprietăţeĭ marĭ şi a celeĭ micĭ, în Ţara Romănească şi în Moldova,[2] este netăgăduit că de la o vreme aceste două forme de stăpînire a pămîntuluĭ se găsesc coexistîne pe întinderea ţărilor romîne. Odată cu ele se

1. Intrebuinţăm acest termin în loc de acel de proprietarĭ pentru vremile maĭ vechĭ. Indreptăţirea luĭ se vede din acel de *boieresc* cu care se însămna îndatorirea denumită maĭ tîrziŭ cu cuvîntul de *clacă*. Răzăşiĭ nu puteaŭ cere de la ţăranĭ munca în natură, ci numaĭ o prestaţie băneasca. Boierescul îl puteaŭ cere numaĭ boieriĭ. Hrisovul luĭ Gr. Ghica din 1766 spune că: „în satele razăşeştĭ, de se vor afla sătenĭ fără de moşie, să nu se supere cu lucrul, ci să dee banĭ".

2. Asupra acesteĭ chestiunĭ vezĭ *Istoria Romînilor în Dacia Traiană* II, 1889 p. 52; Ioan Nădejde, *Iarăşĭ formarea mareĭ proprietăţĭ la noĭ* în Revista *Literatura şi Ştiinţa* a D-luĭ C. Dobrogeanu-Gherea, 1894. Buc. p. 29 R. Rossetti, *Clasele agricole din Moldova* în *Revista nouă* a D-luĭ Hasdeŭ I, 1888, p. 468; Ioan Nădejde, *Originea dreptuluĭ consuetudinar romîn* în *Noua Revistă romînă* a d-luĭ Rădulescu Motru, No. 3, 1900.

arată şi întăile începuturĭ de relaţiunĭ între aceĭ ce le stăpîneaŭ.

Pe lîngă moşnenĭ şi răzăşĭ adecă ţăranĭ cu proprietăţile lor şi care nu eraŭ în nicĭ o legătură de atîrnare cu mariĭ proprietarĭ, se ivesc foarte de timpuriŭ şi ţăranĭ supuşĭ, ale căror sate fusese luate de domnĭ în stăpînire şi apoĭ fusese dăruite de eĭ la boierĭ şi mănăstirĭ, saŭ păstrate pentru a sluji la viitoare darurĭ.

Nu este de primit părerea luĭ N. Bălcescu, că „pămînturile domneştĭ ar fi fost locurile de pustiŭ, adecă acele ce nu se stăpîneaŭ de nimene din nepomenit veac, braniştile domneştĭ şi locurile târgurilor“.[3] Moşiile domneştĭ, şi decĭ şi acele boiereştĭ şi mănăstireştĭ, provenite din dăruirile domnilor, eraŭ cele maĭ multe, pămînturĭ aşăzate şi locuite. Aceastâ împrejurare se vede întâĭ din terminul de *sat* (slavoneşte: *selo*) întrebuinţat de documente, pentru însamnarea pămîntuluĭ dăruit. Acest termin însamnă astăzĭ o aşazare omenească, şi se deosebeşte de pămîntul ce-l încunjură care se numeşte moşie, pe cînd, în vremurĭ maĭ vechĭ, sub numele de sat se înţălegea şi una şi alta. Cînd domnul dăruia un loc pustiŭ, se arăta acuma lucrul, spunîndu-se că l'a dat cutăruia „pentru ca să-şĭ aşeze acolo un sat“,[4] adecă să descalece pe el o aşazare de oamenĭ. Apoĭ se vede, din numele unor sate dăruite, că ele trebuiaŭ să fie locuite: Vînătoriĭ, Vorniceniĭ, Biserice niĭ.[5] Unele documente arată apoĭ, că domniĭ dă-

3. *Starea muncitorilor plugarĭ* în *Magazinul istoric pentru Dacia* II, p. 232.

4. Doc. de la Petru Rareş, 1535; *Arhiva istorică*, I, 1, p. 83. Petru Şchiopul, 1586; *Uricarul* IV, p. 254. Că sat însămna şi moşie, se vede de pe aceea, că documentele vorbesc de *hotarele satuluĭ*: 1442; *Arh. ist.*, I, 1, p. 176. 1409 şi 1488; Wickenhauser, *Moldavitza*, p. 55 şi 76.

5. Doc. de la A. Lăpuşneanu, 1559; *Arh. ist.*, I, 1. p. 119. C. Movilă, 1608; *Idem*, I, 1, p. 78.

ruesc unor boierĭ sate, „în care se aflaŭ casele lor".[6] Alte documente vorbesc de sate, unde fusese juzĭ saŭ vatamanĭ saŭ knejĭ, anumite persoane.[7] In sfîrşit alte documente arată chiar lămurit că acele sate, dăruite din pămînturile domneştĭ, eraŭ locuite, vorbind de casele din acele sate, saŭ scutind pe locuitoriĭ lor de oare care sarcinĭ.[8]

Aceştĭ ţăranĭ supuşĭ domnuluĭ, saŭ prin dăruire boierilor saŭ mănăstirilor, trebuiaŭ să fie în o condiţie inferioară satelor libere de moşnenĭ saŭ de răzeşĭ. In ce consta această inferioritate? Faţă cu domnia nu era altă deosebire, decît că din satele libere se recrutaŭ călăraşiĭ, grosul călărimeĭ, acăreia parte maĭ aleasă eraŭ boieriĭ saŭ curteniĭ; iar din cele supuse, pedestrimea saŭ dorobanţiĭ.[9] In privirea dărilor, şi răzăşiĭ şi ţăraniĭ supuşĭ eraŭ îndatoriţĭ a plăti birul,[10] de care dare boieriĭ eraŭ scutiţĭ. Deosebirea ce mare între satele răzăşeştĭ şi acele supuse era în raportul locuitorilor acestor din urmă către stăpîniĭ lor.

Documentele cunoscute nu ne învoesc însă a expune, pentru timpurile vechĭ, care eraŭ îndatoririle ţăranilor supuşĭ către aceĭ în a căror supuşie întrase.

6. Documente de la Alexandru cel Bun, 1419, 1428, 1429; *Arh. ist.*, I, 1, p. 110, 121. *Uricarul*, II, p. 248.

7. Doc. de la Alexandru cel Bun, 1421: „satul Tuciurova unde a fost vatamanul Ghermani"; Ulianitzki, *Materială* p. 27. 1427: „satul Dobriniĭ pe Homora unde a fost vataman Mineo"; Wickenhauser, *Geschichte des Klosters Homor, St. Onufri, Horodnik und Petrauz*, p. 83. Stefan vodă, 1434; Ulianitzki, p. 42. Ilie şi Stefan, 1438: „un sat pe drumul mare la gura Horodaculuĭ unde a fost Kneaz Mihail; Wickenhauser, *Bohotin* I. p. 65. Petru Vodă, 1455; Ulianitzki, p. 84. (Comp. Radu Rossetti, *Despre clas le agricole din Moldova* în *Revista nouă* a d-luĭ Hasdeŭ I, 1888, p. 474). Stefan cel Mare, 1471: „satul Docan unde a fost juzĭ Baloş şi Danciul; *Academia Romîna*, Pergament No. 138. 1487: *Ibid.*, Perg. No. 12.

8. Doc. din 1443 şi 1458; Ulianitzki, p. 61 şi 95.

9. Asupra acesteĭ chestiunĭ vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, II, p. 428.

10. Doc. vorbesc despre „megieşiĭ (adecă răzeşiĭ) de bir". Vezĭ *Ist. Romînilor din Dacia traiană*, V, p. 683.

Pentru a le afla, vom procede în chipul următor; Vom studia condiția acestor locuitorĭ în vremile maĭ noue, cînd îndatoririle lor, maĭ grele decît la început, sunt cunoscute, și apoĭ scoțind elementele îngreuietoare adaose cu timpul, care iar sunt cunoscute, ceea ce va rămînea va constitui starea țăranilor supușĭ la începutul întrăreĭ lor în atîrnarea de niște stăpînĭ.

Cu timpul țaraniĭ supușĭ încep a fi împedecațĭ de a se strămuta de pe moșia pe care locuiaŭ, și dacă fugiaŭ eraŭ prinșĭ și readușĭ cu sila pe ea. Aceștĭ țăranĭ ce nu maĭ aveaŭ facultatea libereĭ strămutărĭ se numesc, în Țara Romăneascǎ *rumînĭ*, iar în Moldova *vecinĭ*.[11] Cînd s'a întrodus această răstringere a libertățiĭ lor, nu se poate preciza. Cu nedreptul ea se atribue luĭ Mihaĭ Viteazul.[12] Eroul muntean nu făcu de cît a consfinți, silit de împrejurărĭ, fără de legea înrădacinată prin timp și care începuse a lua caracterul unuĭ drept. Se constată din un document de la Radu Mihnea, din 1613, existența șărbireĭ în Muntenie încă de maĭ înainte de Mihaĭ Viteazul (1593—1601), de oare ce documentul vorbește de niște rumînĭ fugițĭ din vremea tatăluĭ luĭ Radu Voevodul Mihnea (1575—1583 întăia luĭ domnie saŭ 1585—1591 adoua [13]) Un alt document de la Alexandru II, tatul luĭ Mihnea, care document pomenește

---

11. Asupra origineĭ acestor denumirĭ vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, II, p. 52. Aicĭ nu ne ocupăm nicĭ de originea vecinilor și a rumînilor, precum nu ne am ocupat de acea a proprietățeĭ marĭ și micĭ. Ceea ce ne interesază este numaĭ raportul între proprietarĭ și muncitoriĭ plugarĭ.

12. N. Bălcescu, *Despre starea sociala a muncitorilor plugarĭ*, în *Mag. istoric*, II, p. 237. A. Papadopol-Callimah în *Convorbirĭ literare* XXI, p. 7.

13. Doc. din 1613; *Mag. ist.*, II, p. 277.

despre vinderea unuĭ rumîn, urcă aflarea așăzămîntuluĭ rumănieĭ în 1572.[14]

Că acest drept de a urmări pe vecinul fugit, era o fără de lege consfiinţită prin timp și că deci ea nu exista de la început, se vede de pe aceea că el se prescriea, dacă nu era pus în lucrare în un timp oare-care, și atuncĭ șărbul nu maĭ putea fi readus la locul de unde se îndepărtase.[15]

Sunt unele documente maĭ tîrziĭ care ne lasă a întrevedea, cum s'a introdus obiceiul de a se da la urmă șărbiĭ ce fugiaŭ de pe o moșie. Birul se lua de la sate cu toptanul, iar locuitoriĭ lor îl împărţiaŭ între eĭ prin cislă. Dacă se întîmpla ca uniĭ locuitorĭ să fugă, spre a se subtrage de la bir, fuga lor îngreuia pe ceilalţĭ. Se înţălege decĭ interesul ce-l aveaŭ atît eĭ cît și statul, de a readuce pe indiviziĭ fugiţĭ la vetrele lor. Iată pentru ce găsim un document de la Mateiŭ Basarab care ordonă „să se prindă oameniĭ fugarĭ și să se ducă la sileștile lor, ca să dee birul".[16] Fiind că proprietariĭ plătiaŭ adese orĭ

14. Doc. din 1572; *Academia romîna* XXIX, 334. După notiţele conţinute în niște documente maĭ noue din 1654 și 1668, (*Condica man. Sneagov*, p. 33 și *cond. măn. Dealul*, p. 33), așăzămîntul rumănieĭ s'ar urca mult maĭ timpuriŭ; după cel d'întăĭ, pe timpul luĭ Basarab din 1400, Dan 1429 și Vlad 1441: „în puterea unor acte scrise și pecetluite și întărite cu mare blăstăm, cum că sunt date de aceĭ domnĭ din vechime ca să fie *vecinĭ* sf. mănăstiriĭ"; după cel de al doile: „aceștĭ *rumînĭ* sunt daţĭ mănăstireĭ de Radu Vodă cel Bun din 1500". Această urcare a așăzămîntuluĭ rumănieĭ așa de sus, trebue înţăleasă, că acele sate fusese dăruite mănăstirilor încă din acele vremurĭ vechĭ; dar locuitoriĭ lor nu eraŭ de pe atuncĭ rumînĭ, adecă fără voie de a se muta, ci li s'a aplicat numaĭ denumirea condiţieĭ lor posterioare, pe cînd s'a redactat documentele.

15. Răstimpul prescripţieĭ nu este însă determinat. Vezĭ maĭ multe doc.: Stefan Tomșa 1622 în Melchisedek, *Cron. Romanuluĭ*, I, p. 243. Barnovski, 1628; *Arh. ist.*, I, 1, p. 175. Mateiŭ Basarab, 1633; Aricescu, *Istoria Cîmpulunguluĭ* I, p. 176. Duca vodă, 1670; Ureche, *Miron Costin*, I, p. 123. Un document de peste munţĭ din 1497, fixază terminul la 10 anĭ; *Revista Transilvania*, V (1873), p. 42.

16. Doc. din 1648; *Acad. Rom.*, XI, 25. Un alt doc. de la Vasile Lupu 1634, spune: „iar care vecin nu va vrea să asculte și va fugi cum s'aŭ învăţat și nu vor vrea să plătească cisla, să aibă a-l lega și la domnia mea să-l aducă"; *A. R.*, XLII, 82.

birul pentru oamenii lor, apoi și ei aveaŭ interes de a readuce pe șărbi la moșiile lor, interes ce era încă adaos, prin acel al muncei ce eraŭ îndatoriți a le face șărbii.[17]

Șărbii maĭ eraŭ datorĭ se lucreze la stăpînii lor, la început, cum spun documentele, „fără soroc“,[18] adecă după cît voia stăpînul; maĭ tîrziŭ li se pune un nart de 24 de zile pe an, nart ce se prefăcu, după cum vom vedea maĭ la vale. Eĭ maĭ eraŭ îndatoriți a da dijma din productele recoltate pe ogoarele lor proprii.[19] Cu timpul însă rumînii și vecinii începură să fie amestecați cu robii Țiganĭ. Se călcâ obiceiul pămîntuluĭ care îndatora pe vecin să lucreze, numaĭ un singur barbat de la casa omuluĭ, pe an, zilele legiuite și anume numaĭ la munca cîmpuluĭ. De la o vreme se scoteaŭ toțĭ barbații chiar la slujbe de rînd, și femeile de asemene eraŭ îndatorite a sluji ca Țigancile. Apoĭ, tot după obiceiul vechiŭ, nu era iertat „a se vinde vecinii, saŭ a se despărți cu împărțală, saŭ a ne da în foĭ de zestre pe frați, saŭ a se muta dint'run sat în altul, saŭ a se schimba numaĭ oamenĭ fără de moșie, saŭ pe copiĭ a-ĭ despărți de părinți“.[20] Toate aceste eraŭ

17. Un doc. de la Gaspar Gratiani 1620 spune că „fugînd de cislă doĭ vecinĭ, domnul dă drept proprietaruluĭ să'ĭ caute și să-ĭ iee înapoĭ; *A. R.*, XLI, 87.

18. Doc. din 1775 în *Mag. ist.*, II, p. 296.

19. Doc. de la Antonie Ruset, 1677: „vecinii din satul Ciorbeștĭ să aibă a lucra în toate lunile cu toții într'o lună cîte 2 zile peste toțĭ anii călugărilor de Bîrnova și să maĭ iee călugării și zeciuială din tot venitul lor“; *A. R.*, Manuscripte 1, p. 2. Mateiŭ Basarab, 1633; „dijma de la toțĭ rumînii“; *A. R.*, Manuscr. 500, p. 60. Const. Mavrocordat 1745; *A. R.*, Man. 260, p. 74.

20. *Act pentru deosebirea vecinilor în Moldova* 1749; *Mag. ist.*, II, p. 288 și *Arhiva rom.* a luĭ Cogălniceanu I, p. 126. Atît de mult se amestecase cu timpul vecinii cu Țaganii, că obiceiul pămîntuluĭ găsi de nevoie a-ĭ deosebi în formalități, de oare ce starea lor era aproape aceeașĭ. Așa hotăririle pentru vecinĭ eraŭ contrasemnate de vel logofet, iar acele pentru Țiganĭ de hatman. Doc. din 1723; *Arhiva sf. Spiridon din Iașĭ*: *Documentele Grigore Carp, moșia Țiganii*, IV, 64.

fără de legĭ introduse de vremurĭ precum şi aceea, că în cazul cînd vecinii se refuzaŭ a face slujbele orînduite, „stăpînii lor să-ĭ bată ca pe nişte vecinĭ“.[21]

Starea legiuită a şărbuluĭ era după cum o dă aşăzămîntul luĭ Const. Mavrocordat, că „vecinul rob nu este, nicĭ se stăpîneşte cu numele de robie,[22] ci vecinul este sătean megieş fără de moşie; atîta numaĭ că din sat nu are voie să iasă şi de unde va ieşi să se dee la urmă, şi cînd s'a vinde moşia, oamenii să nu se vîndă, ci ca nişte săteni aĭ satelor, în sat să rămînă, făcînd slujba obicinuită; însă şi slujba să o facă cu nart, 24 de zile într'un an la ce lucru se vor pune, şi dijma să-şĭ dee“.

Dacă scoatem şi împiedecarea de strămutare care nu exista în vremile vechĭ, atuncĭ avem condiţia ţăranilor supuşĭ aĭ satelor dăruite de domnĭ, boierilor şi mănăstirilor, în cele d'întâĭ timpurĭ ale istorieĭ ţărilor romîne. Eĭ eraŭ îndatoriţĭ a lucra fără soroc stăpînuluĭ lor şi anume la cîmp, cîte un barbat de casă şi să dee dijma din produsele lor propriĭ. Cînd moşia era vîndută eĭ treceaŭ către noul stăpîn. Nu puteaŭ fi cu nicĭ un preţ ruptĭ şi deslipiţĭ de pe pămîntul ce-l locuiaŭ şi cultivaŭ; *nu se puteaŭ schimba vecinii fără de moşii*, cum spune aşăzămîntul luĭ Mavrocordat.

Ce însămna acest de pe urmă drept al vecinilor

21. Stefan Vodă 1612; *A. R.*, XLI, 29.

22. Sunt documente care numesc pe rumîn saŭ vecin *rob*: Aşa Mateiŭ Basarab, 1658 porunceşte luĭ Stamate, să dee voie luĭ popa Toma din Voineştĭ, să răscumpere din rumănie pe văral săŭ Laţcu, „care i este sînge, decît să-l cumperĭ tu şi să-ţĭ fie rob“; *A. R.*, XLIV, 46. Un doc. din 1746, declară nişte preoţĭ miutuiţĭ de rumănie, „de oare ce „cel ce se preoţeşte nu se poate să maĭ fie *rob*“, *A. R.*, *Cond. măn. Arnota*, p. 86. Unul din 1707 arată că s'a făcut schimb doĭ rumînĭ Alexa şi Stan, dînd cap pentru cap un Ţigan şi o Ţigancă. (Schimb decĭ de *vecinĭ pentru robĭ*, priviţĭ ca în aceeaşĭ stare); *A. R.*, LXVIII, 152.

al căruia calcare, acelaşi aşăzămînt îl declara că „nu este cu cale?“

El însămna că vecinul şi rumînul, prin intrarea lui în acea stare (cu atît mai mult deci ţăranul supus) nu-şi pierdea proprietatea asupra peticului său de pămînt, ci-şi înstrăina numai o parte din libertatea lui, îndatorindu-se a munci stăpînului un număr de zile pe an, a-i da dijmă din recoltele culese pe bucata lui de pămînt şi, mai tîrziu, după întemeierea şărbirei, a nu se îndepărta din satul în care trăia. Atîta tot însă. *Dreptul său de proprietate asupra moşioarei lui nu-l perdea prin ajungerea lui în stare de ţăran supus saŭ, mai tîrziŭ de vecin saŭ rumîn.* Numai aşa se poate explica dreptul său de a nu putea fi deslipit de moşia pe care trăia.

Să dovedim această prea însămnată împrejurare care îndreptăţeşte principiul pus de Cogălniceanu în fruntea legei rurale din 1864, că „sătenii clăcaşi *sunt şi rămîn proprietari,* pe locurile supuse stăpînirei lor, în întinderea ce se hotăreşte prin legile în ființă“, şi nimiceşte părerea protivnică că sătenii ar fi numai nişte chiriaşi ai pămîntului proprietarilor, al căruia chirie, ei o plătesc în muncă în loc de bani, nimicind deci şi urmările acestui principiu: deslegarea chestiei rurale prin libertatea braţelor şi a proprietăţei.

Sunt numeroase documentele care constată, că atunci cînd un ţăran se vindea rumîn saŭ vecin unui proprietar mare, el trecea în acea stare cu feciorii lui şi *cu toată moşia lui,* ceea ce însămna că el îi supunea persoana, familia *şi moşia lui* cu titlul de rumănie, dar că pămîntul lui, prin actul încheiet, nu disparea în moşia proprietarului.

Aşa prin un zapis din 1610, unul Tudor din Voineşti arată, „cum să se ştie cum sunt datoriŭ jupînului Mihai cu aspri 7700 şi îi sunt datoriŭ de atîta vreme, de sunt de 8 ani de cînd îi sunt datoriŭ a-

cestĭ aspri şi mi aŭ pus zi de multe orĭ şi acum iar m-am rugat de mi aŭ pus ziua de sfeti Dimitrie să-ĭ plătesc asprii la zi; iar să nu i voĭ putea plăti aspriĭ la zi, *iar eŭ să-ĭ fiŭ rumîn cu feciorii meĭ şi cu toată moşia mea*". Prin un act din 1619 se vînd 10 delniţĭ de pămînt Mîrziĭ paharnicululĭ; *iar rumînii care vor fi pe acele delniţĭ,* să aibă a-ĭ trage ca să-ĭ fiĭ rumînĭ". Un altul din 1620 constată, că „s'a vîndut Stoica Zopa cu feciorii luĭ *şi cu toată ocina luĭ* să-ĭ fie rumîn". In 1622, Dragomir a fost vîndut rumîn luĭ Stoichiţa Vistiernicul, *cu ocină cu tot*". Un document din 1624 vorbeşte de nişte „*rumînĭ de moşie* din Hohneştĭ;" unul din 1626 de „*rumînĭ de moşie* din Lungĭ". Un altul din 1628, glăsueşte: „pentru că noĭ aceştĭ moşnenĭ aĭ satuluĭ Polovineţ fost-am toţĭ megieşĭ pre ocinele noastre; însă după acea venit-am cu toţiĭ la jupînul Necula vistier de ne-am vîndut rumînĭ noĭ şi feciorii noştri *şi toate moşiile noastre*". Prin un zapis din 1619, „Melea din Polovacĭ se vinde ca rumîn *cu toată moşia luĭ* aceluiaşĭ Necula Vistier". Un document din 1643 arată că Mateiŭ Basarab întăreşte luĭ Stroia vistier maĭ multe cumpărăturĭ de rumînĭ: „Stanciul *cu partea luĭ de moşie* din Răscăieţĭ, Dragomir din Potlogĭ cu feciorii luĭ *şi cu moşia luĭ de peste tot hotarul,* Voicu şi cu fratele săŭ Stroia şi cu feciorii lui şi *cu părţile lor de moşiĭ cîte se vor alege,* pentru că s'aŭ vîndut eĭ megieşĭ rumînĭ luĭ Stroia". Un document din 1645 arată că acelaş domn întăreşte luĭ „Preda şi Udrea, logofeţĭ, pe maĭ mulţĭ oamenĭ din Dăeştĭ ca să le fie rumînĭ cu feciorii lor *şi cu părţile lor de moşie,* pentru că plătise darea în locul lor". Un document din 1699 constată, că „satul Hurezul fiind maĭ dinainte vreme rumînĭ de moşie aĭ Buzeştilor şi eĭ răscumpărîndu-se de rumănie de la stăpînii lor de la Buzeştĭ *cu toate părţile lor de moşie* şi fiind nişte

oamenĭ judecĭ şi slobozĭ, sculatu-s'aŭ şi de a lor buna voie s'aŭ vîndut rumînĭ luĭ Dumitru Chiurci-başa *cu toate părţile lor de moşie*". Cînd aceştĭ rumînĭ se răscumpără, eĭ îşĭ reiaŭ moşiile lor ale *căror stăpînire deosebită nu o pierduse şi tot cu ele se vînd din noŭ rumînĭ luĭ Chiurcibaşa*. In sfîrşit să maĭ cităm un document interesant, din nenumăratele pe care le-am putea înşira, în care se văd că se substitue ca noţiunĭ identice *rumînul* şi *delniţa luĭ*. Documentul este din 1572 şi prin el Alexandru Voivod „dă luĭ Lazăr să-ĭ fie luĭ *un rumîn* Stan al luĭ Mogoş pe care l'aŭ cumpărat de la Stanciul drept 4000 de aspri, şi a vîndut Stanciul maĭ *sus zisa delniţa* (adecă vra să zică pe rumîn, substituind un cuvînt celuilalt) lui Stan din Stefăneşti".[23]

Cînd rumîniĭ şi veciniĭ se rescumpăraŭ din starea lor de şărbire, se întrebuința tot deauna formula. „răscumpărîndu-se de rumănie de la stăpîniĭ lor, *cu toate părţile lor de moşie*, [24] dovadă că de şi eĭ căzuse în şărbire, păstrase proprietatea pămîntuluĭ lor pe care-l redobîndeaŭ îndărăpt, liber de orĭ-ce sarcină. Cînd se întîmpla să se răscumpere rumînul saŭ vecinul numaĭ pentru capul luĭ, fără de moşie, se însămna aceasta, ca o excepţiune, anume în document.[25]

Maĭ de samă este însă împrejurarea că atuncĭ cînd o faţă vindea uneĭ alteia un rumîn saŭ un vecin, tot deauna se specifica, că el era vîndut *cu toată mo-*

---

23. Vezĭ documentele reproduse: 1610 *Arhiva istorică*, I, I, p. 8. 1619; *Academia romînă, Documente, pachet* XLI, No. 82. 1620; *Ibid.*, XXLIII, 209. 1622; *Ibid.*, XLI, 102. 1624; *Ibid.*, XXXIII, 197. 1626; *Ibid.*, LVIII, 17. 1628; *Ibid.*, XXXI, 140. 1629; *Ibid.* XXXI, 140. 1643; *Ibid.*, XXIX, 39. 1645; *Condica de documente la Arhiva statuluĭ*, II, 5, p. 4. 1699; *Condica logofeţieĭ luĭ Brancovanu*, (needită la Arh. statuluĭ), p. 103; 1572; *Acad. rom.*, XXIX, 334.

24. Documentul din 1669, în *Condica logofeţieĭ luĭ Brancovanu*, p. 83. Maĭ vezĭ: 1638; *Acad. rom.*, LXVIII, 125.

25. Document din 1658; *Condica logofeţieĭ luĭ Brancovanu*, p. 268. Maĭ vezĭ 1694; p. 82. 1703; p. 694. 1703; p. 742. 1746; *Acad. rom.*, *Condica mănăstireĭ Arnota*, p. 86. 1645; *Acad. rom.*, XV, 17.

şia luĭ. Aşa un document din 1635 arată că unul Vasile din Rătivoeşti vinde luĭ Stroia logofătul un rumîn Cristea Smăcioc din Ştefăneştĭ, cu feciorii luĭ *şi cu delniţa luĭ* din Stefăneştĭ drept 9000 de banĭ. Prin un zapis din 1618, unul Marcu-Armaşul ot Drageşti vinde jupînuluĭ Hrizca vornicul „un rumîn al său din Gemenele anume Sava, *cu delniţa luĭ, cîtă se va alege partea luĭ, din cîmp, din pădure, din apă, din şăzutul satuluĭ, de preste tot hotarul, cîtă se va alege partea luĭ de ocină.*" Const. Brancovanu prin un hrisov al său din 1692, arată că Petru Căpăţină şi cu ceata luĭ s'aŭ vîndut rumînĭ *cu toate moşiile lor,* reposatuluĭ Mateiŭ Vodă drept 80 de galbenĭ ungureştĭ; iar după aceia reposatul Mateiŭ Vodă, *i-a fost dat sfinteĭ mănăstirĭ Strehaia cu toate moşiile lor.* Constantin Brancovanu, întăreşte şi el această danie, *dînd mănăstireĭ Strehaia, pe aceĭ rumînĭ cu toate moşiile lor, fie-care cît avea*".[26]

Tot aşa într'o judecată dintre doĭ boierĭ, Radu Leon hotărăşte în 1668, „cum se ţie boierul Pătraşcu pe Bănuţ rumînul cu feciorii luĭ *şi cu partea luĭ de moşie cîtă se va alege*".[27] Prin acte de bună voie, pre cît şi prin judecăţĭ rumînul saŭ vecinul trecea la cumpărător saŭ la cîştigător, împreună cu pămîntul luĭ de baştină, *dovadă învederată că legătura între om şi pămînt nu se stîngea prin căderea luĭ în rîndul şărbilor.*

Maĭ mult încă: se constată că şărbiĭ nu pierdeaŭ chiar dreptul de a avea, pe lîngă proprietăţile lor închinate stăpînilor, şi altele libere. Aşa un document din 1648 arată pe Cristea, rumînul jupînuluĭ Stroia, vînzînd o vie proprie a luĭ unuĭ altuĭ boier,

26. 1635; *Acad. rom.,* XXIX, 29. 1618; *Arh. ist.,* I, 1, p. 23. 1692; Condica luĭ *Brancovanu,* p. 202.
27. 1668; *Acad. rom.,* LXX, 14.

Iordache vistierul,[28] vie ce după cît se vede nu fusese supusă în rumînie odată cu delnița lui, căci alt feliŭ cum ar fi putut rumînul unuĭ boier să vîndă o vie a luĭ unuĭ altuĭ boier?

Cît de deștept era simțimîntul în rumînĭ, că eĭ păstrase dreptul de a avea proprietățĭ, se constată din faptul, că niște rumînĭ pretind a poseda niște morĭ pe Bogdăneștĭ, moșie a mănăstireĭ Arnota. Egumenul pune să strice morile. Rumîniĭ se jăluesc. Comisia de judecată rînduită hotărește, „că nu s-a căzut să facă morĭ pe moșia mănăstireĭ, *fiind rumînĭ*; ca se întoarcă egumenul cheltuiala acestor morĭ și să rămînă ele pe sama mănăstireĭ“.[29] Alt document arată pe niște rumînĭ slobozĭ și fără de moșiĭ, avênd niște viĭ. Judecata hotărăște ca să aibă treabă numaĭ cu vița, iar pămîntul să fie al mănăstireĭ.[30] Din faptul că în veacul de maĭ înainte (anul 1648) șărbiĭ puteaŭ poseda viĭ, decĭ și morĭ, iar că acuma li se tăgăduesc asemene drepturĭ, dar totușĭ li se recunoaște cel puțin dreptul la proprietatea vițeĭ, reiesă într'un chip inviderat, că obiceiul maĭ vechiŭ le recunoștea deplinul drept de proprietate, asupra altor proprietățĭ ale lor de cît acele închinate în rumănie, care drept se tot îngustă, cu cît se înrăutăți soarta șărbilor.

Conform cu această legătură a vecinuluĭ cu moșia luĭ, se hotărește, cînd e vorba de stăpînirea asupra unor vecinĭ slobozĭ fără de moșiĭ, că eĭ aparțin aceluĭ sat unde *și-aŭ avut rădăcina,* adecă unde aŭ avut pămînt. Așa Neculaĭ Mavrocordat judecă pricina dintre Partenie episcopul Romanuluĭ și jupînul Prodan de la niște vecinĭ, și dă pe aceștia episco-

28. *Acad. rom.*, XXIX, 260.
29. 1740; *Acad. rom.*, *Condica măn. Arnota*, p. 85.
30. 1732; *Acad. rom.*, Manuscript 500, p. 77.

pului, pentru că i-aŭ adeverit că sunt „din rădăcina lor, din părinţiĭ lor, veciniĭ din Levenseni; că eĭ numaĭ s'aŭ şăzut în satul luĭ Prodan, Itiţcaniĭ şi aiure printr' alte sate pe unde aŭ putut".[31] Cînd era să se arăte un vecin de unde este, îĭ se căuta unde-şĭ avuse *vatra caseĭ.*[32] Cînd veciniĭ prin abuz eraŭ strămutaţĭ în alte sate, *unde nu-şĭ avuse moşia*, eĭ se jăluiaŭ că nu pot răspunde cisla; de unde se vede, că răspunderea biruluĭ era legată de proprietatea şărbuluĭ asupra pămîntuluĭ luĭ, cauză şi pentru care precum am văzut, cînd veciniĭ la rîndul lor, fugiaŭ de pe moşiile lor, eraŭ readuşĭ cu deasila, spre a-şĭ plăti birul.[33]

Aşa fiind lucrurile, şi şărbul păstrînd dreptul de proprietate pe bucata luĭ de pămînt, cu toate că-şi îngustase sfera libertăţeĭ luĭ, înţălegem răstrîngerea pusă de obiceiul pămîntuluĭ, că *veciniĭ saŭ rumîniĭ nu puteaŭ fi vînduţĭ de cît odată cu delniţa lor*; ba prin o simţire de reţinere creştinească, actul pentru desrobirea vecinilor din Moldova, spune chiar că trecerea stăpîniréĭ vecinilor către altă faţă nu era o vînzare a lor, ci că atuncĭ cînd se vinde moşia, *oameniĭ să nu se vînză, ci ca nişte săteni aĭ satelor, în sat să rămîe, făcînd slujba obicĭnuită*".[34]

31. 1712; *Acad. rom.*, LXV, 26.
32. 1610; *Ibid.*, XI, 164.
33. 1645; *Ibid.*, XXXIII, 144.
34. *Mag. ist.*, II, p. 290. Părerea d-luĭ Radu Rossetti, *Despre clasele agricole din Moldova* în *Revista nouă* a d-luĭ Hasdeu, I, 1888, p. 470, că ţaraniĭ ar fi fost numaĭ uzufructuariĭ locurilor cultivate de eĭ, nu se poate susţinea faţă cu dovezile din text. Părerea d-sale se întemeiază nu pe fapte, ci pe un argument, că „dacă domnul dăruia acel sat cu *tot* hotarul, saŭ întăria posesiunea aceluĭ sat *cu tot hotarul* uneĭ a treia persoane, este evident că aceĭ ţăranĭ nu puteaŭ fi proprietarĭ pe pămîntul pe care să hrăniaŭ". Noĭ nu videm evidenţa argumentuluĭ. Apoĭ în Istorie nu se stabilesc fapte pe argumentărĭ, decît ca ipoteze. Adevărul istoric trebue în tot deauna să fie răzămat pe dovezĭ documentale. Vezĭ asupra aceşteĭ chestiunĭ, studiul nostru *L'hy-*

Pierderea dreptuluĭ de proprietate. Paralel cu aceste împrejurărĭ care învedereazӑ conştiinţa unuĭ drept de proprietate al sӑteanuluĭ, asupra pămîntuluĭ pe care se hrănia, se ivesc alte seriĭ de fapte care trebuiaŭ sӑ întunece această conştiinţă, dacă nu în mintea celor micĭ ce nu puteaŭ uita că fusese proprietarĭ, de sigur însă în mintea celor marĭ, care aveaŭ chiar interes a scurta memoria uneĭ aşa stărĭ de lucrurĭ. Incetul cu încetul ideea că ţăraniĭ eraŭ proprietariĭ fărîmiĭ de pămînt, din care îşĭ trăgeaŭ traiul, fu înlocuită cu aceea că eĭ eraŭ numaĭ nişte muncitorĭ ce se hrăniaŭ pe pămînturile proprietarilor. De la această concepţiune pănă la aceea de a privi pe locuitorĭ drept chiriaşĭ, cu chiria plătită în muncă, nu era de cît un pas, şi acest pas fu făcut, maĭ ales ca răspuns la revendicările necontenit crescătoare ale ţăranilor, revendicărĭ făcute nu e vorba, nu atîta de eĭ, cît de alţiĭ în numele lor.

Trebue să cercetăm, cum s'a putut îndeplini această strămutare a ideilor care a ajuns, la sfîrşit, a desbrăca în teorie, aproape întreaga clasă agricolă, temelia materială a existenţeĭ poporuluĭ romîn şi păstrătoarea neconştiută a comoareĭ sale intelectuale, de împărtăşirea la stăpînirea pămîntuluĭ. Nu e vorba de a învinui, cum se face de obiceiŭ, pe boierĭ de hrăpire, de nesăţioasă lăcomie şi de a prezenta pe ţăranĭ ca jărtă acestuĭ nesaţ al claseĭ maĭ puternice, ci de a înţălege cum a fost lucrul cu putinţă; căcĭ atîta este menirea istorieĭ, de a expune şi explica desfăşurarea trecutuluĭ—problemă de sigur din cele maĭ grele şi care ajunge fără tagadă pentru a umplea vastul privaz al uneĭ ştiinţĭ.

---

pothèse dans l'histoire, comunicare făcută la congresul din Paris 1900. *Annales internationales d'histoire, I-ère Section, Histoire comparée,* Paris, 1901, p. 39.

Inceputul strămutăreĭ ideeĭ de proprietate a şărbuluĭ asupra peteculuĭ săŭ de moşie provine din fără de legea de a se vinde şărbiĭ fără moşiile lor, saŭ moşiile fără şărbĭ, rămănînd aceştia lipsiţĭ de pămînt. Aşa un zapis din 1628 arată, că unul Andreiŭ a vîndut luĭ Vlad vistierul doĭ rumînĭ, Goran şi Dumitru, drept 3400 de banĭ. „Aceştĭ rumînĭ fost-aŭ de moşie din Copăcenĭ. Ocinĭ cîte aŭ fost avut în acel sat, fost-am vîndut maĭ dinainte vreme tot dumnealuĭ; iar rumîniĭ maĭ sus scrişĭ fostu-i-am lasat mie (deslipiţĭ decĭ de pămînturile lor); iar acum ajunsu-m-a nevoia şi vîndutu-i-am dumnealuĭ, ca să mearga la moşia lor iar la Copăcenĭ".[35] Dacă însă aceĭ rumînĭ se întorceaŭ la pămînturile de pe care fusese rîpiţĭ, în alte împrejurărĭ deslipirea se făcea pentru totdeauna. Aşa alt document arată, că Dumitraşcu Clucerul vînduse luĭ Mateiŭ Basarab nişte rumînĭ, *însă numaĭ capetele lor, fără de moşiĭ*;[36] de asemene boierul Manta ot Dolgopol vinde luĭ Stoica un rumîn Petre, fără feciorul săŭ Ifrim, însă cu delniţa luĭ.[37] Ifrim decĭ rămîne la Dolgopol rumîn fără moşie. In catastihul moşiilor luĭ Iordache Ruset, se spune între altele, că Neculaĭ Costin i vînduse 5 vecinĭ, fără să se arăte vre o moşie pe care eĭ ar fi stat.[38] De asemene Stanciul postelnicul cumpără o parte din Brăeştĭ de la Dumitru, însă numaĭ veciniĭ fără de ocinĭ.[39] Aicĭ avem o vînzare numaĭ de oamenĭ, fără moşiile pe care stăteaŭ, iar de altă parte un document din 1651 ne spune, că „megieşiĭ din Barboşiĭ de jos, judeţul Ilfov vînd mănăstireĭ Caldăruşanĭ ocina lor, 1940 de stînjenĭ, drept 194 de

35. 1628; *Acad. Rom.*, XLII, 43.
36. 1638; *Ibid.*, Manuscript, 500, p. 17.
37. 1640; *Ibid.*, XXIX, 35.
38. 1732; *Ibid.*, XVIII, 89.
39. 1633; *Ibid.*, XXXI, 130.

ughi, fără de rumînĭ",[40] păstrînd pe aceştia, spre a-i vinde maĭ tîrziŭ cu alt preţ. In ambele cazurĭ însă videm repetîndu-se ruperea şărbilor de pe moşiile lor.

La acelaş rezultat conduceaŭ alte împrejurărĭ, prin care se aducea rumînilor o favoare. Anume se întîmpla adese orĭ, că un proprietar ierta de şărbire pe vecin saŭ pe rumîn, *însă numaĭ pentru capul luĭ, fără de moşie*, de sigur fapta miloasă, dar care avea de efect a arunca pe vecin în voia soarteĭ. Astfeliŭ Neacşa Logofeteasa iartă de rumănie pe toţĭ rumîniĭ din Goleştĭ, să fie în pace, pentru sufletul reposatuluĭ părinteluĭ eĭ Iani postelnicul; iar ocina pămîntuluĭ o dă fiuluĭ eĭ Radu logofăt Dudescu.[41] In 1720 găsim pe Anica Vorniceasa vînzînd $^1/_2$ din Pomîrla luĭ Dumitru Macri, încă fără vecinĭ, căcĭ pe vecinĭ i-a iertat,[42] bine înţăles numaĭ pentru capetele lor, fără de moşiĭ.

In aceeaşĭ stare cădea şărbul, cînd dorinţa luĭ de libertate îl făcea să-şĭ răscumpere el singur capul, precum se vede lucrul într'un document prin care rumînul Dragomir din Bogdăneştĭ iea banĭ cu împrumut de la logofătul Alexandru ot Costeştĭ, spre a se răscumpăra de rumănie: „ca să fim slobozĭ în lume noĭ şi feciorіĭ noştri", şi apoĭ trece moşia luĭ, creditoruluĭ, rămînînd într'adevăr „slobod în lume".[43] Caracteristic este încă următorul document din 1678 în care se spune, că „am fost noĭ vecinĭ domnuluĭ Ilie Sturza şi dumnealuĭ ne-a iertat, să fim volnicĭ, să ne hrănim şi să ne ducem unde ne a fi voia noastră".[44]

Aceştĭ vecinĭ, aşa aruncaţĭ în lume, umblaŭ pribegind din sat în sat, pănă cînd satuĭ de asemene

40. 1651; *Acad. Rom.*, XX, 242.
41. 1634; *Ibid.*, XLIII, 3.
42. 1720; *Ibid.*, *Condica luĭ Başotă*, p. 43.
43. *Ibid.*, *Condica man. Arnota*, p. 79.
44. 1678; *Ibid.*, *Condica man. Barboşiĭ*, XXIII, 13.

viaţă, se vindeaŭ şărbĭ iarăşĭ unor boierĭ, de astă dată însă fără de moşie, şi decĭ aproape de a fi amestecaţĭ cu Ţiganiĭ care şi eĭ îşĭ vindeaŭ numaĭ trupurile, saŭ cum se spunea în un limbagiŭ maĭ figurat, şi poate maĭ adevărat, sufletele lor. Un document din 1641 constată, că maĭ mulţĭ oamenĭ se vînd rumînĭ luĭ Mateiŭ Basarab, spunînd, că „ne-am vîndut noĭ de a noastră bună voie, fără nicĭ o silă şi ne-am vîndut *noĭ fără ocină*“.[45] Alt document din 1652 arată pe Vlad Ţurcanul şi pe alţiĭ mărturisind, că aŭ fost megieşĭ şi aŭ locuit în satul mănăstireĭ Micşeneştiĭ, „căcĭ acum ne-am vîndut rumînĭ însă fără de moşiĭ, *că n'am avut*“.[46] Tot aşa ne arată un doc. din 1690 pe doĭ boierĭ judecîndu-se de la un vecin. Domnul întreabă pe acest vecin, dacă are moşie în satul boieruluĭ reclamant. Vecinul răspunde că *nu are moşie*, şi domnul îl lasă dus în satul pîrîtuluĭ, unde el se oploşise.[47] Aceştĭ şărbĭ nestatornicĭ îşĭ daŭ eĭ singurĭ numele de *veneticĭ*, precum o fac într'un document din 1671, în care nişte oamenĭ din Brăgăgeştĭ, reclamaţĭ ca rumîniĭ de mănăstirea Sneagovul, spun, că eĭ nu sunt de moşie din acel sat, ci veneticĭ din altă parte.[48]

Şărbiĭ încă se maĭ rupeaŭ de pe pămînturile lor, prin fugă, pentru a scăpa de greutăţile birurilor saŭ de apăsarea boierilor. Am citat maĭ sus documentele în care domnia poruncea ca se readucă pe şărbĭ la satele lor, ca să-şĭ plătiască cisla.[49] Sunt nenumarate documentele care constată fuga şărbilor şi părăsirea ocinelor lor, de răul vremilor. Aşa am văzut că una din cele maĭ vechĭ amintirĭ despre ru-

---

45. 1641; *Acad. Rom.*, XXI, 229.
46. 1652; *Ibid.*, XX, 225.
47. 1690; *Ibid.*, LXV, 104.
48. 1671; *Ibid.*, XX, 157.
49. Maĭ sus, p. 417.

mînĭ, îĭ pomeneşte ca fugarĭ, aceĭ care fugise pe timpul luĭ Mihnea.[50] Prin un document din 1631 Irimia Moghilă ordonă luĭ Toderaşcu Cămăraşul, să-şĭ strîngă veciniĭ cu toate bucatele lor, orĭ unde s'ar afla, şi să'ĭ ducă înapoĭ la satul Şcheia.[51] Un alt doc. din 1679 conţine ordinul luĭ Şărban Cantacuzen către Murguleţ Moldovanul „a-şĭ strînge a luĭ oamenĭ care sunt rumînĭ de la Moldova, orĭ unde s'ar afla în ţară".[52] In 1730 Grig. Ghica dă o carte luĭ Miron Cuza, „să prindă veciniĭ unde s'ar afla, să strîngă toţĭ veciniĭ şi Ţiganiĭ, să i ducă la moşia luĭ".[53] Asemene vecinĭ fugiţĭ eraŭ adese orĭ strămutaţĭ de boierĭ, poate spre pedeapsă, pe altă moşie decît pe a lor de baştină. Aşa Neculaĭ Mavrocordat dă o carte luĭ Solomon Botez că să adune veciniĭ, de unde vor fi răsipiţĭ, şi să'ĭ aşăze iar *unde-ĭ va fi voia.*[54] Un alt document fără dată ne spune, că nişte vecinĭ ar fi fost strămutaţĭ din Şărbana în Buşila.[55]

Pe lîngă aceştĭ şărbĭ, desrădăcinaţĭ din pămînturile lor, boieriĭ maĭ primiaŭ, pe moşiile lor, adese orĭ oamenĭ străinĭ care nu eraŭ priviţĭ ca şărbĭ la început; ba eraŭ trataţĭ chiar maĭ bine decît şărbiĭ, de oare ce eraŭ liberĭ să se stremute şi nu eraŭ îndatoriţĭ a munci decît 6 zile pe an.[56] Copiiĭ şi coboritoriĭ maĭ depărtaţĭ aĭ acestor oamenĭ vor fi intrat însă în rîndul vecinătăţeĭ, dovadă procesele în care sunt traşĭ la vecinătate, chiar aceĭ aşăzaţĭ de curînd ca străinĭ pe moşiile boiereştĭ. De asemene şi cu slugile. Aşa un document din 1711 de la divanul

50. Maĭ sus, p. 416.
51. 1631; *Acad. Rom.*, IV, 156.
52. 1679; *Ibid.*, XLV, 27.
53. 1730; *Ibid.*, XXII, 42.
54. 1712; *Ibid.*, IV, 218.
55. *Ibid.*, II, 68.
56. Aşăzămîntul pentru desrobirea vecinilor din Moldova. *Mag. ist.*, II, p. 290.

Knejieĭ Moldoveĭ, în timpul ocupaţieĭ ruseştĭ, spune, că oamenii bejănarĭ ce aŭ stat cîţĭ-va anĭ pe moşia Căuleştiĭ şi s'aŭ hrănit acolo, să s'aducă îndărăpt şi să nu i lese să se ducă, afară dacă s'ar dovedi, că aŭ aparţinut altor stăpînĭ.[57] Videm decĭ cum oamenĭ streinĭ eraŭ traşĭ în şărbire, dacă zăboviaŭ cîtva timp de se hrăniaŭ pe o moşie. De asemene un document din 1636 conţine judecată asupra unuĭ om reclamat de Malcociŭ ca vecin, pe cînd el susţinea că n'a fost vecin ci slugă.[58]

Pe de oparte deslipirea sătenilor de pe pămînturile lor, şi aşăzarea lor pe alte moşiĭ, unde boierul le împărţia pămînt spre a se hrăni, pe de alta aceiaşĭ împărţire făcută la străinĭ saŭ la slugile boiereştĭ, aĭ cărora urmaşĭ întraŭ apoĭ în rîndul şărbilor, nu maĭ puţin învechirea şărbilor adevăraţĭ, aĭ celor cu pămînturile lor, sub stăpînirea boierească şi amestecarea lor cu ceilalţĭ oamenĭ veneticĭ de pe moşie, *toate aceste împrejurărĭ explică întunecarea în mintea proprietaruluĭ a vechiuluĭ raport ce lega pe şărbul originar de pămîntul luĭ, şi considerarea luĭ ca un om ce se hrănia pe moşia proprietaruluĭ.*

Maĭ este apoĭ de luat în privire o altă nevoie a săteanuluĭ care'l împingea chiar pe el, a prefera să fie considerat ca împărtăşit cu pămînt de către boier, decît ca avînd pămînt propriu. Aceasta era înmulţirea copiilor săĭ. Cum era să-ĭ aşăze, dacă avea maĭ mulţĭ, pe bucata luĭ de pămînt, şi ce le ar fi rămas din ea, la o repeţită împărţală? Dacă, din potrivă, boierul considera pe noiĭ veniţĭ la ospăţul vieţeĭ, ca pe nişte veneticĭ pe moşia luĭ, şi le dădea pămînt, toţĭ copiiĭ săteanuluĭ eraŭ asiguraţĭ în traiul lor. Aşa se sta-

57. 1771; *Acad Rom.*, II, 277.
58. 1636; *Ibid.*, IV, 234.

bili cu încetul obiceiul, ca boierul să fie dator a da insurăţeilor o cîtime de pămînt, pentru a se hrăni pe ea. Odraslele şărbilor contribuiră deci şi mai mult la întunecarea dreptului acelora din care ei se trăgeaŭ.

Schimbarea raportului dintre boier, şi ţăran şi considerarea acestuia ca un om ce se hrănia pe moşia celui d'întăi, este deci rezultatul unui proces psicologic, determinat prin prefacerea faptelor exterioare, şi nu atîta acel al unui abuz conştiut, repetat în curs de veacuri. El se poate privi ca încheiat în legiuirea lui *Caragea* care spunea, că „claca este un chip de clădire (traducere necorectă a cuvîntului grecesc ἐμφυτεύσῃς, care însamnă embatic, adecă închiriere vecinică) obicinuită în Ţara Romănească şi se întocmeşte cînd stăpînul moşiei primeşte pe clacaş, adecă pe săditor, să şază pe moşia lui" (Cap. VI § 1).

Dar dacă se schimbase în mintea boierului, cugetarea asupra raporturilor dintre ţăran şi pămîntul pe care stătea, ce se petrecuse in mintea acestui din urmă?

Era peste putinţă de stîrpit, din cugetul ţăranului ideea, că pămîntul este al lui, chiar în cazul cînd îi era împărţit de iznoavă de boier; căci fie-care din ţărani fusese proprietar saŭ fiŭ de proprietar şi, dacă el pierduse proprietatea, privise tot deauna această pierdere ca rezultatul unei nedreptăţi, unei asupriri, după cum şi fusese lucrul în nesfîrşita majoritate a cazurilor. Apoi cei mai mulţi din ţărani se coboriaŭ din foşti proprietari ai ocinilor lor. Acei ce se aşăzaŭ între ei, fie străini, fie slugi, fie însurăţei, cu trecerea timpului şi amestecarea împrejurărilor, începeaŭ şi ei a se privi drept băştinaşi pe moşia pe care stăteaŭ, şi se îmbrăcaŭ şi ei cu tradiţiile adevăraţilor băştinaşi. Aceiaşi strămutare a poziţiilor care împinsese pe boieri a nu vedea în locuitori decît oa-

menĭ ce se hrăniaŭ pe moşiile lor, adusese pe ţăranĭ a se privi cu toţiĭ de stăpînitorĭ cu dreptate aĭ pămînturilor lor. In fie-care clasă, dreptul se răsfrînsese după îmboldirea interesuluĭ individual şi sădise în mintea fie căreia din ele, cu atîta mai adînc cu cît se scurgea timpul, ideĭ protivnice asupra natureĭ relaţiilor juridice ce legaŭ pe locuitorĭ de pămîntul pe care stăteaŭ. Pe cînd boierul înglobase majoritatea sătenilor de rădăcină în minoritatea veneticilor, săteanul cuprinsese minoritatea venetică în massa celor de baştină. Pentru proprietar, toţĭ sătenii devenise oamenĭ fără pămînt de la început, saŭ pe care-l înstrăinase desăvărşit către proprietarĭ. Sătenii din protivă se priviaŭ cu toţiĭ, ca vechĭ proprietarĭ aĭ pămîntuluĭ pe care eĭ îşĭ duceaŭ traiul.

Cine avea pentru el dreptatea? Cum s'ar maĭ putea deslega această întrebare, cînd veacurĭ întregĭ o împleticise şi o încîlcise într'un chip nedescurcat? Dacă este însă să se hotărască lucrul după majoritatea cazurilor, este inviderat că dreptatea stătea pe partea ţăranilor, care maĭ aveaŭ pentru eĭ şi argumentul fără răspuns, că nu se putea ca temelia poporuluĭ tocmaĭ să fie privită ca deslipită de pămîntul ţăreĭ sale. Istoria însă nu este cîmpul unde să realizază ideea dreptăţeĭ. In lupta între formaţiunele ce le împinge la lumină, izbîndeşte formaţiunea cea maĭ tare, cea maĭ cu rost de a trăi. Relaţiile între proprietarĭ şi ţaranĭ împinsese, la suprafaţa apelor trecutuluĭ, cele două concepţiunĭ protivnice asupra raportuluĭ ţăranilor cu pămîntul pe care stăteaŭ, concepţiunĭ oglindite în mintea celor două clase şi ele protivnice, ba chiar vrăjmaşe ale proprietarilor şi locuitorilor. Era vorba nu atît de care din ele era maĭ întemeiată pe dreptate, cît maĭ mult de care din ele era menită să repoarte izbînda în lupta pentru viaţă, şi istoria trebue tocmaĭ să arăte pentru ce concepţiunea ţărăneas-

că izbuti să încalce pe acea boierească, şi aceasta tocmaĭ în o societate condusă şi stăpînită de boierĭ.

Pentru a înţălege cum s'aŭ putut petrece aşa ceva, trebue să reluăm iarăşĭ firul desfăşurăreĭ evenementelor.

Urbariile. Schimbarea petrecută în cugetele boierilor asupra raportuluĭ ce-ĭ lega de sătenĭ în ceea ce privea pămîntul pe care eĭ trăiaŭ, trebuia să întăriască încă îndatorirea acestor din urmă de a munci proprietaruluĭ un număr de zile fără plată pe an; căcĭ dacă maĭ înainte îndatorirea aceasta îşĭ avea obîrşia în un fapt petrecut o singură dată, prin care ţăranul întrase în stăpînirea proprietaruluĭ (căderea luĭ în şărbire), acuma prin ideea punereĭ la îndămînă a pămîntuluĭ spre cultivare, proprietarul credea că oferia ţăranuluĭ un echivalent statornic şi totdeauna de faţă, pentru munca ce-ĭ cerea. Din aceste îndatorirĭ reciproce ale ţăranilor şi proprietarilor, se născu nevoia de a se stabili regule pentru a lor îndeplinire, ceea ce dădu naştere la *urbariĭ*, adecă la tocmelĭ agricole între aceste două marĭ clase ale poporaţieĭ romăneştĭ.

Ca cel întăĭ urbariŭ, poate fi privit, pănă la un punt, hrisovul pentru desrobirea vecinilor din Moldova, din 1749, al luĭ Constantin Mavrocordat prin care, prefăcînd obiceiul vechiŭ al munceĭ fără soroc, primeşte alt obiceiŭ ce începuse a se forma pe alocurea, de 24 de zile pe an, obiceiŭ ce se constata a fi fost în întrebuinţare de pe la sfîrşitul veaculuĭ al XVII-lea. [59] De la Constantin Mavrocordat, nartul de 24 de zile devine stătător.

---

59. Vezĭ documentul citat maĭ sus, p. 418, nota 19, de la Antonie Ruset, 1677, asupra vecinilor din Ciorbeştĭ care dispune ca să lucreze 2 zile pe lună. Adaoge un doc. din 1672 de la Gh. Duca. *Uricarul*, V, p. 233.

Indatorirea la muncă a săteanuluĭ fiind determinată în chip cu totul nelămurit prin numărul zilelor, urmaŭ între el şi proprietar necontenite frecărĭ. Ţăraniĭ pretindeaŭ, că li se cere prea multă muncă, iar proprietariĭ se jăluiaŭ, că nu „se pot mulţămi cu aceea cît va putea un om să munciască pe zi; cînd el nu merge la lucru decît aproape cînd e soarele de amiază şi se duce a casă un ceas, două, înainte de asfinţit".[60]

Grigore Ghica, în domnia luĭ cea d'întăĭ din Moldova, face dreptate ambelor părţĭ, pe de o parte reducînd numărul zilelor la 12 din 24, iar pe de alta hotărînd nartul munceĭ ce fie care locuitor era dator să îndeplinească în cursul uneĭ zile. Prin hrisovul săŭ din 1766, el dispune ca 12 zile să lucreze fieşte-care sătean într'un an stăpînuluĭ moşieĭ, însă 4 zile primăvara, 4 vara şi 4 toamna, iar ceĭ de la satele de margine (expuşĭ la prădăciunĭ) numaĭ $^1/_2$, adecă 6 zile. Nartul munceĭ era: 60 de palme pe zi arătură; 12 prăjinĭ fălceştĭ; treĭ clăĭ săcerat; $^1/_2$ falce cosit, muncă ce întrecea puterile unuĭ om pe zi, şi care reprezenta în realitate un număr cel puţin îndoit de zile, pricină pentru care niciĭ boieriĭ nu se opuseră la aparenta reducere a număruluĭ zilelor.[61] In curînd însă boieriĭ se răsgîndesc şi, prin o anafora înfăţoşată aceluiaşĭ domn, în a doua luĭ domnie în Moldova, în anul 1775, după ce încep prin a expune istoricul relaţiilor cu ţăraniĭ, arătînd cum la început eĭ lucraŭ fără soroc, iar de la Constantin Mavrocordat 24 de zile, nepomenind măcar de reducerea făcută de domnitorul către care îşĭ îndreptaŭ cererea, se roagă de el ca se sporiască zilele de muncă ale satenilor la din 10 zile una, adecă la 36

60. Aşa se jălueşte boierul Vasile Ciudin la 1792; *Academia romînă*. XXXVIII, 152.
61. *Uricarul*, II, p. 218.

pe an.[62] Domnul, prin hrisovul său din 1776 (saŭ 1777—data nu este sigur cetită), de şi recunoaşte în principiŭ cererile boiereştĭ, „găsind însă că starea locuitorilor nefiind într'această îndemănare, n'am lăsat a se indeplini această dreaptă şi potrivită cerere", şi lasă tot 12 zile cum fusese maĭ înainte. Pentru a mulţămi însă măcar întru cît-va pe boierĭ, Grigore Ghica adauge, pe lîngă cele 12 zile fixate prin hrisovul din 1766, înca următoarele sporirĭ la munca ţăranilor: să facă două clăcĭ pe an; să întocmiască iazurile şi morile; să dee ajutor la repararea acaretelor; să facă cîte o podvoadă (cărătură) cu îndepărtare potrivită.[63]

Boieriĭ însă nu se lasă, ci caută a spori munca ţăranilor, adresîndu-se către Alexandru Moruzi în 1805. In tînguirea lor, eĭ repetă pe acea a luĭ Ciudin, spunînd că „chiar acele 12 zile pe an, ţăraniĭ le fac numărînd numaĭ zilele, fără să lucreze slujba ce se cuvine unuĭ muncitor pe o zi; izvorînd din această pricină necontenite prigonirĭ între stăpînĭ şi săteni". Boieriĭ nu maĭ stăruesc asupra numărului zilelor care, maĭ la urmă, le era cu totul indiferent. Eĭ obţin un spor în nartul munceĭ: 80 de prăjinĭ de arat şi grăpat; 15 prăjinĭ praşilă, în care să se cuprindă şi strînsul şi căratul recolteĭ făcute pe ele; o falce

62. Anaforaua din 1775; *Mag. ist.*, II, p. 295.

63. Hrisovul e reprodus de *Uricar*, cu data greşită de 1773, întru cît el aminteşte anaforaua din 1775. Tot aşa de greşit a fost reprodus numărul zilelor de muncă acordat, 61 în loc de 12, adecă maĭ mult chiar de cum cereaŭ boieriĭ, 36. Greşelele aceste se adeveresc din *Alcătuirea ponturilor pentru îndatoririle dintre stapîniĭ moşiilor şi locuitoriĭ din oblaştia Basarabieĭ* din 16 Mai 1829 (publicaţie romănească şi rusască în *Bibl. Acad., Colecţia Sturza*, No. 4107) care, vorbind despre anaforaua din 1775, prin care boieriĭ cer 36 de zile, şĭ de hrisovul dat asupra eĭ (acel reprodus de Codrescu în *Uricar*, cu data greşită, 1773), spune, că Ghica a refuzat cererea boierilor „până cînd locuitoriĭ nu vor veni la o maĭ bună stare", şi lasă în deplină putere „pomenitele de el osăbite ponturĭ ce se numesc a vistierieĭ: *12 zile* pe an, prin care s'aŭ hotărît ca lucrătoriĭ de pămînt să lucreze pomeşnicilor şi dijma să dee".

fîn de cosit, adunat și clădit în stog; patru clăcĭ; căratul a două cară de lemne, dresul morilor, facerea îngrăditurilor țarinilor și dijma din toate productele lor; dreptul a vinde băuturĭ în sat, rămîne păstrat numaĭ stăpînuluĭ moșieĭ".[64]

Să cercetăm acuma, partea cealaltă a legăturilor dintre proprietarĭ și sătenĭ, cîtimea de pămînt pusă de ceĭ d'intăĭ la îndămîna celor din urmă, în schimb pentru munca ce li se cerea. Cu toate că, din lipsă de documente, nu putem expune istoricul cîtimeĭ de pămînt dată de boier locuitorilor de pe moșie, constatăm că la sfîrșitul acesteĭ desvoltărĭ, întinderea de pămînt dată locuitoruluĭ, după aceiașĭ anafora din 1805, era următoarea:

8	fălcĭ	fînaț,	pentru 16	vite	fruntașuluĭ
6	—	—	— 12	—	mijlocașuluĭ
3	—	—	— 4	—	codașuluĭ
1	—	—	— 3	—	stăreĭ a patra.

In afară de fînaț, maĭ avea săteanul acelaș număr de fălcĭ pentru pășune, iar loc de arătură după gloată, adecă după numărul sufletelor din casă. In total decĭ avea fruntașul cel puțin 16 fălcĭ, mijlocașul 10, codașul 6 și starea a patra 3. Aceasta pentru moșiile așazate în partea cîmpuluĭ, între Prut și Nistru. Pentru acele dintre Prut și Siretiŭ, se redu-

64. Anaforaua din 1805 în *Uricarul* II, p. 129: „am chibzuit o măsurată îndatorire a slujbeĭ anuluĭ". Asupra Munteniеĭ nu avem nicĭ o știință despre urbariĭ, de oare-ce nicĭ unul nu ni s'a păstrat. Constatarea acesteĭ împrejurărĭ s'a făcut de Dl. Dimitrie C. Sturza Scheianul care a făcut o intinsă culegere de documente privitoare la țăranĭ. Mă folosesc de prilej, spre a mulțămi D-luĭ Sturza, pentru punerea la a mea dispoziție a bogateĭ sale culegerĭ care mi-a scutit osteneala de a cerceta însumĭ arhivele răsfoite de d-sa. Aproape toate documentele citate de mine din *Academia romîna*, sunt luate din copiile d-sale.

cea numărul fălcilor pentru fruntaş, de la 16 la 12 şi în proporţie celorlalţi. La locurile strîmte de la munte întinderea se reducea încă pe jumătate. Maĭ era dator proprietarul a pune la îndămînă pămînt pentru însurăţeĭ; dar nu putea să fie legat a da sătenilor peste, tot maĭ mult de 2/3 din intreaga luĭ moşie.[65]

Această dispoziţie din urbariul luĭ Moruzi din 1805, şi care era numaĭ rostirea unuĭ vechiŭ obiceiŭ, este întărită încă în 1828,[66] de Ioan Sandu Sturza domnul Moldoveĭ, de unde se vede, că lipsa de preţ al pămîntuluĭ ţărilor romîne stăruise pănă în ajunul tratatuluĭ de Adrianopole, în 1829, şi că numaĭ de acolo înainte, schimbîndu-se daraverile comerciale ale ţărilor romîne şi activîndu-se exportul grînelor, cultura lor începe a se întinde, a lua avînt, şi mariĭ proprietarĭ încep a-şĭ da samă de bogăţiile ce le puteaŭ aduce întinsele lor latifundiĭ, dacă în loc de a fi aruncate la ţăranĭ, ele ar fi cultivate în folosul lor. Această schimbare în interesul economic al claseĭ stăpînitoare se răsfrînge în Regulamentul Organic, făcut de ea, în unire cu Ruşiĭ, noiĭ stăpînĭ aĭ ţărilor romîne.

---

65. Anaforaua din *Uricar*, II, p. 136, este dată ca reprodusă după original. După alt urbariu, publicat după o copie, în *Mag. ist.*, II, p. 306, şi care conţine numaĭ ponturile, adecă îndatoririle reciproce a le sătenilor şi proprietarilor, fără anaforaua însoţitoare, şi nu poartă dată, de şi se spune a fi de pe vremile luĭ Moruzi, se dă într'un alt chip numărul fălcilor puse la îndămîna ţăranuluĭ, de proprietar, anume: fruntaşuluĭ 4 fălcĭ fînaţ, 4 păşune şi 4 arătură, în totul 12; mijlocaşuluĭ 9 şi codaşuluĭ 6 fălcĭ, iar claseĭ a 4-a 3 fălcĭ, fără a se arăta dacă această cĭtime este pentru partea cîmpuluĭ saŭ pentru acea dintre Prut şi Siretiŭ. Chiar însă după aceasta de a doua versiune, se vede că ţăraniĭ aveaŭ întinderĭ marĭ de pămînt, după legislaţia veche. Un călător ungur, Vincenz Batthyany, *Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Walachey* im Jahre 1805, Pest, 1811, p. 105, spune: „Der moldauische Bauer ist von seinen Herren *mit Grundstünken reichlich ausgestattet*, und entrichtet ihm dafür nur den Zehntel des Erträgnisses und 12 Frohntage".

66. *Uricarul*, II, p. 225. Asupra acestuĭ document, pe care-l scăpasem din videre, mi-a atras luarea aminte d. A. C. Cuza.

Aceasta fusese desvoltarea chestiunei rurale, în faza eĭ neconştiută, până la regulamentul organic, cu care se începe o nouă fază, voită şi conştiută şi care trebuia să aibă o înriure covîrşitoare asupra condiţiilor economice în care trăia ţaranul romîn. Să expunem această a doua perioadă a desfăşurăreĭ chestiuneĭ rurale.

Regulamentul organic. Regulamentul organic era o împăcare între Ruşĭ şi boierĭ, de oare ce Ruşiĭ, dacă voiaŭ să aducă ceva ordine în ţările romîne, ţineaŭ tot odată a nu-şĭ înstrăina clasa lor conducătoare. Kisseleff se plînge adese orĭ către guvernul săŭ, despre opoziţia ce o întimpină printre „bărboşiĭ boierĭ", maĭ ales cînd el se încerca de a le îngusta întru cîtva privilegiile şi să favorizeze pe ţăranĭ. O aşa legiuire, de şi putea sa conţină înlăturarea multor rale apucăturĭ ale trecutuluĭ — în privirea raporturilor dintre boierĭ şi ţăranĭ, trebuia să cuprindă o îngreuiere a acestor din urmă în folosul celor d'întâĭ.

Ingreuierea se vede pe de oparte din faptul, că dările sunt aruncate numaĭ pe spatele ţăranilor, suprimîndu-se toate dările indirecte pe care le plătiaŭ înainte şi boieriĭ şi înlocuindu-se înlăturarea lor, prin urcarea biruluĭ, de care boieriĭ eraŭ scutiţĭ; apoĭ prin sporirea cîtimeĭ de muncă pe care ţaranul era legat a o face în folosul boieruluĭ şi în sfîrşit prin reducerea cu totul însămnată în întinderea pămîntuluĭ, pe care boierul era îndatorit a-l pune la îndămîna ţăranuluĭ, în schimb pentru munca făcută de el. Anume, pe cînd după anaforaua din 1828 ţăranul era obligat să muncească stăpînuluĭ săŭ 47 de zile pe an, după regulament această muncă se

rîdică la 53 de zile.[67] Pămîntul concedat de proprietar locuitoruluĭ după noua legiuire era de 5½ fălcĭ fruntaşuluĭ, socotit pentru cel mult patru boĭ aĭ luĭ, iar pentru prisosul vitelor sale trebuia să se înţăleagă cu proprietarul. Se reducea decĭ pămîntul ce i se dădea din vechime aproape cu o treime din ceea ce era. Acest fapt prea însamnat este maĭ întăĭ relevat de însuş comitele de Kisseleff care spune, într'o notă către ambasadorul rusesc din Constantinopole, că „clauzele regulamentuluĭ moldovenesc nu încuviinţază sătenilor aceeaşĭ întindere de pămînt şi lasă să subsiste pentru evaluarea munceĭ clauze învederat împovorătoare pentru sătenĭ şi care o devin cu atîta maĭ mult, de cînd *întinderea de pămînt, la care eĭ aveaŭ drept, a fost redusă în asemănare, la jumătate din ceea ce era*".[68] De aceea şi deputaţiĭ ţăranĭ arată în divanul ad-hoc al Moldoveĭ, că „înainte de Regulament, săteanul avea 10, 15 şi 20 de fălcĭ, rîdica vite, îşĭ prindea nevoia; *cu regulamentul munca s'a împovorat, iar pămînturile s'aŭ micşurat*".[69]

---

67. Pentru partul munceĭ, după anaforaua din 1805 şi hrisovul din 1828, s'a redus zilele în muncă; pentru regulament care revine la sistemul de 12 zile pe an fixînd însă muncile de efectuat pe zi. după calculele făcute, ĭesă numărul de zile pusă în text. Vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 120—121. După socoteala autorilor amendamentuluĭ subsemnat în frunte de episcopul Şendrea, în divanul ad-hoc, deosebirea de muncă dintre urbariul luĭ Moruzi şi regulament era mult maĭ mare. Iată ce socoteală fac eĭ: „După statistica principeluĭ N. Suţu, pontul luĭ Al. Moruzi se rîdica la 40 de zile. Cu înmulţirea lucruluĭ ce există în Reg. Organic, după socoteala agricultorilor, locuitorul *fără boĭ*, lucrează 20 zile la popuşoĭ, 12 zile la pine albă, 14 zile la fîn, 4 zile la meremet (*în totul 50 de zile*); peste aceste *locuitorul cu 2 boĭ* maĭ lucrează 8 zile podvadă, 4 zile lemne, şi 4 zile arătură şi grapat (*peste tot 66 de zile*); iar pentru *acel cu 4 boĭ* se maĭ adaugă încă 6 zile (*peste tot 74 de zile*), afară de eventualităţile timpurilor şi alte îngreuierĭ". *Buletinul şedinţelor adunăreĭ ad-hoc al Moldoveĭ*, Buletinul 21 suplementul XV.

68. *Kisseleff c. Butenieff*, 2 Aprilie 1832, *Uricarul* IX, p. 339 şi 340—342.

69. Şedinţa din 18 Decemvrie 1857 în *Buletinul desbaterilor divanuluĭ ad-hoc*, Iaşĭ 1858 No. 2.

Urmarea îngustăreĭ pămînturilor fu fatală pentru gospodăria săteanuluĭ. El trebui să se lepede de cultura vitelor, de oare ce, pămînt îndestulător de imaş şi fînaţ nu avea, în întinderea ingustă dată luĭ de Regulament, iar învoielele cu proprietariĭ pentru concedarea aceluĭ pămînt deveniaŭ tot maĭ îngreuietoare, cu cît se întindea cultura grînelor, se desfundaŭ ţarinele şi se stîrpeaŭ pădurile. Ţaranul trebuia iar să-şĭ robiască munca, pentru a-şĭ hrăni chiar şi puţinele vite ce eraŭ neapărate pentru ducerea traiuluĭ săŭ, şi claca se reînfiinţă sub o altă formă, pe lîngă îndatorirea luĭ de a plăti în fie care an o sumă însămnată pentru răscumpărarea eĭ.[70] Aşa, se face cu încetul ca se ajungă fruntaşĭ, codaşiĭ de altă dată cu 4 vite; mijlocaşiĭ maĭ avură numaĭ 2, iar codaşiĭ nicĭ una. *Regulamentul organic şi nu legea din 1864 care nu face decît menţine cîtimea de pămînt încuviinţată de regulament, este decĭ cauza decădereĭ stăreĭ economice a ţaranuluĭ romîn.*

Revoluţia din 1848 aduce iarăşĭ pe tapet chestiunea rurală. Atît *dorinţele partideĭ naţionale din Moldova* redactate de M. Cogălniceanu cît şi *proclamaţia de la Islaz* a luĭ Ioan Heliade Rădulescu conţine în programul reformelor cerute, desfiinţarea clăceĭ sau a boiereşculuĭ.[71] Sub această cerere de desfiinţare a clăceĭ se înţălegea însă împroprietărirea ţăranilor, lăsîndu-li-se adecă pămînturile pe care le

70. G. Sion, spune în *Trompeta Carpaţilor*, 25 Aprilie 1865, cum „am găsit pe foştiĭ meĭ clăcaşĭ foarte supăraţĭ pe legea rurală, fiind că se desfiinţase învoielele ce avusese de maĭ înainte cu mine. Supărarea lor era naturală, fiind *ca locurile pe care i-a facut proprietarĭ nu le ajung nicĭ pentru izlaz, nicĭ pentru fînaţ şi de aceea aŭ luat loc de la mine, obligîndu-se a-l plăti prin muncă*".

71. *Dorinţele partideĭ naţionale din Moldova.* Iaşĭ 1848. Puntul 35 lit. e; I. Heliade, *Mémorie sur l'histoire de la régénération roumaine*, Paris, 1858, p. 65.

posedaŭ, fără obligație la munca silită. Bălcescu explicînd ințălesul revoluțieĭ din 1848, față cu acea din 1821, spunea că „revoluția din 1848, avea de scop reînoirea revoluțieĭ democratice, adăogîndu-se pe lîngă ea, o nuanță socială, împroprietărirea țăranilor“.[72] In jurul acesteĭ ideĭ se fac luptele și răsturnările cele răpezĭ care caracterizază scurtele zile ale guvernuluĭ provizor din Bucureștĭ. După ce acest guvern se întărește întru cît va, prin reîntoarcerea luĭ din Tîrgoviștea, el institue o comisiune de 18 boierĭ și 18 țăranĭ care să se ințăleagă asupra reformeĭ ce era de făcut—măsură foarte nepotrivită, de oare ce delega judecata lucruluĭ, însușĭ fețelor interesate. Țăraniĭ care venise în număr deplin—prin deputațiĭ lor, Lipan, Badea, Eni Cojocarul și preotul Neagu zugrăvesc, în colorĭ foarte viĭ și în o limbă înflorită, suferințele suportate de eĭ în timpul regulamentuluĭ organic. Eĭ spun, că „noĭ n'am știut nimic de regulamentul făcut de d-voastră și ne am pomenit de odată cu el în spinare; arată apoĭ cum sunt tratațĭ țăraniĭ de proprietarĭ; cum sunt bătuțĭ cu biciul, luațĭ din sinul familiilor lor în timpurile cele maĭ grele și dușĭ cu sila la munca cîmpuluĭ; că adese orĭ săptămîna întreagă lucrează; bună oară pentru a căra porumbul la pătul, se socotește numaĭ drept o zi de muncă; că se trimit ispravnicĭ și vin și arendașiĭ cu gonacĭ, ne țin legațĭ și ne aduc iarășĭ la muncă, întocmaĭ ca pe niște robĭ, închizindu-ne prin beciurĭ și prin coșerele d-lor, la vreme de iarnă, fără de nicĭ un foc, ba aruncînd pe noĭ apă ca să degerăm și cu patima acelora să se sperie ceilalțĭ. Iar cînd e vorba de a aduna ostașĭ, dorobanțĭ, cordonarĭ, potecarĭ și orĭ ce alt feliŭ de

72. Scrisoarea luĭ *N. Bălcescu c. Ioan Ghica* în I. Ghica, *Amintirĭ din pribegire*, p. 475.

slujbaşĭ, în urnirea poverilor, cine altul i-a dat decît noĭ? Se cer banĭ, producte, nutreţurĭ, vite, podvezĭ; cine le împlineşte de cît iarăşĭ noĭ din sărăcia noastră? Apoĭ, după astfeliŭ de jartfe făcute cu sîngele şi sudorile noastre, oare nu e păcat înaintea lumeĭ şi a luĭ D-zeŭ, ca tocmaĭ noĭ să fim străinĭ şi nemernicĭ în pămîntul nostru"? Ţăranii cer decĭ, ca îmbunătăţire a soarteĭ lor, să li se dee o părticică de pămînt în plină proprietate; iar care ar vra să lucreze maĭ mult pămînt, să dee din productul scos de pe el, dijma proprietaruluĭ. Eĭ hotăresc întinderea de pămînt trebuitoare pentru traiul lor, conform cu starea lor maĭ veche, la 14 pogoane la cîmp, 16 la baltă, 11 la podgorie şi 8 la munte. Proprietariĭ răspundeaŭ cu argumente contra doctrineĭ socialiste, opunînd teoriĭ, cererilor lămurite ale poporuluĭ. Eĭ spuneaŭ, prin organul boieruluĭ Lahovari, că „a se lua pămîntul de la proprietarĭ spre a-l da ţăranilor ar fi un lucru ne maĭ pomenit în istoria tuturor neamurilor civilizate; că cererea lor se va întinde apoĭ la vite, banĭ, haine, şi la tot feliul de avuţie; că atuncĭ cînd s'ar atinge dreptul proprietăţeĭ, nimine nu s'ar maĭ sili să se înavuţască, şi lumea se va întoarce iar la starea dobitocească". Proprietariĭ cereaŭ necontenit, ca ţăraniĭ să recunoască sfinţenia proprietăţeĭ, la care ţăraniĭ răspundeaŭ cu hotărîre: „Şi noĭ sfinţim proprietatea, dar după ce se va împărţi; acuma nu putem". Alt deputat al proprietarilor, Robescu, mergea pănă a recunoaşte că „pot avea ţăraniĭ trebuinţa de a fi împroprietăriţĭ; dreptul însă a cere atare lucru nu-l aveaŭ". Cu toate că Ioan Ionescu care conducea desbaterile, sprijinia necontenit pe ţăranĭ, ele nu conduseră la nicĭ un rezultat. Proprietariĭ venise la început în număr de 7 numaĭ; după aceea se urcase la 11; dar se retrăsese în curînd maĭ mulţĭ din eĭ, spre a nu fi faţă

cele $^2/_3$ trebuitoare pentru a se putea lua o hotărîre. Proprietarii atîta numai concedase, că să vîndă țăranilor vetrele satelor cu o rază impejur de 20 de stînjini, cîte un leŭ stînjinul patrat, plătită în banĭ pe șin.[73] Ședințele devenind din ce în ce maĭ furtunoase, locotenența domnească ce înlocuise în acest răstimp guvernul provizor, se convinse în curînd că atare comisiune putea deveni primejdioasă, dînd prilej de desfășurare tocmaĭ uneltirilor rusești, și se hotări să desființeze comisiunea de boierĭ și de țăranĭ. Suprimarea eĭ fu așa de bine privită, încît chiar foaia ce apăra interesele sătenilor „felicită pe locotenență că aŭ știut, cu această împrejurare, să dee de greș planurile dușmanilor păceĭ".

Știrbeiŭ și Grigore Ghica se ating din noŭ de această delicată daravere, prin legile lor din 1851. Știrbeiŭ sporește numărul zilelor de muncă, de la 12 la 22, dar reduce în chip simțitor nartul lucruluĭ de îndeplinit; suprimă apoĭ transportul carălor de lemne, și ziua de plug ce se introduse prin abuz peste cele obicinuite, și ridică, de la $^1/_2$ de pogon la unul întreg, locul de izlaz pentru capul de vită. Apoĭ legea maĭ conține încă un progres asupra trecutuluĭ, prin faptul că regulează modul cum trebuiaŭ făcute alcătuirile de bună voie, pentru pămîntul trebuitor țăranuluĭ preste întinderea legală. Știrbeiŭ păstrează dijma. Principiul legeĭ luĭ Știrbeiŭ este însă tot acel al condiceĭ luĭ Caragea. El privește pe locuitor tot ca chiriaș al pămîntuluĭ, și legea luĭ numaĭ ca o măsură trecătoare, până se vor putea introduce deobștie în Muntenia alcătuirile de bună voie, „la care invoielĭ privește maĭ ales duhul aceșteĭ legiuirĭ și pe care se silește a le înlesni prin toate mijloacele". Am văzut

73. *Chestiunea proprietățeĭ desbătută de proprietarĭ și sătenĭ la 1848,* editată de C. D. Aricescu. Bucureștĭ 1862, passim.

însă, că această concepțiune nu era acea întemeiată pe desfășurarea istorică a raporturilor dintre proprietari și țărani. Concepțiunea legei luĭ Știrbeiŭ înlătura pentru tot deauna dreptul de împroprietărire.[74]

Legea luĭ Grigore Ghica părăsește iar sistemul zilelor de lucru, revenind la nartul muncei, reducînd cîtimea acesteia și ușurînd pe țăran, maĭ ales prin reducerea zilelor de meremeturĭ la 4 din 13 și sporind cu 20 de prăjinĭ imașul de cap de vită. Teoretic ea nu se rostește asupra natureĭ raportuluĭ dintre proprietar și sătean. Ea maĭ înlătură dijma cea pastrată de legea luĭ Știrbeiŭ.

Nu se poate tăgădui că ambele legiuirĭ, cu tot principiul boieresc al legeĭ luĭ Știrbeiŭ, constitue un progres, în senzul ușurăreĭ țăranuluĭ, progres îndeplinit fără de voie, sub presiunea luminilor timpuluĭ.

Divanurile ad-hoc. Cînd la 1857 se convoacă divanurile ad-hoc, spre a rosti dorințele țărilor romîne asupra viitoareĭ lor reorganizărĭ, divanul Munteniei care se mărgini numaĭ la schimbarea situațieĭ din afară, nu putu atinge chestiunea rurală. Cu totul altfeliŭ acel al Moldoveĭ care intră în desbaterea reformelor lăuntrice și se izbi de stînca chestieĭ rurale, așa de cumplit, încît era să vasfrîngă, odată cu ea, chiar și principiul cel mare al unireĭ țărilor surorĭ. Iată cum se desfășură această periculoasă chestiune care, acuma putînd fi tratată maĭ în libertate, trebuia să deslănțuiască patimele și să ațițe intere-

74. Legea luĭ Știrbeiŭ publicată pentru întăia oară în 1851, împreună cu instrucțiile și maĭ multe anexe sub titlul : *Instrucțiĭ pentru întroducerea noueĭ legíuirĭ privitoare la reciproacele drepturĭ și îndatoririĭ ale proprietaruluĭ și al lucrătoruluĭ pamîntuluĭ,* Bucureștĭ Tip. Statuluĭ, 1851. Comp. M. Cogălniceanu, *Ștergerea privilegiilor boiereștĭ, desrobirea Țiganilor* și *emanciparea țaranilor,* discurs rostit în Academia romînă, 1 Aprilie 1891, Bucureștĭ 1891, p. 34.

sele, într'un grad chiar mult maĭ însamnat decît în comisiunea din 1848.

In ședința a 27-a din 16 Decemvrie, sătenii aduc în sinul divanuluĭ propunerea reformelor cerute de eĭ, propunere frumos concepută și stilizată. Eĭ se tînguesc, că „pănă astă-zĭ toate sarcinele cele maĭ grele numaĭ asupra noastră aŭ fost puse și noĭ nicĭ de unele bunurĭ ale țăreĭ nu ne am îndulcit; iar alțiĭ, fără să fie supușĭ la nicĭ o povoară, de toată mana eĭ s-aŭ bucurat; că noĭ birurĭ grele pe cap am plătit; oamenĭ de oaste numaĭ noĭ am dat; ispravniciĭ, judecătoriĭ, privighitoriĭ și jandarmiĭ numaĭ noĭ i-am ținut; drumurĭ, podurĭ și șosele numaĭ noĭ am lucrat; beilicurĭ, podvoade și havalele numaĭ noĭ am făcut; boiereseurĭ, zile de meremet numaĭ noĭ am îndeplinit; claca de voie și fără de voie numaĭ noĭ am dat; la Jidovul orîndar, ca să ne sugă toată vlaga numaĭ noĭ am fost vînduțĭ; băutura scumpă și otrăvită numaĭ noĭ am băut; pîne neagră și amară udată cu lacrimĭ numaĭ noĭ am mîncat; bătăliĭ și rezmerițĭ, cînd aŭ fost tot greul numaĭ noĭ l-am dus; oștĭ cînd aŭ venit, noĭ le-am hrănit, noĭ le-am slujit, noĭ le-am purtat; că cel cu puterea țara-șĭ părăsia, peste hotar trecea; nevoia și greutatea o duceaŭ ceĭ ce rămîneaŭ la vatra lor. Țara aceasta nicĭ baĭ, nicĭ măestriĭ, nicĭ meșteșugurĭ multe ca alte țărĭ nu are; toată îmbelșugarea brațele și sapele noastre o aduc. Cîtă-ĭ Dunărea de mare și de largă curge rîul sudorilor noastre, se duce peste mărĭ și peste hotare, acolo se preface în rîurĭ de aur și de argint și curg iarășĭ înapoĭ, de se revarsă în țara noastră; iar noĭ de la ele nicĭ că ne îndulcim. Cînd ne-am jăluit, cînd ne-am tînguit, păsurile cînd ne-am spus, ispravnicul ne-aŭ bătut, privighitorul ne-aŭ bătut, jandarmul ne-aŭ bătut, zapciul ne-aŭ bătut, vătăjelul ne-aŭ bătut, posesorul ne-aŭ bătut, boierul de moșie ne-aŭ bătut; cine

s'aŭ sculat maĭ dimineață, cine aŭ fost maĭ tare, acela era maĭ mare. Boul și vaca, munca ostenelelor noastre, puiul și gaina, laptele de la gura copiilor noștri, de multe orĭ cu nedreptul ni s'aŭ luat. Boierescul s'a tot talmăcit și s'a tot îngreuiat; lucrăm din primavara până în toamnă, lucrăm de cum se iea omătul până cînd dă înghețul; lucrăm cît zice legea și maĭ des și peste lege, lucrăm și nu maĭ mîntuim. Holdele cele marĭ și întinse se fac frumoase și mănoase iar ogoarele noastre rămîn în părăsire; păpușoiĭ ni se îneacă în buruiană și rămîn necopțĭ de-ĭ bate bruma. Cînd da frigul, cînd bate crivățul, cînd ne bate nevoia, ne ducem de ne răscumpărăm însuș munca noastră ca să ne hrănim copiiĭ cu dînsa. Inainte de regulament, sateanul avea 10, 15 și peste 20 de falcĭ, ridicam vite, ne prindeam nevoia. Cu regulamentul munca ni s'aŭ împovorat, iar pămîntul s'aŭ micșurat. Dar fiind că Dumnezeŭ și-aŭ adus aminte de a dat gînd celor 7 puterĭ, ca de astă dată să fim și noĭ întrebațĭ despre păsurile și durerile ce avem, uitat să fie și șters tot trecutul cu chinurile sale, departe fie toată ura, toată vrajba și toată împărechierea de la sufletul nostru. De aceea și noi nu facem nicĭ o infruntare nimăruĭ; dorim ca tot poporul romîn să se înfrățască și să trăiască în pace și în liniște pe pămîntul strămoșesc al Romănieĭ, pentru mărirea și fericirea neamuluĭ".

După această introducere, săteniĭ formulează următoarele dorințĭ în privirea reformeĭ condițiuneĭ lor: înlăturarea bătăeĭ, acea a tuturor beilicurilor, havalelelor și a biruluĭ pe cap și înlocuirea tuturor acestor prin un bir pe averea fie căruia fără osăbire; satele să-șĭ aibă dregătorĭ aleșĭ din sinul lor; să se răscumpere boierescul cu toate cele cu care sunt împovorate de către stăpiniĭ de moșiĭ. „Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm, să nu maĭ fim a nimăruĭ, să fim

numaĭ aĭ țăreĭ și să avem și noĭ o țară. Nu vroim să jignim drepturile nimănuĭ, dar nicĭ al nostru să nu se întunece".[75]

Este invederat că propunerea deputaților sătenĭ, alcătuită de un cărturar, partizan al intereselor lor, lovia maĭ mult în interesele protivnice decît folosia claseĭ pentru care era formulată; de oare-ce, de și îmbrăca adevărurĭ netăgăduite despre ceea ce fusese, în rostirĭ ce păreaŭ eșite chiar din inima acelor ce suferise, nu era potrivit a se învenina înfrățirea ce ar fi trebuit să domniască în adunare, prin amintirea tuturor urgiilor trecute, din care o parte provenise tocmaĭ de la clasa boierească. Maĭ mult decît forma, jignia însă fondul eĭ pe deputațiĭ proprietarilor. In privirea celor d'întăĭ treĭ punte, aceștia susțineaŭ că țăraniĭ nu maĭ aveaŭ cuvînt a le cere, întru cît prin votarea oborireĭ privilegiilor și prin proclamarea egalităței înaintea legeĭ, li se făcuse dreptate. Cît despre puntul de samă, răscumpărarea boierescuĭuĭ, proprietariĭ îl tratează de „utopie condamnată de toată lumea, expresie sofistică care ascunde în ea o cerință comunistă care cu alte cuvinte, vra să zică: împroprietărirea universală fără cumpărarea și plata pămîntuluĭ, pe care compuitoriĭ propunereĭ locuitorilor îl înțăleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul și soarele".[76]

O furtună ne maĭ pomenită se deslănțuise, în sinul adunăreĭ aceleia căreia Europa îĭ încredințase soarta poporuluĭ romîn. Ce spectacol era să dee comisiuneĭ europene și prin ea puterilor și lumeĭ întregĭ, desfășurarea uneĭ lupte încinse pe un tărîm pe care înțălegerea se arăta ca peste putință de stabilit? Oameniĭ conducătorĭ din divanul moldovenesc,

75. *Buletinul desbaterilor divanuluĭ ad-hoc al Moldoveĭ*, Iașĭ 1858, No. 21, p. 3.
76. Suplementul de la acelaș număr al Buletinuluĭ.

simţiaŭ primejdia uneĭ atare situaţiunĭ, şi se iviră o sumă de propunerĭ care ţinteaŭ la deslegarea acesteĭ chestiunĭ nenorocite; aşa, că afară de propunerile protivnice ale ţaranilor şi ale proprietarilor marĭ, maĭ formulară modurĭ de împăcare ale intereselor duşmane: minoritatea comitetuluĭ proprietarilor marĭ; o socotinţă particulară a luĭ Rosseti Teţcanu; o alta a majorităţeĭ proprietarilor micĭ, cu osebita socotinţă a unuia din eĭ, V. Zaharia; o altă părere a luĭ C. Hurmuzaki, cu amendamentul foarte lung şi puternic motivat al unuĭ număr de deputaţĭ din cler, boierĭ liberalĭ şi proprietarĭ micĭ, şi care conchidea la împroprietărirea sătenilor pe pămîntul atribuit lor prin Regulamentul Organic; o altă propunere în acelaşĭ înţăles a luĭ Constantin Negri, şi altele încă. După o desbatere vie, se pun la vot pe rînd toate aceste propunerĭ şi, lucru curioz, cu toatele sunt răspinse, nepntînd întruni nicĭ una majoritatea absolută a voturilor,[77] aşa că chestiunea ţărănească turburase numaĭ divanul ad hoc, fără a se ajunge la nicĭ o deslegare.

Totuşĭ această desbatere, adusă la cunoştinţa conferenţeĭ din Paris, prin comisiunea din Bucureştĭ, motivâ înserarea în Convenţia din 1858, a vestituluĭ articol 46 care dispunea, că „toate privilegiile, scutirele şi monopolurile de care se bucură încă unele clase vor fi desfiinţate, *şi se va procede fără întîrziere la revizuirea legeĭ care regulează raporturile proprietarilor pămîntuluĭ cu cultivatoriĭ, în videre de a îmbunătăţi soarta acestora.* In această stare găseşte Alexandru Ioan I chestiunea aceea, din care trebuia să facă cuiul învîrtitor al întregeĭ sale purtărĭ.

Sub domnia luĭ Vodă Cuza. Chiar în ziua ale-

77. Buletinul No, 22, Şedinţa din 19 Decemvrie.

gereĭ luĭ Cuza de domn al Moldoveĭ, el auzi răsunînd propria luĭ cugetare din vorbele de urare ce i le rostia Mihail Cogălniceanu, acel barbat care era menit de soartă a împărţi cu domnul primejdioasa onoare de a rezolvi chestiunea rurală. Cogălniceanu spune alesuluĭ Moldoveĭ, ca încoronare a îndemnurilor sale: „Fiĭ bun Măria ta, fiĭ bun maĭ ales cu aceĭ cu care toţĭ domnii anteriorĭ aŭ fost nepăsătorĭ saŭ răĭ“.[78]

Primul act al domnitoruluĭ care răspundea aceşteĭ îndemnărĭ fu, după alegerea luĭ şi de domn al Munteniеĭ, ordinul luĭ către primul săŭ minister din această ţara, cu data din 21 Fevruarie 1859, prin care cerea, ca „până la noua legiuire cerută de Convenţie, relaţiile dintre locuitoriĭ sătenĭ şi proprietariĭ de pămînt să se manţină după legile existente, netolerînd nicĭ o abatere dintr'o parte saŭ alta şi privighind cu stăruinţa, ca săteniĭ pre cît să fie apăraţĭ în drepturile lor, pre atîta sa-şĭ împlinească îndatoririle lor către proprietarĭ“.[79]

Dacă însă domnitorul caută să manţină cumpăna între cele două tabere protivnice, din sinul lor scăpăraŭ tot maĭ mult fulgere ameninţătoare care lăsaŭ să se întrevadă furtuna ce clocotia în ascuns.

Aşa grăniceriĭ din Muntenia care eraŭ îndatoriţĭ după lege a petrece o săptămână la cazarmă şi treĭ a casă, se supun a merge la lagărul de la Ploieştĭ numaĭ cu condiţia, ca în timpul lipseĭ lor, să fie scutiţĭ de boieresc.[80] Gazeta liberală *Steauă Dunăreĭ*, de altă parte învinueşte adunările moldovene şi muntene, că s'ar feri de a lua în desbatere chestiunea îmbunătăţireĭ soarteĭ sătenilor, pentru „că ceĭ chemaţĭ a pune în lucrare nenorocitul articol al Con-

78. Ma sus, p. 39.
79. *Mon. of.*, 23 Fevruarie 1859.
80. *Steaua Dun.*, 14 Maĭ 1859.

venţieĭ, s'ar jigni dacă l'ar aplica".[81] Maĭ tîrziŭ ceva, un mare proprietar, partizan al ţăranilor, întreabă: „Ce au avut ţăraniĭ drept răsplată? aŭ fost trătaţĭ ca nişte duşmanĭ aĭ societăţeĭ, apăsaţĭ, tiranizaţĭ, înstrîmbătăţiţĭ, batjocoriţĭ şi înşalaţĭ în tot feliul; iată starea claseĭ ce face puterea ţăreĭ noastre"![82] Tot pe atuncĭ G. Petrescu, doctor în drept din Paris, publică, în acest oraş, un studiŭ asupra organizăreĭ proprietăţeĭ fonciare în Principatele-Unite, aducînd între alte argumente, în sprijinul ţăranilor, şi pe acela, că prin aplicarea teorieĭ chiriaşilor „s'ar produce o stare monstruoasă, în care societatea ar fi compusă din proprietarĭ fără muncă şi de muncitorĭ fără proprietate. Pămîntul este al ţăranuluĭ pentru partea luĭ; el are asupra-ĭ un drept real; are decĭ şi legitimitatea pe partea luĭ, şi ar fi un act tot atît de nedrept pe cît şi de nepolitic de a-l despoia şi de a-l reduce la condiţiunea de simplu mercenar".[83]

Apoĭ cătră aceeaşĭ epocă, ziarul guvernamental *Curierul Principatelor-Unite* arătă, că „ţaranul e încă la discreţiunea sub-administratoruluĭ şi a celuĭ maĭ de jos împiegat al autorităţilor inferioare de prin plăşĭ, şi este şi în exploatarea necontestată a proprietaruluĭ neomenos şi a arendaşuluĭ sătos de cîştigurĭ nelegiuite şi criminale".[84] Acelaşĭ ziar arată abuzurile ce se făceaŭ cu *ispaşa* care nu trebuia să însamne de cît despăgubirea ce se cuvinea proprietaruluĭ, pentru scăparea vitelor ţărăneştĭ în arăturĭ saŭ livezĭ, despăgubire ce se întinsese prin abuz la pierderea recolteĭ proprietaruluĭ, din pricină de arătură saŭ praşilă răŭ făcută de ţăranĭ. Cu acest

81. *Ibid.*, 11 Maĭ 1859.
82. *Trecutul, rălele şi lecuirea lor* de K. T. proprietar mare şi deputat. Iaşĭ 29 Iulie 1859, p. 6.
83. Georges Petresco, *Essai sur l'organisation de la propriété foncière dans les Principautés-Unies.* Paris, 1859, p. 16.
84. *Curierul Principatelor-Unite,* 31 Maĭ 1859.

sistem se putea pune în socoteala țăranuluĭ, orĭ-ce lipsă de recoltă; și așase și făcu, cînd țaraniĭ de pe moșia Cișnegiĭ din județul Ilfov, sunt osîndițĭ, prin foĭ de ispașă, a plăti arendașuluĭ 3600 de galbenĭ, pentru recolta compromisă.[85] Partizaniĭ țăranilor apoĭ nu cruță nicĭ eĭ ironia la adresa boierilor. Cu prilejul aducereĭ înainte a faptuluĭ, că mulțĭ țăranĭ ar fi fost boierițĭ, *Trecutul* face următoarele reflexiĭ: „Ce haz ar fi avut, să te fi trezit cu toată țara numaĭ boierĭ! Vaĭ de dînsa atuncĭ și de eĭ; că toțĭ ar fi murit de foame"; și apoĭ făcînd aluzie la sistemul boieresc de a fi slujit în toate împrejurările vieţeĭ, adaoge, că „suntem blăstămațĭ de Dumnezeŭ să nu putem mînca nicĭ bea, pănă nu ne daŭ alțiĭ".[86]

La aceste atacurĭ și la altele, partizaniĭ proprietățeĭ răspundeaŭ, că „țăranul este chiriaș și proprietarul stăpîn; că dacă chiriașul nu îndeplinește îndatoririle sale, poate fi dat afară".[87] Boieriĭ argumentaŭ decĭ în sensul legiuireĭ luĭ Știrbeiŭ. Tot pe atuncĭ eșia de sub tipar în Iașĭ o broșură a luĭ Grigore Costache Epureanu care sprijinia ideile proprietarilor marĭ, spunînd bună oară, că „munca nu înfățoșază alta de cît răsplata pămîntuluĭ pe care proprietarul îl dă locuitoruluĭ spre înlesnirea vieţuireĭ sale; că la noĭ toate driturile pe care le exersază astăzĭ proprietariĭ la moșiile lor nu sunt alta, decît driturĭ izvorite din acel absolut al proprietățeĭ; că în Europa apusană drepturile seniorilor feudalĭ derivaŭ din dritul suveranitățeĭ; locuitoriĭ eraŭ deplin proprietarĭ pe pămîntul ce-l stăpîniaŭ; dritul libereĭ dispozițiĭ și a moșteniriĭ care amăndouă caracterizază proprietatea, nu le eraŭ contestate; la

85. *Ibidem.*
86. *Trecutul,* p. 7 și 18.
87. Desbaterile asupra regulăreĭ provizorie a relațiilor dintre proprietarĭ și țaranĭ. *Mon. of.* al *Țăreĭ Romăneștĭ,* 20 Martie 1859.

noĭ din contra, nicĭ odată locuitorul nu a putut dispune de pămîntul ce-ĭ era dat de hrană, nicĭ a-l trece prin dritul moştenireĭ către urmaşiĭ săĭ; că urbariile sunt o nedreaptă intervenire a statuluĭ în daraverĭ private, şi ca încheiere a acestor premise, autorul spune, că „alcătuirile de bună voie pot singure împăca toate interesele“.[88]

Cu prilejul unor măsurĭ, luate pentru stîrpirea lăcustelor, se împoncişază iarăşĭ ambele partizĭ. Beilicul, acesta apăsa mult maĭ greŭ asupra ţăranilor, aşa că eĭ preferaŭ a li se spori boierescul, numaĭ a nu fi luaţi la stîrpirea lăcustelor.[89]. Cogălniceanu spune, privitor la această măsură, că înainte se scoteaŭ oamenií, chip spre a-ĭ face să desgroape ouele de lăcustă şi-ĭ punea să caute ouele la rădăcina popuşoiuluĭ, la care Lascar Catargiu răspunde, că „aŭ auzit ridicîndu-se oare care clevetirĭ asupra proprietarilor, că ar fi pus locuitorii la praşilă în loc de lăcuste“.[90]

In acest răstimp, pe cînd protivniciĭ îşĭ cercaŭ armele, domnitorul, voind să pună conform articoluluĭ Convenţieĭ în cît maĭ grabnică desbatere chestiunea rurală, cere prin un mesaj de la comisia centrală revizuirea legeĭ care regula raporturile între proprietarĭ şi locuitoriĭ sătenĭ;[91] iar prin mesajul de deschidere al adunăreĭ moldovene, din 6 Decemvrie 1859, el spune, că „această chestiune trebue să fie hotarîtă *şi va fi*“.[92]

Astfeliŭ începuse a fierbe, în cugetele acelor ce conduceaŭ trebile, această mare şi precumpenitoare

---

88. *Cvestia proprietăţeĭ fonciare* de Gr. Costache Epureanu, Iaşĭ, 1859, p. 10—13.
89. *St. Dunăreĭ*, 21 Maĭ. Vezĭ maĭ sus p. 171.
90. Şedinţa din 26 Martie 1860 *Mon. of.*, 13 April 1860.
91. *Steaua Dun.*, 7 Septemvrie 1859.
92. *Mon. of. al Mold.*, 7 Decemvrie 1859.

chestiune a stabilirei unor noue raporturĭ între proprietarĭ și săteni, și ea își manifesta ascunsa eĭ putere prin arătărĭ lăturalnice, în daraverĭ ce păreaŭ cu totul străine de dînsa. Așa ministerul moldovenesc Vasile Sturza cade din cauză că se încercase a egaliza pe privilegiațĭ cu țăraniĭ sub raportul dărilor, iar acel muntenesc, sub I. Filipescu, din cauză că membriĭ liberalĭ din el eraŭ bănuițĭ că încurajază pe țăranĭ a reînnoi cererile lor din 1848, în privirea chestiuneĭ rurale.[93]

In curînd însă această chestiune trebuia să frămînte și maĭ adînc cugetele tuturor, întrînd în desbaterea comisieĭ centrale care desbatere începe în 23 Iulie și se urmează până la 2 August 1860.[94] Proiectuluĭ comitetuluĭ care la sfîrșit este și votat cu 8 bile contra 6, admite principiul proprietarilor, că țăraniĭ sunt niște chiriașĭ aĭ pămîntuluĭ și hotărește *îmbunătățirea* soarteĭ lor, declarînd de libere atît brațele lor de îndatorirea munceĭ, cît și proprietățile de îndatorirea de a hrăni pe locuitorĭ, și lasă raporturile viitoare ale țăranilor cu proprietariĭ în sama învoielelor de bună voie. In zădar luptase Mălinescu în un lung și foarte bine documentat discurs, în care analizase și reprodusese pe larg toate dispozițiile urbariilor vechĭ, din care reiesă, cum s'a văzut maĭ sus, legătura dintre pămînt și locuitorĭ, și îndatorirea proprietaruluĭ de a pune la îndămîna locuitoruluĭ pămîntul de hrană, precum și îndatorirea locuitoruluĭ de a nu putea părăsi pămîntul, deducînd din aceste îndatorirĭ mutuale, că proprietatea boierească la noĭ în țară nu era absolută, ci supusă unor drepturĭ pe care țăranul le avea asupra eĭ. Toate argumentele aduse fură în zădar ; majoritatea

93. Maĭ sus p. 79 și 84.
94. Vezĭ *Protocoalele comisiuneĭ centrale,* 1860, XXXVIII,—XLII

comisiuneĭ primi proiectul, aşa cum fusese formulat, şi consfinţi încă odată principiul legiuireĭ luĭ Ştirbeiŭ care deposeda pe ţăranĭ în totalitate de proprietatea ţăreĭ lor.

Şi cu toate aceste, dacă cercetăm cum fusese alcătuită legiuirea comisiuneĭ centrale, descoperim lucrurĭ foarte straniĭ. Membriĭ eĭ, precum Nicu Catargiu şi maĭ ales chiar Docan raportorul, mărturisesc, că „ne avînd cunoştinţă de aşăzămintele Valachieĭ, nicĭ nu ne am gîndit că săteniĭ de-acolo ar fi dînd încă dijma. Am cerut să ni să dee aşăzămîntul muntean; dar nu ni s'a dat, şi am scăpat din videre dijma.[95]

In răstimpul până la deschiderea sesiuneĭ adunărilor din Decemvrie 1860, agitaţia pentru chestia rurală se mănţinu, întăĭ prin propunerea luĭ Rossetti Teţcanu a unuĭ plan pentru împroprietărirea locuitorilor de pe moşia luĭ, în întinderea de pămînt ce stăpînise până atuncĭ, cu preţ de 30 de galbenĭ falcea, şi cu 10 % dobîndă pe an, propunînd a aplica acest proiect din toamna anuluĭ 1860.[96] Acest plan al unuĭ proprietar şi boier mare care răspundea dorinţeĭ partizanilor ţăranilor, pune în mare îngrijire pe apărătoriĭ proprietarilor. In şedinţa din 19 Iulie 1860 a adunăreĭ muntene, cerîndu-se de ministerul Manolache Costache votarea contribuţieĭ fonciare, Barbu Catargiu se scoală şi arată „părerea de răŭ, că proprietatea e necontenit atacată şi ameninţată şi încă ni se maĭ cer şi sacrificiĭ. Datoria tuturora e de a potoli această temere şi de a aşăza temelia proprietăţeĭ“, la care i se răspunde că ni-

95. Protocolul XL, şed. în 28 Iulie 1860. Vezĭ analiza zdrobitoare a lucrăreĭ comisieĭ centrale făcută în desbăterea acestuĭ proiect, în şedinţa adunăreĭ din 25 Maĭ 1862.
96. *Steaua Dunăreĭ*, 16 Aprilie 1860.

mene nu amenință existența proprietățeĭ.[97] Brăteanu adauge, că Barbu Catargiu tindea, prin asemenea mijloace, a amîna numaĭ cît supunerea proprietățeĭ la contribuție, spre a lăsa „să apese contribuția, nu asupra acelora care aŭ un venit de cîteva sute saŭ miĭ de galbenĭ, ci pe aceia care n'aŭ decît două brațe și asudă în muncă, spre a-șĭ hrăni copiiĭ și a umplea visteria maĭ mult în folosul nostru decît în al lor".[98] Dimitrie Ghica accentuează și maĭ mult îngrijirea proprietarilor, spunînd, că „din nenorocire a întrat în capul multora, că chestia proprietățeĭ se va rezolvi într'un mod defavorabil pentru proprietarĭ".[99] Tot pe atuncĭ, în Moldova ministrul Cogălniceanu dă circulara luĭ catre prefecțĭ, prin care recomandă o trătare maĭ omenoasă a țăranilor, circulară care pune pe Cogălniceanu în o lumină foarte rea față cu majoritatea adunăreĭ ce era să se deschidă.[100] Și în acelaș timp *Steaua Dunăreĭ* protestează contra chipuluĭ cum s'a rezolvit chestia rurală de comisia centrală; iar o petiție către domnitor, subsemnată de maĭ multe sute de cetățenĭ, cerea „să nu suferĭ ca în zilele Măriei Tale să maĭ fie o clasă sclavă alteĭ clase pe pămîntul și sub ceriul Romănieĭ".[101] Fața cu o asemene stare a spiritelor, înțălegem ca adunarea moldovenească să nu fi vrut a sta la vorbă cu ministrul Cogălniceanu în chestia rurală, el care tocmaĭ cu cîteva zile înainte de a întra în minister, în profesia luĭ de credință publicată în *Steaua Dunăreĭ*, afirma încă odată vechile sale convingerĭ în

97. *Mon. of. al Munt.*, 12 August 1860. Barbu Catargiu este autorul broșureĭ *Incă cîteva ideĭ asupra proprietățeĭ în Principatele-Unite* de B. C. Bucureștĭ, 1860, în care expune maĭ pe larg părerile luĭ.
98. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 13 Aug. 1860.
99. *Mon. of. al Mold.*, 23 Aug. 1860. Vezĭ maĭ sus p. 176.
100. *Ibidem.*
101. *Steaua Dun.*, 10 Aug. 1860. Petițiunea înserată în *Tribuna* 23 Iunie 1861. Retipărită la Goldner in 1864.

afacerea împroprietărireĭ.[102] De aceea, şi după două asalturĭ date ministeruluĭ Cogălniceanu, adunarea îl dărîmă în 17 Ian. 1861, încă o răsturnare de minister provenită din pricina chestiuneĭ rurale.

Pe cînd în Moldova ministerul Cogălniceanu se prăbuşia, în Muntenia Barbu Catargiu se opunea din răsputerĭ, ca în răspunsul la mesajul domnuluĭ, să se introducă locul, prin care adunarea făgăduia îmbunătăţirea soarteĭ ţaranuluĭ, „până cînd nu se va recunoaşte sfinţenia proprietăţeĭ, ca să se liniştească spiritele“.[103] Tot pe atuncĭ se ceteşte în şedinţa din 18 Ianuarie, o petiţie a arendaşilor moşiilor statuluĭ care cereaŭ, să se lămurească cum să se constrîngă locuitoriĭ la executarea muncilor agricole.[104]

Şi părerea luĭ Catargiu era acea a adunăreĭ chiar, de oare ce secţiunea eĭ administrativă, în cercetarea proiectuluĭ comisieĭ centrale, primise principiul aceşteia al libertăţeĭ absolute a proprietaruluĭ pe pămîntuluĭ săŭ şi a muncitorilor pe braţele lor[105], şi aceeaşĭ teorie este susţinută de d. A. D. Holban în *Viitorul* din Iaşĭ.[106] Urmarea acesteĭ concepţiunĭ, adecă privirea locuitorilor de chiriaşĭ, este de asemenea sprijinită de Barbu Catargiu, cînd iea ministerul, după căderea luĭ Epureanu, în o circulară din 6 Maĭ 1861, către prefecţi, în care le spune, că „îndatoririle reciproce între proprietarĭ şi locuitorĭ, sunt acele de stăpînĭ şi de chiriaşĭ; pe de o parte se dă plugaruluĭ părticica de pămînt, iar pe de alta, acesta respunde drept chirie, plata în banĭ saŭ muncă“.[107] Paralel cu

---

102. *Ibid.* 29, 29 Fevr. 1860. Maĭ sus, p. 182.
103. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 31 Ianuarie 1861, suplement.
104. *Ibidem*, 2 Fevruarie 1861. In această cerere se vede prima licărire a legeĭ tocmelelor agricole, iarăşĭ începutul uneĭ seriĭ interesante de studiat a parte.
105. *Viitorul*, 18 Ianuarie 1861, depeşă din Bucureştĭ, 13 Ianuarie.
106. *Ibidem*, 15 Martie 1861.
107. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 9 Maĭ 1861.
108. *Unirea*, 8 I[illegible] 1861.

Viitorul, ziar din Iaşi, *Unirea* din Bucureştĭ publică ştirea că, ţăraniĭ ar refuza de a face muncile agricole, pe timpul ministeruluĭ Golescu care urmează luĭ Barbu Catargiu.[108] Tot Unirea maĭ pune în gura domnuluĭ, la o vizită în Gorj şi la primirea uneĭ deputaţiunĭ de proprietarĭ, următoarele cuvinte: „Ţăranul este un dobitoc curioz şi, odată pornit, nu ştiŭ zeŭ cine l'ar maĭ putea opri". Unirea califică aceste cuvinte, presupuse ca rostite de domnitor, de patriotice.[109] Barbu Catargiu pusese drept condiţie a întrăreĭ luĭ în minister, imediata luare în desbatere a chestieĭ rurale, lucru ce domnitorul nu voi să încuviinţeze, întru cît se temea a aduce această chestie în parlament, sub un minister aşa de protivnic ţăranilor. Din această cauză Barbu Catargiu îşĭ şi dă dimisia motivată, după 12 zile de deţinere a putereĭ. Căzind ministerul Catargiu şi intrînd în ministerul Golescu, Bolintineanu şi Malinescu, aceş'ĭ doĭ din urmă sunt atacaţĭ, fiind că ar fi adversariĭ proprietăţeĭ şi aĭ ordineĭ sociale, şi adunarea votează o rezoluţie, ca orĭ ce ministru nu ar grăbi rezolvirea chestieĭ rurale înainte de închiderea adunăreĭ, să nu aibă încrederea acesteia, iar ministerul Golescu, neprimind această rezoluţie, capătă un vot de blam.[110] Principele Dimitrie Ghica ce vine la minister după Golescu, trimite o circulară către prefecţĭ, care este tocmaĭ opusul celeĭ a luĭ Cogălniceanu din Moldova: „să nu îngăduiţĭ de a se distrage locuitoriĭ de la muncă prin propagande turburătoare, şi orĭ ce tentativă criminală ce s'ar face într'aceasta, să o rep imaţĭ cu toată asprimea legilor".

Ast-feliŭ se tot aţîţaŭ uniĭ pe alţiĭ, partizaniĭ proprietarilor şi aceĭ aĭ ţăranilor, adăogind necontenit

109. *Unirea*, 22 Iulie 1861.
110. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 22 Iulie 1861.

încordarea minților, trezînd patimele și îndepărtînd tot maĭ mult cugetele de la o întîlnire comună, întru deslegarea acesteĭ însămnate probleme.

După răsturnarea luĭ Cogălniceanu în Moldova, adunarea votează o propunere de a se întruni cu aceea din Muntenia, spre desbaterea chestieĭ rurale. Adunarea munteană primește această propunere, iar domnitorul ce credea că unirea este aproape de a fi realizată, nu se opune acesteĭ dorințĭ. [111] Prin aceasta însă, desbaterea asupra legeĭ rurale se amînă din zi în zi, până la închiderea sesiunilor din 1861, și tocmaĭ după proclamarea unireĭ și convocarea adunăreĭ comune în Bucureștĭ, la 24 Ianuarie 1862, vine această lege în desbaterea uniceĭ adunărĭ a Romănieĭ.

In timpul care curse înaintea desbatereĭ legeĭ rurale, părerile protivnice urmară înainte lupta pregătitoare. *Țăranul romîn*, organ al intereselor muncitorilor de pămînt, arăta întăĭ, că învoielele de bună voie vor sparge satele, fie-care țăran ducîndu-se unde va găsi maĭ mare folos; că ast-feliŭ țăraniĭ se vor întoarce la viața nomadă; că în zadar se silise comisia centrală să rețină pe țăran prin locul de casă și de grădină". [112] Aiurea acelaș organ adaogă: „noĭ ne spălăm mînile de sîngele cel nevinovat pe care-l vor varsa autoriĭ proiectuluĭ de lege rurală, cu procedarea ce aŭ urmat în deslegarea chestieĭ țăranilor". [113] Acelaș ziar arata starea prăpădită a țăranuluĭ, cînd va fi lăsat la discreția proprietaruluĭ, fară nicĭ o lege ocrotitoare, prin învoielele de bună voie. Aceeașĭ tema este reluată de *Romînul*. [114] Apoĭ comisia agricolă din județul Prahova, compusă și din boierĭ, emitea părerea, că „țăranul cultivînd prost,

111. Maĭ sus, p. 189.
112. *Țaranul Romîn*, 14 Ianuarie 1862.
113. *Ibidem*, 11 Fevruarie 1862.
114. *Romînul*, 11—13 Fevruarie 1862.

cele 3 pogoane nu-ĭ ajung, şi el cere de la proprietar, cu căciula în mînă, să-ĭ maĭ dee loc, şi anume, nu în scop de speculă, cum prevede legea, ci pentru întăile luĭ trebuinţĭ. Proprietaruluĭ însă ce-ĭ place destul că i s'a înfăţoşat agricultorul—cu mijlocul învoieleĭ autorizate de lege, stoarce punga agricultoruluĭ, adaoge zilele de lucru şi-ĭ zălogeşte braţele pentru toată vara". [115]

Intrînd proiectul de lege rurală al comisieĭ centrale în secţiunile adunăreĭ, ele desfiinţază acea parte a luĭ care prevedea împroprietărirea muncitorilor cu despăgubire, pe moşiile statuluĭ—„fiind că această învoire putea să împuţineze numărul locuitorilor pe proprietăţile particulare". [116] Adunarea era maĭ consecventă decît comisia centrală, de oare ce era invederat o contrazicere în proiect, de a se învoi ţăranilor împroprietărirea pe moşiile statuluĭ şi a se răspinge pe acele ale particularilor, pe lîngă pericolul despoporăreĭ moşiilor private.

Aceleaşĭ părerĭ se reproduc şi la desbaterea proiectuluĭ în adunarea deputaţilor, în zilele de la 20 Maĭ până la 11 Iunie 1862, în care răstimp Cogălniceanu singur susţine lupta în favoarea ţăranilor contra majorităţeĭ adunăreĭ. [117] Intr'o cuvîntare care ocupă 4 şedinţĭ, el caută să atingă toate coardele, să lumineze minţile şi să cutremure inimele, să con-

115. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 6 Martie 1862.

116. *Ţaranul Romîn*, 11 Martie 1862.

117. Aceĭ care putuse lupta alăturea cu el, Brăteanu şi Rossetti, îşĭ dăduse demisia cu cît-va timp înainte de a veni legea rurală în desbatere. Eĭ fură realeşĭ după votarea eĭ, în 16 Iulie 1862. (*Raportul luĭ Arghiropol* în şedinţa din 16 Noemvrie 1862, în *desbaterile* adunăreĭ pe 1862—1863). După *Romînul*, 5 Aprilie 1863, cauza acesteĭ retragerĭ ar fi fost neeliberarea ţăranilor arestaţĭ, după manifeslarea din Ianuarie. D. Anghel Dimitrescu, *Barbu Catargiu, Discursurĭ*, Bucureştĭ 1884, p. LXI, spune că adevărata cauză a retrageriĭ corifeilor extremeĭ stîngĭ, ar fi fost poziţia falşă în care se aflaŭ, voind pe de o parte să nu piardă sprijinul boierilor, pe de alta neputîndu-se rosti contra împroprietărireĭ.

vingă prin raţionare şi să mişte prin emoţiune; uneşte pateticul cu ironia, sfaturile înţalepte cu îndemnurile generoase, presurînd une orĭ cîte o glumă în serioasa luĭ cuvîntare, spre a atrage luarea aminte a celor ce-l ascultaŭ. Primul ministru Barbu Catargiu îĭ răspunde în puţine cuvinte, căutînd să distrugă efectul covîrşitor al elocvenţeĭ luĭ Cogălniceanu, prin o improvizaţie nu maĭ puţin măiastră şi atrăgătoare. Tot pe atuncea, *Romînul* face o minunată paralelă între refuzul legeĭ de a da pămînturĭ preoţilor romînĭ şi chestia mănăstirilor închinate: „Ne pare ciudat, zice el, că se iea preoţilor romînĭ locurile de hrană ce le aŭ prin toate legile ţăreĭ, şi nu se cutează saŭ nu se vroeşte a se lua locurile străinilor ce le ţin contra tuturor legilor ţăreĭ; că se simte suveran proprietar în faţa unuĭ biet preut romîn şi nu se simte proprietar suveran, spre a lua ţara romănească din ghiarele străinilor".[118] In acelaş ziar se spune aiurea: „Toate actele domnilor şi ale adunărilor recunosc ţăranilor dreptul de proprietate, de uzufruct, de servitute—orĭ cum ar fi denumirea—dreptul de a se hrăni din pămîntul acesteĭ ţărĭ, drept care mărgineşte şi micşurează dreptul stăpînuluĭ moşier; iar Rossetti adaoge, că „domnul Cogălniceanu a avut de asta dată dureroasa onoare de a lupta singur contra tuturor. Ideea însă ce susţinea, era atît de mare, încît de şi învins sub puterea bilelor, a fost învingător, şi mîne poimîne toţĭ vor recunoaşte adevărul şi vor mărturisi că a luptat cu o putere ce creştea în proporţiunea mărimeĭ misiuneĭ ce avea".[119]

Legea de şi votată nu este aplicată. Ea nu răspundea vederilor domnitoruluĭ, de oare ce, răspingînd

117. *Romînul,* 7 Iunie 1862.
118. *Ibidem,* 4, 5 şi 6 Iunie 1862.

împroprietărirea și declarînd pe țăranĭ de chiriașĭ, făcea pe întreaga poporație nestatornică în a eĭ țară. De o cam dată aceĭ care o votase voiaŭ să-ĭ dee aparența uneĭ rostirĭ a țăreĭ, dar se loviaŭ de cele 35 de glasurĭ tot de proprietarĭ care votase contra. Majoritatea îngrijește de a da o explicație a faptuluĭ, pentru ce împroprietărirea fusese sprijinită de către uniĭ din proprietarĭ, spunînd, că „aceștia recunosc în aparență pe șeful națieĭ; dar vor să-ĭ impună miniștriĭ lor. Eĭ recunosc camereĭ autonomia eĭ; dar prin o reformă radicală a legilor, vor să constitue o cameră sub a lor dictatură, ca să apuce pentru totdeauna frînele guvernuluĭ în mînele lor. Fiind că stările lor fonciare sunt neînsămnate, nu i custă nimic a le jărtfi comunitățeĭ; căcĭ eĭ ajunșĭ odată pentru toată viața la putere și chiar până din sus de tron, apoĭ sunt sigurĭ că vor fi maĭ bogațĭ decît toțĭ, din spinarea tot a acestuĭ popul, fără maĭ multă osteneală".[120] Explicarea e cam întortochiată și meșteșugită pentru motivul cel foarte simplu, că voește să înlo-

120. *O revista politica a Romănieĭ*, 1862—1863 apărută în Bucureștĭ 1863, p. 26. Cum să nu-ĭ doară pe proprietarĭ, cînd videaŭ bună oară pe unul dintre eĭ, Em. Crețulescu, (*La Roumanie en* 1859, Paris 1859, p. 65) scriind încă în 1859, în limba franceză, următoarele cuvinte la adresa celor două clase: „Des colons romains leurs ancètres, nos paysans n'ont gardé qu'une patience à toute épreuve, une puissnce inouïe de tout endurer. Le paysan demande ²|₃ de la terre ; c'est la revendication d'un droit préexistant, dont toutes les législations antérieures ont reconnu la légitimité. Cette propriété est grevée de charges aussi onéreuses qu'illégales ; ils pourraient en demander l'abolition pure et simple et briser, sans aucune indemnité, ce contrat entaché à l'origine du vice imprescriptible de violence ; ils offrent de racheter ; ils payront, n'en doutez pas. Imitons l'exemple des Français; sacrifions sur l'autel de la patrie d'odieux privilèges". Tot așa scrie și N. Blaremberg maĭ tîrziŭ : „Lorsque la majeure partie d'une nation éminemment et exclusivement agricole, en arrive à n'être réprésentée que par des prolétaires, qu'elles qu'en soient les causes, le principe en lui même de la propriété est menacé ; car il n'y a plus assez d'individus, surtout dans un pays où la masse est inculte, intéresés *matériellement* à sa défense. Voilà selon nous un argnment qui donne, abondamment et en dépit du droit historique, raison aux partisans quand même de la loi agraire". (*Essais*, p. 512). Noĭ credem că și dreptul istoric este tot pe partea țăranilor, după cum reesă din expunerea din text.

cuiască prin porniri interesate tocmaĭ desinteresarea ce însufleţise minoritatea.

Domnitorul îşĭ rostise în chip oficial părerea sa asupra legeĭ din 1862, în mesajul de deschidere a adunăreĭ din 3 Noemvrie 1863, în care spunea, că „proiectul de lege rurală, votat de majoritatea adunăreĭ în sesiunea din 1862, nu l'am putut susţinea, fiind-că nu răspundea dorinţelor mele şi, după recunoaşterea însuş acelora ce l'aŭ sprijinit, el nu îndestula interesul nicĭ al clăcaşilor nicĭ al proprietarilor şi maĭ puţin încă interesul naţional".[121]

Un asemenea mesaj nu putea produce linişteа în cugetul partizanilor proprietăţeĭ, maĭ ales cînd el rostia, pe lîngă cugetarea domnitoruluĭ şi acea a ministeruluĭ reprezintat din noŭ prin Cogălniceanu, ale căruĭ păreri privitoare la ţăranĭ eraŭ acuma încă şi maĭ bine cunoscute, din cuvîntarea luĭ contra legeĭ din 1862. De aceea, în tot timpul desbatereĭ celorlalte legĭ, acea rurală preocupa fără încetare fondul cugetărilor deputaţilor. Inimile grăbiaŭ bătăile; minţile se înferbîntaŭ şi se rătăciaŭ cu cît se apropia ameninţătoaarea iazmă. Am văzut maĭ sus cum se desfăşurară împrejurările şi cum arătarea fantomeĭ înaintea adunăreĭ o face să-şĭ piardă cumpătul şi să rostiască un vot de blam, motivat de teama, reală saŭ închipuită, a agităreĭ maselor; vot la care minis-

121. *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863. In adevăr sistemul învoielelor de bună voie, bazat pe principiul, că ţăranul era chiriaş i-ar fi fost fatal. Aceasta se vede din maĭ multe contracte încheiate de ţăranĭ cu proprietariĭ pentru prisosurĭ de pămînt, luate de eĭ, şi care învoielĭ sunt mult maĭ grele pentru ţăran, decît condiţiile ponturilor: Aşa în 1821 ţăraniĭ se învoesc cu kneazul Al. Caniacuzin să are cîte 2 fălcĭ pe an pantru locul concedat lor, pentru o parcela de boĭ maĭ mult; (*Acad. Rom.*, VI, 204); în 1822 episcopul Romanuluĭ, cere cîte 10 leĭ de 100 de prăjinĭ date ţăranilor (*Acad. Rom.*, LXIII, 144); în 1823 se impune de fie care părechе de boĭ cîte 30 de prăjinĭ arat, 25 prăjinĭ prăşit cîte de două orĭ şi o falce de fîn cosit (*Acad. Rom.*, I, 130); în 1827 Răducanu Roset impune 40 de prăjinĭ arat, 30 de praşilă cîte 2 orĭ, 40 de prăjinĭ săcere şi o falce cosit (*Acad. Rom.*, LI, 69).

terul şi domnitorul răspunseră prin disolvarea adunăreĭ şi lovitura de stat.

Legea rurală din 1864. Lovitura de stat de şi a avut maĭ multe urmărĭ însămnăte asupra stăreĭ Principatelor-Unite, totuşĭ fusese făcută maĭ ales în viderea legeĭ rurale, pe care domnitorul nu voi să o lese expusă nicĭ măcar la desbaterile uneĭ camere aleasa după noul sistem electoral, ci o promulgâ în virtutea articoluluĭ din statut care prevedea, că „decretele ce până la revocarea adunăreĭ se vor da de domn, după propunerea consiliuluĭ de miniştri şi a consiliuluĭ de stat, vor avea putere de lege". Ar fi fost însă firesc lucru a videa promulgată legea rurală îndată după 2 Maĭ. Şi cu toate aceste ea nu este decretată decît la 15 August. Cauza acesteĭ întîrzierĭ stă în greutăţile pe care domnitorul le întimpina pe de o parte cu chestia mănăstirilor închinate, de alta cu aceea a lovitureĭ de stat, care ambele acte trebuiaŭ să fie recunoscute de Europa. El nu voia decĭ să maĭ adaugă şi o greutate lăuntrică la cele două ce apăsaŭ încă din afara asupra ţăreĭ pe care domnia. Indată însă ce lovitura de stat căpătâ sancţiunea Europeĭ, Alexandru Ioan I, decretă şi promulgă legea rurală.

Această lege, promulgată în ziua de 15 August 1864,[122] declara pe sătean de proprietar fost şi actual al locurilor supuse stăpînireĭ luĭ, în întinderea hotărită de legile în fiinţă, adecă de Regulamentul Organic, manţinînd vechiul principiŭ, că nicĭ odată pămîntul locuitorilor nu putea întrece $^{2}/_{3}$ din întreaga întindere a moşieĭ. Se desfiinţază claca, dijmele, podvezile, zilele de meremet, carăle de lemne şi toate

122. *Mon. of.*, 15 August, 1864.

sarcinele de acelaş feliŭ, în schimbul uneĭ despăgubirĭ plătită de ţăran pentru desrobirea braţelor sale. Preţul acesteĭ răscumpărărĭ a munceĭ, nu a pămîntuluĭ, de oare-ce ţăranul era privit ca posedîndu-l ab antiquo în deplină proprietate, era fixat la 1521 de leĭ vechĭ 10 parale pentru săteanul cu 4 boĭ şi 1 vacă; 1148 de leĭ pentru acel cu 2 boĭ şi 1 vacă şi 816 leĭ pentru cel numaĭ cu 1 vacă, saŭ cum se zicea, cu palmele.[123]

Sumele aceste trebuiaŭ răspunse în timp de 15 anĭ, capete şi procente.

Improprietarirea însă stînge orĭ ce îndatorire a stăpînuluĭ pentru viitor; el nu maĭ este ţinut, cum era dupa Regulamentul Organic, a procura pămînt însurăţeilor. Se punea acestora în perspectivă cumpăraturĭ pe moşiile statuluĭ, fixîndu-se prin lege chiar preţul pogonuluĭ la 5 galbenĭ, plătitorĭ tot în 15 rate anuale. Legea maĭ prevedea chipul punereĭ eĭ în lucrare pentru stîlpirea părţilor ţărăneştĭ, precum şi modul despăgubireĭ proprietaruluĭ, prin bonurile rurale.

Legea din 1864 mănţine decĭ cîtimea de pămînt încuviinţată săteanuluĭ de Regulamentul Organic şi decĭ consfinţeşte pentru tot deauna îngustarea vieţeĭ materiale a ţăranuluĭ romîn; îl sileşte să urmeze maĭ departe a se lepăda de cultura vitelor şi a se înjuga tot maĭ mult la munca proprietaruluĭ, pentru păstrarea şi a celor ce le avea. Ba prin înlăturarea îndatorireĭ stăpînuluĭ de a încuviinţa pămînt însurăţeilor, se îngreuia încă starea ţăranuluĭ. Dar nu se putea face altfeliŭ, de îndată ce se admitea principiul pe care era întemeiat întreaga legiuire: eliberarea atît a munceĭ ţăranuluĭ cît şi proprietatea de reciprocele lor îndatorirĭ. E adevărat că se libe-

123 Alte preţurĭ pentru moşiile de munte.

rase braţele ţaranuluĭ; însă aceasta se făcea pentru o sumă de o cam dată destul de greŭ de răspuns: 1521 de leĭ 10 parale pentru fruntaş şi în proporţie pentru ceilalţĭ, preţ care nu e vorba adese ori nu răspundea la adevărata valoare a pămîntuluĭ, şi nemulţămia deci şi pe proprietarĭ.[124] Să se adaogă pe lîngă aceste, că de multe orĭ se împărţiră ţăranilor pămînturile cele maĭ rele şi neproductive, şi atuncĭ se va putea apreţui condiţia reală creată ţăranuluĭ prin legea din 1864.

Dar aceste urmărĭ eraŭ să iasă la iveală numaĭ cit maĭ tîrziŭ. De o cam dată sătenii fură cuprinşĭ de o mare bucurie la vestea că li se dăduse pămînt, pe cînd proprietariĭ se aşteptaŭ din protivă ca aplicarea legeĭ să aducă asupra lor marĭ nenorocirĭ.

Inca din 1862, cînd era să se voteze prima lege rurală, Vasile Alexandri, unul din prieteniĭ ceĭ maĭ devotaţĭ aĭ domnitoruluĭ, se jăluia în o scrisoare către dînsul, că n'a găsit cumpărătorĭ pentru moşia sa Pătrăşcaniĭ şi că nu-ĭ poate plăti baniĭ ce-ĭ datoria: „Nesiguranţa, spune el, care domneşte la noĭ privitor la viitoarele reforme ale legeĭ rurale, ţine capitalurile în o teamă tot atît de ridiculă pe cît şi de fatală pentru daraverĭ".[125] In 1864 Alexandri revine asupra acesteĭ legĭ, criticînd de astă dată aplicarea eĭ. El spune, că „ar fi trebuit să se dee un termin, înainte de a se pune în lucrare; că arendaşiĭ ceĭ maĭ mulţĭ părăsesc moşiile saŭ cer redu-

124. Aceştia bine înţăles considerau despăgubirea ca plată a pămîntuluĭ şi nu a răscumpărăreĭ braţelor. Că suma de plătit era mare pentru ţăran, se vede din cuvintele luĭ Văsescu la consiliul judeţan din Dorohoiŭ 29 Noemvrie 1864, (*Mon. of.*, 2 Septemvrie 1865): „Avînd în privire, că afară de impozitele directe către stat, mulţimea locuitorilor urmează să plătească, în anul viitor, *însămnate sume* după noua lege rurală, pentru răscumpărarea îndatoririlor ce aŭ avut către proprietarĭ".

125. Scrisoarea luĭ *V. Alexandri* către *domnitor*, 20 Maĭ 1862 în *Hîrtiile Rossetti.*

cerĭ; iar proprietariĭ nu pot lua cultura asupra lor, de oare ce nu aŭ banĭ; căcĭ pentru împrumuturĭ, se cer procente neauzit de marĭ, 24—36 %".[126]

De şi legea rurală trebuia să se pună în lucrare de la 23 Aprilie 1865, ţaraniĭ căutaŭ să se folosiască de libertatea lor încă din toamna în care legea fusese promulgată, şi mulţĭ din eĭ refuzaŭ a maĭ lucra la boieresc, ceea ce pricinui în mulţĭ o mare teamă şi îngrijire, ameninţată fiind recolta anuluĭ viitor. Chiar secretarul domnitoruluĭ, Baligot de Beyne, scrie stăpînuluĭ săŭ, că „de şi nu vra să mearga atît de departe ca oare care persoane care prezic marĭ desordine, ca urmare a foameteĭ relative ce ameninţa Romania, totuşĭ este sigur, că dacă aceste 15 ultime zile nu sunt întrebuinţate la arăturĭ şi la sămănatul porumbuluĭ, cu zecile de milioane va trebui socotită pierderea ţăreĭ, şi aceasta într'un an, în care înnecările aŭ pricinuit până acuma chiar atîtea nenorocirĭ şi unde budgetul deplorabil şi maĭ deplorabila reorganizare finançiară a d-luĭ Steege are să aducă, cu tot împrumutul, un deficit urieş".[127] Tot aşa scrie domnitoruluĭ şi colonelul Cantacuzino, că „numaĭ prezenţa Alteţeĭ voestre va înăbuşi, prin încrederea ce insuflă, rostirea nemulţămireĭ care cîştiga din ce în ce maĭ multă întindere. In deobşte lumea este foarte îngrijită asupra rezultatuluĭ aplicăreĭ legeĭ rurale. Se teme de efectele indirecte ale acesteĭ legĭ asupra tocmelelor de bună voe, şi pretinde că nu a fost cu putinţă a se face ca ţăranul să lucreze".[128] Că această teamă s'a îndeplinit până la un punt, se vede din o broşură maĭ nouă care spune, că „în anul promulgăreĭ legeĭ rurale, 1864, lucrarea cîmpuluĭ care trebuia să se facă în acel

126. *Alexandri* către *Baligot* 29 August 1864. *Ibidem.*
127. *Baligot* cătră *domnitor,* 12 Aprilie 1865. *Ibidem.*
128. Colonelul *Cantacuzino* cătră *domnitor,* 31 Martie 1865, *Ibidem.*

an în feliul clăceĭ, fu aproape nulă. Ţăranul refuzase a lucra, şi guvernul nu-şĭ dăduse osteneala a explica reforma; apoĭ anul maĭ fiind şi ploios, recolta fu tîrzie şi stricată".[129]

Chiar expunerea situaţieĭ Românieĭ de la 2 Maĭ—18 Decemvrie 1864, înfăţoşată senatuluĭ şi adunăreĭ în Ianuarie 1865, arată privitor la legea rurală, că guvernul a fost şi este departe de a-şĭ ascunde gravitatea perturbaţieĭ momentane, produsă în toată economia naţională, prin schimbarea natureĭ foastelor relaţiunĭ dintre proprietarĭ şi săteni. Aceasta este din nenorocire consecvenţa tuturor reformelor mîntuitoare".[130] Economistul Marţian adaoge, că „orĭ ce să zică cineva, adevărat e că proprietăţile marĭ aŭ exportat maĭ mult şi noua măsură de o cam dată, pe vre-o cîţĭ-va anĭ va împuţina producţia. O criză tranzitorie se va simţi fară îndoială".[131] Raportul comisiuneĭ mixte a senatuluĭ şi a adunăreĭ din 1865 stăruieşte mult „să se aplice maĭ curînd legea rurală, de oare-ce de altfeliŭ eficacitatea aceleĭ legĭ ar fi îndoielnică".[132] In sfîrşit circulara ministruluĭ de externe, Bălăceanu, lămuritoare a turburărilor de la 3(15) August 1865 spune, că „din această falşă credinţă că reforma anunţată nu era să fie numaĭ decît aplicată, aŭ rezultat din nenorocire oare-care scădere în venitul fonciar; pe de altă parte ţăraniĭ, cuprinşĭ de bucuria desrobireĭ lor, au răspuns prin o regretabilă nelucrare la măsurile luate în al lor interes". Despre scăderea venituluĭ fonciar vorbeşte şi raportul directorilor Bănceĭ de Moldova (Banque de Moldavie) care declară, că este de nevoie a se suspenda plata dividendeĭ pe aniĭ 1864—1865, din cau-

129. *La Question d'Orient et la nation roumaine*, Paris, 1867, p. 12.
130. Vasile Cogălniceanu, *Acte*, p. 86.
131, *Analele economice* 1864 în *Mon. of.*, 1 Oct. 1865.
132. *Mon. of.*, 13 Oct. 1865.

ză, că „veniturile unora din moşiile ipotecate aŭ căzut aşa de tare, că nu maĭ acopăr anuitatea de plătit“.[133] „Criza agricolă ar fi fost însă maĭ puţin gravă, dacă, pe lîngă neajunsurile neapărate ale uneĭ perioade de tranziţie, nu s'ar fi adaos înnecările, seceta şi epidemiile.“[134]

Bine înţăles ca protivniciĭ domnitoruluĭ nu lipsiră de a exploata aceste încurcăturĭ, pentru a lovi în el, ceea ce se făcea însă prin gazetele străine, în ţară nefiind cu putinţă o agitaţie prin presă. Se înţălege de la sine că ziarele austriace, precum *La Correspondance générale* şi *Le Mémorial diplomatique*, nu maĭ puţin şi acele ruseştĭ ca *Le Nord* ponegriaŭ din răsputerĭ opera luĭ Alexandru Ioan I; dar şi multe din ziarele franceze, precum *le Temps* şi maĭ ales *Les Débats* criticaŭ chiar cu înverşunare legea rurală şi arătaŭ pierzătoarele eĭ efecte. Acestuĭ din urmă ziar însă îĭ răspunde foarte bine *Le Courier d'Orient* din Constantinopole, observînd, că „el se miră ca tocmaĭ *Les Débats* să cadă aşa de răŭ asupra principeluĭ Cuza, pentru împroprietărirea sătenilor, cînd nu avuse destule cuvinte de laudă pentru fapta identică a împăratuluĭ Alexandru al Rusieĭ.[135]

De notat este că femeile fură acele ce se plecară maĭ întăĭ de a asculta de lege. Anume treĭ boierese din judeţul Ilfov, doamnele de Ruckman, Lahovari şi Băleanu dădură de bună voie pămînturile cuvenite sătenilor.[136] Ori cum ar fi fost rezolvită

133. Reprodusă de *Mémorial diplomatique*, 11 Iunie 1865.
134. Vezĭ *L'Europe* din Frankfurt, 29 Sept. 1863.
135. Răspunsul luĭ *Le Courrier d'Orient* 28 Sept. 1864 ziaruluĭ *Les Débats* din 10 Sept. 1862. *Le Monde, Le Constitutionnel* şi alte cîte-va organe sunt favorabile legeĭ rurale.
136 Depeşa luĭ *Cogălniceanu c. domnitor* 19 Sept. 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). C. D. Aricescu împroprietărise pe săteniĭ de pe moşia luĭ, *Budişteniĭ*, jud. Buzeuluĭ, încă dinaintea promulgăriĭ legeĭ rurale, anume în 10 Iunie 1862. *Mon. of.*, 30 Iunie 1864.

chestia rurală; ea găsise o deslegare, şi ar fi trebuit ca poporaţia ţărănească să fie deşteptată asupra nouei condiţii în care intră viaţa ei economică; şi să se fi îndrumat activitatea eĭ aşa, ca să se poată intocmi în sinul nouei stări a lucrurilor.[137] Că Regulamentul Organic care el pusese temelia acesteĭ noue îndrumări economice în gospodăria săteanului, să nu fi luat nici o măsură în aceasta privire, lucrul se explică prin nepăsarea aceleĭ legiuirĭ faţă cu nevoile ţaranuluĭ. Că nicĭ domnia luĭ Vodă Cuza nu conţine nicĭ o măsură luată în privinţa aratată s'ar explica din scurta eĭ durată după aplicarea legeĭ rurale, chiar în cazul cînd s'ar fi putut gîndi la aşa ceva.

SFÎRŞITUL VOLUMULUĬ I.

137. Că lucrul nu s'a făcut nicĭ de atuncĭ încoace timp de 40 de anĭ de o desvoltare conştiută, s'ar părea maĭ neexplicabil, dacă în istorie ar fi ceva care să nu-şĭ aibă explicarea.